

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

ABBASİ DÖNEMİ ŞAİRİ
EL-MÜTENEBBÎ VE DİVANI

Tuğba ŞAHİNOĞLU

2502160005

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Ömer İSHAKOĞLU

İSTANBUL – 2024

ÖZ

ABBASİ DÖNEMİ ŞAİRİ EL-MÜTENEBBÎ VE DİVANI

TUĞBA ŞAHİNOĞLU

Bu çalışma klasik Arap edebiyatının en önemli şairlerinden biri olarak bilinen Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî'nin hayatı ve divanı üzerinedir. Tezin birinci bölümü şairin yaşamı, divanındaki şiirlerin kronolojik sırası ve şairle ilgili kaynaklarda yer alan anlatıların detaylı bir biçimdeki ele alınışına ayrılmıştır. Şairin ailesi, çocukluğu, eğitimi, peygamberlik iddiası, seyahatleri, ölümü gibi yaşamındaki evreler ortaya konmuştur. Buna ek olarak şairin muhitindeki insanların ve olayların onun üzerindeki etkileri şiirleriyle ilişkilendirilerek şaire yönelik psikolojik bir gelişim seyri de izlenmiştir. Tezin ikinci bölümde divanın konuları Arap şiirindeki gazel, methiye, fahr, vasıf, mersiye, hiciv ve hikmet gibi hakim temalar etrafında detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bunun sonucunda Mütenebbî'nin divanının konu itibarıyla en fazla methiye, fahr ve hikmet içerikli şiirler içerdiği tespit edilmiştir. Vasıf konusunun en az tercih edilen şiir türü olmasına karşın methiyenin ise şair tarafından en çok tercih edilen tür olduğu görülmüştür. Tezin üçüncü bölümünde divanın belâgat sanatları açısından taşıdığı değer ortaya konmaya çalışılmıştır. Meânî, beyân ve bedî ilimlerindeki lafız ve mana sanatlarının divandaki imge ve biçimleri detaylı bir biçimde gösterilmiştir. Şairin divanında birçok edebi sanatı ustalıkla kullandığı ve bu sanatlar arasından özellikle teşbih, istiâre ve tıbâk (tezat) gibi söz sanatlarını öne çıkardığı görülmüştür. Şiirlerinde hüner göstermeyi sevdiği anlaşılan şairin neredeyse hiçbir şiirini edebî sanatlardan yoksun bırakmadığı anlaşılmıştır. Sonuç olarak bu üç bölümle birlikte Arap şiirinde bir zirve olan Mütenebbî'nin hayatına ve divanına yönelik genel bir resim sunulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Abbasiler, Mütenebbi, şiir, Arap edebiyatı.

ABSTRACT

ABBASI PERIOD POET AL-MUTANABBI AND HIS DIWAN

This study is about the life and divan of Abu al-Tayyib al-Mutanabbi, known as one of the most important poets of classical Arabic literature. The first part of this thesis, which consists of three chapters, is devoted to the life of the poet, the chronological order of the poems in his divan and a detailed discussion of the narratives in the sources about the poet. The phases of the poet's life, such as his family, childhood, education, claim to prophethood, travels, and death are presented in this section. In addition to this, the effects of the people and events in the poet's neighborhood on him are related to his poems and a psychological development course of the poet is traced. After presenting a narrative of the poet's life in the first chapter, the second chapter begins to discuss his divan. Here the Divan is analyzed in detail around the dominant themes in Arabic poetry, such as ghazal, madih (eulogy), fakhr (honor), vasf (descriptive), risâ(elegy), satire and wisdom. As a result, it has been determined that Mütenebbi's divan contains mostly poems of madih, fakhr and wisdom in terms of subject matter. It has been observed that the subject of vasf is the least preferred genre of poetry, while madih is the most preferred genre by the poet. After discussing the Divan in this way in the second chapter, the third chapter of the thesis tries to reveal its value in terms of rhetorical arts. The images and forms of word and meaning arts in the sciences of ma'âni, beyan and bedî in the divan are shown in detail. While doing so, it was observed that the poet skillfully used many literary arts in his divan, and among these arts, he especially emphasized verbal arts such as taşbih (simile), istiâre(metaphor) and tıbâk (contradiction). It is understood that the poet, who seems to have preferred to show ingenuity in his poems, almost never left any of his poems devoid of literary arts.

In conclusion, these three chapters have tried to present a general picture of the life and divan of al-Muwayabî, a pinnacle in Arabic poetry.

Key Words: Abbasids, Mutenebbi, poetry, Arabic literature.

ÖNSÖZ

İstanbul Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı lisans sınıfı öğrencisiyken üniversitemizi ziyarete gelen bir grup Arap hocayla bölümün koridorunda tanıştığımızda hocalardan biri bana: “Arapların en büyük şairi kim biliyor musun?” diye bir soru yöneltti. Ben henüz bu soruyu düşünürken “Mütenebbî... Arapların en büyük şairi Mütenebbî’dir.” dedi. Bu soruyla birlikte Mütenebbî’yi tanıma ve keşfetme sürecim başlamış oldu. İslam Ansiklopedisinde İsmail Durmuş’a ait Mütenebbî ile ilgili bir madde okudum. Ancak şairin Türkçeye çevirilmiş şiirleri ya da onun bütün hayatına dair derli toplu bilgileri bulabileceğim Türkçe bir kitap yoktu. Mahmûd Şakir’in “el-Mütenebbî” isimli Arapça kitabını buldum ve kitabın kapağını açtığımda ilk okuduğum şiiriyle derinden sarsıldım. Şöyle diyordu “Arapların en büyük şairi”:

أَنَا الَّذِي نَظَرَ الْأَعْمَى إِلَى أَدَبِي وَأَسْمَعْتُ كَلِمَاتِي مَنْ بِهِ صَمَمٌ

Ben ki köre şifa buldu şiirim Sağıra kulak oldu sözlerim.

Aklımın bir köşesinde bu şair muhakkak Türkçeye çevirilmeli, şiirlerindeki ifade ve imgeler Türk şiirseverlere de aktarılmalı diye düşünmüş olmalıyım ki Mütenebbî hakkında çalışma hususunda yoğun bir istek duydum.

Mütenebbî’nin divanıyla daha yakından tanışma fırsatını bulduğum doktora öğrenciliğimin ilk döneminde kasideler içerisinde bir ya da iki beyti anlayabiliyor o beyitlerin de düşünce ve manâ eksenini tam anlamıyla kavrayamıyordum. Kimi zaman şiirlerini okuduğumda ya da Fâlih Kuzâ’nın yorumuyla onları dinlediğimde şairin çok güçlü ve mütehakkim bir sesle beni kuşattığını, tılsımlı olduğunu düşündüğüm kelimeleriyle büyülediğimi hissediyordum. Sanki esrarengiz bir maceraya atılmanın ikircikli hali içerisinde ürperdiğimi, kimi zaman da şairin şiirlerinde o anki duygu durumuma uygun düşen bir beyite tesadüf ettiğimde heyecan duyduğumu hatırlarım. Zaman içerisinde büyük ölçüde şerhlerin ve şairin hayatına dair yazılmış eserlerin yardımıyla şiirlerin manaları tek tek çözülmeye ve şairle olan sohbetimiz koyulaşıp

derinleşmeye başladı. Şairin divanında mâna avcılığı yapmaya ve şiir çevirileri için kendime özgü bir üslûp geliştirmeye başladım. Nihayetinde bu çalışma ortaya çıktı.

Bununla birlikte kuşkusuz ki bu çalışma tek bir kişinin eseri değildir. Burada öncelikle tez konusu olarak Arap dünyasında bu kadar meşhur bir şairi çalışmak konusunda ısrarcı olduğumda kararımı anlayışla karşılayıp, şairin divanının üstesinden gelebileceğim konusunda tereddütü olmadığını bana hissettiren, tezle ilgili nasıl bir yol izlemem gerektiği hususunda bana rehberlik eden saygıdeğer Hocam Ömer İshakoğlu'na teşekkür etmek isterim. Tezimin ilerleyen zamanlarında özellikle beyitler ve şerhler içerisinde anlaşılması güç ifadeleri çözmemde bana yardımcı olan Asma al-Masri'ye; kütüphanesindeki kaynak kitapların istifadesini bana sunan Prof. Dr. Mehmet Yavuz ve tezim hakkında mülahazalarda bulunan Prof. Dr. Hüseyin Yazıcı hocalarıma ve bölümümüzün diğer öğretim üyelerine ve çalışma arkadaşlarıma teşekkür ederim. Ayrıca tezimi dikkatle inceleyip gerekli düzeltmeler hususunda beni yönlendiren arkadaşlarım Dr. İlhan Süzgün'e ve Rahime Karayığit'e, şiir çevirileri konusunda zaman zaman edebî zevk anlayışına başvurduğum Dr. Hanife Dönmez'e teşekkürlerimi sunarım. Bundan başka felsefi bir düşünce evreninden tezime ışık tutan, arkadaşım Hacer Meryem Kor'a da bilhassa teşekkür ederim. Tezimle ilgili çalışmalarım sırasında yararlandığım İSAM (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi) kütüphanesi çalışanlarına da şükranlarımı sunarım. Son olarak 2007 yılındaki öğrenci affına başvurup, eğitim hayatıma kaldığım yerden devam etmem hususunda beni cesaretlendiren ve bu sürecin başlamasına vesile olan sevgili abim merhum Ahmet Ali Taşpınar'a ve maddi ve manevi desteklerini üzerimden eksiltmeyen sevgili aileme teşekkürü bir borç bilirim.

TUĞBA ŞAHİNOĞLU

İSTANBUL, 2024

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR LİSTESİ	ix
TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ.....	x
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	12
EBU'T-TAYYİB EL-MÜTENEBBÎ'NİN HAYATI.....	12
1.1. Adı, Nesebi ve Künyesi:	12
1.2.Doğum Yeri ve Tarihi:	13
1.3.Ailesi:	13
1.4.Eğitim ve Kültür Hayatı:	19
1.5. Peygamberlik İddiası:	28
1.6. Bedr b. 'Ammâr'a Nazmettiği Şiirleri:	45
1.7. İbn Tuğç ile Karşılaşması:	50
1.8.Hamdânîlerin Himayesine Girmesi:	52
1.8.1.Ebu'l-'Aşâir'e Nazmettiği Şiirleri:	52
1.8.2. Seyfuddevle'ye Sunduğu Şiirleri:	55
1.9. Kâfûr'un Himayesine Girmesi:	74
1.10.Kûfe'ye Dönmesi:	93
1.11.Bağdat'ta Söylediği Şiirler:	96
1.12. İbnü'l-'Amîd'i Ziyareti:	101
1.13.Adududdevle'ye Söylediği Şiirleri:	107
1.14. Ölümü:	113
1.15. Şahsiyeti:	123
İKİNCİ BÖLÜM	139
MÜTENEBBÎ'NİN DİVANI VE KONULARI	139
2.1.Mütenebbî'nin Divanı:	139
2.1.1. Divanı Üzerine Yapılan Şerhler:	139
2.1.2.Şiirlerini Rivayet Edenler:	140

2.1.3. Anlamca Kapalı Şiirlerini Açıklayan Eserler:	141
2.1.4. Şiirlerinden Etkilenen Şairler:	141
2.2. Divanındaki Konular:	142
2.2.1. Gazel:	142
2.2.2. Methiye:	151
2.2.3. Hikmet:	161
2.2.4. Vasıf:	173
2.2.5. Fahr:	179
2.2.6. Hiciv:	195
2.2.7. Mersiye:	208
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	230
DİVANINDAKİ BELÂGAT UNSURLARI	230
3.1. MEÂNÎ	231
3.1.1. Haber:	232
3.1.2. İnşâ:	238
3.1.2.1. Talebî İnşâ:	238
3.1.3. Kasr:	253
3.1.4. Îcâz:	256
3.1.5. Itnâb:	261
3.2. BEYÂN	271
3.2.1. Teşbih:	271
3.2.1.2. Teşbîh-i Mefrûk:	272
3.2.1.4. Teşbîh-i Belîğ:	273
3.2.1.5. Teşbîh-i Zımnî:	274
3.2.1.6. Teşbîh-i mufassal:	276
3.2.1.7. Teşbîh-i Mücmel:	276
3.2.1.8. Teşbîh-i Temsîlî:	278
3.2.1.9. Teşbîh-i Mürsel:	280
3.2.1.10. Teşbîh-i Mükked:	281
3.2.2. Mecâz:	281
3.2.3. İstiâre:	287
3.2.4. Kinaye:	293
3.2.4.1. Tariz:	300

3.3.BEDÎ.....	305
3.3.1.Tezat:.....	305
3.3.2.Mukâbele:	310
3.3.3.Müşâkele:.....	312
3.3.4.Taksim:.....	315
3.3.5.Mübalağa:	319
3.3.6.Mezhebi Kelami:.....	325
3.3.7.Hüsn-i Ta‘lil:.....	332
3.3.8.Cinâs:	336
3.3.9.Reddü’l-Acüz ale’s-Sadr:.....	343
SONUÇ.....	347
BİBLİYOGRAFYA.....	352
ÖZGEÇMİŞ.....	374

KISALTMALAR LİSTESİ

a.e. : Aynı eser

a.g.e. : Adı geçen eser

bkz. : Bakınız

bs. : Baskı

C. : Cilt

Çev. : Çeviren

d. : Doğumu

DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi

ed. : Editör

Haz. : Hazırlayan

h. :Hicrî

m. :Miladî

ö. : Ölümü

s. : Sayfa

sy. : Sayı

t.y. : Tarihi yok

vb. : Ve benzeri

yay. haz. : Yayına hazırlayan

yy. : Yüzyıl

y.y. : Yayın yeri yok

TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ

Bu tezde aşağıdaki gibi transkripsiyon sistemi kullanılmıştır.

آ، ا، َ، ِ، ُ، ِ : â

َ : a, e

أ : ’

ى : î

ِ : ı, i

ع : ‘

و : û

ُ : u, ü

1-Şemsî ve kamerî harfler okundukları şekilde gösterilmiştir: “Ebu’t-Tayyib”, “el-Mütenebbî” vb.

2-Kelime başındaki harf-i tarifler küçük harfle yazılmıştır: el-Ma‘arrî, et-Tebrizî vb.

3-Nisbet yâ’sı “î” biçiminde gösterilmiştir: el-Bağdâdî, er-Râhilî vb.

4-Kelime sonundaki ’ ler vakıf halinde “a” ya da “e” şeklinde, vasıl halinde ise “t” şeklinde gösterilmiştir: “ en-Nucûmu’z-Zâhira”, “el-Umde” vb.

5-Kelime sonunda gelen med harflerinden sonraki harf-i tarifler de okunuşlar esas kabul edilmiştir: Ebu’l-‘Alâ, fi’l-Kütübi vb.

6-İzafet halindeki isimler bitişik yazılmıştır: Abdurrahman, Abdülaziz vb.

7-Arapça izafetlerin sonundaki irab işaretleri gösterilmemiştir: Dâr Sâdır, Dârü’l-Ma‘rife vb.

8-Arapça isim ve tamlamalarda ع harfî kelime başında , ortasında ve sonunda ‘ işaretiyle gösterilmiştir: el-‘Ukberî, Ca‘fer, İbn Vekî‘ vb.

GİRİŞ

Sanat özellikle de şiir bir toplumun, çevrenin ve o çevrede yaşanan olayların bir yansıması olup zamanının ve mekanının bir ürünüdür. Şiir yaşadığı muhitin sosyal, kültürel, politik ve ekonomik durumlarından etkilenir ve onları aksettirir. Dolayısıyla bir şiir sadece iç yapısı veya estetik özellikleriyle değil aynı zamanda o şiirin ortaya çıktığı toplumsal bağlamıyla birlikte değerlendirilmelidir.

Şiir salt bir edebî formdan öte toplumun ve zamanının ruhunu yansıtan bir ayna olduğundan onun analiz edilmesinde ve yorumlanmasında tarihsel olayların önemli bir rehber olduğu kabul edilir. Bu bağlamda düşünce dünyasını ve sanat anlayışını daha net bir şekilde ortaya koyabilmemiz için Mütenebbî'nin dünyaya gelmeden hemen önceki ve yaşadığı zaman dilimindeki süreçte Abbasi Devleti'nde yaşanan gelişmelerden söz etmemiz gereklidir.

Mütenebbî'nin yaşadığı dördüncü yüzyıl Abbasî Devletinin dağılma ve çöküşünü hazırlayan âmillerle baş etmeye çalıştığı, hilafetin başındaki isimlerin sürekli değiştiği, siyasî açıdan istikrarsızlığın had safhada olduğu bir dönemdir. Şairin doğumu (h.303/304) ve ölümü (h.354) arasındaki elli yıllık süreçte el-Muktedir (ö.295/908), el-Kâhır (ö.320/932), er-Râdî (ö.322/934), el-Müttekî (ö.329/940), el-Müstekfî (ö.333/944), el-Mûtî (ö.334/946) gibi isimler halifelik makamına getirilirler.¹

Bağdat halifeleri ellerindeki yönetim ve otoritenin çoğunu kaybedip korku ve bekleyiş içerisinde hüküm sürmektedirler. İmparatorluk toprağı içerisindeki emirliklerin kendi aralarındaki rekabet ve çatışma nedeniyle şehirlerde güvenlik ve asayiş bozulur. Emirler ülkelerinin gidişatından endişe duyarak maiyyetindekilerden çekinmekte ve nasıl hareket edeceğini bilememektedir. Bu sırada İslam ülkesinin düşmanları olan Bizans, kuzey sınırında pusuda beklemekte, Hamdânîler'e baskınlar düzenlemektedir.²

¹ Ebu'l-Alâ' el-Ma'arrî, *Şerhu Dîvânî Ebi't-Tayyib el-Mütenebbî*, Haz. Abdülmücîd Diyâb, Kahire, Dâru'l-Ma'ârif, 1992, C.I, s. 77; Nahide Bozkurt, *Abbasiler*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2013, s.273.

² Zeki el-Mehâsinî, *el-Mütenebbî*, Mısır, Dâru'l-Ma'ârif, 1961, s.6.

Bu dönemde Abbasi İmparatorluğunun toprakları içerisinde İhşidî, Hamdânî ve Büveyhî³ hanedanlıklarına ait üç büyük devlet bulunmaktadır. Bunlardan ilki Mısır, Şam ve Hicaz'ın büyük bir bölümünün kontrolünü ellerinde bulunduran ve halife er-Râzî'nin h. 326 yılında kurucusu Muhammed b. Tuğç'a "İhşid" unvanını verdiği İhşidîler Devletidir. İhşid'in h. 334'te vefatından sonra ise mevlâsı Kâfûr⁴ vasî olarak onun yerine geçer ve h. 355 yılında resmen hükümdarlık makamını ele geçirir. Mütenebbî, Kâfûr için söylediği bir beyitte onun Mısır'dan Aden'e ve Şam'dan Nûbe'ye kadar olan topraklarda hükümranlık yaptığını söyler:

يُذَيِّرُ الْمُلْكَ مِنْ مِصْرَ إِلَى عَدَنَ إِلَى الْعِرَاقِ فَأَرْضِ الرُّومِ فَالنُّوبِ⁵

*Hükümranlığını sürer Mısır'dan
Aden'e,*

*Irak'a, Rum toprağına ve
Nûbe'ye.*

Kâfûr'un h.357 yılında ölümünün ardından ise Fâtımîler h.358 yılında Mısır'ı ele geçirerek hakimiyetlerini Hicaz ve Şam bölgesinin büyük bir kısmına kadar genişletirler. İhşidîler Şam bölgesindeki toprakların tamamını elde etmek istemektedirler ancak Hamdânîler Devletinin lideri Seyfûddeve'nin⁶ siyasi dehası ve Bizans'a karşı yürüttüğü askeri başarılar nedeniyle onunla kalıcı bir düşmanlığa

³ Büveyhoğulları hicri dördüncü asrın başında ortaya çıkmıştır. Ebu'l-Hasan Ali, Ebû Ali Hasan ve Ahmet, İran ve Irak bölgesini işgal etmek için iş birliği yaptılar. Büveyhoğullarının en küçüğü Ahmet, h.334 yılında Bağdat'ı işgal etti. O sırada Bağdat'ı Abbasi halifesi Müstekfîbillah yönetiyordu. Halife, elindeki valilikleri onlara tevdi ederek Ali'ye İmâdüddeve; Hasan'a Rûknüddeve ve Ahmet'e Muizüddeve lakaplarını verdi. Muizüddeve, h.356 yılında vefat edinceye kadar Bağdat'ta kaldı. Onun Irak'ı işgal etmesi, yönetimin halifelüğün elinden Büveyhîlere geçtiğine işaret ediyordu. Nitekim Bağdat'a girdikten haftalar sonra Halife Müstekfîbillah, tahttan indirildi ve gözlerine mil çekildi. Onun yerine Mûtilillah halife ilan edildi. Daha sonra Büveyhîler hanedanlığı büyüdü ve h. 447 yılında Selçuklular'ın istilasına kadar Irak'ta idareyi ellerinde tuttular. **Bkz.** Erdoğan Merçil, Büveyhîler, **DİA**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992, C.VI, s.496.

⁴ Ahmet Ağırakça, "Kâfûr, Ebû'l-Misk", **DİA**, EK-2. C., Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2019, s.1.

⁵<http://www.almotanabbi.com/searchPoems.do;jsessionid=eZchB4wL1vnqg6CsT22fS+3C.undefined?pager.offset=0&searchQuery=%D8%B9%D8%AF%D9%86+&searchType=keywords&searchDomain=poems&letterId=0&x=0&y=0> (Çevrimiçi: 26.06.2024)

⁶ Asıl ismi Ebu'l-Hasan Ali b. Abdullah b. Hamdan b. Hamdun et-Tağlibî el-Hamdânî Seyfûddeve (h.303-356) olup, hicri dördüncü yüzyılda, Hamdânîler'in Halep kolunun kurucusu ve en etkili hükümdarıdır. Ali b. Abdullah kardeşi Ebu'l-Hasan'la birlikte, Bağdat'ı tehdit eden Beridîler'le mücadele etmek için Halife Muttakî Lillah tarafından görevlendirilmiştir. Bu sırada Emîrû'l-Ümerâ İbn Râik'i de ortadan kaldıran iki kardeşe halife tarafından "Nâsirüddeve" ve "Seyfûddeve" unvanları verilmiştir. Seyfûddeve, Cezîre ve Halep bölgesinde hakimiyetini pekiştirerek h. 326 yılından itibaren Anadolu'da Bizans Devleti ile amansız mücadelelere girişmiştir. **Bkz.** Abdülkerim Özeydin, "Seyfûddeve el-Hamdânî", **DİA**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009, C.XXXVII, s.35.

girmezler. Seyfûddeve'yi kendisine bir kalkan olarak gören Bağdat halifesi ise Halep'teki makamında onu bir şeyden sorumlu tutmayarak kardeşi Nâsiruddeve'nin Irak'taki emirliğini de ona bırakır. Bu asırda Abbasîler Devleti içerisindeki bir diğer devlet ise Fars, Hûzistan, Kirman, Cibâl ve Irak olmak üzere dört ayrı bölgede hakimiyetini sürdüren ve devrin en büyük hükümdarı Adududdeve'nin yönetimindeki Büveyhîler Devletidir.

Bu asırda Abbasîler Devletinde yaşanan parçalanmışlığı İbnü'l-Esîr, şöyle ifade eder: “Basra İbn Râik'in idaresinde; Hûzistan Berîdîler'in elindeydi; Fars eyaleti 'Îmâduddeve b. Büveyh ve ayrıca Veşmgîr ile kardeşi Merdâvic'in elindeydi ve orası için çekişiyorlardı. Diyarbakır, Musul, Mudar ve Rebîa Hamdânîler'in kontrolündeydi. Mısır ve Şam Muhammed b. Tuğç'un; Mağrib ve Afrika Ebu'l-Kâsım el-Kâim Biemrillah b. el-Mehdî el-Alevî'nin hakimiyetindeydi. Hûzistan ve Mâverâünnehir Nasr b. Ahmed es-Sâmânî'nin; Taberistan ve Curcan Deylem'in; Bahreyn ve Yemâme ise Ebû Tâhir el-Karmatî'nin elindeydi.”⁷

Görüldüğü üzere Irak ve el-Cezîre yarımadası dışında Abbasîler'in elinde hiçbir toprak parçası kalmayıp halifelik makamı ihtişamını yitirir. Bu bölgelerin durumu da halifenin tam olarak kontrolünde değildir. Halifenin otoritesine karşın, Şîî dâiler ve isyancılar çoğalarak yetkiler fetihçi komutanlara devredilir. Halifeliğin merkezi olan Bağdat ve civarında da söz hakkı İbn Râik'e aittir ve halifenin hükmetme yetkisi yoktur.⁸

Ordu üzerinde nüfuzunu genişleten İranlılar halifeyi görevlendirip, ondan rahatsız olduklarında bir komployla tahttan indirerek ya da öldürerek yerine başkasını atarlar. Bu dönemde vezirlerin çoğuna güvenilmez ancak Abbasi devletinin politikasında belirleyici eylemleri olduğu için saf dışı bırakılamazlar. Vezirler herhangi bir konuyu halifeye taşımadan bir kimseyi görevden alma ya da atama yetkisine sahiptirler. Sözelimi vezir Ebû Ahmed el-'Abbas b. el-Hasan'ın Mu'tazîd'dan sonra halifeliğe aday olacak kimseyi belirleme konusunda bir yetkiye sahiptir. Önceleri İbnu'l-Mu'tez'i hilafete geçirmeyi düşünen el-Hasan, daha genç olduğu için

⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, thk. Halil Memun Şiha, Beyrut, Dârü'l-Ma'rife, 2002, CVI, s.424.

⁸ el-Ma'arrî, *a.g.e.*, s.78.

hükmedilmesi daha kolay olan Ca'fer b. el-Mu'tazad'i başa geçirir ve ona "el-Muktedir" lakabını verir.⁹

Bu dönemdeki siyasi ayrılığın bir delili olarak şu anekdotu da örnek gösterebiliriz: Mütenebbî'nin çağdaşı olan ve hicri dördüncü yüzyılın sonuna kadar yaşayan hilafetin kadısı Ebû Hâmid el-Esferâî, halife tarafından gözdağı verilerek sindirilir. Bir gün cesaretini toplayan el-Esferâî halifeye sert bir dille: "Ben Horasan'a iki ya da üç kelime yazıp seni halifeliğinden azlettirebilirim." şeklinde bir mektup yazar.¹⁰

Şairin doğduğu, gençliğine damgasını vuran ve onu etkileyen Kûfe'deki siyasi atmosfere gelince burası da güvenli değildir ve alevîler sık sık Karmatîler'in¹¹ istilâlarına maruz kalmaktadırlar. Karmatîler'in halka yaptıkları zulümler öyle bir dereceye ulaşır ki Hicaz'ı ele geçirerek hacıların hac yapmasına engel olurlar ve girdikleri her ülkede insanların mallarına el koyarlar.¹²

Mütenebbî için Abbasi Devletinde yaşanan bu siyasî durumun muazzam psikolojik sonuçları olur. Şair imparatorluğun topraklarının İhşidîler, Hamdânîler ve Büveyhîler arasında parçalanmasına bir tepki olarak şiirlerinde kavmiyetçi duyguların yoğun bir şekilde hissedildiği bir muhteviyat geliştirir; kabile değerleriyle cesaret ve cömertliğin kusursuz birleşimini temsil eden ve gayrimüslimlere karşı İslam adına savaşan Arap kahraman imajına derinden bağlılığını sürdürür.

Yaşadığı çağ Mütenebbî'ye zenginlik ve prestij için fırsatlar sağlamış olsa da özlemini duyduğu kahraman bir hamiden yoksundur. Hamdânî hanedanının kuzey Suriye kolunun lideri Seyfüddevle, sonunda Mütenebbî için artık bulamayacağını düşündüğü ve özlemini duyduğu ideal Arap kahramanını temsil edecektir. Mütenebbî'nin şiirleri, sadece edebi bir ifade değil, aynı zamanda dönemin sosyal ve politik gerçekliklerine karşı bir tepkidir. Onun şiirleri, Abbasi Devleti'nin içerideki karışıklıklara ve dış tehditlere karşı direnme çabalarının bir parçası olarak da

⁹ A.e., s.8.

¹⁰ A.e., s.7.

¹¹ Şii İsmailiye mezhebine mensup bir zümre. Bkz.Sabri Hizmetli, "Karmatîler", DİA, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001, C.XXIV, s.510.

¹² el-Mehâsinî, a.g.e., s.8; Muhammed Muhammed Hüseyin, el-Mütenebbî ve'l-Karâmita, Cidde, Dâru'r-Rufâî, 1981, s.7.

yorumlanabilir. Bu bağlamda, Mütenebbî'nin milliyetçi ve kahramanlık temalarını işleyen şiirleri, o dönemin ruhunu ve toplumsal dinamiklerini anlamak için önemli bir kaynaktır.

Mütenebbî'nin yaşadığı hicri dördüncü yüzyıldaki entelektüel hayat ise İslam medeniyetinin erken dönemlerindeki felsefi ve bilimsel gelişmelerle karakterize edilir. Bağdat, Şam ve Halep gibi şehirler bilim ve felsefenin merkezleri haline gelir. Bu şehirlerdeki entelektüel ortam, bilginin paylaşılması ve yeni düşüncelerin ortaya çıkması için önemli bir zemin oluşturur.

İlmî çalışmalar bu dönemde bir hayli ilgi görür, âlimlere kendilerini ilime ve telife adanmaları için birtakım caizeler verilir. Örneğin filozof ve müzisyen el-Fârâbî'ye günlük dört dirhem verilir. Bibliyografya âlimi İbnü'n-Nedim (ö.385) “el-Fihrist” adlı eserinde kendi zamanından ve öncesinden gelen her türlü eseri bir araya toplayarak bunların inceliklerini ve ustalıklarını gösteren çok sayıda felsefe kitabını tasnif eder. Yine ayrıca dinî, felsefî ve ilmî çalışmalarıyla İslam toplumunu düşünsel açıdan geliştirmeyi hedefleyen, matematik bilimlerini tabiat bilimleri için tabiat bilimlerini de metafizik için bir geçiş vasıtası olarak kabul eden ve risaleleriyle bilinen İhvân-ı Safâ¹³ da bu yüzyılda düşünceleriyle öne çıkmış felsefi bir topluluktur.

Bu dönemde leksikografi biliminde de çalışmalar yapılır. “es-Sıhâh” isimli sözlüğünü tertip eden İsmail b. Hammâd el-Cevherî gibi birçok müellif Arapçaya geniş bir sözlük literatürü sunmayı başarırlar. Kûfe ya da Basra metodolojisine tabi olan nahiv ve sarf ilimleriyle ilgili çalışmalar da bir ivme kazanır. Sarf ve lugat ilimlerinde Ahmed b. Fâris, Ebû Saîd es-Sîrâfî, ‘Ali b. ‘Îsâ er-Rabâî ve nahiv konusunda bağımsız bir görüşü olan, kıyası tercih edip Arapça kelimelerin özgünlüğünü önemseyerek yabancı kelimelerin Arapçadaki karşılıklarını araştıran Ebû ‘Ali el-Fârisî ve onun öğrencisi, usulü’l-keîâm, fıkıh, kıyas, dil ve gramer tartışmaları bakımından zengin “el-Hasâis” isimli eseri telif eden İbn Cinnî bu dönemdeki başlıca isimlerdendir. Yine bu asırda dikte üslubuyla dil ve nahiv sâhasında eğitim veren Ebu’l-Kâsım ez-

¹³ el-Mehâsinî, a.g.e., s.13.

Zeccâcî'yi (ö. 337/949) ve Seyfûddeve'nin sarayında dil, nahiv ve şiir üzerine çalışmalar yapan İbn Hâleveyh'i (ö.370/980) de zikretmeliyiz.¹⁴

Emevîler devrinde ve Abbasîler'in ilk dönemlerinde yaşayan hanende ve bestecileri, bunların şarkılarını ve bestelerini ele alan “el-Egânî” isimli kitabın yazarı Ebu'l-Ferec el-Esfehânî (ö. 356/967) ve risalelerinde secîyi söz sanatlarıyla birlikte mübâlağalı bir şekilde kullanan Ebu'l-Fadl İbnu'l-'Amîd bu asırda edebiyat ve kültür dünyasına hizmet etmiş ediplerdendirler.

Arap şiirinin en eski örnekleri İslam'ın ortaya çıkış tarihinin bir yüzyıl öncesi ve hatta daha da gerisine götürülebilir. Bu şiirlerin kural ve kaideleri belirlenmiş sofistike yapısı, daha önceki gelişimin uzun bir geçmişine işaret etmektedir. Sözlü olarak aktarılan ve halka açık olarak icra edilen bu İslam öncesi şiirler meşhur tabirle “Arapların divanıdır”. Şiir sadece kabile kavgaları ve ittifaklarının kaydını oluşturmakla kalmamış aynı zamanda şairin kabilesi için olumlu bir kamusal imaj oluşturma, ortak sosyal ve ahlaki değerleri güçlendirmenin bir aracı olmuştur.¹⁵

Hicri ikinci ve üçüncü yüzyıllardaki büyük edebî gelişime katılmak için geç dünyaya gelen Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî, Arap şiir külliyyâtının hâkim türlerini özümseyerek onları divanında damıtmış ve yüzyıllar boyunca klasik üslûpta şiir inşâ eden Arap şairlerine model olmayı sürdürmüştür.¹⁶

Mütenebbî'nin Arap şiirini tevârüs ettiği seleflerine dair bilgi verecek olursak, en meşhurları arasındaki dört ismi anabiliriz. Bunların ilki Arap şiirinin kendisiyle birlikte muazzam bir yükseliş yaşadığı Beşşar b. Burd'dür. Şairlerin ustası sayılan Ebû Temmâm ve onun yürüdüğü yolu izlemekle birlikte şiire ince manalar ve betimlemeler ilave eden el-Buhturî diğer iki isimdir. Sonuncusu da Hamriyyât şairleriyle birlikte bir yandan yenilik tutkusu ve şiirde maharet gösterme üslubunu ihya edip bir yandan da şiirin geleneği olan mukaddimeye bir yenilik ve yaratıcı ruh aşılayıp Arap şiirinde çığır açan Ebû Nuvâs'dır. Mütenebbî'nin çağdaşı olan şairler ise Seyfûddeve'nin kütüphanesinin hazinedarı Ebû Bekir es-Sanevberî el-Halebî, tabiat tasvirleriyle öne

¹⁴ A.e., s.16.

¹⁵ Margaret Larkin, **Makers of The Muslim World Al-Mutanabbi**, Oxford, One World Publication, 2008, s.1.

¹⁶ A.e., s. 11.

çıkan Keşâcım, Seâlibî'nin “büyücüler” diye isim verdiği gezici iki şair Hâlidîyyân, Seyfûddeve'nin saray şairlerinden Ebu'l-‘Abbas en-Nâmî ve yeğeni Ebû Firâs el-Hamdanî gibi şairlerdir.¹⁷

Arap şiirinde bir zirveyi ve değeri temsil eden Mütenebbî ise kuşkusuz hem bir şair olarak hem de bir şahsiyet olarak seleflerinin ve çağdaşlarının arasında en çok tanınan ve öne çıkan isim olmuştur. Kendine özgü bir şairanelik, bir ses, üslup ve şiirsel dehaya sahip olan Mütenebbî, özelliğın ve yerelliğın sınırlarını aşarak insana yönelik evrensel diyebileceğımız şümullu bir vizyon oluşturmayı başarmıştır. Mütenebbî kendine has özellikleriyle şiirin seyrinde ve gelişmesinde bir nabız, bir tat, hatta bir mecra ve akım olmuştur. Şair çağdaşlarını, haleflerini ve dünyanın her yerindeki modern ve kadim araştırmacıları öylesine meşgul etmiştir ki İbn Reşîk onun hakkında “Mütenebbî geldi , dünyayı kapladı ve insanları meşgul etti” demiştir. Buna karşın Mütenebbî'nin Türkiye'deki gerek Arap edebiyatı gerek ilâhiyat gerekse Türk edebiyatı kürsülerinde yeterince bilinmediğı görölmüştür. Bu çalışmada biz, Mütenebbî'nin kendisi, ailesi, “Mütenebbî” lakabını nereden aldığı, yaşamının evreleri, memduhları, şiirlerinin konuları, şiir üslûbu ve divanında hangi edebî sanatların yer aldığı gibi sorulara cevap arayarak söz konusu eksikliği gidermeyi amaçladık.

Mütenebbî'nin şiirleriyle ilgili Türkiye'de yapılan çalışmalar tez konusunu belirlediğimiz 2016 yılı itibariyle oldukça sınırlı olup bu çalışmalardan ilki, Goran Selahattin'in 1999 yılında “el-Mütenebbî'nin Şiirinde Medih” isimli Ankara Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı bölümünde çalışılan yüksek lisans tezidir. İkincisi ise Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisinin 2006 yılındaki baskısında yer alan “Mütenebbî” isimli Prof. Dr. İsmail Durmuş'a ait; şairin hayatı ve poetik görüşüyle ilgili derli toplu bilgiler içeren maddesidir. Üçüncü çalışma ise Dr. Şirin Gökkaya'nın 2011 yılında Ankara Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı bölümünde hazırladığı “el-Mütenebbî'nin Şiirlerinde Yaşam Felsefesi” isimli sabır, onurlu bir yaşam, hayat, ölüm, aşk, kadın, övünme vb. başlıklar üzerinden şairin şiirlerindeki temel değerleri ele aldığı yüksek lisans çalışmasıdır. Mütenebbî'nin şiirleriyle ilgili yapılan bir diğer

¹⁷ el-Mehâsinî, a.g.e., s.21.

yüksek lisans çalışması ise Ali Banialı'nın 2014 yılında Uludağ Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde Mütenebbî ve onyedinci yüzyıl Osmanlı dönemi şairi Neffî'nin hayatlarını ve şiirlerindeki konuları mukayeseli olarak ele alıp, değerlendiren “El-Mütenebbî ile Neffî'nin Edebî Yönlerinin Karşılaştırılması” isimli çalışmasıdır. 2018 yılında ise “Mütenebbî'nin Şiirinde Gelenekçi Hareketin Etkisi” Asia Anwar Saleh Koz'un Bingöl Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı bölümü alanındaki Arapça çalışmasıdır. Yine Mohammad Alshikho'nun 2020 yılında Harran Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalında çalışılan “Mütenebbî'nin Şiirlerinde Siyasi ve Toplumsal Eleştiri” isimli Arapça tez çalışmaları da bunlardan biridir. Mütenebbî'nin şiirini konu edinen bir başka yüksek lisans çalışması ise Abdulkhaleq Saeed Ayyed Ayyed'in 2022 yılında Çankırı Karatekin Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Bilim Dalında Arapça isminde المَبَاحِثُ الْبَلَاغِيَّةُ فِي شَرْحِ دِيْوَانِ الْمُتَنَبَّبِيِّ والشُّعْرِي ve YÖK ulusal tez merkezinin internet sayfasında Türkçe ismi “Mütenebbî'nin Şiir Divanında Belâgat Konuları” ismiyle belirtilmiş yüksek lisans tezi olup istifhâm, nidâ, nehy, emir, takdim, tehlîr, hazf, vasıl gibi konuların Mütenebbî'nin şiirleri üzerinden yüzeysel bir şekilde ele alındığı, eş-Şüşterî'nin ise “الدَّالَّةُ النَّسْبِيَّةُ عِنْدَ الشُّعْرِي” başlığı dışında ele alınmadığı Arapça bir çalışmadır. Son olarak Mart 2024'te Everest yayınlarından çıkan, Mütenebbî'nin divanından seçilmiş yüzyirmi dört şiirin bazı bölümlerinin Türkçeye tercüme edildiği Prof. Dr. Mehmet Hakkı Suçin'e ait “el-Mütenebbî İnsanın Şarkısı” isimli kitabı da örnek olarak gösterebiliriz.

Mütenebbî'nin şiirlerini konuları ve belâgat sanatları açısından ele aldığımız bu çalışmanın birinci bölümü Mütenebbî'nin hayatına ayrılmıştır. Şairin hayatına yönelik bilgiler hem biyografi kitaplarında bulunan rivayetlerde hem de şiirlerinde yer almaktadır. Hayatını yazarken bu kaynakların her ikisine de başvurulmuştur. Mütenebbî yaşadığı olayların çabuk tesirinde kalan ve bu olayların kendi imge ve düşünce dünyasındaki izdüşümlerini gerçek bir duygulanımla aktarabilen bir şairdir. Dolayısıyla onun şiirleri hayatının anlatısında kullanılabilir. Özellikle el-Ma'arri'nin Mütenebbî şerhindeki kasidelerin açıklamasında yer alan tarih, yer ve ne amaçla yazıldıkları bilgisinin bulunması bu tarzdaki anlatıların önünü açmaktadır. Bu şiirler yoluyla şairin hayatının kronolojik bir takibi yapılabilir. Şairin şiirlerinin

dışında, hayatının yazımında kullanılan bilgiler ise temel tabakât türü kaynaklardaki rivayetlerden ve yalnızca şairin hayatını kaleme alan biyografik eserlerden alınmıştır. Örneğin Yûsuf el-Bedî' nin "es-Subhû'l-Münbi 'an Haysiyyeti'l-Mütenebbî" isimli eseri, şairin hayatı ile ilgili iddialar ortaya süren Mahmut Muhammet Şakir'in "el-Mütenebbî" ve yine Tâhâ Hüseyin'in "Ma'a'l-Mütenebbî" isimli eseri, şairin hayatını derli toplu kısa bir çalışmayla ortaya koyan Zeki el-Mehâsinî'nin "el-Mütenebbî" adlı kitabı, şairin vefatının bininci yılı münasebetiyle çıkarılan Abdülvehâb 'Azzâm'ın "Zikra Ebi't-Tayyib Bade Elf 'Âm"; Abdüllatif Şerâre'nin "Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî"; Muhammed Kemal Hilmi Bek'in "Ebü't-Tayyib el-Mütenebbî: Hayâtuhû ve Hulûkuhû ve Şi'ruhû ve Üslûbuhû"; Mütenebbî'nin Mısır ve Irak'ta geçirdiği zaman dilimindeki şiirlerini ele alan "Ebu'-Tayyib el-Mütenebbî fî Mısır ve'l-'Irakeyn", Şefik Cebrî'nin "el-Mütenebbî"; Corc 'Abdu Ma'tuk'un "el-Mütenebbî Şâirü's-Şahsiyyeti'l-Kaviyye" ve Yûsuf Ahmet eş-Şîrâvî'nin şairin hayatı boyunca gittiği yerleri haritalar üzerinden detaylandıran "Atlasu'l-Mütenebbî" isimli eserlerden çalışmamızın şairin hayatını anlatan birinci bölümünde istifade ettik. Ayrıca birinci bölümde şairin kasidelerinin yazılma münasebetlerini şiirleriyle birlikte açıklayan ve şairin hayatı hakkında kronolojik bilgi veren el-Ma'arî'ye ait "Mu'ciz Ahmed" isimli şerh de başucu kitabımız oldu.

Tezin ikinci bölümünde Mütenebbî'nin divanında yer alan gazel, methiye, mersiye, fahr, vasıf ve hiciv gibi Arap şiirindeki hakim temalara odaklanılmıştır. Bu konuları içeren şiirler içerisinden seçim yaparken hedef dile çevrildiğinde anlamın fazla aşınmadığı, duygu yoğunluğunu Türkçede de yansıtabildiğimiz beyitler esas alınmıştır. Şairin divanında dikkatimizi çeken ve sıklıkla karşımıza çıkan diğer temalar ise başka çalışmalarda ele alınmak üzere şimdilik konu dışı bırakılmıştır. İkinci bölümde yararlandığımız temel kaynaklar ise Yûsri Muhammed Selâme'nin "el-Hikme fî Şi'ri'l-Mütenebbî", Mahmûd Hasan 'Abdürabbih Ebû Naci'nin "el-Harb fî Şi'ri'l-Mütenebbî"; Abdülfettah Salih Nafi'in "Lugatu'l-Hub fî Şi'ri'l-Mütenebbî"; Mustafa Ebu'l-Alâ'nın "Şi'ru'l-Mütenebbî"; Nevra eş-Şemlân'ın "el-Mütenebbî el-İnsan ve's-Şâ'ir" Abdullah Tayyib'in "et-Tabî'a 'inde'l-Mütenebbî" gibi eserler ve şairin divanına dair yazılan şerhlerdir.

Şairin divanını belâgat açısından incelediğimiz üçüncü bölümde ise beyitlerdeki lafız ve mana sanatları ortaya konmuştur. Bunu yaparken onun divanına yönelik yapılan belâgat çalışmalarından faydalandığı gibi doğrudan divanından seçilen beyitlerden de yararlanılmıştır. Bu beyitler özellikle daha orijinal olduğu ve Türkçeye çevrildiğinde söz sanatı değerini koruduğu düşünülen beyitlerdir. Meânî, beyân ve bedî olmak üzere belâgat sanatının bütün bölümlerini mümkün olduğunca örneklediğimiz üçüncü bölümde, belâgat kitaplarındaki söz sanatlarının başlıklarında sürekli tekrarlanan beyitleri tercih etmedik. Bunun yerine divanı incelikli bir biçimde tarayarak bulduğumuz örnekleri serdetmeyi uygun gördük. Yine de söz sanatının çok bariz bir şekilde görüldüğü beyitleri konunun hızlı anlaşılmasına yardım etmesi bakımından zikretmeyi de ihmal etmedik.

Üçüncü bölümde yararlandığımız temel kaynaklar ise şairin divanına dair yazılmış şerhlerden el-Ma‘arrî’nin “Mu‘ciz Ahmed”, el-Vâhidî’nin “Dîvânu’l-Mutenebbî”, el-Eflîlî’nin şerhi, el-Berkûkî’nin “Şerhu Dîvâni’l-Mütenebbî”, el-‘Ukberî’nin şerhi ve Nâsif el-Yazicî’nin “el-‘Arfu’t-Tayyib” adlı eserleriyle birlikte, diğer şârihlerin şerhlerini www.almotanabbi.com adlı internet sayfasından karşılaştırmalı olarak inceleyerek istifade ettik. Yine belâgat sanatlarının tanım ve izahlarında Sekkâkî’nin “Miftâhu’l-‘Ulûm”, Teftazânî’nin “el-Mutavvel”, İbnu’l-Mu‘tez’in “el-Bedî’”, İbn Reşîk’in “el-‘Umde” ve Curcânî’nin “Esrârü’l-Belâga” gibi eserleriyle birlikte farklı tarihlerde neşredilmiş modern ve kadim pek çok belâgat kitaplarından da istifade ettik. Belâgat çalışmalarıyla ilgili Türkçede yayımlanmış kitaplardan ise Ali Bulut’un “Belâgat Meânî Beyân Bedî”, Nusreddin Bolelli “Belâgat”, Yekta Saraç “Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat” ve Kaya Bilgegil’in “Edebiyat Bilgi ve Teorileri Belâgat” gibi eserlerinden geniş ölçüde yararlandık.

Şairin divanından yaptığım çevirilerde gözettiğim bazı hususlar bulunmaktadır. Lafız ve manâ sanatlarını mümkün mertebe çeviride olduğu gibi aktarmaya çalıştım. Şiirlerin mısralardaki sözdizimi tertibine bağlı kalmaya çalışmakla birlikte kimi zaman daha ahenkli ve müzikal olduğunu düşündüğüm bir sözdizimini tercih ettim. Şiir çevirisinde orijinal dildeki ahenk ve akıcılığı yakalamak için içerisinde d,l,m,n,r gibi ötümlü ünsüzler ve e,i,ö,ü gibi ince ünlülerin bulunduğu Türkçe kelimeleri kullanmaya gayret ettim. Arapça ifadelerdeki kelimelerin Türkçe karşılıklarını çağrışım gücü daha

güçlü ve zengin kelimelerden seçmeye özen gösterdim. Örneğin şairin güç, savaş, kahramanlık konulu şiirlerinde daha sert ve bükümsüz tonda bir şiir dili oluşturmaya çalıştım. Mısra sonlarında kafiyeli kelimeler kullanmaya, Türkçe karşılığında kafiye yakalayamadığımızda iç kafiye yoluyla bu müzikaliteyi oluşturmaya çaba gösterdim. Kelimelerin birebir karşılığından ziyade anlamca eşdeğerliliklerini bularak şiirlerdeki duygu yoğunluklarını korumaya dikkat ettim.

Sonuç olarak bütün bu tezle amaçlanan şiir, dil, edebiyat, çeviribilim, belâgat ve hatta bazı beyitlerin içerdiği düşünce yoğunluğu dikkate alındığında felsefe gibi alanlarda istifade edilebilecek bir kaynağı ortaya çıkarabilmiş olmaktır. Bu genel alanların ötesinde özellikle Arap Dili ve Edebiyatı, Arapça Mütercim Tercümanlık ve İlahiyat sahasındaki Arap Dili ve Belâgati bölümlerinin literatürüne doğrudan bir katkı amaçlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

EBU'T-TAYYİB EL-MÜTENEBBÎ'NİN HAYATI

1.1. Adı, Nesebi ve Künyesi:

Adı Ahmet, künyesi Ebu't-Tayyib'tir. Kabilesinin ismi, Cû'fî b. S'ad el- 'Aşîre'ye¹⁸ isnaden, Kahtânîlere bağlı, Yemenli Arap kabilesi Benû Mezhic'in bir kolu olan Cû'fî'dir. Coğrafi nisbesi ise Kûfe'nin Kinde mahallesinde doğup büyüdüğü için "Kindî" şeklinde rivayet edilir. Bu nisbenin meşhur Kinde kabilesi¹⁹ ile bir ilgisi yoktur. Buna göre, şairin nisbesi ve künyesiyle birlikte tam adı, kaynaklarda "Ebu't-Tayyib Ahmed b. el-Hüseyin b. el-Hasan b. 'Abdissamed"²⁰ veya "Ebu't-Tayyib Ahmed b. el-Hüseyin b. Murre b. 'Abdulcebbâr el-Cû'fî el-Kindî el-Kûfî"²¹ olarak geçmektedir. Gençlik yıllarında peygamberlik ilan ettiği söylentisi yüzünden "el-Mütenebbî" (nebîlik iddia eden) lakabını alır. ²² Şair çocukluk döneminde söylediği bir gazelde adını açıkça zikretmiştir:

حُ وَتَفْتَرُ عَنْ شَنِيبٍ بَرُودِ	تَحْمِلُ الْمِسْكَ عَنْ غَدَائِرِهَا الرِّيدِ
م وَبَيْنَ الْجُفُونِ وَالْشَّهِيدِ ²³	جَمَعَتْ بَيْنَ جِسْمِ أَحْمَدَ وَالسُّ
<i>Misk saçar rüzgâr kâkülünden</i>	<i>Ve yayılır gülümseyince nefesi,</i>
	<i>çiğ tanesi serinliğinde</i>

¹⁸ Câsim Avcı, "Benî Mezhic", **DİA**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004, C. XXIX s. 543; M. Mahfuz Söylemez, **Bedevîlikten Hadarîliğe Kûfe**, Ankara, Ankara Okulu, 2001, s. 122.

¹⁹ Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Kinde (Benî Kinde)", **DİA**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. XXVI, 2002, s. 37-38.

²⁰ İbn Hallikân, **Vefeyâtü'l- 'Ayan ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân**, Haz. Dr. İhsan Abbâs, Beyrut, Dâr Sâdır, 1978, C.I, s.120; Ömer Rıza Kehhâle, **Mu'cemu'l-Müellifin Terâcim Musannifi'l-Kutubi'l- 'Arabiyye**, Beyrut, y.y., 1993, C.I, s.126.

²¹ İbnu'l-Adîm, **Buğyetu't-Taleb fî Târîhi Haleb**, Haz. el-Mehdî 'İydu'r-Ravda, Kahire, Müessesetu'l-Furkân li't-Turâsi'l-İslâmî, 2016, C.II, s.64; İbn Hacer el-Askalânî, **Lisânu'l-Mîzân**, Beyrut, Müessesetu'l- 'Alamî li'l-Matbûât, t.y., C.I, s.159.

²² Muhammed Kemal Hilmi Bek, **Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî Hayâtuhû ve Hulukuhû ve Şi'ruhû ve Uslûbuhû**, Haz. Ali Ebû Zeyd, 2.bs., Şam, Mektebetu Sa'du'd-Dîn, 1986, s. 28; Hanna el-Fâhûrî, **Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî**, Beyrut, Dâru'l-Cil, 1986, s. 786.

²³ el-Ma'arrî, **a.g.e.**, C. I, s. 73.

(Sevgili) Buluşturur
düşkünüğü

Ahmed'in bedeniyle,
uykusuzluğu gözleriyle.

1.2.Doğum Yeri ve Tarihi:

Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî, h.303 (915/916) ya da h.304 yılında Kûfe'de doğar ve Kûfe'nin mahallelerinden biri olan Kinde'de yetişir.²⁴ Şair gençlik yıllarında söylediği “ayn” kafiyeli bir şiirinde Kinde'den söz etmiştir:

أُمْنِسِي السُّكُونَ وَخَضِرَ مَوْتًا وَوَالِدَتِي وَكِندَةَ وَالسَّبِيْعَا²⁵

*Ey! Bana unutturan Sükûn 'u ve
Hadramevt 'i,*

Ve annemi, Kinde 'yi ve Sebîa 'yı.

Ebû Firâs el-Hamdânî ile Mütenebbî arasında Seyfûddeve'nin meclisinde bir sürtüşme ortaya çıkınca Ebû Firâs, ona “Ya sen kimsin? Kinde'nin soysuzu!” diyerek hakaret etmiştir.²⁶ Bu rivayet de memleketinin Kinde olduğu bilgisini güçlendirmektedir.

1.3.Ailesi:

Kaynaklarda Mütenebbî'nin ailesi ile ilgili sınırlı bilgiler bulunmaktadır. Bu bilgilerden Mütenebbî'nin, küçük yaşta anne ve babasını kaybettiği ve onu anneannesinin büyüttüğü anlaşılmaktadır. Çünkü Mütenebbî, anneannesinin vefatı üzerine bir mersiye kaleme almıştır ancak anne ve babası ile ilgili herhangi bir şiir söylememiş ve kim olduklarına dair bir bilgi vermemiştir.²⁷ Mütenebbî ile ilgili nakledilen anlatılarda şairin çevresindeki insanlar tarafından nesebi, babası ve babasının mesleği hususunda sürekli olarak huzursuz edildiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte şairin babasının isminin “Hüseyn” olduğu bilgisi şu anekdotla

²⁴ Hilmi Bek, **a.g.e.**, s.29.

²⁵ el-Ma'arrî, **a.g.e.**, C.I, s.322.

²⁶ Hilmi Bek, **a.g.e.**, s.29.

²⁷ Şevki Dayf, **Târihü'l-Edebi'l-'Arabî 'Asru'd-Düveli ve'l-İmârâtî**, 2.bs., Kahire, Dâru'l-Ma'ârif, 1980, s.342.

birlikte kabul görür: Mu‘temed b. ‘İbâd el-Lahmî’nin²⁸ meclisinde Mütenebbî’nin aşağıdaki beyti okunmuş ve el-Lahmî, şiiri beğenerek tekrar etmiştir:

إِذَا ظَفِرَتْ مِنْكَ الْعُيُونُ بِنَظَرَةٍ أَتَابَ بِهَا مُعِي الْمَطْيَى وَرَازِمُهُ²⁹

*Eğer bir bakış koparabilirse
senden gözler,*

*İyileşir onunla (o bakışla) zayıf
ve soluğu kesilmiş develer*

Mecliste bulunan Ebû Muhammed ‘Abdulcelil b. Vehbûn,³⁰ bu şiire karşılık olarak irticalen, içinde “İbnu’l-Hüseyin” (Hüseyin’in oğlu) ifadesinin yer aldığı, Mütenebbî’den söz eden şu beyitleri söylemiştir.³¹

لَيْسَ جَادَ شِعْرُ ابْنِ الْحُسَيْنِ فَإِنَّمَا تُجِذُ الْعَطَايَا وَاللَّهَى تَفْتَحُ اللَّهَى

تَنَبَّأَ عَجَبًا لِلْقَرِيضِ وَلَوْ دَرَى بِأَنَّكَ تَرُوي شِعْرَهُ لَتَأَلَّهَا

Hüseyin’in oğlunun şiiri iyiye,

*Senin cömertliğin iyi olur; ihsan
lisanı çözer.*

*Şiirine güvenirip nebiyim dedi.
Şayet bilseydi,*

*Sen okudun şiirini; ilahlığa
heveslenirdi.*

Mütenebbî’nin mütevazî soyu modern dönemdeki bazı yazarları da meşgul edip bazı iddialar ortaya atmalarına neden olur. Örneğin Tâhâ Hüseyin’e göre tarihçilerin ve nesep âlimlerinin çoğu, Mütenebbî’nin baba tarafından Cû‘fî ve anne tarafından Hamdân kabilesinin soyundan geldiğini ileri sürerler. Ancak onun divanında ne annesi ne de babası ile ilgili en ufak bir bilgi yer almaz. Tarihçiler, babasının isminin Hüseyin olduğunda birleşirse de dedesinin ismi konusunda ihtilâfa düşerler. Bazıları, onun ismini ‘Abdussamed bazıları da Hüseyin olarak nakleder.

²⁸ Ebû’l-Kâsım el-Mutemid-Alellah ez-Zâfirü’l-Müeyyed Muhammed b. Abbâd el-Mu’tazîd b. Muhammed b. İsmâîl el-Lahmî (ö. 487/1094), Endülüs’te hüküm süren Abbâdî hanedanlığının sonuncu emiridir. **Bkz.** Hakkı Dursun Yıldız, “Abbâdîler”, **DİA**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988, C.I, s.15-16.

²⁹ İbn Sîde, **Şerhu Müşkili Şi‘ri’l-Mütenebbî**, Haz. Muhammed Rıdvan ed-Dâye, Şam, Matba‘atu Muhammed Hâşim el-Kütübî, 1975, s.169.

³⁰ Ebû Muhammed ‘Abdulcelil b. Vehbûn el-Mürsî (ö.483/1090), nahivci ‘Âlem eş-Şentemerî’nin talebesi olan Endülüslü bir şairdir.Şiirlerinde Mütenebbî’den esinlendiği söylenmektedir.**Bkz.**Rahmi Er, “İbn Vehbûn”, **DİA**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999, C.XX, s.443.

³¹ Hilmi Bek, **a.g.e.**, s.28.

Üstelik Mütenebbî, babasından hiç söz etmemesine rağmen tarihçiler, ona Hüseyin adını vererek suçluluk yaptığını iddia eder.³²

Tâhâ Hüseyin, Mütenebbî gibi divanının pek çok yerinde şeref ve onuruyla, şiirleriyle övünen azamet sahibi bir şairin, nüfuzlu ve köklü bir aileden gelmeyen hele de sakalık yapan babasını şiirinde bahsetmeye değer görmediğini düşünür. Ayrıca şairin, gençliğinde Kûfe muhitinden uzaklaşması, anneannesinin vefatı üzerine yazdığı mersiyede onun ölümü üzerine sevinen birtakım kimseler olduğunu ima etmesi, şairin ailesine dair bir sırrı olduğunu düşündürmektedir. Tâhâ Hüseyin, şairin ailesiyle ilgili detaylı açıklamalar yaptıktan sonra Mütenebbî'nin doğumunu şâz bir ilişkiye bağlar, bunun hayatı boyunca onu etkilediğini ve Kûfe'den uzaklaşmasına neden olduğunu iddia eder.³³

Mütenebbî'ye nesebini gizlemesinin sebebi sorulduğunda mütemadiyen Arap kabileleri arasında konakladığı için kavmi ile bu kabilelerin arasında bir düşmanlık bulunması ihtimali yüzünden gizlediğini söylemiştir.³⁴ Şair bir şiirinde ise atalarıyla ya da soyuyla değil şahsiyetiyle övündüğünü belirtmektedir:

لَا بِقَوْمِي شَرَفْتُ بَلْ شَرَفُوا بِي وَبِنَفْسِي فَخَرْتُ لَا بِجُودِي³⁵

*Kavmimle yücelmedim ben; Atalarım ile da övünmedim,
zatımla şeref buldu onlar, kendi özümledir iftihar.*

Mütenebbî, Ebu'l-'Aşâir el-Hamdânî'yi övdüğü bir şiirinde ise “Çocuk babasının sırrıdır, babamın fazileti benim sayemde anlaşıldı, zira ben babamın bir parçasıyım” diyerek âdetâ bu hususta üstüne gelenlere karşı kendisini müdafaa etmektedir:

أَنَا ابْنُ مَنْ بَعْضُهُ يَفُوقُ أَبَا الْبَاحِثِ وَالنَّجْلُ بَعْضُ مَنْ نَجَلَهُ
وَإِنَّمَا يَذْكُرُ الْجُدُودَ لَهُمْ مَنْ نَفَرُوهُ وَأَنْفَدُوا حِيلَهُ³⁶

³² Tâhâ Hüseyin, **Ma'a'l-Mütenebbî**, Mısır, Dâru'l-Ma'ârif, t.y., s.13,17.

³³ Hüseyin, **a.g.e.**, s. 25.

³⁴ Yûsuf el-Bedî', **es-Subh el-Münbî 'an Haysiyeti'l-Mutenebbî**, Haz. Mustafa es-Sekâ, 3.bs., Kâhire, Dâru'l-Ma'ârif, t.y., s.20.

³⁵ El-Ma'arrî, **a.g.e.**, C.I, s. 81.

³⁶ Ebu'l-Hasan el-Vâhidî, **Dîvânu Ebi't-Tayyib el-Mütenebbî**, Haz. Fridericus Dieterici, Bağdat, Mektebetü'l-Müsennâ, Berlin:1861 ofseti, s.364.

*Oğul, eseriye babanın;
nesebimi soranın
Atalarını anlatıp, övünürler
ancak*

*Babasından üstünüm ben
Kendilerinde yoksa bir erdem.*

Adududdevle³⁷ için söylediği bir urcûzede ise sanki ailesi ile ilgili bu eksikliği kapatmak istercesine, bir gencin amca ve dayılarından önce, kendi şahsiyetiyle iftihar etmesi gerektiğini söylemektedir:

فَخَرُّ الْفَتَى بِالنَّفْسِ وَالْأَفْعَالِ مِنْ قَبْلِهِ بِالْعَمِّ وَالْأُخْوَالِ³⁸

*Yiğidin övünmesi izzeti ve
şerefiyledir;*

Amca ve dayılarından önce

Mütenebbî'nin babasının lakabı ise birçok tabakât ve tarih kitaplarında “ ‘Îdân” ya da “ ‘Abdân” olarak rivayet edilmiştir. Develerle suçluk yaptığı için Kûfe’de, “Îdânu’s-Sakka” yahut “ ‘Abdânu’s-Sakka” diye çağırılmıştır.³⁹

Şairin babasının işi ise kendisini çekemeyen bazı şair ve edebiyatçılar için alay konusu olmuştur:

أَيُّ فَضْلٍ لِشَاعِرٍ يَطْلُبُ الْفَضْلَ — لَ فِي النَّاسِ بُحْرَةٌ وَعَشِيَا

عَاشَ حِينًا يَبِيعُ بِالْكَوْفَةِ الْمَا ءَ، وَحِينًا يَبِيعُ مَاءَ الْمُحْيَا⁴⁰

*Hangi meziyetin sahibi bir şair
ki*

*Sabah akşam erdem dilenir
insanlar arasında*

Kimi zaman su satıp geçindi

*Ve kimi zaman da yüz suyu
(şeref, izzet-i nefis) Kûfe’de*

³⁷ Emirü'l-Ümerâ Adudüdevle Ebû Şucâ Fennâ Hüsrev b. Rükniddevle (ö.372/983), Büveyhiler hanedanının hükümdarı olup, “şehinşah” ve “melikülmülûk” ünvanlarını ilk kez o kullanmıştır. Adududdevle, amcası İmadüdevle'nin veliahtı olarak h.338’ de Fars hâkimi olarak onun yerine geçti. Abbasi halifesi Mutî Lillah, ona “Adududdevle” (Devletin pazusu) lakabını verdi. Büveyhiler onun döneminde en büyük sınırlarına ulaşmışlar; hâkimiyet sahalarını Horasan’dan Suriye’deki Bizans sınırlarına, Hazar Denizi sahillerinden Uman’a kadar genişletmişlerdir. Yalnızca Büveyhiler’in değil devrini de en büyük hükümdarıdır. **Bkz.** Abdülkerim Özaydın, “Adudüdevle”, **DİA**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988, C. I, s. 392-393.

³⁸ el-Ma’arrî, **a.g.e.**, C. IV, s. 409.

³⁹ el-‘Askalânî, **a.g.e.**, C.I, s. 160; Zehebî, **Siyerü ‘Alâmü’n-Nübelâ**, Beyrut, Müessesetü’r-Risâle, 1984, s.200.

⁴⁰ Salâhuddîn Halil b. Aybek es-Safedî, **el-Vâfi bi’l-Vefeyât**, y.y., Franz Steiner, 1982, C.VI, s.339.

İbn Lenkek el-Basrî'nin⁴¹ şiirinde ise babasının mesleğinin yanı sıra şair hakkında müstehcen ifadeler yer alır.⁴²

Mustafa Şekâ'ya göre, Se'âlibî gibi hicri dördüncü asırda yetişmiş, hatırı sayılır bir tarihçinin, şair hakkında verdiği bilgiler önemlidir. Bu bilgilerden ilki, Mütenebbî'nin babasının, eğitimiyle yakından ilgilenmesi ve edebî bir ortamda yetişmesi için şaire öncülük etmesidir. Dolayısıyla oğlunun yeteneğini geliştiren bu babanın sakalık yapması yahut yoksul olması mühim değildir. İkinci husus ise şairin yetişmesinde Şam kültürünün etkili olmasıdır.⁴³

Mütenebbî'nin annesine gelince, bu konuda da elimizde yeterince bilgi yoktur. Şair, sadece iki şiirinde annesinden söz eder. Bunlardan ilkinde Kûfe'nin kimi şehirlerini sıralayarak hamisinin lütuf ve konukseverliği sayesinde doğup büyüdüğü yerleri ve annesini unutup, kendisini evindeymiş gibi hissettiğini söyler:

أُمِّسِي السُّكُونِ وَخَضِرْمُوتَا وَوَالِدَتِي وَكِندَةَ وَالسَّبِيْعَا⁴⁴

Ey bana unutturan Sükûn 'u ve Ve annemi, Kinde 'yi ve Sebîa 'yı!
Hadramevt 'i,

İkincisi ise, peygamberlik iddiası suçlamasıyla hapse düştüğünde, validen af dilemek için yazdığı şu şiirindedir:

بِيَدِي أَيُّهَا الْأَمِيرُ الْأَرِيبُ لَا لِشَيْءٍ إِلَّا لِأَبِي غَرِيبُ
أَوْ لِأُمِّ لَهَا إِذَا ذَكَرْتَنِي دَمَ قَلْبٍ بِدَمْعِ عَيْنٍ سَكُوبُ
إِنْ أَكُنْ قَبْلَ أَنْ رَأَيْتُكَ أَخْطَا تَ فَإِنِّي عَلَى يَدَيْكَ أَتُوبُ⁴⁵

⁴¹ Ebu'l-Hasan Muhammed b. Muhammed b. Cafer el-Basrî İbn Lenkek (h.360/m.970) şair ve edip Şiirleri zaman, insanlardan şikâyet ve hiciv temalarını ele alan kısa kıtalardan meydana gelir. **Bkz.** Mahmud Salim Muhammed, y.y., **el-Mevsû'a'l-'Arabiyye**, t.y., C.XVII, s.103.

⁴² مُتَنَبِّئُكُمْ ابْنُ سَقَاءٍ كُوفَا ... نَ وَيُوحَى مِنَ الْكَتِيفِ إِلَيْهِ
كَانَ مَنْ فِيهِ يَسْلُجُ الشَّعْرَ حَتَّى... سَلَحَتْ فَفَحَّةُ الزَّمَانِ عَلَيْهِ
(Mütenebbî'nin; sakanın oğlu... Abdesthaneden vahyolunur ona. Şiir pisleyen bir kimseydi ancak zamanın poposu pisledi ona) **Bkz.** el-Bedî', a.g.e., s.145; <https://www.aldiwan.net/poem83851.html> (Çevrimiçi: 29.07.2024).

⁴³ Mustafa eş-Şekâ, **Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî fî Mısır ve'l-Irâkeyn**, Beyrut, Âlemu'l-Kutub, 1983, s.20.

⁴⁴ el-Ma'arrî, a.g.e., C.I, s.322.

⁴⁵ Nâsif el-Yâzicî, **el-'Arfü't-Tayyib fî Şerhi Dîvânî Ebi't-Tayyib**, Beyrut, Dâr Sâdır, C. I, s.18-19.

Elimden tut ey hünerli emîr!

*Garipliğim dışında bir şey için
değil*

*Yahut bir annenin hatırına;
beni andığında,*

*Dökülür ciğerinin kanı,
gözünün yaşıyla.*

*Şayet seni görmeden evvel
ettiysem hata,*

*Kesinkes tövbekârım ben,
huzurunda.*

Anneannesinin ismi ise kaynaklarda belirtilmemekle birlikte Benû Hemdân kabilesine mensup ve Kûfe'nin saygın kadınlarından biri olduğu zikredilir. Kûfe'den ayrıldığında anneanesi ona hasret ve sitem dolu bir mektup yazmıştır. Bunun üzerine Mütenebbî, anneannesini görmek istemiş, ancak bir müddet Kûfe'ye geri dönmesi sakınca arz ettiği için Bağdat'a geçmek zorunda kalmıştır. Anneanesi bu duruma üzümlünce Mütenebbî onu yanına aldırma istemiştir. Bu haberi sevinçle karşılayan anneanesi heyecanı yüzünden vefat etmiştir.⁴⁶Torununun sevgisi yüzünden ölen bu kadın için şairin kaleme aldığı mersiye de onun nesebi hakkında bir bilgi yoktur. Şair, mersiye'nin aşağıdaki beytinde anneannesine anne diye hitap etmiş ve kendisinin şahsiyeti dolayısıyla onun soyunun onurlanacağını ifade etmiştir:

لَكَانَ أَبَاكَ الصَّخْمَ كَوْنُكَ لِي أُمًّا⁴⁷

وَلَوْ لَمْ تَكُونِي بِنْتُ أَكْرَمِ وَالِدٍ

*Sen saygın bir babanın kızı
olmasaydın da*

*Şerefli nirdi baban, benim
annem oluşunla.*

Mütenebbî'nin oğlunun ismi ise kaynaklarda Muhassed (Kıskanılan) olarak zikredilmektedir. Rivayetlere göre Mütenebbî, Deyru'l-Âkul'de öldürüldüğünde oğlu ile kölesi Müflih de onunla birlikte öldürülmüştür.⁴⁸ Mütenebbî'nin kardeşleriyle ilgili ise kaynaklarda bir bilgi bulunmamakla birlikte İbnü'l-Adîm, "Buğyetü't-Taleb" isimli eserinde kızkardeşinin, Mütenebbî'nin vefatı üzerine ona birkaç beyitlik mersiye söylediğini rivayet eder:

عَلَى الْمَكَارِهِ غَابَ الْبَزْرُ فِي الطَّفْلِ

يَا حَاظِمَ الرَّأْيِ إِلَّا فِي تَهْجُمِهِ

وَنِعْمَ مَا كُنْتَ تُؤْلِيهَا مِنَ الْعَمَلِ

لَنِعْمَ مَا عَامَلْتُكَ الْمُرْهَقَاتُ بِهِ

⁴⁶ Tâhâ Hüseyin, a.g.e., s. 22.

⁴⁷ 'Abdurrahman el-Berkûkî, *Şerhu Dîvânî'l-Mütenebbî*, y.y., Dâru'l-Küttâbi'l- 'Arabî, 1979, C. III, s.233.

⁴⁸ İbn Hallikân, a.g.e., C. I, s. 123.; es-Safedî, a.g.e., C.VI, s. 337.

الْأَرْضُ أَمْ أَصْبَأَهَا بِوَاجِدِهَا فَاسْتَرْجَعْنَاهُ وَرَدَّتْهُ إِلَى الْحَبْلِ⁴⁹

*Ey basiret sahibi! Lakin
tehlikelere atılmasında değil
Ne yaman kılıçların sana yaptığı
şeyler!*

*Gurubta kayboldu bedir.
Ve senin onlarla yaptığın işler*

*Yeryüzü bir annedir onun
kıymetlisini katlettik*

*Ve geri aldı da karnına soktu
onu*

Mütenebbî'nin ailesiyle ilgili bilgilerde esas tartışmanın babası özelinde yoğunlaştığını görürüz. Babasının saka olduğu ile ilgili tartışmalar hem onun yüzleşmek istemediği bir unsura dönüşürken bir taraftan da bu tartışmaların kendisini şair olarak inşa etmesinde içkin bir güce dönüştüğünü belirtmek gerekir. Mütenebbî'nin eşiyle ilgili ise kaynaklarda hiçbir rivayet bulunmamaktadır.

1.4.Eğitim ve Kültür Hayatı:

Klasik kaynaklar, Mütenebbî'nin peygamberlik iddiası, şöhreti, Arapçaya dair geniş bilgisi, şiirinin sağlamlığı ve yeniliği gibi konular üzerinde durmasına rağmen şairin eğitim ve kültür hayatına yönelik yeterli bir bilgi vermemiştir. Mütenebbî'nin eğitimi hakkındaki bilgiler, benzer rivayetlerden ibarettir. Bunlardan el-Bağdâdî, Mütenebbî'nin Şam'da yetişip; dil, edebiyat ve eyyâm bilgisi öğrendiğini ve çocukluğundan itibaren şiirle ilgilendiğini kaydeder.⁵⁰ İbn Hallikân, onun gramer bilgisi ve kelime dağarcığının zenginliğine işaret ederek dilsel bir meseleyi Arap literatüründeki bir referansa atıfta bulunmadan açıklamadığını belirtir.⁵¹ İbn Tagrîberdî, şairin dil malzemesi toplamak için uzun zaman çöllerde kaldığını, küçük yaşından itibaren şiir ve edebiyata merak duyduğunu rivayet eder.⁵² Se'âlibî ise babasının onun eğitimiyle ilgilendiğini, henüz çocukken onu Şam bölgesinin kırsallarına ve şehirlerine götürdüğünü ve mekteplere teslim ettiğini zikreder.⁵³

⁴⁹ İbnü'l-Adîm, **a.g.e.**, C.II, s.118.

⁵⁰ Ebû Bekr Ahmed b. 'Alî b. Sâbit el-Bağdâdî, **Târihu Bağdâd ev Medînetu's-Selâm**, y.y., Dâru'l-Fikr,t.y., C.IV, s.102.

⁵¹ İbn Hallikân, **a.g.e.**, C. I, s.120.

⁵² İbn Tagrîberdî, y.y., **en-Nucûmu'z-Zâhira fî Mulûki Mısır ve'l-Kâhira**, Dâru'l-Kütüb, t.y., C.III, s.340.

⁵³ Ebû Mansûr 'Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâil es-Seâlibî, **Yetîmetü'd-Dehr**, ed. Ali Muhammed

Ebu'l-Hasan Yahya el-'Alevî'nin⁵⁴ rivayetine göre, Mütenebbî Kûfe'de iken onun komşusudur. İlme olan düşkünlüğü sebebiyle epey çölde kalmış ve bedevilerle arkadaşlık etmiştir. Yıllar sonra döndüğünde ise tam anlamıyla bir bedevi olmuştur. Âlimlerle ve edebiyatçılarla görüşen şair, sık sık varrakların dükkanlarına uğramış ve ilmini onların defterlerinden edinmiştir.⁵⁵

Mütenebbî'nin, özellikle Arapça gramerine ne derece vâkıf olduğuyula ilgili meşhur bir hadise nakledilmektedir; ünlü dilci Ebû Ali el-Fârisî, Mütenebbî'ye “فَعْلَى” vezninde kaç tane cemî (çoğul) olduğunu sormuş ve şair derhâl “جَلَى” (keklik) ve “ظَرَبَى” (kokarca) kelimelerini örnek vermiştir. Bunun üzerine el-Fârisî, üç gece boyunca dil kitaplarını araştırmış ancak bu kelimelerden başka bir örnek bulamadığını itiraf etmiştir.⁵⁶

Arapça dil bilgisine vukufiyetinin yanı sıra hazırcevaplığıyla ilgili anlatılan bir anekdota göre ise şair, Mısır'da vezir İbn Hanzâbe'nin meclisinde bulunduğu sırada “إِنَّمَا التَّهْنِئَاتُ لِلْأَكْفَاءِ وَلِمَنْ يَدْنِي مِنَ الْبُعْدَاءِ” (Tebrikleştirmeler nazîrler içindir ve uzakta olup da yakınlaşanlar arasındadır.) mısraı geçen şiirini okurken mecliste bulunan edip Ebû Ali el-'Âmidî, “التَّهْنِئَةُ” kelimesinin masdar olduğunu ve masdarların çokluk yapılmadığını söylemiştir. Mütenebbî de yanındaki kişiye dönüp Âmidî'nin müslüman olup olmadığını sormuştur. Adam: “SübhaneAllah! O cemaatimizin hocasıdır.” demiş, Mütenebbî ise: “Müslüman, namaz kıldığında et-Tahiyyâtuyu okumuyor mu?” diyerek Âmidî'yi utandırmıştır.⁵⁷

Şairin hafızası konusunda bir müstensih'in anlattığı rivayetse şöyledir: Müşterisinin satmak için dükkânına getirdiği el-Asmaî'ye ait otuz varaklık bir kitabı, Mütenebbî eline alıp, uzun müddet incelemiştir. Müşteri, nihayet sinirlenerek ona dönüp, kitabı ezberleyecekse bir ay süreceğini ve kendisini işinden alıkoymamasını söylemiş, Mütenebbî ise kitabı ezberlediyse ona ne vereceğini sormuştur. Onu

⁵⁴ 'Abdüllatif, Kahire, Matba'atü's-Sâvî, 1934, C.I, s.92.

⁵⁵ İsmi Muhammed b. Ömer b. Yahya (h.315-h.390) olup, soyu Zeyd. b. 'Ali b. el-Hüseyn'e dayanmaktadır. Kûfe'lidir sonrasında, Bağdat'a yerleşmiştir. Talibîlerin önde gelenlerindendir. **Bkz.** el-Bedî', **a.g.e.**, s.20.

⁵⁶ el-Bağdâdî, **a.g.e.**, C.IV, s. 103.

⁵⁷ İbnü'l-'Îmâd, **Şezerâtu'z-Zeheb fî Ahbâri Men Zeheb**, Beyrut, Dâr İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî, C. III, s.14.

⁵⁸ el-'Askalânî, **a.g.e.**, C.I, s. 161.

kendisine hibe etmeyi teklif edince, Mütenebbî kitabın tamamını ezberinden okuyarak adamı zor durumda bırakmıştır.⁵⁸

Edebiyat tarihçileri ve biyografi yazarlarının neredeyse hepsi, Mütenebbî'nin Kûfe'de doğduğunu kabul etmekte, ancak nerede ve kimlerden eğitim aldığı konusunda tatminkâr bir bilgi zikretmemektedir. Nitekim şairin dil ve şiire dair küttafların elinde ne okuduğu, onu dalalet üzere heveslendiren Ebu'l-Fadl'ın kim olduğu, yine arkadaşlık ettiği bedevilerin ve derslerini takip ettiği varrakların kimler olduğu belli değildir. Kûfe'de ve Şam'da hangi âlimlerin rahle-i tedrisinden geçtiği ve Şam'daki mekteplerde neler okuduğu da malum değildir. Bununla birlikte Mütenebbî'nin Bağdat'ta iken Ebû İshak ez-Zeccâc,⁵⁹ Ebû Bekir es-Serrâc,⁶⁰ Niftaveyh,⁶¹ İbn Dürüsteveyh,⁶² ve İbn Dureyd⁶³ gibi dilcilerden ders aldığı çeşitli kaynaklarda zikredilmektedir.⁶⁴

Mütenebbî'nin şiir ve edebiyat bilgisinin esin kaynağı olarak bazı Câhiliye, Muhadramun ve İslami dönem şairlerinin şiirleri gösterilmektedir. Bunların arasında İmrüül Kays, en-Nâbiga, Antere, Ebû Temmâm, el-Buhturî, İbnü'r-Rûmî gibi meşhur şairlerin yanı sıra az bilinen pek çok isim de yer alır. Bununla birlikte Mütenebbî'nin divanı hakkında pek çok serîkât kitabı telif edilmiştir. Bu eserlerde şairin şiirlerinin hayal ve mâna unsurlarını kadim şairlerden, hekîm adı verilen filozoftan intihal ettiğine dair görüşler bulunmaktadır. Bazı kaynaklara göre şair, Ebû Temmâm ve el-Buhturî'nin divanlarını daima yanında taşıyordu ve öldüğünde bunlar eşyalarının

⁵⁸ el-Bedî', **a.g.e.**, s. 20.; el-Askalânî, **a.g.e.**, C. I, s. 160; el-Bağdâdî, **a.g.e.**, s.103.

⁵⁹ Ebû İshâk İbrahim b. es-Serî b. Sehl ez-Zeccâc el-Bağdâdî (ö.311/923) Arap Dili ve Edebiyatı sâhasında eserler vermiş dil ve tefsir âlimidir. **Bkz.** Emrullah İşler, "Zeccâc", **DİA**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. XXXIV, s. 173-174.

⁶⁰ Ebû Bekr Muhammed b. es-Serî b. Sehl el-Bağdâdî (ö.316/929) Nahiv ve sarf ilimlerinde eser vermiş Arap dili ve edebiyatı âlimi ve şair. **Bkz.** Hüseyin Yazıcı, "İbnü's-Serrâc", **DİA**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000, C. XXI, s.205-206.

⁶¹ Ebû 'Abdillâh İbrahim b. Muhammed b. 'Arafe b. Süleyman el-'Atekî el-Ezdî el-Vâsitî (ö.323/935) Arap Dili ve Edebiyatı ve kıraat âlimidir. **Bkz.** Zülfikar Tüccar, "Niftaveyh", **DİA**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007, C. XXXIII, s. 82-83.

⁶² Ebû Muhammed 'Abdullah b. Ca'fer b. Dürüsteveyh b. el-Merzüban el-Fârisî el-Fesevî (ö.347/958) Hicri dördüncü yüzyılda yaşamış dil ve edebiyat âlimidir. **Bkz.** Mehmet Reşit Özbalkıç, "İbn Dürüsteveyh", **DİA**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999, C. XIX, s. 420.

⁶³ Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Düreyd el-Ezdî el-Basrî (ö.321/933) Arap dili ve edebiyatı âlimi, şair. **Bkz.** Nasuhi Ünal Karaarslan, "İbn Düreyd", **DİA**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999, C. XIX, s. 416-419.

⁶⁴ el-Mehâsinî, **a.g.e.**, s. 57.

arasından çıkmıştı. Üstelik bu divanlarda kendi el yazısı ile birtakım dipnotlar olup, anlamlarını kullandığı beyitler işaretlenmişti. Ayrıca Mütenebbî'nin her nereye gitse yanında götürdüğü ve titizlikle koruduğu defterleri de bulunmuştu. Bu söylenti, Mütenebbî'nin başka şairlerin şiirlerini alıntılادığı konusunda şaibe yaratmak için uydurulmuş bile olsa onun ölüm anına dek ilim ve çalışma ile meşgul olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.⁶⁵

Mütenebbî birbirleriyle ahenkli kelimeleri beyit içerisine istif etme ve şiir zevkine hizmet edecek unsurları seçme cihetinde oldukça titizdir. Söz gelimi İbn Füverrece⁶⁶ el-Ma'arrî'ye: "Ebu't-Tayyib bu kelimenin yerine, diğerini koysaydı zararı olmazdı." dediğinde el-Ma'arrî: "Sakın onun şiirinde herhangi bir sözcüğü daha uygun olanıyla değiştirebileceğini sanma! İnanmıyorsan dene! Ben ne zamandır bunu deniyorum ve başaramıyorum." demiştir.⁶⁷

Mütenebbî'nin çocukken inşa ettiği rivayet edilen bazı şiirleri, onun erken yaştaki kültürel birikimiyle birlikte şiirsel söyleyişteki yetkinliğini ortaya koymaktadır:

وَفَرَّقَ الْهَجْرُ بَيْنَ الْجَفْنِ وَالْوَسَنِ	أَبْلَى الْهَوَى أَسْفَاءَ يَوْمِ النَّوَى بَدَنِي
أَطَارَتِ الرِّيحُ عَنْهُ الثُّوبَ لَمْ يَبْنِ	رُوحٌ تَرَدَّدَ فِي مَثَلِ الْخِلَالِ إِذَا
لَوْلَا مُخَاطَبَتِي إِيَّاكَ لَمْ تَرْنِي	كَفَى بِجِسْمِي نُحُولاً إِنْ نِي رَجُلٌ
<i>Derde düşürdü aşk, ayrılık günü gövdemi</i>	<i>Ve ayırdı birbirinden uykuyla gözbebeğini</i>
<i>Ruhum, gezinir incecik hilal bedenimde</i>	<i>Görünmez o, çıkarsa rüzgâr giysisini.</i>
<i>Yetişir nasibim düşkünlükten!</i>	<i>Muhatabım olmasan, göremeyecektin beni.</i>

⁶⁵ Selim el-Cündî, **Sekâfetu'l-Mütenebbî ve Masâdiruhâ**, y.y., el-Mecma'u'l-İlmî el-'Arabî, 1936, s.396.

⁶⁶ Muhammed b. Hamed b. Füverrece el-Berûcerdî (h.380-455) edebiyat âlimidir. Nihavend'de doğmuştur, Rey'de yetişmiştir. "et-Tecennî 'alâ İbn Cinnî", "el-Feth 'alâ Ebi'l-Feth" adlı telifleri vardır. Her ikisinde de İbn Cinnî'nin kaleme aldığı Mütenebbî divanının şerhine yönelik eleştirileri yer alır. **Bkz.** Hayrüddin ez-Ziriklî, **el-'Alâm**, Beyrut, Dâru'l-İlmî'l-Melâyîn, C.VI, s.109.

⁶⁷ el-Berkûkî, **a.g.e.**, C.IV, s.361.

Şair, h.321 yılında Seyfüddevle için yazdığı ilk methiyesinde ‘Urve b. Hizâm⁶⁸ isimli, tarihte meşhur olmuş bir şahsiyete yer verir:

وَكُلُّ كَلِّ سَحَابَةٍ وَكَفَتْ بِهَا تَبْكِي بِعَيْنَيَّ عُرْوَةَ ابْنِ جَرَامٍ
لَيْسَ الْقَبَابُ عَلَى الرِّكَابِ وَإِنَّمَا هُنَّ الْحَيَاةُ تَرَحَّلَتْ بِسَلَامٍ
لَيْتَ الَّذِي خَلَقَ النَّوَى جَعَلَ الْخَصَى لِحَفَافِهِنَّ مَفَاصِلِي وَعِظَامِي⁶⁹

*Her bulut âdeta göz yaşı döküp
de*

*Urve b. Hizâm'ın gözleriyle
ağladı.*

*Kafileyle uzaklaşanlar
tahtirevân değil*

*Bizden ayrılan hayat ve
esenliklerdi.*

*Ne olurdu ayrılığı yaratan;
mafsallarımı ve
kemiklerimi*

*Develerinin toynaklarında
ezilen çakıl taşları yapsaydı.*

Mütenebbî'nin şiirlerinde dil ve felsefeye ilişkin tartışmalar, birtakım mezhepsel öğretiler ve bazı fırkaların değişik inançlarına dair düşünceler yer alır. Örneğin aşağıdaki beyitlerde beden ve ruhun ölümden sonraki durumu gibi filozofları meşgul eden bir tartışmaya değinilmiştir:

تَخَالَفَ النَّاسُ حَتَّى لَا اتَّفَاقَ لَهُمْ إِلَّا عَلَى شَجَبٍ وَالْخُلْفُ فِي الشَّجَبِ
فَقِيلَ تَخْلُصْ نَفْسُ الْمَرْءِ سَالِمَةً وَقِيلَ تَشْرِكُ جِسْمَ الْمَرْءِ فِي الْعَطَبِ
وَمَنْ تَفَكَّرَ فِي الدُّنْيَا وَمُهْجَتِهِ أَقَامَهُ الْفِكْرُ بَيْنَ الْعُجْزِ وَالتَّعَبِ⁷⁰
Ve hatta ihtilaf vardır ölümden
Denildi ki “Kurtulur ruh,
eder bedene”.

⁶⁸ Urve b. Hizâm el-‘Uzrî, Arap gazel şairlerinden biridir. Hayatı ile ilgili kaynaklarda çok fazla bilgi yer almaz. Amcasının kızı Afrâ'ya cinnet derecesindeki aşkı ile tanınmıştır. Bir şiirinde yoğun ve ızdırap derecesindeki aşk hissiyatını şu şekilde aktarır: *بي اليأس أوداء الهيام سقيته فإياك عني لا يكن بك ما بي* (Bende ümitsizlik var ya da içtiğim şiddetli sevgi. Öyleyse uzak dur benden! Bulaşmasın sana da bendeki) **Bkz.** ‘Urve b. Hizâm, **Şi‘ru ‘Urve b. Hizâm**, Haz. Dr. İbrahim es-Sâmîrâî; Ahmed Matlûb, y.y., Mecelletu Külliyyeti'l-Adâb, 1961, s. 1.; Carl Brockelman, **Târîhu'l-Edebi'l-‘Arabî**, Mısır, Dâru'l-Ma‘ârif, C.I, s. 201.

⁶⁹ el-Ma‘arrî, **a.g.e.**, C.III, s.518.

⁷⁰ el-Berkûkî, **a.g.e.**, C.I, s.224.

*Kim hayli üzülrse, dünya ve
nefsi adına;*

*Kalır acziyet içinde, bitirir onu
düşünce*

Kâfûr'u hicvettiği bir şiirinde ise “âlemin ezeli ve ebedî olup bir yaratıcısının bulunmadığını” iddia eden dehriyye⁷¹ akımının görüşlerine işaret etmiştir:

أَلَا فَتَى يُورِدُ الْهِنْدِيَّ هَامَتَهُ كَيْمَا تَزُولُ شُكُوكُ النَّاسِ وَالْثُّهْمُ

فَلَيْتَهُ حُجَّةٌ يُؤْذِي الْقُلُوبَ بِهَا مَنْ دِيْنُهُ الدَّهْرُ وَالتَّعْطِيلُ وَالْقَدَمُ⁷²

*Yok mu bir yiğit; indirecek
keskin kılıcı kafasına?*

*Şüphe ve kuruntuları
insanlardan gidermek adına*

*Şüphesiz ki akidesi dehr, ta'til ve
kıdem olanın*

Sıkıntı verir hücceti vicdanlara

Bir şiirinde “âlemin başlangıcının karanlık ve aydınlıktan meydana geldiğini, aydınlığın iyi; karanlığın ise kötü ve uğursuz olduğunu” savunan Maniheizm⁷³ dinine itirazda bulunur:

وَكَمْ لظُلَامِ اللَّيْلِ عِنْدَكَ مِنْ يَدٍ تُخَيِّرُ أَنْ الْمَأْوِيَّةُ تَكْذِبُ⁷⁴

*Karanlığın ne çok lütfü var
üzerinde;*

*Seneviyye'nin iftira ettiğini
söyleyen.*

Tâhir el-'Alevî'yi övdüğü şiirinde ise Ali b. Ebî Tâlib ve destekçilerine husûmet besleyen Nâsıbiyye⁷⁵ isimli fırkadan söz etmiştir:

إِذَا عَلَوِيٌّ لَمْ يَكُنْ مِثْلَ طَاهِرٍ فَمَا هُوَ إِلَّا حُجَّةٌ لِلنَّوَاصِبِ⁷⁶

⁷¹ Dehriyye, “mutlak zaman” anlamına gelen dehr kelimesinden türemiş bir kelimedir. İslam dünyasında âlemin bir başlangıcının ve yaratıcısının bulunmadığını iddia eden bir düşünce akımıdır. **Bkz.** Hayrani Altıntaş, Dehriyye, **DİA**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994, C. IX, s.107; Mustafa Sinanoğlu, İbrahim Halil Erdoğan, “Muattıla Düşüncesi ve Günümüze Yansımaları”, **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi**, Mart, 2019, C.VI, s.25-47.

⁷² el-Berkûkî, **a.g.e.**, C. IV, s.281.

⁷³ Maniheizm (Seneviyye), dünyanın iyi ve kötü olmak üzere iki karşıt güç tarafından yönetildiğine; evrende iki tanrının bulunduğu inanan bir dindir. **Bkz.** Şinasi Gündüz, “Maniheizm”, **DİA**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003, C.XXVII, s.575.

⁷⁴ İbn Sîde, **a.g.e.**, s. 287.

⁷⁵ Şîa mezhebinde Hz. Ali'ye, ailesine ve taraftarlarına husûmet besleyen gruba verilen bir addır. **Bkz.** Mustafa Öz, “Nâsıbe”, **DİA**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006, C.XXXII, s.393; Hilmi Kemal Altun, “Nâsıbî Kavramı Üzerine Tahlil ve Değerlendirme”, **Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, y.y., 2020, C.VII, s.1201.

⁷⁶ el-Berkûkî, **a.g.e.**, C. I, s.284.

*Eğer değilse Tâhir gibi, Ali'nin
evlatları*

*Ancak delildir Nevâsıbtan
(ehl-i hilaf) olduğuna*

Mütenebbî'nin divanındaki nadir lafızları ve kapalı ifadeleri şerh etmek üzere yazılan bazı eserlerde, şairin hikmet konulu şiirlerinde bir filozofun görüşlerinden etkilendiği ileri sürülmüştür. Bu bağlamda Ebu'l-Bekâ el-'Ukberî, şerhinde Mütenebbî'nin şiirleriyle, ismini açıklamadığı bir filozofun sözleri arasında anlamsal benzerlikler kurar ve şairin bu ifadeleri hakîm denilen bir filozoftan alıntıladığını iddia eder.

İslam dünyasında hicri üçüncü ve dördüncü yüzyıllar, Yunan felsefesinden tercüme ve nakillerin yoğun bir biçimde yapıldığı asırlardır. Bu eserlerde müelliflerin, sıkça kullandığı “muallimul evvel” ve “hakîm” gibi ifadelerle Aristoteles'i kastettikleri malumdur. Dolayısıyla el-'Ukberî'nin şairin, genelde Yunan felsefesinden özelde de Aristoteles'ten onun deyimiyle “hakîmden” etkilendiğine dair mülahazaları, bize Mütenebbî'nin Yunan felsefesine olan ilgisi hakkında bilgi verir. Mütenebbî'nin söz konusu şiirlerinden bazı örnekler verecek olursak:

وَمَنْ صَحِبَ الدُّنْيَا طَوِيلًا تَقَلَّبَتْ عَلَى عَيْنِهِ حَتَّى يَرَى صَدْفَهَا كَذِبًا⁷⁷

*Her kim yarenlik ederse uzun Değişir gözünde doğrusu
süre dünyayla, yanlışıyla*

el-'Ukberî'ye göre Mütenebbî, yukarıdaki beytin manasını, Hakîm'in: “Feleğin hareketlerinin tekrarı, varlıkları hakikatlerinden saptırmaktan başka bir şey değildir.” sözünden alıntılanmıştır.⁷⁸ el-Berkûkî ise beytin manalarının Ebû Nuvâs'ın aşağıdaki şiiriyle örtüştüğünü söylemektedir:

إِذَا امْتَحَنَ الدُّنْيَا لَيْبٌ تَكْشَفَتْ لَهُ عَنْ عَدْوٍ فِي ثِيَابٍ صَدِيقٍ⁷⁹

⁷⁷ A.e., C.I, s.181.

⁷⁸ <http://www.almotanabbi.com/searchPoems.do;jsessionid=yxD0XyBxAI+i-PZfwq3eIBcJ.undefined?pager.offset=0&searchQuery=%D9%88%D9%85%D9%86+%D8%B5%D8%AD%D8%A8+%D8%A7%D9%84%D8%AF%D9%86%D9%8A%D8%A7+&searchType=keywords&searchDomain=poems&letterId=0&x=0&y=0> (Çevrimiçi:29.07.2024)

⁷⁹ A.e., C.I, s.182; İbnü'r-Rûmî, *Dîvânü İbnü'r-Rûmî*, yay.haz. Ahmed Hasan Besec, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye,1994, C.II, s.496.

*Eğer sınanırsa bir akıl,
dünyayla*

*Ayân olur ona, dost kılığındaki
bir düşmanı.*

Başka bir şiirinde geçen “her şeyin diğer yarısına doğru çekilmesi” ve alçak kelimesiyle aynı anlama gelen dünyaya “alçak kimselerin benzeyeceği” şeklindeki manayı, ismi hakîm olarak geçen düşünürün: “benzer formların (biçim) birbirini çektiği, zıtların da birbirinden uzaklaştığı” görüşlerinden aldığı ileri sürülmüştür:

وَشَبَّهَ الشَّيْءَ مُنْجَذِبٌ إِلَيْهِ وَأَشْبَهْنَا بِدُنْيَانَا الطِّعَامُ⁸⁰

*Yarısına cezbolunur bir şeyin
diğer yarısı*

*Ve denîlerdir, dünyanın öteki
yarısı.*

Şair, başka bir şiirinde ise insanların hedeflerinin ve arzularının büyük olmasıyla bedenlerinin bu arzulara kavuşma endişesiyle yıpranıp, helak olacağını söylemiştir:

وَإِذَا كَانَتِ النَّفُوسُ كِبَارًا تَعَبَتْ فِي مُرَادِهَا الْأَجْسَامُ⁸¹

Şayet himmet olursa âli

Telef olur muradıyla bedenler.

Şairin, bu şiirindeki düşüncüyü, Aristoteles’in: “İnsanların istekleri ve hırsları gücünü aşıyorsa, bedenleri onlara erişmeden yok olur.” düşüncesinden iktibas ettiği iddia edilmiştir. Yine Aristoteles’in: “Feleğin hareketlerinin sonu, başındakiler gibidir; evrenin başlangıcı (doğuşu), bitişi (yok oluşu) gibidir.” sözündeki düşüncüyü Mütenebbî’nin şu şiirinde kullandığı ileri sürülmüştür:

كَثِيرُ حَيَاةِ الْمَرْءِ مِثْلُ قَلِيلِهَا يَزُولُ وَبَاقِي عُمْرِهِ مِثْلُ ذَاهِبٍ⁸²

*Benzer hayatının çoğu, azına
insanın;*

*Ve kalan ömrü, aynısıdır giden
yarısının.*

Zeki el-Mehâsinî, Mütenebbî’nin muhtemelen felsefe ve mantık okumaya başladığını, Halep’te Seyfüddevle’nin yanında himaye gören Fârâbî’nin felsefesinden istifade etmiş olabileceği gibi, Aristoteles’in sözlerinden de etkilendiğini, şiirine giren

⁸⁰ el-Vâhidî, a.g.e., s.162.

⁸¹ İbnü’l-Eflîlî, Şerhu Şi’ri’l- Mütenebbî, Haz. Dr. Mustafa Aliyyân, Beyrut, Müessesetü’r-Risâle,1998, C. I, s. 175.

⁸² el-Ma’arrî, a.g.e., C.II, s.434.

sûfî ve hikmet içerikli lafızlardan anlaşılacağı üzere mana ve mazmunlarını anlayacak kadar tasavvuf kitaplarını okuduğunu düşünmektedir.⁸³Yine Mütenebbî'nin, şiirlerinde bazı bilgin ve filozof isimlerine yer vermesi de çok yönlü bilgi birikimine hâiz olduğuna işaret etmektedir:

مَنْ مُبْلِغُ الْأَعْرَابِ أَتَيْ بِعَدَهَا شَاهَدْتُ رَسْطَالِيْسَ وَالْإِسْكَندَرَا

وَسَمِعْتُ بَطْلَيْمُوسَ دَارِسَ كُتْبِهِ مُتَمَلِّكًا مُتَبَدِّلًا مُتَحَضِّرًا⁸⁴

Kim Bedevilere haber verir ki

*Onlardan ayrıldıktan sonra
Aristoyu ve İskender'i tanıdım.*

*Dıydım ki, Batlamyus'un
kitaplarını çalışmış*

*Mülkü, fesahati ve durumu
olmasına rağmen.*

Şair, Adududdevle'nin halasının vefatı üzerine söylediği şu şiirinde de ünlü Grek tabip Câlînus'a⁸⁵ atıf yapmıştır:

يُمُوتُ رَاعِي الضَّأْنِ فِي جَهْلِهِ مَوْتَةً جَالِيُوسَ فِي طَبِّهِ⁸⁶

Ölür koyun çobanı, cehaletinde;

Câlînûs'un ölümü tabâbetinde.

Felsefe, tasavvuf, edebiyat, eyyâm, emsâl ve lugat bilgisinin yanı sıra Mütenebbî'nin şiirleri, yer isimleri bakımından da zengindir. Hayatı boyunca uzun yolculuklara çıkan Mütenebbî, Suriye başta olmak üzere Türkiye, Irak, Mısır ve İran'ın farklı yerleşim yerlerini gezmiştir. Bu yüzden şiirlerinde şehirler, köyler, dağlar, vadiler ve nehirler isimleriyle zikredilmektedir:

لَئِنْ تَرَكْنَا ضُمَيْرًا عَنْ مِيَامِنَا لَيُخَذُّنَّ لِمَنْ وَدَّعَهُمْ نَدَمَ

إِذَا تَرَحَّلْتَ عَنْ قَوْمٍ وَقَدْ قَدَرُوا أَنْ لَا تُفَارِقَهُمْ فَالرَّاحِلُونَ هُمْ⁸⁷

*Bırakınca sağımızda Dumayr
dağını;*

*Elveda dediklerimiz
yerinecekler.*

⁸³ el-Mehâsinî, a.g.e., s. 58.

⁸⁴ el-Berkûkî, a.g.e., C.II, s.276.

⁸⁵ Asıl ismi Galenos olup, İslami dünyasında Calinus olarak tanınan meşhur Grek tabip ve hekimidir. Bkz. İlhan Kutluer, "Câlînûs", DİA, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993, C.VII, s. 32-34.

⁸⁶ el-Ma'arrî, a.g.e., s.367

⁸⁷ el-Berkûkî, a.g.e., C.IV, s.89.

*Şayet kabul gördüyse ayrılışın
bir kavimden,*

*Sen değilsin; onlardır seni
terkedenler.*

Aynı şekilde yıldızlar, burçlar ve onlarla ilgili anlatılan efsaneler de şiirlerinde sıkça yer almaktadır. Câhiliye dönemindeki Araplar arasında yaygın olan bir inanışa göre, Süheyl yıldızı doğduğunda veba hastalığı ortaya çıkıp ölüm oranları artış göstermektedir. Mütenebbî, aşağıdaki beyitte bu inanışa gönderme yaparak kendisini Süheyl yıldızına benzetir:

وَتُنَكِّرُ مَوْتَهُمْ وَأَنَا سُهَيْلٌ طَلَعْتُ بِمَوْتِ أَوْلَادِ الزَّوْءِ⁸⁸

*Ben Süheyl olduğum halde,
onların ölümünü inkâr mı
ediyorsun?*

*Evlâdı zinayı öldürmek için
doğdum.*

Başka bir şiirinde ise düşman ordusunun azametine vurgu yaparak bu kalabalık ordunun gürültüsünün ikizler burcunun kulağına kadar geldiğini söyler. Şair, ikizler burcunun insan şeklinde olmasından dolayı ona kulak uzvunu izafe eder:

خَمِيسٌ بِشَرْقِ الْأَرْضِ وَالْعَرَبِ رَحْفُهُ وَفِي أذنِ الْجَوَّاءِ مِئُهُ زَمَازِمُ⁸⁹

*Bir ordu ki yeryüzünün
doğusunda ve batısında
yürüyüşü*

*İkizler burcunun kulağında
gürültüsü*

1.5. Peygamberlik İddiası:

Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî'nin, gençliğinde peygamberlik iddia ettiğine dair kaynaklarda çeşitli rivayetler yer almaktadır. Bazı edebiyat tarihçileri ve biyografi yazarları, bu rivayetleri doğrularken, kimi dilciler ve eleştirmenler de bunların, şairin rakipleri ve hasımları tarafından kendisini karalamak için uydurulmuş birtakım söylentiler olduğunu savunurlar. Bununla birlikte Mütenebbî'nin nübüvvet iddiasının şia karakterli, mezhepsel bir isyan ya da toplumdaki ahlâki çöküş ve bozuk gidişat

⁸⁸ Ebû Zekeriyâ Tebrîzî, *el-Mûdih fi Şerhi Şi'ri Ebi't-Tayyib el-Mütenebbî*, yay.haz. Halef Reşîd Nu'mân, Bağdat, Dâru's-Suûnu es-Sekâfiyyeti'l-Âmme, 2000, C.I, s. 139.

⁸⁹ İbn 'Abdirabbih, *Şerhu'l-Muhtâr 'an Şi'ri Ebi't-Tayyib el-Mütenebbî*, yay.haz. Muhammed b. Şerîfe, Kazablanka, Matba'atu Necâh el-Berîde, 2011, s.161.

nedeniyle devrin adaletsiz yöneticilerine ve Arap olmayan unsurlara karşı sosyolojik ve etnik bir başkaldırı hareketi olduğunu düşünen yazarlar da bulunmaktadır.

Öncelikle edebiyat tarihi kitaplarında yer alan Mütenebbî'nin "peygamberlik iddia ettiği" ile ilgili rivayetleri ele alacak olursak: Bunlardan biri, Ebû 'Abdullah Mu'âz b. İsmail el-Lâzıkî'ye⁹⁰ aittir. el-Lâzıkî, Mütenebbî'nin h.326 yılında Lazkiye'ye geldiğini, fesahatini ve ağırbaşlılığını görünce kendisine tazimde bulunduğunu, aralarında yakınlık kurulunca onu evine davet ettiğini söyler. Mütenebbî'nin hitabetini beğenip ona: "Vallahi sen emirlerin meclisinde nedimlik yapacak kadar yaman bir gençsin!" dediğini ve şairin buna karşılık: "Yazıklar olsun! Ne dediğinin farkında mısın? Ben, gönderilmiş bir nebiyim." diyerek itiraz ettiğini nakleder. Şaka ettiğini düşünen el-Lâzıkî, tanıştıklarından beri hiç latife etmediğini hatırlayıp, ne söylediğini ve kime gönderildiğini sorar. Mütenebbî: "Bu sapkınlığa düşmüş ümmete gönderildim." diye cevap verir. Ne yaptığını sorduğunda: "Zulümle doldurulduğu gibi dünyayı adaletle doldururum." der. Nasıl yaptığını merak edince "İtaat edenlerin rızıklarını çoğaltıp, isyan edenlerin boynunu vurdurmakla" cevabını alır.⁹¹ el-Lâzıkî: "Bu çok vahim bir durum senin adına korkuyorum." deyince Mütenebbî irticalen şu şiiri söyler:

أَبَا عَبْدِ إِلَهِ مُعَاذُ إِلَيَّ	خَفِيَّ عَنْكَ فِي الْهَيْجَا مَقَامِي
ذَكَرْتُ جَسِيمَ مَا طَلَبِي وَأَنَا	نُحَاطِرُ فِيهِ بِالْمُهَجِ الْجَسَامِ
أَمْتَلِي تَأْخُذُ النَّكَبَاتُ مِنْهُ	وَيَجْزَعُ مِنْ مُلَاقَاةِ الْحِمَامِ
وَلَوْ بَرَزَ الزَّمَانُ إِلَيَّ شَخْصًا	لَخَضَّبَ شَعْرَ مَفْرِقِهِ حُسَامِي
وَمَا بَلَغْتُ مَشِيئَتَهَا اللَّيَالِي	وَلَا سَارَتْ فِي يَدِهَا زَمَامِي
إِذَا امْتَلَأَتْ عُيُونُ الْخَيْلِ مَنِي	فَوَيْلٌ فِي التَّيَقُّظِ وَالْمَنَامِ ⁹²

*Ey Mu'âz Ebû Abdullah, malum
olmamış ki*

Sana harpteki durumum;

⁹⁰ Ebû 'Abdullah Mu'âz es-Saydevânî hicri 326 yılında Mütenebbî'nin Lazkiye'ye geldiğini nübüvvet idda ettiğini, kendisinin ailesiyle birlikte ona biat ettiğini iddia etmiştir. **Bkz.** el-Ma'arrî, **a.g.e.**, C.I, s. 200.

⁹¹ İbnü'l-Adîm, **a.g.e.**, C. II, s. 75.

⁹² el-Yâzicî, **a.g.e.**, C.I, s.70; el-Ma'arrî, **a.g.e.**, C.I, s. 200.

*Sana göre vahim işlere talip
oldum.*

*Oysa biz koca yüreğimizle
atılırız onlara.*

*Kahreder mi musibetler, benim
gibisini?*

*Ürperir mi buluşmaktan
ölümle (benim gibisi)?*

*Çıkıverse karşıma bir zât gibi
zaman*

*Kana boyar keskin kılıcım,
perçemlerini.*

*Ne kâm alabilir benden kara
geceler*

*Ne dizginimi ele alıp,
yürüyebilirler.*

*Eğer dolarsa benim yüzümden
atların (süvarilerin) gözleri
(korkuyla)*

*Yazıklar olsun
uykusuzluklarına da
uykularına da*

el-Lâzıkî'ye göre Mütenebbî, vahyin kendisine bir seferde indiğini belirterek, ona daha önce hiç duymadığı güzellikte birtakım sözler iletmiştir. Onun iddialarından biri de Mütenebbî'nin "yağmuru durdurma" mucizesidir. Kendisinin bizzat şahit olduğunu söylediği hadiseyi etraflıca anlatan el-Lâzıkî, bu olay sonucunda Mütenebbî'den elini uzatmasını isteyip ailesiyle birlikte ona biat ettiklerini, Mütenebbî'nin de irticalen şu şiiri söylediğini nakletmiştir.⁹³

أَيَّ مَحَلٍّ أَرْتَقِي أَيَّ عَظِيمٍ أَتَقِي
وَكُلُّ مَا خَلَقَ ال لَهُ وَمَا لَمْ يَخْلُقْ
مُحْتَقِرٌ فِي هَمَّتِي كَشَعْرَةٍ فِي مَفْرِقِي⁹⁴

Hangi pâyeye yükseleyim?

Hangi uludan çekineyim?

Yarattıklarının hepsi Tanrı'nın

Ve yaratmadıklarının

Sakalımda bir tüy gibi

Himmetimde değersizdir.

Kendi ailesini de Mütenebbî'ye biat etmeye çağıran el-Lâzıkî, Şam'da birçok yerde ona biat edildiğini, ancak daha sonra yağmuru durdurma hilesinin Yemen, Hadramevt ve Sekasek'te⁹⁵ birçok kişinin yaptığı bir çeşit sihir olduğunu öğrendiğini,

⁹³ İbnü'l-Adîm, a.g.e., C.II, s. 76.

⁹⁴ el-Yâzicî, a.g.e., C.I, s.141.

⁹⁵ Seksek kelimesinin çoğuludur. Yemen'de es-Seksek b. Eşres b. Sûr isimli kabileye nisbet edilir. **Bkz.** Yâkut el-Hamevî, er-Rûmî el-Bağdâdî, **Mu'cemu'l-Buldân**, Beyrut, Dâru'l- Kütübi'l-Arabî, C.III, s.229.

bunu koyunları, develeri ve hatta köyleri için yaptıklarını ve bununla övünmediklerini zikretmiştir. Mütenebbî'ye daha önce Sukûn beldesine gidip gitmediğini soran el-Lâzıkî, Mütenebbî'nin: “Evet gittim, benim şu beytimi: (أمنسي السكون وخضرموتا...) duymadın mı?” dediğini rivayet etmiştir.⁹⁶

Ebu'l-'Alâ' el-Ma'arrî ise Mütenebbî'nin, Benî 'Adî⁹⁷ kabilesine gelerek halkı kendisine biat etmeye çağırdığını; kabilenin, inatçı bir deveyi ehlileştirilebilirse, ona itaat edeceklerini vadettiğini nakleder. Bunun üzerine Mütenebbî, bir hile düşünmüş ve usulca hayvanın yanına sokulup, sırtına zıplamıştır; daha sonra deveyi sakınleştirip, su içmeye götürmüştür. Yine el-Ma'arrî, Lazkiye'deki divanda bir kâtibin elinin kalemle yaralandığını, Mütenebbî'nin adamın yarasını tükürüğüyle iyileştirdiğini ve bu hadise sonucunda insanların ona inandığını zikretmiştir.⁹⁸ Lazkiye'de geçen el-Ma'arrî'ye ait başka bir nakilse, Mütenebbî ile yanında saklandığı bir adamın durmadan havlayan bir köpeğe rastlamaları ve Mütenebbî'nin köpeğin yakında öleceğini söyleyip, olayın aynen vuku bulmasıdır.⁹⁹

Yûsuf el-Bedî'ye göre Mütenebbî'nin çöldeki insanları ikna edebilmesinin nedeni hızlı yürümesi, çölleri ve sulak alanları iyi bilmesidir. Çünkü Ebu't-Tayyib, çölde dört günlük bir konaklama yerinden diğerine yürümekte, su getirip, elini, yüzünü ve ayaklarını yıkamakta sonra burada ayrıldığı köyde olanları anlatıp yerin kendisi için dürülerek katlandığını söylemektedir.¹⁰⁰

Arap yarımadasındaki uçsuz bucaksız çölleri, acımasız doğa koşullarını, bilgi ve maarife ulaşma yolları sınırlı bedevi toplulukları göz önüne getirdiğimizde, buradaki insanların Mütenebbî'nin söz konusu fiziksel yeteneklerini takdir etmiş ve dehasının yarattığı şiirsel söyleyişten etkilenmiş olmaları muhtemeldir. Nitekim yukarıdaki anlatılara baktığımızda onun halk tarafından sıradışı sezgileri olan biri olarak görüldüğü anlaşılmaktadır.

⁹⁶ İbnü'l-Adîm, **a.g.e.**, C. II, s. 77.

⁹⁷ Soyu Adnân'a kadar uzanan, Kureyş kabilesinin bir koludur. **Bkz.** Ahmet Önkol, “‘Adî b. K‘âb”, **DİA**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998, C. I, s. 380.

⁹⁸ İbnü'l-Adîm, **a.g.e.**, C. II, s. 78.

⁹⁹ el-Bedî', **a.g.e.**, s.67.

¹⁰⁰ **A.e.**, s.55.

Bununla birlikte Mütenebbî'nin ona isnad edilen “peygamberlik iddia ettiği” yönündeki söylentilerden rahatsız olduğu ve kendisine bu hususta sorulan sorulara kaçamak cevaplar verdiğini görürüz. Bu bağlamda dil bilimci Ebû Ali el-Farîsî, Mütenebbî'ye kime ve ne ile peygamberlik ilan ettiğini sorduğunda: “Şu şiirimle, şairlere...” yanıtını verir.¹⁰¹

وَمِنْ نَكْدِ الدُّنْيَا عَلَى الْخَرِّ أَنْ يَرَى عَدُوًّا لَهُ مَا مِنْ صَدَاقَتِهِ بُدَّ¹⁰²

*Dünya mihnetidir hür insana; Düşmanı gördüğüyle
arkadaşlık etmesi.*

Başka bir rivayete göre Mütenebbî'ye Hz. Muhammed'in لَا نَبِيَّ بَعْدِي (Benden sonra peygamber yoktur) sözü hatırlatıldığında, şair: “Benim ismim semada لَا'dır.” demiştir.¹⁰³ Bağdat'ta bulunduğu sırada ise bazı ileri gelenler ona: “Bize senin nebilik ilan ettiğin haberi geldi.” demişler, Mütenebbî ise “أَنَا أَحْمَدُ النَّبِيِّ.” (Ben nebînin Ahmed'iyim.) diyerek tevriyeli bir cevap vermiştir.¹⁰⁴ Yine kaynaklarda Mütenebbî'nin “Ben şiirle peygamberlik ilan eden ilk kişiyim.” dediği rivayet edilmiştir.¹⁰⁵

Ebu'l-Alâ el-Ma'arrî, Mütenebbî'ye bu lakabın hakikati sorulduğunda, “yerden yüksek” ve “seçkin” anlamlarındaki “نَبَو” kelimesinden doğduğunu zira kendisinden seviyece düşük kimselerin istediği şeylere rağbet etmediğini söylemiştir.¹⁰⁶ Bu bağlamda Ebû 'Ali et-Tenûhî¹⁰⁷'nin bir iddiasına göre Mütenebbî, Ahvaz'dayken Tenûhî, onunla uzun süre sohbet etmiş ve “Mütenebbî” kelimesinin anlamını sormuş, şairse ona yanıltıcı bir cevap verdikten sonra, sıkılarak: “Gençlikte vuku bulan bir şeydi.” demiştir.¹⁰⁸

¹⁰¹ İbnü'l-Adîm, **a.g.e.**, C.II, s.80.

¹⁰² el-Ma'arrî, **a.g.e.**, C.II, s.353.

¹⁰³ لَا، نَبِيٌّ بَعْدِي. (La, benden sonra nebîdir.) şeklinde de düşünülebilir. el-Bedî', **a.g.e.**, s. 55.

¹⁰⁴ İbnü'l-Adîm, **a.g.e.**, C.II, s. 81.

¹⁰⁵ İbn Hallikân, **a.g.e.**, C. I, s. 122; Es-Safedî, **a.g.e.**, C.VI, s.336.

¹⁰⁶ el-Bedî', **a.g.e.**, s. 66.

¹⁰⁷ Ebû 'Alî el-Muhassîn b. 'Alî b. Muhammed el-Kâdî et-Tenûhî (ö. 384/994) Bağdat, Ahvaz, Kûfe ve Musul gibi şehirlerde kadılık yapmış, edip ve şairdir. El-Ferec Bade's-Şidde isimli meşhur bir eseri vardır. **Bkz.** Soner Gündüzöz, “Tenûhî Ebû Ali”, **DİA**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011, C. XXXX, s.470.

¹⁰⁸ el-'Askalânî, **a.g.e.**, C. I, s. 242; Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed İbnü'l-Cevzî, **el-Muntazam fi Târîhi'l- Mulûki ve'l-Ümeme**, yay. haz. Muhammed 'Abdulkadir 'Atâ, Mustafa 'Abdulkâdir 'Atâ, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1992, C.XIV, s. 165.

Bazı kaynaklar Mütenebbî'nin peygamberlik iddiası ortaya çıkıp, biatçilerinin sayısı artınca Humus'a bağlı Selemye nahiyesine gittiğini ve İbn 'Alî el-Hâşimî tarafından Kûtekin köyünde tutuklandığını aktarmıştır. Boynuna ve ayaklarına söğüt ağacından bir bukağı takılan Mütenebbî, el-Hâşimî'yle alay ederek aşağıdaki şiirinde durumunu dile getirmiştir:

رَعَمَ الْمُقِيمُ بِكُوتَكِينَ بَأْنَهُ	مِنْ آلِ هَاشِمٍ بِنِ عَبْدِ مَنَافٍ
فَأَجَبْتُهُ مُذْ صِرْتَ مِنْ أَبْنَائِهِمْ	صَارَتْ قُيُودُهُمْ مِنَ الصَّفْصَافِ ¹⁰⁹
<i>Kendisi, Haşim b. Abd Menâf'ın ailesindendir.</i>	<i>İddia etti ki Kûtekin'de oturan,</i>
<i>Evlatlarındansın” diye sordum?</i>	<i>Bense: “Ne zamandır bukağıları söğüt olanların</i>

Mütenebbî, hapiste olduğu sırada zindancısı Ebû Delef, ona bir hediye verir. Onun hediyesini istemeyerek kabul eden Mütenebbî, Ebû Delef'in, zindanda daha çok kalması için kendisini valinin yanında karaladığını öğrenince¹¹⁰ şu şiiri söyler:

أَهْوَنُ بِطُولِ النَّوَاءِ وَالتَّلَافِ	وَالسَّجْنِ وَالْقَيْدِ يَا أَبَا ذُلْفِ
غَيْرَ اخْتِيَارٍ قَبِلْتُ بَرَكَ بِي	وَالْجُوعِ يُرْضِي الْأَسْوَدَ بِالْجَيْفِ
كُنْ أَهْيَا السَّجْنِ كَيْفَ شِئْتُ، فَقَدْ	وَطَنْتُ لِلْمَوْتِ نَفْسَ مُغْتَرِفِ
لَوْ كَانَ سُكْنَايَ فِيكَ مَنَقَصَةً	لَمْ يَكُنِ الدُّرُّ سَاكِنَ الصَّافِ ¹¹¹
<i>Zindana, prangaya ey Ebû Delef!</i>	<i>Ne de çok aldırışsızım ; (hapiste) kalışıma, telef oluşuma,</i>
<i>Zira aslan, aç iken razı gelir leş yemeye.</i>	<i>Çaresizce kabul ettim yardımını</i>
<i>Şüphesiz yurt kıldım sabreden nefsimi ölüme</i>	<i>Nasıl dilersen öyle ol ey zindan!</i>
<i>Yerleşmezdi inci sedefin içinde.</i>	<i>Eğer sende kalışım bir kusur olsaydı</i>

¹⁰⁹ el-Yâzicî, a.g.e., C.I, s.18.

¹¹⁰ el-Bedî, a.g.e., s.61.

¹¹¹ el-Berkûkî, a.g.e., C.III, s. 23.

Mütenebbî'nin yakın arkadaşı dil âlimi İbn Cinnî ise onun “Mütenebbî” lakabını almasında şu şiirinin etkisi olduğunu ileri sürmüştür:

مَا مُقَامِي بِأَرْضِ نَحْلَةٍ إِلَّا كَمُقَامِ الْمَسِيحِ بَيْنَ الْيَهُودِ

أَنَا تَرَبُّبُ النَّدَى وَرَبُّ الْقَوَافِي وَسِمَامُ الْعَدَى وَغَيْظُ الْحُسُودِ

أَنَا فِي أُمَّةٍ تَدَارَكَهَا اللَّهُ غَرِيبٌ كَصَالِحٍ فِي ثَمُودِ¹¹²

*Mesih'in Yahudiler içinde
kalmasından başka*

*Ne gibidir Nahle'deki
durumum?*

*Ben, asaletin dostu, kafiyelerin
mabûduyum.*

*Düşmanların zehiri,
hasetçilerin kiniyim.*

*Öyle bir ümmet içindeyim ki -
Allah ıslah etsin-*

*Semûd kavmindeki çaresiz
Salih gibiyim.*

Muhammed Kemal Hilmi Bek, Mütenebbî'nin Seyfûddeve'yle görüştüğünde, methiyesini ancak oturarak okuyacağını ve önünde yeri öpmeyeceğini şart koşmasıyla onun “deliliğine” hükmedildiğini, fakat peygamberlik iddia ettiğinde ona delilik isnat edilmediğini ve bu yüzden mazur görülmediğini düşünür. Mütenebbî'nin şairlerin itiyadı olan övgülerini el ve etek öperek sunma geleneğini reddetmesi âdeta peygamberlik iddiasından daha çılgınca bir şey gibi kabul edilmiştir. Halbuki Ebu't-Tayyib'in nübüvvet iddiası sinirsel ve aklî bir rahatsızlığı olduğuna hamledilebilir. Kemal Hilmi Bek'e göre, şairin mübalağaya varan fahriyeleri ve emirlere büyüklük taslaması, megalomani olarak yorumlanabileceği gibi üstün zekâlı olma olasılığı da bu tutumun göstergesi olabilir.¹¹³

Bu hususta tercih edilen görüşlerden biri de onun güç ve iktidar sahibi olma hırsı ile böyle bir işe kalkışmış olabileceğidir. Nitekim Abbasi Devleti'nin tarihi, benzer hadiselerle doludur. Görünüşe göre Ebu't-Tayyib ve benzerlerini başkaldırıya cesaretlendiren ve işlerini kolaylaştıran şey, merkezi otoritenin zayıflaması ve hilafetin mehâbetli dönemlerini geride bırakarak, halifelik makamının gözden düşmesidir. Söz gelimi halifelerin gece iktidara getirilip, ertesi günü tahttan indirilmesi, devlet adamlarının halifeyi kendi menfaatlerine göre yönlendirmesi ve mevâlinin ve

¹¹² el-Vâhidî, a.g.e., s.32.; el-Ma'arrî, a.g.e., C.I, s. 76, 82, 83.

¹¹³ Hilmi Bek, a.g.e., s. 38.

kadınların yönetimin işlerine müdahale etmesi gibi devletin dağılmasına ve izmihlaline neden olan etmenler bir araya geldiğinde; peygamberlik iddia edenler, ehl-i beytten olanlar, Bâbek el-Hürremî¹¹⁴, Mukanna‘ el-Horasânî¹¹⁵ ve Sâhibü’z-Zencî¹¹⁶ gibi tarih sahnesine çıkmış kimselerin mevzubahis tezahürlere bağlı olarak yönetime talip olmaları hayret edilecek bir durum değildir. ¹¹⁷

Mütenebbî’nin peygamberlik iddiası ile ilgili edebiyat ve biyografi kitaplarındaki bilgiler dağınık bir şekilde ele alındığından araştırmacılar bu konuda kesin bir yargıya varamazlar. Nitekim el-Vefeyât’ta Mütenebbî’nin Semâve çölünde peygamberlik iddia edince Benî Kelb’ten büyük bir topluluğun ona biat ettiği, İhşidîlerin Humus valisi Lu’lu’un onun hareketini bastırarak, kendisini esir alıp takipçilerini dağıttığı, uzun süre hapiste kalan Ebu’t-Tayyib’in af dileyerek iddiasından vazgeçtiği ve İslam’a döndüğünü söyleyen bir vesika yazarak özgürlüğüne kavuştuğu bilgisi yer alır.¹¹⁸ Bununla birlikte başka kaynaklarda Mütenebbî’nin Şam’da Benî Kelb kırsalında peygamberlik iddia etmiş olduğu bilgisi geçmektedir. ¹¹⁹

Bu meyanda Mütenebbî’ye isnat edilen bir “kur’ân” olduğunu da zikretmemiz gereklidir. Birçok sûreden oluşan bu kur’ânın ortadan kaybolduğu ve yalnızca şu cümlelerin hafızalarda kaldığı rivayet edilmiştir:

والنجم السيار، والفلک الدوار، والليل والنهار، إن الکافر لفي أخطار، أمض على سنتک، وقف أثر من کان قبلك
من المرسلین، فإن الله قامع بك زیغ من ألد في دينه، وضل عن سبيله...¹²⁰

(Yıldız seyyaredir ve felek deveran eder ve gece ve gündüz, şüphesiz kâfir ziyandadır, ...Senden önce gönderilmiş olanların izi üzerine dur, Allah sana, dininden dönene ve

¹¹⁴ Bâbek el-Hürremî (ö. 223/838), Halife Me’mûn ve Mu’tasım dönemlerinde, Azerbaycan’da dinî-siyasî nitelikli, Hürremiyye isyanının önderidir. **Bkz.** Hakkı Dursun Yıldız, “Bâbek”, **DİA**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991, C.IV, s.376.

¹¹⁵ Mukanna el-Horasânî (ö.161/778), hicri III. asırda, Abbâsîler Devleti’nde, Horasan’da peygamberlik ve ilâhlık iddia etmiştir. **Bkz.** Mustafa Öz, Mukanna‘ el-Horasânî, **DİA**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020, C.XXXI, s.124.

¹¹⁶ Ali b. Muhammed ez-Zencî (ö. 270/883), hicri III. yüzyılda Basra ve civarında ortaya çıkan Zencî hareketinin lideridir. **Bkz.** Hakkı Dursun Yıldız, “Ali b. Muhammed ez-Zencî”, **DİA**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989, C.II, s.413.

¹¹⁷ Hilmi Bek, **a.g.e.**, s.45.

¹¹⁸ İbn Hallikân, **a.g.e.**, C. I, s. 122; Es-Safedî, **a.g.e.**, C. VI, s. 336; İbnü’l-Adîm, **a.g.e.**, C.II, s. 73.

¹¹⁹ Es-Safedî, **a.g.e.**, C. VI, s.336; İbnü’l-Enbârî, **Nüzhetü’l-Elîbbâ fî Tabakâti’l-Üdebâ**, Dârü’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, 2014, s.183.

¹²⁰ İbn Kesîr, **a.g.e.**, C.XII, s. 224.

yolundan sapana karşı şiddetlidir...) Ancak Seyfüddevle'nin meclisinde ona bu kurânı hatırlatıldığında Mütenebbî'nin kesin bir dille reddettiği nakledilmektedir.¹²¹ Yine bu bağlamda şairin, "Mütenebbî" lakabından hoşlanmadığını şu anekdotla birlikte öğreniriz: Seyfüddevle'nin meclisinde İbn Hâleveyh: "Bir kimse cahil olmasa adının "Mütenebbî" diye çağrılmasına razı gelmez, zira mütenebbînin anlamı yalancıdır." diyerek şaire sataşmış, Mütenebbî ise kıymetini düşürmeye çalışanların, kendisine böyle seslendiğini ve onlara mâni olamadığını söylemiştir.¹²² el-Hatîb el-Bağdâdî, "Târihu Bağdat" isimli eserinde Mütenebbî'nin Kelb kabilesine gidip, onların yanında konakladığında, önce Hz. Hasan'ın soyundan gelen Hz. Ali takipçilerinden biri olduğunu, daha sonra nebiliğini ilan ettiğini ve sonrasında yeniden Aleviliğini duyurduğunu zikretmiştir.¹²³ Zeki el-Mehâsinî'ye bakılırsa, raviler, nübüvvet iddiası söylemiyle şairin aleviliğini ilan etmesini birbirinden ayırt edememişlerdir. Yazara göre, Ebu't-Tayyib'in, iyi niyeti ve fasih sözleriyle insanların vicdanlarını uyandırmasından endişe eden ve kendilerine intisap etmesini istemeyen Alevîler, söz konusu iddiayı ortaya atarak ona iftira etmişlerdir.¹²⁴ Mütenebbî, ilminin derinliği ve iyi niyetiyle Benî Kelb kabilesini kendisine hayran bırakmış, Arabizm çağrısı yapmış ve Arap dışı unsurları Araplarla boy ölçüşmeden ve eşitlik iddia etmeden önceki konumlarına yerleştirerek siyasal bir söylemde bulunmuştur. Dolayısıyla bu, dini olmayan, ideolojik bir Arap isyan hareketidir. Hapishaneye düştüğünde davasında ne kadar kararlı ve dirayetli olsa da açlık ve eziyetler yüzünden niyet ettiği ama yapmadığı bir suç için validen af dilemeye mecbur olmuştur:¹²⁵

وَقِيلَ عَذُوتٌ عَلَى الْعَالَمِ	نَ بَيْنَ وَلَدِي وَبَيْنَ الْفُغُودِ
فَمَا لَكَ تَقَبُّلُ زُورِ الْكَلَامِ	وَقَدْرُ الشَّهَادَةِ قَدْرُ الشُّهُودِ
فَلَا تَسْمَعَنَّ مِنَ الْكَاشِحِينَ	وَلَا تَغْبَنَّ بِمَخْكِ الْيَهُودِ
وَكُنْ فَارِقًا بَيْنَ دَعْوَى أَرَدْتُ	وَدَعْوَى فَعَلْتُ بِشَأْوِ بَعِيدِ ¹²⁶

¹²¹ İbnü'l-Cevzî, **a.g.e.**, C.XIV, s. 164.

¹²² el-Bağdâdî, **a.g.e.**, C. V, s.168.

¹²³ **A.e.**, C. V, s. 167.

¹²⁴ el-Mehâsinî, **a.g.e.**, s.28.

¹²⁵ **A.e.**, s.28.

¹²⁶ el-Berkûkî, **a.g.e.**, C.II, s.68; Abdülâtil Şerâre, **Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî Dirâse ve Muhtârât**, Beyrut, eş-Şeriketü'l-'Alemiyye li'l-Küttâb, 1988, s.36.

*Söylendi, düşmanlık ettiğim
âlemlere;*

Kundakla emeklemem arasında

*Neyin var da kabul ediyorsun
asılsız sözü?*

*Şehâdetin delili, şâhidin değeri
olduğu halde.*

Dinleme aman iftiracıları!

Yorulma yahudinin tuzağıyla!

*Temyiz et “aklımdan geçirdim”
iddiasından*

Yapmaya kalkıştım iddiasını!

Mütenebbî'nin, çocukluğunda Kûfe'de Ebu'l-Fadl künyeli bir felsefeciden etkilendiği ve bu kimsenin onun akidesini bozarak, dalaletle düşürdüğü¹²⁷ şeklinde bir rivayet de nakledilmektedir. Hanna el-Fâhûrî, Mütenebbî'nin Karmatî mezhebine bağlı Ebu'l-Fadl ile görüşmesi neticesinde ondan Karmatîliğin temel prensiplerini öğrendiğini ileri sürmektedir. Fâhûrî'ye göre: “Mütenebbî Alevî neşetlidir, İsmailiyye mezhebine bağlıdır ve Karmatî eğilimlidir. Irak'tan ayrıldığında on sekiz yaşındadır. Mevki ve makam sahibi olma isteği dışında İsmailî ve Karmatî bazı hedeflerini tahakkuk ettirmek istemiştir. Bu yıllarda Şam bölgesi yeni çekişmelerin zuhur ettiği, Seyfûddeve el-Hamdânî ortaya çıkıp da m.944 yılında Halep'i almadan önce İhşidî emirinin yerleştiği bir bölgedir. Mütenebbî'nin serüveninde onu yüreklendiren şey, Bağdat'ta merkezî otoritenin zayıflaması ve Abbasi İmparatorluğunun unsurlarının dağılmasıdır. Mütenebbî, önce kendini İsmailî dâîlerden biri ve sonra nihayet onun peygamberlerinden biri olarak ilan etmiş ve Semâve çölündeki bedeviler arasında davetini yaymaya koyulmuştur. Peygamberlik iddiasının hakikati tartışılarsun, sonuç olarak Mütenebbî, kendisini İsmailî bir davetçi gibi göstermiş ve Karmatî eğilimi olduğunu itiraf etmiştir. Günümüzde dahi İsmailîlerin karargâhı durumunda olan Selemye'ye uğrayıp, mezhebe bağlı kişilerle temasa geçmiştir. Nedenini bilmediğimiz bir durumdan ötürü şair ve İbn 'Ali el-Hâşimî arasında bir ihtilaf doğmuştur. Bunun, Mütenebbî'nin ifrata varan düşünceleri hasebiyle olması muhtemeldir. Buna ilaveten İhşidîlerin Humus valisi Lu'lu'un, şairin isyan hareketini bastırarak, takipçilerini dağıtması ve onu hapsedmesi de sabit bir bilgi olarak bu görüşü desteklemektedir”¹²⁸

¹²⁷ el-Bağdâdî, a.g.e., C. II, s.348.

¹²⁸ el-Fâhûrî, a.g.e., s.787.

Mütenebbî'nin erken dönemdeki kasidelerini incelediğimizde İsmailiyye mezhebinin etkisini mısralar arasında diri biçimde görebiliriz. Yine tedricen azalsa da Karmatî tandanslı imajlar, ileri dönemdeki şiirlerinde de hâlen hissedilmektedir. Aşağıdaki şiirinde mezhebinin öğrenmek istediği bir adamı överken İsmailî öğretiyeye ait bazı unsurları ele almıştır:

يا أَيُّهَا الْمَلِكُ الْمَصْفَى جَوْهَرًا	مِنْ ذَاتِ ذِي الْمَلَكُوتِ أَسْمَى مِنْ سَمَا
نُورٌ تَظَاهَرَ فِيكَ لَاهُوتِيَّةٌ	فَتَكَادُ تَعْلَمُ عِلْمَ مَنْ لَنْ يُعْلَمَ ¹²⁹
<i>Pür ve pâk melik! Sen,</i>	<i>Ey cevheri, melekût sahibinin</i>
<i>yücelerden yücesin.</i>	<i>zâtından olan,</i>
<i>O kadar ki görünmez âlemi de</i>	<i>Sende ilahi bir nûr tecelli etti</i>
<i>bilirsin.</i>	

Cevherin (öz) saflığı, İsmailiyye öğretisinde zihinsel arınmadır mesela İhvân-ı Safâ ismini bu arınmadan (saflık) almıştır. Bu ifadeyi Nasiruddîn et-Tûsî'nin imamet makamına dair görüşlerini okurken de görebiliriz: Allah, vahdetini onun üzerine yerleştirip, ona sonsuza kadar uluhiyyet hilatini giydirdi. Onun kelimâ kelimetullah; fiili filu'llahtır. Aynı şekilde emirleri ve nehiyleri, dilemesi, marifeti, kudreti, sureti, iştiraki ve basireti de onunkilerin aynısıdır. Mütenebbî'nin yukarıdaki kasidesi ve çeşitli kasidelerinde aynı duygu, lafız ve üsluplar arasında da benzerlik vardır. Bundan başka “ilahi ışık” ifadesi, Karmatî öğretiyeye ait bir söylem olup ışığın bu öğretilerde eşsiz bir yeri vardır.¹³⁰ Mütenebbî gençliğinde söylediği şu şiirinde de benzer düşüncelerin etkisi altındadır:

يَتَرَشَّفْنَ مِنْ قَمِي رَشَفَاتٍ	هُنَّ فِيهِ أَحْلَى مِنَ التَّوْجِيدِ
كُلُّ شَيْءٍ مِنَ الدِّمَاءِ حَرَامٌ	شُرْبُهُ إِلَّا دَمَ الْعُنُقُودِ ¹³¹
<i>Daha tatlıdır onlar kelime-i</i>	<i>Emerler ağzımın suyunu</i>
<i>tevhitten.</i>	<i>dudaklarımdan</i>

¹²⁹ el-Vâhidî, a.g.e., s.19-20; El-Fâhûrî, a.g.e., s.789; Yûsrâ Muhammed Selâme, **el-Hikme fî Şi'ri'l-Mütenebbî**, y.y., Dâru'l-Ma'rifeti'l-Câmi'iyye, 1992, s.200.

¹³⁰ el-Fâhûrî, a.g.e., s.789.

¹³¹ el-Vâhidî, a.g.e., s.30.

*Haramdır; içilmesi kan olan
her şeyin*

*Lakin üzümün kanı,
müstesnadır bundan.*

Tâhâ Hüseyin, Mütenebbî'nin peygamberlik iddiası, mucizeleri ve bir topluluğun ona biat ettiği gibi söylentileri reddeder. Ona göre şairin bu lakabı almasında din, otorite ve düzene karşı menfî bir tavır içinde oluşu etkilidir ve hapsedilmesinin nedeni, şiirlerindeki Karmatî eğilimli düşünceler ve gulûv (abartılı) ifadelerdir.¹³²

Mahmud Muhammed Şakir ise Mütenebbî'nin nübüvvet iddiasının asılsız olduğunu şairin ülkeyi kötü yöneten idarecilere Abbasi Devletini tehdit eden Alevî ve Fatimî hareketlere karşı bir kalkışma hazırlığında olduğunu ancak düşüncelerini eyleme geçiremediğini ve isyanının bu çevrelerce bastırıldığını düşünmektedir. Bu konudaki görüşlerini eni konu delillendiren Muhammed Şakir'e göre Mütenebbî, daha önceden halifelerin hizmetkârları olan Acem, Deylem ve Türk unsurların yönettiği Abbasi Devleti'nin gidişatından, kendi başına kararlar alamayan ve ülkeyi yönetemeyen iradesiz halifelerden memnuniyetsizliğini dile getirdiği aşağıdaki şiirinde açıkça niyetini ve amacını ifade etmiştir:

لَيْسَ التَّعَلُّلُ بِالْأَمَالِ مِنْ أَرَبِي	وَلَا الْقَنَاعَةُ بِالْإِقْلَالِ مِنْ شَيْمِ
وَلَا أَظُنُّ بَنَاتِ الدَّهْرِ تَنْزُكُنِي	حَتَّى تَسُدَّ عَلَيْهَا طُرُقَهَا هَمَمِي
سَيَصْحَبُ النَّصْلُ مِثْلَ مَضْرِبِهِ	وَيَنْجَلِي خَبْرِي عَنْ صِمَّةِ الصِّمَمِ
لَقَدْ تَصَبَّرْتُ حَتَّى لَاتِ مُصْطَبِرٍ	فَالآنَ أَقْحَمُ حَتَّى لَاتِ مُفْتَحِمِ
لَأَتْرُكَنَّ وَجُوهَ الْخَيْلِ سَاهِمَةً	وَالْحَرْبُ أَقْحَمُ مِنْ سَاقِي عَلَى قَدَمِ
بِكُلِّ مُنْصَلِتٍ مَازَالَ مُنْتَظِرِي	حَتَّى أَدْلْتُ لَهُ مِنْ دَوْلَةِ الْخَدَمِ
نُتْسِي الْبِلَادَ بُرُوقَ الْجَوِّ بِأَرْقَتِي	وَتَكْتَفِي بِالدَّمِ الْجَارِي عَنِ الدِّيمِ
رَدِي جِيَاظَ الرَّدَى يَا نَفْسُ وَاتَّرِكِي	جِيَاظَ خَوْفِ الرَّدَى لِلشَّاءِ وَالنَّعَامِ
إِنْ لَمْ أَدْرِكِ عَلَى الْأَرْمَاحِ سَائِلَةً	فَلَا دُعَيْتُ ابْنَ أُمِّ الْمَجْدِ وَالْكَرَمِ
أُضَيِّمُكَ الْمُلْكَ وَالْأَسْيَافُ ظَامِمَةً	وَالطَّيْرُ جَائِعَةً لَحْمٍ عَلَى وَضَمِ

¹³² Tâhâ Hüseyin, a.g.e., s.100,101.

مَنْ لَوْ رَأَى مَاءَ مَاتَ مِنْ ظَمًا
مِيعَادُ كُلِّ رَقِيقٍ الشَّفَرَتَيْنِ غَدًا
فَإِنْ أَجَابُوا، فَمَا قَصْدِي بِهَا لَهُمْ
وَإِنْ تَوَلَّوْا، فَمَا أَرْضَى لَهَا بِهِمْ¹³³

*Ne ümitlerle avunmak
itiyadımdır*

*Ne de aza kanaat etmek
tabiatımdır.*

*Sanmam ki himmetim onlara
geçit verinceye dek*

*Zamanın musibetleri peşimi
bırakır.*

Kılıç, yoldaşlık eder benimle

*Ve “yürekliğin yüreklisi”
olarak duyurulur haberim.*

*Sabrettim, sabredecek gücüm
kalmayana dek*

*Şimdi akın yapıyorum kuvvetim
bitene dek*

*Harbin baştan ayağa kızıştığı
anda*

*Şüphesiz atların yüzlerini toz
içinde bırakacağım*

*Beni beklemekte olan her bir
kılıçla*

*Karavaş devletinden onları
kurtaracağım.*

*Unutturur ülkelere yağmur
bulutunu kılıcım*

*Ve kâfi gelir, ondan dökülen
kan sağanağı.*

*Ey nefis, ölüm teknesine daldır
elini!*

*Bırak davar ve deve gibi ölüm
endişesini*

*Şayet bırakmazsam mızraklar
üstünde seni*

*Çağırılmasın ismim “şan ve
şerefîn mâliki”!*

*Mülkün sahibi olabilir mi kasap
tahtasındaki et*

*Kılıçlar susuz ve alıcı kuşlar aç
iken?*

*Benim su olduğumu bilse,
susuzluktan ölen;*

*Rüyasında görse uykusu
bölünen,*

Her keskin ağızlı kılıcın

*Ve her isyancı Arap ve Acem
emirin miâdi, yarın.*

¹³³ el-Berkûkî, a.g.e., C. IV, s.155-161.

*Şayet cevap verirlerse, kılıcımla
onlara kastetmem*

*Fakat yüz çevirirlerse, onlarla
yetinmem*

Şairin bu düşünceleri, şüphesiz ki küçük yaşına rağmen Arap, Acem, Türk ve Deylem vali ve yöneticilerin; Alevî ve Fatımî dâîlerin dikkatini çekmiş olmalıdır. Mütenebbî'nin h. 321 yılında Hamdânîlerle görüştüğü ve “ *زَكْرُ الصَّبَا وَمِرَاتُغِ الْأَرَامِ* ” mısraıyla başlayan kasideyi Seyfüddevle için söylemiş olabileceği rivayet edilmektedir. Dolayısıyla şair, Arap asıllı olan Hamdânîleri methederek, onların dışındaki valileri, emirleri ve rakiplerini ihmal ettiğinde, bu yöneticiler, Mütenebbî'nin fikirlerini, siyasi dehasını, Arap asabiyetine verdiği değeri anlamış, bu gence dikkatlerini çevirmiş ve durumu henüz kendileri için bir tehdit oluşturmadan önce engellemek istemiş olmalılardır. Mütenebbî'nin Seyfüddevle ile görüşmesi, Hamdânîlerle aralarında düşmanlık bulunan Şam'daki Muhammed b. Tuğç'un valilerini teyakkuza geçirmiş olmalıdır.¹³⁴

Yine Mahmud Şakir, Mütenebbî'nin h. 322 yılında hapse girdiğini, “Mütenebbî” lakabını ise h. 325'te Bedr b. Ammâr'ın meclisine girdikten sonra üne kavuşup, onu çekemeyen şairlerin iftiraları yüzünden aldığını söyler.¹³⁵

‘Abdülvehâb ‘Azzâm ise “Zikrâ Ebi't-Tayyib Bade Elf ‘Âm” isimli kitabında Mahmud Şakir'inkine benzer görüşler bildirir. İlaveten tarihçi İbnü'l-Esîr'in, peygamberlik iddia edenlerle ilgili vakaları haber verirken Mütenebbî'den hiç bahsetmediğini söyler.¹³⁶

Mütenebbî'nin “nübüvvet” bahsine kendi düşüncelerimizi de ilave ederek bir hitam verecek olursak: klasik kaynaklardan günümüze ulaşan rivayetlerin çoğunda Mütenebbî'nin peygamberlik iddiası nedeniyle hapse girdiği ve uzun süre hapiste kaldığı belirtilmektedir. Şairin tutuklandığında boynuna ve ayaklarına takılan bukağıdan söz eden beyitleri, zindancısı Ebû Delef'e söylediği şiiri ve hapisten kurtulma ümidiyle valiye sunduğu methiyesi, şairin bir süre hapiste kaldığı bilgisini doğrulamaktadır. Bununla birlikte o dönemde yöneticilere karşı ayaklanan kimselerin

¹³⁴ Mahmûd Muhammed Şakir, **el-Mütenebbî**, Kahire, el- Matba'atu'l- Medenî, 1986, C. I, s.101,102,103.

¹³⁵ **A.e.**, C.I, s.115.

¹³⁶ ‘Abdülvehâb ‘Azzâm, **Zikrâ Ebi't-Tayyib ba'de Elf ‘Âm**, Müessesetu Hindâvî li Neşri'l- Ma'rifeti ve's-Sekâfeti, 2013, s.65.

peygamberlik iddiasıyla yaftalanarak, iftira ve karalamalarla itibarsızlaştırıldığı ve böylece devrim hareketlerinin hızlıca bastırıldığı da bilinmektedir. Mütenebbî'nin gençliğinden itibaren yazdığı şiirleri incelediğimizde şairin, Arabizm fikrine taassup derecesinde bağlı olduğunu, yönetim kademesindeki Arap dışı unsurlardan hoşlanmadığını ve onları hicvettiğini görürüz:

وَأَيُّمَا النَّاسِ بِالْمَلُوكِ وَمَا
تُفْلِحُ عَرَبٌ مُلُوكَهَا عَجْمٌ
لَا أَدَبٌ عِنْدَهُمْ وَلَا حَسَبٌ
وَلَا عُهودٌ لَهُمْ وَلَا ذِمٌّ
بِكُلِّ أَرْضٍ وَطِئَتْهَا أَمَمٌ
تَرْعى بِعَبْدٍ كَأَنَّهُمْ غَنَمٌ¹³⁷

Hükümdarlarına göredir halklar

*Felah bulmaz melikleri Acem
olan Araplar*

*Ne edepleri vardır onların ne
nesepleri, (Acemler)*

*Ne emanları ne de sözlerine
sadakatleri*

*Uğradığım her ülkede,
milletler*

*Koyun gibi, bir köleyle
güdülürler.*

Şairin, şiirlerinde Arap halkının yönetimdeki kadrolardan uzaklaştırılması, toplumdaki ahlaki bozukluk, can ve mal güvenliğinin olmayışı insanların cehaleti ve ciddiyetsiz meselelerle meşgul olması gibi konuları ele alarak âdeta toplumcu gerçekçi bir şair hüviyetine sahip olduğunu söyleyebiliriz:

وَأَيُّمَا نَحْنُ فِي جِيلٍ سَوَاسِيَةٍ
شَرٌّ عَلَى الْحُرِّ مِنْ سُقْمٍ عَلَى بَدَنٍ
حَوْلِي بِكُلِّ مَكَانٍ مِنْهُمْ خَلِقٌ
تُخْطِي إِذَا جِئْتَ بِالسُّتَفْهَامِهَا بِمَنْ
لَا أَقْتَرِي بَلَدًا إِلَّا عَلَى غَرَرٍ
وَلَا أَعْشُرُ مِنْ أَمْلَاكِهِمْ أَحَدًا
إِلَّا أَحَقَّ بِضَرْبِ الرَّأْسِ مِنْ وَثْنٍ¹³⁸

*Biz tıpkı; şerefliye, vücuttaki
illetten*

*Daha vahim gelen bir kavim
içindeyiz.*

*Etrafımda; o mahluklar her
yerdeler.*

*Hata edersin, onlar hakkında
"Kim?" dersin eğer.*

¹³⁷ el-Ma'arri, a.g.e., C. I, s. 326.

¹³⁸ A.e., C.II, s. 241.

*Ne tehlikeler içinde adım
atmadığım bir diyar;*

*Ne uğrayıp da düşmanlık
görmediğim bir cemaat*

*Ne de melikleri arasında, başı
devrilmeye*

*Putlardan daha az yaraşır bir
melik var.*

Bu bağlamda şairin şiirlerinde kadın, içki ve eğlence ile ilgili konularda olumsuz düşüncelere sahip oluşu, daha çok ulvî değerler, erdemler ve yüksek meziyetleri takdir edip bunlara talip olduğunu sık sık dile getirmesi de Mütenebbî'nin bir dava adamının ciddiyetine sahip olduğunu göstermektedir:

وَعَيْرُ بَنَائِي لِلزَّجَاجِ رَكَابُ

وَعَيْرُ فُؤَادِي لِلْعَوَائِي رَمِيَّةٌ

فَلَيْسَ لَنَا إِلَّا بِهِنَّ لَعَابُ¹³⁹

تَرْكُنَا لِأَطْرَافِ الْقَنَا كُلِّ شَهْوَةٍ

*Güzellerin bakışlarının hedefi,
gönlüm değildir;*

*Parmaklarım, içki kadehlerinin
bineklere değildir.*

*Mızrakların çalımları için
terkettik her arzuyu;*

*Bizimle, onlardan başka
cilveleşecek kimse değildir.*

Mütevazi bir aileden gelişi, içinde bulunduğu sosyo-ekonomik koşullardan hoşnut olmayışı, hırçın, hırslı, serkeş ve bedevi tabiatı, şiirsel dehasının farkında oluşu ve bu yüzden kendisini devrin yöneticilerinden üstün görmesi, Mısır'da İhşidî emiri Kâfûr'dan ilk kasidesinde bir valilik talep edişi şairin gençliğinden itibaren bir makam ve mevki elde etme isteğiyle dolu olduğunu da göstermektedir. Bütün bunlarla birlikte şairin şiirlerinde kendisini kimi zaman peygamberlere ait sıradışı yetenekler ve üstün meziyetlerle betimlediğini hem kendini hem de memduhlarını överken dinî ve itikadi konularda haddi aşan gülûv ifadeleri kullandığını İslam inanç dairesinden uzaklaştığını da görmekteyiz:

أَعَنْ هَذَا يُسَارُ إِلَى الطَّعَانِ

يَقُولُ بِشُعْبِ بَوَّانٍ جَصَّائِي

وَعَلَّمَكُمْ مُفَارَقَةَ الْجَنَانِ¹⁴⁰

أَبُوكُمْ أَدَمُ سَنَ الْمَعَاصِي

Atım, Şi'b Bevvân için der ki:

*Hiç harbe gidilip de burası terk
edilir mi?"*

¹³⁹ et-Tebrizî, a.g.e., C. I, s. 427.

¹⁴⁰ el-Berkûkî, a.g.e., C. IV, s.389.

“Babanız; Âdem, töre edindi
vebâli,

Ve öğretti size cennetleri
terki.”

Mütenebbî cesur, savaşçı, iddialı ve lider bir kişiliğe sahiptir. Fiziksel özellikleri itibariyle güçlü biridir. Nitekim Kâfûr’un adamlarından kaçmak için Mısır’dan Irak’a çok uzun bir seyahat gerçekleştirmiş ve Sîna çölünü aşmıştır. Şairin bu maddi ve manevi özellikleri kendisi ile ilgili şiirlerinde sık sık olumladığı ve övündüğü özellikleridir:

أَنَا ابْنُ الصِّرَابِ أَنَا ابْنُ الطَّعَانِ

أَنَا ابْنُ اللَّقَاءِ أَنَا ابْنُ السَّخَاءِ

أَنَا ابْنُ السُّرُوجِ أَنَا ابْنُ الرَّعَانِ¹⁴¹

أَنَا ابْنُ الْقِيَافِ أَنَا ابْنُ الْقَوَافِ

*Ben, oğluyum savaşların; ben,
oğluyum cömertliğin;*

*Ben oğluyum çarpışmanın,
vuruşmanın;*

*Ben oğluyum çöllerin; ben,
oğluyum kafiyelerin;*

*Ben, oğluyum eğerlerin,
oğluyum dağların.*

كَأَنِّي بَنَى الْإِسْكََنْدَرُ السَّدَّ مِنْ عَزْمِي¹⁴²

كَأَنِّي دَحَوْتُ الْأَرْضَ مِنْ خُبْرَتِي بِهَا

*Arşınladım âdeta arzı ondaki
tecrübemle*

*Sanki, İskender’in azmiyle
seddini inşaa ettiği kişiyim.*

Bütün bu rivayetlerden ve şiirlerindeki söylemlerden hareketle yukarıdaki görüşlere ekleyebileceğimiz şey, Ebu’t-Tayyib’in, henüz gençlik yıllarındayken toplumda gördüğü bozuklukları düzeltmek için bir kıyam girişiminde bulunmaya teşebbüs ettiği ve bedevi Arap kabilelerin arasında fikirlerini yaymaya çalıştığıdır. Bu kabileler, şairin şiirsel dehasını, fesahatini, ağırbaşlılığını ve fiziksel özelliklerini takdir ederek ona kutsal değerler atfetmiş ve nübüvvet tarzı yakıştırmalarda bulunmuş olmalıdır. Şahsiyetini megalomani derecesinde önce çıkaran şair, muhtemelen bu yakıştırmalara başlangıçta sesini çıkarmamış ancak işin vehametini anlayıp da girişimi

¹⁴¹ el-Berkûkî, a.g.e., C. IV, s.322.

¹⁴² el-Ma‘arrî, a.g.e., C. I, s. 286.

hapisle sonuçlandığında devrin valisine bir methiye yazmış ve bu sayede serbest bırakılmıştır.

1.6. Bedr b. ‘Ammâr’a Nazmettiği Şiirleri:

Biyografik kaynaklarda Mütenebbî’nin peygamberlik iddiası yüzünden hapiste kaldığı süre ve hapisten çıktığı süreçteki durumu hakkında yeterince bilgi verilmemektedir. Bununla birlikte onun, hapiste uzun bir zaman geçirdiği, işkence gördüğü ve neredeyse hayatını kaybedecek bir hâle gelince serbest bırakıldığı anlatılmaktadır.¹⁴³ Modern dönemdeki çalışmalarda ise şairin, muhtemelen iki yıl kadar bir süre hapiste kaldığı ileri sürülmektedir.¹⁴⁴

Mütenebbî’nin divanının el-Ma‘arrî’ye ait şerhindeki tasnif sırası ve şiirlerde geçen bazı olayların kronolojisi, şairin özgür kaldıktan sonraki hayatının yeni evresinde Bedr b. ‘Ammâr’la¹⁴⁵ tanıştığını göstermektedir. Bedr b. ‘Ammâr, Abbasi Devleti’nin ilk emirül ümerası olan İbn Râik’in¹⁴⁶ Arap komutanıdır.

Mütenebbî, Bedr b. ‘Ammâr’ın sarayına girdiğinde, bu Arap komutanı sayesinde emellerini ve hedeflerini gerçekleştirebileceğini düşünmüş, önemli bir lider olarak gördüğü Bedr b. ‘Ammâr’ın kahramanlığını ve cesaretini samimi bir dille ifade

¹⁴³ İbnü’l-‘İmâd, **a.g.e.**, C.III, s.104; Ebû Bekr el-Hatîb Ahmed b. ‘Ali b. Sabit Hatîb el-Bağdâdî, **Târîhu Medîneti’s-Selâm ve Ahbâru Muhaddisîhâ ve Zikru Kuttâniha’l-‘Ulemâ min gayri Ehlihâ ve Vâridîhâ**, yay. haz. Beşşâr ‘Avvâd Ma‘rûf, Tunus, Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, 2015, C.V, s.167.

¹⁴⁴ Şakir, **a.g.e.**, s. 104; Sâmi el-Keylânî, **Seyfûddeve ve ‘Asru’l-Hamdâniyyîn**, Halep, Matba‘atu Hadîse, 1939, s. 179.

¹⁴⁵ Ebu’l- Hasan el-Hemedânî el-Makdisî’nin “Tekmiletu Târihu’t-Taberî” isimli eserinde Bedr b. Ammâr el-Esedî’nin h.328 yıllarında İbn Râik’in Taberiye savaşında görevlendirdiği bir komutan olduğu bilgisinin dışında kroniklerde onunla ilgili bilgi yer almaz. **Bkz.** Muhammed ‘Abdülmelik el-Hamedânî, **Tekmiletu Târihu’t-Taberî**, yay. haz. Albert Yûsuf Kenân, Beyrut, Matba‘atu Katolikiyye, 1961, s. 171.

¹⁴⁶ İbn Râik, h.327 (m.939) yılının sonlarında Yukarı Fırat ve Levant bölgesini Bağdat halifesi er-Râzi Billah’tan devraldığında, Muhammed b. Tuğç el-İhşîdî’nin elindeki Şam’ı ele geçirmeye çalışmıştır. Humus, Dimaşk ve Remle’yi kontrolü altına aldıktan sonra Mısır’ı almayı planlayarak Arîş’e geçmiştir. Önceleri İbn Tuğç’u mağlup etmesine rağmen daha sonra ona yenilmiş ve barış istemek zorunda kalmıştır. Barış anlaşmasına göre İbn Râik ve İbn Tuğç arasında hâkimiyet bölgeleri ayrılarak, Mısır bölgesi İhşîdilere ve Suriye’nin kuzey bölgesi ve Şam da İbn Râik’e bırakılmıştır. İbn Râik, bu bölgelere iki yardımcısını tayin etmiştir. Bunlardan biri Mütenebbî’nin hâmilliğini yapacak olan memduhu Bedr b. Ammâr b. İsmail el-Esedî et-Taberistânî’dir. **Bkz.** Regis Blachere, **Ebu’t-Tayyib el-Mütenebbî Dirâse fi’t-Târîhil Edebî**, Şam, Dâru’l-Fikr, t.y., s.136; Ahmed Ağırakça, “Ebû Bekr Muhammed İbn Râik ve Emîru’l-Ümeralığı”, **Tarih Dergisi**, 1994, sayı:35, s.112; Ahmed Ağırakça, “İbn Râik”, **DİA**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999, C. XX, s.242.

etmeye başlamıştır. Üstelik şair, yeni memduhu ile tanıştığında diğer bütün hâmlerini unutmuş ve geçmişi arkada bırakmış gibi gözükmetedir:

إِذَا صَدِيقٌ نَكِرْتُ جَانِبَهُ لَمْ تُعِينِي فِي فِرَاقِهِ الْحِيلُ

فِي سَعَةِ الْخَافِقِينَ مُضْطَرَبٌ وَفِي بِلَادٍ مِنْ أَخْتِهَا بَدَلُ

وَفِي اعْتِمَادِ الْأَمِيرِ بَدْرُ بْنُ عَمَّا رٍ عَنِ الشُّغْلِ بِالْوَرَى شُغْلٌ¹⁴⁷

*Eğer azalırsa ilgim bir dostun
teveccühüne*

*Yorulmam onu terk etmek için
bir mazeretle.*

*Izdırıp içindeyse doğunun ve
batının genişliği*

*Var, onun benzeri başka
ülkeler de*

*Bedr b. ‘Ammâr’a olan
güvenim*

*Alıkoydu beni, meşgul olmakla
geçmişle.*

Şair, ikinci kasidesinde ise yeni hâmiyle tanışıncaya kadar birçok badireler atlattığını, uzun yolculuklara çıktığını, endişe içerisindeki hayatının nihayet Bedr b. ‘Ammâr’la huzur ve refaha kavuştuğunu kinayeli bir üslupla dile getirmiştir:

أَلِفْتُ تَرْحُلِي وَجَعَلْتُ أَرْضِي فُتُودِي وَالْغُرَيْرِي الْجَلَالَا

فَمَا حَاوَلْتُ فِي أَرْضٍ مَقَامًا وَلَا أَزْمَعْتُ عَنْ أَرْضٍ زَوَالَا

أَوْجَّهَهَا جَنُوبًا أَوْ شَمَالَا عَلَى قَلْقٍ كَأَنَّ الرِّيحَ تَحْتِي

إِلَى الْبَدْرِ بْنُ عَمَّارٍ الَّذِي لَمْ يَكُنْ فِي غُرَّةِ الشَّهْرِ الْهَلَالَا¹⁴⁸

Ahbab oldum seferimle ve arzı

Değneğimle devam yaptım

Ne konakladım bir diyarda

*Ne hazırlandım bir yerden
göçmeye*

*Endişeyle âdeta rüzgârın
eyerinde*

*Çevirdim onu ya kuzeye ya
güneye.*

¹⁴⁷ el-Ma‘arrî, a.g.e., C. II, s. 124.

¹⁴⁸ A.e., C. II, s. 145.

*Ayın yüzünde hilâl olup
eksilmeyen*

*Bedre; Ammâr'ın oğluna
geldim.*

Mütenebbî, Bedr b. 'Ammâr'ın himayesinde şimdiye kadar bildiği yaşam tarzından farklı bir ortama kavuşmuştur. Daha önce basit kazançlar ve bahşişler mukabilinde memduhlarına şiirler söyleyen şair, artık emirlerin meclisinde onlarla yarenlik edebilecek bir nedim olarak kabul görmeye başlamıştır.¹⁴⁹ Mütenebbî, yeni hâmisini bulduğu her fırsatta irticâli şiirlerle övmektedir. Örneğin içki ve eğlenceye düşkün İbn 'Ammâr'ı nergis ve meyvelerle süslenmiş sofrasında gördüğünde ya da İbn Râik'ten gelen bir mektupla Sûr beldesinin Bedr b. 'Ammâr'ın uhdesine bırakılması vesilesiyle ona methiye kaleme almıştır:¹⁵⁰

وَقَلَّ الَّذِي صُورَ وَأَنْتَ لَهُ لَكَ	تَهَنَّا بِصُورِ أُمِّ تَهَنَّئُهَا بِكَ
حُبَيْتَ بِهِ إِلَّا إِلَى جَنْبِ قَدْرِكَ	وَمَا صَغَرَ الْأَرْضُ وَالسَّاحِلُ الَّذِي
نَفُوسَ لَسَارِ الشَّرْقِ وَالْغَرْبِ نَحْوِكَ	تَحَاسَدَتِ الْبُلْدَانُ حَتَّى لَوْ أَنَّهَا
وَلَوْ أَنَّهُ دُوْ مُقْلَةٍ وَقِمَ بَكَى ¹⁵¹	وَأَصْبَحَ مِصْرٌ لَا تَكُونُ أَمِيرَهُ

*Tebrik mi edilirsin Sûr için ya
da o mu tebrik olunur seninle?*

*Hem, Sûr'a ve sana sahip olan,
(İbn Râik) eksiklik etti size.*

*Nasıl ki sana hibe edilince,
Ürdün ve Sâhil beldeleri;*

*Kıymetine nispetle azaldı
değerleri.*

*Hasetlendi beldeler hatta
olsaydı eğer*

*Doğunun ve batının nefisleri,
senin cihetine yürürlerdi.*

*Ve Mısır; madem ki sen
değilsin emiri*

*Ağlayacaktı, olsaydı ağzı ve
gözleri.*

Yine Bedr b. 'Ammâr'ın Ürdün'de halka saldıran bir aslanı kırbacıyla öldürmesini fırsat bilen Mütenebbî, emirinin kahramanlığını öven bir kaside nazmetmiştir:

أَمْعَزَ اللَّيْثِ الْهَزْبِ بِسَوْطِهِ لِمَنْ ائْخَرَتْ الصَّارِمَ الْمَصْفُولَا

¹⁴⁹ Blachere, a.g.e., s. 138.

¹⁵⁰ el-Vâhidî, a.g.e., s. 231, 223.

¹⁵¹ el-Ma'arrî, a.g.e., C. II, s. 178.

وَقَعَتْ عَلَى الْأَرْضِ مِنْهُ بَلِيَّةٌ	نُضِذْتُ بِهَا هَامُ الرَّفَاقِ ثُلُولًا
وَرَدُ، إِذَا وَرَدَ الْبُحَيْرَةُ شَارِبًا	وَرَدَ الْفُرَاتِ زَنْبِيرُهُ وَالْزَيْلًا ¹⁵²
<i>Kimin için sakladın keskin kılıcı?</i>	<i>Ey kırıbaçıyla yere çalan kızgın aslanı!</i>
<i>Tepe olup ahâlinin dizildi üst üste başları.</i>	<i>Uğradı Ürdün'e ondan (o aslandan) bir musibet</i>
<i>Göle, duyulur kükreyişi Fırat ve Nil'de</i>	<i>(Bedr b. Ammâr ise) Öyle bir aslandır ki varsa su içmek için</i>

Şair, kasidesinde emirini gulûv derecesine varan sıfatlarla metheder. Şaire göre emirinin Tanrı konusundaki bilgisi insanlar arasında bölüştürülse ve ibret dolu, hikmet içerikli sözleri onlar tarafından bilinse insanların peygamberlere ve kutsal kitaplara ihtiyaçları olmayacaktır:

لَوْ كَانَ عِلْمُكَ بِالْإِلَهِ مُقَسَّمًا	فِي النَّاسِ مَا بَعَثَ إِلَهُ رُسُلًا
لَوْ كَانَ لَفُظُكَ فِيهِمْ مَا أُنْزِلَ الْ	فُرْقَانُ وَالنُّورَةُ وَالْإِنْجِيلُ ¹⁵³
<i>Göndermezdi İlâh, bir resûlü.</i>	<i>Eğer Tanrı konusundaki ilmin, taksim edilseydi insanlar arasında</i>
<i>İndirmezdi Furkân'ı, Tevrâtı ve İncil'i.</i>	<i>Eğer sözlerin, bilinseydi insanlar arasında</i>

Bununla birlikte Mütenebbî'nin emiri nezdindeki konumundan rahatsız olan rakipleri şairin, çabuk ilham alarak yazdığı şiirlerle emirin takdirini kazanması karşısında onu karalamak için ellerinden geleni yapmaktadır. Mütenebbî ise onlara karşı kendisini şiiriyle savunmaktadır:

أَرَى الْمُتَشَاعِرِينَ غَرُّوا بِدَمِّي	وَمَنْ ذَا يَحْمَدُ الدَّاءَ الْعُضَالَا
وَمَنْ يَكُ ذَا فَمِ مَرِيضٍ	يَجِدُ مَرًّا بِهِ الْمَاءُ الزُّلَالَا ¹⁵⁴
<i>Kim över ki şifa bulmaz bir hastalığı?</i>	<i>Müteşairler görüyorum, beni lekelemeye düşkün</i>

¹⁵² el-Berkûkî, **a.g.e.**, C. III, s. 354; Yaltkaya, **a.g.m.**, s.60.

¹⁵³ **A.e.**, C. III, s. 361.

¹⁵⁴ el-Ma'arrî, **a.g.e.**, C. II, s. 151.

*Ve kimin buruk ve kekreyse
ağızı;*

Bulur, tatlı suyun tadını acı.

Bedr b. ‘Ammâr, Sâhil beldesine gittiğinde Mütenebbî, bilinmeyen bir nedenden dolayı emirine eşlik etmemiştir. Bunu fırsat bilen rakibi el-‘Avar b. Kürevves, Mütenebbî’nin gıyabında onu emire kötülemiştir.¹⁵⁵ Mütenebbî ise Bedr b. ‘Ammâr Taberiye’ye döndüğünde, emirinin gönlünü almaya çalışan ve ondan özür dileyen bir kaside nazmederek emirle arasını açmaya çalışan kimseleri tehdit etmiştir:

فَاغْرِ فِدَى لَكَ وَأَجْبَنِي مِنْ بَعْدِهَا	لِتُخَصَّنِي بِعَطِيَّةٍ مِنْهَا أَنَا
وَأِنَّهُ الْمَشِيرَ عَلَيْكَ فِي بَضَلَةٍ	فَالْحُرُّ مُمْتَحَنٌ بِأَوْلَادِ الزَّئِي
وَمَكَائِدُ السُّفَهَاءِ وَاقِعَةٌ بِهِمْ	وَعَدَاوَةُ الشُّعْرَاءِ بَيْنَ الْمُقْتَنَى
لَعِنْتُ مُقَارَنَةَ اللَّيْمِ فَإِنَّهَا	ضَيْفٌ يَجْرُ مِنَ النَّدَامَةِ ضَيْفَنَا
غَضَبُ الْحَسُودِ إِذَا لَقِيْنَاكَ رَاضِيًا	رُزْءٌ أَخَفُّ عَلَيَّ مِنْ أَنْ يُوزَنَّا ¹⁵⁶

*Bağışla beni! Feda olsun sana
canım! Sonra ihsan et onu!*

*Bana mahsus bir hediye gibi
verdiğin canımı.*

*Defet; beni sana asılsızca
çekiştireni*

*Zira sınanır haramzadeyle
şeref sahibi.*

*Ahmakların hilesi döner
kendilerine;*

*Ve ne kötü kazançtır şairlerin
husumeti!*

*Ayıplanır, yarenlik etmek
namertle*

*Zira sürükler pişmanlığı;
misafirle gelen misafir gibi*

*Hasetçinin öfkesi, seninle
hoşnut olarak buluştuğumda,*

*Bir musibettir; çok hafif
taşınması...*

Mütenebbî’nin Bedr b. ‘Ammâr’ın yanından ayrılma nedenleri ile ilgili kaynaklarda herhangi bir bilgi yer almaz. Ancak Tâhâ Hüseyin, Mütenebbî’nin Bedr b. ‘Ammâr için söylediği orijinal methiyeler yüzünden onun maiyyetindekiler tarafından kıskanıldığını, Mütenebbî’nin saray hayatına alışık olmadığından emirlerle

¹⁵⁵ A.e., C. II, s.181.

¹⁵⁶ el-Berkûkî, a.g.e., C. IV, s. 337.

sohbet üslubunu bilmediğini ve kibirli oluşu yüzünden Bedr b. ‘Ammâr’la arasının açıldığını iddia eder.¹⁵⁷

1.7. İbn Tuğç ile Karşılaşması:

Mütenebbî’nin hayatı, h. 336 yılında Şam’a gelinceye değin henüz tam bir refah ve istikrara kavuşmuş değildir. Zamandan ve talihinden yakınan Mütenebbî bir yandan da şiirini iyileştirmeye çalışmaktadır. Bununla birlikte şairin şöhreti artık iyice duyulmuş ve emirler ondan methiyeler istemeye başlamıştır. Söz gelimi İhşid emiri Muhammed b. Tuğç’un¹⁵⁸ yeğeni el-Hasan b. Tuğç, onu Remle’ye davet etmiştir. Muhammed b. el-Kâsım es-Sûfî, Mütenebbî’nin evine giderek İbn Tuğç’un mektubunu kendisine iletmiş ve emirin onu çağırıldığını söylemiştir. Mütenebbî mektubu alınca “Biliyorum ki o şiir istiyor.” diyerek başka bir odaya geçmiş ve bir süre içeride kalarak mürekkebi hala ıslak olan bir kâğıtla dışarı çıkmıştır. Mütenebbî’den şiiri kendisine okumasını isteyen es-Sûfî, şairin “Zaten dinleyeceksin.” dediğini ve onunla yola çıkarak İbn Tuğç’un yanına vardıklarında emirin şairin yolunu gözlediğini ve meclisindeki en yüksek yere oturttuğunu nakletmiştir.¹⁵⁹ Mütenebbî’nin İbn Tuğç için yazdığı bu kasidenin matla beyti şöyledir:

أَنَا لَا أَيْمِي إِنْ كُنْتُ وَقْتُ اللَّوَائِمِ عَلِمْتُ بِمَا بِي بَيْنَ تِلْكَ الْمَعَالِمِ¹⁶⁰

*Ben kınardım kendimi,
kınayıcıların kınadığı zaman*

*Bilseydim (Sevgilinin
yurdundaki) o izlerin arasında
başıma gelecekleri.*

Mütenebbî, bu kaside hakkında: “Söyledikten sonra talihimin aydınlandığı ilk şiirimdir, onun için Şam’da bana yüz dinar verildi.” demiştir.¹⁶¹ Şair, kasidenin devamında karamsar bir ruh hâli takınır; dünya ve insanlar hakkındaki deneyimlerini,

¹⁵⁷ Tâhâ Hüseyin, a.g.e., s.135.

¹⁵⁸ Ebû Bekr el-İhşid Muhammed b. Tuğç b. Cûf b. Yeltegin b. Fûrân b. Fûrî el-Fergânî et-Türkî (ö.334/946) İhşidîler Devletinin kurucusu ve ilk hükümdarıdır. **Bkz.** Asri Çubukçu, Muhammed b. Tuğç, **DİA**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020, C.XXX, s.581.

¹⁵⁹ el-Ma’arrî, a.g.e., C.II, s.393.

¹⁶⁰ Ebu’l-Kasım Abdullah b. Abdürrahman el-Esfahânî, **el-Vâdih fi Müşkilâti Şi’ri’l- Mütenebbî**, yay.haz. Muhammed Tâhir İbn Âşûr, Tunus, Dâru’s-Selâme, 2009, s. 77.

¹⁶¹ ‘Azzâm, a.g.e., s.84.

zorbalık gerektiğinde yumuşakbaşlılığa sığınmanın sakıncalarını ve güç istencini dile getirir:

فَمَا لِي وَلِلدُّنْيَا: طَلَابِي نُجُومَهَا وَمَسْعَايَ مِنْهَا فِي شُدُوقِ الْأَرَامِ
مَنْ الْجَلْمِ أَنْ تَسْتَعْمَلَ الْجَهْلَ دُونَهُ إِذَا اتَّسَعَتْ فِي الْجَلْمِ طُرُقُ الْمَظَالِمِ
وَأَنْ تَرِدَ الْمَاءَ الَّذِي شَطَرُهُ دَمٌ فَتَسْقِي إِذَا لَمْ يَسْقِ مَنْ لَمْ يُزَاجِمِ
وَمَنْ عَرَفَ الْأَيَّامَ مَعْرِفَتِي بِهَا وَبِالنَّاسِ رَوَى رُوحَهُ غَيْرَ رَاجِمِ¹⁶²

Dünyadan istediklerim onun yıldızları;

Ondan elde ettiklerim yılanların avurtları

Sağduyudur; uysallık yerine zorbalığa başvurman

Şayet arttıysa mülâyemette zulmün yolları.

Ve yarısı kanla karılmış suyu taşıyıp, sulaman deveni

Şayet sulayamazsa hücum etmeden kişi.

Her kim ki tanısaydı benim tanıdığım gibi günleri ve insanları

Suvarırdı merhamet etmeden mızrağını.

Divanındaki şiirlerin tertip sırasından anlaşıldığına göre Mütenebbî, İbn Tuğç'un yanında kısa bir süre kalmıştır. Şairin İbn Tuğç için söylediği şiirlerde bu kasidenin dışında kısa bir urcûze ve çoğu iki beyitten oluşan yirmi üç kıta bulunmaktadır.¹⁶³ Mütenebbî, İbn Tuğç'un sohbet meclislerinde emiri irticâli şiirlerle övmüştür. İçki içmekten hazzetmediği çeşitli kaynaklarda rivayet edilen şair, emirin içki meclisindeki neşeli ortamının tesiriyle zaten sarhoş olduğunu ve eğer içki içerse bunun nedeninin esriklikten kendisini ayıltmak için olacağını söyler:

أَتَشْرُ الْكَبَاءَ وَوَجْهَ الْأَمِيرِ وَحُسْنُ الْغِنَاءِ وَصَافِي الْخُمُورِ!
فَدَاوِ خُمَارِي بِشُرْبِي لَهَا فَإِنِّي سَكِرْتُ بِشُرْبِ السُّرُورِ¹⁶⁴

Ne demeli sandal ağacının kokusuna ve emirin hoş simâsına?

Ya ezginin güzelliğine ve damıtılmış meye?

¹⁶² el-Ma'arrî, a.g.e., C. II, s.397.

¹⁶³ 'Azzâm, a.g.e., s.83.

¹⁶⁴ el-Berkûkî, a.g.e., C. II, s. 249.

*Onu nûş etmekle gider
esrikliğini*

*Madem ki ben sarhoşum
sevinci içmekle.*

İbn Tuğç'un tertip ettiği başka bir işret meclisinde emir, içki içerken kendisine eşlik etmesi için Mütenebbî'ye ısrar ederek, ant verir. Mütenebbî de emirine cevaben aşağıdaki beyitleri serdeder:

وَوَدُّ لَمْ تَسْبُهُ لِي بِمَدَقِ سَقَانِي الْخَمَرَ قَوْلَكَ لِي بِحَقِّي

عَلَى قَتْلِي بِهَا لَضَرْبَتْ عُنُقِي¹⁶⁵ يَمِيئًا لَوْ حَلَفْتَ وَأَنْتَ نَاءِ

*Senin: "Hatırım için deyişin"
giderdi susuzluğumu;*

*Ve su katılmamış bir sevgi
benimki de*

*Yemin olsun ki, boynumu
vurdururdum,*

*Bana el(yabancı) olup ant
verseydin katlime.*

1.8.Hamdânîlerin Himayesine Girmesi:

1.8.1.Ebu'l-'Aşâir'e Nazmettiği Şiirleri:

Mütenebbî, Bedr b. 'Ammâr'ın kendisini ölümle tehdit etmesiyle Ceraş'tan ayrılarak yeniden güvenebileceği, emin bir yer aramaya başlamış, kuzeye; Hamdan ailesine bağlı, hükümdarları Arap olan Antakya şehrine yönelmiştir.¹⁶⁶ O dönemde Antakya, halkının çatışmaları, bir Arap şehri olarak konumu ve Avrupalıların saldırılarına maruz kalışıyla bilinmekle birlikte Mütenebbî gibi ikbal arayan kimseleri cezbeden bir şehirdir. Zira şehrin ileri gelenleri ve Arap emiri Ebu'l-'Aşâir el-Hamdânî, şairleri ve edipleri himaye etmektedir.¹⁶⁷ Mütenebbî de bu fırsatı değerlendirerek önce şehirdeki bazı kadınlara methiyeler söylemiştir. Örneğin Antakya'da kadılık vazifesi yapan Ebû 'Abdullah Muhammed b. 'Abdullah el-Huseybî'yi övmüştür:

¹⁶⁵ A.e., C.III, s. 91.

¹⁶⁶ Şefik Cibrî, *el-Mütenebbî Mâliu'd-Dünyâ ve Şâğılu'n-Nâs*, Şam, Matba'atu İbn Zeydün, 1930, s.118.

¹⁶⁷ Blachere, a.g.e., s.176.

أَفَاضِلُ النَّاسِ أَغْرَاضٌ لِدَا الزَّمَنِ يَخْلُو مِنَ الْهَمِّ أَخْلَاهُمْ مِنَ الْفِطَنِ¹⁶⁸

*İnsanların en hayırlıları
zamanın hedef tahtasındalar*

*En akılsızlarıysa kederden
yoksunlar.*

Şair, daha sonra ikinci kadı Ebu'l-Fadl Ahmet b. 'Abdullah b. el-Hasan el-Antâkî'yi över:

يَا أَفْخَرُ فَإِنَّ النَّاسَ فِيكَ ثَلَاثَةٌ : مُسْتَعْظِمٌ، أَوْ حَاسِدٌ، أَوْ جَاهِلٌ¹⁶⁹

*Ey adam! İftihar et şüphesiz
insanlar sana karşı üç türüdür:*

*Seni tazim ederler, haset ederler
ya da sendeki hakikati
bilmezler.*

Yine onun kardeşi Ebû Sehl Saîd b. 'Abdullah el-Antâkî'yi mübalağalı ifadelerle över:

قَدْ شَرَّفَ اللَّهُ أَرْضاً أَنْتَ سَاكِئُهَا وَشَرَّفَ النَّاسَ إِذْ سَوَّاهُ¹⁷⁰ إِنْشَاءً

*Allah, senin sâkin olduğun bir
yeri şereflendirdi.*

*Ve insanları insan olmakla senin
seviyene çıkartıp şereflendirdi.*

Mütenebbî, h.336 yılının ilk aylarında Antakya'ya yeniden geldiğinde şehrin yeni hadiselerle tanık olduğunu ve Ebu'l-'Aşâir el-Hamdânî'nin cesaretiyle ilgili haberlerin yayıldığını görmüştür. Bu durum, şairin zaferleri dolayısıyla emiri övmesi için iyi bir fırsat yaratmıştır. Zira Ebu'l-'Aşâir, kahramanlıklarını duyurmada başarılı olan şairleri ödüllendirmektedir. Böylece Mütenebbî, Ebu'l-'Aşâir için muhtemelen Şam'da kaleme aldığı ilk kasidesini sunmuştur:¹⁷¹

أَتَرَاهَا لِكُنْزَةِ الْعُشَّاقِ تَحْسَبُ الدَّمَاعَ خَلْقَةً فِي الْمَاقِي

كَيْفَ تَرَى الْتِي تَرَى كُلَّ جَفْنٍ رَاءَهَا غَيْرَ جَفْنِهَا غَيْرَ رَاقِي¹⁷²

Görüp aşıkların gözyaşlarını

Yaratılıştan mı sanır sevgili ?

*Nasıl acısın ? Kendisininkiler
haricindeki gözleri*

Gözyaşı içinde gören kimse?

¹⁶⁸ el-Ma'arrî, a.g.e. C. II, s. 241.

¹⁶⁹ el-Berkûkî, a.g.e., C.III, s.370.

¹⁷⁰ A.e., C.IV, s.361

¹⁷¹ el-Ma'arrî, a.g.e., C.II, s.381; Blachere, a.g.e., s.176.

¹⁷² Hüseyin, a.g.e., s. 163; el-Berkûkî, a.g.e., C. III, s. 101.

Daha sonra bunu başka kasideler de izlemiş ve böylece şair, Taberiye’de Bedr b. ‘Ammâr’dan ve Remle’de el-Hüseyin b. ‘Abdullah’tan ayrıldıktan sonra yeniden saray hayatına dönmüştür.

Mütenebbî, Ebu’l-‘Aşâir’i her fırsatta; gece, gündüz, sarhoşken, şehirde, çölde, av sırasında bir şahin havalandığında ya da geri döndüğünde, karpuz yediğinde, yemeğini bitirdiğinde, insanlar ona geldiğinde ya da insanlar ondan ayrıldığında türlü vesilelerle övmekte, alışık olmadığı halde ona uyum sağlamak için içki içmekte ve Ebu’l-‘Aşâir aklına gelen herhangi bir konuda ondan şiir istediğinde bu isteğine hemen cevap vermektedir.¹⁷³ Ancak ne var ki Ebu’l-‘Aşâir, Mütenebbî’nin daha sonra Seyfûddeve’nin meclisinde Ebû Firâs’la yaşadığı tartışma yüzünden kölelerinden birine Mütenebbî’ye suikast düzenlemesi için emir verecek ve Mütenebbî bu olay üzerine Ebu’l-‘Aşâir’e olan kırınlığını dile getiren bir şiir yazacaktır:¹⁷⁴

وَلِلَّائِلِ حَوْلِي مِنْ يَدَيْهِ حَفِيفٌ	وَمُنْتَسِبٌ عِنْدِي إِلَى مَنْ أَجِبُهُ
حَنَنْتُ وَلَكِنَّ الْكَرِيمَ الْوَفُ	فَهَيَّجَ مِنْ شَوْقِي وَمَا مِنْ مَذَلَّةٍ
دَوَامٍ وَدَادِي لِلْحُسَيْنِ ضَعِيفٌ	وَكُلُّ وَدَادٍ لَا يَدُومُ عَلَى الْأَدَى
فَأَقْعَالُهُ اللَّائِي سَرَرَنَ الْوَفُ	فَإِنْ يَكُنِ الْفِعْلُ الَّذِي سَاءَ وَاجِدًا
وَلَكِنَّ بَعْضَ الْمَالِكِينَ غَزِيفٌ ¹⁷⁵	وَنَفْسِي لَهُ نَفْسِي الْفِدَاءِ لِنَفْسِهِ

*Sevdiğime bağlı kimsenin attığı
oklar*

*Bir sestir onun elinde; etrafımı
kuşatan.*

*Coşturdular özlemimi; ne var ki
hor görülmeyi özlemedim*

Bilakis vefalıdır onurlu kişi..

Usanır her sevgi cefadan

*Ve kalmadı Hüseyin’e olan
sevgimde derman.*

*Şayet olduysa da işlediği bir
kusuru*

*Oldu binlerce sevindiren
hareketi*

¹⁷³ Nehâ ‘Ârif el-Hasan, Bekrî Şeyh Emin, **el-Mütenebbî Dirâsetün Nefsiyye ve Uslûbiyye**, Beyrut, Dâru’l-‘İlm li’l-Melâ’în, 2003, s.78.

¹⁷⁴ el-Ma‘arrî, **a.g.e.**, CII, s.538; C.III, s.263.

¹⁷⁵ el-Berkûkî, **a.g.e.**, C.III, s. 35, 36.

*Ve nefsim onundur; feda olsun
ona canım*

Lakin bazı efendiler yaman.

Mütenebbî, her ne kadar Arap soyu, cesareti ve kültürel birikimi dolayısıyla Antakya emiri için bir hayranlık besliyor olsa da şairin Ebu'l-'Aşâir için söylediği mübalağa derecesindeki şiirleri, Seyfüddevle'nin sarayına ulaşabilmek için bir araçtır.¹⁷⁶ Zira emire ithaf edilmiş bu şiirler, sanatsal değeri bakımından zayıf olmakla birlikte onlar için sarfedilen emeğin yoğunluğu Ebu'l-'Aşâir'in şahsiyetinin şaire ilham vermede yetersiz olduğunu gösterir. Ayrıca Mütenebbî, bu şiirlerde Hamdânîlere layık olduğunu göstermek için şahsî propagandasını yapar¹⁷⁷ Blachere'e göre Ebu't-Tayyib'in Antakya'da geçirdiği süreç, kendisini Hamdânîler'in hükümdarı Seyfüddevle'nin huzuruna çıkaracak olumlu durumu gözlediği bir dönemdir. Nihayet h.337 yılının Cemaziyelevvel ayında Halep emiri Seyfüddevle, zaferle Antakya şehrine girdiğinde ve kendisi için süslenmiş çadırında şairleri kabul etmeye başladığında Mütenebbî için beklenen an gelmiştir.¹⁷⁸

1.8.2. Seyfüddevle'ye Sunduğu Şiirleri:

Mütenebbî, Hamdânîler'in¹⁷⁹ emiri Seyfüddevle'nin sarayına girdiğinde hayatında yeni bir dönem başlamıştır. Zira daha önce basit kazançlar mukabilinde bazı âyanları ve birtakım düşük rütbeli kimseleri övmektedir. Edebiyat tarihçisi Se'âlibî, onun bu süreçte uzak yakın herkesi methettiğini; turna ya da bülbül avladığını söylemiştir.¹⁸⁰ Nitekim şairin memduhlarından 'Ali b. Mansûr el-Hâcib, onun

¹⁷⁶ Blachere, **a.g.e.**, s.177

¹⁷⁷ **A.e.**, s.177.

¹⁷⁸ **A.e.**, s.178.

¹⁷⁹ Musul ve Halep şehirlerinde egemenlik kurmuş, Rebîa'nın Tağlib koluna mensup, Hamdan b. Hamdun et-Tağlibî'ye nisbet edilen Hamdânî hanedanıdır. Hamdânîler'in soyu, kuzey Arapları olan Adnânîler'e uzanmaktadır. Hamdânîler Devleti'nin asıl kurucusu, Ebu'l-Heycâ Abdullah b. Hamdan olarak kabul edilir. Ebu'l-Heycâ, Karmatîler'le yaptığı mücadeleler sonucunda "Muharebeler babası" olarak anılmaya başlar. Abbasî Devleti'nin merkezi otoritesinin zayıfladığı dönemde devlet üzerinde etkili olurlar. Diğer taraftan Tolunoğulları'nın ortadan kaldırılmasındaki ve Karmatîler'in püskürtülmesindeki başarılarıyla da bilinirler. **Bkz.** Nasuhi Ünal Karaarslan, "Hamdânîler", **DİA**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997, C.XV, s.446; Ömer Tokuş, "**Hamdânîler (Siyasi, İçtimai, İlmî ve Kültürel Hayat)**", Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Şanlıurfa, 2006, s.20,28.

¹⁸⁰ es-Seâlibî, **a.g.e.**, C.I, s.95; Şerafeddin Yaltkaya, "Mütenebbî'den Önce Şiir", ed. Musa Yıldız, Nurettin Ceviz, **Nüşa**, sy.18, 2005, s.57.

kendisine sunduğu methiyeyi yalnızca bir dinarla ödüllendirir. Bu yüzden “dinâriyye” olarak adlandırılan kasidenin matlaı şöyledir:

بِأَيِّ الشُّمُوسِ الْجَانِحَاتِ غَوَارِبَا اللَّيْسَاتِ مِنَ الْحَرِيرِ جَلَابِبا¹⁸¹

Babama ant olsun ki ipekten Guruba eğilen güneşlerdir.
örtülerini kuşanıp da

Mütenebbî'nin, Seyfüddevle ile ilk karşılaşmasının h.321 yılında, emirin isyancı Benî Esed, Benî Dabbe ve Benî Temim kabilelerinin üzerine akınlar yaptığı bir sırada Re'su 'Ayn'da gerçekleştiği ve aşağıdaki şiiri Seyfüddevle için yazdığı zikredilmektedir:¹⁸²

ذِكْرُ الصَّبَى وَمَرَاتِعِ الْأَرَامِ جَلْبَتْ جَمَامِي قَبْلَ وَقْتِ جَمَامِي¹⁸³

Hatırası, çocukluğun ve ceylan Ecel vaktimden önce ölümümü
yuvalarının getirdi.

Hicri 337 yılında Mütenebbî ve Seyfüddevle, Antakya valisi Ebu'l-'Aşâir el-Hamdânî'nin tertip ettiği ve devlet erkânının bulunduğu bir mecliste yeniden bir araya gelmiştir. Şair, Seyfüddevle'ye methiyelerini ancak otururken sunabileceği ve huzurunda el etek öpmeyeceği konusunda birtakım şartlar ileri sürmüş, onun bu kaprisleri “deliliğine” yorularak kabul edilmiştir.¹⁸⁴ Böylece Mütenebbî, resmî olarak Seyfüddevle'nin saray şairi unvanını kazanmıştır.

Seyfüddevle'nin sarayı, edebiyat ve bilimde öne çıkmış; Fârâbî, Sanevberî, Ebû Ali el-Farisî, İbn Nebâte es-Sa'dî, Ebu'l-Ferec el-Esfehânî, İbn Hâleveyh, Ebû Firâs el-Hamdânî, er-Rufâ, en-Nâmî ve Küşâcım gibi meşhur isimlerin bulunduğu bir akademi gibidir.¹⁸⁵ Se'âlibî, Yetîmü'd-Dehr'de Seyfüddevle için “Onun huzuru, yolcuların hedefi, cömertliğin doğduğu yer, emellerin kiblesi, seyyahların durağı, ediplerin panayırı, şairlerin arenasıdır. Halifelerden sonra hiçbir emirin kapısında onun kapısındaki gibi şairlerin ustaları, zamanın yıldızları toplanmamıştır.” diye

¹⁸¹ el-Berkûkî, a.g.e., C.I, s.250.

¹⁸² el-Ma'arrî, a.g.e., C. III, s. 516; Muhammed Şakir, a.g.e., s.94.

¹⁸³ el-Berkûkî, a.g.e., C.IV, s. 119.

¹⁸⁴ el-Bedî', a.g.e., s. 46,47.

¹⁸⁵ Ömer Tokuş, “Halep Hamdânîleri Sarayında Bulunan Filozof, İlim Adamları ve Şairler”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, sy. 202, Şubat, 2013, s. 4, 5; Keylânî, a.g.e., s. 186.

nakleder.¹⁸⁶ Seyfûddeve, şairlerin yetiştiği bir aileden gelmekle birlikte kendisi de şairdir. Edebî tenkit yapabilecek düzeyde şiir bilgisine ve zevkiseliime sahiptir. Dolayısıyla Mütenebbî'nin bütün marifet ve ustalığını göstererek, şiiri konusunda kendisini kanıtlaması gerekmektedir. Ayrıca çöllerde ve çeşitli ülkelerde geçen maceralarından sonra rahat ve huzurlu bir yaşama kavuşma şansını Seyfûddeve'nin yanında elde edecek olması da onun gayretini arttıran saiklerden biridir.

Şair, Seyfûddeve'ye sunduğu ilk kasidesine klasik Arap şiirinin nesib bölümünde ananeleşmiş olan; aşığın, sevgilisinin kabilesi gittikten sonra onun kabilesinden arda kalan izlere bakarak dostlarını da kendisiyle birlikte kalmaya çağırması geleneğiyle başlar:

وَقَاؤُكُمْ كَالرَّيْعِ أَشْجَاهُ طَائِمُهُ	بِأَنْ تُسْعِدَا وَالدَّمْعُ أَشْقَاهُ سَاجِمُهُ
وَمَا أَنَا إِلَّا عَاشِقُ كُلِّ عَاشِقٍ	أَعَقُّ خَلِيلِيهِ الصَّفَوِيِّينَ لَائِمُهُ
وَقَدْ يَتَرَبَّيَا بِالْهَوَى غَيْرُ أَهْلِهِ	وَيَسْتَصْحِبُ الْإِنْسَانُ مَنْ لَا يَلَائِمُهُ
بَلَيْتُ بَلَى الْأَطْلَالِ إِنْ لَمْ أَقِفْ بِهَا	وَقُفْتُ شَحِيحِ ضَاعَ فِي التُّرْبِ خَائِمُهُ ¹⁸⁷

*En çok dökülen gözyaşı, en
iyileştirici olduğu halde, sizin
beni tesellideki vefanız,*

*(Sevgilinin yurdundaki) izlerin
silinmesinden daha üzücüdür.*

Ben ancak bir aşığım, her aşık

*Arkadaşlarının en çok hakir
görüp kınadığıdır.*

*Şüphesiz ehil olmayanlar aşkı
takıp takıştırdılar*

*İnsan da kendisine
yaraşmayanla dost olur.*

*O izlerin musibetine uğrayayım,
durmazsam eğer*

*Hasisin kaybolan yüzüğü için
durduğu kadar.*

Ancak şiirin devamında Seyfûddeve'nin şairlerine tarizde bulunarak, onların düşmanlıklarını kazanacak ifadelerde bulunur:

فَأَبْصَرْتُ بَدْرًا لَا يَرَى الْبَدْرُ مِثْلَهُ	وَحَاطَبْتُ بَحْرًا لَا يَرَى الْعَبْرُ عَائِمُهُ

¹⁸⁶ es-Se'âlibî, a.g.e., C.I, s.11.

¹⁸⁷ el-Ma'arrî, a.g.e., C.III, s. 13.

غَضِبْتُ لَهُ لَمَّا رَأَيْتُ صِفَاتِهِ أَبَلَا وَاصِفٍ وَالشَّيْعُرُ تَهْذِي طَمَاطِمُهُ¹⁸⁸

*Gördüm; bedrin bile benzerini
görmediği bir bediri*

*Konuştum, ucu bucağı olmayan
bir denizle.*

*Eseflendim; görünce tarif
edilmemiş meziyetlerini*

*Ve hakkında şiir diye söylenmiş
teraneleri.*

Başka bir şiirinde ise Antakya'dan ayrılan yeni hamisinden biraz daha kalmasını ve hasetçilerini kahretmek için kendisine destek olmasını ister:

رُوَيْدَكَ أَيُّهَا الْمَلِكُ الْجَلِيلُ تَأَنَّ وَعُدَّهُ مِمَّا تُنِيلُ

لَأَكْبِتَ حَاسِدًا وَأَرَى عَدُوًّا كَأَنَّهُمَا وَدَاعُكَ وَالرَّحِيلُ¹⁸⁹

Kal ey şanı yüce emir!

*Acele etme de onu (kalışını)
bize sunduğun nimetlerden bil!*

*Kahretmem için hasetçiye ve
hasmı*

*Sanki senin ayrılışın ve veda
edişin gibidir o ikisi.*

Mütenebbî, her ne kadar Seyfüddevle'nin şairlerini onlara tarizlerde bulunarak ve caizelerinden payını alarak kızdırmış olsa da orijinal methiyeleriyle emirinin gönlünü fethetmeyi başarmıştır. Bununla birlikte Mütenebbî ve Seyfüddevle gibi iki önemli şahsiyetin yakınlığı, yalnızca şiir ve edebiyat merakına dayalı bir ilişki değildir. Bu bağ, ortak siyasi hedefleri ve eğilimleri de kapsamaktadır. Şair, Arap dışı unsurların bütün idarî mecralarda söz sahibi olduğu bir çağda Araplığın şanını yükselterek Arabizm düşüncesini egemen kılmaya yönelik çağrılarda bulunmuştur. Seyfüddevle ise gerek Bizans'a yaptığı akınlarla gerekse Büveyhîler'e ve İhşidîler'e karşı giriştiği mücadelelerle ismini duyurmuş savaştı bir Arap komutanıdır. Dolayısıyla bu iki etkili karakterin bir araya gelerek bir dostluk bağı kurması kaçınılmazdır.

Mütenebbî, sekiz yıl boyunca Seyfüddevle'nin sarayında kalmış ve bu süre zarfında emiri için otuz sekiz kaside ve otuz bir kıta inşa etmiştir. Bu kasidelerin on dört tanesinde Seyfüddevle'nin Rumlar'la olan savaşlarını dört kasidesinde de Arap kabileleriyle olan hadiseleri betimlemiştir. Şair, on beş kasidede ise savaşlardan söz

¹⁸⁸ A.e., C. III, s. 26.

¹⁸⁹ el-Eflîlî, a.g.e., C. I, s. 179.

etmeksizin sadece methiye konularını ele almıştır. Bundan başka Seyfûddeve'nin ölen yakınları için de altı tane mersiye kaleme almıştır.

Bazı edebiyatçılar, Mütenebbî'nin Seyfûddeve için söylediği kasidelere ve kıtalara “Seyfiyyât” adını vermişler ve bu şiirleri Halep Hamdânîleri tarihinin manzum bir dökümanı olarak görmüşlerdir. Zira Mütenebbî, Seyfûddeve'nin himayesinde geçirdiği h. 337 yılından h.345 yılına kadarki sürede tanık olduğu ciddi ya da önemsiz olayları kronolojik bir biçimde şiirlerinde ele almıştır.

Ancak bu dönemde tarihlendirilmesi güç bazı doğaçlama şiirler de söylemiştir. Örneğin müezzinin ezan okuduğu bir sırada Mütenebbî, elinde bir içki kadehi tutan Seyfûddeve'ye irticalen şu beyitleri inşâd etmiştir:

وَلَا لِيَنْتَ قَلْبًا وَهُوَ قَاسٍ	أَلَا أَذِّنْ فَمَا أَذْكَرْتَ نَاسِي
وَلَا عَنْ حَقِّ خَالِقِهِ بِكَاسٍ ¹⁹⁰	وَلَا شُغْلُ الْأَمِيرِ عَنِ الْمَعَالِي
<i>Ezanı oku da bil ki</i>	<i>Ve yumuşatmadın katı bir kalbi</i>
<i>uyandırmadın nisyandakini</i>	<i>Ne de (elindeki)kadehle</i>
<i>Ne yüceliklerden mahrum oldu</i>	<i>yaratıcısından gafil</i>
<i>emir,</i>	

Şair, bazen de âdeta bir şiir idmanı yaparcasına kelime oyunları ile süslü, emir kipindeki kelimelerden oluşan şiirler söylemiştir:

زِدْ هَشَّ بَشٍّ تَقْضَلْ أَذْنُ سُرَّ صِل ¹⁹¹	أَقْلُ أَنْلُ أَقْطَعُ إِحْمِلْ عَلَّ سَلَّ أَعْدُ

Mütenebbî'nin Seyfûddeve'nin sarayında hem refah seviyesi düzelmiş hem de şairlik prestiji artmıştır. Seyfûddeve de şairiyle özel olarak ilgilenmiş; ona binicilik, avcılık ve savaşçılık öğrenmesi için hocalar tutmuş, kendisine yaklaştırarak kıymetli hediyelerle ödüllendirmiştir. Kaynaklarda Seyfûddeve'nin Mütenebbî'ye cömertçe davrandığı; her yıl üç kasidesini, üç bin dinarla ödüllendirdiği¹⁹² ve Mütenebbî'nin Seyfûddeve'den elde ettiklerinin dört yıl içinde otuz beş bin dinara¹⁹³ ulaştığı zikredilmiştir. Nitekim Se'âlibî de Benû Hamdan hanedanı hakkında: “Onlar

¹⁹⁰ el-Berkûkî, a.g.e., C. II, s. 294.

¹⁹¹ el-Ma'arrî, a.g.e., C.III, s. 286; el-Berkûkî, a.g.e., C. III, s. 212.

¹⁹² el-Bedî', a.g.e., s. 88.

¹⁹³ 'Azzâm, a.g.e., s.100.

yüzleri aydınlık, akılları kâmil, elleri cömert ve dilleri fasih meliklerdi.”¹⁹⁴ diyerek övgüde bulunmuştur. Mütenebbî, emirinin eli açıklığını birçok şiirinde ele almıştır. Örneğin Ma‘arratü Numan’da bulunan ikta arazisindeki evine gitmek için Seyfüddevle’den izin istediği şiirinde emirin kendisine hediye ettiği eşya ve mülkü "ه" (onun) zamiriyle vurgulamıştır:

أَسِيرُ إِلَى إِفْطَاعِهِ فِي ثِيَابِهِ عَلَى طَرَفِهِ مِنْ دَارِهِ بِخَسَامِهِ¹⁹⁵

*Yürüyorum onun iktasına doğru,
onun giysileri içinde,*

*Onun atı üzerinde, onun
evinden, onun kılıcıyla
çıkarak...*

Şair yine Seyfüddevle’yi öven başka bir şiirinde şöyle söylemiştir:

وَأَنْعَلْتُ أَفْرَاسِي بِنِعْمَاكَ عَسْجَدًا¹⁹⁶ تَرَكْتُ السُّرَى لِمَنْ قَلَّ مَالُهُ

*Muhtaçlar için geride bıraktım
gece yolculuğunu*

*Ve altından nimetlerinle
donattım bineklerimi.*

Seyfüddevle, cömertliğinin yanı sıra kahramanlığıyla da anılan bir emirdir. Cihat yapmaya çok önem vermiş gerek sağlığında gerekse hastalığında ordusunun başında sefere çıkmıştır. Onun, katıldığı gazvelerde üzerindeki eşyalara dökülen toz ve topraktan bir tuğla yapılarak öldükten sonra kabrine konmasını vasiyet ettiği rivayet edilmektedir.¹⁹⁷ Hicri 352 yılında eline ve ayağına felç inmesine rağmen Rumlar’a karşı savaşmaktan geri durmamıştır:

وَقَدْ عَلِمْتُ خَيْلُهُ أَهْوَ إِذَا هَمَّ وَهُوَ عَلِيلٌ رَكِبَ¹⁹⁸

*Şüphesiz bilir ki onun atı, o
hasta ise de*

*Himmet ettiyse bir şeye çıkar
sefere*

Hamdânîler Devleti, Büveyhîler, İhşidîler ve Bizans arasındaki bir tampon bölgede yer almaktadır. Kuzey ve batı sınırlarının Bizans’la çevrili oluşu, “suğur” adı

¹⁹⁴ es-Se‘âlibî, **a.g.e.**, C.I, s.11.

¹⁹⁵ el-Ma‘arrî, **a.g.e.**, C. III, s.486.

¹⁹⁶ **A.e.**, C.III, s. 385; es-Seâlibî, **a.g.e.**, C., s.146.

¹⁹⁷ el-Ma‘arrî, **a.g.e.**, C.III, s. 385.

¹⁹⁸ et-Tebrizî, **a.g.e.**, C. I, s.267.

verilen hudut şehirlerine Rumlar'ın sık sık baskınlar düzenlemesine sebep olmuştur. Mütenebbî, Seyfûddeve'nin Rumlar'la olan amansız mücadelesini şöyle dile getirir:

أَنْتَ طَوْلَ الْحَيَاةِ لِلرُّومِ غَازٍ فَمَتَى الْوَعْدُ أَنْ يَكُونَ الْقُفُولُ؟
وَسِوَى الرُّومِ خَلَّفَ ظَهْرَكَ رُومٌ فَعَلَى أَيِّ جَانِبَيْكَ تَمِيلُ؟¹⁹⁹

*Sen, ömrün boyunca gazisin Ne zaman sefer dönüşünün
Rûm'a. vaadi?*

*Rûm'dan başka, sırtını çevirsen Hangi cihete doğru dönsen ki?
Rûm;*

Seyfûddeve, bazen bu baskınlara karşı savunma savaşları yapmış bazen de Bizans topraklarına girerek fetihlere kalkışmaktan çekinmemiştir:

رَضِينَا وَالْأُمُتُ تُقْ غَيْرَ رَاضٍ بِمَا حَكَمَ الْقَوَاضِبُ وَالْوَشِيحُ
فَإِنْ يُقَدِّمُ فَقَدْ زُرْنَا سَمْنَدُو وَإِنْ يُخْجِمُ فَمَوْعِدُهُ الْخَلِيجُ²⁰⁰

*Razı olduk biz, Domestikos ise Kılıçların ve mızrakların
razı değildi verdiği hükümden*

*Ziyaret ederiz Semendu'yu, Ve Haliç'tir (İstanbul)buluşma
şayet ilerlerse yeri hücum ederse.*

Mütenebbî, Seyfûddeve'nin Rumlara karşı tek başına verdiği mücadeleyi pek çok şiirinde konu edinmiş bir yandan da ona yardım etmeyen diğer müslüman toplumları eleştirmiştir:

أَرَى الْمُسْلِمِينَ مَعَ الْمُشْرِكِيْ —نَ إِمَّا لَعَجَزٍ وَإِمَّا رَهَبٍ
وَأَنْتَ مَعَ اللَّهِ فِي جَانِبٍ قَلِيلُ الرُّقَادِ كَثِيرُ التَّعَبِ²⁰¹

*Müslümanları görüyorum; Ya bir acziyet ya da bir
müşriklerle endişeyle*

*Sense Allah yolunda diğer Az bir uykuyla, çokça külfetle.
cihette*

¹⁹⁹ el-Berkûkî, a.g.e., C. III, s. 277.

²⁰⁰ el-Ma'arrî, a.g.e., C. III, s. 174.

²⁰¹ et-Tebrîzî, a.g.e., C.I, s. 281.

Seyfûddeve'nin Bizans'a yaptığı akınlarda Mütenebbî de kendisine eşlik etmiş, savaş meydanlarındaki çarpışmalara şahit olarak, şiirlerine ilham verecek manzaraları bizzat yerinde izlemiştir:

لَهُ عَسْكَرٌ خَيْلٍ وَطَيْرٍ إِذَا رَمَى بِهَا عَسْكَرًا لَمْ تَبْقَ إِلَّا جَمَاعُهُ
ثُحَارِبُهُ الْأَعْدَاءُ وَهِيَ عِبَادُهُ وَتَدَّخِرُ الْأَمْوَالَ وَهِيَ غَنَائِمُهُ
وَإِنَّ الَّذِي سَمَى عَلِيًّا لَمُنْصِفٌ وَإِنَّ الَّذِي سَمَاهُ سَيْفًا لَطَالِمُهُ
وَمَا كُلُّ سَيْفٍ يَفْطَعُ الْهَامَ حَدُّهُ وَتَقْطَعُ لِرَبَاتِ الزَّمَانِ مَكَارِمُهُ²⁰²

*Süvariler ve kuşlardır onun
askerleri*

*Salarsa bir ordunun üstüne,
geride kalır yalnız kelleleri*

*Düşmanları onunla çarpışırlar,
onun kullarıdırılar halbuki*

*Ve servet edinirler nafile, hepsi
onun ganimetleri.*

*Onu “Ali” diye çağıran insaf
etti*

*Ve “Kılıç” diye seslenen ona
zulmetti.*

*Her kılıcın çalımı, kesmez gazel
damarını*

*Onun erdemleriyse kateder
feleğin belalarını.*

İbnü'l-Esîr Mütenebbî'nin bu savaşları betimlerken lisanının, temrenlerden daha keskin, onun savaşın kahramanlarından daha cesur olduğunu ve kelimelerinin savaşdaki eylemlerin yerine geçerek âdeti iki grubun karşılaşp da silahların tutuştuğunu düşünür.²⁰³ Şerif Razî ise Mütenebbî'nin bu şiirlerde âdeti bir “ordu komutanı” edasında olduğunu söylemektedir.²⁰⁴

Hicri 339 yılında Seyfûddeve, Bizans topraklarına girmiş, birçok kaleyi fethederek, esir ve ganimetler elde etmiştir. Geri dönmek üzere yola çıktığında ise Rumlar, Seyfûddeve ve ordusunu Derbu'l-Cezvat denilen dar bir geçitte sıkıştırmıştır. Seyfûddeve'nin ordusu çok sayıda kayıplar vererek, alınan Rum esir ve ganimetler de kaybedilmek suretiyle geri çekilmiştir.²⁰⁵ Gazvetü'l-Musîbe adı verilen bu savaşa Mütenebbî'nin de katıldığı ve hayatta kalan dokuz kişiden biri olduğu

²⁰² A.e., C. III, s.24.

²⁰³ <https://shamela.ws/book/23794/74>. (Çevrimiçi: 23.07.2024)

²⁰⁴ el-Bedî', a.g.e., s.179

²⁰⁵ İbnü'l-Esîr, a.g.e., C. VI, s. 39.

zikredilmektedir.²⁰⁶ Şair, bu savaşı anlatan kasidesinde, yoruldukları için Rumların cesetlerinin içinde uyuyakalan müslüman askerlerini acımasızca eleştirir:

عَرِي بِأَكْثَرِ هَذَا النَّاسِ يَنْخَدِعُ	إِنْ قَاتَلُوا جَبُّوا أَوْ حَتَّتُوا شَجَعُوا
أَهْلُ الْحَفِیْظَةِ إِلَّا أَنْ تُجَرَّبَهُمْ	وَفِي التَّجَارِبِ بَعْدَ الْغَيِّ مَا يَزَعُ
وَمَا الْحَيَاةُ وَنَفْسِي بَعْدَمَا عَلِمْتُ	أَنَّ الْحَيَاةَ كَمَا لَا تَشْتَهِي طَبَعُ
بِالْجَيْشِ تَمْتَنِعُ السَّادَاتُ كُلُّهُمْ	وَالْجَيْشُ بِأَيْنِ أَبِي الْهَيْجَاءِ يَمْتَنِعُ
قُلْ لِلْمُسْلِمِينَ إِنْ الْمُسْلِمِينَ لَكُمْ	خَانُوا الْأَمِيرَ فَجَارَاهُمْ بِمَا صَنَعُوا
وَجَدْتُمُوهُمْ نِيَامًا فِي دِمَائِكُمْ	كَأَنَّ قَتْلَكُمْ إِيَّاهُمْ فَجَعُوا ²⁰⁷

*Benden başkası, bu insanların
çoğuna aldanır;*

*Savaşıklarında korkak,
konuştuklarında bahadır...*

*Cesaret erbabıdırılar onları
deneyene dek*

*Ve yüz çevirirsin onlardan;
deneyince de*

*Hayatla ne işi var? Nefsim
gördükten sonra,*

*Hayatın, fitratın arzuladığı gibi
olmadığını.*

*Ordularla korunur efendilerin
kâffesi*

*Ebu'l-Heycâ'nın oğluyca, siper
olur orduya.*

*Domestikos'a söyle: o
müslümanlar, size aittir.*

*İhanet ettiler emire de karşılık
sundu yaptıklarına.*

*Buldunuz kanlarınızın içinde
uyurken onları*

Üzülmüşcesine ölülerinize âdeta

Seyfüddevle'nin Halep kadısı Ebu'l-Hasîn er-Rekâ'nın rivayetine göre, Mütenebbî bu savaşta atını sürerken sarığı, akasya ağacına takılmış ve ilerledikçe çözülmüştür; düşmanın kendisini yakaladığını zanneden Mütenebbî, bağırarak eman dilemiştir. Bu olayı, daha sonra eğlenerek İbn Hâleveyh'e nakleden Seyfüddevle: “Kimden eman diliyorsun yerin dibine giresice bu ağaç senin sarığına dolandı.” diye Mütenebbî'ye bağırıldığını söylemiştir. İbn Hâleveyh de: “Emir hazretleri! Onun

²⁰⁶ İbnü'l-Adîm, a.g.e., C. II, s. 93,94.

²⁰⁷ İbnü'l-Eflîlî, a.g.e., C. I, s.343.

kaçmayıp da sizinle birlikte bu altı kişinin içinde olması bir erdem olarak ona yeter.” demiştir.²⁰⁸

Hicri 343 yılında Seyfüddevle, kalabalık bir orduyla Hades kalesine gitmiş ve daha önce Rumlar tarafından yıkılmış olan surlarını inşa etmeye başlamıştır. Seyfüddevle’nin Hades’i tekrar inşa ettiğini öğrenen Bardas Phokas, sayısı elli bine yakın Rum, Rus, Ermeni, Bulgar, Hazar ve diğer unsurlardan oluşan asker ve süvariyle Seyfüddevle’nin karşısına çıkmıştır:

سَرَوْا بِجِيَادٍ مَا لَهُنَّ قَوَائِمُ	أَتَوْكَ يَجْرُونَ الْحَدِيدَ كَأَنَّهُمْ
ثِيَابُهُمْ مِنْ مِثْلِهَا وَالْعَمَائِمُ	إِذَا بَرَقُوا لَمْ تُعْرِفِ الْبَيْضُ مِنْهُمْ
وَفِي أَذُنِ الْجَوَازِ مِنْهُ زَمَازُمُ ²⁰⁹	خَمِيسُ بِشَرْقِ الْأَرْضِ وَالْغَرْبِ رَحْفُهُ
Çelikleri sürükleyerek geldiler sana;	Yürüdüler âdeta bacakları olmayan atlarla
Parıldadıklarında ayırt edilmez kılıçları;	Cevşenleri ve miğferleri de benzer onlara.
Bir ordu ki yeryüzünün doğusu ve batısında yürüyüşü,	İkizler burcunun kulağında gürültüsü

Taraflar arasındaki şiddetli çarpışmalardan sonra Bizans ordusu ağır bir yenilgiye uğramış, Domestikos’un komutanları ve çok sayıda Rum askeri esir alınmıştır. Mütenebbî söz konusu muharebeyi anlattığı kasidesine Seyfüddevle’nin himmetinin yüceliğinden söz ederek başlar ve Rum ordusunun kanlarıyla kızıla boyanan Hades kalesine seslenir:

وَتَأْتِي عَلَى قَدْرِ الْكَرَامِ الْمَكَارِمُ	عَلَى قَدْرِ أَهْلِ الْعَزْمِ تَأْتِي الْعَزَائِمُ
وَتَصْغُرُ فِي عَيْنِ الْعَظِيمِ الْعَظَائِمُ	وَتَعْظُمُ فِي عَيْنِ الصَّغِيرِ صِغَارُهَا
وَذَلِكَ مَالًا تَدَّعِيهِ الضَّرَاعِمُ	وَيَطْلُبُ عِنْدَ النَّاسِ مَا عِنْدَ نَفْسِهِ
نُسُورُ الْمَلَا أَحْدَاثُهَا وَالْقَشَاعِمُ	يُفَدِّي أَتَمُ الطَّيْرِ عَمْرًا سِلَاحَهُ

²⁰⁸ İbnü’l-Adîm, a.g.e., C.II, s. 94.

²⁰⁹ el-Eflîlî, a.g.e., C. II, s. 251.

وَتَعْلَمُ أَيُّ السَّاقِيَيْنِ الْعَمَائِمُ هَلِ الْحَدَثُ الْحَمْرَاءُ تَعْرِفُ لَوْنَهَا

فَلَمَّا دَنَا مِنْهَا سَقَتْهَا الْجَمَاجِمُ²¹⁰ سَقَتْهَا الْعَمَامُ الْغُرُّ قَبْلَ نُزُولِهِ

*Gelir sahibinin azmi nisbetinde
azimetler*

*Ve gelir cömertliğin miktarına
göre cömertlikler.*

*Büyür gözünde küçük insanın
küçük işler,*

*Küçülür gözünde büyük insanın
büyüklükler.*

*İnsanlarda, kendisinde olan
şeyleri bekler*

*Ve bu, gazanferlerin iddia
edemediği şeyler.*

*Feda ederler canlarını
silahlarına, uzun ömürlü
kuşlar;*

*Çöl kartalları; gençleri ve
geçkinleri...*

*Kızıl Hades bilir mi evvelki
rengini?*

*Ve bilir mi hangi sâkinin
bereketi?*

*Seyfüddevle varmadan önce
yağmur bulutları suladı onu,*

*O varınca da Rumların
kelleleri...*

Kemal Hilmi Bek, şairin Seyfüddevle'nin gazveleriyle ilgili şiirlerinde dinî bir hava olduğunu ve İslam fetihlerinin ilk asrında söylenmiş şiirlere benzediğini düşünür. Zira şair, ne zaman Rumlardan, müttefiklerinden ve Seyfüddevle'ye olan düşmanlıklarından söz edecek olsa Hristiyanlık ve İslam arasındaki karşıtlığı ifade ederek din ve savaş olgularını bir arada ele alır:²¹¹

وَنَحْنُ نُجُومُهَا وَهِيَ الْبُرُوجُ أِبَالِغَمَرَاتٍ تُوعِدُنَا النَّصَارَى

إِذَا لَاقَى وَغَارَتُهُ لُجُوجُ²¹² وَفِينَا السَّيْفُ حَمْلُهُ صَدُوقٌ

*Maceralarla mı korkutuyor
Nasrâniler bizi
Bizim elimizde o kılıç; onun
savleti hakiki*

*Biz, onların yıldızlarıyız ve
onlar burçlardır halbuki
Şayet, buluşursa (maceralarla)
akınları şiddetli*

Maarrî'ye göre, Mütenebbî'nin Seyfüddevle'ye yazdığı methiyeler bir süre gecikince Seyfüddevle'nin canı sıkılmış ve Mütenebbî'den başkalarını meclisinde öne

²¹⁰ A.e., C. II, s. 245.

²¹¹ Hilmi Bek, a.g.e., s. 70.

²¹² el-Berkûkî, a.g.e., C. I, s. 361.

geçirerek şairin hoşuna gitmeyecek sözlerle ona tarizde bulunulmasına izin vermiştir. Ebu't-Tayyib, bunların hiçbirine cevap vermedikçe Seyfûddeve'nin öfkesi daha da artmıştır. Mütenebbî, kaside yazma işini geciktirdikçe Seyfûddeve de Mütenebbî'ye karşı her geçen gün dozunu artırarak kaba davranmaya devam etmektedir. Şair, nihayet aşağıdaki kasideyi Arapların ve yabancıların bulunduğu bir mecliste inşâ eder.²¹³

وَمَنْ بِجِسْمِي وَحَالِي عِنْدَهُ سَقَمٌ	وَاحَرَّ قَلْبَاهُ مِمَّنْ قَلْبُهُ شَمِيمٌ
وَتَدَّعِي حُبِّ سَيْفِ الدَّوْلَةِ الْأَمَمِ	مَالِي أَكْثَمُ حُبًّا قَدْ بَرَى جَسَدِي
فَلَيْتَ أَنَا بِقَدْرِ الْحُبِّ نَقُتْسِمُ	إِنْ كَانَ يَجْمَعُنَا حُبٌّ لِعُرَّتِهِ
وَقَدْ نَظَرْتُ إِلَيْهِ وَالسُّيُوفُ تَمُ	قَدْ زُرْتُهُ وَسُيُوفُ الْهِنْدِ مُغَمَّدَةٌ
وَكَانَ أَحْسَنَ مَا فِي الْأَحْسَنِ الشَّيْئِ	فَكَانَ أَحْسَنَ خَلْقِ اللَّهِ كُلِّهِمْ
فِي طَيْهِ أَسْفَ فِي طَيْهِ نَعَمُ	فَوْتُ الْعَدُوِّ الَّذِي يَمَمْتُهُ ظَفَرٌ
لَكَ الْمَهَابَةُ مَا لَا تَصْنَعُ الْبُهِمُ	قَدْ نَابَ عَنْكَ شَدِيدُ الْخَوْفِ وَاصْطَنَعْتُ
أَنْ لَا يُوَارِيَهُمْ أَرْضٌ وَلَا عِلْمٌ ²¹⁴	الَّذِي نَفْسُكَ شَيْئًا لَيْسَ يَلْزَمُهَا

*Ah! Har içinde kalbim yüreği
katı bir kimseden ötürü;*

*Vücudumun ve halimin yanında
bitap düştüğü...*

*Nasıl da gizliyorum bedenimi
eriten bir sevgiyi?*

*Seyfûddeve'yi sevdiğini
söylüyor ümmetler halbuki.*

*Eğer bir sevginin hatırı
birleştiriorsa bizi*

*Keşke sevginin değerine göre
bölüştürseydi nasibimizi.*

*Kılıçlar kınındayken ziyaret
ettim onu,*

*Ve kılıçlar kana bulanmışken
gördüm.*

*Allah'ın yarattıklarının en
güzeli!*

*En güzeliyse güzellikleri içinde
seciyesi.*

*Azmettiğin düşmanın kaçıışı,
özünde bir zaferdir;*

*Bir üzüntüdür özünde
nimetlerle sarılı.*

²¹³ el-Ma'arrî, a.g.e., C. III, s. 247.

²¹⁴ A.g.e., C. III, s. 247,249.

*Nöbeti devraldı senden
(yüreklerine saldığın) korku,*

*Ve heybetin, bahadırların
yapamadıklarını yaptı.*

*Mükellef olmadığı bir şeyi külfet
ettin nefesine*

*İstedin ki ne yer ne de cebel
gizlesin onları(düşmanlarını)*

Mütenebbî, kasidenin methiye bölümünü bitirdikten sonra emirine sitem etmeye başlar:

فِيكَ الْخِصَامُ وَأَنْتَ الْخَصْمُ وَالْحَكَمُ²¹⁵

يَا أَعْدَلَ النَّاسِ إِلَّا فِي مُعَامَلَتِي

*Ey bana muamelesi sayılmazsa,
insanların en adaletlisi!*

*Düşmanlık sende ve hem
düşmansın hem de hüküm
sahibi.*

Mecliste bulunan Ebû Firâs, Mütenebbî'ye bu beyti Di'bil'in²¹⁶ bir şiirinden alıntılıdığını söyler.²¹⁷ Mütenebbî ise aldırış etmeyerek şiirini okumaya devam eder:

أَنْ تَحْسَبَ الشَّحْمَ فِيمَنْ شَحْمُهُ وَرَمَ²¹⁸

أَعِيذُهَا نَظَرَاتٍ مِنْكَ صَادِقَةً

*Sakinirim ki hakikati gören
bakışların*

*Zanneder; içi boş yağın
sahibinde var içyağı.*

Ebû Firâs, burada kendisinden söz edildiğini anlayıp: “Ya sen kimsin Kinde'nin soysuzu ki onun meclisinde emirin ailesinin şerefinden söz ediyorsun?” deyince Mütenebbî, cevap vermayerek kasideyi okumaya devam eder:²¹⁹

بِأَنِّي خَيْرُ مَنْ تَسْعَى بِهِ قَدَمٌ

سَيَعْلَمُ الْجَمْعُ مِمَّنْ ضَمَّ مَجْلِسُنَا

وَأَسْمَعَتْ كَلِمَاتِي مَنْ بِهِ صَمٌّ

أَنَا الَّذِي نَظَرَ الْأَعْمَى إِلَى أَدْبِي

وَيَسْخَرُ الْخَلْقُ جَرَاهَا وَيَخْتَصِمُ²²⁰

أَنَا مِلءَ جُفُونِي عَنْ شَوَارِدِهَا

²¹⁵ A.e., C.III, s. 252.

²¹⁶ Ebû 'Ali Di'bil b. 'Ali b. Rezîn el-Huzâî (ö.246/860), Harûnürreşid ve Memûn dönemlerinde yaşamış, ustalıkla kasideler kaleme alan ve özellikle hicivleriyle tanınan bir Arap şairidir. Ehl-i Beyt için nazmettiği Tâiyye, Arap şiirinin en güzel kasidelerinden biri olarak kabul edilir. **Bkz.** Hüseyin Elmalı, “Di'bil”, **DİA**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. IX, s. 280.

²¹⁷ وَلَسْتُ أَزْجُو انْتِصَافًا مِنْكَ مَا ذَرَفَتْ عَيْنِي دُمُوعًا وَأَنْتَ الْخَصْمُ وَالْحَكَمُ (İnsaf beklemiyorum senden, gözlerim yaş içindeyken ve sen hasım ve hakemken.) **Bkz.** Ebû 'Ali Muhammed b. Ali b. Rezîn el-Huzâî Di'bil, **Dîvân Di'bil b. Ali el-Huzâî**, yay. haz. 'Abdussâhib 'Umran ed-Duceylî, Beyrut, Dâru'l-Kitâb el-Libnânî, s.275.

²¹⁸ el-Ma'arrî, **a.g.e.**, C.III, s. 252.

²¹⁹ el-Bedî', **a.g.e.** s. 89.

²²⁰ el-Berkûkî, **a.g.e.**, C. IV, s. 83; el-Bedî', **a.g.e.** s. 89.

*Meclisimizin topladığı herkes
bilecek ki*

*Benim; ayağı yere basanların
en hayırlısı.*

Ben ki köre şifa buldu şiirim;

Sağıra kulak oldu sözlerim,

*Dalarım derin uykuya
garabetinden emin*

*Halksa sabahlar onunla
düşmanlık etmek için.*

Ebû Firâs'ın öfkesi iyice artarak: “Bu şiiri de ‘Amr b. Urve b. el-‘Abd’ın şiirinden aldın.” demiş,²²¹ Mütenebbî de bu kez kasidenin en meşhur beytini söylemiştir:

وَالسَّيْفُ وَالرُّمْحُ وَالْقُرْطَاسُ وَالْقَلَمُ²²²

الْحَيْلُ وَاللَّيْلُ وَالْبَيْضَاءُ تَعْرِفُنِي

At, gece ve çöl tanır beni

*Ve kılıç, mızrak, kâğıt,
kalem...*

Ebû Firâs, yine söze karışarak: “Kendini cesaret, fesahat, liderlik ve eli açıklıkla nitelendirdiysen emire ne bıraktın? Başkalarının sözlerini çalıp, kendini methedip emirin caizelerini mi alıyorsun? Bu sözleri el-Heysem b. el-Esved en-Nahî el-Kûfî’den²²³ almadın mı?”²²⁴ demiştir. Mütenebbî ise aşağıdaki beyitle kasidesine devam ederek Seyfûddeve’ye tarizde bulunmuştur:

إِذَا اسْتَوَتْ عِنْدَهُ الْأَنْوَارُ وَالظُّلُمُ²²⁵

وَمَا انْتِفَاحُ أَجِي الدُّنْيَا بِنَظَرِهِ

*Nedir gözbebeğinin azizim
manâsı*

*Aynıysa nazarında karanlıkla
gün ışığı?*

²²¹ أوضحت من طرق الأداب ما اشتكلت... دهرأ وأظهرت إغرابا وإبداعا حتى فتحت بأعجاز خُصصت به... لِلْعُمَى وَالصُّمِ أَبْصَاراً وَأَسْمَاعاً (İzah ettim edebin usullerini, bir zaman güçlük çektim de açığa çıkardım garip ve nadirlerini. Öyle ki mucize gösterip açtım körlerin gözlerini sağırkların kulaklarını) Bkz. el-Bedî, a.e. s. 89.

²²² Ebu'l-Bakâ el-'Ukberî, *Dîvânu Ebi't-Tayyib el-Mütenebbî*, yay.haz. Mustafa eş-Şekâ, İbrahim el-Ebyârî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, C. III, s.369; Mustafa Sübeytî, *Şerhu Dîvânu Ebi't-Tayyib el-Mütenebbî*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, C. II, s. 83.

²²³ el-Heysem b. el-Esved en-Nahî el-Mezhicî Ebu'l-Uryân el-Kûfî (h.101-110), Kûfe'li şair ve hatip, tâbiden hadis ravisidir. İbn Hibbân'ın (ö.354/965) güvenilir ravileri zikrettiği eseri Kitâbu's-Sikâ'da ismi yer almaktadır. Bkz. Cemalüddîn Ebu'l-Haccâc Yûsuf el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâli*, yay. haz. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1996, C.XXX, s. 362.

²²⁴ el-Bedî, a.g.e. s.90.

²²⁵ el-Ma'arrî, a.g.e., C. III, s. 252.

Ebû Firâs, Mütenebbî'ye bu şiiri de Ma'kil el-'İclî'nin²²⁶ şu sözünden:

إِذَا لَمْ أَمِزْ بَيْنَ نُورٍ وَظُلْمَةٍ بَعِثْنِي فَالْعَيْنَانِ زُورٌ وَبَاطِلٌ²²⁷

*Ayırt edemezsem ışıġı ve
karanlıġı gözlerimle*

*Öyleyse o gözler bâtil ve
beyhude.*

veya Muhammet b. Ahmet b. Ebî Mürre el-Mekkî'nin şu sözünden aldın."²²⁸
demiştir:

إِذَا الْمَرْءُ لَمْ يُدْرِكْ بَعِثْنِيهِ مَا يُرَى فَمَا الْفَرْقُ بَيْنَ الْعُمَى وَالْبُصْرَاءِ²²⁹

*Eğer kavrayamıyorsa insan
gözleriyle görünen şeyi;*

*Ne fark var ki gören ile
görmeyen arasında?*

Bir rivayete göre Seyfüddevle, bu kaside hakkında yapılan münakaşadan sıkılıp, öfkelenmiş ve Mütenebbî'ye okka fırlatmıştır.²³⁰ Bunun üzerine Mütenebbî, kasidesine şu beyitle hitam verir:

إِنْ كَانَ سَرِّكُمْ مَا قَالَ حَاسِدُنَا فَمَا لَجُزْحٍ إِذَا أَرْضَاكُمُ أَلَمُ²³¹

*Sevindiriyorsa hasetçimizin
söylediği şey sizi*

*Öyleyse yok, memnunsanız,
yaranın bir önemi.*

Ebû Firâs, bu beyti de başka şairlerden aldığını iddia edince Seyfüddevle, artık ona aldırış etmeyerek beyti beğenmiş, Mütenebbî'den memnun kalıp kendisine yaklaştırmış, başını öpmüş ve kasidesini iki bin dinarla ödüllendirmiştir. Bunun üzerine Mütenebbî aşağıdaki şiiri söylemiştir:

جَاءَتْ دَنَائِيرُكَ مَخْثُومَةً عَاجِلَةً أَلْفًا عَلَى أَلْفٍ

أَشْبَهَهَا فِعْلُكَ فِي فَيْلَقٍ قَلْبَتَهُ صَفًّا عَلَى صَفٍّ²³²

²²⁶ Ebû Dülef el-Kâsım b. İsâ b. İdrîs b. Ma'kil el-'İclî (ö. 225/839), Dülef Hanedanlığının kurucusu, Arap şair ve yazar. **Bkz.** Ahmet Nedim Serinsu, "Ebû Dülef el-'İclî", **DİA**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.X, s. 123.

²²⁷ Ebû Sa'd Muhammed b. Ahmed el-'Amîdî, **el-İbâne 'an Serikâti'l-Mütenebbî**, yay.haz. İbrâhim ed-Desûkî el-Besâtî, Kahire, Dâru'l-Ma'ârif, 1961, s.59.

²²⁸ el-Bedî', **a.g.e.** s.91.

²²⁹ **A.e.**, s. 59.

²³⁰ **A.e.**, s. 91.

²³¹ el-Ma'arrî, **a.g.e.**, C.III, s. 257.

²³² el-Bedî', **a.g.e.**, s. 91.

Yetiştirdi dinarların, damgasıyla

Acilen; bin, bin üstüne

*Benzedi onları verişin, kalabalık
bir orduyu*

Sıra sıra dizişine.

Seyfüddevle'nin meclisinde Ebû Firâs'la aralarındaki gizli düşmanlık açığa çıkınca Hamdânîler'den bazı kişiler Mütenebbî'ye suikast hazırlığına girişmiştir. Mütenebbî'nin meclisten ayrılmasının ardından bir kimse ona ok atmış ve: “Oku al, ben Ebu'l-‘Aşâir'in kölesiyim” demiştir.²³³ İbnü'd-Dehhân'ın²³⁴ naklettiğine göre Ebû Firâs, Mütenebbî hakkında Seyfüddevle'ye: “Bu laf ebesini çok fazla şımartıyorsun; onun üç kasidesine her yıl üç bin dinar veriyorsun. Yirmi şaire iki yüz dinar dağıtsan, sana onun şiirinden daha iyisini getirirler.” demiş, Seyfüddevle de Ebû Firâs'ın bu sözlerinden etkilenmiştir. Bu haber Mütenebbî'ye ulaşınca şair, aşağıdaki şiiri inşad etmiş ve Seyfüddevle'ye sunmuştur ancak Seyfüddevle, şiirle ilgilenmeyip Mütenebbî'ye teveccüh göstermemiştir.²³⁵

أَلَا مَا لِسَيْفِ الدَّوْلَةِ الْيَوْمَ عَاتِبًا فَدَاهُ الْوَرَى أَمْضَى السُّيْفِ مَضَارِبًا
وَمَا لِي إِذَا مَا اشْتَقْتُ أَبْصَرْتُ دُونَهُ تَنَائِفَ لَا أَشْتَأَقُهَا وَسَبَابِيَا
وَقَدْ كَانَ يُدْنِي مَجْلِسِي مِنْ سَمَائِهِ أَحَادِثُ فِيهَا بَذَرَهَا وَالْكَوَكِبَا
أَهَذَا جَزَاءُ الصِّدْقِ إِنْ كُنْتُ صَادِقًا أَهَذَا جَزَاءُ الْكَذِبِ إِنْ كُنْتُ كَاذِبًا
وَإِنْ كَانَ ذَنْبِي كُلِّ ذَنْبٍ فَإِنَّهُ مَعَ الذَّنْبِ كُلِّ الْمَحْوِ مَنْ جَاءَ تَائِبًا²³⁶

*Neye sitem ediyor bugün
Seyfüddevle?*

*Âdemoğlu ona feda olsun! En
keskini kılıçların!*

*Nasıl oluyor da ondan ayırıyorum?
Özlediğimdeyse,*

*Uçsuz bucaksız çölleri
görüyorum.*

*Önceleri semasında ağırlıyordu
beni*

*Orada ay ve yıldızlarla
söyleşiyordum.*

²³³ Hilmi Bek, *a.g.e.*, s. 67.

²³⁴ Ebû Muhammed Nâsihuddîn Sa'îd b. el-Mübarek b. 'Alî b. 'Abdillâh en-Nahvî el-Bağdâdî, Mütenebbî'den yaklaşık bir buçuk asır sonra dünyaya gelmiş Arap dili ve edebiyatı bilginidir. Mütenebbî'nin divanındaki intihallere dair “el-Meâhizu'l-Kindiyye” isimli bir eser telif etmiş ancak bu eser günümüze ulaşmamıştır. **Bkz.** Süleyman Tülüçü, “İbnü'd-Dehhân”, **DİA**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000, C.XXI, s.8-9; el-Bedî', *a.g.e.*, s.87.

²³⁵ el-Bedî', *a.g.e.*, s. 88.

²³⁶ el-Ma'arrî, *a.g.e.*, C.III, s.264; el-'Ukberî, *a.g.e.*, C.I, s.70.

*Bu, doğruluğun karşılığı mı eğer
doğruysam?*

*Yalancılığın mükâfaatı mı eğer
yalancıysam?*

*Günahım bütün günahların
üstünde olsa bile*

*Şüphesiz silip, yok eder günahı,
tövbekâr olup gelen.*

Şair Ebu'l-Ferec el-Babbağa,²³⁷ Mütenebbî'nin kendisine güvenip açıldığını, Seyfüddevle'den şikâyet ettiğini Seyfüddevle'nin de onun azameti karşısında öfkelenişini, konuştuğunda ona kaba davrandığını, Mütenebbî'nin ise ona çoğu zaman cevap verdiğini bazen de kabalığını görmezden geldiğini anlatır.²³⁸

Mütenebbî'nin daha önceki hamilerinin meclislerinde olduğu gibi Seyfüddevle'nin meclisinde de rakipleri ve muhalifleri bulunmaktadır. Dildeki bir mesele, edebî bir zevk ve yargı hususunda rakipleriyle münazara etmektedir. Söz gelimi Seyfüddevle'nin veziri Ebû Ahmed b. Nasrû'l-Bâziyar'ın meclisinde İbn Hâleveyh'in de bulunduğu bir sırada Mütenebbî ve İbn Hâleveyh, Eşcâ es-Sülemî'nin mi yoksa Ebû Nuvâs'ın mı şiirlerinin daha iyi olduğu konusunda çekişmişler; Mütenebbî, Ebû Nuvâs'ın Bermekîler²³⁹ için söylediği şiiri beğenirken, İbn Hâleveyh, Eşcâ es-Sülemî'nin Harünürreşid için söylediği şiirin daha iyi olduğunu savunmuştur. Yine başka bir anekdota göre İbn Hâleveyh, Ebu't-Tayyib el-Lugavî ve Mütenebbî, Seyfüddevle'nin meclisinde bir aradayken İbn Hâleveyh ve el-Lugavî, bir dil mevzusu üzerinde tartışmışlar; Mütenebbî ise sessiz kalmıştır. Seyfüddevle, ona neden fikrini söylemediğini sorunca Mütenebbî, el-Lugavî'yi destekleyerek İbn Hâleveyh'in görüşünü zayıflatmıştır. İbn Hâleveyh, Mütenebbî'ye vurmak için elbisesinin yeninden anahtarını çıkartmıştır. Mütenebbî, ona: “Sen Acemsin, Sus! Aslın Hûzî, Arapça senin neyine?!” deyince İbn Hâleveyh anahtarla Mütenebbî'nin yüzüne vurmuş, Mütenebbî'nin yüzü kanamış ve kanlar elbisesine damlamıştır.²⁴⁰ Seyfüddevle ise ne sözle ne de fiille Mütenebbî'ye destek olacak hiçbir şey

²³⁷ Ebu'l-Ferec Abdülvâhid b. Nasr b. Muhammed en-Nasîbî el-Babbağa (h.315-h.398) Seyfüddevle'nin saray şairlerindendir. Şiirlerinde Mütenebbî ve el-Buhturî'nin tesirinde kalmış, vasıf, içki, gazel, medih ve mersiye gibi konularda orijinal şiirler söylemiştir. **Bkz.** Ömer Ferruh, **Târîhu'l-Edebi'l-Arabî**, Beyrut, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1968, C.II, s.612.

²³⁸ el-Bedî', **a.g.e.**, s.92.

²³⁹ Abbasî Devletinde devlet işlerinde vezirlik başta olmak üzere çeşitli görevlerde bulunmuş bir ailedir. Harunürreşid zamanında yönetimden uzaklaştırılmışlardır. **Bkz.** Hakkı Dursun Yıldız, “Bermekîler”, **DİA**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992, C.V, s. 517.

²⁴⁰ es-Safedî, **a.g.e.**, s. 337.

yapmamıştır. el-Babbağa'nın naklettiğine göre Seyfûddeve, bir gece meclisinde “bedre” denilen on bin dirhem²⁴¹ değerinde bir paranın getirtilmesini emreder ve onları bir bıçakla yarar. İbn Hâleveyh, taylasanını²⁴² uzatır ve Seyfûddeve ona bir avuç verir. el-Babbağa, cübbesinin kuşağını uzatır, ona da bir avuç verir. Mütenebbî de o sırada mecliste bulunmaktadır. Seyfûddeve onların yaptığının aynısını yapmasını isteyerek şaire bakar. Mütenebbî, bunu yapmayınca Seyfûddeve, sinirlenerek kalan parayı kölelere saçar, Mütenebbî iş işten geçtiğini anlayıp da kölelerle birlikte toplamak için saçılan paralara üşüşünce Seyfûddeve, gözüyle onlara işaret eder onlar da Mütenebbî'nin üstüne basıp çıkarlar. Mütenebbî, utanıp meclisten ayrılır. İbn Hâleveyh, Seyfûddeve'ye dönüp: “Bu kadar kibir ve azamet gösterip sonra bu seviyeye düşüyor. Keşke bu kadar budala olmasa!” der.

Yukarıdaki anlatılara bakılırsa Mütenebbî'nin, Seyfûddeve'nin sarayından ayrılma nedenleri, emirin ona karşı olan tutumunda istikrarsız davranması ve şairi kıskanarak, kendisine kötüleyen bir grubu dinlemesidir. Bütün bunlara ek olarak Mahmud Muhammed Şakir, Mütenebbî'nin, Seyfûddeve'nin kızkardeşi Havle'yi sevdiğini ve onu Seyfûddeve'den istemiş olabileceğini iddia eder. Şakir'e göre emirin bu evliliğe razı gelmemesi de onun Halep'ten ayrılma nedenlerinden biridir.²⁴³ Şakir, iddiasını Mütenebbî'nin Havle'nin vefatından sonra söylediği mersiye'deki samimi ifadelerle delillendirmeye çalışır.

Seyfûddeve'nin sarayından ayrıldıktan sonra söylenmiş olan mersiyede şairin, merhume için çok üzüldüğü şiirdeki kederli üsluba yansımakla birlikte, klasik kaynaklarda bu konu hakkında en ufak bir bilgi ya da ima dahi bulunmamaktadır.

Mütenebbî, Seyfûddeve'nin arkadaşlığında kendisine kusur ettiğini düşünmüştür. Nitekim daha sonraları İbn Cinnî, Mütenebbî'nin divanını kendisine okurken aşağıdaki şiire sıra geldiğinde: “Bu şiirin Seyfûddeve'den başkası için söylenmiş olması, ağırıma gidiyor.” demiştir:

²⁴¹ el-Bedî', a.g.e., s. 92.

²⁴² Omuzların üstüne örtülen, arkaya atılan bir başlık şeklinde aşağı sarkıtılan bir kıyafettir. **Bkz.** Muhammed Manazir Ahsen, **Abbassiler Döneminde Sosyal Hayat**, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2019, s. 60.

²⁴³ Şakir, a.g.e., C.I, s.249,250.

أَغْلِبُ فِيكَ الشَّوْقَ وَالشَّوْقُ أَغْلِبُ وَأَعْجَبُ مِنْ ذَا الْهَجْرِ وَالْوَصْلُ أَعْجَبُ

إِذَا تَرَكْتُ الْإِنْسَانَ أَهْلًا وَرَاءَهُ وَيَمَّمُ كَافُورًا فَمَا يَتَغَرَّبُ²⁴⁴

*Savaşıyorum, senin uğruna
özlemle; o üstün geldiği halde*

*Şaşıyorum bu ayrılığa,
vuslatsa daha çok hayrette*

*Eğer bırakırsa insan ehlini
arkasında*

*Ve yönelirse Kâfûr'a kalmaz
yad elde.*

Mütenebbî de İbn Cinnî'ye: "Biz onu uyardık, sakındırdık ama fayda etmedi.

Ben ona şöyle söylediğim halde o yanlış öngörüsüyle beni Kâfûr'a verdi." demiştir:

أَخَا الْجُودِ أَعْطِ النَّاسَ مَا أَنْتَ مَالِكٌ وَلَا تُعْطِ النَّاسَ مَا أَنَا قَائِلٌ²⁴⁵

*Ey cömertliğin kardeşi!
İnsanlara sahip olduklarından
ver de*

*Aman, benim söylediklerimden
verme!*

Bununla beraber Mütenebbî, mimiyye kafiyeli meşhur kasidesinde bu ayrılığı çok önceden ima etmiştir:

يَا مَنْ يَعْزُ عَلَيْنَا أَنْ نُفَارِقَهُمْ وَجَدَانَا كُلَّ شَيْءٍ بَعْدَكُمْ عَمَّ²⁴⁶

*Ey kendilerinden ayrılışı
ağırımıza giden!*

*Sizden sonra bulacağımız her
şey yokluk.*

Mısır'a gitmeden hemen önceki süreçte Mütenebbî'nin, yaşamındaki belirsizlikten kaynaklanan bir endişe, kırgınlık ve üzüntü içinde olduğu hissedilmektedir. Şairin mağrur karakteri, bu tedirgin ruh hâlini ortaya koymaktan çekinse de şiirleri, onun duygu durumu hakkında bilgi verir:

إِذَا تَرَحَّلْتُ عَنْ قَوْمٍ وَقَدْ قَدَرُوا أَنْ لَا تُفَارِقَهُمْ فَالرَّاحِلُونَ هُمْ²⁴⁷

*Şayet kabul gördüyse ayrılışın
bir kavimden*

*Giden sen misin ki? Onlardı
seni terk eden.*

²⁴⁴ et-Tebrîzî, a.g.e., C.I, s.400.

²⁴⁵ İbnü'l-Adîm, a.g.e., C. II, s.104.

²⁴⁶ el-Eflîlî, a.g.e., C.II, s.50.

²⁴⁷ A.e., C.II, s.54.

Şairin, daha sonra Mısır'da iken söylediği şiirlerde ise Seyfûddeve'nin sarayından ayrıldığı için pişmanlık duyduğunu itiraf eden ifadeler rastlarız:

وَلِلّٰهِ سَـيْرِى مَا أَقَلَّ تَئِيَّةٌ عَشِيَّةٌ شَرَقِيَّ الْحَدَالَى وَغُرْبُ

عَشِيَّةٌ أَحْفَى النَّاسِ بِي مَنْ جَفَوْتُهُ وَأَهْدَى السَّبِيلَيْنِ الَّتِي أَتَجَبُّ²⁴⁸

*Yemin olsun yürüyüşüme, ne de
az kalmışım akşamleyin*

*Hudâla ve Gurreb'in
doğusunda*

*Akşam üstü cefa edip insanların
en kibarına*

*Ve en doğru iki yoldan
kaçınmışım.*

1.9. Kâfûr'un Himayesine Girmesi:

Mütenebbî, Seyfûddeve'nin yanından ayrıldıktan sonra Hamdânîler'in topraklarında kalamayacağı için İhşidîler'in kontrolündeki Şam'a gitmiştir. Mütenebbî'nin Şam'da bulunduğu bu dönemde İhşidîler'i Kâfûr yönetmektedir. Kâfûr, çocukluğunda İhşidîler'in ilk emiri Muhammed b. Tuğç tarafından satın alınarak saraya getirilen, Sudan asıllı, siyahi bir köle olup siyasi ve askerî dehası sayesinde yükselerek önemli vazifelere getirilmiştir. İbn Tuğç'un ölmeden önce oğlu Unûcur'a vâsi tayin ettiği Kâfûr, emirin ölümüyle birlikte hâkimiyeti tamamen uhdesine geçirmiştir.²⁴⁹

Maarrî'nin rivayetine göre, Mütenebbî, Kâfûr'un sarayına girmeden önceki bu süreçte İbn Melik isimli yahudi asıllı bir kimseyle görüşmüş ve bu kimse, şairden methiye istemiştir. Mütenebbî, kabul etmeyince İbn Melik sinirlenerek Kâfûr'a, şairin kendisinin yanında olduğunu haber veren bir mektup yazmıştır. Kâfûr, Mütenebbî'nin derhâl yanına gelmesini istemiş, İbn Melik de şairin: "Köle olduğu için onu ziyaret etmem; Mısır'a gidecek olursam bu, onun mevlası için olur." diye cevap verdiğini söylemiştir.²⁵⁰

²⁴⁸ et-Tebrîzî, a.g.e. C.I, s.400,402.

²⁴⁹ Bkz. Ağırakça, a.g.m., C.EK-2. C., s.1.

²⁵⁰ el-Ma'arrî, a.g.e., C.IV, s.13.

Mütenebbî'nin Şam'da bulunduğu hâlde oranın emiri hakkındaki düşüncelerini tedbirsizce dile getirmesi ya da İbn Melik'in Kâfûr'a böyle bir mektup yazmaya cüret etmesi makul görünmemektedir. Ancak şairin, kölelerin ehliyeti ya da sınıf atlaması ile ilgili düşünceleri, daha sonra Kâfûr için söyleyeceği hicviyelerinden de çok net anlaşılacağı üzere olumsuzdur. Dolayısıyla şairin, Kâfûr'un yanına gitmeyi planlamadığı ya da ağırdan aldığı Remle'ye doğru hareket etmesinden anlaşılmaktadır.

Mütenebbî, Remle'de Muhammed b. Tuğç'un yeğeni el-Hasan b. Tuğç'un yanına gittiğinde İbn Tuğç, şairi hoş karşılamış, murassa bir kılıç ve bir at hediye edip, hilat giydirerek ondan methiye istemiştir. Mütenebbî ise İbn Tuğç'tan özür dileyerek aşağıdaki şiiri söylemiştir.²⁵¹

وَقَلِيلٌ لَكَ الْمَدِيحُ الْكَثِيرُ	تَرْكُ مَدْحِكَ كَالْهَجَاءِ لِنَفْسِي
رَ لَأَمْرِ مِثْلِي بِهِ مَعْدُورُ	غَيْرَ أَنِّي تَرَكْتُ مُقْتَضَبَ الشُّعْرِ
ظِي وَجُودٌ عَلَى كَلَامِي يُغَيِّرُ	وَسَجَائِكَ مَادِحَاتُكَ لَا لَفْ
كَ وَأَسْقَاكَ إِهْذَا الْأَمِيرُ ²⁵²	فَسَقَى اللَّهُ مَنْ أَحْبَبُ بِكَفِّي

*Seni övmeyi bırakmam,
hicvetmemdir kendimi*

*Ve yetersizdir senin için nice
methiye.*

Lakin bıraktım irticâli şiiri;

*Mazur görülürüm bir
keyfiyetle.*

*Sözlerim değil, hasletlerin seni
övmekte;*

*Ve lütufların, kelimelerimi
ezmekte*

*İlah sulasın sevdiklerimi
avuçlarınla!*

Ve ey emir seni de rahmetiyle!

Kâfûr'un Mütenebbî'nin Remle'de olduğu haberini aldığı anda: “Görüyor musunuz? Remle'ye gidiyor da bize gelmiyor.” dediği, Mütenebbî'ye bir mektup

²⁵¹ A.e., C.IV, s.14.

²⁵² el-Berkûkî, a.g.e., C.II, s.251.

yollayarak onu huzuruna çağırdığı nakledilmektedir.²⁵³ Bu durumda şairin, Mısır'a gitmekten başka seçeneği kalmamıştır.

Hicri 346 yılında Kâfûr'un sarayına iltica eden şair, yeni hamisi için ilk kasidesini inşa eder. Kâfûr için yazılan bu ilk methiyeye şair, "hastalık" ve "ölüm" gibi bungun ve karamsar konularla giriş yapmayı tercih eder:

كَفَى بِكَ دَاءٌ أَنْ تَرَى الْمَوْتَ شَافِيَا وَحَسْبُ الْمَنَالِيَا أَنْ يَكُنَّ أَمَانِيَا²⁵⁴

Ölümü "şifa" diye istemen,
yetiştir hastalık namına

Ve yetiştir ölümlerin dönmesi
murada.

Oysaki yeni bir memduha yazılacak ilk methiyenin matla beytinde müjdeli ve sevinçli bir durumu betimleyen ifadelerin yer alması daha uygundur.²⁵⁵ Üstelik Mütenebbî'nin, ölümü şifa olarak görmesi ve ölümden bir beklenti içerisine girmesi, akıllara Kâfûr'un ölüme benzetilmiş olabileceğini getirmektedir. Nitekim şair, daha sonra Mısır'dan ayrıldığında Kâfûr'un yanındaki durumunu ölümden daha kötü bir duruma benzetecektir.²⁵⁶ Şair, kasidenin devamında Halep'ten ayrıldığı için üzüntü duymakla birlikte gururu ve eski hamisine olan kırgınlığı nedeniyle yüreğine seslenerek, şikâyetçi olup ağlamamasını ister:

حَبَبْتُكَ قَلْبِي قَبْلَ حُبِّكَ مَنْ نَأَى وَقَدْ كَانَ غَدَارًا فَكُنْ لِي وَافِيَا

وَأَعْلَمْ أَنَّ الْبَيْنَ يُشْكِيكَ بَعْدَهُ فَلَسْتُ فَوَادِي إِنْ رَأَيْتُكَ شَاكِيا

فَإِنَّ دُمُوعَ الْعَيْنِ غَدْرٌ بِرَبِّهَا إِذَا كُنَّ إِثْرَ الْغَادِرِينَ جَوَارِيَا²⁵⁷

Ey kalbim, sevdim seni,
sevmenden evvel seni terkedeni.

Acımasızdı o, öyleyse sen vefalı
ol bari

Biliyorum; ondan ayrılığın
yakındırır seni

Lakin kalbim değilsin; görürsem
şikâyetçi seni.

²⁵³ el-Ma'arrî, a.g.e., C.IV, s. 14.

²⁵⁴ İbn Sîde, a.g.e., s. 277; Corc 'Abdû Ma'tûk, el-Mütenebbî Şâiru's-Şahsiyyeti'l-Kaviyye, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-Libnânî, 1981, s.39.

²⁵⁵ Şekâ, a.g.e., s.252.

²⁵⁶ وَعِنْدَهَا لَذَّ طَعْمِ الْمَوْتِ شَارِبُهُ إِنَّ الْمَيِّتَةَ عِنْدَ الذَّلِّ قَنَدِيدٌ (Onun yanında leziz oldu ölümün tadı, Şüphesiz ki ölüm, bir badedir zilletin yanında) Bkz. el-Eflilî, a.g.e., C.IV, s.97.

²⁵⁷ el-Ma'arrî, a.g.e., s.19,20.

*Kuşkusuz zulmeder gözyaşları
efendisine*

*Gidenlerin ardından
dökülürlerse*

Seyfüddevle'ye tarizlerde bulunarak yeni ve eski memduhlarını birbirleriyle mukayese eder, Kâfûr'u bir denize ve Seyfüddevle'yi bir sakiye benzetir:

قَوَاصِدَ كَافُورٍ تَوَارِكَ غَيْرُهُ وَمَنْ قَصَدَ الْبَحْرَ اسْتَقَالَ سَوَاقِيَا²⁵⁸

*Kâfûr'a yönelen, terkeder
başkasını;*

*Kasteden deryaya, bırakır
sakinin kırbasını.*

Seyfüddevle'nin hediyelerini başa kakmadan vermediğini, aslında cömert mi olduğunu yoksa cömert gibi gözükmeye mi çalıştığını sorgular:

إِذَا الْجُودُ لَمْ يُرْزَقْ خُلَاصًا مِنَ الْأَدَى فَلَا الْحَمْدُ مَكْسُوبًا وَلَا الْمَالُ بَاقِيَا

وَلِلنَّفْسِ أَخْلَاقٌ تَدُلُّ عَلَى الْفَتَى أَكَّانَ سَخَاءً مَا أَتَى أَمْ تَسَاجِيَا²⁵⁹

*Şayet değilse cömertik, cefâdan
hâli,*

*Ne hamd edilir ne malı
bereketlenir.*

Ve güzel ahlak, gösterir yığidi,

*Cömert miydi? Yoksa cömert
gibi miydi?*

Kaynaklarda, Mütenebbî Mısır'a geldiğinde, Kâfûr'un ona görkemli bir karşılama hazırlayıp, güzel bir konak tahsis ettiği ve binlerce dirhem armağan ettiği nakledilmiştir.²⁶⁰ Bununla birlikte Mütenebbî, yeni ev sahibiyle ilişkisinde azametli ve kendini beğenmiş bir tavır takınmıştır; Kâfûr'a, şiirini bir platform üzerinde, kılıçla ve yanında kölelerinden iki hâcib ve onlar da üzerlerinde kılıç olduğu hâlde bir platform üzerinde iken okuma şartını sunmuştur.²⁶¹

Misafir bir şair, söz söylemede her ne kadar usta olsa da kendisi Kâfûr'a iltica etmiş olduğu hâlde böyle bir talepte bulunması pek alışılmış bir durum değildir. Ancak

²⁵⁸ A.e., C.IV, s.24.

²⁵⁹ el-Eflîlî, a.g.e., C.III, 136, 137.

²⁶⁰ el-Bedî', a.g.e., s.111.

²⁶¹ es-Safedî, a.g.e., s. 336.

söz konusu Mütenebbî olduğunda; o kendisini yalnızca bir şair değil zamanının en önemli şahsiyetlerinden biri olarak görmüştür.²⁶² Üstelik daha ilk kasidesinde aleni bir biçimde Kâfûr'dan bir valilik elde edebilme düşüncesini dile getirmiştir:

وَعَبِيرٌ كَثِيرٌ أَنْ يَزُورَكَ رَاجِلٌ وَيَرْجِعُ مَلِكًا لِلْعِرَاقَيْنِ وَالْيَا²⁶³

*Çok değil; huzuruna varan bir
adam,*

*Vali olup döner Kûfe'yle
Basra'ya.*

el-Ma'arrî'nin rivayetine göre Mütenebbî, bu kasideyi okuduktan sonra Kâfûr'un yanına girer. Kâfûr, şaire gülümseyerek ayağa kalkıp terliklerini giyer. Mütenebbî, Kâfûr'un ayaklarının çirkinliğini; yarıklar ve çatlaklar nedeniyle bozulmuş şeklini görünce onu hicveden bir şiir yazar:²⁶⁴

أَرِيكَ الرَّضَا لَوْ أَخَفَّتِ النَّفْسُ خَافِيَا وَمَا أَنَا عَنْ نَفْسِي وَلَا عَنْكَ رَاضِيَا
أَمِينًا وَإِخْلَاقًا وَغَدْرًا وَخَسَّةً وَجُبْنَا أَشْخَصًا لُحْتَ لِي أَمْ مَخَازِيَا
تَظُنُّ ابْتِسَامَاتِي رَجَاءً وَغَبْطَةً وَمَا أَنَا إِلَّا ضَاحِكٌ مِنْ رَجَائِيَا
وَتُعْجِبُنِي رَجْلَاكَ فِي النَّعْلِ، إِنِّي رَأَيْتُكَ ذَا نَعْلٍ إِذَا كُنْتَ حَافِيَا
وَأَنَّكَ لَا تَذَرِي أَلْوُتَكَ أَسْوَدُ مِنَ الْجَهْلِ أَمْ قَدْ صَارَ أَتْيَضَ صَافِيَا
وَلَوْلَا فَضُولُ النَّاسِ جِنَّتُكَ مَادِحًا بِمَا كُنْتُ فِي سِرِّي بِهِ لَكَ هَاجِيَا
فَأَصْبَحْتَ مَسْرُورًا بِمَا أَنَا مُنْشِدُ وَإِنْ كَانَ بِالْإِنْشَادِ هَجْوُكَ غَالِيَا
فَإِنْ كُنْتُ لَا خَيْرًا أَفَدْتُ فَإِنِّي أَفَدْتُ بِلُحْظِي مِشْفَرِيكَ الْمَلَاهِيَا
وَمِثْلُكَ يُؤْتَى مِنْ بِلَادٍ بَعِيدَةٍ لِيُضْحِكَ رَبَّاتِ الْجِدَادِ الْبَوَاكِ²⁶⁵

*Senden razı görüneyim,
gizleyebilirsem özümü*

*Oysa ne senden razıyım ne de
özümünden.*

*Yalancı mı? Vefasız, hain, hasis
ve korkak mı?*

*Bir şahsiyet mi yoksa şereften
yoksun mu?*

²⁶² eş-Şekâ, a.g.e., s.251.

²⁶³ el-Eflîlî, a.g.e., C.III, s. 148.

²⁶⁴ el-Ma'arrî, a.g.e., C.IV, s.32.

²⁶⁵ el-Berkûkî, a.g.e., C. IV, s.432, 433.

*Sanırsın ki tebessümüm rica ve
minnettir;*

*Halbuki gülüşüm, senden bir
şey dileyişimdir.*

*Şaşırtır nalinlar içindeki
ayakların beni;*

*Yalın ayak iken de ayakların
nalınlıydı.*

Şüphesiz cahilsin de bilmezsin;

*Rengin siyah mı ya da saf
beyaz mı?*

*Hiciv sunardım sana methiye
kılığında
Mesut oldun sana inşâd ettiğim
şiirle*

*İnsanların dikkatleri olmasa
Gerçi, fazladır sana hiciv inşâd
etmek de*

*Bir iyiliğin dokunmadıysa da
bize*

Keyiflendim bakıp da meşferine

*Uzak ülkelerden getirilir senin
gibisi*

*Matem elbisesindekileri
güldürsün diye.*

Kuşkusuz Mütenebbî, Seyfüdddevle gibi savaşçı, cesur ve karizmatik bir kişiliğe sahip Arap bir emirden sonra Arap asıllı olmayan üstelik kölelikten hükümdarlığa terfi etmiş Kâfûr'u benimseyememiş ve hatta küçük görmüştür. Bununla birlikte şair, ilk kasidesinden sonra ara vermeden yeni kasidelerini de inşa etmeye koyulmuştur. Şairin bu kadar sıklıkla methiyeler kaleme alması alışlagelmiş bir durum değildir. Muhtemelen Mısır'da mevkice yükselmek bilhassa bir valilik elde edebilmek arzusu, onu harekete geçirmiş olmalıdır.²⁶⁶ Ancak Kâfûr'un onun bu taleplerini geçiştirip, göz ardı edeceği bir vakıadır. Zira gençlik yıllarında, şartları elverişli olmadığı hâlde “peygamberlik ilan eden” bir kimsenin iyi bir makam ve mevki elde ettiğinde ne gibi tasarruflarda bulunabileceğini tahmin etmek güç değildir. Rivayetlere göre Kâfûr, kendisine Mütenebbî'nin valilik isteğine neden cevap vermediğini soranlara: “Kim, peygamberden sonra nebilik iddia ederse, Kâfûr'un memleketinde de hak iddia etmez mi?” demiştir.²⁶⁷ Nitekim Kâfûr'un yeni yaptırdığı evini tebrik etme vesilesiyle kaleme aldığı kasidede şair, kendisini hamisiyle aynı mesabede görür:

²⁶⁶ eş-Şekâ, a.g.e., s.259.

²⁶⁷ es-Safedî, a.g.e., s.336.

إِنَّمَا التَّهْنِئَاتُ لِلْكَفَاءِ وَلِمَنْ يَدَّيْهِ مِنَ الْبُعْدَاءِ
وَأَنَا مِنْكَ لَا يُهَيِّئُ غُضُو بِالْمَسَرَّاتِ سَائِرَ الْأَعْضَاءِ
وَفُؤَادِي مِنَ الْمُلُوكِ وَإِنْ كَا نَ لِسَانِي يُرَى مِنَ الشَّعْرَاءِ²⁶⁸

*Aynı mevkidekiler içindir
tebrikleşme*

*Ve uzaktakilere yakınlık
kuranlar içindir.*

Ben sendenim; nasıl tebrik etsin

*Bir uzuv, diğer uzuvları
meserretinde?*

Gönlüm, meliklerin gönlüdür;

Lisanım şairlerin lisanı ise de.

Mütenebbî, daha sonra inşad ettiği kasidelerde aleni biçimde ya da ima yoluyla Kâfûr'un ona verdiği valilik sözünü sık sık hatırlatır:

فَإِنْ نَلْتُ مَا أَمَلْتُ مِنْكَ قَرَبًا شَرِبْتُ بِمَاءِ يُعْجِزُ الطَّيْرَ وَرَدَّهُ
وَوَعْدُكَ فِعْلٌ قَبْلَ وَعْدٍ لِأَنَّهُ نَظِيرُ فَعَالِ الصَّائِقِ الْقَوْلِ وَعْدُهُ²⁶⁹

*Eğer ulaşabilirsem senden
murat ettiğim şeye*

*Kuşların bulmakta aciz kaldığı
suyu içerim belki de*

*Senin vaadin, icraatındır;
vaatten önce*

*Zira sözüne sadık olanın
filleri, onun vaadidir.*

Şair, yine aynı kasidenin devamında, Kâfûr'un yanına para ve mal elde etme gayesiyle değil, övünebileceği bir konuma erişme arzusuyla geldiğini ima eder:

وَمَا رَغْبَتِي فِي عَسَجِدٍ أَسْتَفِيدُهُ وَلَكِنَّهَا فِي مَفْخَرٍ أَسْتَجِدُّهُ

*Meramım bir altınla istifade
etmek değil*

*Lakin o, bir övünçle kazanç
elde etmektir.*

Nitekim Mütenebbî, daha önce söylediği şiirlerinde de Kâfûr'un cömertliğini abartılı ifadelerle övmüş, valilik isteğine bir hazırlık yapmıştır:

²⁶⁸ el-Vâhidî, a.g.e., s.1706.

²⁶⁹ A.e., s.1744.

قَالُوا هَجَزْتَ إِلَيْهِ الْغَيْثَ قُلْتُ لَهُمْ إِلَى الْغَيْثِ تَهَبُ الدَّوْلَاتُ رَاحَتُهُ

إِلَى غُيُوثِ يَدَيْهِ وَالشَّالِبِيبِ وَلَا يَمُنُّ عَلَى آثَارِ مُؤْهُوبٍ²⁷⁰

*Dediler ki ona göç ettin;
yağmura.*

*Dedim: Onun ellerinin yağmur
ve sağanağına*

*Ona ki bağışlar devletleri,
avuçları*

*Nimet saymaz verdiği
ihسانları.*

Aslında hem Mütenebbî hem de Kâfûr, karşılıklı olarak birbirlerine güvenmemektedirler; şair, yalan söylemekte ve memdûhu da buna inanmış gibi gözükmetedir:²⁷¹

أَنْتَ أَعْلَى مَحَلَّةً أَنْ تُهَيَّئَ بِمَكَانٍ فِي الْأَرْضِ أَوْ فِي السَّمَاءِ

وَلَكِ النَّاسُ وَالْبِلَادُ وَمَا يَسْـُٔرُ بَيْنَ الْعَبْرَاءِ وَالْخَضْرَاءِ²⁷²

*Sen, yerde ve gökteki bir
mekândan*

Daha kutlu bir mahaldesin

Halkların ve ülkelerin var senin

Asuman ve zemin arasında

Nitekim Mütenebbî de Kâfûr için söylediği şiirlerin hepsinin muhtemel iki karşıtlık üzerine kurulu olduğunu belirtmiştir. İbn Cinnî, şairin: “İstersem Kâfûriyyâtın (Kâfûr için söylenmiş şiirler) tamamını hicve çevirebilirim.” dediğini nakleder.²⁷³ Daha sonra söylediği bir şiirinde Kâfûr için söylediği methiyelerin perde arkasında yergi olduğunu itiraf eder:

وَشِعْرٍ مَدَحْتُ بِهِ الْكَرْكَدَنَ بَيْنَ الْقَرِيضِ وَبَيْنَ الرُّقَى

فَمَا كَانَ ذَلِكَ مَدْحاً لَهُ وَلَكِنَّهُ كَانَ هُجُوءَ الْوَرَى²⁷⁴

Nice şiirle methettim gergedanı;

*Kâh manzume kâh büyü
arasında*

²⁷⁰ et-Tebrîzî, a.g.e., CI, s.393.

²⁷¹ eş-Şekâ, a.g.e., s.260.

²⁷² el-Vâhidî, a.g.e., C.III, s.1707.

²⁷³ Hüsamzâde er-Rûmî, *Risâle fî Kalbi Kâfûriyyâtî'l-Mütenebbî mine'l-Medih ile'l-Hicâ*, Beyrut, Dâr Sâdır, s.4.

²⁷⁴ el-Berkûkî, a.g.e., C.I, s.167.

*Değildi şiirim ona sunulmuş
methiye*

Bilakis insanlara hicviye.

Şairin bazı şiirlerinde bu yergi, açıkça görülmektedir. Örneğin aşağıdaki şiirinde hamisinin ne kadar dilese bile şayet talihin aracılığı olmasa bulunduğu konuma asla erişemeyeceğini söylemektedir:

وَلَكِنْ بِإِيَّامِ أَشْبَنِ النَّوَاصِيَا²⁷⁵

وَمَا كُنْتُ مِمَّنْ أَدْرَكَ الْمُلُوكَ بِالْمُنَى

*Değildin sen, temenni ile
ulaşabilecek mülke*

*Lakin şakakları beyazlatan
günlerle*

İbn Cinnî, Mütenebbî'nin divanını şaire okurken aşağıdaki beyite sıra geldiğinde güldüğünü, şairin de kendisine katıldığını söylemiştir:

وَقَدْ جَمَعَ الرَّحْمَنُ فِيكَ الْمَعَانِيَا²⁷⁶

يُدِلُّ بِمَعْنَى وَاحِدٍ كُلِّ فَاخِرٍ

*Övünür tek bir sıfatla her
şerefli kişi*

*Sendeyse sıfatları toplamıştır
Rahmân.*

Şair başka bir şiirinde ise Kâfûr'un daha önceden köle oluşuna işaret eder:

أَمَامَكَ رَبُّ رَبِّ ذَا الْجَيْشِ عَبْدُهُ²⁷⁷

يُقَالُ إِذَا أَبْصَرْتُ جَيْشًا وَرَبَّهُ

*Diyorlar ki gördüğümde bir
orduyu ve sahibini*

*İleride efendi; gördüğün bu,
ordunun kölesi.*

Kâfûr'un yaptırdığı yeni evini tebrik etmek için yazdığı şiirinde önce memdûhunun ancak yüksek meziyetlerle, kahramanca yaptığı savaşlarla, düşmanlarının kellelerini uçurmakla övüneceğini bunun dışındaki şeylere rağbet etmediğini söyleyerek asıl beyite bir hazırlık yapar. Daha sonra Kâfûr'un şehirliler gibi yaptığı evlerle övünmediğini zira bunun ancak kadınların kalplerinin meyledeceği

²⁷⁵ el-Ma'arrî, **a.g.e.**, C.IV, s. 28.

²⁷⁶ **A.e.**, C.IV, s. 26.

²⁷⁷ el-Vâhidî, **a.g.e.**, s.1743.

türden şeyler olduğunu dile getirir. Ancak bununla birlikte şiirin gramatiksel bağlamından memdûhunun, “kadınların kaplerine meyletmediği” şeklinde bir anlam da çıkabilmektedir. Şair, bu şiirde açık bir biçimde Kafûr’un hadım oluşunu ima etmektedir:

لَا بِمَا تَبَنَّنِي الْحَوَاضِرُ فِي الرِّيبِ — وَمَا يَطْبِي قُلُوبَ النِّسَاءِ²⁷⁸

*Ne Hadarîlerin inşa ettikleri
şeylerle övünür*

*Ne de kadınların kalplerinin
meylettiği şeyle*

Başka bir şiirinde ise Kâfûr’un ahlakından söz eder. Mütenebbî, şayet onu övmeye kalkışsa ya da övmeyi düşünmese bile mecbur bırakıldığını söyler:

وَأَخْلَقُ كَافُورٍ، إِذَا شِئْتُ مَذَحُهُ وَإِنْ لَمْ أَشَأْ تُمْلِي عَلَيَّ وَأَكْتُبُ²⁷⁹

*Kâfûr’un ahlakı övmeyi
dilersem ve hatta*

*Dilemesem de imlâ edip,
yazdırır beni*

Şair, Kâfûr’a yazdığı kasidelerde rengini hatırlatmak istercesine çoğunlukla onu siyah ve güzel kokulu bir madde olan miske benzetir ve ona Ebu’l-Misk (Misk babası) diye hitap eder:

أَبَا الْمِسْكِ ذَا الْوَجْهِ الَّذِي كُنْتُ تَائِقًا إِلَيْهِ وَذَا الْوَقْتِ الَّذِي كُنْتُ رَاجِيًا

لَقَيْتُ الْمَرُورَى وَالشَّائِخِيبَ دُونَهُ وَجُبْتُ هَجِيرًا يَنْتُرُكَ الْمَاءَ صَادِيًا

أَبَا كُلِّ طَيْبٍ لَا أَبَا الْمِسْكِ وَحْدَهُ وَكُلَّ سَحَابٍ لَا أَحْصُ الْغَوَادِيَا²⁸⁰

*Ey misk babası! Bu yüzdü
hasretini çektiğim,*

*Bu vakitti ne vakittir
gözlediğim.*

*Çöllerle ve dağ zirveleriyle
karşılaştım ondan önce,*

*Suyu teşne bırakan bir öğle
sıcığında dolaştım.*

*Yalnız misk değil, her hoş
kokunun babasıdır o,*

*Yalnız sabah değil kâffe
rahmet bulutudur.*

²⁷⁸ A.e., s. 179.

²⁷⁹ el-Eflîlî, a.g.e., C.III, s.272.

²⁸⁰ el-Berkûkî, a.g.e., C.IV, 426.

Kâfûr, ihsanları ve nimetlerinin çokluğuyla siyah, parıldayan bir güneşe benzemektedir. Teni esmer olsa bile gönlü beyazdır ve diğer melikler ona özenip de Kâfûr'un rengine bürünmek isterler:

تَفْضَحُ الشَّمْسُ كُلَّمَا ذَرَّتِ الشَّمْسُ	سُ بِشَمْسٍ مُنِيرَةٍ سَوْدَاءِ
إِنَّ فِي ثَوْبِكَ الَّذِي الْمَجْدُ فِيهِ	أَضْيَاءٌ يُزْرِي بِكُلِّ ضِيَاءِ
إِنَّمَا الْجِلْدُ مَلْبَسٌ وَإِبْيَاضُ النَّ	فَسُ خَيْرٌ مِنْ أِبْيَاضِ الْقَبَاءِ
مَنْ لِبَيْضِ الْمُلُوكِ أَنْ تُبَدِّلَ اللَّوْ	نَ بِلَوْنِ الْأَسْتَاذِ وَالسَّخْنَاءِ ²⁸¹

Rüsvay eder güneşi doğduğunda

Siyah, aydınlık bir güneşle

*Her ziyayı küçük gören bir ziya
var*

Şerefle süslü giysinde.

*Ten bir giysidir ancak ve ruhun
beyazlığı*

Abanın beyazlığından yeğdir.

*Değiştirmeyi diler beyaz tenli
melikler,*

*Renklerini ve şekillerini
üstadınkiyle.*

Görünen o ki Mütenebbî, yeni hamisini övmek için derisinin renginden başka bir özellik bulamamıştır. Üstelik Kâfûr'un siyah parlak bir güneş olarak betimlenmesi, güneşin Kâfûr yüzünden doğmaya utanması ve diğer meliklerin derilerinin renginin siyah olmalarını dilemeleri, oldukça yavan ve harcîâlem imgelerdir. Muhtemelen şair, mübalağa yoluyla Kâfûr'u küçümsemek istemiştir.

Şair, Mısır'da sıtmaya yakalandığı sırada hastalığını anlatan bir kaside yazmıştır. Bu kasidede Mısır'daki hayatından memnuniyetsizliğini dile getirir. Halep'teki günlerinde Seyfûddeve'nin sarayında hareketli bir yaşantısı olan, Rumlara karşı çıktığı gazvelerde emirine eşlik ederek sık sık seferlere çıkan şair, Mısır'daki sakin ve can sıkıcı yaşamından ve Kâfûr'un onun seyhate çıkmasına izin vermemesinden şikâyet eder:

²⁸¹ el-Vâhidî, a.g.e., s. 1709; Rifat Akbaş, *Klasik Arap Şiirinde Siyahîler Optimist ve Pesimist Yaklaşımları Özelinde*, Ankara, Sonçağ Yayıncılık, 2022, s.137.

مَلُومًا يَجِلُّ عَنِ الْمَلَامِ وَوَقَّعُ فَعَالِهِ فَوْقَ الْكَلَامِ
 دَرَانِي وَالْفُلَّةُ بِلَا ذَلِيلٍ وَوَجَّهِي وَالْهَجِيرَ بِلَا لِنَامِ
 فَأَيُّي أَسْتَرِيحُ بِذِي وَهَذَا وَأَتَعَبُ بِالْإِنَاخَةِ وَالْمُقَامِ
 عُيُونُ رَوَاحِلِي إِنْ حُرْتُ عَيْنِي وَكُلُّ بُغَامٍ رَازِحَةٍ بُغَامِ
 فَقَدْ أَرَدُ الْمِيَاءَ بِغَيْرِ هَادٍ سَوَى عَدِّي لَهَا بَرْقُ الْعَمَامِ
 يُذَمُّ لِمُهْجَتِي رَبِّي وَسَيفِي إِذَا احْتَاجَ الْوَجِيدُ إِلَى الزَّمَامِ²⁸²

*Kınadığınız kişi, uzaktır sizin
 kınamanızdan*

*Ve fiilleri daha nüfuzludur
 sözlerinizden*

Beni çöllerde bırakın rehbersiz

*Ve yüzüm öğle sığağında
 peçesiz.*

*Vahamdır ikisi (çöl ve güneş)
 yola çıktığımda*

*Yorulurum devemi çöktürüp,
 konakladığımda.*

*Şaşırırsam yolumu, bineklerin
 gözleri, gözlerimdir.*

*Ve devemin her hırıltısı
 sesimdir.*

*Yol gösterilmeksizin bulurum
 suları*

*Saymam yeterlidir, bulutun
 çakınlarını*

*Eman verir Rabbim ve kılıcım
 canıma*

*Eğer ihtiyaç duyarsa bir kimse
 emana*

Şiirin devamında Kâfûr'un cimriliğini ima eder, aralarındaki kurmaca ve yapay ilişkinin sınırlarını çizer:

وَلَا أَمْسِي لِأَهْلِ الْبُخْلِ ضَيْقًا وَلَيْسَ قَرَى شَوَى مُخِّ النَّعَامِ
 فَلَمَّا صَارَا وَدَّ النَّاسُ خُبًّا جَزَيْتُ عَلَى ابْتِسَامِ بَابِتْسَامِ²⁸³
 Olmasa deve kuşunun beyini Cimri milletinde misafir olup
 bile yol azığım konaklamam

²⁸² el-Berkukî, a.g.e., C.IV, s. 272, 273.

²⁸³ A.e., C.IV, s.274.

*Yapmacık olduğunda insanların
dostlukları*

*Sırtmayı sırtmayla
karşıladım.*

Şair, sağlığında çevik, hareketli biridir dolayısıyla hastalık nedeniyle yatağına bağlı kalmaktan bıkmıştır. Hastalığını kendisini ziyarete gelmiş teklifsiz bir sevgiliye benzeter zira şair, sevgiliye yumuşak döşekler hazırlamasına rağmen o kemiklerinde kalmak için ısrar etmektedir. Bu sevgili aynı zamanda utangaçtır yalnızca geceleri ziyaretine gelir ki bütün hastalıklar da ateş nöbetlerini ve şiddetlerini gece vakitlerinde artırır:

يَمَلُّ لِقَاءَهُ فِي كُلِّ عَامٍ	وَمَلَّنِي الْفِرَاشُ وَكَانَ جَنْبِي
كَثِيرٌ حَاسِدِي صَغْبٌ مَرَامِي	قَلِيلٌ عَائِدِي سَقَمٌ فُؤَادِي
شَدِيدُ السُّكْرِ مِنْ غَيْرِ الْمُدَامِ	عَلِيلُ الْجِسْمِ مُمْتَنِعُ الْقِيَامِ
فَلَيْسَ تَزُورُ إِلَّا فِي الظَّلَامِ	وَزَائِرَتِي كَأَنَّ بِهَا حَيَاءَ
فَعَاقَتْهَا وَبَاتَتْ فِي عِظَامِي	بَذَلْتُ لَهَا الْمَطَارِفَ وَالْحَشَايَا
كَأَنَّ عَاكِفَانِ عَلَى حَرَامِ	إِذَا مَا فَارَقْتَنِي غَسَلْتَنِي
مُرَاقِبَةً الْمَشُوقِ الْمُسْتَهَامِ	أَرَاقِبُ وَقَفْتُهَا مِنْ غَيْرِ شَوْقِ
إِذَا أَلْقَاكَ فِي الْكُرْبِ الْعِظَامِ	وَيَصْنَدُ وَغَدَهَا وَالصِّدْقُ شَرٌّ
فَكَيْفَ وَصَلْتَ أَنتَ مِنَ الرَّحَامِ ²⁸⁴	أَبْنَتَ الدَّهْرِ عِنْدِي كُلُّ بِنْتِ

*Usandırdı döşeğim beni ki
böğrüm, onu*

Yılda bir gördüğünde usanırdı.

*Seyrektir ziyaretçim, muzdariptir
gönlüm*

*Kalabalıktır hasetçilerim,
çetindir muradım.*

*Hasta bedenim, güçlkle
kalkarım*

İçkisizken; şiddetle sendelerim.

Ziyaretçim sanki utanma hissiyle

*Yalnız geceleyin görmeye gelir
beni*

²⁸⁴ el-Ma‘arrî, a.g.e., C.IV, s.140.

*Zarif döşekler sundum ona,
sığınıp affıma*

Kemiklerimde konakladı.

Ayrıldığımızda, guslettirir beni

*Sanki haram için halvet
olmuşuz gibi*

*Vaktini gözlerim, hasret
çekmeksizin*

Aşığın, sevgiliyi gözlediği gibi

*Sözü doğrudur ve doğruluk
şeridir;*

Musibetlere sürüklerse seni

*Ey zamanın yosması! Ne çok
yosmalık var başımda*

*Sen nasıl vardın bunca
izdihamla yanıma*

Şair, şiirinin devamında kendisini süratle koşmaya, muharebelerde toz kaldırmaya alışkın bir ata benzetir. Ancak hem hastalığı hem de Mısır'dan ayrılmasına izin verilmemesi dolayısıyla hapiste tutsak edilmiş gibidir. Atlar nasıl koşturulmayıp, idman yaptırılmadığında tembelleşip, güçsüzleşirse kendisi de özgür kalmasına izin verilmediği için hastalanmıştır:

وَدَاؤُكَ فِي شَرَابِكَ وَالطَّعَامِ

يَقُولُ لِي الطَّبِيبُ أَكَلْتُ شَيْئًا

أَضَرَّ بِجِسْمِهِ طَوْلُ الْجَمَامِ

وَمَا فِي طَبِّهِ أَتِي جَوَادُ

وَيَدْخُلُ مِنْ قَتَامٍ فِي قَتَامِ

تَعَوَّدَ أَنْ يُغَيَّرَ فِي السَّرَايَا

وَلَا هُوَ فِي الْعَلِيقِ وَلَا الْجَامِ²⁸⁵

فَأَمْسَكَ لَا يُطَالُ لَهُ فَيْرَعَى

Tabip diyor ki bir şey yedin

Ve kurtuluşun yemen ve içmen

*Onun tıbbında yoktur ki ben,
epeyce koşulmamaktan*

*Bedeni yorulmuş bir
küheylanım.*

*Gazvelerin dumanını
attırmaya,*

Tozu dumana katmaya alışkın.

*Yakalandı ne yem torbası var ne
gemi,*

*Ne yuları serbest bırakılır ki
kendine baksın.*

²⁸⁵ A.e., C.IV, s.144.

Mütenebbî, Mısır'da dört yıl, altı ay kalmıştır. Bir keresinde Mütenebbî'ye Kâfûr'un yanında kalışının uzadığı söylenmiş şairse gerçek düşüncelerini gizleyerek bu soruya aşağıdaki beyitleriyle cevap vermiştir:

يَقُلْ لَهُ الْقِيَامُ عَلَى الرُّؤُوسِ وَبَذَلُ الْمَكْرَمَاتِ مِنَ النَّفُوسِ

إِذَا خَالَتُهُ فِي يَوْمٍ ضَخُوكِ فَكَيْفَ تَكُونُ فِي يَوْمٍ عَبُوسٍ²⁸⁶

*Az gelir onun için durmak,
başlar üzerinde*

Ve harcamak onurlu ruhları

*Şayet ona hıyanet ederse bir
kulu güleç günlerde*

*Öyleyse nasıldır asık çehreli bir
günde?*

Bununla birlikte Mütenebbî'nin Kâfûr'un konukseverliğinden hoşnut olmadığı ve Mısır'dan ayrılmak istediği başka şiirlerinden anlaşılmaktadır. el-Ma'arrî'nin rivayetine göre Mütenebbî, bir gün Kâfûr'un huzuruna girdiğinde kişisel olarak ondaki yetersizliği gördüğünde canı sıkılmış, yüzünün rengi değişmiş ve atına binerek hemen oradan ayrılmıştır. Kâfûr, ne olduğunu öğrenmek için peşine adamlarını göndermiş ve ona sorulunca da atının yaralandığını, bir yedeği olmadığı için de endişe ettiğini söylemiştir. Kendisine yağız bir at hediye edilen Mütenebbî, bu vesileyle bir kaside kaleme almıştır.²⁸⁷ Şair, kasidenin ilk beytinde ayrılığı konu edinir ve Seyfûddeve'yi ima ederek ayrılımlarında eski hamisinin bir kabahati olmadığını dile getirir:

فِرَاقٌ وَمَنْ فَارَقْتُ غَيْرُ مُذَمِّمٍ وَأَمْ وَمَنْ يَمَمْتُ خَيْرُ مُيَمِّمٍ

وَمَا رَبَّةُ الْقُرْطِ الْمَلِيحِ مَكَائُهُ بِأَجْزَعِ مِنْ رَبِّ الْحُسَامِ الْمُصَمِّمِ²⁸⁸

*Bir ayrılık ki ayrıldığım değil
kabahatli*

Bir yol ki yöneldiğim en iyisi

*Küpelerin sahibi bir dilberden
ayrılış*

*Daha üzücü değil, keskin bir
kılıcın sahibinden*

Şair, cefa gördüğü bir yerde duramadığından çölleri katetmeye razı geldiğini ve o gittiğinde ardından nice ceylan gözlü güzelin ve aslan yürekli yiğidin gözyaşı döktüğünü söylemektedir. Mahmud Muhammed Şakir'e göre, ceylan yavrusu ile

²⁸⁶ el-Vâhidî, a.g.e., s. 1748.

²⁸⁷ El-Ma'arrî, a.g.e., C.IV, s.75.

²⁸⁸ el-Berkûkî, a.e., C. IV, s. 263.

kastedilen Seyfûddeve'nin kardeşi Havle ve aslan ile kastedilen de Seyfûddeve'nin kendisidir:

سَجِيَّةُ نَفْسٍ مَا تَرَالُ مُلِيحَةً مِنْ الضَّيْمِ مَرْمِيًّا بِهَا كُلُّ مَحْرَمٍ

فَرَحَلْتُ فَكَمْ بَاكِ بِأَجْفَانِ شَايِنٍ عَلَيَّ وَكَمْ بَاكِ بِأَجْفَانِ ضَائِعٍ²⁸⁹

Neşsimin tabiatı kaçınır daima Bu yüzden çöllere savruldum
zulümden ben.

Gittim de nice ceylan gözleri Ve döktü nice aslan gözyaşı.
ardımdan ağladı

Ma'arrî'ye göre Mütenebbî, yukarıdaki şiiri Kâfûr'un huzurunda okuduktan sonra yanından ayrılır ve onu hicveden bir şiir yazar:

أَتَوَكُّ مِنْ عَبْدٍ وَمِنْ عَرْسِهِ مَنْ حَكَمَ الْعَبْدَ عَلَى نَفْسِهِ

مَا مَنْ يَرَى أَنَّكَ فِي وَعْدِهِ كَمَنْ يَرَى أَنَّكَ فِي حَبْسِهِ²⁹⁰

Bir köleden ve eşinden daha Her kim hükümran kılarırsa
ahmaktır; köleyi kendine

Yerine getirmez gününde, Ve idrak edemez dün söylediği
verdiği sözü şeyi.

Başka bir şiirinde ise eski hamisine duyduğu özlemi ve ondan ayrıldığı için duyduğu pişmanlığı açıkça dile getirir:

أَغَالِبُ فِيكَ الشَّوْقَ وَالشَّوْقُ أَغْلَبُ وَأَعْجَبُ مِنْ ذَا الْهَجْرِ وَالْوَصْلُ أَعْجَبُ

أَمَّا تَغْلُطُ الْأَيَّامُ فِيَّ بِأَنْ أَرَى بَغِيضًا ثَنَائِي، أَوْ حَبِيبًا تُفَرِّبُ

وَلِلَّهِ سَائِرِي مَا أَقَلَّ تَنِيَّةً عَشِيَّةَ شَرْقِيَّ الْحَدَالَى وَغَرْبُ

عَشِيَّةَ أَحَقَى النَّاسِ بِي مِنْ جُفُوئِهِ وَأَهْدَى الطَّرِيقَيْنِ الَّذِي أَتَجَنَّبُ²⁹¹

²⁸⁹ A.e., C. IV, s. 263.

²⁹⁰ el-Eflîlî, a.g.e., C. IV, s.77.

²⁹¹ İbn Side, a.g.e., s.286; el-Berkûkî, a.g.e., C. I, s. 301.

*Savaşıyorum, senin için özlemle;
o üstün geldiği halde*

*Şaşıyorum bu ayrılığa, vuslatsa
daha çok hayrette*

*Şaşırmaz mı günler benim
hakkımda*

*Menfûru uzaklaştırıp, mahbûbu
yakınlaştırmaz mı?*

*Yemin olsun yürüyüşüme! Ne
de az kalmışım akşamleyin*

*Hudâla ve Gurreb'in
doğusunda*

*Akşam üstü cefa edip
insanların en kibarına*

*Ve en doğru iki yoldan
kaçınmışım*

Yine Ma'arrî'nin rivayetine göre şair, Remle'ye gidip mallarını kontrol etmek için Kâfûr'dan izin isteyen bir mektup yazar. Ancak Kâfûr, Mütenebbî'nin Fustat'tan ayrılmasına izin vermez. Onun yerine adamlarını gönderip, mallarını en yakın zamanda kendisine temin edeceğini bildiren bir cevap verir. Bunun üzerine Mütenebbî, bir şiir kaleme alır:

فَلَقَوْنِي الْفَوَارِسَ وَالرَّجَالَا

إِذَا سِرْنَا عَلَى الْفُسْطَاطِ يَوْمًا

وَأَنَّكَ رُمْتَ مِنْ ضَيْمِي مُحَالًا²⁹²

لَتَعْلَمَ قَدْرَ مَنْ فَارَقْتَ مِنِّي

*Bir gün ayrıldığımızda
Fustat'tan
Göreceksin ayrıldığın
kimsedeki cesareti*

*Atlarını ve adamlarını gönder
arkamdan
Muhaldır bana zorbalık etmeyi
umman.*

Klasik kaynaklarda Kâfûr'un, kendisini hicvetmesinden korktuğu için Mütenebbî'nin Mısır'dan ayrılmasına izin vermediği nakledilmektedir. Bununla birlikte Mütenebbî, Mısır'ı terk etme düşüncesini planlamış ve en yakınındaki insanlardan bile gizlemiştir. Kaçış planına çok iyi hazırlanmış, yola çıkmak için gerekli azık, su ve silah gibi malzemeleri Fustat yakınlarında bir yerde kumların içerisine gizlemiştir. Kölelerinden bir grup ile hicri 350 yılının Kurban Bayramı vakfesinde, Kâfûr'un ve adamlarının bayram hazırlıklarıyla uğraşmasını fırsat bilerek

²⁹² el-Eflîlî, a.g.e., C.IV, s.82.

hızlıca Mısır'dan ayrılmış ve Irak'ın yolunu tutmuştur. Mütenebbî bu esnada hem bayramı kutlayan hem de Kâfûr'u ve Mısırlıları hicveden dâliyesini yazmıştır:

عِيدُ بِأَيَّةِ حَالٍ عُدْتُ يَا عِيدُ بِمَا مَضَى أَمْ بِأَمْرٍ فِيكَ تَجْدِيدُ²⁹³
Bayram.. Hangi hal ile Evvelki mi yoksa yeni bir hal
döndün? üzere?

Mütenebbî'nin kaçtığı anlaşıldığında, Kâfûr, kendisini hicvetmesinden korkmuş ve Kâfûr'un adamları onun peşine düşmüştür. Hakikaten Mütenebbî, Kûfe'ye varır varmaz hem Kâfûr hem de Mısırlılar hakkında içerisinde çok acımasız ifadelerin yer aldığı maksûra kafiyeyle bir hicviye kaleme almıştır. Kasidesine garip lafızlarıyla birçok eleştirmenin dilinde olan bir matla ile başlayan şair, onu çöllerde taşıyan ve Mısır'dan kaçmasına vesile olan develerinin yürüyüşünü betimler:

أَلَا كُلُّ مَاشِيَةِ الْخَيْزَلَى فِدَا كُلِّ مَاشِيَةِ الْهَيْدَبَى
وَكُلُّ نَجَاةٍ بُجَاوِيَةٍ خُتُوفٍ وَمَا بِي حُسْنُ الْمَشَى
وَلَكِنَّهُنَّ حَبَالُ الْحَيَاةِ وَكَيْدُ الْعُدَاةِ وَمَيْطُ الْأَدَى
ضَرَبْتُ بِهِ النَّبِيَّةَ ضَرْبَ الْقَمَارِ إِمَّا لِهَذَا وَإِمَّا لِذَا²⁹⁴
Her salınarak yürüyen güzel Feda olsun süratli yürüyüşlüye
Ve Becâveli hafif deveme Ondan güzeli yoktur bana göre
Çünkü onlar, hayatın ipleridir. Badirelerden kurtarır ve
Çöle savurdum onları kumar yenerler düşmanları hileyle
gibi Ya şu (helak) ya da bu (kurtuluş)
şansım diye

Şair, kasidesinde konakladığı yerleri, uğradığı şehirleri, nehirleri sayar:

فَمَرَّتْ بِخَلٍّ وَفِي رَكْبِهَا عَنِ الْعَالَمِينَ وَعَنْهُ غِنَى

²⁹³ A.e., C. IV, s. 86.

²⁹⁴ et-Tebrîzî, a.g.e., C. I, s. 172.

وَأَمْسَتْ تُخَيِّرُنَا بِالْقَابِ وَقُلْنَا لَهَا أَيْنَ أَرْضُ الْعِرَاقِ
وَقَالَتْ وَنَحْنُ بِتُرْبَانِ هَا وَهَبْتُ بِحِسْمِي هُبُوبُ الدُّبُورِ
وَجَابَتْ بِسَيْطَةِ جُوبِ الرِّدَاءِ فَيَا لَكَ لَيْلًا عَلَى أَعْكَشٍ
وَرَدْنَا الرُّهَيْمَةَ فِي جُوزِهِ وَادِي الْمِيَاهِ وَوَادِي الْقُرَى
فَقَالَتْ وَنَحْنُ بِتُرْبَانِ هَا مُسْتَقْبَلَاتٍ مَهَبِّ الصَّبَا
بَيْنَ النَّعَامِ وَبَيْنَ الْمَهَا أَحْمَ الْبِلَادِ خَفِيَ الصُّوَى
وَبَاقِيهِ أَكْثَرُ مِمَّا مَضَى²⁹⁵

*Nahl'e (sulak bir mevki)
uğradı develer*

*Nikab'a geldiğimizde hayret
ettirdi bizi;*

*Turban'a vardığımızda, "Irak
nerede?" dedik.*

*Hismey'e geldiğinde
esti; günbatısının,*

*Katetti Busayta'yı kılıcın
yardığı gibi*

*'Akuş üzerinde ne acayip bir
gece*

*Gecenin yarısında vardık
Ruheyne'ye*

*Eğerindekiler, alemlerden ve o
sudan ganiler*

*Ya Vadi'l-Miyâh ya Vadi'l-
Kurâ (dedi)*

*Dedi ki "İşte orada vardık
neredeyse."*

Gündoğusunu karşıladığı gibi

*Deve kuşu ve ceylanın
yürüyüşü arasında*

*Gizlendi işaretler, karardı o
gece.*

*Kalan yarısı (gecenin) geçen
zamandan ziyade.*

Mütenebbî'nin kaçış hikâyesiyle ilgilenenler, Mısır'dan Irak'a kaçmak için seçtiği güzergâhı duyunca çok şaşırılmışlar; bazıları, onun yerin altından tüneller kazdığını düşünmüşler, bazı bedevilerse "Kaçarken izlerini silerek mi gitti?" diye kendi kendilerine sormuşlardır. Mütenebbî'nin Mısır'dan ayrıldığı hicri 350 yılı, miladi 951 yılının şubat ayına tesadüf etmektedir. Bu ayda Mısır'da soğuk rüzgârlar hâkim olup, bu rüzgârlar çölde toz kaldırarak, bir yolcunun izlerini silebilirler. Dolayısıyla Mütenebbî'nin yolculuğu esnasındaki izler silinmiş olmalıdır.²⁹⁶ Üstelik

²⁹⁵ A.e., C. I, s. 175.

²⁹⁶ eş-Şekâ, a.g.e., s. 415,417.

planının üzerinde çok uzun zaman düşünen Mütenebbî, insanların alışık olmadığı, ıssız ve sapa bir çöl yolunu tercih ederek, düşmanlarını şaşırtmış ve güvenli bir yolculuk yapmıştır. Çok hızlı yürüyerek kısa bir süre sonra Medine yakınlarındaki Nikab denilen yere varmıştır.²⁹⁷ Mütenebbî'nin kaçış yolu, meskûn olmayan bir çöl arazisi olması hasebiyle peşindeki adamlar nedeniyle güvenli olmasına rağmen, zorlu tabiat koşullarına sahip tehlikeli bir güzergahtır. Bununla birlikte Mütenebbî kasidelerinde de sık sık belirttiği gibi yolları ve geçitleri çok iyi bilmekte ayrıca ona kendisi gibi tecrübeli bir grup eşlik etmektedir.

Mütenebbî Kâfûr'un adamlarının eline düşme korkusundan emin olunca, enine boyuna düşünmüş, yolculuğunda acele etmeyi bırakmış ve sık sık yön değiştirerek dört ay sonra Kûfe'ye varmıştır. Bu sürenin bir ayını Şam çölünde Hısmey denilen bir yerde Verdân et-Tâî isimli bir kimsenin yanında geçirmiştir. Ev sahibinin onun hazinelerine gözünü diktiğini ve karısıyla iş birliği yaparak adamlarını ayartmaya başladığını hisseden Mütenebbî, bütün bunlardan kurtulup nihayet hicri 351 yılı Rebiyülahir ayında Kûfe'ye varmıştır.²⁹⁸

1.10.Kûfe'ye Dönmesi:

Mütenebbî, h.351 yılında Mısır'dan ayrılarak, çocukluğunda Karmatîler'in ve bedevilerin saldırılarından kaçmak için terk ettiği Kûfe'ye dönmüştür. Bu sırada şehirdeki siyasi yönetim, Büveyhîler'in elinde olup, Irak Büveyhîler'inin hükümdarı, Muizüddeve'dir.²⁹⁹ Mütenebbî, daha önce de belirttiğimiz gibi Acem hükümdarların Araplar'ı yönetmesinden hoşnut değildir ve Araplar'ın bu durumu kabullenişini de hazmedemez. Kûfe'de iken Fâtik b. Şucâ için söylediği mersiyelelerden birinde zamandan ve insanlardan yakınarak bu durumu şöyle dile getirir:

الدَّهْرُ يَعْجَبُ مِنْ حَمَلِي نَوَائِبَهُ وَصَبْرُ جِسْمِي عَلَى أَحْدَائِهِ الْخَطْمِ
وَقَدْ يَضِيعُ وَعُمْرُ لَيْتَ مُدَّتَهُ فِي غَيْرِ أُمَّتِهِ مِنْ سَالِفِ الْأَمَمِ

²⁹⁷ el-Bedî', a.g.e., s. 125.

²⁹⁸ A.e., s. 27.

²⁹⁹ Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Şucâ' Büveyh b. Fennâ Hüsrev ed-Deylemî (ö. 356/967) Büveyhî Devletinin kurucusu ve ilk hükümdarıdır. **Bkz.** Ahmet Güner, "Muizüddeve", **DİA**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020, C.. XXXI, s.99.

أَتَى الزَّمَانَ بَنُوهُ فِي شَبَابِهِ ۖ فَسَرَّهُمْ وَأَتَيْنَاهُ عَلَى الْهَرَمِ³⁰⁰

*Hayret ediyor zaman,
felaketlerini yüklenişime*

*Ve bedenimin, kahreden
hadiselerine sabredişime*

*Yitip gidiyor vakit. Keşke
ömrün müddeti,*

*Bu ümmetin değil de evvelki
ümmetlerin arasında olsa!*

*O gençliğinde iken geldi
evlatları zamana ve sevindirdi
onları*

*Biz ise ihtiyarlığında geldik
ona.*

Fâtik b. Şucâ gibi bir Arap komutanın vefatından sonra güvenip, sığınabileceği bir dostu ve hamisi kalmayan şair, âdeta hayatının muhakemesini yapar:

لَا فَاتِكَ آخَرَ فِي مِصْرَ نَقْصِدُهُ ۖ وَلَا لَهُ خَلْفٌ فِي النَّاسِ كُلِّهِمْ
مَنْ لَا تُشَابِهُهُ الْأَحْيَاءُ فِي شَيْمٍ ۖ أَمْسَى تُشَابِهُهُ الْأَمْوَاتُ فِي الرَّمَمِ
عَدِمْتُهُ وَكَأَنِّي سِرْتُ أَطْلُبُهُ ۖ فَمَا تَزِيدُنِي الدُّنْيَا عَلَى الْعَدَمِ
مَازِلْتُ أَضْحِكُ إِلَيَّ كُلَّمَا نَظَرْتُ ۖ إِلَى مَنْ اخْتَضَبَتْ أَخْفَافُهَا بِدَمٍ
أَسِيرُهَا بَيْنَ أَصْنَامٍ أَشَاهِدُهَا ۖ وَلَا أَشَاهِدُ فِيهَا عَفَّةَ الصَّنَمِ³⁰¹

*Yok başka bir Fâtik Mısır'da;
varalım huzuruna*

*Bir halefi de yok onun kâffe
insanlar arasında.*

*Sağlar içinde hilkatçe benzeri
olmayana*

*Ölüler, çürümüş kemikleriyle
benzedi anca*

*Kaybettim onu, âdeta her yerde
arar oldum da*

*Dünya, hiçlikten başkasıyla
çoğalmadı bana.*

*Devemi güldürüyordum
halbuki*

*Bakınca kimler için topuklarını
boyadığına*

*Yediyordum devemi, putların
ortasında*

*Göremedim putların namusunu
onlarda(o insanlarda)*

³⁰⁰ el-Ma'arrî, a.g.e., C. IV, s.250.

³⁰¹ el-Eflîlî, a.g.e., C.IV, s.41-42.

Ayrıca şeref ve saygınlık kazanmak için bir memduhtan diğerine gece gündüz demeden yaptığı yolculuklar da Mütenebbî'yi yormuştur:

حَتَّامُ نَحْنُ نُسَارِي النَّجْمَ فِي الظَّلَمِ وَمَا سُرَاهُ عَلَى خُفٍّ وَلَا قَدَمٍ
وَلَا يُحْسُ بِأَجْفَانٍ يُحْسُ بِهَا فَقَدَ الرُّقَادَ غَرِيبُ بَاتَ لَمْ يَنَمْ
تُسَوِّدُ الشَّمْسُ مِنَّا بَيْضَ أُوجْهِهَا وَلَا تُسَوِّدُ بَيْضَ الْغُذْرِ وَاللِّمَمِ
وَكَانَ حَالَهُمَا فِي الْحُكْمِ وَاجِدَةً لَوْ اخْتَكَمْنَا مِنَ الدُّنْيَا إِلَى حَكْمِ³⁰²

*Ne zamana kadar yıldızlarla
karanlıkta yürüyeceğiz?*

*Hissetmez, gözkapaklarıyla bir
yolcunun duyduğu;*

*Güneş, alır yüzümüzün
beyazlığını bizden
Şayet başvursaydık dünyadan
bir hakeme*

*Halbuki nallar ve topuklar
üzerinde değildir onların
yolculuğu*

*Gözünü kırpmadan, uykuyu
kaybetmenin yorgunluğunu.*

*Oysa karartmaz şakaklardaki
aklarımızı.
Hüküm verirdi iki hali bir
etmeye.*

Şairin Kûfe'de iken kaleme aldığı rivayet edilen kasidelerden bir diğeri, şairin ölümüyle ilgili başlıkta bahsedeceğimiz, Dabbe b. Yezîd'in hicviyesidir. Sonuncu kaside ise Benî Kilâb'tan isyancı bir hâricinin çıkardığı ayaklanmayı bastırmak için Bağdat'tan Kûfe'ye gelen ordu komutanı Delyûr b. Leşkrûz'u övdüğü kasidesidir.³⁰³

فَلَسْتُ غَبِينًا لَوْ شَرِيتُ مَنِيَّتِي بِأَكْرَامِ دَلِيلِ ابْنِ لَشْكُرُوَزٍ لِي³⁰⁴

*Kandırılmış değilim şayet
ölümümü bile satın alsam*

Delyûr b. Leşkrûz'un ikramıyla

Mısır'dan ayrıldıktan sonraki süreçte şairin bir hayal kırıklığı içinde olduğunu ve karamsar bir ruh haline sahip olduğunu söyleyebiliriz. Zira Seyfûddele gibi bir hamiden ayrılışının ardından şair, Fâtik b. Şucâ gibi bir hamiyi de kaybetmiştir. Mısır'daki yaşamı ise henüz Kâfûr için söylediği ilk kasidelerinden de anlaşılacağı

³⁰² el-Ma'arri, **a.g.e.**, C.IV, s. 237.

³⁰³ **A.e.**, C.IV, s. 260; Şakir, **a.g.e.**, C.I, s. 270.

³⁰⁴ el-Berkûkî, **a.g.e.**, C.IV, s.5.

üzere onu memnun etmeyip bir kaçışla son bulmuştur. Üstelik Kûfe şehri, Mütenebbî gibi himmeti yüksek ve hırslı bir şair için çok vaatkâr değildir.

1.11.Bağdat'ta Söylediği Şiirler:

Mütenebbî, Kûfe'ye döndükten sonra üç yıldan fazla bir süre Bağdat ve Kûfe arasında gidip gelmiştir. Bu dönemde eski hamisi Seyfüddevle'yle de yazışmalar yapmış; onu öven birkaç kaside ve kızkardeşinin vefatı üzerine bir mersiye kaleme almıştır:

كَيْلَا يَهْمَا عَنْ أَشْرَفِ النَّسَبِ ³⁰⁵	يَا أُخْتُ خَيْرَ أَخٍ يَا بِنْتَ خَيْرِ أَبٍ
<i>Ey en hayırlı kardeşin</i>	<i>Söylemek istediğim; neseplerin</i>
<i>kızkardeşi; en hayırlı babanın</i>	<i>en şerefli.</i>
<i>evladı</i>	

Seyfüddevle, Mütenebbî'nin Bağdat'ta bulunduğu sırada onu Halep'e çağırmıştır. Şair, bu davete cevap vermeyi düşündüyse de Rumlar'ın o sırada Halep'e saldırısı ve Seyfüddevle'yi şehirden çıkarmaları³⁰⁶ ya da sarayındaki eski hasetçileri nedeniyle bu fikirden vazgeçmiş olmalıdır.³⁰⁷

Bağdat'ta Mütenebbî'yi iki sınıf topluluk karşılamıştır. Bunlardan ilki, onun şiirini beğenen, takip eden ve etrafında toplanan kesimdir. İbn Cinnî'nin başını çektiği bu topluluk, şairin Rabz Hâmid mahallesindeki evinde toplanarak ona şiirlerini okumuşlardır.³⁰⁸ İkincisi ise Mütenebbî'nin kendilerine iltifat etmeyip, kaside yazmadığı için şairi küçük düşürmeye çalışan ve ona düşmanlık besleyen kesimdir. Bunların başında vezir Ebû Muhammed el-Mühellebî gelmektedir. Vezir, her ne kadar Mütenebbî'nin bir methiye ile kendisini övmesini istediye de tutum ve

³⁰⁵ el-'Ukberî, a.g.e., C.I, s.18.

³⁰⁶ Yûsuf Ahmed eş-Şeyrâvî, *Atlasu'l-Mütenebbî Esfâruhu min Şi'rihi ve Hayâtihi*, Beyrut, el-Müessesetü'l-Arabiyye li'd-Dirâsâti ve'n-Neşri, 2004 s.76.

³⁰⁷ Mütenebbî'nin Bağdat'ta olduğu sırada Seyfüddevle onu Halep'e davet eden bir mektup yazmıştır, şair ona bir kasideyle cevap verir. Kasidede yer alan bir beyitte şair kendisini Halep'e gelmekten alıkoyan şeyin kovucu birtakım kimselerin varlığı olduğunu söylemektedir. وَمَا عَاقَبَنِي غَيْرُ خَوْفِ الْوَشَاةِ . (Bana dedikoducuların korkusundan başkası engel değil) **Bkz.** el-Ma'arrî, a.g.e., C.III, s. 593.

³⁰⁸ eş-Şekâ, a.g.e., 27.

davranışlarındaki ciddiyetsizlik ve içkiye olan zaafı nedeniyle şairin ilgisini çekmemiş ve onu övmeye yanaşmamıştır.³⁰⁹

Mühellebî, Mütenebbî'nin kendisini övmeyeceğini anladığında Bağdatlı şairleri ona musallat etmiştir. İbnü'l-Haccâc, İbn Sükkere ve el-Hâşimî gibi mucun³¹⁰ şairleri Mütenebbî'nin onuruna dil uzatıp, onu ağır bir şekilde hicvetmişlerdir. Bununla birlikte yalnızca Bağdat'lı şairler değil Basra'lı mucun şairi İbn Lenkek de onu hicvederek kendisine bir yer edinmeye çalışmıştır.

Mütenebbî'nin her ne kadar bu şiirlere cevap vermesi beklendiyse de o cevap vermemiş, nedeni sorulduğunda ise “Ben kendisinden derece bakımından daha üstün olduğum şairlere cevap vermeyi şu sözümle:

أَرَى الْمُتَشَاعِرِينَ غَرُّوا بِذِمِّي	وَمَنْ ذَا يَحْمَدُ الدَّاءَ الْغَضَّالَا
وَمَنْ يَكُ ذَا قَمٍ مُرِّ مَرِيضٍ	يَجِدُ مُرًا بِهِ الْمَاءِ الزُّلَالَا ³¹¹
<i>Kim över ki şifa bulmaz bir hastalığı?</i>	<i>Müteşairler görüyorum, beni lekelemeye düşkün</i>
<i>Bulur, tatlı suyun tadını acı</i>	<i>Kimin buruk ve kekreyse ağzı;</i>

“Ve yine şu sözümle bırakmış bulunuyorum.” demiştir:

وَإِذَا أَتَيْتُكَ مَدَمَّتِي مِنْ نَقِصٍ	فَهِيَ الشَّهَادَةُ لِي بِأَيِّ كَامِلٍ ³¹²
<i>Delildir onun beyânı benim kâmil oluşuma</i>	<i>Şayet gelirse bir fesatın beni kara çalması kulağına</i>

Mütenebbî'nin Bağdat'taki muhaliflerinin durumu böyle olmakla birlikte vezirin arkadaşı olan şair, eleştirmen ve dilci Ebû Ali el-Hâtimî³¹³ de başka bir

³⁰⁹ A.e., 428.

³¹⁰ Arap edebiyatında mizahî ve ciddiyetsiz konularda yazılmış, müstehcen içerikli, hezel nevindeki şiirlere verilen isim olup, içki, müzik, eğlence ve cariyelerin bulunduğu meclislerde bir araya gelen şairlerin meydana getirdiği bir edebî türdür. Bağdat'taki Kerh semti ve Samarra o dönemde büyük meyhanelerin ve kadın şarkıcıların uğrak yeridir. Şairler de bu mekanlara giderek içki içerler ve cariyelerle aşıkâne sohbet ederlerdi. Cahiliye döneminden beri Arap şiirinde var olan bu tür daha sonraki yüzyıllarda İbn Haccâc el-Bağdâdî ve İbn Sükkere'nin şiirleriyle Endülüs'te de yaygınlaşmıştır. Bkz. Şevki Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî el-'Asru'l-'Abbâsî es-Sânî*, Kahire, Dâru'l-Ma'ârif, 5.bsk. C. IV, s.93; 'Abdulaziz 'Atik, *el-Edebü'l-'Arabî fi'l-Endelüs*, 1976, Beyrut, Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, s.258.

³¹¹ el-'Ukberî, a.g.e., C.III, s.228.

³¹² el-Berkûkî, a.g.e., C.IV, 376.

³¹³ Ebû 'Ali Muhammed b. Hasen (Hüseyn) b. Muzaffer el-Bağdâdî el-Hâtimî (ö.388/998) Dil bilgini,

durumdur. Daha önce Seyfûddeve'nin meclisinde Mütenebbî'yle bir araya gelen el-Hâtimî, şairi Bağdat'taki evinde ziyaret etmiştir. İçeri girmesine izin verildiğinde Mütenebbî, yerinden kalkmış, misafiriyle ilgilenmeyerek yandaki eve uğramış ve uzun bir süre el-Hâtimî'yi bekletmiştir.³¹⁴

el-Hâtimî, Mütenebbî'nin kendisini ağırdan almasına sinirlenmiş ve onu kınamış, Mütenebbî de derhal tavırlarını değiştirip misafirinin gönlünü almaya çalışmıştır. Daha sonra el-Hâtimî, Mütenebbî'ye şiirleriyle ilgili sormak istediği şeyler olduğunu söylemiş ve aşağıdaki beytini okuyup: “Melikler hiç böyle mi övülür?” diyerek onu eleştirmiştir:

إِذَا كَانَ بَعْضُ النَّاسِ سَيِّفًا لِنُؤْلَةٍ	فَفِي النَّاسِ بُوقَاتٌ لَهَا وَطُبُولٌ ³¹⁵
<i>İnsanların içinde nefir³¹⁶ ve</i>	<i>Eğer bazı insanlar devletin</i>
<i>nakkareler de var.</i>	<i>kılıcıysa</i>

el-Hâtimî, şairin başka bir şiirine geçerek: “Sevgiliden bu şekilde mi bahsedilir?” diyerek şu şiiri örnek verir:

خَفِيَ اللَّهُ وَاسْتُرَ ذَا الْجَمَالِ بِرُفْعِ	فَإِنْ لُحْتُ ذَابْتُ فِي الْخُورِ الْعَوَاتِقُ ³¹⁷
<i>Zira görüldüğünde solar</i>	<i>Allah'tan kork da gizle şu</i>
<i>örtülerin arkasında körpeler</i>	<i>güzelliği peçeyle</i>

münekkit ve kâtip. Önceleri Seyfûddeve'nin himayesinde bulunsa da şöhretini Büveyhî emiri Muizüddeve'nin katipliğini yaptıktan sonra kazanmıştır. Mûtilillah'ın veziri Ebû Muhammed el-Mühellebî'nin de yakın dostudur. Mütenebbî'nin şiirlerindeki serîkâtı, eksik ve kusurları anlatan “er-Risâletü'l-Muvaddiha” ile şairin hikmet konulu şiirlerinde Aristoteles'in düşüncelerinden alıntılar yaptığını savunan “er-Risâletü'l-Hâtimiyye fîma Vâfaka'l-Mütenebbî fî Şi'rihi Kelâme Aristo fî'l-Hikme” isimli belli başlı eserleri bulunmaktadır. **Bkz.** Zülfikar Tüccar, “Hâtimî”, **DİA**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997, C.XVI, s.474.

³¹⁴ el-Bedî', **a.g.e.**, s.137,138.

³¹⁵ el-Ma'arrî, **a.g.e.**, C.III, s.351.

³¹⁶ “بوق” kelimesini üflemleri bir çalgı olan borunun Arapça karşılığı nefir olarak tercüme ettik. **Bkz.** Bahadır Çokamay, “Türklerde Bakır Çalgı Olarak Borunun İlk Kullanım ve Tarihçesi”, **Türkiyât Araştırmaları Dergisi**, 2012, sayı 31, s.448.

³¹⁷ el-Yazıcı, **a.g.e.**, C.I, 197.

Yine aşağıdaki beyti okuyarak: “Meliklerin annesine bu şekilde mersiye yazılır mı? Vallahi bunu onun en düşük kölesi için bile söylesen çirkin sayılır?” diyerek onu eleştirir:³¹⁸

وَلَا مَنْ فِي جَنَازَتِهَا تَجَاوَزَ
صَلَاةُ اللَّهِ خَالِقُنَا حُلُوطَ
يَكُونُ وَدَاغُهَا نَفْضُ النَّعَالِ
عَلَى الْوَجْهِ الْمُكْفَنِ بِالْجَمَالِ³¹⁹

*Allah'ın, Yaraticımızın rahmeti,
hoş bir kokudur*

Güzellikle kefenlenmiş yüzünde

Cenazesi tüccarların geldiği;

*Vedası, nalınların silkelendiği
bir veda değil.*

Yine aşağıdaki şiiri örnek vererek: “Peki İbn Kiyılığ için söylediğin hicivde, şairlerin dahi beğenmeyip kulağa ve mizaca itici gelen bir yolu nasıl izledin?” diye sorar.

وَإِذَا أَشَارَ مُحَبِّبًا فَكَأَنَّمَا
قَرَدٌ يُقَهِّقُهُ أَوْ عَجُوزٌ تَلَطَّمُ³²⁰
İşaretlerle konuştuğunda âdeta
Bir maymundur gülen ya da bir
kocakarıdır dövünen.

el-Hâtimî, Mütenebbî'nin aşağıdaki şiirinde de kasidenin açılışını beğenmez ve aralarındaki münakaşa uzun sürer:

أَرْقُ عَلَى أَرْقٍ وَمِثْلِي يَأْرُقُ
وَجَوَى يَزِيدُ وَعَبْرَةٌ تُتَرْفَرُقُ³²¹
Uykusuzluk üstüne
uykusuzluğum; benim gibisi
uyku uyumaz
Hasret büyür ve gözyaşı süzülür.

Şair, içerisinde orijinal imajların ve anlamların bulunduğu şiirlerini ona göstermeye çalıştıkça, el-Hatimî hemen “Bunu falanca şairden aldın, bunu filan şairden alıp değiştirdin.” diyerek şairi bilhassa Ebû Temmâm'ın şiirlerinden serîkât

³¹⁸ el-Bedî', a.g.e., s.137,138.

³¹⁹ el-Berkûki, a.g.e., C.III, s.144,148.

³²⁰ A.e. C.IV, s.256.

³²¹ el-'Ukberî, a.g.e., C.II, S.332.

(intihal) yapmakla suçlamıştır. Mütenebbî, yemin ederek “Sizin Ebû Temmâm’ınıza dair bir şey okumadım.” deyince el-Hâtimî “Ebû Temmâm’ın şiirini okumamış olman onu gizlemiş olmandan daha kötü.” demiştir. Mütenebbî de “Kötü olan, onun şiirini okumak nitekim şu sözün sahibi o değil mi?” diyerek onun beğenmediği beyitlerini sıralamış ve “Allah onun çenesini kapatsın!” demiştir. Bunun üzerine el-Hâtimî “Adam sen kendini yalancı çıkardın; bu onun şiirini okumuş olduğunu gösteriyor.” demiş ve Ebû Temmâm’ın en güzel beyitlerini söylemiştir.³²²

Mütenebbî sonunda münazaradan sıkılarak “لَا قَدَّسَ اللَّهُ أَبَا تَمَّامٍ وَدَوِيهِ” (Ebû Temmâm’ı çok övdün ruhu şâd olmasın) deyince el-Hâtimî de “Serîkât yapanın ruhu şâd olmasın!” demiş ve bu söz üzerine Mütenebbî’yle bir dil münakaşasına girme fırsatı yakalayarak Arapçada “تَقْدِيسٌ”، “قَادِيسٌ” ve “قُدَّاسٌ” kelimeleri arasındaki farkların neler olduğunu sormuştur. Şair, bu sorudan maksadının ne olduğunu, “تَقْدِيسٌ” kelimesinin “takdis etmek”, “kutsamak” anlamına geldiğini ve bu yüzden “الْقَدَسُ” olarak isimlendiriliğini söylemiştir. el-Hâtimî, Mütenebbî’nin talebelerinin ve takipçilerinin bulunduğu ortamda bir muallim edası takınarak “Zannediyorum ki sen lügat ve Arapça kitaplarına dikkatlice bakmadın, mütalaa etmiş olsaydın bu kelimeleri aynı anlam etrafında bir araya getirmezdin. Zira “الْقَادِيسُ” kuyudaki su miktarını anlayabilmek için onun içine atılan taş anlamına gelir. İbn ‘Arabî, bunu zikretmiştir “الْقُدَّاسُ” gümüşten yapılan bir boncuğa benzer, el-Halîl, “كَتَبْتُ قُدَّاسَ سَلَكُهُ مَتَقَطْعَ” sözüyle istişhad etmiştir, “الْقَدَّاسُ” ise gemi anlamına gelmektedir.”³²³ diyerek Mütenebbî’ye üstünlük sağlamıştır.

Mütenebbî’nin Bağdat’taki ikameti zorluklarla geçen bir dönemdir. Seyfüddevle’den ayrıldıktan sonra ya da Seyfüddevle’yle karşılaşmadan önce yaşadığı yorucu yıllara benzemektedir. Şair, Bağdat’ı istikrar bulmak, dilsel ve şiirsel bir önderlik yapmak için seçmesine rağmen Mühellebî’nin “mucun” şairleri başına dert olmuş ve onun rahatını kaçırmışlardır. Ayrıca Ebû Ali el-Hâtimî de Mütenebbî’yle sert tartışmalara girerek dil ve edebiyat bilgilerinde onu mağlup etmiştir.

³²² el-Bedî‘, a.g.e., s.137,138.

³²³ A.e., s.141.

1.12. İbnü'l-'Amîd'i Ziyareti:

Bağdat'taki muhiti kendisi için katlanılmaz bir hal alınca Mütenebbî, bu şehirden ayrılarak Fars eyaletlerine doğru yola çıkmaya karar verir. Bu sırada Errecân'da olan İbnü'l-'Amîd³²⁴, Mütenebbî'yle ilgili haberleri takip eder, vezirleri methetmeyen şairin Büveyhî veziri Mühellebî'ye yaptığı muamelenin benzerini kendisine de yapmasından endişe eder³²⁵ Üstelik kendisi de usta bir edip olan İbnü'l-'Amîd, şairin dört bir yana yayılmış olan şöhretini hazmedememektedir.

Kaynaklarda yer alan bir rivayete göre, ahabplarından biri, kızkardeşi yakın zamanda vefat eden İbnü'l-'Amîd'in huzuruna girdiğinde onun üzgün olduğunu görüp “Allah vezire dert vermesin! Neyiniz var?” diye sorar. İbnü'l-'Amîd, dalgın bir şekilde: “Mütenebbî'nin durumu beni sinirlendiriyor. Onun şöhretini söndürmeye çalışmama rağmen bana altmıştan fazla taziye yazısı geldi ve içlerinde onun: طوى الجزيرة حتى جاءني خبر... (Cezireyi dolaştı da bana ulaştı haber) şiiriyle başlamayan bir tanesi bile yok” diye isyan eder.³²⁶ Subhu'l-Münbî'deki rivayetlere bakılırsa İbnü'l-'Amîd, Mütenebbî'yi Errecân'a davet etmemiştir. Bununla birlikte şairin divanının bazı nüshalarında vezirin şairi davet ettiği rivayet edilir. Mesela Tacüddîn el-Kindî'nin nüshasında Mütenebbî'nin Kûfe'den çıkıp Irak'a yöneldiği, Rûknüddeve'nin Errecân'daki veziri İbnü'l-'Amîd'le yazışarak ona gittiği belirtilmiştir.³²⁷

Mustafa Şekâ'ya göre Mütenebbî İbnü'l-'Amîd'in yılda iki kez Errecân'a geldiğini bilmektedir. Ona doğru hızlı bir şekilde hareket ederek hicri 354 yılı Safer ayında oraya varmıştır.³²⁸ Başka bir rivayete göre ise “el-Mutavvak eş-Şâî” ismiyle bilinen bir şairin Mütenebbî'nin Kâfûr için nazmettiği “أغالب فيك والشوق أغلب” mısraıyla

³²⁴ İbnü'l-'Amîd Ebu'l-Fadl Muhammed b. Ebî Abdullah el-Hüseyin b. Muhammed el-Kâtib Büveyhîlerin veziridir. Edebiyat ve risale yazmadaki kudret ve maharetinden dolayı “ikinci Câhız” olarak isimlendiriliyordu. Seâlibî onun için “Kitâbet Abdulhamîd ile başladı İbnü'l-'Amîd'le nihayete vardı” demiştir. Sâhib b. Abbâd Bağdat'tan döndüğünde İbnü'l-'Amîd ona “Bağdat'ı nasıl buldun” demiş, o da “Ülkeler içinde Bağdat, kullar içinde üstad gibidir.” diye cevap vermiştir. Zira İbnü'l-'Amîd'in lakabı, Üstad'dır. **Bkz.** Ebu'l-'Abbas Şehâbüddîn Ahmed b. Yahya İbn Fazlullah el-'Ömerî, **Mesâlikü'l-Emsâr fî Memâlikü'l-Emsâr**, yay. haz. Muhammed Abdülkâdir Hureysât, Birleşik Arap Emirlikleri, Merkez Zâyed li't-Turâs ve't-Târih, C.XI, s.152; Ahmet Güner, “İbnü'l-'Amîd Ebu'l-Fazl”, **DİA**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.XX, 1990, s.485.

³²⁵ Şakir, **a.g.e.**, C.I, s. 274.

³²⁶ el-Bedî', **a.g.e.**, s. 146, 147.

³²⁷ 'Azzâm, **a.g.e.**, s. 187.

³²⁸ eş-Şekâ, **a.g.e.**, s. 451.

başlayan kasidesini Horasan'a götürdüğü, kasidedeki “أبو الفضل” ifadesini “أبو المسك” olarak değiştirerek İbnü'l-‘Amîd’e sunduğu ve İbnü'l-‘Amîd’in onu Mütenebbî'nin elçisi zannederek iki bin dirhem verdiği nakledilir. Bu haber o sırada Bağdat'ta olan Mütenebbî'ye ulaşınca şair: “Adam benim şiirimi taşıyana iki bin dirhem veriyorsa benimle bağı olsa ne yapar” diye düşünerek İbnü'l-‘Amîd'in yanına gitmeye karar vermiştir.³²⁹

Mütenebbî, Errecân'a vardığında burayı beklentisinin çok altında bulup hayal kırıklığına uğramış ve seyahatinde kendisine eşlik eden İbn Cinnî'ye dönüp: “Bana tapan meliklerin memleketini bıraktım da bu köyün efendisine geldim. Bundan ne olur ki?” demiştir.³³⁰ Kaynaklara göre Mütenebbî, kölesini yollayarak İbnü'l-‘Amîd'e geldiğini haber verdiğinde öğle vakti kaylule saatidir. İbnü'l-‘Amîd, hemen yatağından kalkarak şairi karşılaması için hâcibine emir vermiş ve Mütenebbî, kalabalık bir topluluk tarafından karşılanmıştır. İbnü'l-‘Amîd'in huzuruna girdiğinde de vezir, onu ayakta karşılamış ve: “Ey Ebu't-Tayyib seni özlemişiz!” diye mücamelede bulunmuştur. Bu sıcak karşılama ile Mütenebbî'nin endişeleri dağılmış ve ikisinin arasında uzun ve samimi bir konuşma geçmiştir.³³¹ Daha sonra şair, elbisesinin yeninden İbnü'l-‘Amîd için yazmış olduğu kasideyi çıkarıp okumuştur:

بَادِ هَوَاكَ صَبْرَتْ أَمْ لَمْ تَصْبِرَا وَبُكَائِكَ إِنْ لَمْ يَجْرِ دَمْعُكَ أَوْ جَرَى

كَمْ غَرَّ صَبْرُكَ وَابْتِسَامُكَ صَاحِبًا لَمَّا رَأَاكَ وَفِي الْحَشَى مَلَا يُرَى³³²

*Görünmekte düşkünluğun,
sabretsen de sabretmesen de*

*Ve ağlayışın, dökülse de
gözyaşların dökülme de*

*Nasıl aldatsın sabrın ve
gülümsemen bir dostu!*

*Seni gördüğünde ve
yüreğindeki görülmese de*

İbnü'l-‘Amîd, iyi bir edip ve aynı zamanda usta bir şairdir. Bu iki beyitteki anlamların peş peşe sıralanışını beğenmeyerek şaire: “Ey Ebu't-Tayyib! Başladığın beyitle ne kadar çabuk ters düştün?” der. Mütenebbî ise “O başka, bu başka bir

³²⁹ ‘Abdülkâdir b. Ömer el-Bağdâdî, *Hizânetü'l-Edeb ve Lubbu Lubabi Lisani'l-Arab*, Yay.haz.

‘Abdüsselam Muhammed Harun, Kahire, Mektebetü'l-Hancî, t.y., C.II, s. 354.

³³⁰ Şakir, a.g.e., C.I, s. 274.

³³¹ Ömer el-Bağdâdî, a.g.e., C.II, s. 356.

³³² el-Bedî, a.g.e., s.147.

durum”³³³ diyerek kısa bir cevap verir. Mustafa Şekâ’ya göre Mütenebbî, İbnü’l-‘Amîd’e söylediği ilk kasidesinde Kâfûr’a sunduğu ilk kasidedeki gibi bir valilik talebi imasında bulunur:

إِنْ لَمْ تُغْنِنِي خَيْلُهُ وَسِلَاحُهُ فَمَتَى أَقُودُ إِلَى الْأَعَادِي عَسْكَرًا³³⁴

*Şayet koşmasa onun atı ve silahı O halde ne zaman asker
imdâdına sürerim düşmanlarıma*

Kasidede İbnül ‘Amîd’i Aristoteles ve İskender’e benzeten Mütenebbî, onun Batlamyus’un kitaplarını çalıştığını söyler. İbnü’l-‘Amîd’le görüştüğünde âdeta çağlar öncesinden geri gelen nice filozofun kendisiyle konuştuğunu düşünerek vezirin bilgeliğine işaret eder. Bununla birlikte şair, ilk kez, genç develeri kurban etmekle meşhur olmuş Arapların cömertliğine tarizde bulunur ve Arabizm taassubundan vazgeçmeye başladığının işaretlerini verir.³³⁵

مَنْ مَبْلَغُ الْأَعْرَابِ أَتَى بَعْدَهَا شَاهَدْتُ رَسْطَالِيْسَ وَالْإِسْكَندَرَا
وَمَلَلْتُ نَحْرَ عَشَارَهَا فَأَضَافَنِي مَنْ يَنْحَرُ الْبِدَرَ النَّضَارَ لِمَنْ قَرَى
وَسَمِعْتُ بَطْلَمَيْوسَ دَارِسَ كُتْبِهِ مُتَمَلِّكاً مُتَبَدِّئاً مُنَحْضِراً
وَلَقَيْتُ كُلَّ الْقَاضِيَيْنِ كَأَنَّمَا رَدَّ الْإِلَهِ نَفُوسَهُمْ وَالْأَعْصُرَا³³⁶

*Kim haber verir bedevilere ki Onlardan sonra Aristoteles’i ve
İskender’i tanıdım.*

*Usandım gebe develerin kurban Ve ağırladı beni saf altınları
edilmesinden kurban eden*

*Duydum ki Batlamyus’un Mülkü, fesahati ve zerafeti
kitaplarını okurmuş varken*

*Sanki geri gönderdi de ilah Nice hakimle buluştum.
ruhlarını ve çağlarını*

³³³ A.e., s. 147,148; el-Berkûkî, Mütenebbî’nin bu eleştirisi karşısında muhtemelen içerlediğini ve ikinci beyitte anlatılmak istenen ifadenin birinci beyiti açıkladığını söyler. Zira aşk, kendisini düşkün bir hale getirmeden önce, aşkın, sabır ve tahammülüyle kimseye durumunu belli etmediğini düşünür. Bkz. el-Berkûkî, a.g.e., C.II, s.265.

³³⁴ eş-Şekâ, a.g.e., s. 454.

³³⁵ A.e., s. 456.

³³⁶ el-Berkûkî, a.g.e., C.II, s. 276.

Başka bir beyitte İbnü'l-'Amîd'in nesirdeki ustalığından söz ederken vezirin, düşman ordularının üzerine asker çıkarmadan önce, gönderdiği mektuplarıyla onların hayretlerini uyandırıp korkularını ikiye katladığını söyler:

يَا مَنْ إِذَا وَرَدَ الْبِلَادَ كَتَّابُهُ قَبْلَ الْجُيُوشِ نَنَى الْجُيُوشَ تَحِيرًا³³⁷

*Ey yazısı ordulardan önce
ülkelere gelirse*

*Orduların hayretini ikiye
katlayan*

Bununla birlikte İbnül 'Amîd, kasidedeki hayal kırıklığını gizlemez, çünkü şiir yeni bir şey söylememektedir. Üstelik Mütenebbî de şiirinin zayıflığının ve memdûhunun ilgisini çekemediğinin farkındadır.³³⁸

Mütenebbî, nevrüz münasebetiyle İbnül 'Amîd'e yeni bir kaside nazmeder. Bu kasidede Mütenebbî'nin kavmiyetçi duygu ve düşüncelerinde açık bir değişimin varlığı hissedilir; nitekim daha önceki şiirlerinde belirttiği üzere Arap dışı unsurlardan hoşlanmayıp onları hor görmektedir. Üstelik Arap olmayanlara biat eden Arapları da hicvetmektedir. Buna karşın Mütenebbî bir Fars eyaletinde sanki memdûhunun değil de kendi bayramını kutluyormuşçasına nevrüzdan söz etmeye, onu tanıtmaya başlar:

جَاءَ نِيْرُوزُنَا وَأَنْتَ مُرَادُهُ وَوَرَتْ بِالَّذِي أَرَادَ زَنَاذُهُ
هَذِهِ النَّظْرَةُ الَّتِي نَالَهَا مِنْ كَ إِلَى مِثْلِهَا مِنَ الْحَوْلِ زَاذُهُ
يَنْتَنِي عَنْكَ آخِرَ الْيَوْمِ مِنْهُ نَاطِرٌ أَنْتَ ظَرْفُهُ وَرُقَادُهُ
نَحْنُ فِي أَرْضِ فَارِسٍ فِي سُرُورٍ ذَا الصَّبَاحِ الَّذِي نَرَى مِيلَادُهُ
عَظَمَتُهُ مَمَالِكُ الْفُرْسِ حَتَّى كُلُّ أَيَّامٍ عَامِهِ حُسَّادُهُ
مَا لَيْسْنَا فِيهِ الْأَكْغَالِيلَ حَتَّى لَيْسَتْهَا تِلَاعُهُ وَوَهَادُهُ
عِنْدَ مَنْ لَا يُقَاسُ كِسْرَى أَبُوْسَا سَانَ مُلْكََا بِهِ وَلَا أَوْلَادُهُ

³³⁷ el-Ma'arrî, a.g.e., C.IV, s.284.

³³⁸ Ebû Zekeriya et-Tebrîzî, Mütenebbî'nin divanının şerhinde şairin, Mısır'a gittiğinde Kâfûr'u övdüğünü ve onun veziri İbnü'l-Furat Ebu'l-Fadl Cafer'i ise matla beyiti بِأَدِّ هَؤَالِكَ صَبْرَتٍ أَوْ لَمْ تَصْبِرْ övdüğünü ancak vezirden olan ve Cafer ismiyle uyumlu "ra" harfiyle kafiyeleşmiş bir kasideyle övdüğünü ancak vezirden memnun kalmayınca kasideyi ona okumaktan vazgeçip daha sonra İbnü'l-Amîd için yeniden düzenlediğini nakleder. Söz konusu şiirdeki beyitin ilk hali şöyledir: صُنْعُ السَّوَارِ الْأَيْ كَفٍّ: Bkz. el-Ma'arrî, a.g.e., C. IV, s. 275.

عَرَبِيٌّ لِسَانُهُ، فَلَسَفِيٌّ رَأْيُهُ فَارِسِيَّةً أَغْيَاةُ³³⁹

*Geldi nevrumuz, meramı sen
olduğu halde*

Muradına erdi, istediği şeyde

*Onun (nevrurun) senelik azığı
gibidir*

Senden koparabildiği bu bakış

*Vedalaşır seninle (nevrurun) son
günü*

*Gözünün siyahı der ki sensin
nazarı ve sensin uykusu*

Miladına eriştiğimiz bu sabah

Fars toprağında neşe içindeyiz

*Yüceltti onu(nevruzu) Fars
memleketleri ta ki*

*Yılın her günü, onun
hasetçileri...*

*Onda (nevruzda) giyindiğimiz
çiçek taçlarını*

Tepeler ve dereler de giyindi

*Ne Sâsani kısıralarının ne de
oğullarının*

*Mülkte boy ölçüşemeyeceği
birindeyiz.*

Arapça lisanı, felsefe mütalaası

Farisî bayramları...

Mütenebbî, İbnü'l-'Amîd'e yazdığı ilk kasidesinin kusurlarından ötürü memdûhundan özür diler ve ilk kez herhangi bir şiirindeki zafiyeti itiraf eder³⁴⁰ Şair, muhtemelen İbnü'l-'Amîd gibi usta bir edip için şiir nazmetme konusunda güçlük çekmektedir:

هَلْ لِعُذْرِي عِنْدَ الْهَمَامِ أَبِي الْفَضْلِ لِي قُبُولٌ سَوَادٌ عَيْنِي مَذَاةُ

أَنَا مِنْ شِدَّةِ الْحَيَاءِ عَلِيلٌ مَكْرُمَاتُ الْمُعَلِّهِ عَوَاةُ

مَا كَفَانِي تَقْصِيرُ مَا قُلْتُ فِيهِ عَنْ عِلَاهِ حَتَّى ثَنَاهُ انْتِقَادُهُ

إِنِّي أَصِيدُ الْبُرَاةَ وَلَكِنْ أَجَلُ النُّجُومِ لَا أَصْطَاةُ³⁴¹

*Özürümün kabulü var mı
efendimizin katında*

*Onun mürekkebi olsun gözümün
siyahı*

³³⁹ el-Vâhidî, a.g.e., s.1983.

³⁴⁰ eş-Şekâ, a.g.e., s.361.

³⁴¹ el-Vâhidî, a.g.e., s.1994.

Ben, utancımın şiddetiyle alilim

*İllete düşürenin ihsanları
ziyaretçilerim.*

*Büyükliğini anlatırken kusur
etmem yetmezmiş gibi*

İkincisi de onun beni tenkit edişi.

*Şüphesiz şahinlerin en
yurtcusuyum ama*

*Avlayamıyorum yıldızların en
yücesini*

Kaynaklara göre Mütenebbî, İbnü'l-'Amîd'in yanında iki ay kadar kalmıştır. Kendisi gibi bir edip olan İbnü'l-'Amîd'le sabahlara kadar süren edebiyat ve belâgat sohbetleri yapmışlardır. İbnü'l-'Amîd, Mütenebbî'ye derlediği lügat divanını okumuş, hafızası ve ilminin derinliği konusunda şairi hayrete düşürmüştür.³⁴² Yine ilme değer veren İbnü'l-'Amîd'in Mütenebbî'yi kendi makamında oturttuğu, şairin ezbere bildiği İbn Düreyd'e ait "el-Cemhere" isimli eserini ondan dinlediği de rivayetler arasındadır.³⁴³

Mütenebbî, İbnü'l-'Amîd için iki kaside ve iki kıta nazmetmiştir. Hicri 353 yılı Rebiülevvel ayında ona veda etmeden önce söylediği son kasidenin ilk beyitleri şöyledir:

نَسِيتُ وَمَا أَنْسَى عِتَاباً عَلَى الصَّدِّ
وَلَا خَفَرًا زَانَتْ بِهِ حُمْرَةُ الْخَدِّ
وَلَا لَيْلَةً قَصَّرْتُهَا بِقَصُورَةٍ
أَطَالَتْ يَدِي فِي جَبْدِهَا صُحْبَةَ الْعُدِّ
وَمَنْ لِي بِيَوْمٍ مِثْلَ يَوْمٍ كَرِهْتُهُ
قَرُبْتُ بِهِ عِنْدَ الْوَدَاعِ مِنَ الْبُعْدِ
وَأَلَّا يَخْصَّ الْفَقْدُ شَيْئاً لِأَنْنِي
فَقَدْتُ فَلَمْ أَفْقِدْ لُئُوعِي وَلَا وَجْدِي³⁴⁴

*Unuttum da ne unuturum bir
siteme yüz çevirişini*

*Ne yanağı pespembe yapan bir
hicabı*

*Ne masun bir sevgiliyle kısalan
geceyi;*

*Ellerimin boynundaki
gerdanlığıyla sohbet ettiği.*

*Kim, sevmediğim bir günkü gibi
günü geri verebilir?*

*Yakınlaştım veda anında
uzaktan sevgiliyle*

³⁴² et-Tebrîzî, a.g.e., C.I, s.31.

³⁴³ İbnü'l-'Adîm, a.g.e., C.II, s. 88.

³⁴⁴ el-Berkûkî, a.g.e., C.II, s. 161.

*Kim kaybetmeyi bir şeye mahsus
kalmayabilir?*

*Zira kaybettim sevgiliyi lakin
kaybetmedim gözyaşımı ve
şevkimi.*

1.13.Adududdevle'ye Söylediği Şiirleri:

Mütenebbî, Errecân'dan Kûfe'ye geri dönmek istediğinde İbnü'l-'Amîd'e veda eden bir kaside yazarak ondan müsaade ister. Bu sırada İbnü'l-'Amîd'e Büveyhî emiri Adududdevle'den, şairi meclisine çağırdığını bildiren bir mektup ulaşır.³⁴⁵

İbnü'l-'Amîd, mektubu Mütenebbî'ye gösterir, şairse “Benim Deylem'le ne işim olur ki?” diyerek tereddüt eder. İbnü'l-'Amîd: “Adududdevle, benden daha iyidir. Benim verdiklerimin iki katını sana verir.” diyerek onu ikna etmeye çalıştıysa da Mütenebbî “Ben, bu meliklerle görüşüyorum, birinden diğerine gidiyorum, onlara sonsuza dek kalacak şeyler sunuyorum, onlarsa beni istediklerimden mahrum bırakıyorlar ve çirkin bir şekilde yanlarından ayrılıyorum” diye endişesini dile getirir. İbnü'l-'Amîd, Adududdevle'ye şairin bu sözlerini iletir, Adududdevle de kendisine mal ve mülk hususunda her isteğinin karşılanacağına dair söz veren bir cevap yazar.³⁴⁶

Başka bir rivayette Adududdevle, bir gün maiyyetindekilerle oturduğu sırada mecliste bulunan Ebu'l-Kâsım 'Abdülaziz b. Yûsuf el-Hakârî, “Meclisimizin tek eksiği iki Tâî'den³⁴⁷ biridir.” demiş, Adududdevle de “Şayet Mütenebbî gelseydi onların yerini alırdı.” demiştir.³⁴⁸

Yukarıdaki rivayetlere bakılırsa Adududdevle, devrin en önemli şairi Mütenebbî'yi meclisinde görmek istemiştir. Zira o, şairleri ve ilim adamlarını himaye eden bir hükümdardır; Irak şairi Ebü'l-Hasan Muhammed el-İsfahânî, onun için şiirler söylemiş, İbrâhim b. Hilâl es-Sâbî, “Kitâbü't-Tâcî”; Ebû Ali el-Fârisî, “el-Îzâh ve et-Tekmile”; Kadı Ebû Bekir el-Bâkılânî de “et-Temhîd” adlı eserlerini ona ithaf etmişlerdir.³⁴⁹ Şekâ'ya göre Aduddevle, Mütenebbî'nin Errecan'da veziri İbnü'l-

³⁴⁵ 'Azzâm, a.g.e., s.192.

³⁴⁶ A.e., s.192.

³⁴⁷ Bu “iki Tâî” ile kastedilen şairler, Ebû Ubâde el-Velîd b. 'Ubeyd b. Yahyâ et-Tâî el-Buhturî (ö. 284/897) ve Ebû Temmâm Habîb b. Evs b. Hâris et-Tâî (ö. 231/846)'dir.

³⁴⁸ 'Azzâm, a.g.e., s.192.

³⁴⁹ Özaydın, a.g.m., s.393.

‘Amîd’in yanında olduğunu ve vezire yazdığı şiirleri duymuştur. Devrin ayanlarını ve vezirlerini (Sahib b. ‘Abbad, Vezir el-Mühellebî) övmekten imtina ederek yalnızca emirlere methiye yazdığını söyleyen Mütenebbî’nin memduhları arasına girmek istemiştir. Üstelik “Mütenebbî, İbnül ‘Amîd’i övdü ama Adududdevle’yi umursamadı” diye düşünülmesi de emirin prestiji açısından hoş karşılanacak bir durum değildir.³⁵⁰ Şeka’ya göre Adududdevle bu saiklerle şairi sarayına davet etmiş olmalıdır. Her ne sebeple olursa olsun Mütenebbî de Adududdevle’nin davetini geri çevirememiş ve Errecân’dan Şiraz’a doğru yola çıkmıştır. Şairi Şiraz’a dört fersah mesafe kala Adududdevle’nin adamlarından Ebû Ömer es-Sabbağ karşılamış ve ondan bir şiir okumasını istemiştir. Mütenebbî, ona “İnsanların şiirlerini okuduklarını, istiyorsa onlardan dinlemesini” söylemiş, Sabbağ da bu talebin Adududdevle’nin meclisinden kendisine iletiliğini söylemiştir. Bunun üzerine şair, Mısır’dan ayrıldıktan sonra söylediği kasideyi okumuştur.³⁵¹

فَلَمَّا أَخَذْنَا رَكْزَنَا الرَّمَاخَ	بَيْنَ مَكَارِمِنَا وَالْعُلَى
وَبِتُّنَا نُقَبِّلُ أَسْيَافَنَا	وَنَمْسَحُهَا مِنْ يَمَاءِ الْعِدَى
لَتَعْلَمُ مِصْرُ وَمَنْ بِالْعِرَاقِ	وَمَنْ بِالْعَوَاصِمِ أَتَى الْفَتَى
وَأَتَى وَقَيْتُ وَأَتَى أَبَيْتُ	وَأَتَى عَتَوْتُ عَلَى مَنْ عَتَا ³⁵²

*Konakladığımızda sapladık
mızraklarımızı*

*Şereflerimizin ve
erdemlerimizin üzerine*

Kılıçlarımızı öpmeye başladık

*Siliyorduk onları düşmanların
kanlarıyla*

*Öğrenecek Mısır’daki,
Irak’taki*

*Ve başkentlerdeki her kişi ben,
öyle yiğidim*

*Ben bağlılık gösterdim, ben asi
geldim*

Haddini aşana, karşılık verdim.

³⁵⁰ eş-Şekâ, a.g.e., s.463.

³⁵¹ ‘Azzâm, a.g.e., s.193.

³⁵² el-Vâhidî, a.g.e., C.III, s.1881.

Ebû Ömer es-Sabbağ, şairden önce Adududdevle'nin yanına dönerek aralarında geçenleri anlatmış ve şiiri okumuş, Adududdevle de “Mütenebbî bizi tehdit mi ediyor?” demiştir.³⁵³

Mahmud Muhammed Şakir, şairin görünüşe göre halen Acemleri küçümsediğini ve onlara kin duyduğunu, Büveyhîler'in, arkadaşı Seyfuddevle'nin düşmanları oldukları için ve şairin tasvip etmediği Şîî Alevi mezhebine mensubiyetleri dolayısıyla şairin, Adududdevle'nin yanına gitmek konusunda İbnü'l-'Amîd'le tartıştığını düşünmektedir.³⁵⁴ Maarrî de şerhinde şairin istemeyerek Adududdevle'nin sarayına gittiğini zikreder.³⁵⁵

Bununla birlikte kaynaklarda Mütenebbî'nin dinlenip yolculuğun yorgunluğunu üzerinden attıktan sonra Adududdevle'nin huzuruna çıktığı, yeri öptüğü, Adududdevle'ye “Beni sana getiren bineklerime şükürler olsun!” dediği, emirin de ona Mısır'dan ayrılışını ve Ali b. Hamdân'ı sorduğu nakledilir.³⁵⁶

Ayrıca Adududdevle'nin Mütenebbî'yi çok iyi karşıladığı; ilk kasidesini söylediğinde ona çeşitli kıyafetler, kâfûr, anber, misk ve sandal ağacı kokuları, elli bin küçükbaş hayvan, ipekli bir cüppe, bir hint kılıcı, murassa bir kılıç bağı ve altından bir kın hediye ettiği rivayet edilmektedir.³⁵⁷ Yine şairin, gül saçma bayramında Adududdevle'nin yanına girdiğinde gördüğü ihtişam karşısında “Gözlerim bugünkü gibi kalbime hizmet etmedi.” diyerek emire bir kıta söylediği Adududdevle'nin de ona bir at, hilat ve altın kesesi hediye ettiği kaynaklarda yer almaktadır.³⁵⁸

Mütenebbî ve Seyfuddevle arasında görüşmeler gerçekleştiğinde Mütenebbî, ona kasidesini ancak otururken sunabileceği şartını koşmuştur. Şair, Kâfûr'un sarayında ise şiirlerini bir platform üzerinde okumuştur. Adududdevle'ye de şiirlerini ancak otururken okuyabileceği şartını ileri süren şair için sarayda bir koltuk hazırlanmıştır. Ancak bununla birlikte Adududdevle geldiğinde Mütenebbî ayağa kalkmış ve Aduddevle oturmasını buyurduysa da “Heybetiniz beni bunu yapmaktan

³⁵³ ‘Azzâm, a.g.e., s.193.

³⁵⁴ Şakir, a.g.e., C.I, s. 278.

³⁵⁵ el-Ma'arrî, a.g.e. C.IV, s.323.

³⁵⁶ ‘Azzâm, a.g.e., s.193.

³⁵⁷ A.e., s.195.

³⁵⁸ A.e., s.195.

alıkoyuyor.” diyerek ayakta durmayı tercih etmiştir.³⁵⁹ Muhtemelen Mütenebbî, devrin en büyük hükümdarı Adudduddevle’nin sarayında daha önce görmediği şekilde debdebeli görüntülerle karşılaşmış olmalıdır.

Mütenebbî, Adudduddevle için söylediği kasidenin methiye bölümünde Adududdevle’yi karşılaştığı bütün meliklerin en üstünü olarak kabul eder:

وَقَدْ رَأَيْتُ الْمُلُوكَ قَاطِبَةً وَسِرْتُ حَتَّى رَأَيْتُ مَوْلَاهَا

أَبَا شُجَاعٍ بِفَارِسٍ عَضُدَ الْ دَوْلَةِ فَنَّاخُسَرُو شَهْنَشَاهَا³⁶⁰

*Kuşkusuz gördüm meliklerin
kâffesini*

*Ve vardım da nihayet ulaştım
Şâhına.*

*Acem diyarındaki Adududdevle,
Ebû Şucâ,*

Fennahüsrev, Şehinşâha...

İbn Cinnî’nin rivayetine göre Seyfuddevle, kendisinin yanından ayrıldıktan sonra da Mütenebbî’nin şiirlerini okumaya devam etmektedir. Adududdevle için söylenmiş kasidenin bu beyitlerini okuyunca: “Bizi de bu cümlelerin arasına koymuş mudur?” diye yanındakilere sormuştur.³⁶¹

Mütenebbî, Adududdevle’nin sarayının ihtişamından etkilenir; latif kokuların esintilerinin uzak ufuklara dağılışıyla onun ülkesinin genişliğini ima eder. Emîr, zenginliğinin ve gücünün verdiği emniyetle savaş zamanlarında dahi daima gülümser. Şair kendisini onun tebaasından yahut kullarından biri gibi görür ve onun tebaası, Adududdevle’ye itaat etmekle, Allah’tan başkasına kulluk etmeyen; şirkten uzak, tevhid inancı güçlü müminlere benzemektedir:

فَلَيْمًا الْمَلِكُ رَبُّ مَمْلَكَةٍ قَدْ فَعَمَ الْخَافِقِينَ رِيَاهَا

مُبْتَسِمٌ وَالْوُجُوهُ عَابِسَةٌ سِلْمُ الْعِدَى عِنْدَهُ كَهَيْجَاهَا

النَّاسُ كَالْعَابِدِينَ إِلَهَةً وَعَبْدُهُ كَالْمُؤَجَّدِ لِلَّهِ³⁶²

Bir kraliyetin Rabbidir emir

Râyihası, doğu ve batıya yayılan

³⁵⁹ eş-Şekâ, a.g.e., s.473.

³⁶⁰ A.e., C.IV, s.330.

³⁶¹ eş-Şekâ, a.g.e., s.477.

³⁶² el-Ma‘arrî, a.g.e., C.IV, s. 336.

*Âsudedir o (emir), diğerleriyle
asık yüzlü;*

*İnsanlar, kullarıdır
bambaşka ilahların,*

*Muharebe anında ya da emin
olduğunda düşmanlarından*

*Onun kuluysa, müminler
gibidir; Allah'ı birleyen.*

Mütenebbî'nin, Adududdevle için söylediği en iyi kasidelerinden biri de bol yeşillikli tabiat manzaralarına sahip Şi'b Bivân isimli yeri betimlediği methiyesidir:

بِمَنْزِلَةِ الرَّبِيعِ مِنَ الزَّمَانِ مَعَايِي الشَّعْبِ طَيِّبًا فِي الْمَعَايِي
غَرِيبُ الْوَجْهِ وَالْيَدِ وَاللِّسَانِ وَلَكِنَّ الْفَتَى الْعَرَبِيَّ فِيهَا
سُلَيْمَانُ لَسَارَ بِتَرْجُمَانِ مَلَاعِبُ جِنَّةٍ لَوْ سَارَ فِيهَا
خَشِيتُ وَإِنْ كَرُمَنْ مِنَ الْجَرَانِ طَبَتْ فُرْسَانُنَا وَالْخَيْلُ حَتَّى
عَلَى أَعْرَافِهَا مِثْلُ الْجُمَانِ غَدَوْنَا تَنْفُضُ الْأَغْصَانِ فِيهَا
وَجِئْنَا مِنَ الضِّيَاءِ بِمَا كَفَانِي فَسِرْتُ وَقَدْ حَجَبَنَ الشَّمْسَ عَنِّي
نَازِلًا تَفَرُّ مِنَ الْبَنَانِ³⁶³ وَأَلْقَى الشَّرْقُ مِنْهَا فِي ثِيَابِي

*Güzeldir güzelliğine Şi'b
Bivân'ın mesireleri*

*Bahar mevsimidir âdeta
zamanlardan*

Lakin Arap delikanlı orada

Yabancı çehresi, lisanı ve elleri

*Uğrak yeridir cinlerin, şayet
yürüseydi orada*

Tercümanla gezerdi Süleyman

*Büyüledi bineklerimizi ve
atlarımızı öyle ki*

*Ne kadar soylu olsalar da
korktum serkeşliklerinden*

*Yürüdük, düşüyordu dallar
orada*

Saf inciler gibi yelelerine

*Yürüdüm, sakındı dallar, bizi
güneşten*

Ve bize yeterli ışıktı sundular.

Güneş, onlardan elbiseme attı;

*Parmaklardan firar eden
dinarlar.*

³⁶³ İbn Sîde, a.g.e., s.346,347.

Rivayete göre yukarıdaki şiirin son beytini okuduğunda, Aduddevle, Mütenebbî'ye "Vallahi onları (dinarları) senin eline yerleştireceğim" demiştir.³⁶⁴

Mütenebbî, Aduddevle'nin yanında üç ay kalmıştır. Bu kısa süre zarfında sekiz kaside kaleme almıştır. Bunlardan yedisi methiye ve bir tanesi de urcûzedir. Bu şiirlerin her biri yaklaşık elli beyittir. Yüksek seviyede bir kaside nazmedebilmek için ön hazırlık ve çaba gerektiğini düşünürsek Mütenebbî'nin bu kadar süre içerisinde yekûn olarak fazla miktarda şiir yazdığını ve bu dönemde şiiri bir kazanç vasıtası olarak gördüğünü söyleyebiliriz.

Mütenebbî'nin Aduddevle için yazdığı kasidelerinden bir diğeri emirin Bağdat'ta ölen halası için kaleme aldığı mersiyesidir. İkinci bölümde detaylı olarak ele alacağımız mersiye'nin ilk beyti aşağıdaki gibidir:

أَجْرُ مَا الْمُلْكُ مُعَزَّى بِهِ هَذَا الَّذِي أَثَّرَ فِي قَلْبِهِ³⁶⁵

*Sonuncu olsun meliğin taziye
edilişi*

*Bu öyle bir musibet ki
yüreğine tesir etti.*

Bununla birlikte kanaatimizce Mütenebbî'nin Aduddevle için kaleme aldığı en iyi kasidesi, son kasidesidir. Şair, hicri 354 yılı Şaban ayında Aduddevle'ye veda etmek için kaleme aldığı kasidede Büveyhî emirine şükranlarını samimi bir dille ifade eder:

أَرْوُحٌ وَقَدْ خَتَمَتْ عَلَى فُؤَادِي بِحُبِّكَ أَنْ يَحِلَّ بِهِ سِوَاكَ

لَعَلَّ اللَّهَ يَجْعَلُهُ رَجِيلاً يُعِينُ عَلَى الْإِقْلَامَةِ فِي ذَرَاكَ

وَلَوْ أَنِّي اسْتَطَعْتُ حَقَضْتُ طَرْفِي فَلَمْ أَبْصُرْ بِهِ حَتَّى أَرَكَ

وَكَيْفَ الصَّبْرُ عَنْكَ وَقَدْ كَفَانِي نَدَاكَ الْمُسْتَفِيزُ وَمَا كَفَاكَ

أَتَتْرُكُنِي وَعَيْنُ الشَّمْسِ نَعْلِي فَتَقْطَعُ مَشْيَتِي فِيهَا الشِّرَاكَ

أَرَى أَسْفِي وَمَا سِرْنَا شَدِيداً فَكَيْفَ إِذَا غَدَا السَّيْرُ ابْتِرَاكَ³⁶⁶

³⁶⁴ es-Se'âlibî, a.g.e., C.I, s.99.

³⁶⁵ el-Ma'arrî, a.g.e., C.IV, s.364.

³⁶⁶ A.e., C.IV, s.413.

*Gidiyorum gönlümü
mühürlemiş olduğun halde*

*Senden özgesine yer
bırakmayan sevginle*

*Umulur ki Allah, onu
himayende*

Kalabilmek için kılsın vesile

*Şayet, yapabilseydim kısdardım
gözlerimi*

*Bakmazdım onlarla hiçbir
cihete*

*Nasıl sabredeyim senden uzak
durmaya*

*Cömertliğin yetti bana, sana
yetmediyse de*

*Bırakıyor musun beni?
Güneşin bağı, nalınlarım
olduğu halde*

*Ve orada yürüyüşüm,
bağcıklarımı kopardığında*

*Görürken hüznümü, yürüşümde
acele etmediğimde*

Nasıl olur ivedi yürüyüşümde?

1.14. Ölümü:

Klasik kaynaklarda Mütenebbî'nin ölümü hakkındaki rivayetler çeşitlidir. Bunlardan ilki, şairin Şiraz'dan ayrılıp memleketi Kûfe'ye giderken, hicri 354 (m.965) yılının Şaban ya da Ramazan ayında, Benî Esed ya da Benî Kilâb kabilelerinden bir grup tarafından yolunun kesilerek, grubun lideri ve şairin daha önce hicvettiği Dabbe b.Yezid el-'Aynî'nin dayısı Fâtik el-Esedî tarafından, hicvin intikamını almak amacıyla öldürüldüğüdür.³⁶⁷ Başka bir rivayete göre ise Adududdevle'nin kendisine hediye ettiği pek çok hediyelerle Kûfe'ye dönen şairi, oğlu Muhassed ve kölesi Müflih'le birlikteyken hırsızlar ya da bedeviler, öldürmüştür.³⁶⁸

İbnü'l-Cevzî, el-Muntazam'da şairin ölüm hadisesiyle ilgili üç farklı rivayet aktarır. Rivayetlerin ilki, şairin yolculuğa çıktığı sırada beraberinde çok malı olduğu ve bedevîlerin mallarını almak için onu öldürmüş olduğudur. Şair, Şiraz'dan iyi bir şekilde ayrılmıştır. Yanında nöbetçileri olmadığından bedeviler yoluna çıkarak onu ve oğlunu öldürmüştür. Katilinin ismi, Fâtik b. Ebî Cehle el-Esedî'dir. İkinci rivayet ise Adududdevle hakkında söylediği bir söz yüzünden öldürülmüş olabileceğidir. Buna

³⁶⁷ 'Azzâm, a.g.e., s.209.

³⁶⁸ İbnü'l-Enbârî, a.g.e., s. 185.

göre Mütenebbî, Şiraz'a geldiğinde Adududdevle, ona ikramda bulunmuş; üç bin dinar hediye etmiştir. Daha sonra bir hile düşünerek Seyfuddevle'nin mi yoksa kendisinin mi hediyelerinin daha çok olduğunu sordurmuş, şair: "Bu daha boldur ama tekellüflüdür. Seyfuddevle daha samimi bir şekilde ikram ediyordu." demiştir. Adududdevle, öfkelenerek Benî Dabbe'den bir topluluğu onu öldürmesi için görevlendirmiştir. Üçüncü rivayet ise Mütenebbî'nin Dabbe el-Esedî'yi hicvetmesi üzerine Dabbe'nin şairin yolunu kesip onu öldürmesidir.³⁶⁹

el-Vâhidî'nin şerhinde, Dabbe'nin, yanında konaklayan herkese zulmeden biri olduğu, babasının Irak'lı bir kavim tarafından öldürüldüğü ve annesinin kaçırıldığı nakledilir. Mütenebbî, bir gün eşraftan bir toplulukla onun yanından geçerken kendisinden imtina etmiştir. Bunun üzerine Dabbe, hem Mütenebbî'ye hem de beraberindekilere küfretmiş, şairin yanındakiler, benzer sözlerle Dabbe'ye cevap vermesini istedilerse de bu şaire ağır gelmiştir.³⁷⁰

el-Berkukî'nin şerhinde ise yukarıdaki rivayete ek olarak şairin, atının sırtında iken zoraki olarak Dabbe'yi hicvettiği ancak daha sonra bu şiir ona okunduğunda şiiri inkar ettiği zikredilir.³⁷¹ Dabbe'nin yukarıda bahsi geçen ailesi ile ilgili durumunu ifşa eden, ağır bir yergi üslubuyla söylenmiş şiirin ilk mısraı şöyledir:

مَا أَصَفَ الْقَوْمَ ضَبَّهَ وَأُمَّهُ الطَّرْظُ بَبَّهَ³⁷²

İnsaf etmedi kavim, Dabbe'ye Ve sarkık memeli annesine.

Subhu'l-Munbî'deki rivayete göre ise Hâlidîyyân³⁷³, Ebû Nasr Muhammed el-Cebbûlî'ye şairin nasıl öldüğünü soran bir mektup yazmıştır. el-Cebbûlî'nin hadiseyi etraflıca anlatan cevabına göre Fâtik el-Esedî, amcaoğullarıyla birlikte, şairin yolunu gözlemiş ve onu beklemiştir. Cebbûlî, şairle karşılaştığında ona ne yapacağını sormuş

³⁶⁹ İbnü'l-Cevzî, **a.g.e.**, C XIV, s. 166, 167.

³⁷⁰ el-Vâhidî, **a.g.e.**, s. 723, 724.

³⁷¹ el-Berkukî, **a.g.e.**, C. I, s.330; Geert Jan van Gelder, "Al-Mutanabbi's Worst Poem: The Lampoon on Dabba", **Tradition and Reception in Arabic Literature Essays dedicated to Andras Hamori**, Harrasowitz Verlag, 2019, Wiesbaden, s.81.

³⁷² el-Ma'arrî, **a.g.e.**, C. IV, s.251,253.

³⁷³ Ebû Bekir Muhammed b. Hâşim el-Hâlidî (ö.380/990) ve Ebû Osman Saîd b. Hâşim el-Hâlidî (ö.390/1000) isimli şair kardeşlerin müşterek lakabıdır. İkisi de Seyfuddevle'nin meclisindeki şairlerden olup, Musul'un Hâlidîye köyünde doğdukları için ya da dedeleri Hâlid el-Abdî'ye nisbetle bu lakapla anılırlar. Birlikte anıldıkları gibi birlikte şiir söylemişlerdir. **Bkz.** Tevfik Rüştü Topuzoğlu, "Hâlidîyyân", **DİA**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997, C. XV, s.294.

Fâtik de Dabbe'yi hicvetmekten onu azledeceğini söylemiştir. Zira Fâtik el-Esedî, Mütenebbî'nin daha önce hicvettiği Dabbe'nin dayısıdır. Cebbûlî, ona nasihat ederek, bundan vazgeçirmeye çalışsa da Fâtik: “Ey Ebû Nasr şayet gözlerimi onunla sürmelesem ve yer, bizi bir araya getirirse onun kanını akıtacağım ve hayatını mahvedeceğim.” demiştir. Olayın üzerinden üç gün geçmeden Mütenebbî, altın, güzel kokular, kıymetli eşyalar ve değerli kitaplarla yüklü katırlarla birlikte Cebbûlî'nin yanına gelmiştir. el-Cebbûlî, şairi evinde ağırlamış, görüştüğü kimseleri sormuş, Mütenebbî de İbnü'l-'Amîd'in ilmini ve cömertliğini keza Adududdevle'yi ve cömertliğini anlatmıştır. Akşam olduğunda nasıl seyahat edeceğini merak etmiş, şair de geceleri yürümenin kendisi için daha kolay olacağını söylemiştir. Cebbûlî, kendisine rehberlik etmesi ve tehlikeli yerleri bildirmesi için bölgenin adamlarından bazılarını yanına almasını tembihleyince şair, ne ima ettiğini sormuş o da Fâtik'in, yeğeni Dabbe'yi hicvettiği için ondan intikam almak istediğini ve tedbir alınması gerektiğini; yanında yirmi kadar kişi olduğunu söylemiştir. Ebu't-Tayyib'in kölesi: “Ebû Nasr doğru söylüyor, yanına yirmi adam al da senin önünde Bağdat'a yürüsünler! deyince Mütenebbî, sinirlenerek ona galiz sözler söylemiş; “Vallahi insanların benim hakkımda kılıcından başkasının nezaretinde yürüyor diye konuşmasına razı gelmem” demiştir. Cebbûlî: Benim tarafımdan bir topluluğu senden önce gönderirim seni korurlar dediyse de şair: Vallahi bunların hiçbirini yapmam. Beni kuş pisliğiyle mi korkutuyorsun Ebû Nasr? Vallahi benim şu asam Fırat'ın kenarına atılsa ve Benî Esed beş gündür susuz olsalar, suya yılanların karnıymışcasına bakarlar da cesaret edip ondan içemezler. Onlarla zihnimi yormaktan Allah'a sığınırım” demiş Cebbûlî de : “İnşallah” deyince Ebu't-Tayyib: “O ne geçmiş ne de geleceği getirebilen bir sözdür.” demiştir.³⁷⁴

Hizânetü'l-Edeb'te yer alan rivayette ise Ebu'l-Hasan es-Sûsî, Ahvaz'da Mühellebî'nin valisi iken Mütenebbî gelmiş, atından inerek yolda ıslanmış olan sandıklarını ve küfelerini açmıştır. Daha sonra Fâtik el-Esedî bir toplulukla onun yanına gelerek: “Efendimiz bu diyara gelerek şiiriyle onu şereflendirdi. Lakin Deyrkunne'de yol ıssızdır ve haydutlar tarafından kapanmıştır. Benî Esed, bu mesafeyi onun hizmetinde yürüsünler ve her birine beyaz bir elbise teberru edilsin” demiştir.

³⁷⁴ el-Bedî', a.g.e., s.172-173.

Mütenebbî “Öyleyse Allah, bu elimdeki yağız ata ve taktığım kılıcın yalımına ne bıraktı? Hiçbir kimsenin yardımını düşünmüyorum.” diye cevap vermiştir. Fâtik, bunun üzerine hacıların yolunu kesip, kanlarını döken yetmiş kadar kimseyi toplayıp Mütenebbî’yi gözlemiştir. Mütenebbî, yolu yarılacağında onun yolunu kesmişlerdir.³⁷⁵

Abdolvahab ‘Azzâm, bu rivayette bazı boşluklar olduğunu söylemektedir; örneğin Ebu’l-Hasan es-Sûsî, Mühellebî’nin valisi olduğunu söylemektedir. Ancak Mühellebî, Mütenebbî’nin ölümünden önce, h.352 yılında vefat etmiştir.³⁷⁶

Suyûtî ise Hüsnü’l-Muhâdara’da Mütenebbî’nin, Kâfûr’un adamlarından bir topluluğu ayarttığı için Kâfûr’un ondan kuşkulandığını ve üzerinde baskı kurduğunu, Mütenebbî Mısır’dan kaçınca da yakalanıp öldürülmesi için adamlarını onun peşinden gönderdiğini nakletmiştir.³⁷⁷

Abdülvehab ‘Azzâm, Mütenebbî’nin ölümüyle ilgili birkaç farklı rivayeti zikreder. Bunlardan bazıları şöyledir: Mütenebbî, h. 354 yılı Şaban ayında Şiraz’dan ayrılarak, Kûfe’ye doğru yola çıkmıştır, daha önce hicvettiği Dabbe b. Muhammed el-‘Aynî Benî Kilâb kabilesinden bir grupla Deyru’l-‘Âkûl ve Sâfiye arasında onun yolunu kesmiştir. Her ne kadar yola çıkmadan önce şaire koruma maksatlı olarak yanına adamlar alması söylendiyse de o “Kılıcım ve mızrağım bana nezaret eder.” diyerek buna itiraz etmiştir. Rivayete göre Fâtik yaklaştığında Mütenebbî’nin yanında Sirâc isimli bir kölesi bulunmaktadır. Şair, ondan zırhını çıkarmasını istemiş ve zırhı giydikten sonra şu şiiri söylemiştir.³⁷⁸

مَا تَرَى الْيَوْمَ هَا هُنَا مِنْ قِتَالٍ	أَفْرِغِ الدَّرْعَ يَا سِرَاجَ وَأَبْصِرْ
فَانْعَ لِلْعَالَمِينَ كُلِّ الرِّجَالِ ³⁷⁹	فَلَيْتَ رُحْتُ فِي الْمَكْرِ صَرِيْعًا
<i>Zırhı çıkar ey Sirâc ve gözle!</i>	<i>Bugün işte burada göreceğin şey öldürme.</i>

³⁷⁵ Ömer el-Bağdâdî, **a.g.e.**, C.II, s.362.

³⁷⁶ ‘Azzâm, **a.g.e.**, s. 203.

³⁷⁷ Celâlüddîn ‘Abdurrahman es-Suyûtî, **Hüsnü’l-Muhâdara fî Târîhi Mısır ve’l-Kâhira**, yay. haz. Muhammed Ebu’l-Fazl İbrahim, Dâru’l-Hayâi’l-Kütübi’l-‘Arabiyye, 1967, C.I, s.560.

³⁷⁸ ‘Azzâm, **a.g.e.**, s. 210.

³⁷⁹ **A.e.**, s.210.

Şayet hileyle yıkılırsam yere

*Duyur alemdeki her bir
kimseye!*

Daha sonra Fâtik: “Yazıklar olsun sakalına ey sövgücü! Sen değil miydin; At, gece, çöl tanır beni ve kılıç, mızrak, kağıt kalem. diyen?” Mütenebbî de bunun üzerine “Ben hala sözümdeyim.” diyerek küfretmiştir. Ancak şairin atının bacaklarından biri çukura girmiş ve atlılar etrafını kuşatarak onu öldürmüştür. Bu hadisenin öğle saatlerinde vuku bulduğu Mütenebbî’nin oğlu ve kölesi ile birlikte öldürüldüğü nakledilmiştir.

Başka bir rivayette ise Fâtik’in ok ve mızrak kullanan otuz küsur adamı olduğu zikredilir. Hizânetü’l-Edeb’de ise Fâtik’in yetmiş adamı olduğu Ebu’t-Tayyib’in yanındaki herkesi öldürdüğü, Fâtik’in ona solundan saldırarak atından düşürdüğü, oğlunun kaçtığı ancak sonra dönerek babasının defterlerini istediği, bir atının arkasından yetişerek onu da öldürdüğü zikredilir.³⁸⁰ Ayrıca Mütenebbî’nin el-Buhturî ve Ebû Temmâm’ın divanlarını yanında taşıdığı ancak bunu inkar ettiği, öldürüldüğünde bütün defterlerinin dağıldığı ve üzerinde Mütenebbî’nin kendi el yazısıyla bazı düzeltmeler yaptığı yer almaktadır.³⁸¹

İbnü’l-Kesîr ed-Dımeşkî, el-Bidâye ve’n-Nihâye’de hikayeyi bazı nüanslarla nakleder: Adududdevle, Mütenebbî’yi ikiyüz bin dirhemle ödüllendirmiştir. Yine otuz bin dinar olduğu da nakledilir. Daha sonra ona bir tuzak kurmuş, Seyfuddevle’nin mi yoksa Adududdevle’nin mi hediyelerinin daha çok olduğunu sordurmuştur. Şair: “Bu bol ama tekellüflü, o daha az ama verenin ruhunun inceliğiyledir.” demiştir. Bu söz, Adududdevle’nin kulağına gidince çok öfkelenmiş, ona bir hile düşünmüş ve bedevîlerden bir grubu bunun için görevlendirmiştir. Bedevîler, Bağdat’a dönerken şairin yolunu kesmiştir. Onların lideri, daha önce Mütenebbî’nin hicvettiği İbn Fâtik el-Esedî’dir. Bu topluluk, Mütenebbî’yi öldürüp mallarını ele geçirmişlerdir. Olay çarşamba ya da pazartesi günü Ramazan ayının bitimine beş ya da üç gün kala yahut Şaban ayında cereyan etmiştir. Şair, bir armut ağacının altında konaklayıp yemek

³⁸⁰ el-Bağdâdî, a.g.e., C.II, s.363.

³⁸¹ el-Bedî‘, a.g.e., s.186.

yemek için sofrasını kurduğunda oğlu Muhassed ve on beş kölesiyle birlikte öldürülmüştür.³⁸²

Modern kaynaklara bakacak olursak, Mahmud Muhammed Şakir, Mütenebbî'nin ölümünü, Kâfûr'un, Büveyhîlerle birlikte planladığı bir komplo olarak görmektedir. Kâfûr, Mütenebbî'nin henüz kendisini hicvetmeden önce Mısır'dan kaçtığında onu bulmak için maddi imkanlarını kullanmıştır. Dolayısıyla şairin ağır hicivlerinden sonra daha fazlasını harcaması kuvvetle ihtimaldir. Kâfûr'un hem Abbasîlerle hem de Fatimîlerle bağı vardır; Irak'taki Fatimîler'i Mütenebbî'yi gözlemesi için yönlendirmiş olmalıdır.³⁸³ Tâhâ Hüseyin ise şairin gençliğinde intisap ettiği Karmatî akidesinden rücu ettiği için onu Karmatîler'in öldürdüğünü ileri sürmektedir.³⁸⁴

Yasin 'Ayaş, "Mütenebbî'yi kim öldürdü?" isimli makalesinde şairin ölüm hadisesiyle ilgili söylentiler, şiirlerindeki söylemleri ve özellikle Şiraz'da yazmış olduğu kasidelerinden hareketle onun ölümünü Adududdevle'nin planladığını söylemektedir. 'Ayaş'a göre Büveyhî emiri, şairin Dabbe b. Yezîd'i hicvetmesini de bir paravan olarak kullanmış, Acem yöneticilere sık sık tarizde bulunan Arap milliyetçisi bu şairi öldürtmüştür. Adududdevle'nin, Mütenebbî'ye israf derecesindeki ikramları da bir hile olup kendisini, misafirini öldüren bir kimse olarak anılmaktan korumak içindir.³⁸⁵ Yine yazara göre Mütenebbî, şiirlerinde Acem yöneticileri kötülediği, onlarla alay edip ölmelerini istediği için Adududdevle'nin nefretini kazanmıştır:

وَسَادَةُ الْمُسْلِمِينَ الْأَعْبُدُ الْقَزَمَ	سَادَاتُ كُلِّ أُنَاسٍ مِنْ نُفُوسِهِمْ
يَا أُمَّةَ ضَجَّكَتْ مِنْ جَهْلِهَا الْأُمَمُ ³⁸⁶	أَغَايَةُ الدِّينِ أَنْ تُحْفُوا شَوَارِبَكُمْ
<i>Kendi içlerindendir bütün insanların liderleri</i>	<i>Müslümanlarınsa rezil köleler efendileri.</i>

³⁸² Ebu'l-Fedâ İsmail b. Kesîr ed-Dımeşkî, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, yay.haz. Abdulkâdir el-Arnaût, Dâr İbn Kesîr, Beyrut, C.XII, s. 223.

³⁸³ Şakir, **a.g.e.**, C.I, s. 286.

³⁸⁴ Hüseyin, **a.g.e.**, s. 375.

³⁸⁵ Yasin 'Ayaş, "Men Ellezi Katele el-Mütenebbî", **Dirâsât el-Ulûmu'l-İnsâniyye el-İctimâiyye**, C.XXXIX, 2012 s. 624.

³⁸⁶ el-Ma'arri, **a.g.e.**, C. IV, s.161; 'Ayaş, **a.g.e.**, s. 625,628.

*Ey cehaletiyle ümmetlerin
eğlendiği ahali!*

*Bıyıklarınızı traş etmeniz mi
dinin yegâne gereği?*

Şair, aşağıdaki şiirinde de toplumdaki sosyal tabakaların seviyece değersizliğini ironik bir biçimde eleştirmektedir:

أَذُمُّ إِلَى هَذَا الزَّمَانِ أَهْلَهُ فَأَعْلَمُهُمْ قَدَمٌ وَأَحْزَمُهُمْ
وَأَكْرَمُهُمْ كَلْبٌ وَأَبْصَرُهُمْ عَمٌ وَأَسْهَدُهُمْ فَهْدٌ وَأَشْجَعُهُمْ قِرْدٌ
خَلِيلِي دُونَ النَّاسِ حُزْنٌ وَعِزَّةٌ عَلَى فَقْدٍ مَنْ أَحْبَبْتُ مَا لَهَا فَقْدٌ
تَلَجُّ دُمُوعِي بِالْجُفُونِ كَأَنَّمَا جُفُونِي لِعَيْنِي كُلِّ بَاكِیَةٍ خَدٌ³⁸⁷

*Şikâyet ediyorum bu zamana
ahalicisini ki*

*Budala, onların en âlimi ve
rezil, en iradelisi.*

*İt, en muhteremi; kör en
basiretlisi*

*Çita en gayretlisi ve maymun
en cesaretlisi*

*İnsanlar arasında dostlarım,
hüzün ve gözyaşı*

*Kaybettim sevdiklerimi ne var
ki yok o ikisinin bir yitimi.*

*Sebat eder gözyaşlarım
gözkapaklarımda*

*Gözkapaklarım ağlayan
herkesin gözleri için bir yanak
sanki.*

Kâfûr'u hicvettiği bir şiirinde ise kölelerin, özgür insanların başına geçerek efendi olmalarına kızar, Seyfûddevl'e'yi bırakıp da Mısır'a yönelişine hayıflanır:

أُرِيدُ مِنَ الْأَيَّامِ مَا لَا يُرِيدُهُ سِوَايَ وَلَا يُجْرِي بِخَاطِرِهِ فِكْرَا
صَحَبْتُ مُلُوكَ الْأَرْضِ مُغْتَبِطًا بِهِمْ وَفَارَقْتُهُمْ مَلَأَ مِنْ حَتَقٍ صَدْرَا
وَلَمَّا رَأَيْتُ الْعَبْدَ لِلْحُرِّ مَالِكًا أَبَيْتُ إِبَاءَ الْحُرِّ مُسْتَرْزَقًا حُرًّا
وَمَصْرُ لَعْمَرِي أَهْلٌ كُلِّ عَجِيبَةٍ وَلَا مِثْلَ ذَا الْمَخْصِيِّ أَعْجُوبَةً يَكْرَا
وَفَارَقْتُ خَيْرَ النَّاسِ قَاصِدَ شَرِّهِمْ وَأَكْرَمَهُمْ طَرًّا لِأَنْذَلِهِمْ طَرًّا³⁸⁸

*Diliyorum günlerden, onların
dilemediklerini*

*Benim dışındakilerin aklına
gelmediğini*

³⁸⁷ el-Ma'arri, a.g.e., C. II, s.352, 353.

³⁸⁸ A.e., C. IV, s.442, 443; 'Ayaş, a.g.e., s. 628.

*Eşlik ettim arzın meliklerine
gıpta ederek*

*Ve ayrıldım onlardan bağrımın
öfkesiyle*

*Görünce kölenin, hürü mülk
edindiğini*

*Başkaldırdım hürün
haysiyetiyle.*

*Ya Mısır? Yemin olsun ki her
garabetin ehlidir.*

*Ve bu hadım gibi tuhafı
görülmemiştir.*

*Bıraktım da insanların en
hayırlısını, yöneldim en
uğursuzuna;*

*En muhtereminden en
alçağına...*

Adududdevle, Mütenebbî'nin kendisine yazdığı methiyelerin Seyfuddevle'ye yazdıklarının yanında pek kıymetli olmadığını bilmektedir. Ancak şairin, kendisine nazmettiği kasidelerle ondan istediği şeyi almış, ne olursa olsun ismini ebedileştirecek bir övgü kazanmıştır. Şairin yanına gelmesini istemesinin nedeni de budur. Bununla birlikte Adududdevle, şairin, daha önce Dabbe için söylediği uğursuz şiiri de bilmektedir. Zira Mütenebbî'nin şiirleri, entelektüeller ve devlet adamları arasında takip edilmektedir. Adududdevle, bu fırsatı değerlendirmek istemiş, bir hicivle onun sonunu hazırlayarak Fâtik el-Esedî'ye ya da başka hırsızlara Mütenebbî'nin Kûfe'ye dönmekte olduğunu haber vermiş olmalıdır. Zira bu kavgacı, Acem yöneticilere öfkeli, onların “boyunlarını vurmaya hevesli”³⁸⁹, “her köşede bir ayak izi olan”³⁹⁰, “bütün mahlukların ayaklarının altında”³⁹¹ olduğunu söyleyen şairi öldürmeyi düşünmemesi için bir neden yoktur.³⁹²

Mütenebbî'nin Adududdevle'ye veda ettiği son kasidede azımsanmayacak miktarda üzüntü ve karamsarlığı çağrıştıran; hüznün, ayrılık, özlem, kaygı, hastalık, katl, illet gibi kelimelerin yanı sıra endişeli ruh halini yansıtan birçok ifade ve terkipleri kullandığı görülmektedir. Yine şairin, “ağzına mukayyet olmak”, “arzularını yanına almamak”, “bir hastalıktan diğeriyle şifa talep etmek” gibi ifadeleri kullanarak

³⁸⁹ (وتضريب أعناق الملوك وهامها) Bkz. el-Berkûkî, a.g.e., C. II, s. 254.

³⁹⁰ (له على كل هامة قدم) Bkz. Ebî Muhammed el-Hasan b. 'Ali İbn Vekî', *Kitâb el-Munsif li's-Sârîk ve'l-Mesrûk minhu fî İzhâri Serikât Ebi't-Tayyib el-Mütenebbî*, yay. haz. Muhammed Yûsuf Necm, Beyrut, Dâr Sâdır, 1992, C.I s. 365.

³⁹¹ وَفَقًا تَحْتَ أَخْمَصِي قَدَرُ نَفْسِي...وَافَقًا تَحْتَ أَخْمَصِي الْأَنَامِ (Himmetimin ayaklarının altında duruyorken ben mahlukat da benim ayaklarımın altında duruyor.) Bkz. el-Ma'arrî, a.g.e., C. II, s. 222.

³⁹² 'Ayaş, a.g.e., s. 635.

Adududdevle'den ayrılışını, ailesine duyduğu özleminden daha büyük bir hastalık olarak görmesi de dikkat çekicidir. Ayrıca kasidede binekten düşmek (ابرتراك), kılıcın kesmesi (أحك), zayıflık (ركك) gibi kelimelerle birlikte güçlü ve semiz develerin Irak'a varıncaya kadar Adududdevle'nin hediyelerinin ağırlığı nedeniyle tükenip biteceğini söylemesi de düşündürücüdür:³⁹³

وَأَنَّ الْبُخْتِ لَا يُعْرِفَنَّ إِلَّا وَقَدْ أَنْزَى الْغَدَايَةَ الْكَاكَا³⁹⁴

*Ve keşke haber verse; Horasan
develeri Irak'a varıncaya dek*

*Cömertliğinin semiz develeri
tüketeyeceğini*

'Ayaş'a göre bu kasidenin aşağıdaki beyitlerindeki ifadelerden Mütenebbî'nin onu gizlice gözetleyen düşmanları olduğunu, savaşçıların onu seyahatinde koruyacağı, yolunun eziyetle sonuçlanma ihtimalini tahmin ettiği anlaşılmaktadır. Şair, bu kasidesinde daha önceki yolculuk şiirlerinde yer almayan pesimist ifadeleri kullanmıştır.³⁹⁵

يُشَرِّدُ يُمْنُ فَنَّاخُسِرُ عَيَّيْ قَنَا الْأَغْدَاءُ وَالطَّغْنِ الدِّرَاكَا

وَالْبَسُ مِنْ رِضَاهُ فِي طَرِيقِي سَلَاخًا يَذْعُرُ الْأَبْطَالَ شَاكَا³⁹⁶

*Defeder, Fennâhüsrev'in uğuru
benden*

*Düşmanların mızrağını ve
aralıksız çarpışmayı*

*Giyiniyorum yolculuğumda
onun rızasından;*

*Savaşçıları korkutan güçlü bir
silah.*

'Ayaş'a göre Mütenebbî, emirin kendisine bir tuzak kurduğunu hissettiği için kasidede özellikle Adududdevle'nin memleketindeki güvenlik ve emniyeti övmektedir.³⁹⁷

Adududdevle, bu hadisenin kendi ülkesinin dışında gerçekleşmesine özen göstermiştir. Zira Mu'izüddeve ve halifeye bağlı bir bölgede öldürüldüğü için şairin ölümünden kendisi sorumlu olmamıştır. Üstelik şairle birlikte beraberindekiler de öldürülerek görgü tanıkları da ortadan kaldırılmıştır. Şayet Adududdevle, bu cinayeti

³⁹³ A.e., s. 634.

³⁹⁴ el-Ma'arrî, a.g.e., C.IV, s. 419.

³⁹⁵ 'Ayaş, a.g.e., s. 635.

³⁹⁶ el-Berkûkî, a.g.e., C. III, s. 134.

³⁹⁷ 'Ayaş, a.g.e., s. 635.

planlayan kişi değilse en azından cinayetin kim tarafından işlendiğini ortaya çıkarması gereklidir. Zira şair, onun misafiridir. Ayrıca tarihçiler ve biyografi yazarları ya da şârihlerin hiçbiri, Mütenebbî'yi Kâfûr'un öldürtmüş olabileceğine dair bir imada bulunmamıştır.³⁹⁸

Mütenebbî'nin öldüğü yer ise Subhu'l-Munbî'de geçen Ebû Nasr el-Cübbelî'nin rivayeti ve Hatîb el-Bağdâdî'nin rivayetine göre Numaniye ya da Deyr 'Âkûl yakınlarındadır.³⁹⁹ İbnu'l-Enbârî, öldüğü yeri Deyr 'Âkûl yakınlarındaki Sâfiye olarak zikreder.⁴⁰⁰ İbn Hallikân ise bütün rivayetleri bir araya getirerek Numaniye yakınlarında, Sâfiye denilen bir yerde Deyr 'Âkûl'un civarında ve Sevâd Bağdat'ın batısında olduğunu söylemektedir.⁴⁰¹

'Abdülvehâb 'Azzâm, Mütenebbî'nin ölümü ile ilgili çeşitli rivayetleri inceledikten sonra şairin, Bağdat'a gitmek üzere Ramazan ayının onyedisinde cumartesi günü Vâsıt'tan ayrıldığını zira o gün 'Ali b. Hamza el-Basrî'nin onun son iki kasidesini rivayet ettiğini daha sonra Cebbûl'e vardıdaını ve Ebû Nasr el-Cebbûlî'nin yanında konakladığını söylemektedir. şair, daha sonra Vâsıt ve Bağdat arasındaki Numaniye'yi geride bırakarak ilerlemiş Sâfiye'yi geçerek Deyr 'Âkul'e yönelmiştir.⁴⁰² Ölüm hadisesi bu sırada gerçekleşmiştir.

Yukarıdaki bilgilerden hareketle Mütenebbî'nin ölüm hadisesiyle ilgili klasik kaynaklardaki rivayetlerin birbirinden farklılık gösterdiğini; şairin, mallarını gaspetmek için ya hırsızlar tarafından öldürüldüğünü ya söylediği hiciv nedeniyle Dabbe'nin dayısı Fâtik el-Esedî tarafından ya da Adududdevle'nin hediyeleri için yaptığı yorum nedeniyle öldürülmüş olabileceğini söyleyebiliriz. Yine Yasin 'Ayaş'ın "şairin ölümünün siyasi görüşleri nedeniyle Adududdevle tarafından planlanmış bir cinayet olduğu" iddiası da şairin son kasidesindeki karamsar ve endişeli ruh halini yansıtan ifadelerine baktıdaımızda mümkün gözükmemtedir. Nitekim şair, en son

³⁹⁸ A.e., s. 636.

³⁹⁹ el-Bedî', a.g.e., s.173; Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e., C. V, s. 169.

⁴⁰⁰ İbnü'l-Enbârî, a.g.e., s. 185.

⁴⁰¹ İbn Hallikân, a.g.e., C.I, s. 123.

⁴⁰² 'Azzâm, a.g.e., s. 207.

kasidesinin son beyitlerinde âdeta ölümünü hissetmişçesine, yolculuğunda başına gelecek her şeye hazır olduğunu söylemektedir:

فَرُّلْ يَا بُعْدُ عَنْ أَيْدِي رِغَابٍ لَهَا وَقَعُ الْأَسِنَّةِ فِي حَشَاكَ
وَأَيَّا شِئْتِ يَا طَرْقِي فَكُونِي أَذَاةً أَوْ نَجَاةً أَوْ هَلَاكَ
فَلَوْ سِرْنَا وَفِي تَثْرَيْنَ خَمْسٍ رَأُونِي قَبْلَ أَنْ يَرُوا السِّمَاكَ⁴⁰³

*Çekil ey ayrılık; devemin
bacaklarının yolundan!*

*Temrenlerin, ciğere nüfuz edişi
gibidir onlar.*

*Ve nasıl dilerseniz öyle olun
yollar!*

*İster cefâ ister eman ister
helâk...*

*Şayet yola çıkarsak altıncı
gününde teşrinin*

*Görürler beni, Çoban Yıldızı
doğmadan.*

1.15. Şahsiyeti:

Mütenebbî'nin şiirleri, hayatının en samimi ifadesi ve içsel dünyasının en hakiki anlatımıdır. Şairin kelimeleri, bizzat kendisi; kendisi de bizzat kelimeleridir. O, sözüyle olan birliğinde devrinin en sadık şairlerindendir. Dolayısıyla şiirlerini incelemek, şairin portresini net bir şekilde ortaya çıkarır; hayatı ve şahsiyetiyle ilgili modern ya da kadim müelliflerin rivayetlerinden ve yorumlarından daha objektif bir analiz imkanı sunar.

Bu bağlamda şairin şahsiyetinin belirgin özelliklerini hem şiirlerinden hem de hakkındaki rivayetlerden hareketle kibir ve azamet, karamsarlık, cesaret ve güç istenci, hırs ve tamahkarlık, sabır ve ciddiyet olarak sıralayabiliriz. Ayrıca onun cimriliğine dair de kaynaklarda bazı anekdotlar bulunmaktadır.

Şüphesiz Mütenebbî'nin şahsiyetindeki en bariz özellik, şairin sınırsız öz güveni ve kendisini başkalarından üstün görmesidir. Çocukluğundan itibaren keskin

⁴⁰³ el-Ma'arrî, a.g.e., C.IV, s. 422.

bir zekâ ve şiirsel bir dehaya sahip olduğunu bilen Mütenebbî, bir şiirinde kendini beğenmedeki haklılığını dillendirir:

إِنْ أَكُنْ مُعْجَاباً فَعُجْبُ عَجِيبٍ لَمْ يَجِدْ فَوْقَ نَفْسِهِ مِنْ مَزِيدٍ⁴⁰⁴

Eğer mütekebbirsem, bu, kendi Eşsiz bir kimsenin beğenisidir.
zâtının fevkindesini bulamayan,

Başka bir şiirinde de kendisinin herhangi bir kimseyle karşılaştırılmasının söz konusu dahi olamayacağını söyler:

أَمِطْ عَنْكَ تَشْبِيهِي بِمَا وَكَأَنَّهُ فَمَا أَحَدٌ فَوْقِي وَلَا أَحَدٌ مِثْلِي⁴⁰⁵

Defet beni “o şey ki” ve “sanki” Zira yok ne benim fevkimde ne
ile teşbih edeni, de benzerimde biri.

Yine şair, Seyfûddeve’nin huzurunda Ebû Firâs ve diğer şairlerin bulunduğu bir mecliste şu şiiri söyleme cüretinde bulunmuştur:

سَيَعْلَمُ الْجَمْعُ مِمَّنْ ضَمَّ مَجْلِسَنَا بِأَنِّي خَيْرُ مَنْ تَسْعَى بِهِ قَدَمٌ⁴⁰⁶

Meclisimizin topladığı herkes Kuşkusuz benim; ayağı yere
bilecek ki basanların en hayırlısı.

Mütenebbî’nin şöhrete ulaştıktan sonra meliklerden ve emirlerden başkasını övmeyi reddetmesi, Errecân’da İbnü’l-‘Amîd’in meclisine gittiğinde daha önce Seyfûddeve ve Kâfûr’un sarayında gördüğü ihtişamı bulamadığı için beldeyi küçümsemesi ve yine gururundan dolayı emirlere kasidelerini ancak otururken sunmayı şart koşması da azametinin bir göstergesidir.

Mahmud el-‘Akkad, Mütenebbî’nin kendini beğenmişliğini, şiirinin şöhret olma nedenlerinden biri olarak görür.⁴⁰⁷ Nevra Şemlân ise Mütenebbî’nin hasetçilerinin onun şiirdeki yetkinliğini, bilerek görmezden geldiklerini ve şairin de bu

⁴⁰⁴ <http://www.almotanabbi.com/searchPoems.do?jsessionid=HZuYt-2ogmLkjjA2vvkiryx.undefiend?pager.offset=0&searchQuery=%D8%A5%D9%86+%D8%A3%D9%83%D9%86+%D9%85%D8%B9%D8%AC%D8%A8%D8%A7&searchType=keywords&searchDo main=poems&letterId=0&x=27&y=17> (Çevrimiçi: 23.06.2024)

⁴⁰⁵ el-Yâzici, a.g.e., C.I, s.105.

⁴⁰⁶ A.e., C.II, s.120.

⁴⁰⁷ ‘Abbas Mahmud el-‘Akkad, **Mutâla‘atu fi’l-Kütübi ve’l-Hayâti**, Mısır, el-Matba‘atu’t-Ticâriyyeti’l-Kübrâ, 1924, s.132.

yüzden şiirlerinde azametli ifadeler kulanıp faziletlerini müşahhas hale getirdiğini iddia eder.⁴⁰⁸ Şefik Cibri de değeri yeterince anlaşılmadığından şairin, kendisindeki güzellikleri insanlara bizzat göstermek istediğini ve onlar üzerindeki etkisinin nedenini buna bağlar.⁴⁰⁹ Örneğin şair, bir şiirinde zamanın, kendisinin şiirlerini rivayet eden bir haberciden başkası olmadığını söyler:

وَمَا الدَّهْرُ إِلَّا مِنْ رُؤَاةٍ قَصَانِدِي إِذَا قُلْتُ شِعْراً أَصْبَحَ الدَّهْرُ مُنْشِداً⁴¹⁰

Şiirlerimi rivayet eder zaman

*Söylediğimde bir şiir tekrar
eder cihân.*

Mütenebbî, kendisini övmekle birlikte çevresindeki insanları da muhatap kabul etmeyerek, küçük görür:

أَبْدُو فَيَسْجُدُ مَنْ بِالسُّوءِ يَذْكُرُنِي وَلَا أَعَاتِبُهُ صَفْحاً وَإِهْوَائاً⁴¹¹

*Göründüğümde secde eder, beni
şerle anan,*

*Hor görüp, yüz çevirdiğimden
ona sitem etmem.*

Bununla birlikte çevresindeki insanların, şairin megalomani derecesindeki kibir ve gururundan hoşlanmadığı çeşitli anlatılarda yer alır. Şair el-Babbağa, Mütenebbî'nin kibiri yüzünden Seyfüddevle'yle aralarının açıldığını nakleder.⁴¹² Ebû 'Ali el-Hâtimî ise Mütenebbî'nin Bağdat'a geldiğinde kibir ve azamet giysisini takınıp, kendisinden başkasını görmediğini ve bu durumun Bağdat'taki edebiyatçılara ağır geldiğini, kendini beğenmişliğinden ötürü çok sıcak bir günde yedi kat kumaştan oluşan renkli bir kıyafet giyindiğini zikreder.⁴¹³

Tâhir Ahmed et-Tanâhî'ye göre Mütenebbî'nin hayatını, tabiatını, onun hakkında anlatılanları, Seyfüddevle'yle, Kâfûr'la, Adududdevle'yle ve temas kurduğu diğer kişilerle aralarında geçenleri incelediğimizde Mütenebbî'de sahibini küçük düşüren o menfur kibrin izi yoktur. Daha ziyade ahlakî yücelik, öz saygı, edebiyatın ve şairin, meliklerin ve emirlerin toplantılarında havailikten ve aşağılanmadan

⁴⁰⁸ Nevra eş-Şemlân, *el-Mütenebbî el-İnsân ve's-Şâir*, Mısır, Dâr Mısır li't-Tıbaâ, 1992, s.35.

⁴⁰⁹ Cibrî, *a.g.e.*, s.148.

⁴¹⁰ el-Berkûkî, *a.g.e.*, C.II, s.14.

⁴¹¹ el-Ma'arrî, *a.g.e.*, C.II, s. 292.

⁴¹² el-Bedî', *a.g.e.*, s.92.

⁴¹³ *A.e.*, s. 129.

korunmasını görürüz.⁴¹⁴ Mütenebbî'nin kendine olan güveni, şiir için bir gururdur. Zira o, şair ve memduh arasındaki engelleri kaldırmıştır. Mütenebbî, emirlerden çekinmeyen onların huzuruna istediği gibi gelen onlara bir dostun diğerine ya da bir nazirin nazire hitap ettiği gibi hitap edebilen tek Arap şairidir. O, Seyfuddevle'nin huzurunda oturarak, Tahir el-'Alevî'yi ise kendisi onun makamında olduğu halde önünde oturarak şiirini dinletmiştir. Bu hem şair hem de şiir için bir zaferdir.⁴¹⁵

'Abdurrahman Sıddıkî'ye göre ise Mütenebbî, kendisiyle övünmede, yeteneğini abartmada ve herkesi küçümsemeye had safhaya vararak hasebini ve nesebini övmekle kaçırıldığı şeyi telafi etmektedir.⁴¹⁶

Mütenebbî'nin şiirinde azamet ve hırs duygusu kadar net olan bir şey de şairin, hayatını tehdit etse dahi gücü sevmesi ve onu yüceltmesidir. Bu bağlamda şairin güce olan tutkusunun bir delili Kâfûr için yazdığı methiyede emirin düşmanı olan Şebîb'i cesareti dolayısıyla takdir etmesidir. Şiir, her ne kadar Kâfûr'u övmek için yazılmış olsa da ölen bu isyancı hasımın gücüyle terennüm eder:⁴¹⁷

فَنَالَ حَيَاةً يَشْتَتِيهَا عَدُوُّهُ وَمَوْتاً يُشْهِى الْمَوْتَ كُلَّ جَبَانٍ⁴¹⁸

*Düşmanın arzulayacağı bir
hayata erişti.*

*Ve her ödleğe ölümü
arzulatacak bir ölüme...*

Mütenebbî'ye göre kaba kuvvete başvurmak icap ettiğinde sulh yoluyla hareket etmek, nezaket gerektiğinde kırıncı olmak gibi insanın saygınlığına halel getirecek bir davranıştır:

وَوَضَعَ النَّدَى فِي مَوْضِعِ السَّيْفِ بِالْعَلِّ كَوَضَعَ السَّيْفُ فِي مَوْضِعِ النَّدَى⁴¹⁹

*İkram gerektiğinde kılıca
davranmak gibi;*

*Kılıç icap ettiğinde ikramda
bulunmak da felaketidir
itibarin.*

⁴¹⁴ Tâhir, Ahmed et-Tanâhî, "Cunûnu'l-Azame fi'l-Mütenebbî Fadiletun Halkiyye", y.y., **el-Hilal**, 1935, s.1183.

⁴¹⁵ Muhammed Mahmud Tevfik, "Şöhretü'l-Mütenebbî Şöhretü'l-Azame ve'l-Fennü'l-Hâlid", **el-Hilal**, Ağustos, 1935, s.1203.

⁴¹⁶ 'Abdurrahman Sıddıkî, "Cunûnu'l-Azame fi'l-Mütenebbî Maraz Nefsî", **el-Hilal**, Ağustos, 1935, s.1178.

⁴¹⁷ eş-Şekâ, **a.g.e.**, s.281,283.

⁴¹⁸ el-Ma'arrî, **a.g.e.**, C.IV, s.128.

⁴¹⁹ el-Berkûkî, **a.g.e.**, C.II, s.11.

Şair, aşağıdaki şiirinde de benzer düşünceler serdeder; yumuşak başlı olmakta ısrar etmenin, düşmanlıkta son raddeye varmak kadar budalaca bir tutum olduğunu düşünür:

وَعَايَةُ الْمُفْرِطِ فِي سِلْمِهِ كَعَايَةُ الْمُفْرِطِ فِي حَرْبِهِ⁴²⁰

Uysallıkta mübalağa etmek

*Düşmanlıkta en son kerteye
varmak gibidir.*

Mütenebbî'ye göre insan, doğasının yasası gereği herhangi bir şeyi elde etmeye gücü yeterse ona rica ve minnet ile sahip olmaya çalışmaz:

مَنْ أَطَاقَ التَّمَسَّ شَيْءٍ غَلَبًا وَاعْتَصَبَ أَبًا لَمْ يَلْتَمِسْهُ سُؤَالًا⁴²¹

*Kimin gücü yeterse gasp ve
zorbalıkla bir şeyi almaya*

*Uğraşmaz rica ile ona sahip
olmaya*

Yine şaire göre meseleler, kalemle yani elçiler arasındaki görüşmeler ve yazışmalarla değil, savaş meydanlarında kılıçların şakırtılarıyla çözülebilir. Zira kimin kılıcı daha keskinse şeref o kimsenin; yani güçlü olanın hakkıdır:

حَتَّى رَجَعْتُ وَأَقْلَامِي قَوَائِلُ لِي الْمَجْدُ لِلسَّيْفِ لَيْسَ الْمَجْدُ لِلْقَلَمِ⁴²²

*Ta ki döndüm vatanıma ve
kalemlerim dedi ki:*

*“Şeref, kılıcın hakkıdır,
kalemin hakkı değil”*

Mütenebbî'nin şiirlerinden ve yaşamındaki olaylardan edindiğimiz bilgilerin ışığında şahsiyeti ile ilgili söyleyeceğimiz bir başka özellik ise cesarettir. Mütenebbî, çocukluğundan itibaren çöllere zorlu yolculuklar yapmış, gençliğinde devrin yöneticilerine karşı bir isyan hareketi başlatmış, yetişkinliğinde ise Seyfûddeve'nin Rumlar'a karşı yaptığı savaşların pek çoğuna katılmıştır.

Şair, güç ve nüfuz sahibi olduğu halde devrin yöneticilerinden İbn Kıyılığ'a ağır bir hicviye yazmaktan çekinmemiş, Kâfûr'un himayesinde Mısır'da yaşadığı halde ve

⁴²⁰ el-Ma'arri, a.g.e., C.IV, s.368.

⁴²¹ A.e., C.III, s.513.

⁴²² el-Berkûkî, a.g.e., C.IV, s.291.

üstelik Mısır'da onun şiirlerindeki ince manaları keşfedebilecek edebî bir muhit olmasına rağmen ona hiciv olarak da nitelenebilecek şiirler kaleme almıştır. Yine şairin, kendi değerlerine ters düşen davranışları dolayısıyla Bağdat'ta vezir el-Mühellebî'yi ve Mısır'da vezir İbnü'l-Furat'ı övmeyi reddetmesi prensip sahibi olmasının yanında bir cesaret örneğidir.

Ayrıca Mütenebbî Şiraz'dan Kûfe'ye giderken yoldaki tehlikelere karşı yanına gözcüler almasını teklif edenleri “Kılıcım bana nezaret eder.” diyerek reddetmiş, yolculuğunda ona saldıran grup tarafından mağlup edilip de kaçtığında kölesi “at, gece, ve çöl tanır beni kılıç, mızrak, kağıt, kalem” şiirini kendisine hatırlatınca geriye dönerek ölene dek savaşmıştır.⁴²³

Cesaret, Mütenebbî'nin şiirlerinde sürekli ele alınarak teşvik edilen bir erdemdir. Mütenebbî'ye göre ölüm, mutlak bir sondur; basit ya da kahramanca bir ölümden duyulacak acının miktarı eşittir öyleyse insan çok yüce bir ideal uğruna hiç çekinmeden kendisini feda etmelidir:

إِذَا غَامَرْتُ فِي شَرَفٍ مَرُومٍ فَلَا تَفْنَعْ بِمَا دُونَ النُّجُومِ

فَطَعْمُ الْمَوْتِ فِي أَمْرِ حَقِيرٍ كَطَعْمِ الْمَوْتِ فِي أَمْرِ عَظِيمٍ⁴²⁴

*Atılırsan tehlikelere yüce bir
gâyeyle
Zira hor bir ölümün lezzeti*

*Razı gelme yıldızlardan daha
değersizine
Benzer yüce bir ölümün
lezzetine.*

Mütenebbî'nin şiirinde cesaretin sürekli övüldüğü, korkaklığın ise daima yerildiği görülmektedir. Şaire göre korkaklar ihtiyatlı ve çekingen davranırlar ancak bu akıllı bir ruhun değil alçak bir ruhun göstergesidir:

يَرَى الْجُبْنَاءُ أَنَّ الْعَجْزَ عَقْلٌ وَتِلْكَ خَدِيعَةُ الطَّبَعِ اللَّئِيمِ⁴²⁵

Korkaklar, ihtiyatı akıllıca bulur

*Oysa o, alçak bir mizacın
hilesidir.*

⁴²³ ‘Azzâm, a.g.e., s. 210.

⁴²⁴ el-‘Ukberî, a.g.e., C.IV, s.118.

⁴²⁵ <http://www.almotanabbi.com/searchPoems.do?sessionId=KkW2j02DvQ6oxu+bYUvZ6CRs.undefi ned?pager.offset=0&searchQuery=%D9%8A%D8%B1%D9%89+%D8%A7%D9%84%D8%AC%D8%A8%D9%86%D8%A7%D8%A1&searchType=keywords&searchDomain=poems&letterId=0&x=0&y=0> (Çevrimiçi: 23.06.2024)

Yine şaire göre, bir insanın kılıç ve mızrak taşıması, içki kadehlerini taşımasından yani sefahat ve eğlence ile meşgul olmasından daha keyiflidir:

أَلَدُّ مِنَ الْمُدَامِ الْخُنْدَرِيسِ وَأَحْلَى مِنْ مُعَاطَاةِ الْكُؤُوسِ

مُعَاطَاةُ الصَّفَائِحِ وَالْعَوَالِي وَإِفْحَامِي خَمِيسًا فِي خَمِيسِ

فَمَوْتِي فِي الْوَعَى عِيشِي لِأَيِّ رَأَيْتُ الْعِيشَ فِي أَرْبِ النَّفُوسِ⁴²⁶

Yıllanmış şaraptan daha lezizdir

*Ve daha tatlıdır kadehlerin el
değiştirmesinden*

*Kılıçların ve mızrakların el
değiştirmesi,*

*Ve bir ordudan diğerine akın
etmem.*

Savaşta ölümüm, yaşamamdır

*Zira ben, yaşamı nefislerin
gayelerinde gördüm*

Mütenebbî'nin şiirlerindeki anlamlar aracılığıyla edindiğimiz en belirgin özelliklerden biri de önüne geçilmez derecedeki istekleri ve hırslarıdır. Onun hırslarının sınırları yoktur ve muhtemelen kendisi de onun boyutlarından habersizdir. Gençlik yıllarında servet ve şöhret sahibi olmayı, yetişkinliğinde ise bir valilik elde ederek güç ve iktidara kavuşmayı diler. Hırsları yüzünden yaşamla, insanla, doğayla, kaderle ve zamanla sürekli bir mücadele içerisine girer. Şair, bir şiirinde zamanın kendisinin bile erişemediklerini ondan ister:

أَرِيدُ مِنْ زَمَنِي ذَا أَنْ يُبَلِّغَنِي مَا لَيْسَ يَبْلُغُهُ مِنْ نَفْسِهِ الزَّمَنُ⁴²⁷

*Diliyorum şu zamanın beni
eriştirmesini;*

*Kendisinin bile
erişemediklerine.*

Adonis'e göre Mütenebbî, şiirinde hırsı düzeyinde bir kelime dağarcığı yaratmıştır: itmek, ilerlemek, süpürmek, saldırmak, fethetmek, yenmek... Bu kelimeler âdeta onun varlığına, uzantısına ve tamamlanmasına bir cevap verirler ve şairin hayal gücünden, aciz bırakan hırslardan yankılar ve seslerle, gürültü ve çığlıklarla doludurlar ve emirlere özgü sessizlikle dolu efsanevi bir evren yaratırlar.⁴²⁸

⁴²⁶ el-Ma'arri, a.g.e., C.I, s.203.

⁴²⁷ A.e., C.IV, s.115.

⁴²⁸ Adonis, *Mukaddimetü's-Şi'ri'l-'Arabî*, Beyrut, Dâru'l-'Avde, 1983 4.bsk., s. 56.

Mütenebbî’de insan, kıyısı olmayan bir dalgadır; o, yeterlilik ve kanaat zincirini kıran ilk Arap şairidir. Sonluluğu sınırsız bir ufka dönüştürür. Şiiri, hareket, oluş, ateş, arzu ve aşkınlığın şiiridir.⁴²⁹

Mütenebbî’nin şiirinde “istemek, talep etmek, dilemek, azmetmek, hedeflemek” anlamlarına gelen (أراد، شاء، بغى، عزم، طلب، قصد، أود) kelimeler pek çok yerde tekrar eder. Bunların dışında gençlik ve genç kelimeleri de Mütenebbî’nin yaşama hırsıyla ilişkili olarak sık sık yinelenen kelimeler arasındadır. Örneğin şair, şu şiirinde zamanın, bedenindeki her şeyi eskitse dahi ruhunda hiçbir şeyi değiştiremeyeceğini söyler:

وَأَبْلُغُ أَقْصَى الْعُمُرِ وَهِيَ كَعَابُ ⁴³⁰	يُغَيِّرُ مِنِّي الدَّهْرُ مَا شَاءَ غَيْرَهَا
<i>Zaman, bende nefsim dışındaki her şeyi değiştirir.</i>	<i>Ömrümde nihayete varırım da o halâ göğüsleri filizlenmiş bir bakiredir.</i>

Belki de Mütenebbî’nin istediği şey, dünyada sonsuza kadar kesilmeyecek bir ses yani ün bırakmaktır. Şair, aşağıdaki şiirinde iyi bir ünü şeref ile ilişkilendirir. Şeref, oyun ve eğlence ile değil; savaş meydanlarında kılıçla, atılganlıkla, meliklerin boyunlarını vurdurup, siyah toz bulutlarının arasından yüce bir orduyla ortaya çıkarak elde edilen bir erdemdir. Bu şekilde kazanılan bir şeref çok ses getiren bir üne benzer. Ün ise kişinin parmaklarıyla kulaklarını kapattığında işittiği uğultu gibidir. Şiirin çok anlamlılığını düşünerek bir yorum getirirsek iyi bir şöhret âdeta kulağımızı tıkadığımızda dahi işiteceğimiz bir sestir:

وَلَا تَحْسَبَنَّ الْمَجْدَ زَقًّا وَقَيْنَةً	فَمَا الْمَجْدُ إِلَّا السَّيْفُ وَالْفَتَكَةُ الْبِكْرُ
وَتَضْرِيبُ أَعْنَاقِ الْمُلُوكِ وَأَنْ تُرَى	لَكَ الْهَبَوَاتُ السُّودُ وَالْعَسْكَرُ الْمَجْرُ
وَتَرْكُكَ فِي الدُّنْيَا دَوِيًّا كَأَنَّمَا	تَدَاوُلُ سَمْعَ الْمَرْءِ أُنْمُلُهُ الْعَشْرُ ⁴³¹
<i>Şeref, ancak kılıçla ve erken bir akınla</i>	<i>Sanma sakın şeref, kırba ve hanende ile</i>

⁴²⁹ A.e., s.57.

⁴³⁰ <http://www.almotanabbi.com/searchPoems.do?pager.offset=0&searchQuery=%D9%8A%D8%BA%D9%8A%D8%B1+%D9%85%D9%86%D9%8A&searchType=keywords&searchDomain=poems&letterId=0&x=0&y=0> (Çevrimiçi: 23.06.2024)

⁴³¹ el-Vâhidî, a.g.e., s.831.

*Ve meliklerin boyunlarını
vurdurup*

*Siyah toz bulutları ve yüce bir
orduyla görünmende*

*Ve dünyada bir yankı bırakman
sanki*

*Kişinin; parmaklarının
gezinmesidir kulağında.*

Yine Mütenebbî'nin şu şiiri, ondaki huzursuzluğu, tatminsizliği ve ardı arkası kesilmeyen hırsları ustaca ifade eder. Zira şair, basit bir yaşama razı gelmez bununla birlikte ne istediğini de tam olarak bilmediği için arzularının sınırlarını belirleyemeyeceğini söyler. Rahata kavuşup, ipekli giysiler içinde bile olsa bu onu memnun etmez; savaş meydanlarında silah ve zırh kuşanmayı diler:

وَفِي النَّاسِ مَنْ يَرْضَى بِمَيْسُورِ عَيْشِهِ وَمَرْكُوبُهُ رَجُلًا وَالتَّوْبُ جِلْدُهُ

وَلَكِنْ قَلْبًا بَيْنَ جَنْبَيِّ مَالِهِ مَدَى يَنْتَهِي بِي فِي مُرَادٍ أُخْذُهُ

يَرَى جِسْمَهُ يُغْسَى شُفُوفًا تَرَبُّهُ فَيَخْتَارُ أَنْ يُغْسَى دُرُوعًا تَهْدُهُ⁴³²

*İnsanlar var; razı gelir basit bir
yaşama,*

Biniti tabanları, giysisi cildi...

*Lakin, yok göğüs kafesimdeki
kalbimin*

*Ucu bucağı; bir muradla
çizeyim sınırını.*

*Görür şeffaf giysiler içinde
cismini*

*İster zırh giydirilip,
hırpalanmasını.*

Şükri 'İyâd'a göre Mütenebbî'nin hırsı, sahibine merhamet etmeyecek türdendir ve imkansızla ilişkilidir. Şair bir emirlik elde edebilse dahi ruhunun bununla tatmin olması mümkün değildir. Onun isteklerinin büyüklüğü, yaşadığı devrin bozuk gidişatı kadar büyüktür.⁴³³ Mütenebbî'de hırs, şişirilmiş bir benlik duygusu aracılığıyla aşkınlıkla ilişkilidir. Zira Mütenebbî'nin başlangıç noktası, her zaman kendisidir. Bu benlik duygusu aracılığıyla Mütenebbî, sınırsız hırslarını kibiri ve gururuyla birleştirir öyle ki kendisini çoğu zaman memduhuyla eşit bir konuma yerleştirir.⁴³⁴

⁴³² A.e., CIII, s.1737.

⁴³³ Şükri 'İyâd, Sıygâtu't-Tafdîl fî Şi'ri'l-Mütenebbî, el-Âdâb, 1977, sy.11, Beyrut.32.

⁴³⁴ el-Aşmâvî, a.g.e., s.128

Belki de devrin koşullarının tanık olduğu siyasi çalkantılar ve endişeler, çekişmelerin çoğalması, huzursuzlukların yayılması ve halkın kendi meselelerini sahiplenecek bir lidere ihtiyaç duyması gibi nedenler ondaki bu hırs duygusunu güçlendirmiş ve Mütenebbî, beklenen lider olmak istemiştir. Zira soy ve meşruiyet açısından hükümdarlık yapmak için gerekli niteliklere sahip olmayan ve buna rağmen ülke işlerini üstlenen Kâfûr el-İhşidî'den statü olarak daha düşük bir kimse değildir.⁴³⁵

İbn Fûverrece, Mütenebbî'yi zeki, sivri dilli, cesur, edebiyata hakim, meliklerle sohbet üslubunu bilen cimrilik ve tamahkarlık dışında hiçbir kusuru olmayan biri olarak anlatır.⁴³⁶ “et-Tecennî” adlı eserindeki bir rivayette; Mütenebbî'nin, İbnü'l-‘Amîd'in huzuruna girdiği sırada onun, bazı kılıçları denediği; Mütenebbî'ye de bir tane seçmesini söylediğini ve her ikisinin de birer kılıç seçip, kendi seçtiği kılıcın daha keskin olduğunu iddia ederek onları dinarlar üzerinde denediklerini nakleder. Mütenebbî, kılıcıyla dinarlara vurduğunda paralar meclise dağılır ve şair, yerinden kalkıp dağılan dinarları toplamaya başlar. İbnü'l-‘Amîd bunun üzerine: “Şeyh yerine otursun da hizmetlilerden biri onları toplayıp kendisine getirsin.” demiş, Mütenebbî de “İhtiyaç sahibi önce davranmalıdır.” demiştir.⁴³⁷

Yine bir rivayete göre, Seyfûddeve'nin caizeleri Mütenebbî'ye getirilerek, onun serdiği bir hasırın üstüne dökülüp, sayılıp, tartıldıktan sonra bir kesenin içine konmuştur. Bu sırada paraların en ufağı, hasırın arasına girmiş Mütenebbî de onu çıkarabilmek için yüzü koyun uzanarak meclisindekilerle ilgilenmeyi bırakmıştır. Şair, paranın bir parçası görününce Kays b. el-Hatîm'in şu şiirini okumuş ve “O sofrayı karşılar.” demiştir:

تَبَدَّتْ لَنَا كَالشَّمْسِ تَحْتَ غَمَامَةٍ بَدَا حَاجِبٌ مِنْهَا وَضَنْتَ بِحَاجِبٍ⁴³⁸

*Güneş gibi göründü bize bir
bulutun ardından*

*Bir örtüyü açıp diğeriyle
cimrilik etti.*

⁴³⁵ Eymen Seyyid es-Sayyad, *Tumûhu'l-Mütenebbî beyne Ene's-Şâ'iri ve Muâmereti's-Su'arâi*, Medine, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1971, s. 16.

⁴³⁶ el-Bedî', *a.g.e.*, s.95.

⁴³⁷ *A.e.*, s.93.

⁴³⁸ es-Seâlibî, *a.g.e.*, C.I, s.98; Ebû Yezid b. Adi el-Evsî Kays b. el-Hatîm, *Divânu Kays b. el-Hatîm*, Haz.Nâsirüddîn Esed, Beyrut, Dâr Sâdır, 1967, s.79.

Bahâüddeve'nin veziri Ebû Ca'fer, Mütenebbî'ye giderek Mısır ve Kûfe arasındaki yolları ve konaklama yerlerini ondan öğrenmektedir. Onun anlattığı bir anekdota göre Mütenebbî'nin oğlu, çamaşırcıya ödemek üzere ondan para istemiş Mütenebbî, ona sert bir biçimde bakarak “Gezginci takımının çamaşırcı neyine? Gezginci, üç şeyi eliyle yapar; tenceresini kaynatır, atını nallar, elbiselerini yıkar” deyip ona iki üç dirhem verir.⁴³⁹

Mütenebbî'nin çocukluk yıllarına dair anlattığı bir olay, şairin yoksulluk endişesini mazur göstermektedir. Buna göre Mütenebbî, cebinde beş dirhemle çarşıda dolaşırken bir meyve dükkanında beş karpuz görmüş ve onları satın almak istemiştir. Ancak satıcı, Mütenebbî'yi önemsememiş “Git buradan! Bu, senin yiyeceğin değil!” demiştir. Mütenebbî sinirlerine hâkim olarak “Ey falanca kişi bırak da kaç para olduğunu söyle!” deyince satıcı “On dirhem” diye cevap vermiş Mütenebbî, ona beş dirhem uzatmış ancak satıcı kabul etmemiştir. Bu sırada, evine gitmekte olan bir tüccarı gören satıcı, koşarak onu dükkanına çağırmış “Efendim, bunlar taze karpuzlar, izin verirseniz evinize taşıyayım” demiştir. Adam karpuzların fiyatını sorunca satıcı beş dirhem olduğunu söylemiş, müşteri pazarlık yaparak fiyatı iki dirheme düşürmüştür. Satıcı da razı olarak karpuzları adamın evine taşımış ve biraz sonra sevinçli bir şekilde dönmüştür. Mütenebbî bunun üzerine “Ey adam cahilliğine şaşıyorum sana beş dirhem teklif ettim de karpuzları bana satmadın, iki dirheme üstelik evine kadar taşıyarak o adama sattın” demiş, satıcı da “Sus! O adamın yüz bin dinarı var” diyerek Mütenebbî'yi hayrete düşürmüştür. Bu olay üzerine Mütenebbî, “İnsanların yüz bin dinara sahip olduğunu düşünmedikleri kimselere saygı göstermediklerini, o gün bugündür insanların: “Ebu't-Tayyib'in yüz bin dinarı var.” diye kendisi hakkında konuştuklarını duymak için uğraştığını” söylemiştir.⁴⁴⁰ Nitekim şair, bir şiirinde bu düşüncesini destekler:

فَلَا مَجْدَ فِي الدُّنْيَا لِمَنْ قَلَّ مَالُهُ وَلَا مَالٌ فِي الدُّنْيَا لِمَنْ قَلَّ مَجْدُهُ⁴⁴¹

*Ne şerefi vardır; malı az olanın,
dünyada;*

*Ne de şerefi az olanın mülkü
vardır dünyada.*

⁴³⁹ Ömer el-Bağdâdî, a.g.e., C.II, s. 360.

⁴⁴⁰ el-Bedî, a.g.e., s.96.

⁴⁴¹ el-Vâhidî, a.g.e., C.III, s. 1737.

Yine başka bir şiirinde insanlar nezdinde metanın saygınlıkla olan ilişkisini ele almaktadır:

فَلَا يَنْحَلِّ فِي الْمَجْدِ مَلِكٌ كَلَّهُ فَيَنْحَلَّ مَجْدٌ كَانَ بِالْمَالِ عَقْدُهُ
وَدَبَّرَهُ تَدْبِيرَ الَّذِي الْمَجْدُ كَفَّهُ إِذَا حَارَبَ الْأَعْدَاءَ وَالْمَالُ زُنْدُهُ⁴⁴²

*Bitirme malının tümünü, şeref
uğrunda!
Tasarruf et onu ki şeref ayasıdır
insanın*

*Yoksa malla akdi olan şeref
yitirilir.
Ve malı, düşmanla harp
ettiğinde, pazusu.*

Yukarıda geçen anekdotun sahilliğine dair kesin bir yargıda bulunamamak da şairin söz konusu cimrilik hasletine insanlardan değer görme çabasıyla tutunduğunu söyleyebiliriz. Zira Mütenebbî, şiirlerinde cimriliği yerer, fakirlik endişesiyle mal biriktirmenin bir çeşit fakirlik olduğunu söyler:

وَمَنْ يُنْفِقُ السَّاعَاتِ فِي جَمْعِ مَالِهِ مَخَافَةَ فَقْرٍ فَالَّذِي فَعَلَ الْفَقْرُ⁴⁴³
Yoksulluktur yaptığı, fakirlik Harcarsa her kim, saatlerini
endişesiyle. mal biriktirmeye

Mütenebbî, çocukluğunda servet biriktirme arzusundadır. Servete kavuştuğunda ise saygınlık elde etmek istemiş ve belki de memduhlarıyla eşit olmak istemiştir. Saygınlığa kavuştuğunda ise memduhlarından bir emirlik ya da valilik talebinde bulunmuştur. Nitekim şairin şiirlerinin çeşitli evrelerinde bu düşüncelerini pekiştiren ifadeler yer alır:

إِذَا لَمْ تَجِدْ مَا يَبْتَئِرُ الْفَقْرَ قَاعِدًا فَقُمْ وَطَلَبِ الشَّيْءِ الَّذِي يَبْتَئِرُ الْعُمَرَا
هُمَا خِلَتَانِ تَرْوَةٌ أَوْ مَنِيَّةٌ لَعَلَّكَ أَنْ تَبْقَى بِوَاحِدَةٍ زَكَرًا⁴⁴⁴
Öyleyse kalk ve ömrü bitiren Şayet bulamazsan yoksulluğu
şeyi iste! gideren şeyi oturarak

⁴⁴² A.e., C.III, s.1736.

⁴⁴³ el-Ma'arri, a.g.e., C.II, s.323.

⁴⁴⁴ A.e., C.I, s.147.

Onlar iki haslet: servet ve ölüm,

*Belki anılacaksın içlerinden
biriyle.*

Mütenebbî'nin şahsiyetinin belirgin özelliklerinden biri de karamsarlığıdır. Şair, şiirlerinin çoğunda zevk ve neşe eğiliminde olmadığı gibi yaşamın güzelliğine dair de bir şey söylemez. Örneğin Mısır'da hummaya yakalandığında söylediği şiirinde; hastalığından şifa bulsa bile kurtuluşunun ancak bir ölümden diğerine kadar süreceğini dile getirir:

وَأِنْ أَسْلَمَ فَمَا أَبْقَى وَلَكِنْ سَلِمْتُ مِنَ الْجَمَامِ إِلَى الْجَمَامِ⁴⁴⁵

*Şayet kurtulursam da sonsuz
değilim*

*Bir ölümden diğerine dek
esenlikteyim.*

Mütenebbî'nin şiirindeki başlıca karamsarlık olguları, insanlara ve zamana karşıdır. Şair, yaşadığı deneyimler neticesinde insanlara güvenilmeyeceğini; sevgilerinin ve dinlerinin ikiyüzlülük üzerine kurulu olduğunu söylemektedir:

إِذَا مَا النَّاسُ جَرَّبَهُمْ لَيْبٌ فَإِنِّي قَدْ أَكَلْتُهُمْ وَذَاقَا

فَلَمْ أَرَ وَدَّهْمٌ إِلَّا خُدَاعًا وَلَمْ أَرِ بَيْنَهُمْ إِلَّا نِفَاقًا⁴⁴⁶

*Şayet akıl, insanları sinayıp
tadına baktıysa
Sevgilerinin bir aldatmaca*

*Kuşkusuz ben, onları yemiştim.
Dinlerininse riyâ olduğunu
gördüm.*

Mütenebbî, insanlara güvenmez bu yüzden onlar arasından kendisine bir dost ya da yoldaş edinmez:

وَأِنْ كَثُرَ النَّجْمُ وَالْكَلَامُ خَلِيْلُكَ أَنْتَ لَا مَنْ قُلْتَ خَلِي

*Dostun, sensin; değil dostum
dediğin kimse*

*Çok olsa da hasbihâl ve
güzelleme.*

⁴⁴⁵ el-Ma'arrî, a.g.e., C. IV, s.134.

⁴⁴⁶ el-'Ukberî, a.g.e., C.II, s.303.

⁴⁴⁷ el-Ma'arrî, a.g.e., C. I, s.359.

Yine bir şiirinde kişinin yaşadığı üzüntüleri ve zorlukları başkalarına anlatmaması gerektiğini zira insanların yaralı bir kimseyi görüp de sevinen yırtıcı kuşlara benzediğini onlara karşı genel bir uyanıklık halinde olunması gerektiğini tembihler:

وَلَا تَشْكُ إِلَى خَلْقٍ فَتَشْمُتَهُ شَكْوَى الْجَرِيحِ إِلَى الْغَرْبَانِ وَالرَّحِمِ

وَكُنْ عَلَى حَذَرٍ لِلنَّاسِ تَسْتُرُهُ وَلَا يَغْرُكَ مِنْهُمْ نَعْرٌ مُبْتَسِمٌ⁴⁴⁸

*Şikayetlenme insanlara
sevindirirsin onları*

*Yaralı kimsenin kuzgun ve
akbabaya şikâyeti gibi*

*İnsanlara karşı gizli bir dikkat
üzere ol!*

*Kandırmasın seni gülümseyen
çehreleri.*

Başka bir şiirinde de şair, yırtıcı kuş imgesini bu kez zamanın musibetleri için kullanır. Musibetlerin pençeleri, kılıçların yalımlarından daha keskindir. Ayrıca şair, susadığında musibetler âdeta oklar gibi onun üzerine yağmaktadır

كَيْفَ الرَّجَاءُ مِنَ الْخُطُوبِ تَخَلَّصَا مِنْ بَعْدِ مَا أَتَشَبَّهْنَ فِي مَخَالِبَا

أَوْحَدَنِي وَوَجَدَنَ حُزْنًا وَاجِدًا مُتَنَاهِيًا فَجَعَلَنَّهُ لِي صَاحِبَا

وَنَصَبَنِي غَرَضَ الرُّمَاقِ تُصِيبُنِي مَحَنَ أَحَدٍ مِنَ السُّيُوفِ مَضَارِبَا

أَظْمَنُنِي الدُّنْيَا فَلَمَّا جَنُّهَا مُسْتَسْقِيًا مَطَرَتْ عَلَيَّ مَصَائِبَا⁴⁴⁹

*Feleğin musibetlerinden nasıl
kurtulayım*

*Üzerime geçirdikten sonra
pençelerini?*

*Beni yalnız bıraktılar ve bir
hüzün bulup*

Onu bana ebedî refik kıldılar.

*Atıcıların hedefi olarak dikti
beni ve isabet etti*

*Kılıçların yalımlarından daha
keskin musibetler bana*

*Teşne bıraktı dünya, geldiğinde
ona*

*Musibetler yağdırdı
susadığımda*

Mütenebbî'nin şiirlerinde zaman, felek, talih kelimeleri oldukça geniş bir yer tutmaktadır. Ancak şairin zamana yüklediği anlam olumlu değildir. Daima yaşadığı

⁴⁴⁸ A.e., CIV, s.249.

⁴⁴⁹ el-Vâhidî, a.g.e., s.544.

zamandan şikayet eder; onun bozulduğunu vefa ve dostluk gibi kavramların ortadan kalktığını söyler. Şair zamanı bir babaya benzetir; ona ihtiyarlığında gelmiş bu yüzden şefkat ve alaka görememiştir. Eski ümmetler ise zamana gençliğinde geldikleri için talihlidirler:

وَأَعِزَّ الصَّدَقَ فِي الْأَخْبَارِ وَالْقَسَمِ	عَاضَ الْوَفَاءَ فَمَا تَلَقَّاهُ فِي عِدَّةِ
فِيمَا النُّفُوسُ تَرَاهُ غَايَةَ الْأَلَمِ	سُبْحَانَ خَالِقِ نَفْسِي كَيْفَ لَدَتْهَا
وَصَبْرُ جِسْمِي عَلَى أَحْدَاثِهِ الْخُطَمِ	الدَّهْرُ يَعَجَبُ مِنْ جَلَمِي نَوَائِبَهُ
فِي غَيْرِ أُمَّتِهِ مِنْ سَالِفِ الْأَمَمِ	وَقَدْ يَضِيعُ وَعُمْرُ لَيْتَ مُدَّتَهُ
فَسَرُّهُمْ وَأَتَيْنَاهُ عَلَى الْهَرَمِ ⁴⁵⁰	أَتَى الزَّمَانَ بَنُوهُ فِي شَبِيبَتِهِ

*Vefa kayboldu, bulamazsın onu
verilmiş bir sözde*

*Doğruluksa ender oldu
havadislerde ve yeminlerde.*

*Sübhaneallah canımı yaratana,
nasıl da lezzet alır o can,*

*Nefislerin elem duyduğu
şeylerden.*

*Hayret ediyor zaman,
felaketlerini yüklenişime*

*Ve cismimin kahreden
hadiselerine sabredeşime*

*Yitip gidiyor vakit, keşke ömrün
müddeti*

*Bu ümmetin değil de evvelki
ümmetlerin arasında olsa*

*O gençliğinde iken, geldi
evlatları zamana ve sevindirdi
onları*

*Biz ise ihtiyarlığında geldik
ona.*

‘Abdülvahab ‘Azzâm’a göre şair, melankolik bir tabiata sahiptir ve dünya hususunda oldukça düşüncelidir, medih ve gazel konulu şiirlerinde bile hüznü bir lisan kullanır:⁴⁵¹

وَجْهٌ لَهُ مِنْ كُلِّ قُبْحٍ بَرَقَ ⁴⁵²	قُبْحاً لَوَجْهَكَ يَزَمَانُ فَإِنَّهُ
Yüzün yere gelsin ey zaman! Şüphesiz o,	Öyle bir yüz ki bütün ayıplarla peçeli.

⁴⁵⁰ el-‘Ukberî, a.g.e., C.IV, s.162,163.

⁴⁵¹ ‘Azzâm, a.g.e., s.228.

⁴⁵² el-Ma‘arrî, a.g.e., C.IV, s.227.

Mütenebbî, dünyaya karşı olumsuz duygular besler; onu vefasızlıkla suçlar ve avcının tuzağına benzetir:

فَذِي الدَّارِ أَخَوْنُ مِنْ مُومِسٍ وَأَخَذَ مِنْ كَفَّةِ الْحَايِلِ
تَفَانِي الرِّجَالِ عَلَى حُبِّهَا وَلِيَحْصُلُونَ عَلَى طَائِلِ⁴⁵³

*Bu dünya, kahpeden daha hain Ve daha hileli avcının
avucundan
Helak oldu onun sevgisiyle Ve bir hayır elde edemediler.
insanlar*

Dünyanın sahte cömertliğine kapılmamak gerektiğini; onun, sunduğu nimetleri geri aldığını söyler:

أَبَدًا تَسْتَرِدُّ مَا تَهَبُ الدُّنْيَا فَيَا لَيْتَ جُودَهَا كَانَ بُخْلًا⁴⁵⁴
Daima geri alır dünya Keşke cimri olsaydı da
verdiklerini olmasaydı keremi.

Mütenebbî'nin çocukluğundan itibaren söylediği şiirlerin genel yapısına baktığımızda onun karamsar bir mizaca sahip olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bu karamsar mizacı artıran saikleri, şairin soylu bir aileden gelmeyişi, yoksulluğu, küçük yaşta anne ve babasını kaybetmesi, Karmatîler'in Kûfe'ye düzenlediği saldırılar yüzünden doğduğu şehri terkederek çöllere yaptığı zorlu yolculuklar, toplumda görülen sosyal ve ahlaki çözülmeler vb. gibi sıralayabiliriz. Bütün bunların dışında Mütenebbî'nin sınırsız hırsları ve onlara ulaşamadığında yaşadığı hayal kırıklıkları da şairin karamsarlığını artıran etmenlerdendir.

⁴⁵³ A.e., C.III, s.70.

⁴⁵⁴ el-'Ukberî, a.g.e., C.III, s.130.

İKİNCİ BÖLÜM

MÜTENEBBÎ'NİN DİVANİ VE KONULARI

2.1.Mütenebbî'nin Divanı:

İslam öncesi dönemden günümüze dek hiçbir Arapça divanın, Mütenebbî'nin divanı kadar yoğun bir ilgi gördüğü söylenemez. El yazma nüshalarının çokluğu, şerhlerinin çeşitliliği ve divanıyla ilgili yapılan titiz çalışmalar açısından bakıldığında hiçbir divanın onun sahip olduğu şöhretin bahtiyarlığına erişemediği iddia edilebilir. Mütenebbî'nin divanının doğuda ve batıda pek çok kez basılması, şiirlerinin ezberlenmesi, araştırılması ve anlam yüklü beyitlerinin atasözü gibi dilden dile dolaşır hale gelmesi bu şöhretin yansımalarıdır. Aşağıdaki başlıklarda yer verilen bilgiler şöhreti bu şekilde yayılmış olan şairin divanını çeşitli boyutlarıyla tanıtmaktadır.

2.1.1. Divanı Üzerine Yapılan Şerhler:

Mütenebbî'nin şiiri birçok edip ve alim tarafından şerh edilmiştir. el-Vâhidî onun divanının kırka yakın şerhi olduğunu söyler. Korkis 'Avvâd ise Mütenebbî'nin divanı ile ilgili olarak el yazması, matbu ya da kayıp toplam altmışüç şerh olduğunu belirtir.¹ Şairin divanını ilk şerh edenlerden İbn Cinnî, eserine “Fesr” adını verir ve şerhinde şöyle söyler “Allah'ın izniyle ve onun yardımıyla onun şiirinden yorumladıklarımı alfabetik sıraya göre düzenleyerek sunacağım ve onun divanını kendisine okuduğum sırada aramızda geçen ihtilafları da belirteceğim.” İbn Cinnî, insanların onun şiirinde buldukları kusurları naklederken şairi savunarak: “Bu seçkin adamın cahil ahmaklar karşısında geç dönem şairi ve yenilikçi olmasından başka hiçbir kusuru yoktur.”² der.

Ebu'l-'Alâ el-Ma'arrî'nin ise Mütenebbî'nin divanını şerh eden “el-Lâmi el-Azîzî” ve “Mu'ciz Ahmed” isimli eserleri vardır. Ebu'l-Hasan 'Ali b. Ahmed el-

¹ Korkis 'Avvâd, Mihâil 'Avvâd, “Râidü'd-Dirâse 'an Ebi't-Tayyib el-Mütenebbî”, el-Mevrid, Irak, 1977, C.VI, s.266.

² el-Ma'arrî, a.g.e., C.I, s. 82.

Vâhidî'nin ise tertip sırası Mu'ciz Ahmed ile benzerlik gösteren bir şerhi vardır. Bununla beraber el-Vâhidî kasidelerin inşâ edilme münasebetlerini belirtmemiştir. Anlamaların kapalı olduğu yerlerde İbn Cinnî ve daha öncekilerin söylediği şeyleri nakletmektedir. el-Vâhidî'nin şerhi, yaygınlık bakımından en eski şerhlerden biridir bu yüzden sonraki şârihler ondan faydalanarak itimat etmişlerdir. Şârih mukaddimesinde şöyle söylemektedir: “İnsanlar eski dönemlerden beri şiirin tamamını ihmal etmişler, onu Mütenebbî'nin şiiriyle sınırlandırmışlar ve başkalarının rivayetlerinden uzaklaşmışlardır. Mütenebbî en harika ve orijinal manaların sahibiydi ve bu yüzden içlerinden Kâdî Ebu'l-Hasan Ali b. Abdülaziz el-Curcânî, Ebu'l-Feth Osman b. Cinnî, Ebu'l-Alâ el-Ma'arrî ve Ebû 'Ali b. Füberrece el-Bercerdî gibi en seçkin hocalara bile manâları gizli kalmıştır.”³

İbn Füberrece'ye gelince o Mütenebbî'nin divanına iki kitap telif eder. Bunlardan birine “et-Tecennî 'alâ İbn Cinnî” diğetine de “el-Feth 'alâ Ebi'l-Feth” ismini verir.⁴ et-Tebrizî ise “el-Mûzih” isimli bir şerh telif eder. Onun divanına şerh yazan diğer şârihler ise Ebû Mansûr Muhammed b. 'Abdülcebâr es-Semânî, Ebu'l-Kâsım İbrahim b. Muhammed el-Eflîlî, Ebu'l-Haccâc Yûsuf b. el-'Alâm eş-Şentemerî, 'Abdurrahman b. Muhammed el-Enbârî, Ebu'l-Bakâ 'Abdullah el-'Ukberî, Ebu'l-Yemn Yezîd b. el-Hasan el-Kindî, 'Abdülvâhid b. Muhammed b. 'Ali b. Zekerîya, Muhammed b. 'Ali b. İbrahim el-Herâsî el-Kâfî, Ebu'l-Hasan Muhammed b. 'Abdullah ed-Dânî, Kemâlüddîn el-Kâsım b. el-Kâsım el-Vâsîtî gibi isimlerdir.⁵

2.1.2.Şiirlerini Rivayet Edenler:

İbnü'l-'Adîm, Mütenebbî'den şiirini nakledenleri şu şekilde sıralar: el-Kâdî Ebu'l-Hüseyin Muhammed b. Ahmed b. el-Kasım el-Muhâmilî, Ebu'l-Feth Osman b. Cinnî en-Nahvî, Ebu'l-Hasan Muhammed 'Ali b. es-Sakr el-Kâtib, Ebu'l-Hasan 'Ali b. Eyyüb b. el-Hüseyin b. Sârbân el-Kâtib, Ebû 'Ali Ahmed b. Muhammed b. Miskeveyh, Ebû 'Abdullah b. Bâkiveyh eş-Şîrâzî, Ebu'l-Hasan 'Ali b. 'Îsa er-Rabâî, Ebu'l-Kâsım b. Hasan el-Humsî, 'Abdüssamed b. Züheyr b. Hârûn Ebî Cerâde,

³ el-Vâhidî, **a.g.e.**, s.3.

⁴ el-Ma'arrî, **a.g.e.**, C.I, s.84.

⁵ **A.e.**, C.I, s.85.

Muhammed b. ‘Abdullah b. Sa‘d en-Nahvî el-Halebiyyân, ‘Abdullah b. ‘Ubeyd es-Safedî, Şair el-Halebî, ‘Ubeydullah b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ebî’l-Cû, el-Varrâk el-Mısırî, Ebû İshâk İbrahim b. ‘Abdullah el-Mağribî, Ebû Bekr et-Tâî, Ebu’l-Kâsım et-Teyûbühtî, Ebû Muhammed el-Hasan b. Ömer b. İbrahim, Ebu’l-Abbas b. el-Hût.⁶

2.1.3. Anlamca Kapalı Şiirlerini Açıklayan Eserler:

Şairin divanında yer alan anlamca kapalı veya kusurlu olarak görülen bazı beyitleri ele alan edipler ve eserleri ise ‘Abdulkâhır el-Curcânî’nin “el-Vasâta Beyne Ebî Temmâm ve’l-Mütenebbî”; Hasan b. Vekî’nin “Serikâtu’l-Mutenebbî”; Ebu’l-Hasan ‘Ali b. ‘Îsâ er-Rabâî “et-Tenbîh”, ‘Alâm eş-Şentemerî “Kasâidu’l-Mütenebbî”, İbn Hasnûn el-Mısırî “Nüzhetü’l-Edîb fî Serikâti’l-Mütenebbî min Habîb”, Ebu’l-Hasan Ahmed el-Mağribî “el-İhtisâr”, Ahmed el-Magribî “et-Tenbîh ‘alâ Rezâilî’l-Mütenebbî”, Ebu’l-Hasan Muhammed b. Muzaffer el-Hâtimî’nin “er-Risâle el-Hâtimiyye”, el-Hâtimî’nin “Cebhetü’l-Edeb” ve “el-Meâhizi’l-Kindiyye mine’l-Meânî Tâiyye”, Vezir Ziyâüddîn b. el-Esîr el-Cezerî’nin “el-İstidrâk ‘alâ İbn Dehhân”, Sâhib el-‘Amîdî’nin “el-İbâne”, el-Ezdî’nin “el-Meâhiz ‘alâ Şurrâhi’l-Mütenebbî, el-Ma‘arrî “Tefsîru Ebyâti’l-Mütenebbî” gibi eserleridir. Yine onun şiirlerine dair eser veren diğer edipler Ebû Bekr Muhammed b. el-‘Abbas el-Havârezmî, ‘Abdurrahman b. Dûst en-Nisâbürrî, Ebu’l-Kâsım ‘Abdullah b. ‘Abdurrahman el-Esfahânî, Ebu’l-Fadl Ahmed b. Muhammed el-‘Arûzî, el-Hüseyin b. Muhammed b. Tâhir Şâir, Ebû Abdullah Muhammed b. Ca‘fer b. el-Kazzâz, Ali b. Ca‘fer b. el-Kattâ, Sâhib Ebu’l-Kâsım İsmail b. ‘Abbâd, Ebu’l-Hasan ‘Abdurrahman es-Sakâlî ve İbn Sîde’dir.⁷

2.1.4. Şiirlerinden Etkilenen Şairler:

Mütenebbî’nin geleneğin kısıtlamaları tarafından kuşatılmış bir şiiri yeniden şekillendiren bastırılmaz kişiliği ve meydan okuyan bireyselliği, modernist Arap şairinin/şiirinin yolunu hazırlayan sanatsal ve psikolojik özgürlüğün tohumlarını atar. Arapça yazan modern şairler kendi şiirleri ve şair kimlikleri için Mütenebbî’nin

⁶ İbnü’l-‘Adîm, a.g.e., s.65,66.

⁷ el-Ma‘arrî, a.g.e., C.I, s.87.

yalnızca şiirini değil aynı zamanda şahsiyetini de ilham kaynağı olarak görürler. Maarî'nin onbirinci yüzyılda Mütenebbî'den söz edildiğinde “şair” demesine benzer şekilde modern şairler de ondan “şair” diye bahsetmeye devam ederler.

Şekil, biçim ya da mana yönüyle onun şiirlerinden etkilenen, şiirlerine nazireler yazıp sözlerinden alıntılar yapan pek çok Arap şair vardır. Bu şairlerin bazıları şunlardır: Ahmet el-Cundî, el-Ahtal es-Sagîr, Ömer Ebî Rîşe, Ömer Yahya, İlyas el-Huvd, Hudar el-Humsî, Halil Hâvî, Reşid Selim el-Hûrî, Abdullah el-Berdunî, Süleyman el-Îsâ, Beyân es-Safedî, Fâyiz Haddûr, ‘Abdülazim Nâcî, Emel Dunkul, Muhammed Mustafa Derviş, Mahmûd Derviş, ‘Abdülvehâb el-Beyâtî, Muhammed ‘Umran, Adonis, Muhammed Mehdî el-Cevâhirî, Nâci Allûş, Yûsuf el-Hatîb.⁸

2.2.Divanındaki Konular:

Mütenebbî'nin divanında en çok ele aldığı konular fahr, medih, hiciv, hikmettir. Şiirlerinin çoğunluğu tavîl, basît, kamil ve vâfir bahirlerinde yazılmıştır. Şiirlerinde en çok lam, mim, ra ve ba kafiyelerini kullanmıştır. Mütenebbî'nin iki yüz doksan şiiri içerisinde beş bin üç yüz elli iki beyit vardır. Bu çalışmada divandaki beyitler dikkate alınarak konular anlatılmıştır. Bu konular da giriş bölümünde belirtildiği üzere Arap şiirindeki hakim temalardan seçilmiştir.

2.2.1.Gazel:

Sözlük anlamı, kadınlarla “aşıkâne muhabbet etmek”⁹ olan gazel, Arapçada “nesîb”, “tagazzül” ve “teşbîb” kelimelerinin de karşılığıdır.¹⁰ Kasidenin giriş bölümünü süslemek ve sözü inceltmek¹¹ için söylenen gazel, Arap edebiyatında müstakil bir nazım şekli olmayıp, onun bir parçasıdır. Klasik Arap şiirinde şairler, kasidelerine nesîb bölümüyle başlarlar. Bu bölümde şair, sevgilisinin kabilesiyle birlikte konakladığı yerden ayrılması üzerine duyduğu üzüntüyü dile getirir, sevgilisinin yurdundan kalan izlere bakar, onları betimler. Mütenebbî, kasidelerinde

⁸ Sâir Zeynüddîn, *Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî fî Şi'ri'l-'Arabî el-Mu'âsir*, y.y., min Menşûrâtı İttihâdî'l-Küttâbî'l-'Arab, 1999, s.8,9,23.

⁹ Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, bs.8, 2005, s.104.

¹⁰ Nizâr Abidin, *el-Gazel fî Şiri'l-Arabi: melâmih ve şuarâ*, Şam, El-Ehâli, 1999, s.23.

¹¹ Nihat Çetin, *Eski Arap Şiiri*, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Matbaası,1973, s.74.

bu üslubu sık kullanmaz ve çoğu zaman asıl maksadını belirterek kasideye giriş yapar. Zira Mütenebbî, güzel bir çehreye alaka duyan romantik bir şair değildir; yüksek meziyetlere ve ideallere olan tutkusu,¹² ona kadınlarla ilgili çok sayıda nesîb söyletme fırsatını vermemiştir. Tâha Hüseyin, onun, nesîb bölümünü mizacına uygun olmadığı halde Arap şiir ananesine bağlılığını sürdürmek adına nazmettiğini iddia eder:¹³

بَلَيْتُ بَلَى الْأَطْلَالِ إِنْ لَمْ أَقِفْ بِهَا	وُقُوفٌ شَجِيحٍ ضَاعَ فِي الثَّرْبِ خَاتِمُهُ
كَيْبَاباً تَوَقَّانِي الْعَوَازِلُ فِي الْهَوَى	كَمَا يَتَوَقَّى رِيضَ الْخَيْلِ حَازِمُهُ
فَفِي تَغْرِمِ الْأُولَى مِنَ اللَّحْظِ مُهْجَتِي	بِثَانِيَةٍ وَالْمُثْلِفِ الشَّيْءِ غَارِمُهُ ¹⁴
<i>Hasîsin toprakta kaybolan yüzüğünü bulmak için durduğu gibi,</i>	<i>Sevgilinin yurdunun izlerinin musibetine uğrayayım onların başında beklemezsem eğer</i>
<i>At terbiyecisinin serkeş atları sakındırdığı gibi</i>	<i>Kederli bir şekilde beklemezsem kınayıcılar, beni aşktan sakındırsınlar</i>
<i>Zira bir şeyi öldüren onun diyetini ödemez mi?</i>	<i>Bekle! Öde ruhuma ilk bakışın diyetini ikincisiyle</i>

Üstelik Mütenebbî'nin bu şiirleri kime ithaf ettiği ve sevdiği kadının kim olduğu da belli değildir. Şairle ilgili bize ulaşan haberlerde aşık olduğuna dair bir bilgi olmadığı gibi şiirlerinde ismi tekrar edilen yahut özlem duyulan bir sevgili de yoktur. Bilakis Mütenebbî'nin kadın hakkındaki felsefesi, düşmanlığa dayalıdır ve şair, kadınları ihanetle ve vefasızlıkla niteler:¹⁵

إِذَا عَدَرْتُ حَسَنَاءَ وَقَفْتُ بِعَهْدِهَا	فَمِنْ عَهْدِهَا أَنْ لَا يَدُومَ لَهَا عَهْدُ ¹⁶
<i>Onun ahdindendir, bağlı kalmamak sözüne.</i>	<i>Şayet güzel, gadrettiyse vefa etti ahdine</i>

¹² Hasan Alvan, “el-Mer’a fî Şi’ri’l-Mütenebbî”, *Sahîfetü Dâru’l-‘Ulûm*, Mısır, 1936, C. II, s.192.

¹³ Tâhâ Hüseyin, *a.g.e.*, s.67,238.

¹⁴ İbn Reşîk, *el-‘Umde fî Mehâsini’ş-Şi’ri ve Adâbihî*, yay. haz. Muhammed Karkazan, Beyrut, Dâru’l-Ma’rife, 1988, C.II, s.114.

¹⁵ ‘Abdülfeṭṭah Salih Nâfi’, *Lugatu’l-Hub fî Şi’ri’l-Mütenebbî*, Umman, Dâru’l-Fikr li’n-Neşr ve’t-Tevzî’, 1983, s.109.

¹⁶ el-‘Ukberî, *a.g.e.*, C.II, s.4.

Şaire göre kadınlar sevgilerinde ve nefretlerinde ölçüsüzdür; kin tutarlarsa merhametsizdirler ve mutlu olduklarında kinlerini unuturlar. İnsanı doğru yoldan şaşırtabilir ve akıllı kimseyi hayrete düşürebilirler:

وَإِنْ عَشِيقْتُ كَانَتْ أَشَدَّ صَبَابَةً وَإِنْ فَرَكْتُ فَأَذْهَبَ فَمَا فِرْكُهَا قَصْدُ
وَإِنْ حَقَدْتُ لَمْ يَبْقَ فِي قَلْبِهَا رِضًا وَإِنْ رَضِيَتْ لَمْ يَبْقَ فِي قَلْبِهَا حَقْدُ
كَذَلِكَ أَخْلَقُ النِّسَاءَ وَرُبَّمَا يَصِلُ بِهَا الْهَادِي وَيَخْفَى بِهَا الرُّشْدُ¹⁷

*Aşık olursa eğer şiddetlidir
sevgisinde*

*Ve nefret ederse eğer, Uzaklaş!
Ölçülü değildir kininde.*

*Kin tutarsa, bir şefkat
bırakmaz kalbinde*

*Ve memnunsu eğer, bir kin
kalmaz kalbinde.*

*Kadınların ahlakı böyledir,
belki de*

*Şaşırtır dosdoğru insanı ve
gizlenir akıl onunla.*

Şairin kadınlara olan ilgisi, kısa bir zaman dilimine mahsus haz anlarıdır, şair daha sonrasında onu unutur ve geri dönmeyi asla düşünmez:

وَلِلْخُودِ مَيِّ سَاعَةٌ ثُمَّ بَيْنَنَا فَلَاةٌ إِلَى غَيْرِ الْلِقَاءِ تُجَابُ¹⁸

*Körpe güzelden muradım
sadece bir anlıktır*

*Sonra aramızda, görüşmeksizin
katedilecek çöller vardır.*

Mütenebbî aşkı bir aldanma, kandırmaca ve geçici bir heves olarak görür; bu duygu yok olmaya mahkumdur:¹⁹

وَمَا الْعِشْقُ إِلَّا غَرَّةٌ وَطَمَاعَةٌ يُعَرِّضُ قَلْبٌ نَفْسَهُ فَيُصَابُ²⁰

*Sevda bir heves ve aldanmadan
başka nedir?*

*Kalp (aşığın kalbi) tehlikeye
atılır ve musibete uğrar.*

Şiirlerinden ve hayatı ile ilgili kaynaklardan edindiğimiz bilgilerden hareketle Mütenebbî'nin açık tabiatlı, yapmacık davranışlardan hoşlanmayan net ve yalın bir kişiliği olduğunu söyleyebiliriz. Şair, mizacına uygun olarak şiirlerinde de yalın bir

¹⁷ A.e., C.II, s.4.

¹⁸ el-Ma'arrî, a.g.e., C.IV, s.150.

¹⁹ Nâfi', a.g.e., s. 110.

²⁰ el-'Ukberî, a.g.e., C.I, s.192.

kadın güzelliğinden ve ruhundan söz eder. Özellikle bedevî tabiatlı kadınların doğal ve yapmacıksız güzelliklerini betimleyen şair, onları hadarî güzellerle karşılaştırır ve beğenisini ilkinden yana kullanır:

مَنْ الْجَازِ فِي زَيِّ الْأَعْرَابِ حَمْرُ الْحَلَى وَالْمَطَايَا وَالْجَلَابِيبِ

مَا أَوْجَهُ الْحُضْرَ الْمُسْتَحْسَنَاتِ بِهِ كَأَوْجِهِ الْبَدَوِيَّاتِ الرَّعَائِبِ

حُسْنُ الْحَضَارَةِ مَجْلُوبٌ بِطَطْرِيةٍ وَفِي الْبَدَاوَةِ حُسْنٌ غَيْرُ مَجْلُوبٍ²¹

*Arabî giysiler içerisindeki
ceylanlar kimdir?*

*Kızıl develer üzerinde , kırmızı
ziynet ve cilbablar içerisinde...*

*Benzemez, hadarî kızların
sîmâları,*

Körpe bedevîlerin çehrelerine

Süslü ve yapmacıktır hadarîler

*Ve yaratılıştan güzeldir
bedevîlerse.*

‘Abdülfettah Nâfi’ye göre Mütenebbî gibi çeşitli halkları ve kültürleri tanımış, değişik ülkelerde çeşitli kadın güzelliklerini seyretmiş bir şairin ısrarla bedevî güzeller için gazel söylemesi; onların güzelliğini övmesi hayret edilecek bir durumdur. Muhtemelen şairin, küçük yaşta bedeviler arasında kalması ve Arap kabileleri arasında dolaşmasının bu zevk ve beğenisinde etkisi olmuştur. İlk gençlik yıllarında bedevî genç kızların tebessümleriyle gözünü açıp gerçek Arap güzelliğini görmesi bu güzellerde süs ve yapmacıklığın olmayışı, onlara meyletmesinde etkili olmuştur.²²

أَيْنَ الْمَعِيزُ مِنَ الْأَرَامِ نَاطِرَةً وَغَيْرَ نَاطِرَةٍ فِي الْحُسْنِ وَالطَّيِّبِ

أَفْدِي ظَبَاءَ فَلَاةٍ مَا عَرَفْنَ بِهَا مَضْغَ الْكَلَامِ وَلَا صَبْغَ الْحَوَاجِبِ

وَلَا بَرَزْنَ مِنَ الْحَمَامِ مَائِلَةً أَوْ رَاكِبُهُنَّ صَقِيلَاتِ الْعَرَاقِيبِ²³

*Nerede görülmüş keçinin güzel
koku ve letafette*

*Beyaz ahulara rakip
olabildiği?*

*Ah! Canımı feda ederim çöl
ahusuna,*

*Orada ne lafını geveler ne de
sürme çekerler,*

²¹ A.e., C.I, s.159.

²² Nâfi’, a.g.e., s.125.

²³ el-‘Ukberî, a.g.e., C.I, s.168, 169.

*Ne yürürken kaba etini belli
ederek kırırlar,*

*Ne de hamamda topuklarını
parlatırlar.*

Mütenebbî, yukarıdaki şiiri Mısır'da bulunduğu sırada söylemiştir. Tâhâ Hüseyin'e göre şair, bu şiirinde Şam'daki hayatına olan özlemini bedevi güzeller yoluyla sembolik bir biçimde ifade eder. Bedeviliğin hadarilikten üstün olduğu sertlik ve huşunetin çıtkırıldım ve narinlikten daha hoş karşılandığı eski günlerine göndermede bulunur. Şam'daki hayatı tehlikeler ve maceralarla dolu olan şair, Mısır'daki sakin ve refah içerisindeki hayatından sıkılmıştır. Kılıç şakırtılarını, savaş meydanlarındaki at kişnemelerini özlemektedir. Bunu açıkça söyleyemediği için sembolik olarak bedevi güzelleri zikretmiş böylece Mısır'daki hayatını hadarî güzellere, Şam'daki yaşamını ise bedevî güzellere benzetmiştir.²⁴

Mütenebbî, bedevî kadınların doğal güzelliklerini beğendiği gibi soylu ve iffetli tavırlarına da hayran olur. Zaten şair, kadınlarla sohbet etmenin hoş karşılanmadığı, örf ve geleneklere sıkı sıkıya bağlı, gizlilik ve mahremiyetle çevrili bir muhitte gazel söylemektedir. Bu yüzden sevgili, daima kabilesi tarafından gözetim altında tutulur ve onu görebilmek kolay değildir:

عَدْوِيَّةٌ بَدْوِيَّةٌ مِنْ دُونِهَا سَلَبُ النَّفُوسِ وَنَارُ حَرْبٍ تُوقَدُ
وَهَوَاجِلٌ وَصَوَاهِلٌ وَمَنَاصِلٌ وَذَوَابِلٌ وَتَوَعُّدٌ وَتَهْدِيدٌ²⁵

*Adî kabilesinden bir bedevi
kızıdır ki ona ulaşmaksızın*

*Ruhlar kaçırlır, muharebe
ateşi tutuşturulur*

*Cenk meydanları, atlar,
kılıçlar*

*Mızraklar, korku ve tehdit
vardır.*

Şairin nezdinde iffetli bir sevgilinin yanı sıra ona saf ve temiz duygular besleyen aşığın tavırları da takdir görür. Örneğin aşağıdaki şiirin ikinci beytinde kendisini bir aşık olarak tanımlayan şair, onunla vuslat bahtıyarlığına erişmiş bir güzelin de talihli olduğunu söyler. Zira o aşık, uykusunda bile sevgiliye yaklaşmaz, onun elini reddedip elbisesine dokunur:

²⁴ Tâhâ Hüseyin, **a.g.e.**, s.300.

²⁵ el-Ma'arrî, **a.g.e.**, C.IV, s.177.

عَوَازِلُ ذَاتِ الْخَالِ فِي حَوَاسِدُ وَإِنَّ ضَجِيعَ الْخَوْدِ مِنْ لَمَاجِدُ

يَرُدُّ يَدًا عَنْ تَوْبِهَا وَهُوَ قَادِرٌ وَيَغْصِي الْهَوَى فِي طَيْفِهَا وَهُوَ رَاقِدٌ²⁶

*Siyah benliyi benim için
kınayanlar kıskanmaktalar*

*Elbette ki körpe güzelin
benimle vuslatı bir şereftir.*

*Muktedirken reddedip bir eli,
elbisesine dokunur,*

*Uykusundayken onun hayaliyle
olan aşka asi gelir.*

Mütenebbî, gazellerinde kadınların soylu ve iffetli tavırlarıyla birlikte bedensel özelliklerinden de söz eder. Şair, klasik Arap edebiyatında sık kullanılan mevcut imgeler üzerinden sevgilinin beşerî özelliklerini dile getirir; sevgilinin ceylaninkine benzeyen iri güzel gözleri, çiğ tanesi gibi serin ve duru nefesi, söğüt fidanı gibi uzun ve ince boyu, geceye benzeyen saçları vardır. Bununla birlikte şair, bütün bu imgeleri yeni ve orijinal bir üslup ve söyleyişle dillendirir:

مَثَلَتْ عَيْنُكَ فِي حَشَايَ جِرَاحَةً فَتَشَابَهَا كَلَّتَاهُمَا نَجْلَاءُ

نَفَذْتُ عَلَى السَّابِرِيِّ، وَرُبَّمَا تَنَدَّقُ فِيهِ الصَّغْدَةُ السَّمْرَاءُ²⁷

*Gözlerinin suretini kalbimdeki
yaraya verdin*

*Zira her ikisi de irilikte
birbirlerine benzemektedir*

*Gözlerin zırhımın içinden
kalbime nüfuz etti ve onu
yaraladı*

*Belki kızıl mızrak ona
ulaşamaz ve kırılırdı.*

Klasik Arap edebiyatında kadınların gözleri ve kirpikleri, kılıç, mızrak, ok ve hançer gibi silahlara benzetilir. Mütenebbî de önceki şairler gibi gazellerinde bu hazır mazmunlara yer vermiştir.²⁸ Aşağıdaki beyitte de sevgilinin güzel ve etkileyici gözleri, şiir personası olan şairin zırhını delerek kalbine ulaşmış ve onu kendisine aşık etmiştir. Savaş meydanlarından yara almadan kurtulabilen şair, sevgilinin öldürücü bakışlarından kurtulamamıştır:

²⁶ el-'Ukberî, a.g.e., C.I, s.268.

²⁷ 'Abdürrahman b. Suûd b. Nâsir el-Hevâvî, el-Mer'a ve'l-Hub ve'l-Gazel fî Şi'ri'l-Mütenebbî, Beyrut, Bissân, 2011, s.21.

²⁸ مِنْ طَاعِنِي تُغَرُّ الرِّجَالُ جَائِرٌ وَمِنْ الرِّمَاحِ دَمَالِجٌ وَخَلَاخِلٌ وَلِذَا اسْمُ أَغْطِيَةِ الْغَيُونِ جُفُونُهَا مِنْ أَنَّهَا عَمَلُ السُّيُوفِ عَوَامِلُ (Erkeklerin göğüslerine hançer saplayan ceylanlardır; Onların mızrakları, pazubentleri ve halhalleridir. Bu yüzden göz kapakları kınlar diye isimlenir; Zira kılıçların işlerini görür onlar.) Bkz. el-Ukberî, a.g.e., C.III, s.252.

نَفَذْتُ عَلَى السَّابِرِيِّ وَرُبَّمَا تَنَدَّقُ فِيهِ الصَّغْدَةُ السَّمْرَاءُ²⁹

*Gözleri zırhımın içine nüfuz
edip yaraladı,*

*Belki kızıl mızrak ona
ulaşamaz ve kırılırdı.*

Mütenebbî, daha önce de belirttiğimiz üzere kendisini yüce ideallere adanmış hedeflerini gerçekleştirebilmek için sürekli yer değiştirerek hayatını sürdürmüş bir şairdir. Dolayısıyla zihnen yoğun bir biçimde aşkla ve kadınlarla meşgul olup onlar hakkında şiir söylememiştir. Nitekim şairin kendisi de bir şiirinin ilk mısraında bu durumu itiraf eder. Ancak şair, şiirin ikinci mısraında ise sevgilinin güzel gözleri karşısında teslim olduğunu da ilave eder:

وَمَا كُنْتُ مِمَّنْ يَدْخُلُ الْعِشْقُ قَلْبَهُ وَلَكِنَّ مَنْ يُبْصِرُ جُفُونَكَ يَعْتَشِقُ³⁰

*Ben değildim kalbine aşkın
gireceği kimse*

*Lakin aşka düşer her kim ki
senin gözlerini görürse.*

Mütenebbî, sevgilinin gözlerinden başka saçlarını da mübalağalı bir biçimde betimler. Sevgilinin saçları gece gibi siyah, yüzü ise ay gibi parlaktır:

كَشَفْتُ ثَلَاثَ ذَوَائِبٍ مِنْ شَعْرِهَا فِي لَيْلَةٍ فَأَرْتُ لَيْالِي أَرْبَعًا

وَاسْتَقْبَلْتُ قَمَرَ السَّمَاءِ بِوَجْهِهَا فَأَرْتُنِي الْقَمَرَيْنِ فِي وَقْتٍ مَعًا³¹

*Gösterip saçından üç perçemi,
Buluşup gökteki kamerle simâsı*

*Bir gecede aşikâr etti dört
geceyi,
İki ayı bana temâşa ettirdi.*

Sevgilinin kıvrımlı, gür, parlak, kuzgunî siyah saçları amber, gül suyu ve sandal ağacının güzel kokularıyla taranmıştır:

ذَاتُ فَرْعٍ كَأَنَّمَا ضَرَبَ الْعَنْبَرُ فِيهِ بِمَاءٍ وَرْدٍ وَعُودٍ

حَالُكَ كَالْغُذَافِ جُئِلَ دُجُوجٍ يَّ أَثِيثٍ جَعْدٍ بَلَا تَجْعِيدٍ³²

*Sanırsın; saçları amber , gül
suyu*

*Ve sandal ağacının kokusuyla
karılmıştır;*

²⁹ A.e., C.I, s.15.

³⁰ el-Ma'arrî, a.g.e., C.III, s.293.

³¹ A.e., C.II, s.56.

³² Muhammed Hasan eş-Şema', el-Mer'a fî Şi'ri'l-Mütenebbî, Şam, Dâru'l-Vesbe, t.y., s.19.

Gece gibi kuzgunî siyah, gür ve sık

Teklifsizce kıvrımlı, gümrahtır.

Sevgilinin dişleri bembeyaz ve sıralıdır, boynuna taktığı inciler de âdeta onun dişlerine benzerler ve bu görüntüyle sevgilinin köprücük kemikleri, onun gülüşleriyle süslenmiş gibidir:

وَيَبْسُمْنَ عَنْ دُرٍّ تَقْلَدْنَ مِثْلَهُ كَأَنَّ النَّرَاقِي وَشَحَتْ بِالْمَبَاسِمِ³³

Taktıkları inciye benzer şekilde gülümserler

Köprücük kemikleri, gülüşler takınmışçasına.

Şair, sevgilinin ağzının suyunu ise klasik Arap şiirindeki imgelere benzer şekilde çiğ tanesine ya da bala benzettir:³⁴

مِنْ كُلِّ أَحْوَرٍ فِي أَنْيَابِهِ شَبَبٌ خَمْرٌ يُخَامِرُهُ مِسْكٌ تُخَامِرُهُ³⁵

Her güzel gözlü ceylanın dişlerinde çiğler;

Meyle karışıp, miskle harmanlanır.

Mütenebbî, sevgilinin belini tasvir ederken ise önceki şairlerde gördüğümüz betimlemenin dışına çıkar ve orijinal bir imgelem kurar; sevgilinin ince beline hayranlıkla bakan gözbebeklerinden onu saran bir kuşak yapar:

وَحَصْرٌ تَنْبُثُ الْأَبْصَارُ فِيهِ كَأَنَّ عَلَيْهِ مِنْ حَدَقٍ نِطَاقًا³⁶

Ve bakışların üzerinde sabitlendiği bir beli var ki

Sanki onlar, gözbebeğinden bir kuşaktır.

Mütenebbî, sevgiliyi ince ve narin beline tezat olacak şekilde mübalağalı bir biçimde tombul bir kadın olarak betimler. Sevgilinin elbiseleri ve pazubentleri âdeta vücudunun ve kollarının ağırlığıyla incinmektedir:

إِذَا مَاسَتْ رَأَيْتَ لَهَا ارْتِجَاجًا لَهُ لَوْلَا سَوَاعِدُهَا نَزْوَعًا

يُزَاعَاهَا عَدْوًا دُمَلَجِيهَا يَظُنُّ ضَجِيعُهَا الزَّنْدُ الضَّجِيعَا³⁷

³³ el-Berkûkî, a.g.e., CIV, s.237.

³⁴ مَظْلُومَةُ الْقَدِّ فِي تَشْبِيهِهِ غُصْنًا مَظْلُومَةُ الرِّيقِ فِي تَشْبِيهِهِ ضَرْبًا (Zulm edilir boy bosuna teşbih edilirse bir fıdana Zulm edilir ağzının suyuna teşbih olunursa bala) Bkz. el-'Ukberî, a.g.e., C.I, s. 111.

³⁵ el-Ma'arrî, a.g.e., C.I, s.150.

³⁶ A.e., C.III, s.117.

³⁷ A.e., C.I, s.313,314

*Salınarak yürüdüğünde
kalçalarının esvabına
ızdırabını görürsün,*

*Kolları elbisesinin yeninden
tutmasaydı ondan kaçardı.*

*Kolları pazubentlerine
düşmandır âdeta*

*Onunla yatan, kolunu yatak
arkadaşı vehmeder.*

Şair, sevgilinin boyunu ise klasik Arap şiirindekine benzer şekilde bazen söğüt bazen de sorkun ağacına benzetir.³⁸ Aşağıdaki şiirde ise orijinal bir imge kurarak onun boyunu sarhoş olup sendeleyeen bir kimseye benzetmiştir. Bu sarhoşluğun nedeni içki değil, sevgilinin kendisinin yan bakışıdır. Yani sevgilinin endamı kendisinin yan bakışının tesiriyle sarhoş olmuştur:

كَأَنَّمَا قَدْ هَمَّ إِذَا انْقَلَبْتُ سَكْرَانٌ مِنْ خَمْرٍ طَرْفُهَا تَمَلُّ

*Endamı âdeta salındığında bir
sarhoştur;*

Onun gamzesiyle esrimiş olan

Sevgili, kabilesi tarafından gözlenip, muhafaza edildiği ve daima örtüleri ve peçesi altında gizlendiği için beyaz tenlidir ve merak uyandırır.⁴⁰ Onun teni bazen parlaklığı yüzünden aya ve güneşe⁴¹ bazen de inciye benzetilir:

لَهَا بَشَرُ الدُّرِّ الَّذِي قَلَدْتُ بِهِ وَلَمْ أَرْ بَدْرًا قَلَبَهَا قَلَدًا الشَّهْبَا

*Onun incileri takınmış bir
cildi var ki*

*Daha önce yıldızlarla süslenmiş
bir ay görmedim.*

Mütenebbî'nin gazel şiirleriyle ilgili dikkatimizi çeken şey, gazellerin kasidelerinin başında yer almasıdır. Bununla birlikte şair, çoğu zaman kasidelerine nesib bölümüne yer vermeden başlar. Müstakil bir gazel söylemediği gibi şiirlerinde herhangi bir kadın ismini de zikretmez. Onun gazelleri, gerçek bir sevginin samimi duygulanımından yoksundur. Üstelik şiirlerinde kadınlarla ilgili olumsuz ya da

³⁸ وَلَوْ رَأَاهَا قَضِيبُ الْبَانِ لَمْ يَمِسْ (Bir yosma ki güneş onu görseydi doğmazdı, Sorkun ağacı onu görseydi salınmazdı); وَقَلَحْتُ عَنِّي أَوْرَنْتَ غَزَالَا (Ay gibi doğdu, söğüt fidanı gibi salındı, Amber gibi kokusu dağıldı ve siyah ceylan gözleriyle baktı.) **Bkz.** el-'Ukberî, **a.g.e.**, C.II, s.187.

³⁹ **A.e.**, C.III, s.210.

⁴⁰ بَيْضَاءُ تُطْمَغُ فِيمَا تَحْتِ خَلَّتْهَا وَعَرَّ ذَلِكَ مَطْلُوبًا إِذَا طَلَبَا (Beyaz tenli, esvabının altındakiyle arzu uyandırır, Ondan râm almaksa güç bir murattır.) **Bkz.** el-Yâzicî, **a.g.e.**, C.I, s.226.

⁴¹ كَأَنَّهَا الشَّمْسُ يُعْيِي كَفَّ قَابِضِهِ شُعَاعُهَا وَبَرَّاهُ الطَّرْفُ مُقْتَرِبًا (O sanki avucunda tutamadığı güneş gibidir, Şuâsını, bakışın yakından görebildiği halde) **Bkz.** el-'Ukberî, **a.g.e.**, C.I, s.111.

⁴² **A.e.**, C.I, s.59.

küçümseyici ifadeler yer almaktadır.⁴³ Şairin beğendiği kadınlar ise şehirli değil daha çok bedevî güzelleridir.

2.2.2.Methiye:

İbn Manzûr, medihi hicivin karşıt anlamında, “güzel övgü” olarak zikreder.⁴⁴ Bununla birlikte medihin kendine has özellikleri, dili ve temaları olan belirli bir şiir türü olarak ilk defa ne zaman ortaya çıktığı bilinmemektedir. Zira insanın doğasında övgüyü kabul etme eğilimi vardır.⁴⁵ Şairler bu eğilimi nüfuz sahibi kimselere sığınmak ve onların caizeleriyle geçimlerini sağlamak için bir araç olarak görmüşlerdir.⁴⁶

Egemen sosyal ilişkiler ve belli bir kültür çerçevesinde sanatını icra eden şair, hususi bir sistem ve kalıp içerisinde “patrona” övgüsünü sunar⁴⁷, nüfuz sahipleri de insanlar arasında isimlerini duyurmak ve yetkilerini genişletmek amacıyla bu övgüleri kabul eder.⁴⁸ Bu yüzden şairler, Arap şiirinin en geniş mecrası haline gelinceye değin medih konulu şiirler söylemişler, eleştirmenler de onlara eşlik ederek methiyeyle ilgilenmişlerdir.⁴⁹ Bir şairin geliştirdiği diğer tarzlar veya türler ne olursa olsun şairlerin kendilerini asıl kanıtlama alanı methiyedir.⁵⁰ Gezici bir şair olan Mütenebbî de bir hâmisinden diğerine ve bir ülkeden başka bir ülkeye giderek methiyeler söylemiş ve divanının üçte birini de bu methiyelerine ayırmıştır.⁵¹

⁴³ وَإِنْ تَكُنْ خُلِقْتَ أَنْتَى لَقَدْ خُلِقْتَ كَرِيمَةً غَيْرَ أَنْتَى الْعَقْلِ وَالْحَسَبِ (Şayet kadın olarak yaratılmışsa da şerefliidir Akıl ve hasap bakımından kadın değil.) Bkz. el-Ma‘arrî, a.g.e., C.III, s.571.

⁴⁴ İbn Manzûr, **Lisânü'l-Arab**, Beyrut, yay. haz. Emin Muhammed ‘Abdülvehhâb, Muhammed es-Sâdık el-‘Ubeydî, y.y., Dâru İhyâ-i Turâsî'l-‘Arabî, 1997, C.XIII, s.49.

⁴⁵ Emin Muhammed Zeki el-Aşmavî, **Kasîdetü'l-Medih ‘inde'l-Mütenebbî ve Tatavvuruhâ el-Fennî**, Beyrut, Dâru'n-Nahdati'l-‘Arabîye, 1983, s.15.

⁴⁶ Bedevî Tabâne, **Kudâme b. Ca‘fer ve'n-Nakdû'l-Edebî**, bsk.2, Mektebetü'l-Anglo el-Mısıriyye, 1964, s. 314.

⁴⁷ Halil İnalçık, **Şair ve Patron Patrimonyal Devlet ve Sanat Üzerinde Sosyolojik Bir İnceleme**, Doğu Batı yayınları, 2003, s.9,23.

⁴⁸ Tabâne, a.g.e., s. 314.

⁴⁹ Muhammed Ganîmî Hilal, **en-Nakdu'l-Edebi'l-Hadîs**, 1997, Dâr Nahda Mısır li't-Tibâ'a ve'n-Neşr ve'te-Tevzî', s.171.

⁵⁰ Nâfi', a.g.e., s.145.

⁵¹ Mütenebbî, Ebu'l-Fadl, Saîd el-Munbicî, ‘Ubeydullah b. Hallikân, Muhammed b. ‘Ubeydullah el-‘Alevî el-Muştab, Ebu'l-Muntasır ez-Zedî, ‘Ali b. Ahmed et-Tâî, Ca‘fer b. Kıyılıg, Şucâ' b. Muhammed et-Tâî, Ebî Dabis, Abdülvehhâb, Muhammed b. Zureyk et-Tarsûsî, Abdullah el-Buhturî kardeşi Ebî ‘Ubâde, Müsâvir b. Muhammed er-Rûmî, Ebi'l-Hüseyn et-Tenûhî ve kardeşi, Ali b. İbrahim et-Tenûhî, el-Muğîs el-İclî, Ebu'l-Ferec el-Mâlikî, ‘Ali b. Mansûr el-Hâcîb, Ömer b. Süleyman eş-Şerâbî, el-Vâhid b. el-‘Abbas, ‘Abdurrahman el-Antâkî, Ebu'l-Hüseyn et-Turestânî, Ebi'l-Hüseyn el-Horasânî, Ebû ‘Abdullah el-Hüseybî, Ebu'l-Fadl b. Abdullah el-Antâkî, kardeşi Ebû

Hırs ve isteklerinin büyüklüğü, entelektüel birikimi, güçlü şahsiyeti, kendine ve yeteneğine olan güveni, ifadelerinin gücü, zarafeti ve orijinallliği; muhteşem tasvir kabiliyeti, anlamlarının derinliği, tekellüfsüz bir şekilde dili kullanması, Seyfûddeve'nin etrafını saran şairlerle rekabet etmesi, Seyfûddeve'ye olan bağlılığı, şiirleriyle geçimini sağlamak zorunda oluşu, Seyfûddeve ve Kâfûr başta olmak üzere emirlerle ve valilerle görüşmesi, bir valilik elde edebilmek için çabalaması gibi nedenler Mütenebbî'nin çok sayıda methiye söylemesinde etkili olmuştur.⁵²

Şairin methiye konulu ilk denemeleri kendi üslubunu bulmaya çalıştığı, tasannuun hakim olduğu, bilinen düşünce kalıplarındaki ve biçemlerdeki şiir örneklerini taklit ettiği gençlik dönemine ait şiirleridir. Bu dönem, onun h.321 ve h.336 yılları arasında Şam'a yolculuk ettiği; bedevîlerin ve hadarîlerin arasında Şam'ın emirleriyle tanışarak endişeli bir arayış içerisine girdiği dönemdir. Örneğin şair, Muhammed b. 'Ubeydullah el-'Alevî'yi övdüğü aşağıdaki kasidesini bu dönemde söylemiştir. Kasidede henüz yeni anlamlar ve güçlü bir şahsiyet yoktur. Gazel, vasıf ve medih şiirlerinin alışılmış manalarını içermektedir:

أَهْلًا بِدَارٍ سَبَّكَ أَغْيَدَهَا أَبْعَدُ مَا بَانَ عَنْكَ خُرْدَهَا⁵³

*Cariyelerinin seni esir ettiği bir
diyar selamette olsun!*

*Senden ayrılıklarıyla ne kadar
da uzaktalar o diyarın genç
kızları.*

Saîd b. 'Abdullah el-Kilâbî el-Menbecî'yi mübalağalı ifadelerle övdüğü methiyesi de benzer anlamları hâvidir:

أَرْجُو نَدَاكَ وَلَا أَخْشَى الْمَطَالَ بِهِ يَا مَنْ إِذَا وَهَبَ الدُّنْيَا فَقَدْ بَخَلَا⁵⁴

*Senin cömertliğini diliyorum,
korkmuyorum onda bir
ertelemeden,*

*Ey, dünyayı bağışlasa da
cimrilik etmiş olan!*

Sehl, 'Ali el-Antâkî, Ali et-Temîmî, Ebû Bekir er-Rûzbârî, el-Hüseyyin b. Ali el-Hemezânî, Ebû Muhammed b. Tuğç, Ebu'l-Kâsım el-Alevî, Ali b. Asker, Ali b. el-Evrâcî, Bedr b. Ammâr, Enûcûr el-İhşidî, 'Ali b. Salih er-Rûzbârî, Ebu'l-Aşâir el-Hamdânî, Seyfûddeve, Kâfûr el-İhşidî, İbnü'l-'Amîd, Vezir Ebu'l-Feth, 'Adududdevle gibi kırkın üzerinde şahsiyeti methetmiştir. **Bkz.** el-Vâhidî, **a.g.e.**, s.808,809,810.

⁵² 'Abdülkâdir 'Îsâvî, **el-Medh fî Şi'ri'l-Mütenebbî**, Cezayir, Mektebetü'r-Reşâd, 2011, s.13.

⁵³ el-Berkûkî, **a.g.e.**, C.II, s.17.

⁵⁴ **A.e.**, C.III, s.290.

Mütenebbî'nin bu dönemdeki methiyelerine verilen caizeler azdır. Şair sık sık zamandan şikayet eder; insanları hicveder, onlara meydan okur ve düşüncelerini fahr ya da medih konularının içerisinde ele alır. 'Ali b. Mansûr el-Hâcib'e söylediği kasidesinde zamanın musibetlerinin onu hedef aldığını ve susadığında üzerine musibetler yağdığını söyler.⁵⁵ Yine el-Muğîs b. 'Ali el-'İclî için söylediği kasidesinde de şair karamsar bir ruh hali içindedir.⁵⁶

Bu dönemde Mütenebbî'nin hayatını etkileyen üç önemli olay gerçekleşmiştir; hapse girmiştir, Bedr b. 'Ammar'la ve daha sonra Ebu'l-'Aşâir el-Hamdânî'yle karşılaşmıştır. Nihayet Şam'daki yolculuğunun sonunda Seyfûddele ile karşılaşan Mütenebbî, onun iltifatına kavuşarak musâhibi olmuştur. Böylece "şahsiyetin ve değerlerin birliği" diye isimlendirilen yeni bir dönem başlamıştır. Sarayını şairler, yazarlar ve ilim adamları için bir hac yeri haline getiren Seyfûddele'yi zamanının hiçbir şairi, Mütenebbî kadar övmemiştir.⁵⁷ Zira Mütenebbî'ye göre Seyfûddele, hilafetin İslam düşmanlarının yüzüne doğrulttuğu keskin kılıçtır⁵⁸ ve zamanının en büyük emirlerinden biridir. Yeryüzünün bütün hükümdarları onunla karşılaştıklarında secde ederler ve savaştıklarında helak olurlar:

تُفَارِقُهُ هَلَكَى وَتَلْقَاهُ سُجَّدًا⁵⁹ <i>Arzın melikleri halâ ürperirler ondan</i>	تَظَلُّ مُلُوكُ الْأَرْضِ خَائِعَةً لَهُ <i>Helak olup ayrılırlar yanından ve karşılaştıklarında secde ederler ona.</i>

Seyfûddele, düşmanlarını öldürerek onların ömürlerini çalar ve eğer o ömürleri toplayacak olsa dünyada sonsuza dek kalacağından dünya tebrik edilir:

نَهَبْتَ مِنَ الْأَعْمَارِ مَا لَوْ حَوَّيْتَهُ لَهَبَّتِ الدُّنْيَا بِأَنَّكَ خَالِدٌ⁶⁰

⁵⁵ كَيْفَ الرَّجَاءُ مِنَ الْخُطُوبِ تَخْلُصًا مِنْ بَعْدِ مَا أُنْشِئْتَ فِي مَخَالِبَا (Feleğin musibetlerinden nasıl kurtulayım üzerime geçirdikten sonra pençelerini?) Bkz. el-Vâhidî, a.g.e., s.544.

⁵⁶ فَوَادَّ مَا تُسَلِّيهِ الْمُدَامُ وَعُزْرٌ مِثْلُ مَا نَهَبَ الْإِلَامُ (İçkinin avutmadığı bir gönüldür gönüm, cimrinin sadakası gibidir ömrüm.) Bkz. el-Berkûkî, a.g.e., C.IV, s.190.

⁵⁷ el-Aşmâvî, a.g.e., s.92.

⁵⁸ إِنَّ الْخَلِيفَةَ لَمْ يُسَمِّكَ سَيْفُهُ حَتَّى بَلَكَ فَكُنْتَ عَيْنَ الصَّارِمِ وَإِذَا تَنَوَّجَ كُنْتَ دُرَّةَ تَاجِهِ (Şüphesiz halife, seni kılıcı diye isimlendirmede Sınayıp da kılıcın ta kendisi olduğunu görünceye dek Taç giyindiğinde tâcının incileriydin Yüzük takındığında mücevheriydin.) Bkz. el-Berkûkî, a.g.e., C.IV, s.152.

⁵⁹ Maarî, a.g.e., C.III, s.375.

⁶⁰ el-Berkûkî, a.g.e., C.III, s.399.

*Çaldın ömürleri öyle ki şayet
devşirseydin onları*

*Tebrik edilirdi dünya senin
ebediyetinle orada.*

Mütenebbî, sosyal, siyasi ve ekonomik ilişkilerinde ileri derecede bir bozulmaya uğramış, Arap olmayanların dizginleri eline aldığı, Arap olan her şeyin yabancılaştığı ve karmaşanın ortasında kaybolduğu bir toplum hakkında konuşur. Bununla birlikte Seyfûddeve’de aradığını bulmuş ve bu dönemde benlik ile ideali birleştirmiştir. Şairin, Seyfûddeve’ye yazdığı methiyelerdeki coşku ve gururunun arkasında Arap benliği duygusu ve ideal Arap insanı imajı vardır.⁶¹ Şair, şiirlerinde Seyfûddeve ile şeref kelimesini bir arada kullanır, ayrıca onun lakabı olan kılıç kelimesinden de sık sık yararlanır:

لَقَدْ سَلَ سَيْفَ الدَّوْلَةِ الْمَجْدُ مُعْلِمًا فَلَا الْمَجْدُ مُخْفِيهِ وَلَا الضَّرْبُ ثَالِمُهُ⁶²

*Şeref, çıkardı Seyfûddeve’yi
kınından bilerek;*

*Hiçbir şeref yok onu gizleyecek
ve hiçbir darbe yok onu
körletecek!*

Ona göre hâmesi gökyüzü ve yıldızlardan daha üstündür, bu yüzden onlara tenezzül etmez.⁶³ Mütenebbî, Seyfûddeve’nin nezdindeki konumunu iyi bildiği için ona yazdığı şiirlerde kendisinden de söz eder. Emirinin erdemlerini yaymada biricik şair olduğunu ve hiçbir şairin kendi kasidelerine benzer bir kaside yazamayacağını dile getirir.⁶⁴ Başka bir şiirinde ise emirini savaş meydanlarındaki cesaretini görüp de sinayana dek övmediğini söylemeye cüret eder:

وَمَا حَمِدْتُكَ فِي هَؤُلَاءِ ثَبَّتَ لَهُ حَتَّى بَلَوْتُكَ وَالْأَبْطَالُ تَمْتَصِعُ

⁶¹ وَقَفْتُ وَمَا فِي الْمَوْتِ شَكٌّ لَوَاقِفٍ كَأَنَّكَ فِي جَفْنِ الرَّدَى وَهُوَ نَائِمٌ
تَمُرُّ بِكَ الْأَبْطَالُ كُلُّمِ هَزِيمَةً وَوَجْهُكَ وَصَاحٌ وَتَغْرُكَ بِاسْمٍ
تَجَاوَزْتَ مَقْدَارَ السَّجَاعَةِ وَالنُّهَى إِلَى قَوْلِ قَوْمٍ أَنْتَ بِالْغَيْبِ غَالِمٌ

(Durdun; şüphesiz ki duran için ölüm vardır savaş meydanında Sanki sen ölümün gözkapağındasın o da uykuda Yaralı ve yenik yiğitler geçer yanından Senin yüzünse aydınlık ve tebessüm içinde dudakların Sen gaybı biliyorsun diyen bir kavmin sözüne varıncaya dek Cesaretin ve aklın sınırlarını aştın) **Bkz.** Şevki Dayf, *Târihü'l-Edebi'l-Arabî*, s.347.

⁶² Maarri, **a.g.e.**, C.III, s.23.

⁶³ وَمَا سَلَّمْتُ فَوْقَكَ لِلنَّزَيَّا وَلَا سَلَّمْتُ فَوْقَكَ لِلسَّمَاءِ
(Ne süreyya yıldızına selam veririm ne de senin üstündeki gökyüzüne...) **Bkz.** el-Berkûkî, **a.g.e.**, C.I, s.168.

⁶⁴ عَوَازِلُ ذَاتِ الْخَالِ فِي حَوَاسِدِ وَإِنْ ضَجَّعَ الْخَوْدَ مِنِّي لَمَاجِدُ
خَلِيلِي إِيَّيْ لَا أَرَى غَيْرَ شَاعِرٍ فَلَمْ مِنْهُمْ الدَّعْوَى وَمِنِّي الْقَصَائِدُ

(Siyah benliyi benim için kınayanlar kıskanmaktalar; Elbette ki körpe güzelin benimle vuslatı bir şereftir. Dostlarım! Ben başka bir şair görmüyorum; Niçin onlardan iddia bendense kasideler gelir?) **Bkz.** **A.e.**, C.I, s.390,394.

وَلَيْسَ كُلُّ ذَوَاتِ الْمِخْلَبِ السَّبُعُ⁶⁵ إِنَّ السِّلَاحَ جَمِيعُ النَّاسِ تَحْمِلُهُ

*Seni, bahadırların çarpıştığı
anda sinayana dek*

*Yıkılmaz durduğun bir korku
için övmedim.*

*Şüphesiz ki silah, bütün
insanların taşıyabildiği şey*

*Lakin pençesi olan her şey,
yırtıcı değil.*

Şair, Seyfüddevle'nin erdemlerini incilere benzetir, o incileri dizerek muhteşem bir kolye haline getirme görevini de kendisi üstlenmiştir:

لَكَ الْحَمْدُ فِي الدَّرِّ الَّذِي لِيَ لَفْظُهُ فَأِنَّكَ مُعْطِيهِ وَإِنِّي نَاطِمٌ⁶⁶

*Kelimeleri bende olan bir inci
için sana hamdolsun*

*Şüphesiz onu sen verirsin ben
de dizerim.*

Tâhâ Hüseyin, Mütenebbî'nin Seyfüddevle için yazdığı şiirlerin yekûnunun tek başına bir divan olabileceğine dikkati çeker. Hüseyin'e göre şair, Seyfüddevle ile o kadar meşguldür ki tüm şiir sanatını onu övmeye adanmıştır.⁶⁷

الشَّمْسُ مِنْ حُسَادِهِ وَالنَّصْرُ مِنْ فَرَأَيْهِ، وَالسَّيْفُ مِنْ أَسْمَائِهِ

أَيْنَ الثَّلَاثَةِ مِنْ ثَلَاثِ خَلَالِهِ مِنْ حُسْنِهِ وَإِبَائِهِ، وَمَضَائِهِ ؟

مَضَتْ الدُّهُورُ وَمَا أَتَيْنَ بِمِثْلِهِ وَلَقَدْ أَتَى فَعَجَزَنَ عَنْ نُظْرَائِهِ⁶⁸

Güneş, hasetçilerindendir, zafer

*Musahiplerindendir, kılıç
isimlerindendir.*

*Neresinde o üçü onun üç
hasletinin!?*

*Güzelliği, gösterişi, ve
keskinliğinin*

*Asırlar geçti de getirmede onun
benzerini*

*Ve nihayet o geldi de aciz bıraktı
nazirlerini.*

Mütenebbî'nin Seyfüddevle'nin yakınları için söylediği birkaç mersiye'nin dışında bütün şiirleri methiye konuludur. Bununla birlikte şair, ona yazdığı mersiyelerinde dahi övgü konusunu ele alır.⁶⁹ Mütenebbî, Seyfeddevle'ye neredeyse

⁶⁵ el-Ma'arrî, **a.g.e.**, C.III, s. 192.

⁶⁶ **A.e.**, C. III, s. 435.

⁶⁷ Tâhâ Hüseyin, **a.g.e.**, s.169.

⁶⁸ el-Ma'arrî, **a.g.e.**, C.III, s.314.

⁶⁹ عَزَاكَ (Ey en hayırlı kardeşin kızkardeşi en hayırlı babanın evladı Söylemek istediğim neseplerin en şerefli) **Bkz.** el-'Ukberî, **a.g.e.**, C.I, s.18; سَيِّفُ الدَّوْلَةِ الْمُقْتَدَى بِهِ... فَإِنَّكَ نَصْلٌ وَالسَّيْفُ الدَّوْلَةُ لِلنَّصْلِ (Metanet göster halkın serveri Seyfüddevle! Sen bir kılıcsın ve kılıçlar musibetlere amade.) el-Vâhidî, **a.g.e.**, s.408, 409.

dokuz yıl boyunca eşlik etmiş ve bu süre boyunca kendisinden başkasını övmemiştir. Onun için altmış şiir ve bir kıta kaleme almıştır. Bu şiirler estetik güzelliklerinin yanı sıra yeni ve orijinal manaları ihtiva etmektedir. Şairin, Arap soyu dolayısıyla hâmisîyle kurduğu sıkı bağ ve ona bütün seferlerinde eşlik etmesi bu şiirlerin sayısında etkilidir.

Seyfüddevle'nin sarayından ayrıldıktan sonra Mısır'a giden şairin Kâfûr için söylediği ilk methiyeler, eski hâmiye duyulan sitem ve öfke ile karışıktır. Bununla birlikte şair, ilk methiyesinde Kâfûr'un siyahî oluşunu bir avantaja dönüştürerek orijinal bir teşbih yapar:

وَحَلَّتْ بَيَاضاً خَلْفَهَا وَمَأْوِيَا ⁷⁰	فَجَاءَتْ بِنَا إِنْسَانٍ عَيْنَ زَمَانِهِ
<i>O atlar, gözün akını ve pınarını bırakıp geride,</i>	<i>Getirdiler bizi zamanın göz bebeğine.</i>

Methiyenin nesib bölümü, aşkın ihaneti, bağların kopması ve şairin ayrılma kararlılığı gibi geleneksel lirik ağıt motiflerini sergiler. Kaside hem biçim hem de işlev bakımından ritüeldir. Eski sevgilinin yerine eski hâminin ikame edilmesi yoluyla klasik nesip motiflerinin metaforik olanaklarını veya ifade potansiyellerini ortaya koyar. Şair, ayrılış bölümünde ise Kâfûr'u bu yolculuğun yalnızca hedefi değil aynı zamanda kendisinin soyağacı çizgisinin teleolojik sonu olarak görür.⁷¹

إِلَى عَصْرِهِ إِلَّا تُرَجِّي التَّلَاقِيَا ⁷²	فَقَتَّى مَا سَرَيْنَا فِي ظُهُورِ جُودِنَا
<i>Bir yiğit ki gece yolculuğu yaptık atalarımızın sırtında</i>	<i>Kavuşmayı dileyerek onun zamanına</i>

Şair başka bir methiyesinde ise Kâfûr'u aslana ve diğer melikleri kurtlara benzettir. Ancak okuyucunun "kurt" kelimesini "sinek" kelimesiyle değiştirirse de hata etmeyeceğini söyler:

وَأَنَّكَ لَيْتُ وَالْمُلُوكُ ذِيَابُ	جَرَى الْخُلْفُ إِلَّا فِيكَ أَنَّكَ وَاحِدُ

⁷⁰ el-Ma'arrî, a.g.e. C.IV, s. 24.

⁷¹ Suzanne Pinckney Stetkevych, "Abbasid Panegyric and The Poetics of Political Allegiance: Two Poems of Al-Mutanabbî on Kâfûr", *Qasida Poetry in Islamic Asia and Africa*, Leiden, E.J.Brill, 1996, s.48.

⁷² el-Ma'arrî, a.g.e. C.IV, s.25.

وَأَنَّكَ إِن قُضِيتَ صَحَّفَ قَارِئُ ذُبَابٌ وَلَمْ يُخْطِئِ فَقَالَ: ذُبَابُ

وَأَنَّ مَدِيحَ النَّاسِ حَقٌّ وَبَاطِلٌ وَمَذْحَكَ حَقٌّ لَيْسَ فِيهِ كِذَابٌ⁷³

Senin dışında her şeyde ihtilaf sürüp gitti, şüphesiz sen birsin *Şüphesiz sen bir aslansın ve diğer melikler kurtlar.*

Şüphesiz sen kıyas edildiğinde yanlışı okur⁷⁴ kârî “Kurtları” ve hata etmiş olmaz “sinek” dediğinde.

Şüphesiz insanların övgüsü doğru ve bâtıldır, *Senin övgünse doğrudur onda bir yalan yoktur.*

Daha önce de belirttiğimiz gibi Mütenebbî’nin Kâfûr’a yönelttiği bazı şiirler kimi dilcilere göre ciddiyet ve ironiyle mezcedilmiş, medih adı altındaki hicivlerdir. Örneğin İbn Cinnî, aşağıdaki beytin bir hiciv olarak da düşünülebileceğini ve anlamın “Şayet senin cimriliğine rağmen senden bir şey alabilirsem olağan dışı bir şeye erişeceğim” şeklinde de anlaşılabilceğini söylemektedir:⁷⁵

فَإِنْ نِلْتُ مَا أَمَلْتُ مِنْكَ فَرُبَّمَا شَرِبْتُ بِمَاءٍ يُعْجِزُ الطَّيْرُ وَرُدُّهُ⁷⁶

Eğer ulaşabilirsem senden *Kuşların bulmakta aciz kaldığı*
murat ettiğim şeye *suyu içirim belki de*

Mütenebbî’nin içinden geçenleri söyleme arzusu, onun memduhlarını göklere çıkararak; ilahlık ya da peygamberlik makamına yerleştirmesine neden olmuştur. Memdûhu kendisinde ilahi nur bulunan; Allah’ın zatından saf bir cevher olup Allah’tan başkasının bilemeyeceği gayb alemine dair durumlardan haber verebilir.⁷⁷ Memdûhlarına rızıkları dağıtma ya da onlardan mahrum etme, kadere müdahale etme

⁷³ el-‘Ukberî, a.g.e., C.I, s.199.

⁷⁴ Birbirine benzeyen harflerden meydana gelen sözcüklerin noktalarının ve hareketlerinin değiştirilmesi manasında kullanılan bir ıstılahdır. Yukarıdaki beyitte ذُبَاب (kurtlar) anlamına gelen kelime ذُبَاب (sinek) anlamında kullanılsa da kârînin hata etmeyeceği düşünülür. Bkz. Emrullah İşler, “Tashîf”, DİA, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011, C.XXXX, s.128.

⁷⁵ Şemlan, a.g.e., s.105.

⁷⁶ el-‘Ukberî, a.g.e., C.II, s.28 ; el-Ma‘arrî, a.g.e., C.IV, s. 69.

⁷⁷ يَا أَيُّهَا الْمَلِكُ الْمُصَفَّى جَوْهَرًا مِنْ ذَاتِ ذِي الْمَلَكُوتِ أَسْمَى مِنْ سَمَاءِ نُورٍ تَظَاهَرُ فِيكَ لَاهُوتِيَّةٌ فَتَكَادُ تَعْلَمُ عِلْمَ مَنْ لَنْ يُعْلَمَا (Ey cevheri melekût sahibinin zâtından olan pür ve pâk melik! Sen yücelerden yücesin. Sende ilahi bir nûr tecelli etti. O kadar ki görünmez alemi de bilirsin.) Bkz. el-Vâhidî, a.g.e., s.19-20.

gibi İslam dininde küfür ve inkar kabul edilebilecek seviyede abartılı ifadelerle atıfta bulunarak onları yüceltir: ⁷⁸

فَمَا تَرْزُقُ الْأَقْدَارُ مَنْ أَنْتَ حَارِمٌ وَلَا تَحْرُمُ الْأَقْدَارُ مَنْ أَنْتَ رَازِقٌ

وَلَا تَفْتُقُ الْأَيَّامَ مَا أَنْتَ رَاقٍ وَلَا تَرْتُقُ الْأَيَّامَ مَا أَنْتَ فَاقٍ ⁷⁹

Yazgılar, senin mahrum ettiğini rızıklandırmaz;

Ve mahrum edemezler senin rızık verdiklerini.

Ve günler ne senin yamadığını sökebilir;

Ne de senin söktüğünü yamayabilir.

Mütenebbî, kaza ve kaderin memdûhunun keyfine göre hareket ettiğini söyler: ⁸⁰

يَجْرِي بِفَضْلِ قَضَائِهِ الْمَقْدُورُ ⁸¹ مَلِكٌ تَصَوَّرَ كَيْفَ شَاءَ، كَأَنَّمَا

Dilediği gibi tasavvur eder, sanki kader

Onun kazasının hükmüyle hareket eder.

Şairin çocukluk yıllarında henüz Seyfüddevle'yle tanışmadan önce onun için söylediği bir methiyede de abartılı ifadeler yer almaktadır:

فَبَرَأْتُ جِيئِي مِنَ الْإِسْلَامِ ⁸² إِنْ كَانَ مِثْلُكَ كَانَ أَوْ هُوَ كَائِنْ

Şayet senin benzerin mevcut ya da ortaya çıkacak olsaydı

O vakit İslam'dan uzaklaştırdım.

Mütenebbî'nin methiyelerinin ayırt edici özelliklerinden biri de şairin hâmisini övdüğü sıfatları onunla paylaşmasıdır. Şair, memduhlarından bağışlar alabilmek için başını eğerek kendisini hor ve hakir bir duruma düşürmez aksine memdûhuna bir akranın diğerine hitap ettiği gibi hitap eder. Herhangi bir erdemi hâmisıyla paylaşır:

سَارَ فَهُوَ الشَّمْسُ وَالْدُّنْيَا فَالْكُ إِنَّ هَذَا الشَّعْرَ فِي الشَّعْرِ مَالِكٌ

⁷⁸ Nâfî°, a.g.e., s.147.

⁷⁹ el-Ma'arrî, a.g.e., C.I, s.278.

⁸⁰ Nâfî°, a.g.e., s.148.

⁸¹ el-Ma'arrî, a.g.e., C.I, s.265.

⁸² A.e., C.III, s. 522.

عَدَلَ الرَّحْمَنُ فِيهِ بَيْنَنَا
فَقَضَى بِاللَّفْظِ لِي وَالْحَمْدُ لَكَ⁸³

*Bu şiir, şiirler içerisinde bir
melek* *O bir güneş ve dünya bir felek.*

*Rahman onunla ikimiz için adil
oldu;* *Bana sözle, sana senâ ile
takdir buyurdu.*

Şair, aşağıdaki şiirinde de memdûhuyla görüşebilmek için çetin yolculuklara çıkarak uzun mesafeler katettiğini söylemiş ve kendisinin âdeta İskender'in iradesine sahip olduğunu söylemiştir:

كَأَنِّي دَحَوْتُ الْأَرْضَ مِنْ خُبْرَتِي بِهَا
كَأَنِّي بَنَى الْإِسْكَندَرُ السَّدَّ مِنْ عَزْمِي
لَأَلْقَى ابْنَ إِسْحَاقَ الَّذِي دَقَّ فَهْمُهُ
فَأَبْدَعَ حَتَّى جَلَّ عَنْ دَقَّةِ الْفَهْمِ
وَأَسْمَعَ مِنْ أَلْفَظِهِ اللَّغَةَ الَّتِي
يَلْذُّ بِهَا سَمْعِي وَلَوْ ضُمِنَتْ شَيْئِي⁸⁴

*Arşınladım âdeta arzı ondaki
tecrübemle* *Sanki İskender'in azmiyle
seddini inşa ettiği kişiyim.*

*İnce bir zekadan daha üstün,
benzersiz* *Yüce kavrayış sahibi İshâk'ın
oğluyla görüşmek için*

*Şayet beni şetmeden sözleri
içerse bile* *Kulaklarımın lezzet duyacağı
sözcükleri duymak için*

Mütenebbî, çoğunlukla methiyelerindeki anlamlarla memdûhunun şahsiyetini, yaşantısını ve eğilimlerini birlikte ele alır. Örneğin Antakya kadısı Ebû 'Ubeydullah Muhammed b. 'Abdullah el-Hasîbî'yi övdüğünde kadılık mesleği ile ilgili terimler ve ifadeleri kullanmıştır:⁸⁵

أَلْقَى الْكَرَامَ الْأُولَى بَادُوا مَكَارِمَهُمْ
عَلَى الْخَصِييِّ عِنْدَ الْفَرَضِ وَالسُّنَنِ
فَهُنَّ فِي الْحَجَرِ مِنْهُ كُلَّمَا عَرَضَتْ
لَهُ الْيَتَامَى بَدَا بِالْمَجْدِ وَالْمِنَّ
قَاضٍ إِذَا التَّبَسَّ الْأَمْرَانِ عَنْ لَهُ
رَأَى يَخْلُصُ بَيْنَ الْمَاءِ وَاللَّبَنِ⁸⁶

⁸³ el-'Ukberî, a.g.e., C.II, s.374.

⁸⁴ Muntasır 'Abdulkâdir el-Gadferî, *er-Rihle fî Şi'ri'l-Mutenebbî*, Amman, Dâr Majdalavî Pub.and Dis., 2012, s.250; el-Ma'arrî, a.g.e., C.I, s.286.

⁸⁵ Şemlan, a.g.e., s.102.

⁸⁶ el-Ma'arrî, a.g.e., C.II, s.248,249.

*Miras bıraktı soylular
erdemlerini*

*Farz ya da sünnette hüküm
veren Hasîbî'ye*

*O erdemler bağrındadır, ne
zaman ki yetimler görünse*

*Nimet ve iyiliklerini ortaya
çıkartır.*

*Öyle bir kadı ki iki durum
karıştığında*

*Görüşü zuhur edip su ile sütü
arıtır.*

Ebu'l-Kâsım Tâhir b. el-Hüseyin el-'Alevî'yi övdüğünde ise aleviliğini ve Fatimîler'e olan hayranlığını belirten ifadeler kullanmıştır.⁸⁷ Felsefe, mantık ve astronomi ilimleriyle meşgul olan İbnü'l-'Amîd'i övdüğü bir kasidesinde cevher kelimesini kafiyede kullanarak onun mantık ve felsefe ile uğraşmasına gönderme yapmıştır.⁸⁸ Mütenebbî de diğer şairler gibi bir saraydan diğerine taşınarak hayatını geçirmiştir. Ancak onun şahsiyetindeki ve methiyelerindeki isyan duygusu, methiyeyi geleneğinden uzaklaştırmış; mahdut çerçevesinden çıkararak, memdûhunun şahsında derin ve şümüllü bir alana taşımıştır.

Onun methiyeleri, memdûhunun sosyal ve siyasi statüsünün gerektirdiği prestije bağlı methiyeler değildir. Bilakis şaire özgü bir düşüncenin canlı tasvirleridir. Memdûh her ne kadar övgüye değer olsa da şairin derinliklerinde gizlenmiş olan şey, bir kahramanlık şarkısıdır. Böylece Arapların İslam öncesi dönemde ve İslam'dan sonra söylediği kahramanlık değer ve anlamları Mütenebbî'de yeni imajlara, yeni değerlere ve çağrışımlara dönüşür, şair cesaret, fedakarlık ve kurtuluş ruhunu yaymayı hedefleyerek bu değerlerin felsefesini derinleştirir.⁸⁹

Şairin methiyelerinde içeriğin imgelerini belirleyen dört özellik vardır: İdeal Arap insanı imajını ve değerlerini temsil eden geleneksel hamaset ritmini tekrar eder, methiye kısmî ve bireysel özelliklerden genel insan çerçevesine taşınır, şair,

⁸⁷ كَذَا الْفَاطِمِيُّونَ النَّدَى فِي بَنَانِهِمْ... أَعَزُّ أَمْجَاءٍ مِنْ خُطُوطِ الرُّوَابِجِ
أُنَاسٍ إِذَا لَاقُوا عَدَى فَكَأَنَّمَا... سَلَاخُ الَّذِي لَاقُوا غَبَارَ السَّلَاهِبِ

(Fatimîler böyledir; parmaklarındaki cömertliğin silinmesi mafsallarındaki sinirlerden ayrılmasından daha güçtür. Onlar öyle insanlardır ki düşmanla buluştuklarında karşılaştıkları silah atlarının tozu gibidir.) Bkz. Şemlan, a.g.e., s.103.

⁸⁸ أُمِّي أَبَا الْفَضْلِ الْمُبَرِّ الْيَتَّى لَا يَمْنَنْ أَجَلَ بَحْرٍ جَوْهَرًا (Ey atım! İlerle Ebu'l-Fazl'a! Cevheri itibarıyla en yüce olan denize yemin ettiğimde, yeminimi tasdik edene!) Bkz. el-'Ukberî, a.g.e., C.II, s.164.

⁸⁹ İn'âm el-Cündî, *Dirâsâtun fi'l-Edebi'l-'Arabî*, Beyrut, Dâru'l-Endülüs, 1967, s. 242.

methiyelerinde memduhla bütünleşir, medih kasidelerinde sevgi dili yaygındır ve memdûha sevgili gibi hitap edilir.⁹⁰

Mütenebbî'nin methiyelerindeki yaygın konular, savaşçılık, cesaret ve atılganlık gibi konular olup şairin hırslı karakterinin şiirlerine yansımalarıdır. Methiyelerine hakim olan tem ise yüksek gayeler, ulvi değerler ve ideallerdir. Mütenebbî'de methiye, bir ruhun haykırışı, onun duyguları, ızdırapları ve eğilimleri, toplumun sorunları ve maşeri vicdanın sesi olmuştur.⁹¹

Onun methiyeleri emirlerin eşliğinde, şairin onurunu zedeleyecek türden ucuz methiyeler değildir. Şair için savunduğu değerler, övdüğü kimselerin meziyetlerinden daha önceliklidir; inandığı üstün nitelikleri ayrıntılarıyla betimlerken memdûhunu sık sık unuttur. Bazı beyitlerinde memdûhunun ismini anarken bile aslında kendi hayal mahsulü olan ideal insan portresini çizer. Memduhları her ne kadar çeşitli ve farklı karakterlerde kimseler olursa olsun, onun methiyelerine hakim olan ruh tektir. Şair memdûhunun gerçekliğini, onu diğerlerinden farklı yapan şeyi betimlemektense kendi gerçeğini ve beğenisini öne çıkarır; onda görmek istediği sıfatları memdûhuna giydirir.⁹² Ayrıca memdûhunu kendisiyle konuşabileceği bir arkadaş mesabesinde görür. Onun şanını yüceltirken gölgesinde kalıp da kendi şahsiyetini unutmaz. Daima kendisini hatırlatarak, kişiliğinin hakkını ona teslim eder. Bütün bunları memdûhuna hiçbir ima ya da telmihe ihtiyaç duymadan ifade eder. Bu yüzden bazı eleştirmenler, Mütenebbî'nin ancak kendisini övmek için yaratılmış bir şair olduğunu düşünürler. Yoksulluk onu methiye ile geçimini sağlamak zorunda bırakınca, istemeyerek de olsa devrinin durumuna göre hareket etmiştir. Gururu, memdûhunun ondan üstün olduğunu görmesine izin vermemiş dolayısıyla methiyelerinde kendine özgü bir biçimde azametli bir üsluba yönelmiştir.

2.2.3. Hikmet:

İnsanın akıl ve yeteneği sayesinde nesnelerin özünü ve hakikatlerini bilmesi anlamına gelen hikmet⁹³, his ve tecrübelerden yardım alan pratik düşüncenin bir doğası

⁹⁰ Sâlih Nâfi', a.g.e., s.180.

⁹¹ A.e., s.163.

⁹² A.e., s.145.

⁹³ İhsan Kutluer, "Hikmet", DİA, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998, C.XVII, s.504.

olarak ortaya çıkar. Hakikati bildiren ve gereksiz sözcüklerden arındırılmış her çeşit veciz söz bir hikmet ifade eder. İslâmî dönemde umumiyetle emsâl ve edep başlıkları içerisinde tertip edilen eserlerde Câhiliye dönemindeki hikmet anlayışını aktaran ve emsâl adı verilen eserler bulunmaktadır. Emsâl kelimesi misal kelimesinin çoğulu olup misal, akılda kalıcı olan ve dillerde dolaşan özlü sözdür.⁹⁴

Mütenebbî'nin şiirleri içerisinde hikmet içerikli pek çok düşünce bulunmaktadır. Dolayısıyla şairin şiirlerindeki hikmetli ifadeleri derleyen emsâl adı verilen kitaplar ortaya çıkmıştır.

Mütenebbî'nin hikmet içerikli şiirleri sıklıkla hayat, ölüm, zaman, kader, insanlar, gençlik, ihtiyarlık, cesaret, onur, mal ve cömertlik, güç vb. temaları bir arada ele alan şiirlerdir. Mütenebbî'nin şiirlerinde bu temalar, genellikle gerçekçi bir bakış açısı ve idealist düşüncelerle harmanlanır. Şair insanın iç dünyasındaki karmaşıklığı yansıtırken dış dünyadaki haksızlıkları da eleştirir. İnsanın ideal ve erdemlerinin yüceltildiği bu şiirler derin düşünce ve felsefi öğütlerle dolu zengin bir içeriğe sahiptir. Örneğin aşağıdaki şiirde şair kaderin insanlar arasında verdiği bir hükmü dile getirir. İkinci mısırda ifade edildiği şekliyle bu hüküm, bir kavmin musibetlerinin diğer bir kavme fayda sağlayabileceği yani kainatta bir denge prensibinin var olduğudur:

بِذَا قَضَيْتِ الْأَيَّامَ مَا بَيْنَ أَهْلِهَا: مَصَائِبُ قَوْمٍ عِنْدَ قَوْمٍ فَوَائِدُ⁹⁵

*Böyle hükmetti günler, insanlar
arasında:*

*Bir kavmin musibetleri,
faydadır diğer kavmin katında.*

Bu beyitteki düşünce Kur'ân-Kerim'de Bakara sûresinde geçen ﴿وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ﴾ (Eğer Allah'ın insanların bir kısmı ile diğer kısmını engellemesi olmasaydı yeryüzünde düzen bozulurdu.)⁹⁶ ayetindeki anlamla da örtüşmektedir.

Şair aşağıdaki şiirinde ise zamanın kötü gidişatından şikayet eder, böylesi bir zamanda insanlardan zarar görmemenin tek başına iyilik ve erdem olduğunu belirtir:

⁹⁴ Ebu'l-Fazl Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim el-Meydânî, Haz. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim, **Mecma'u'l-Emsâl**, Kahire, 'İsa el-Babi el-Halebi, 1979, C.I, s.7.

⁹⁵ el-Berkûkî, **a.g.e.**, C.I, s.399.

⁹⁶ <https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/bakara-suresi-2/ayet-251/kuran-yolu-meali-5> (Çevrimiçi: 02.06.2024).

إِنَّا لَفِي زَمَنِ تَرَكَ الْقَبِيحَ بِهِ مِنْ أَكْثَرِ النَّاسِ إِحْسَانٌ وَإِجْمَالٌ⁹⁷

*Şüphesiz bir zamandayız ki
orada kötülük yapmamak*

*İnsanların çoğundan bir lütuf
ve ihsan.*

Aşağıdaki şiirde ise şair dünyada geçirdiği iyi ve kötü günlerin ardından elinde bal ya da zehir bulunmadığını yani dünyadaki hallerin birinden diğerine sürekli olarak değiştiği için geçiciliği vurgulanmaktadır:

قَدْ دُقْتُ شِدَّةَ أَيْامِي وَلَذَّتْهَا فَمَا حَصَلْتُ عَلَى صَابٍ وَلَا عَسَلٍ⁹⁸

*Şüphesiz tattım günlerimin
şiddetini ve lezzetini,*

*Ve ne bir zehir ne de bir bal
buldum.*

Şairin aşağıdaki şiirinde de benzer bir düşünce söz konusudur. Şair yüzlerin güzelliğinin geçici olduğunu ve bu yüzden dünyada yaşanan kısa zaman diliminin iyi değerlendirilmesi gerektiğini düşünür. Bu anlamda insanı dünyada hem kalanların hem de gidenlerin üzdüğü anlatılır:

رَوَيْتُنَا مِنْ حُسْنِ وَجْهِكَ مَادَا مَ فَحُسْنُ الْوُجُوهِ حَالٌ تَحُولُ

وَصَلَيْنَا نَصْلَكَ فِي هَذِهِ الدُّنْ يَا فَإِنَّ الْمَقَامَ فِيهَا قَلِيلٌ

مَنْ رَأَاهَا بَعَيْنُهَا شَاقَهُ الْقُطْ طَانُ كَمَا تَشْوِقُ الْخُمُولُ⁹⁹

*Lütfeyle bize yüzünün güzelliğini
var olduğu sürece
Gel ki kavuşalım bu dünyada*

*Zira döner yüzlerin güzelliği
bir halden diğerine
Şüphesiz ki kısadır kalışımız
orada.*

*Her kimse ki yakinen tanıdı onu
gözleriyle,*

*İncitti onu kalanlar, gidenlere
üzüldüğü biçimde.*

Şair aşağıdaki şiirinde ise dünyanın geçiciliğine ve kaypaklığına vurgu yapar. Dünya onda uzun ve güzel bir ömrü hayal edecek ya da evlat sahibi olmaya heves edecek oranda güvenilecek bir yer değildir:

⁹⁷ Ahmed Saïd el-Bağdâdî, *Emsâlü'l-Mütenebbî Beyne'l-Elem ve'l-Emel*, Kahire, Matbaa Hicâzî, 1934, s.66.

⁹⁸ el-Ma'arrî, *a.g.e.*, C.III, s.270.

⁹⁹ *A.e.*, C.III, s. 581.

وَمَا الدَّهْرُ أَهْلٌ أَنْ تُؤْمَلَ عِنْدَهُ حَيَاةٌ وَأَنْ يُشْتَقَّ فِيهِ إِلَى النَّسْلِ¹⁰⁰

*Dünya ne onun yanında bir
hayatı düşlemek için*

*Ne de bir nesile özlem duymak
için ehil.*

Şair dünyaya yönelik böylesi olumsuz düşünceler taşımasına karşın onu özlenen bir sevgiliye de benzetir. Ona karşı her ne kadar sitemkâr olsa da ondan başka gidilecek bir yerin olmadığını da itiraf etmektedir:

وَلَكِنَّكَ الدُّنْيَا إِلَيَّ حَبِيبَةٌ فَمَا عَنْكَ لِي إِلَّا إِلَيْكَ ذَهَابُ¹⁰¹

*Ne var ki ey dünya bana
sevgilisin*

*Ve yok senden başkasına kaçış
benim için.*

Mütenebbî'nin hikmet konulu şiirlerinde geçen temalardan biri de insanlardır. Şair insanların vefasızlığını ya da ikiyüzlülüğünü şiirlerinde sıklıkla ele alır. Örneğin aşağıdaki şiirinde insanların bazılarının dost canlısı olduklarını bazılarının da dost gibi göründükleri anlatır. Gören bir göz için bu farkın bir şekilde ortada olduğunu belirtir:

وَفِي الْأَحْبَابِ مَخْتَصٌ بَوَجْدٍ وَأَخَرٌ يَدْعِي مَعَهُ اشْتِرَاكَ

إِذَا اشْتَبَهَتْ دُمُوعٌ فِي خُذُودٍ تَبَيَّنَ مَنْ بَغَى مِمَّنْ تَبَاكَ¹⁰²

*Ahbablar arasında muhabbet
erbabları var*

*Ve diğerleriyse ona katıldığını
iddia eder.*

*Şayet benzese de gözyaşları
yanaklar üzerinde*

*Belli olur ağlayanla, ağlar
görünen.*

Yine şair başka bir şiirinde insanların gerçek yüzlerinin herkes tarafından bilinmesi durumunda kimsenin kimseye merhamet etmeyeceğini belirtir:

وَمَنْ عَرَفَ الْأَيَّامَ مَعْرِفَتِي بِهَا وَبِالنَّاسِ رَوَى رُوحَهُ غَيْرُ نَادِمٍ¹⁰³

¹⁰⁰ A.e., C.III, s. 95.

¹⁰¹ et-Tebrîzî, a.g.e., C.I, s. 439.

¹⁰² el-Ma'arrî, a.g.e., C.IV, s.421.

¹⁰³ A.e., C.II, s.398.

*Her kim ki tanısaydı benim
tanıdığım gibi günleri ve
insanları,*

*Suvarırdı merhamet etmeden
mızrağını.*

Şairin aşağıdaki şiirinde de insanların içerisinde insanlara benzeyen suretler ya da birbirine benzeyen kimseler olduğu anlatılır. Bu insanların hayatları ölümleri gibi ölümleri de hayatları gibidir. Yani yaşamlarıyla herhangi bir değer ortaya koymadıkları için şair böylesi insanların yaşamlarına bir kıymet biçmez. Bu yaşamı ölümle eş tutar:

فِي النَّاسِ أَمْثَلَةٌ تَدُورُ حَيَاتُهَا 104 كَمَمَاتِهَا، وَمَمَاتُهَا كَحَيَاتِهَا

*İnsanlar arasında suretler var
intikal eder;*

*Hayatları ölümleri gibidir ve
ölümleri hayatları gibi.*

Mütenebbî bir başka şiirinde ise insan ilişkilerindeki bazı zorunda kalınan durumlara işaret eder. Örneğin yapay bir insanın tebessümüne aynı yapaylıkla karşılık vermek durumunda kalabildiğimizden bahseder:

فَلَمَّا صَارَ وَدُّ النَّاسِ خِبَاءً 105 جَرَيْتُ عَلَى ابْتِسَامٍ بَابِتْسَامٍ

*Yapmacık olduğunda
insanların dostlukları*

Sırtmayı sırtımayla karşıladım.

Mütenebbî'nin hikmet konulu şiirlerinde geçen temalardan bir diğeri de gençlik ve ihtiyarlıktır. Örneğin şairin şu şiirinde bir insanın gönlünün dünyada yaşamaktan hiçbir zaman sıkılmayacağı ifade edilir. Yaşamaktan ızdırap duyan, aslında insanların artık bir şey yapmaya güç yetiremeyen yaşlı bedenleridir:

وَإِذَا الشَّيْخُ قَالَ أَفٍّ فَمَا 106 مَلَّ حَيَاةً وَإِنَّمَا الضَّغْفَ مَلَّ

*İhtiyar of dediğinde, yorulmadı
hayattan*

Lakin yoruldu zayıflıktan.

¹⁰⁴ el-Berkûkî, **a.g.e.**, C.I, s.357; Ebü'l-Kâsım Sahib b. 'Abbâd, **Emsâlü'l-Mütenebbî**, Haz. Zühdi Yeken, Beyrut, el-Mektebetü'l-'Asriyye, s.84.

¹⁰⁵ Ebu'l-Kâsım Sahib b. 'Abbâd, **el-Emsâlû's-Sâira min Şi'ri'l-Mütenebbî**, Haz. Şeyh Muhammed Hasan el-Yasîn, Mektebebtü'n-Nahda, 1965, Bağdat, 65.

¹⁰⁶ Sa'îd el-Bağdâdî, **a.g.e.**, s76.

Şairin aşağıdaki şiirinde ise genç insanları ihtiyarlatan şeyin endişe ve üzüntü olduğu anlatılır:

وَالْهَمُّ يَخْتَرُمُ الْجَسِيمَ نَحَافَةً وَيُثَيِّبُ نَاصِيَةَ الصَّبِيِّ وَيُهْرَمُ¹⁰⁷

Üzüntü zayıflatıp eritir bedenleri Beyazlatıp gencin perçemlerini, ihtiyarlatır.

Mütenebbî'nin hikmet içerikli şiirlerinde sık sık tekrar edilen temalardan bir diğeri de mal ve zenginliktir. Şair mal ve zenginlik ile onur arasında bir ilişki kurar. Zenginliğin cimri bir insanın elinde çirkinleşmesi gibi cömert ve soylu bir insanın da sefaletin pençesine düşünce çirkinleştiğini düşünür:

وَالْغِنَى فِي يَدِ اللَّئِيمِ قَبِيحٌ قَدْرُ قُبْحِ الْكَرِيمِ فِي الْإِمْلَاقِ¹⁰⁸

Zenginlik hasisin elinde Cömertin sefaletin elinde çirkindir. olduğu gibi...

Şairin bir başka şiirinde ise insanın bütün vaktini fakirlikten korkup endişe ederek mal biriktirmeye vakfetmesi, bir çeşit yoksulluk olarak görülür:

وَمَنْ يُنْفِقُ السَّاعَاتِ فِي جَمْعِ مَالِهِ مَخَافَةَ فَقْرٍ فَأَلْذِي فَعَلَ الْفَقْرُ¹⁰⁹

Her kim ki infak ederse vaktini Fakirliktir yaptığı fakirlik mal biriktirmeye endişesiyle.

Şairin hikmet şiirlerinde geçen bir başka tema ise düşmanlıktır. Şair aşağıdaki şiirinde düşmanları arasındaki en yorgunun kendisini muhatap alıp da cevap vermediği kişi olduğunu, en şiddetli düşmanın ise kendisine hiç benzemediği için ona öykünen kıskanç kişi olduğuna işaret etmektedir:

وَأَتَعَبُ مَنْ نَادَاكَ مَنْ لَا تُجِيبُهُ وَأَغْيَظُ مَنْ عَادَاكَ مَنْ لَا تُشَاكِلُ¹¹⁰

Seni çağırانların en yorgunu Sana düşmanlık edenlerin en azılısı kendisine cevap vermediğindir, benzemediğindir.

¹⁰⁷ el-Berkûkî, a.g.e., C. IV, s. 251.

¹⁰⁸ et-Tebrîzî, a.g.e., C.III, s.502.

¹⁰⁹ el-Ma'arri, a.g.e., C.II, s.323.

¹¹⁰ A.e., C.II, s.398.

Şair, insanın düşmanına merhamet etmemesi, dahası fırsat bulduğunda onu bertaraf etmesi gerektiğini savunur. Zira eğer kendisi bu şekilde davranmazsa düşmanın kendisine yapacağı şey budur:

لَا يَخْدَعَنَّكَ مِنْ عَدُوِّ دَمْعُهُ وَارْحَمْ شَبَابَكَ مِنْ عَدُوِّ تَرْحَمُ¹¹¹

*Sakin kandırmasın seni
gözyaşları bir hasmun,*

*Esirge gençliğini; bağışladığın
bir düşmandan!*

Mütenebbî'nin hikmet konulu şiirlerinde sık kullanılan temalardan bir diğeri de güç ve asalettir. Bu bağlamda modern yazarlardan Mahmud el-'Akkad, Mütenebbî'nin hikmetli sözleriyle Alman düşünür Nietzsche'nin görüşleri arasında benzerlik kuran isimdir. Bunu Mütenebbî'nin ahlak felsefesiyle ilgili bazı görüşlerine dayanarak yapar. Bu iddiasını desteklemek için şairin şiirinden iki örnek verir. Bunlardan ilki şairin köleler hakkındaki kesin düşüncesi ve tutumudur. Şair Kâfûr'u hicvetmek için kaleme aldığı şiirinde köle olarak doğmuş bir insanın asla hür olamayacağını, hatta sonradan bazı imtiyazlar elde etse dahi köleliğinin değişmeyeceğini vurgular:

الْعَبْدُ لَيْسَ لِخَيْرٍ صَالِحٍ بِأَخٍ لَوْ أَنَّهُ فِي ثِيَابِ الْحُرِّ مَوْلَدُ¹¹²

Köle, olamaz hür kişinin kardeşi,

*Doğsa bile hür adamın
esvabıyla.*

Mütenebbî'ye göre ne efendilerin kölelerine zorbalık yapması ayıp görülmelidir. Ne de kölelerin aşağılanması kendileri için bir kusur olarak görülmelidir:

وَمَا فِي سَطْوَةِ الْأَرْبَابِ عَيْبٌ وَلَا فِي ذَلَّةِ الْعِبْدَانِ عَارُ¹¹³

*Ne efendilerin zorbalığında bir
ayıp bulunur.*

*Ne de kölelerin aşağılanması
bir kusurdur.*

Şair aşağıdaki şiirinde ise insanların doğuştan yırtıcı ve bencil olduklarını dile getirir. İnsanlar kimi zaman alenen kimi zaman da gizlice birbirleriyle mücadele

¹¹¹ el-Yâzicî, a.g.e., C.II, s.11.

¹¹² el-Ma'arrî, a.g.e., C.IV, s. 172.

¹¹³ el-Berkûkî, a.g.e., C.II, s.216.

içindedirler. Ayrıca insanlar arasında herhangi bir şeyi zorbalıkla elde etmeye gücü yeten bir kimsenin onu ele geçirmek için nezaket girişiminde bulunmayacağı yani güçlü olan kişinin daima kazanacağı anlatılır:

إِنَّمَا أَنْفُسُ الْأَنْبِيَاءِ سَبَاعٌ يَتَفَارَسْنَ جَهْرَةً وَاعْتِيَالًا
مَنْ أَطَاقَ التَّمَّاسَ شَيْءٌ غَلَابًا وَاعْتَصَابًا لَمْ يَلْتَمِسْهُ سُؤَالًا¹¹⁴

*Şüphesiz yurtıcıdır insanların
nefisleri
Kim ele geçirebilirse bir şeyi
zorbalıkla*

*Savaşçılar alenen ve gizlice.
Uğraşmaz onu istemekle.*

Şair aşağıdaki methiyesinde hilim göstermenin bir sırası olduğunu belirterek savaşmak gerektiğinde hilm göstermenin cahilce bir tavır olduğunu vurgular:

إِذَا قِيلَ رَفَقًا قَالَ لِلْجَلْمِ مَوْضِعٌ وَجَلْمُ الْفَتَى فِي غَيْرِ مَوْضِعِهِ جَهْلٌ¹¹⁵

*Merhamet et denildiğinde,
“hilimin sırası var” dedi.*

*Ve yiğidin hilmi, cehalettir
yersiz olduğunda.*

Şair, benzer düşünceyi ifade ettiği bir başka şiirinde, insanın yumuşakbaşlı iken zulmün yollarının genişlediğini fark edip hilim yerine zorbalığı tercih etmesini sağduyulu bir davranış olarak görür. Ayrıca ikinci beyitte de devesine su bulamayan kişinin suyu elde etmesi için savaşması gerekiyorsa bunu göze alması gerektiğini söyler:

مِنْ الْجَلْمِ أَنْ تَسْتَعْمِلَ الْجَهْلَ دُونَهُ إِذَا اتَّسَعَتْ فِي الْجَلْمِ طُرُقُ الْمَظَالِمِ
وَأَنْ تَرَدَّ الْمَاءَ الَّذِي شَطَّرَهُ دَمٌ فَتَسْقِي إِذَا لَمْ يَسْقِ مَنْ لَمْ يُزَاحَمْ¹¹⁶

*Sağduyudur; uysallık yerine
zorbalığa başvurman*

*Şayet arttıysa mülâyemette
zulmün yolları,*

*Ve yarısı kanla karılmış suyu
taşıyıp, sulaman deveni*

*Şayet sulayamazsa hücum
etmeden kişi.*

¹¹⁴ el-Ma‘arrî, a.g.e., C.III, s.513.

¹¹⁵ İbn Side, a.g.e., s.54.

¹¹⁶ el-Berkûkî, a.g.e., C.IV., s.238.

Şairin gücü kutsadığı bir başka şiirinde, güçlü olmakla bedel ödemek arasında ilişki kurduğu görülür. Güçlü olmanın cömert olmayı da gerektirdiğini ama cömertliğin fakirliğe neden olabildiğini belirtir. Yine aynı şekilde güçlü olmanın cesur olmayı gerektirebileceğini ama bu cesaretin ölümle sonuçlanabileceğini ifade eder:

لَوْلَا الْمَشَقَّةُ سَادَ النَّاسُ كُلُّهُمْ الْجُودُ يُفْقِرُ وَالْإِقْدَامُ قَتْلُ¹¹⁷

Güçlük olmasaydı, insanların Cömertlik, fakirleştirir
hepsi hüküm sürerdi, bahadırlık öldürür.

Şair, zulme uğramış insanların zayıflığını hor görür ve bu insanların giysileri güzel olsa dahi beğenilmemesi gerektiğini söyler. Bu güzel kıyafetleriyle mazlumları halis kumaştan kefen giymiş ölümlere benzetir. Ölü her ne kadar güzel bir kefenle örtülmüşse de ölüdür ve bu kefeni ona bir fayda sağlamaz. Dolayısıyla şair şiirde onurlu olmanın, haksızlığa karşı mücadele etmenin önemine vurgu yapar:

لَا يُعْجِبُنْ مَضِيماً حُسْنُ بَزَّتِهِ وَهَلْ يَرُوقُ دَفِيناً جُودُهُ الْكَفَنُ¹¹⁸

Sakın beğenmesin mazlum, güzel Hoşuna gider mi hiç medfûnun
giysisini! halis kefeni?

Mütenebbî insanların tabiatının yırtıcılığı konusunda ısrarcıdır. Aşağıdaki şiirinde de insanın doğasının zulmetmeye meyilli olduğunu, şayet haksızlık yapmayan birini görüyorsak bunun nedeninin kişinin muktedir olmaması olduğunu belirtir:

وَالظُّلْمُ مِنْ شَيْمِ النَّفُوسِ فَإِنْ تَجَدَّ ذَا عَفَّةٍ فَلِعَلَّةٍ لَا يَظْلِمُ¹¹⁹

Zulüm, fitratıdır nefislerin şayet Günahsız birini anla ki bir
bulursan, sebepten zulmetmiyor.

Şair, güçle ilgili bir başka şiirinde de insanların bir şeyi yapmaya muktedir oldukları halde onu yarıda bırakmalarını büyük bir ayıp olarak görür:

وَلَمْ أَرَ فِي غُيُوبِ النَّاسِ شَيْئاً كَنَقْصِ الْقَادِرِينَ عَلَى التَّمَامِ¹²⁰

¹¹⁷ A.e., C.III, s. 406.

¹¹⁸ el-Ma'arrî, a.g.e., C.II, s.246.

¹¹⁹ İbn Side, a.g.e., s.165.

¹²⁰ el-Ma'arrî, a.g.e., C.IV, s.139.

*Göremedim ayıplarında bir şey
insanların;*

*Yarıda bırakmaları gibi
yetirmeye gücü olanların.*

Şairin şiirlerinde öne çıkan bir başka tema ölüm ve hayattır. Örneğin şairin Kâfûr ile isyancı valisi Şebîb b. Cerîr el-Ukaylî arasında geçen savaşı anlatan şiirinde ölen Şebîb'in ölmekle hedefine vardığı zaten bütün insanların ölmek için doğdukları ima edilir:

فَإِنْ يَكْ إِنْسَانًا مَضَى لِسَبِيلِهِ فَإِنَّ الْمَنَاءِ غَايَةُ الْحَيَوَانِ¹²¹

*Şayet Şebîb insansa hedefine
vardı.*

*Şüphesiz ölüm, gayesidir
canlıların.*

Mütenebbî'ye göre ölüm ister trajik bir durum sonucunda isterse küçük bir nedenden dolayı olsun bir anlık nefesin çekilmesidir. Yani şekli ne olursa olsun ölümün insanı acıtacağı miktar aynıdır:

كَطَعْمِ الْمَوْتِ فِي أَمْرٍ عَظِيمٍ فَطَعْمُ الْمَوْتِ فِي أَمْرٍ صَغِيرٍ

*Küçük bir durumdaki ölümün
tadı*

*Muazzam bir durumdaki
ölümün tadı gibidir.*

Şair aşağıdaki şiirinde ise insanın şayet zamanın hallerini düşünürse onun kendisiyle savaşı düşmanı olduğunu anlayacağını söyler. Zira insan öldüğünde zaman onu ele geçirmiş ve öldürmüş gibidir. Şair kısaca ölümün her ne kadar çeşitleri farklılık gösterse de bir cinayet olduğunu söylemektedir:

إِذَا مَا تَأَمَّلْتَ الزَّمَانَ وَصَرَفَهُ تَيَقَّنْتَ أَنَّ الْمَوْتَ ضَرْبٌ مِنَ الْقَتْلِ

*Şayet düşünürsen zamanı ve
onun dönüşümünü*

*Yakînen anlarsın ki ölüm de
katildir bir nevi.*

Mütenebbî'nin hikmet şiirlerinde tekrar edilen temalardan bir diğeri de onur ve bunun zıttı olan onursuzluktur. Şair şiirlerinde alçakça tutum ve davranışları kınar.

¹²¹ A.e., C.IV, s.128; Sa'îd el-Bağdâdî, a.g.e., s.69.

¹²² el-Ma'arrî, a.g.e., C.II, s.456.

Örneğin aşağıdaki şiirinde insanın hakir bir kimsenin yaşamına gıpta etmesini alçaklık olarak görerek dünyada ölümden daha değersiz yaşamların olduğunu dile getirir:

دَلَّ مَنْ يَغِطُ الذَّلِيلَ بِعَيْشٍ رُبَّ عَيْشٍ أَخَفُّ مِنْهُ الْجَمَامُ¹²³

*Aşağılanır gıpta eden zelil bir
ömre,*

*Nice yaşam var ki ölmek iştenden
değildir onlara göre.*

Şairin aşağıdaki şiirinde ise alçak insanların aşağılık şeylere tenezzül etmelerinin kendilerine ağır gelmeyeceğini söyler ve bu durumu ölünün vücudunda açılan bir yaradan ağrı duymamasına benzetir:

مَنْ يَهْنُ يَسْهَلُ الْهَوَانُ عَلَيْهِ مَا لِيُجْرَحَ بِمَيِّتٍ إِيلَامُ¹²⁴

*Kim alçaksa aşağılanmak kolay
gelir ona*

Ölü için yoktur yaranın ağrısı.

Mütenebbî, aşağıdaki şiirinde ise insanların arkasından konuşmayı nefesine kerih gördüğünü ve gıybetin yüz yüze gelip savaştan korkan insanların bir eylemi olduğunu düşünür:

وَأَكْبِرُ نَفْسِي عَنْ جَزَاءٍ بِغِيْبَةٍ وَكُلُّ اغْتِيَابٍ جُهْدٌ مِنْ مَالِهِ جُهْدُ¹²⁵

*Ruhumu tenzih ederim gıybetle
karşılık vermekten*

*Ve her gıybet, cehti olmayanın
bir uğraşıdır.*

Mütenebbî, Ali b. Muhammed b. Seyyâr b. Mükrim et-Temîmi'yi övdüğü şiirinde bir yandan da zamanı ve o zamanın insanlarını hicveder. Şair o dönemin insanlarına hitap ederek karakterlerinin yüceliklerle tartışmaya yetmeyeceğini söyler. Bu insanların durumunu toprağın yaratılışında misk ve öd ağacının bulunmayışına benzetir:

فَمَا فِي سَجَايَاكُمْ مَنَازَعَةُ الْعُلَى وَلَا فِي طِبَاعِ التُّرْبَةِ الْمِسْكُ وَالْأُدُ¹²⁶

*Ne sizin seciyeniz yüceliklerle
aşık atabilir,*

*Ne de toprağın tıynetinde misk
ve öd ağacı bulunur.*

¹²³ el-Berkûkî, a.g.e., C.IV, s.216.

¹²⁴ A.e., C.IV, s.217.

¹²⁵ et-Tebrîzî, a.g.e., C.II, s.236.

¹²⁶ A.e., C.II, s.246.

Şair aşağıdaki şiirinde ise hakir insanların tabiatları gereği hakirliğe meyilli olduklarını ve onlardaki bu düşkünlüğün yılanı seven insanın sevgisinden daha az tercih edilebilir bir durum olduğunu söyler:

وَالذِّلُّ يُظْهَرُ فِي الدَّلِيلِ مَوَدَّةً وَأَوْدُ مِنْهُ لِمَنْ يَوْدُ الْأَرْقَمُ¹²⁷

*Zuhur eder alçaklık alçakta
sevgi gibi,*

*Halbuki yılanı seven kimsenin
sevgisi daha sevilesi.*

Mütenebbî'nin şiirlerinde hikmet konusu birçok mesele etrafında dönmektedir. Nitekim şaire kendisi, Ebû Temmâm ve el-Buhturî sorulduğunda “Ben ve Ebû Temmâm hakîmiz, şair ise Buhturî'dir” dediği nakledilmektedir.

Şair hikmet şiirlerinde ahlak ve toplumu, hayatındaki hırsları, başarısızlıklarını ve karamsarlığını hayat, ölüm, zaman, kader, insanlar, gençlik, ihtiyarlık, cesaret, onur, mal ve cömertlik, güç hakkındaki düşüncelerini dile getirir. Şair kendi perspektifinden dünyaya, güzellik, iyilik ve çirkinlik gibi kavramlara bakışını yansıtır. Şair hikmet şiirlerinde kendi hayat tecrübesinin gerçekliğinden yola çıkarak bunları başkalarının tecrübeleriyle harmanlar.

Mütenebbî'nin şiirlerinde bilgelikle ilgili düşünceler, şairin belirttiği delil ve iddialarla sunulur. Şair bu deliller aracılığıyla düşüncelerinin geçerliliğini ve hakikatini vurgular. Sonuç olarak alımlayıcıda edebî bir zevk ve ele alınan konuda ikna durumu ortaya çıkar.¹²⁸ Mütenebbî'nin bilgeliği yoluyla gücü yücelttiği ve onu hayattaki amacı ve aracı haline getirdiği görülmektedir. Zira şaire göre hayat güçlüler içindir ve bu dünyada zayıflara yer yoktur. İnsanın iktidar ve güç elde edebilmesi ve amaçlarına ulaşabilmesi için güçten başka bir alternatifi yoktur. Mütenebbî'de güç yalnızca mal, kılıç, asabiyet gibi maddî şeyler değil aynı zamanda akıl, sabır ve azim gibi manevî güç anlamına da gelir. Dünya hayatı galebe çalınarak elde edilir ve şeref uğrunda cesaret gereklidir. Hakir, aciz ve yenik bir kimsenin yaşama şansı yoktur. Hür bir insanın zillet içinde yaşamasındansa ölmesi daha tercih edilir bir durumdur. Mütenebbî'nin hikmetleri güçten başkasını kabul etmeyen güçlü bir ruhun tezahürü

¹²⁷ el-Yâzîcî, a.g.e., C.I, s.12.

¹²⁸ Mustafa Ebu'l-'Alâ, *Şi'ru'l-Mütenebbî Dirâse Fenniyye*, Mektebetü'n-Nahda eş-Şark, 1987, s.220.

olarak ortaya çıkar. Ayrıca şair hikmeti hayatta ulaşmak istediği yüce değerlerin bir ifadesi olarak kullanır.

2.2.4.Vasıf:

Vasıf, Klasik Arap şiirinin belli başlı konularından biridir. Kasidenin ilk faslı olan nesîbten hemen sonra gelen vasıf bölümünde şair, memdûhuna kavuşabilmek için katettiği zorlu çöl yolculuğunu tasvir eder; çölde gördüğü tabiat manzaralarını, bitki ve hayvan türlerini, yolculuk ettiği bineğini detaylı bir şekilde betimler. Vasıf, özellikle göçebe kültüründe taklit etme eğilimindeki insan ruhunun doğasına eşlik eder.¹²⁹ Bu yönüyle vasıf şiirine bir yolculuk şiiri de denebilir.

İbn Reşik'e göre şiirin pek azı vasıf başlığı altına girer ve vasıf konulu şiirlerin belli bir sınırlandırılması yoktur. Vasıf, teşbih ile uyumlu ve onu kapsayacak bir tür olmakla birlikte, tamamen ona benzemez. Zira ilki realiteyi olduğu gibi naklederken, diğeri mecaz ve metafora dayanır.¹³⁰ Kudame b. Cafer'e göre vasıf, varlıkların durumları ve şekillerini anlatır ve bu şiirlerin çoğu çeşitli anlam katmanlarından oluşan, tamlama ile izafe edilmiş nesneleri konu edinir. En iyi vasıf şairleri şiirlerinde, niteleme, terkipler ve görünümlemler yoluyla daha fazla mana üreten şairlerdir.¹³¹

Mütenebbi'nin vasıf konulu şiirlerini incelediğimizde, geleneksel biçimde vasıfı ilgili kasideler ve kıtalar nazmettiğini görürüz. Bu türdeki şiirleri, İmru'lkays, Ebû Nuvâs, el-Buhturî, İbnu'l-Mu'tez, Keşâcım vb. gibi iyi vasıf şairlerinin şiirlerinden geri kalmayacak seviyede olsa da Mütenebbi'ye has özellikler taşımaktadır.

Ancak Mütenebbi'nin medih veya hiciv muhtevalı kasidelerine serpiştirdiği vasıf şiirleri, başlı başına vasıf şiirlerinden daha başarılıdır. Zira bunlar methiyelerindeki memnuniyet, övgü; fahriyelerindeki üstünlük, övünme; hicviyelerinde de öfke gibi lirik duygulara eşlik ederek, daha etkili bir üslup yaratır.¹³²

¹²⁹ İliyya el-Hâvî, *Fennü'l-Vasf ve Tatavvuruhû fî Şi'ri'l-'Arabî*, Dâru'l-Kütübi'l-Lübnânî, Beyrut, s.7.

¹³⁰ İbn Reşik, *a.g.e.*, C.II, s.1059-1060.

¹³¹ Ebu'l-Ferec Kudâme b. Ca'fer, *Nakdü's-Şi'r*, yay.haz. Kemal Mustafa, Kahire, Mektebetü'l-Hancı, 3. Bsk., 1978.

¹³² Mustafa Ebu'l-'Alâ, *a.g.e.*, s.197.

Mütenebbî'nin yalnızca vasıf konulu şiirleriyle kasidelerinin mısra aralarında manayı tamamlamak üzere gelen şiirlerinin izini sürersek; güç, galibiyet, zafer, şeref gibi kavramların anlamlarını pekiştiren şeylere bakmamız gerekir. Özellikle savaş şiirlerinde bunu belirgin bir şekilde görebiliriz.¹³³

Mütenebbî, Seyfûddeve'nin sarayında dokuz yıl kalmıştır ve divanının yaklaşık üçte birini bu dönemdeki şiirleri teşkil etmektedir. Bu şiirlere baktığımızda şairin şehir manzaralarını, sarayları, işret meclislerini ve onlarla ilgili konuları tasvir etmediğini görürüz. Bununla birlikte şairin divanında tabiat tasvirleri de yer almaktadır.¹³⁴ Örneğin Ali Harun b. Abdülaziz el-Evrâcî 'yi övdüğü kasidesinde Mütenebbî, yolculuğunu anlatır ve Lübnan'da bir kış mevsiminde yağan karı betimler:

بَيْنِي وَبَيْنَ أَبِي عَلِيٍّ مِثْلُهُ	شُمُ الْجِبَالِ وَمِثْلُهُنَّ رَجَاءُ
وَعِقَابُ لُبْنَانَ وَكَيْفَ بَقِطْعِهَا	وَهُوَ الشِّتَاءُ وَصَيْفُهُنَّ شِتَاءُ
لَيْسَ التَّلَوُّجُ بِهَا عَلَيَّ مَسَالِكِي	وَكَاثَمُهَا بِبَيَاضِهَا سَوْدَاءُ ¹³⁵

Benimle Ebû Ali arasında ona benzeyen,

Ve benim taleplerim gibi olan dağ zirveleri vardır.

Lübnan'ın dağları nasıl aşılır?

Mevsim kıştır ve onun yazları da kıştır.

Karlar, orada yollarımı giydirdi,

Sanki onlar, beyazlığıyla karadır.

Mütenebbî'nin Ali b. İbrahim et-Tenûhî'yi övdüğü ve Taberiye gölünü tasvir ettiği şu şiiri de vasıf konulu şiirlerine örnek verebiliriz:

لَوْلَاكَ لَمْ أَتُرِكَ الْبُخَيْرَةَ وَالْ	غُورُ دَفِيٍّ وَمَاؤُهَا شَبِيبٌ
وَالْمَوْجُ مِثْلُ الْفُحُولِ مُزْبِدَةٌ	تَهْدِرُ فِيهَا وَمَا بِهَا قَطْمٌ
وَالطَّيْرُ فَوْقَ الْحَبَابِ تَحْسِبُهَا	فُرْسَانٌ بُلُقُ تَخُونُهَا اللَّجْمُ
كَأَنَّهَا وَالرِّيَّاحُ تَضْرِبُهَا	جَيْشًا وَغَى : هَازِمٌ وَمُنْهَزِمٌ

¹³³ A.e., s.198.

¹³⁴ eş-Şemlân, a.g.e., s. 136.

¹³⁵ el-'Ukberî, a.g.e., C.I, s.18.

كَأَنَّهَا فِي نَهَارِهَا قَمَرٌ خَفَّ بِهِ مِنْ جَنَائِهَا ظَلَمٌ
 نَاعِمَةُ الْجِسْمِ لَا عِظَامَ لَهَا لَهَا بَنَاتٌ وَمَا لَهَا رَجْمٌ
 يُبْقِرُ عَنْهُنَّ بَطْنُهَا أَبَدًا وَمَا تَشَاكِي وَلَا يَسِيلُ دَمٌ
 تَغَنَّتِ الطَّيْرُ فِي جَوَانِبِهَا وَجَادَتِ الرُّوضَ حَوْلَهَا الدَّيْمُ
 فَهِيَ كَمَاوِيَّةٌ مُطَوِّفَةٌ جُرِدَ عَنْهَا غِشَاؤُهَا الْأَمُّ¹³⁶

*Sen olmasaydın bırakmazdım
 Taberiye'yi*

*Gavr sıcaktır, onunsa soğuktur
 suları.*

*Dalgalar, köpürdü orada
 atlar(in ağızları) gibi
 Kabarcıkların üzerinde kuşlar,
 sanırsın ki*

*İştahı olmaksızın hırıldadı.
 Alaca atlardır, gemlerinin
 onlara ihanet ettiği*

*Sanki o, rüzgarlar o göle
 çarptığında,*

*Savaş ordularıdır: kazananı ve
 kaybedeni.*

*Sanki o göl, gündüzünde ay
 gibidir*

*Gölün (bahçeler)
 cennetlerinden karanlıklarla
 çevrili.*

*Onun kemikleri olmayan
 yumuşacık cismi
 Yarılır, onlarla daima karnı*

*Ve rahimi olmayan kızları var
 Ne şikayet eder, ne akar kanı.*

Civıldadı kuşlar onun etrafında

*Ve yağmurlar suladı
 civarındaki ravzayı.*

Sırlı bir ayna gibidir o göl;

Derisinin kabuğu sıyrıldı.

Güç ve galibiyet Mütenebbi'nin hayatının ve şiirinin eksenidir bu yüzden şairin betimlemek için seçtiği hayvanlar da bu ruhla uyumludur. Şair, yalnızca en güçlü ve en mücadeleci hayvanları tercih eder. Eğer zayıf bir hayvanı betimleyecekse de bu ancak kuvvetli tarafın gücünü daha da görünür kılmak içindir. Bedr b. Ammâr'ı övdüğü bir şiirinde şair, Ürdün'de bölgedeki halkı korkutan bir aslanı betimlemektedir; aslan su içmek için göle vardığında kükreyişi Fırat ve Nil'den duyulabilecek kadar şiddetlidir, yeleleri sık ağaçlıklı bir ormana benzemektedir,

¹³⁶ A.e., C.IV, s.67.

gözleri karanlık bir gecede konaklamış bir topluluğun yaktığı ateş gibi parıldamaktadır. Aslan âdetâ bir keşiş gibi tek başına ve dingindir. Yelelerini savurduğunda onlar sanki başının üstünde toplanan bir taç şeklini alır:

وَرَدَ إِذَا وَرَدَ الْبُحَيْرَةَ شَارِباً
وَرَدَ الْفُرَاتَ زَيْرُهُ وَالْيَلَا
مُتَخَضِّبٌ بِدَمِ الْفَوَارِسِ لَا يَسُ
فِي غَيْلِهِ مِنْ لِبْدَتِيهِ غَيْلَا
مَا قُبِلْتُ عَيْنَاهُ إِلَّا ظَنَّنَا
تَحْتَ الدُّجَى نَارَ الْفَرِيقِ حُلُولَا
فِي وَحْدَةِ الرُّهْبَانِ إِلَّا أَنَّهُ
لَا يَعْرِفُ التَّخْرِيمَ وَالتَّحْلِيلَا
وَيَرُدُّ عُفْرَتَهُ إِلَى يَأْفُوخِهِ
حَتَّى تَصِيرَ لِرَأْسِهِ إِخْلِيلَا¹³⁷

*Bir aslan ki varırsa göle su
içmek üzere*

*Duyulur kükreysi Fırat ve
Nil'de*

*Boyanmıştır yırtıcıların
kanıyla,*

*Çalılardan bir yele giyinmiştir
yatağında.*

*Gözleriyle karşılaştığında
sanılır ki geceleyin*

*Konaklamış bir topluluğun
tutuşturduğu ateştir.*

*Bir keşişin yalnızlığındadır ne
var ki*

Bilmez haramla helali

Yelelerini başına dağıtır

*Ta ki başının üzerinde bir
taç olur.*

Mütenebbî, Antakya'dayken kar yağmış ve çayırların üzerini örtmüştür. Şair, şiddetli soğuğu betimler¹³⁸ ve Tahrûr isimli, herhangi bir yerde karar kılamayan toprağa yapışmış kısa otları arayarak koparmaya çalışan atını tasvir eder.¹³⁹ Daha sonra atının fiziksel özelliklerini detaylı bir biçimde anlatır; o üç ayağı sekili, alnında beyaz bir akıtması olan, biçimli bir gövdeye sahip, geniş göğüslü ve uzun boyunlu bir attır:

¹³⁷ el-Ma'arrî, **a.g.e.**, C.II, s.169.

¹³⁸ مَا لِلْمُرُوحِ الْخَضِرِ وَالْحَدَاقِ... يَشْكُو خَلَاهَا كَثْرَةَ الْعَوَاقِ
أَقَامَ فِيهَا النَّجَجَ كَالْمُرَافِقِ... يَعْقِدُ فَوْقَ السِّنِّ رَيْقَ الْبَاصِقِ

(Çayırların ve yeşil bostanların nesi var? Nemli otları, yeşeremediğinden şikayet ediyor. Yerleşti kar, oraya bir yoldaş gibi, düğümlüyor dişlerin üzerinde tükürüğü) **Bkz.** el-Ma'arrî, **a.g.e.**, C. II, s. 445.

¹³⁹ كَلَّمَا الطَّخْرُورُ بَاغِي أَبَى يَأْكُلُ مِنْ نَبْتٍ قَصِيرٍ لَاصِقٍ (Tahrûr talepkârdır âdetâ, kaçışır. Yapışmış bir tutam nebatı koparır.) **Bkz.** Mustafa Ebu'l-Alâ, **a.g.e.**, s.198.

عَبْلُ الشَّوَى مُقَارِبِ الْمَرَافِقِ	بِمُطْلِقِ الْيُمْنَى طَوِيلِ الْفَائِقِ
ذِي مَنْخَرٍ رَحْبٍ وَإِطْلٍ لَاحِقِ	رَحْبِ اللَّبَانِ نَائِهِ الطَّرَائِقِ
شَادِحَةً غُرَّتُهُ كَالشَّارِقِ	مُحَجَّلٍ نَهْدٍ كُمَيْتٍ زَاهِقِ
بَاقٍ عَلَى الْبَوْعَاءِ وَالشَّقَائِقِ	كَأَنَّهَا مِنْ لَوْنِهِ فِي بَارِقِ
لِلْفَارِسِ الرَّائِضِ مِنْهُ الْوَائِقِ	وَالْأُبْرَدَيْنِ وَالْهَجِيرِ الْمَاجِقِ
كَأَنَّهُ فِي رَيْدٍ طَوْدٍ شَاهِقِ ¹⁴⁰	خَوْفِ الْجَبَانِ فِي فُؤَادِ الْعَاشِقِ

Sekisiz sağ ayağıyla, uzun gerdanı

İri bacakları, ölçülü eklemeleri

Geniş sadırıyla , iyi huylu

Açık burnuyla, zayıf beli

Sekili kollarıyla, kızıl ve semiz

Alnında nişanesi güneş gibi

Çakıl ve kum yol üzerindeki gövdesinde

Rengiyle bir çakın âdeta nişanesi

Gün doğumu ve kavurucu gün ortasında

Kendine güvenen, iyi süvariye

Bir korku vardır ondan aşışın gönlündeki korkuyla

Âdeta yüksek dağ yamaçlarında

Mütenebbî'nin divanını incelediğimizde onun diğer şairler gibi “geleneksel anlamda” tabiat tasvirleriyle ilgilenmediğini görürüz. Mustafa Ebu'l-Alâ, bunun şair için bir kusur sayılmayacağını; onun poetikasında bu betimlemeye Mütenebbî'nin farklı ve seçkin kişiliği ile gönderme yapıldığını, zira şairin, tabiattaki güzelliklerle değil kendi varoluşunun doğasıyla meşgul olduğunu düşünür.¹⁴¹

Mütenebbî, üç beyitten oluşan bir kıtasında ise bir şahinin gözlerini betimler. Dış halesi safran rengiyle çevrili olan şahinin göz bebekleri, köpek üzümü renginde

¹⁴⁰ el-'Ukberî, **a.g.e.**, C.II, s.352.

¹⁴¹ Mustafa Ebu'l-Alâ, **a.g.e.**, s.216.

simsiyahtır.¹⁴² Şair, Seyfûddeve'nin kendisine hediye ettiği süratli atı ise laf kalabalığı ile betimlemeyi gereksiz bulur ve onun için yalnızca kusursuz kelimesini kullanır.¹⁴³

Bir ceylan avı sahnesini betimlediği kasidesinde ise şair, önce olayın geçtiği mekanı betimler; burası yabanî hayvanların dinlendiği, yağmur bulutlarının rutubeti içinde türlü nebatat kokularının yayıldığı hoş bir meradır:

وَمَا لَغَيْرِ الْغَايَاتِ الْهُطَلِ	وَمَنْزِلٍ لَيْسَ لَنَا بِمَنْزِلٍ
مَحَلِّ مَلَوَحٍ لَمْ يُحَلِّ	نَدِي الْخُرَامَى دَفِرَ الْقَرْنُفُلِ
مَحَيُّنُ النَّفْسِ بَعِيدُ الْمَوَالِ ¹⁴⁴	عَنْ لَنَا فِيهِ مُرَاعِي مُغْزِلٍ

*Nice konaklama yeri bizim için
bir dinlenme yeri değil*

*Ancak yağmur bulutlarının
dinlenme yeri*

*Lavantaların ve karanfillerin
keskin kokusunun,*

*Kimseciklerin uğramadığı
yırtıcıların yeri*

*Orada yavrulu bir ceylanı
koruyan bir gazel;*

*Ölüm vakti yaklaşmış, yuvası
uzakta*

Daha sonra burada rastladıkları ceylanı tasvir eden şair, onun güzel boynu sayesinde bir süse ihtiyacı olmadığını ve renginin sandal ağacına benzediğini söyler.¹⁴⁵ Şair, bu av sahnesinde ceylanı yakalamak için bekleyen ancak onun çevikliğiyle şaşkına dönmüş bir av köpeğini de tasvir eder.¹⁴⁶ Bunların dışında Mütenebbî'nin Seyfûddeve'yi övdüğü Rumlara ve Arap kabilelerine karşı yaptığı savaşları anlatan methiye konulu kasidelerinde yine Mısır'da yakalandığı humma hastalığını betimleyen ve Adududdevle'ye sunduğu ilk kasidesinde uğradığı Şi'b Buvân isimli beldenin güzelliklerinden söz eden şiirlerini de vasıf şiirlerine dahil edebiliriz.

¹⁴² خُلُوفِيَّةٌ فِي خُلُوفِيَّهَا...سُوَيْدَاءُ مِنْ عَنَبِ التَّلَّابِ
إِذَا نَظَرَ الْبَارَ فِي عَطْفِهِ...كَسْتُهُ شُعَاعاً عَلَى الْمُنْكَبِ

(Safran rengidir sarılığında Köpek üzümü gibi kapkaracık

Başını çevirdiğinde şahin bir yanına Bir şavk giydirmiş omuzuna) **Bkz.** el-Ma'arrî, **a.g.e.**, C.II, s.426.

¹⁴³ وَمِنْ اللَّفْظِ لَفْظَةٌ تَجْمَعُ الْوَصْفَ وَذَلِكَ الْمُطَهَّمُ الْمَعْرُوفُ (Lafızlar içinde bir lafız birleştirir evsafını Ve işte: o maruf “muhteşem” kelimesi) el-'Ukberî, **a.g.e.**, C.II, s.280.

¹⁴⁴ **A.e.**, C.III, s.201.

¹⁴⁵ أَغْنَاهُ حُسْنُ الْجَبَدِ عَنْ لُبْسِ الْخُلَى...كَأَنَّهُ مُضْمَخٌ بِصَنْدَلِ (Uzun boynu onu bir süsten müstağni kıldı. O âdeta sandal ağacı kokusuna bulundu.) **Bkz.** **A.e.**, C.III, s.202.

¹⁴⁶ يَخُولُ بَيْنَ الْكَلْبِ وَالْثَأْمَلِ... فَحَلَّ كَلَابِي وَثَاقَ الْأَخْبَلِ
عَنْ أَشَدِّقِ مُسَوِّجٍ مُسَلْسَلٍ...أَقْبَبَ سَاطِئِ شَرِّسٍ شَمَزْدَلِ

(O ceylan, çevikliğiyle köpeğe fırsat vermez ve avcı bağlarını çözer; avurtları büyük, tasma zincirli, karnı zayıf, yırtıcı ve çevik bir köpeğin.) **Bkz.** **A.e.**, C.III, s.203.

Mütenebbî'nin hırslı, tutkulu ve huzursuz karakterinin ve bunun neticesinde sürdürdüğü istikrarsız yaşamının onun vasıf konulu şiirler yazmasına izin vermediğini söyleyebiliriz. Zira şairin kendisi de atının toz içinde kalmasına ve savaş meydanlarının tozunu attırmaya alışkın olduğunu ve buna özlem duyduğunu Mısır'daki sakin yaşamı sırasında kaleme aldığı şiirinde söylemektedir.¹⁴⁷ Şair Kâfûr'un yaptırdığı yeni evini övmesini istediğinde Mütenebbî'nin yazdığı şiirde de bostanlar ve bahçeler içerisinde inşa edilmiş bu evi tasvir etmediğini görürüz.¹⁴⁸

2.2.5.Fahr:

Lügatte “övünmek” anlamına gelen fahr, edebiyat terimi olarak; klasik kasidede medih bölümünden sonra gelen ve şairin kendisi, kabilesi, soy ağacı, şiirdeki ustalığı, etik değerleri ve hatta mal ve eşyasını konu edindiği şiir türüdür.¹⁴⁹ Arap şiirinde önemli bir yere hâiz olan fahr, Mütenebbî'nin şiirlerinin de en başat konularından biridir. Şair, fahrı kasidelerinin pek çoğu içerisinde dağıtmış; gerek caize almak istediği bir emirin methiyesinde gerek kaybettiği bir kimse için yazdığı mersiye de gerekse intikam almak istediği bir düşmanın hicviyesinde kendisini övmeyi unutmamıştır.¹⁵⁰ Mütenebbî'de övünme, şiirin hüviyetinin karakteristik bir özelliğidir. Bununla birlikte şair, tevârüs ettiği bir şeyle değil daima kendisinin elde ettiği bir şeyle övünür.¹⁵¹ Bunlar, şairin bedensel özelliklerinin yanı sıra zihinsel ve duygusal anlamda kendini güçlü bulduğu yönleridir. Örneğin şiirsel dehası, sabır ve dayanıklılığı, cesareti, zamana meydan okuması, ölümü küçümsemesi vb. onun fahr şiirlerinin başlıca unsurlarıdır.

Mütenebbî, kasidelerinin mısra aralarında açıkça ya da ima yoluyla şiirdeki ustalığı ve yeteneğiyle övünür. Örneğin h. 342 yılında Kurban bayramı münasebetiyle Seyfûddevlî'yi tebrik etmek üzere Halep meydanında sunduğu kasidesinde¹⁵² mübalağalı bir biçimde şiirin gücü ve şöhretinden söz etmektedir:

¹⁴⁷ el-Ma'arrî, **a.g.e.**, C.IV, s.144.

¹⁴⁸ eş-Şemlân, **a.g.e.**, s.142.

¹⁴⁹ Çetin, **a.g.e.**, s. 87; İsmail Durmuş, “Fahr”, **DiA**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995, C.XII, s. 79.

¹⁵⁰ eş-Şemlân, **a.g.e.**, s.109.

¹⁵¹ **A.e.**, s.109.

¹⁵² Maarri, **a.g.e.**, C.III, s.372.

وَمَا أَنَا إِلَّا سَمَّهَرِيٌّ حَمَلْتُهُ
فَرَيْنَ مَعْرُوضاً وَرَاعَ مُسَدِّدًا
وَمَا الدَّهْرُ إِلَّا مِنْ رُؤَاةٍ قَلَائِدِي
إِذَا قُلْتُ شِعْراً أَصْبَحَ الدَّهْرُ مُنْشِداً
فَسَارَ بِهِ مَنْ لَا يَسِيرُ مُشَمِّراً
وَعَنَى بِهِ مَنْ لَا يُعْنَى مُعَرِّداً
أَجْزَنِي إِذَا أُنْشِدْتُ شِعْراً فَأَيَّامَا
بِشِعْرِي أَتَاكَ الْمَايْحُونَ مُرَدِّدًا
وَدَغَ كُلَّ صَوْتٍ غَيْرَ صَوْتِي فَأَيْنِي
أَنَا الصَّائِحُ الْمَحْكِي وَالْآخِرُ الصَّدَى 153

*Ve ben, ancak senin taşıdığım bir
mızrağım;*

*Meclisini süsleyip de
düşmanlarına çevirdiğin.*

*Ve bercestelerimi duyuran bir
haberciden başkası değildir
zaman*

*Söylediğimde bir şiir, tekrar
eder cihân.*

*Haşmetle yürür onunla,
yürüyemeyen,*

*Ve şakımaya başlar terennüm
edemeyen.*

*Taltif et beni! Şayet bir şiirle
övlürsen*

*Zira, benim şiirimle geldi sana
övgüleri tekrar eden.*

*Ve bırak bütün sedaları benim
sesimden başka*

*Başkaları akışken, benim, güir
sedayla seslenen.*

Bu övünme, onun başkalarından farklı ve benzersiz olduğunun ayırına varmasından daha fazlasıdır. Zira yetişmesinden itibaren şiirlerinde var olan kendini beğenme ve güçlü “ben” olgusu okuyucu tarafından fark edilmektedir. Mütenebbî, şiirde zirveye ulaşmadan, statü ve şöhrete erişmeden önce de aşkınlık çabasında olduğu bilinen bir şairdir. Nitekim çocukluğunda söylediği bir şiirinde bunu açıkça ifade eder.¹⁵⁴ Kadı Ebü'l-Fadl Ahmet b. Abdullah el-Antâkî'yi övdüğü kasidede ise kendisini bir aslana benzeten şair, onun bulunduğu mecliste diğer şairlerin şiir okumaya cesaret edemeyeceğini söyler:

لَا تَجْسُرُ الْفَصَحَاءُ تُنْشِدُ هَاهُنَا
بَيْتاً وَلَكِنِّي الْهَزْبُ الْبَاسِلُ
شِعْرِي ، وَلَا سَمِعْتُ بِشِعْرِي بَابِلُ 155
مَا نَالَ أَهْلُ الْجَاهِلِيَّةِ كُلُّهُمْ

¹⁵³ A.e., C.III, s. 384.

¹⁵⁴ أمطُ عَنْكَ تَشْبِيهُي بِمَا وَكَأَنَّهُ... فَمَا أَحَدٌ فَوْقِي وَلَا أَحَدٌ مِثْلِي (Defet beni “o şey ki” ve “sanki” ile teşbih edeni , zira yok ne benim fevkimde ne de benzerimde biri) Bkz. el-Yâzicî, a.g.e., C.I, s.105.

¹⁵⁵ el-Berkûkî, a.g.e., C.III, s.376.

Yüreklenemez edipler,
meclisinde bir beyti inşâd
etmeye

Kuşkusuz ne var ki yeledi aslan
benim.

Ne Câhiliye şairleri yetişebildi
şiirime

Ne de Bâbil işitebildi sihirimi.

Şair, Ali b. Ahmet b. Âmir el-Antâkî'yi övdüğü¹⁵⁶ şiirinde ise alışılmamış bir şekilde kasideye fahrla başlar. Memdûhuna gelebilmek için yaptığı zorlu yolculuğu, zamanın musibetleriyle nasıl mücadele ettiğini anlatır. Daha sonra kasidenin methiye bölümüne geçen şair, hâmisini cömertlik, himmet gibi faziletlerle övdükten sonra güneş ve ayla mukayese eder, yüce gönüllülük, ilim ve akıl gibi hasletlerin kendisini yeni hâmisine getirdiğini söyleyerek mısrayı ustaca yeniden kendi övgüsüne intikal ettirir:

وَهَذَا الْكَلَامُ النَّظْمُ وَالنَّائِلُ النَّثْرُ
إِذَا كُتِبَتْ يُبَيِّضُ مِنْ نُورِهَا الْحَبْرُ
نُجُومُ النَّثَرِ أَوْ خَلِيقُكَ الرَّهْرُ
وَلَكِنْ لِشِعْرِي فِيكَ مِنْ نَفْسِهِ الشَّعْرُ¹⁵⁷

دَعَانِي إِلَيْكَ الْعِلْمُ وَالْجَلْمُ وَالْحَبَا
وَمَا قُلْتُ مِنْ شِعْرٍ تَكَادُ بُيُوتُهُ
كَأَنَّ الْمَعَانِي فِي فَصَاحَةِ لَفْظِهَا
وَمَا أَنَا وَحْدِي قُلْتُ ذَا الشَّعْرِ كُلُّهُ

Beni sana çağırırdı sendeki ilim,
hilim ve hikmet

Ve bu manzum söz ve saçılmış
caizeler.

Bir şiir söylediğimde ben, onun
mısraları,

Yazıldığında ağartır nuruyla
mürekkebi.

Manâlar, lafızlarının fesahatiyle
sanki

Süreyya yıldızdırlar, veya senin
zarif yaratılışın.

Ben, tek başıma söylemedim
bunca şiiri

Lakin şiirimin kendisi senin için
şiir söyledi.

Şair, h.342 yılında Rum elçisinin Seyfüddevle'yi ziyareti münasebetiyle nazmettiği bir kasidede ise emirin meclisindeki diğer şairleri ism-i tasgir siygasını

¹⁵⁶ el-Ma'arrî, a.g.e., C.II, s. 320.

¹⁵⁷ el-Berkûkî, a.g.e., C.II, s.262.

kullanarak küçümser; şairliği bakımından en yetersizinin onunla yarıştığını, kendisinin de onlara cevap vermeyerek eğlendiğini söyler:

أَفِي كُلِّ يَوْمٍ تَحْتَ ضَبْنِي شَوْعِرٌ	ضَعِيفٌ يُقَالُونِي قَصِيرٌ يُطَاوِلُ
لِسَانِي بِنُطْقٍ صَمِتٌ عَنْهُ عَادِلٌ	وَقَلْبِي بِصَمْتِي ضَاجِكُ مِنْهُ هَازِلٌ
وَأَتَعَبُ مَنْ نَادَاكَ مَنْ لَا تُجِيبُهُ	وَأَغِيظُ مَنْ عَادَاكَ مَنْ لَا تُسَالِكُ
وَمَا التَّيَهُ طَبِّي فِيهِمْ غَيْرَ أَنِّي	بَغِيضٌ إِلَى الْجَاهِلِ الْمُتَعَاكِلِ ¹⁵⁸

*Her gün koltuğumun altında bir
şaircik mi?*

*Lisanım nutkumla beraber,
suskundur, yüz çevirir ondan*

*Sana düşmanlık edenlerin en
yorgunu, ona cevap vermediğin,*

*Ve kibir, benim huyum değildir,
lakin*

*Zayıfı karşı durur bana, kisası
boy ölçüştür.*

*Ve kalbim sessiz olsa da gülüp
eğlenir.*

*Ve en kindarı senin hiç
benzemediğindir.*

*Câhil ve akıllı geçinen bana
nâhoş gelir.*

Mütenebbî'nin neredeyse ürkütücü karizması ve gururuyla kendisini övmediği hiçbir kasidesi yoktur. Şiirlerinde “ben” her zaman mevcuttur ve eğer bundan söz etmezse var olmadığını ya da “hiçkimse” olduğunu hissetmektedir. Şairin kendi içinde derinlerde olan bir şeyi açıkça ifade edememesi şiirindeki benin artmasının nedenidir. Soyu ile ilgili kaynaklarda yer alan rivayetler, nesebinin hala tam olarak netleşmediğini göstermektedir. Bu konudaki birçok varsayım ve söylentiler, şairin soyundan gelen eksikliği şiirlerinde kibir ve küçümseyişle telafi etmeye çalıştığını düşündürmektedir.¹⁵⁹

Mütenebbî'nin gençliğinde söylediği bir şiirde aşırı ötekileştirme karşısında benin yoğun varlığını görürüz. Bu şiirdeki “ben” olgusu genç bir adamdan hayret edici ve beklenmedik bir biçimde ortaya çıkar. Şair, henüz hayatının başlangıcında mısralarının aktardığı kışkırtıcı üslupla benini yücelterek kişiliğini empoze eder:¹⁶⁰

¹⁵⁸ el-Ma‘arrî, a.g.e., C.III, s. 397, 398.

¹⁵⁹ Shaimaa Salem Alyammahi, “el-Ene fi Şi‘ri’l-Mütenebbî”, *Mecelletü’l-‘Ulûmu’l-İnsâniyye ve’l-İctimâ’iyye*, C.VI, sy.5, 2022s.67,68.

¹⁶⁰ A.g.m., s.67,68.

*Dostlarım, kendimden başka bir
şair göremiyorum,*

*Niçin onlardan bir iddia,
bendense kasideler gelir.*

Şairin rakipleri, onun şiirlerini dinlediğinde kendisiyle yarışamayacaklarını anlayıp, duydukları şiddetli kıskançlık nedeniyle helak olurlar:

فَإِذْ مَرَّ بِأَذْنِي حَاسِدٍ صَارَ مِمَّنْ كَانَ حَيًّا فَهَلَكَ¹⁶⁵

*Uğradığında bir hasetçinin
kulaklarına*

*O daha önce diriyken oldu
helâk.*

Mütenebbî, h.345 yılında Halep'te Seyfûddeve için son kasidesini nazmetmiştir. İbn Cinnî, bu kasidenin tüm şiirleri içerisinde en iyisi olduğunu söylediğinde Mütenebbî, onun bir veda kasidesi olduğunu itiraf eder. Şair, kasidede Seyfûddeve nezdinde değerinin yeterince anlaşılmadığına sitem eder, kendi şiirinden sonra nazmedilmiş hiçbir şiire itibar edilmemesini, zira onun sözleriyle birlikte sözün artık en son kerteye ulaştığını ve bundan sonra söylenecek her kelâmın tekrara düşerek, bozulduğunu ima eder:

لَا تَطْلُبَنَّ كَرِيمًا بَعْدَ رُؤْيَيْهِ إِنَّ الْكَرَامَ بِأَسْخَاهُمْ يَدَا خُتَمُوا

وَلَا تُبَالِ بِشِعْرِ بَعْدَ شَاعِرِهِ قَدْ أَفْسَدَ الْقَوْلُ حَتَّى أَحْمَدَ الصَّمَمَ¹⁶⁶

*Dileme kerem sahibini;
gördükten sonra onu!*

*Zira cömertlik, onların elleriyle
son buldu.*

*Ve aldırma şairinden sonra bir
şiire*

*Zira ayağa düştü kelam, ta ki
sağırlık övüldü.*

Seyfûddeve'ye sunduğu ilk kasidelerinden birinde ise şiirlerini iyi saklanmış hâlis bir şaraba benzeten şair, emirine iskâ etmek için en güzel şiirlerini bekletmiş, daha önceki hâmlerine ise sıra halindeki şiirlerini sunmuştur:

وَلَقَدْ خَبَأْتُ مِنَ الْكَلَامِ سُلَافَهُ وَسَقَيْتُ مَنْ نَانَمْتُ مِنْ جُرْيَالِهِ¹⁶⁷

*Şüphesiz gizledim sözün özünü
sana*

*Ve suvardım, senden önce,
nedimlik ettiklerimi sırasıyla.*

¹⁶⁵ A.e., C.III, s.114.

¹⁶⁶ el-Ma'arrî, a.g.e., C.III, s.560.

¹⁶⁷ A.e., C.III, s.104.

Şair yine Seyfüddevle için söylediği bir kasidesinde ona içinde inciler barındıran şiirler inşâd ettiğini söyler:

هَذَا عَيْتُكَ إِلَّا أَنَّهُ مَقَّةٌ قَدْ ضُمِّنَ الدُّرُّ إِلَّا أَنَّهُ كَلِمٌ¹⁶⁸

*Bu sana sitemdir ancak ne var ki
sevgidir.*

*Şüphesiz inciler var içinde
ancak ne var ki sözdür.*

Şüphesiz Mütenebbî, şiirleriyle övündükçe hâmisinin de değerini yüceltir zira onun gibi usta bir şairin methiyelerine mazhar olmak övülen kimsenin de prestijini artıracaktır. Nitekim daha önce de belirttiğimiz gibi devrin en büyük hükümdarı Adudüddevle dahi şairin methiyelerinden mahrum olmak istememiş ve onu Şiraz'a davet etmiştir. Şair, pek çok şiirinde bu duruma işaret eder ve hâmilerinin güçlü bir sözcüsü ve propagandacısı olduğunu ifade eder:

أَنْصُرُ بِجُودِكَ أَلْفَافاً تَرَكْتُ بِهَا فِي الشَّرْقِ وَالْغَرْبِ مَنْ عَاذَكَ مَكْبُوتاً¹⁶⁹

*Lütuf et cömertliğinle bıraktığım
lafızlara;*

*Senin düşmanlarını zelil eden
doğuda ve batıda.*

Bedr b. 'Ammâr'ın, Mütenebbî'nin doğaçlama şiir söyleme hünerini sınadığı bir şiirinde şair, önce hâmisini yüceltir daha sonra şiirlerini altının saf haline benzetir. Hâmisinin onları denemesi ise, altının basılarak dinar elde edilmesi gibidir. Böylece şairin değeri katbekat artacak, buna muvazi olarak hâmisi de daha çok değer görecektir:

رَعَمْتَ أَنَّكَ تَنْفِي الظَّنَّ عَنْ أَبِي وَأَنْتَ أَعْظَمُ أَهْلِ الْعَصْرِ مَقْدَاراً

إِنِّي أَنَا الذَّهَبُ الْمَعْرُوفُ مَخْبَرُهُ يَزِيدُ فِي السَّبْكِ لِلدَّيْنَارِ دِينَاراً¹⁷⁰

*Şüphesiz sen, şiirimden zannı
gidermek istedin,*

*Sen ki devrindekilerin değeri en
yücesisin.*

*Şüphesiz ben, halis altınım;
onun denenmesi,*

*Basılarak artırır dinar dinar
değerini.*

¹⁶⁸ el-Berkûkî, a.g.e., C.IV, s.90.

¹⁶⁹ el-Yâzici, a.g.e., C.I, s.142.

¹⁷⁰ el-Berkûkî, a.g.e., C.II, s.244.

Başka bir şiirinde ise kasidelerinin dilden dile dolaştığını, farklı iklimlere vardığını ayın bile henüz üzerilerine doğmadığı yerleri aydınlattığını söylemektedir:

وَعِنْدِي لَكَ الشَّرْدُ السَّائِرَا ث لَا يَخْتَصِمَنَّ مِنَ الْأَرْضِ دَارَا
قَوَافٍ إِذَا سِرْنَ عَنْ مَقُولِي وَتُبْنَ الْجِبَالَ وَخُضْنَ الْبَحَارَا
وَلِي فِيكَ مَا لَمْ يَقُلْ قَائِلٌ وَمَا لَمْ يَسِرْ قَمَرٌ حَيْثُ سَارَا¹⁷¹

*Benim, senin için söylenmiş
kasidelerim var;
Kafiyeler dilimden
döküldüğünde
Benim sana dair kimsenin
söylemediği*

*Cevelân ederler, mukim
değildirler bir mekanda.
Dağları aşıp da denizlere
dalarlar.
Ve ayın yürümediği yerlerde
gezinen sözlerim var.*

Mütenebbî, her şey sürüklendiğinde kendisini yerinde sabit duran vadinin kayasına benzetir, konuştuğunda ise bilgi ve ifade gücüne işaret eden ikizler burcu gibidir:

أَنَا صَخْرَةُ الْوَادِي إِذَا مَا زُوجِمْتُ وَإِذَا نَطَقْتُ فَأَلَّيْنِي الْجَوَازُ
وَإِذَا خَفِيتُ عَلَى الْعَبِيِّ فَعَايِرُ أَنْ لَا تَرَانِي مَقْلَةً عَمِيَاءُ¹⁷²

*Sürüklendiğinde vadinin
kayasıyım*

*Konuştuğumda kuşkusuz ki
ikizler burcuyum.*

*Şayet gizli kalmışsam serseme,
mazur görürüm;*

*Beni göremeyişini, âma bir
gözün.*

Mütenebbî, sanatına ve şiirsel dehasına sonsuz bir güven duymaktadır. Şiirlerini överken diğer şairleri yerer ve böylece fahriyeleri bir hiciv niteliği kazanır. Memdûhlarını övmeye en layık kişinin kendisi olduğunu, üstelik onun gibi usta ve şöhretli bir şair tarafından övüldüğü için memdûhlarının değerinin de artacağını belirtir.

¹⁷¹ A.e., C.II, s.198.

¹⁷² el-Ma‘arrî, a.g.e., C.II, s.83.

Mütenebbî'nin fahr şiirlerindeki unsurlardan biri de şairin daima meydan okuduğu zamandır. Onun şiirinde zaman, gerek insanlar gerekse hadiseler yoluyla kendisini sınayan olumsuz bir imge¹⁷³ olarak görünür. Şair, pek çok şiirinde zamandan yakınıp; şikayet eder:

أَنْتَ الْغَرِيبَةُ فِي زَمَانٍ أَهْلُهُ وَلِدْتُ مَكَارِمُهُمْ بِغَيْرِ تَمَامٍ¹⁷⁴

*Sen öyle garipsin ki bir
zamanda;*

*Ahâlisi, kemale ermemiş
huylarla geldi cihâna.*

Şair zamanı geçmiş, şimdi ya da gelecek kavramlarıyla değil daha çok içinde yaşanılan dönem ya da felek anlamlarıyla karşıt bir figür olarak algılamıştır. Örneğin şair aşağıdaki şiirinde zamanı dişlerini kendisine geçirip de yutmaya çalışan vahşi bir hayvana benzetir, o her ne kadar mihnetleriyle Mütenebbî'yi yok etmeye gayret etse de şair, sabır ve dayanıklılığı ile onu mağlup etmesini bilir:

إِنَّ نُيُوبَ الزَّمَانِ تَعْرِفُنِي أَنَا الَّذِي طَالَ عَجْمُهَا عُودِي

وَفِيَّ مَا قَارَعَ الْخُطُوبُ وَمَا أَنَسَنِي بِالْمَصَائِبِ السُّودِ¹⁷⁵

*Şüphesiz zamanın azı dişleri,
bilir beni;*

*Benim, onun epeyce çiğnemeye
gayret ettiği*

*Ve bir sabrım var ki ne
felaketler, onunla çarpışabildi*

*Ne de kara günler, benimle
yakınlık kurabildi.*

Şair, başka bir şiirinde de zamanın bizzat kendisinin maruz kalsa üzüлp ağlayacağı musibetlerden hiç etkilenmediğiyle övünür:

أَذَاقَنِي زَمَنِي بَلَوَى شَرِّقَتْ بِهَا لَوْ ذَاقَهَا لَبَكَّى مَا عَاشَ وَائْتَحَبَا¹⁷⁶

*Tattırdı bana zamanım bir
musibet; doydum kanasıya.*

*Şayet kendisi baksaydı tadına
yaşayamazdı, boğulurdu
gözyaşlarına.*

¹⁷³ أَفْضَلُ النَّاسِ أَغْرَاضُ لَدَا الزَّمَنِ...يَخْلُو مِنَ الْهَمِّ أَخْلَاهُمْ مِنَ الْفِطَنِ (İnsanların en hayırlıları, zamanın hedef tahtasındalar, en akılsızlarıysa endişeden yoksunlar) **Bkz. A.e., C.II, s.241.**

¹⁷⁴ **A.e., C.III, s.521.**

¹⁷⁵ el-Berkûkî, **a.g.e., C.I, s.386.**

¹⁷⁶ el-Yâzicî, **a.g.e., C.I, s.230.**

Mütenebbî, zamanı bazen de fiziksel gerçekliğiyle; akıp giden bir süre anlamında kullanır. Örneğin aşağıdaki şiirinde zaman, şairin bedeninde bazı değişim ve dönüşümlere sebep olan, bununla birlikte ruhunu asla eskitip solduramayan bir varlıktır:

وَفِي الْجِسْمِ نَفْسٌ لَا تَشْيِبُ بِشَيْئِهِ وَلَوْ أَنَّ مَا فِي الْوَجْهِ مِنْهُ جَرَابٌ
لَهَا ظَفُرٌ إِنْ كُلَّ ظَفُرٍ أَعْدَهُ وَنَابٌ إِذْ لَمْ تَبْقَ فِي الْفَمِ نَابٌ
يُغَيِّرُ مَيِّ الدَّهْرِ مَا شَاءَ غَيْرَهَا وَأَبْلَغَ أَقْصَى الْعُمُرِ وَهِيَ كَعَابٌ¹⁷⁷

*Ve bedenimde, ihtiyarlığıyla
solmamış bir ruh var ki*

*Şayet çehresi onunla harap
olmuşsa bile*

*Zayıfladığında tırnakları,
çıkardığım tırnakları var,*

*Ve kalmasa da azı dişleri o
bedenin ağzında, o ruhun dişleri
var.*

*Zaman, ondan başka her şeyi
değiştirir bende,*

*Ruhum delikanlıdır,
ihtiyarlığıma varsam da
ömrümde.*

Zaman, Mütenebbî'nin şiirlerinde olumsuz bir figür olarak daha çok yaşanan dönem ve devir anlamlarında bazen de akıp giden bir süre anlamında karşımıza çıkar. Şair, hem fiziksel hem de manevî özellikleriyle zamanın karşısında durup onun badirelerinden kurtulmakla övünür.

Mütenebbî, şiirsel dehası ve zamanın musibetlerine karşı meydan okuyan sarsılmaz iradesinin yanı sıra fiziksel özellikleriyle de övünen bir şairdir. Hayatı boyunca pek çok yolculuklara çıkmış ve bu yolculuklarda zorlu doğa koşullarıyla mücadele etmeyi başarmıştır. Onun fiziksel yetenekleriyle ilgili anlatılan rivayetlerde, çölleri ve çöllerde bulunan vâhaları çok iyi tanıdığı, dört günlük mesafedeki konaklama yerleri arasında su taşıyabildiği nakledilmektedir¹⁷⁸

Nitekim şiirlerinde de yolculuk unsurları olarak yer isimleri, çöldeki bitkiler ve hayvanlar, hava koşulları, gece ve gündüz gibi zaman kavramları, yıldızların isimleri sıklıkla zikredilir. Örneğin aşağıdaki şiirinde Mütenebbî, kılavuzu ve bir peçesi

¹⁷⁷ et-Tebrîzî, a.g.e., C.I, s.424.

¹⁷⁸ el-Bedî', a.g.e., s. 55.

olmaksızın çölde yürüyebileceğini, çöl ve güneşin kendisini dinlendirdiğini konakladığında ise yorgunluk hissettiğini söylemektedir:

ذَرَانِي وَالْفُلَاةَ بِلَا ذَلِيلٍ وَوَجْهِي وَالْهَجِيرَ بِلَا لِيَامٍ
فَإِنْ أَسْتَرِيحُ بِذِي وَهْدًا وَأَتَعَبُ بِالْإِنَاخَةِ وَالْمُقَامِ¹⁷⁹

*Beni çöllerde bırakın rehbersiz, Ve yüziüm, öğle sığağında
peçesiz.
Vahamdır ikisi (çöl ve Yorulurum devemi çöktürüp
güneş)yola çıktığımda; konakladığımda*

Şair, yolculuğunda âdeta bindiği hayvanıyla bütünleşir; gözleri, bineğinin gözleri gibi iyi görür ve sesi, devesinin sesi gibi hırıldar. Yolunu bulabilmesi için bulutların şimşeklerine bakması yeterlidir üstelik yalnızca Rabbine ve kılıcına güvenir, onlardan başka yol arkadaşı yoktur:

عُيُونُ رَوَاجِلِي إِشْنُ حَرثٍ عَيْنِي وَكُلْتُ بُعَامٍ رَازِحَةَ بُعَامِي
فَقَدْ أَرْدُ الْمِيَاهِ بِغَيْرِ هَادٍ سَوَى عَدَى لَهَا بَرْقُ الْعَمَامِ
يُذِمُّ لِمُهْجَتِي رَبِّي وَسَيُفِي إِذَا احْتِاجَ الْوَحِيدُ إِلَى التَّمَامِ¹⁸⁰

*Şaşırsam yolumu; bineklerin Ve devemin her hırıltısı
gözleri, gözlerimdir. sesimdir.
Yol gösterilmeksizin bulurum Saymam yeterlidir bulutun
suları çakınlarını.
Eman verir Rabbim ve kılıcım Eğer ihtiyaç duyarsa bir kimse
canıma emana.*

Yine şairin mübalağalı bir biçimde fiziksel özelliklerini vafsettiği aşağıdaki şiirinde ecelinin, kendisi onun eceliymişçesine ondan korkacağını, kendisini sokan bir yılanın zehirlendiğini, onun kanıyla mızrakların parçalandığını, etinin kılıçları kestiğini, gözlerinin Zerkâ el-Yemâme¹⁸¹ ismiyle şöhret bulan keskin bakışlı bir

¹⁷⁹ el-Ma‘arrî, a.g.e., C.IV, s.135; Tuğba Şahinoğlu, “Mütenebbî’nin Şiirinde Yol ve Yolculuk İmgeleri”, **Doğu Dilleri ve Edebiyatlarında İmgeler ve Motifler**, İstanbul, Demavend, yay.haz. Ali Güzelyüz, ed.Serpil Koç, 2022, s.19.

¹⁸⁰ el-Eflilî, a.g.e., C.III, s.346.

¹⁸¹ İslamiyet öncesi dönemde görme kabiliyeti ve tehlikleri öngörebilme sezgileriyle meşhur olmuş bir kadındır. **Bkz.** Melek Dikmen, “Câhiliye Dönemi Kâhinelerinden Zerkâi Yemâme ve Darîr’in Siyeri Nebîsi’ndeki Yansımaları”, **Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi**, y.y., sy.1, C.VII, 2023, s.278.

kadının gözlerinden daha iyi gördüğünü, tecrübeleri sayesinde yolculuklara çıktığını ve İskender'in, onun sağlam iradesini kullanarak seddini inşa ettiği kişi olduğunu söyleyerek övünür:

يُحَاذِرُنِي حَنْفِي كَأَنِّي حَنْفُهُ وَتَنَكُّرُنِي الْأَفْعَى فَيَقْتُلُهَا سُؤْيِي

طَوَالَ الرُّدَيْنِيَّتِ يَفْصِلُهَا دَمِي وَبَيْضُ السُّرَيْجِيَّاتِ يَقْطَعُهَا لَحْمِي

يَرْتُنُ السُّرَى بَرَى الْمُدَى فَرَدَدَنِي أَصْخَفْتُ عَلَى الْمَرْكُوبِ مِنْ نَفْسِي جَرَمِي

وَأَبْصَرُ مِنْ زَرْقَاءِ جَوْ لَأَنِّي إِذَا نَظَرْتُ عَيْنَائِ سَاوَاهُمَا عِلْمِي

كَأَنِّي دَحَوْتُ الْأَرْضَ مِنْ جُبْرَتِي بِهَا كَأَنِّي بَنَى الْإِسْكَندَرُ السَّدَّ مِنْ عَزْمِي¹⁸²

*Onun, eceliymişimcesine korkar
benden ecelim,*

*Ve ağılar, beni sokan yılanı
zehirim.*

*Uzun mızrakları parçalar,
kanım*

Kılıçların yalımlarını keser etim.

*İnceltti beni gece yolculuğu,
bıçağın yontuşu gibi sonra geri
verdi,*

*Cismim, nefesimden daha hafif
olarak bir bineğin sırtına.*

*Ve Yemâme'li kadının mavi
gözlerinden daha keskin bakışlı*

*Zira benim gözlerim baktığında
ilmim onların bilgisine yakındı.*

*Arşınladım âdeta arzı
tecrübemle*

*Sanki İskender'in, azmiyle
seddini inşa ettiği kişiyim.*

Şairin fahr şiirlerinde en çok zikredilen ve varoluşsal anlamda en değer verdiği erdemler, iffeti şerefi ve saygınlığıdır. Şair saygınlığı bazen güç¹⁸³ ve para¹⁸⁴ ile olan ilişkisi bağlamında bazen de tek başına, insanın temel ihtiyaçlarından bile daha değerli olarak görür:

¹⁸² el-Ma'arri, a.g.e., C.I, s.285.

¹⁸³ وَدَبَّرَهُ تَدْبِيرَ الَّذِي الْمَجْدُ كَفَّهُ... إِذَا حَازَبَ الْأَعْدَاءَ وَالْمَالَ زَنْدَهُ (Tasarruf et onu ki şeref, ayasıdır insanın ve malı, düşmanla harp ettiğinde pazusu) Bkz. el-Vâhidî, a.g.e., C.III, s.1736.

¹⁸⁴ فَلَا مَجْدَ فِي الدُّنْيَا لِمَنْ قَلَّ مَالُهُ... وَلَا مَالٌ فِي الدُّنْيَا لِمَنْ قَلَّ مَجْدُهُ (Ne şerefi vardır malı az olanın dünyada ne de şerefi az olanın mülkü vardır dünyada) Bkz. A.e., C.III, s. 1737.

عَنَّا لَئِنْ عَيشِي أَنْ تَعْتَ كَرَامَتِي وَلَيْسَ بِعَنْتٍ أَنْ تَعْتَ الْمَاكِلُ¹⁸⁵

*Yaşamımdaki güçsüzlük
şerefimin noksanlığıyla olur,*

*Azığımın noksanlığı bir eksiklik
değildir.*

Şair, kendisini kimsenin önünde eğilmeyen ve yaratıcısından başkasının buyruğuna girmeyen hür ve saygın bir kişi olarak nitelerken, hayatı boyunca kendisini onurlandırmayan hiçbir davranışı olmadığını söyler:

تَعْرَبَ لَا مُسْتَعْظِمًا غَيْرَ نَفْسِهِ وَلَا قَابِلًا إِلَّا لِخَالِقِهِ حُكْمًا

فَلَا عَبَرْتُ بِي سَاعَةً لَا تُعْزِنِي وَلَا صَجَبْتُني مُهْجَةً تَقْبُلُ الظَّلْمَا¹⁸⁶

*Kendinden başkasına tazim
etmeyerek çıktı gurbete*

*Ve razı gelmeyerek
Yaratıcısından başkasının
hükmüne.*

*Ömrümde ne bir ân geçti beni
onurlandırmayan*

*Ne de bir ruh eşlik etti bana
buyurucuya diz çöken.*

Mütenebbî, övgüyü bir giysi gibi üzerine giyinip övündüğünde övgünün kendisi bizzat onurlanacaktır zira şair, asilzadelerin kendisiyle sevindiği bir mücevherdir:

وَلَيْفَخَرُ الْفَخْرُ إِذْ غَدَوْتُ بِهِ مُرْتَدِيًا حَبْرَهُ وَمُنْتَعِلَهُ

أَنَا الَّذِي بَيَّنَّ إِلَهُ بِهِ الـ أَقْدَارُ وَالْمَرْءُ حَيْثُمَا جَعَلَهُ

جَوْهَرَةً تَفْرَحُ الْكِرَامُ بِهَا وَغَصَّةً لَا تَسِيغُهَا السَّوْفَةُ¹⁸⁷

*Ve iftihar edecek övgü, onu bir
süs gibi*

*Üstüme kuşanıp, ayaklarıma
giydiğimde*

*Ben, Tanrının, kendisiyle
dereceleleri*

*Tayin ettiği kişiyim; zira kişi
onun belirlediği yerdedir.*

*Şerefliilerin kendisiyle sevindiği
bir cevher ve*

*Ve habislerin yutkunamayacağı
bir çileyim.*

¹⁸⁵ el-Yâzicî, a.g.e., C.I, s.135.

¹⁸⁶ el-Ma'arrî, a.g.e., C.II, s.265.

¹⁸⁷ el-Berkûkî, a.g.e., C.III, s.384.

Mütenebbî'ye göre kendisi gibi şerefine ve prensiplerine bağlı bir kimse bu uğurda ölümü bile göze alabilir:

وَمَنْ يَبْغِ مَا أُبْغِيَ مِنَ الْمَجْدِ وَالْعَلَا تَسْلَوِي الْمَحَايِي عِنْدَهُ وَالْمَقَاتِلُ¹⁸⁸

*Her kim şeref ve yücelikten
benim istediklerimi isterse*

*Yaşam da ölüm de aynıdır onun
nezdinde.*

Zeki el-Mehâsinî'ye göre insanlar Mütenebbî'nin nesebi, şerefi, azameti ve başkalarına karşı üstünlüğü gibi manalarla çeşitli kasidelerinde sık sık övünmesi dolayısıyla ona öfke duymaktadır¹⁸⁹ ve şairin her kasidesi bir ya da iki beyitle dahi olsa fahr mevzusunu içermektedir.¹⁹⁰ Örneğin şair, Seyfûddeve'nin meclisinde sunduğu ve üzerinde epeyce eleştirildiği kasidesinde rakiplerinin onun kusurlarını bulmaya pek hevesli olduğunu ancak Allah'ın ve şerefin, onların bu yaptıklarından hoşlanmadığını söyler. Ayrıca şair, Süreyya yıldızı gibi gençtir dolayısıyla ihtiyarlara benzeyen ayıp ve kusur onun şerefinden çok uzaktırlar:

فَالْخَيْلُ وَاللَّيْلُ وَالْبَيْضَاءُ تَعْرِفُنِي وَالسَّيْفُ وَالرُّمْحُ وَالْقُرْطَاسُ وَالْقَلَمُ

كَمْ تَطْلُبُونَا لَنَا عَيْبًا فَيُعْجِزُكُمْ وَيَكْزِرُهُ اللَّهُ مَا تَأْتُونَ وَالْكَرَمُ

مَا أَبْعَدَ الْعَيْبِ وَالنَّقْصَانِ مِنْ شَرَفِي أَنَا الثَّرِيَّا وَذَانِ الشَّيْبِ وَالْهَرَمُ¹⁹¹

At, gece ve çöl, tanır beni

*Ve tanır beni kılıç, mızrak, kağıt,
kalem...*

*Ne kadar da heveslisiniz bir
ayıbımızı görmeye ve aciz
bırakır sizi*

*Ve kerih görür hem Tanrı hem
de şeref, yapıp ettiklerinizi.*

*Ne de uzaktır ayıp ve kusur,
şerefimden*

*Ben, Süreyya yıldızıyım, o ikisi
pîrifâniyken.*

Şair, saygınlığından başka iffetiyle de övünen bir şairdir. Örneğin bir şiirinde güzel kadınların şairde yiğitlik, erkeklik ve onuru müşahade edeceğini ve şair korktuğu

¹⁸⁸ el-Yâzicî, a.g.e., C.I, s.134.

¹⁸⁹ سَيَعْلَمُ الْجَمْعُ مِمَّنْ ضَمَّ مَجْلِسُنَا... بِأَنِّي خَيْرٌ مَنْ تَسْعَى بِهِ قَدَمٌ (Meclisimizin topladığı herkes bilecek ki benim; ayağı yere basanların en hayırlısı) el-Berkûkî, a.g.e., C. IV, s.83.

¹⁹⁰ el-Mehâsinî, a.g.e., s.75.

¹⁹¹ Maarî, a.g.e., C.III, s. 258.

için değil de bu üç erdemi sayesinde onlarla baş başa kalmaktan içtinap edeceğini söyleyerek iffetli oluşuyla övünür:

وَتَرَى الْفُتُوَّةَ وَالْمُرُوءَةَ وَالْأَبْ
وَةً فِي كُلِّ مَلِيحَةٍ ضَرَّتْهَا

هُنَّ الثَّلَاثُ الْمَانِعَاتِي لَذَّتِي فِي خَلَوْتِي لَا الْخَوْفُ مِنْ تَبَعَاتِهَا¹⁹²

*Görür, yiğitliği, erkeklği ve
onuru bende*

*Her güzel yüzlü, kendilerine
kötülüğünü.*

*O üç erdem ki beni alıkoyarlar
onlarla*

*Yalnız kalma arzusundan,
korktuğumdan değil.*

Mütenebbî'ye göre genç bir insanın güzelliği, ahlak ve davranışlarına yansımadağı sürece o güzelliğın bir kıymeti yoktur:

وَمَا الْحُسْنُ فِي وَجْهِ الْفَتَى شَرَفًا لَهُ إِذَا لَمْ يَكُنْ فِي فِعْلِهِ وَالْخَلْقِ¹⁹³

*Yiğidin yüzündeki güzellik, onun
için bir onur değildir.*

*Şayet bulunmazsa o güzellik
hâl ve ahlâkında.*

Mütenebbî, öz güveni yüksek, iddialı bir şairdir, zamana, şairlere, kadere ve hatta ölüme bile meydan okur. Fahr şiirlerinde sık sık cesareti ve atılganlığıyla övünen şair, mübalağaya varan ifadeler kullanarak âdeta ölümle restleşir. Örneğın bir şiirinde hayatın felaketlerine karşı idmanlı olduğunu ta ki onları, ölümün mü öldüğünü yoksa endişenin mi korktuğunu düşündürecek şekilde arkasında bıraktığıyla övünür:

تَمَرَّسْتُ بِالْأَفَاتِ حَتَّى تَرَكَتُهَا تَقُولُ أَمَاتَ الْمَوْتُ أَمْ دَعَرَ الدَّعْرُ¹⁹⁴

*Talim ettim felaketlerle ve
onları;*

*Ölüm mü öldü yoksa endişe mi
ürktü derken bıraktım.*

Şaire göre, kılıçlar ve mızraklarla savaş meydanında cenk etmek, işret meclislerinde içki kadehlerini tokuşturmaktan daha keyiflidir. Zira savaşta ölüm, ona göre yaşamdır ve yaşam, ruhların ulaşmak istedikleri yüce hedeflerdir:

¹⁹² A.e., C.II, s.309.

¹⁹³ el-Eflîlî, a.g.e., C.II, s.281.

¹⁹⁴ el-Ma'arrî, a.g.e., C.II, s.321.

وَأَحْلَى مِنْ مُعَاطَاةِ الْكُؤُوسِ	أَلَذُّ مِنَ الْمُدَامِ الْخُنْدَرِيسِ
وَأَفْحَامِي خَمِيسًا فِي خَمِيسِ	مُعَاطَاةُ الصَّفَائِحِ وَالْعَوَالِي
رَأَيْتُ الْعَيْشَ فِي أَرْبِ النَّفُوسِ ¹⁹⁵	فَمَوْتِي فِي الْوَعَى عَيْشِي لِأَنِّي
<i>Yıllanmış şaraptan daha lezizdir</i>	<i>Ve daha tatlıdır kadehlerin el</i>
<i>Kılıçların ve mızrakların el</i>	<i>değiştirmesinden</i>
<i>değiştirmesi,</i>	<i>Ve bir ordudan diğerine akın</i>
<i>Savaşta ölümüm, yaşamamdır</i>	<i>Zira ben, yaşamı nefislerin</i>
	<i>gayelerinde gördüm.</i>

Şair, savaş meydanlarının toz bulutlarına alışkındır, yüce değerler uğruna savaşır. Ruhunun dünyanın tehlikelerine atılmaktan hiç çekinmeyeceğini söyler:

وَلَا وَاجِدًا إِلَّا لِمَكْرُمَةٍ طَعْمَا	وَلَا سَالِكًا إِلَّا فُؤَادَ عَجَاجَةٍ
وَيَا نَفْسُ زِيْدِي فِي كَرَائِبِهَا قَدَمَا ¹⁹⁶	كَذَا أَنَا يَا دُنْيَا إِذَا شِئْتِ فَالذَّهَبِي
<i>Toz bulutlarının sinesinden</i>	<i>Yüceliklerden başkasını azığı</i>
<i>başkasını izlemez,</i>	<i>kabul etmez.</i>
<i>İşte ben, böyleyim ey dünya!</i>	<i>Ve ey nefis onun tehlikelerine</i>
<i>İstersen git!</i>	<i>atıl!</i>

Mütenebbî'nin psikolojisindeki olumlu eğilim, gururu ve özgüveni sayesinde gür sesli ve destansı bir atmosfere sahip fahr kasideleri dile getirmesidir. Şair, kendisini çöllerin sıcaklığını ve gölgelerin serinliğini hissetmiş bir yılanı benzetir; o ölüm meleğinden daha korkutucudur ve geceleyin çöllerde yürüdüğünde bir hayalden daha hızlı hareket eder:

اقِ حَرَّ الْقَلَا وَبَرْدَ الظَّلَالِ	مَا تُرِيدُ النَّوَى مِنَ الْحَيَّةِ الْذَوِ
تِ وَأَسْرَى فِي ظُلْمَةٍ مِنْ خَيَالِ ¹⁹⁷	فَهُوَ أَمْضَى فِي الرَّوْعِ مِنْ مَلِكِ الْمَوِ
<i>Ne istiyor ayrılık? Tatmış</i>	<i>Çöllerin ateşini ve gölgelerin</i>
<i>yılandan;</i>	<i>serinliğini.</i>

¹⁹⁵ A.e., C.I, s.203.

¹⁹⁶ el-Berkûkî, a.g.e., C.IV, s.233.

¹⁹⁷ A.e., C.III, s.310.

*Ve o, korkuda daha etkilidir
ölüm meleğinden;*

*Ve daha hızlıdır gece
yürüyüşünde bir düştten.*

Mütenebbî'nin fahr şiirlerinde bir ölçü ve sınır yoktur; şair mübalağaya varan ifadelerle şahsını yüceltmıştır. Onun yeteneğine ve sanatına duyduğu sonsuz güven, kendini diğer şairlerden üstün görmesi, hiçbir şeye tenezzül etmemesi ve ben zamirini divanı içerisinde pek çok şiirinde tekrar etmesi ve kendini överken rakiplerini yermesi fahriyelerinin özelliklerindendir.

2.2.6.Hiciv:

Hecv ya da hicâ sözlükte bir sözcüğü harflerini sayarak ve heceleyerek okumak, bir kimsenin veya toplumun ayıp ve kusurlarını söylemek ve zemmetmek anlamına gelir.¹⁹⁸ Hiciv kavramı etrafındaki görüşler çeşitlilik arz eder. Bazıları hicivi medihin zıttı olarak görerek şiirdeki medih karşıtı unsurların ekseriyetiyle hicivin başarısı arasında bir ilişki kurar. Bazıları ise hicivde bedensel kusurların, soyu, ataları ve müstehcenliği zikretmenin bir kusur olmadığını düşünür. Yine hicivde mübalağa etmeyi gerekli görüp bu tür hicivi “çirkin hiciv” olarak isimlendirenler, hicvedilen kişideki bir kusuru olduğu gibi zikretmeyi ya da hicvedilen kişiyi incitmeyi hicivin bir amacı olarak görenler de söz konusudur.¹⁹⁹

Mütenebbî'nin Kûfe'de yetiştiği ilk gençlik yıllarından Şam, Mısır, Bağdat ve Şiraz'a uzanan yaşam öyküsüne baktığımızda divanındaki şiirlerinin hiciv temasından yoksun olabileceğini düşünemeyiz. Zira şairin hiciv şiirleri gerçek bir deneyimin ürünü olarak onun vicdanı, psikolojik gelişimi ve ahlaki dönüşümü hakkında bilgi verir. Doğrusu şairin ölümünü de daha önceleri söylemiş olduğu bir hiciv tayin edecektir.

Mütenebbî, kariyerinin ilk dönemlerinde içinde yaşadığı toplumun aksaklıklarına bir serzeniş olarak toplumsal bir hiciv niteliği taşıyan şiirler söyler.²⁰⁰ Bununla birlikte Şam ve Halep'te Seyfüddevle ve Bedr b. Ammâr'ın meclisindeki

¹⁹⁸ M. Orhan Okay, “Hiciv”, **DiA**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998, C. XVII, s.447.

¹⁹⁹ Mustafa Ebu'l-‘Alâ, **a.g.e.**, s.176.

²⁰⁰ وَأَيْنَمَا النَّاسُ بِالْمَلُوكِ وَمَا... تُفْلِحُ غُرْبٌ مُلُوكُهَا عَجْمٌ (Hükümdarlarına göredir halklar, felah bulmaz melikleri Acem olan Araplar.) **Bkz.** el-Ma‘arrî, **a.g.e.**, C. I, s. 326.

rakiplerine ya da hamilerinin düşmanlarına ve Mısır’da Kâfûr’a ve Mısır’dan kaçışı esnasında yolculuğunda karşılaştığı bazı insanlara söylediği hiciv şiirleri de vardır.

Mütenebbî’nin söylediği hicivlerden bazılarına örnek verecek olursak bunlardan ilki Bedr b. Ammâr’ı övdüğü kasidesinde bir yandan da emirin sarayındaki şairleri yerdği şiiridir. Mütenebbî “müteşâirler” diye isimlendirerek küçümsediği bu kimselerin ağızlarının tatlarının bozuk olduğunu söyler zira onlar tatlı bir suya benzeyen kendi şiirini beğenmezler dolayısıyla zevk sahibi değildirler:

أَرَى الْمُتَشَاعِرِينَ غُرُوا بِدَوِّي	وَمَنْ ذَا يَحْمَدُ الدَّاءَ الْغَضَّالَا
وَمَنْ يَكُ ذَا قِمٍ مُرِّ مَرِيضٍ	يَجِدُ مُرًّا بِهَ الْمَاءِ الزُّلَالَا ²⁰¹
<i>Kim över ki şifa bulmaz bir hastalığı?</i>	<i>Müteşâirler görüyorum, beni lekelemeye düşkün</i>
<i>Bulur, tatlı suyun tadını acı</i>	<i>Kimin buruk ve kekreyse ağzı;</i>

Mütenebbî’nin Bedr b. Ammâr’ın yanındayken söylediği bir başka hiciv, Ceraş seyahati sonrasında çölde karşılaştığı tabiat manzaralarını betimlediği ve bir yandan İbn Kerevves el-‘Avar isimli şairi yerdği şiiridir. Şiirde İbn Kerevves, şaire hasetlik eden yarı kör ve peltek gibi fiziksel özelliklerle hicvedilir:

فَلَوْ أَتَيْتُ حُسَيْنًا عَلَى نَفِيسٍ	لَجُئْتُ بِهِ لِذِي الْجَدِّ الْعَثُورِ
وَلَكِنِّي حُسَيْنٌ عَلَى حَيَاتِي	وَمَا خَيْرُ الْحَيَاةِ إِلَّا سُرُورُ
فَيَا ابْنَ كَرُوسٍ يَا نَصْفَ أَعْمَى	فَإِنْ تَفَخَّرَ فَيَا نَصْفَ الْبَصِيرِ
تُعَايِنَا لَا تَأْ غَيْرُ لَكُنْ	وَتُبْغِضُنَا لَا تَأْ غَيْرُ عَوْرِ ²⁰²
<i>Talihi kara bir kimseye bağışlardin onu.</i>	<i>Şayet kıymetli bir ganimet için haset edilseydim</i>
<i>Oysa sefası olmayan bir hayatın ne değeri var?</i>	<i>Lakin haset ediliyorum hayatım için</i>
<i>Eğer övünebiliyorsan, ey yarı gören!</i>	<i>Ey İbn Kerevves, ey yarı âma!</i>

²⁰¹ el-‘Ukberî, a.g.e., C.III, s.228.

²⁰² el-Ma‘arrî, a.g.e., C.II, s. 239,240.

*Bize kin güdüyorsun peltek
değiliz diye*

*Düşmanlık ediyorsun, kör
değiliz diye.*

Mütenebbî'nin Şam yıllarında söylediği bir başka hiciv ise el-Vâhidî'ye göre Abbasî Alevi bir kavmi cehaletinden dolayı yerdığı şu şiiridir:

أَمَاتَكُمْ مِنْ قَبْلِ مَوْتِكُمْ الْجَهْلُ وَجَرَّكُمْ مِنْ خَفَّةِ بَكْمِ النَّمْلِ²⁰³

*Öldürmedi mi sizi ölümünüzden
önce cehaletiniz?*

*Ve sürükledi mi
hafifliğinizden karıncalar sizi?*

Mütenebbî'nin hicvettiği kişilerden bir diğeri Trablus emiri İbrahim b. Kıyılığ'tır. Şair h.336 yılında Remle'den Antakya'ya geçeceği sırada Trablus'ta konaklamıştır. Şairle aralarında eski bir husumet bulunan Benî Haydere'den üç kişi Mütenebbî'nin şehre vardığını duyunca İbrahim b. Kıyılığ'ı Mütenebbî'ye karşı kışkırtarak onu övmeden şehirden ayrılmasına izin vermemesini söylerler. Bunun üzerine İbn Kıyılığ, Mütenebbî'ye mektup yazarak kendisini övmesini ister. Şair bir süre kimseyi övmeyeceğine dair yemin ettiğini söyleyip onu oyalar. İbn Kıyılığ ise Mütenebbî'nin yemin müddetinin dolmasını bekleyip şehirden ayrılmasına izin vermez. Kırk gün içerisinde şairin düşmanı olan üç kişi ölünce Mütenebbî İbn Kıyılığ'a içerisinde oldukça galiz ifadeler bulunan bir hiciv bırakıp şehirden kaçar:²⁰⁴

يُؤْذِي الْقَلِيلُ مِنَ اللَّئَامِ بِطَبْعِهِ مَنْ لَا يَقِلُّ كَمَا يَقِلُّ وَيَلُومُ²⁰⁵

Eza eder hakîr, alçak meşrebiyle

*Küçülüp alçaldığı gibi
küçülmeyene.*

Şair şiirinin devamında İbn Kıyılığ'ın Türk asıllı bir komutan olması nedeniyle bir yandan Arap olmayanları da hicveder:

أَفْعَالُ مَنْ تَلِدُ الْكِرَامَ كَرِيمَةً وَفَعَالُ مَنْ تَلِدُ الْأَعَاجِمَ أَعْجَمَ²⁰⁶

²⁰³ el-Berkûkî, a.g.e., C.III, s.378.

²⁰⁴ لَهُوَ الْقُلُوبِ سَرِيرَةٌ لَا تُعْلَمُ... عَرَضًا تَطَرُّتْ وَجَلَّتْ أَيْ أَسْلَمَ
يَا أَخْتَ مُعْتَنِقِ الْفَوَارِسِ فِي الْوَغَى... لِأَخْوِكَ ثُمَّ أَرْقَ مِنْكَ وَأَرْحَمُ
يُرْنُو إِلَيْكَ مَعَ الْعَقَافِ وَعِنْدَهُ... أَنَّ الْمَجُوسَ تُصِيبُ فِيمَا تُحْكُمُ (Kalplerin sevgisi bilinmeyen bir sırdır; ansızın gördüm onu ve sandım ki teslim oldum. Ey muharebede süvarileri kucaklayanın kızkardeşi! Şüphesiz senin kardeşin orada senden daha nazik ve şefkatli. Sana iffetle bakar da Mecûsî'nin hükmünü bulur isabetli! Bkz. el-Ma'arri, a.g.e., C.II, s.459,460.

²⁰⁵ A.e., C.II, s463.

²⁰⁶ el-Berkûkî, a.g.e., C.IV, s.261.

*Asilzadelerin doğurduklarının
fiilleri asaletli,*

*Ecnebilerin doğurduklarının
fiilleri de ecnebi.*

Mütenebbî bu şiirleri söyledikten sonra Şam'da gazveye çıkan bazı kişilerle karşılaşır, onlar İbn Kıyılığ'ın halâ Rum diyarında kendisini soruşturduğunu söylerler. Bunun üzerine şair İbn Kıyılığ'ın tehditlerine aldırış etmediğini belirten bir hiciv daha kaleme alır:

أَتَانِي كَلَامُ الْجَاهِلِ ابْنِ كَيْلِغٍ يَجُوبُ حُزُونًا بَيْنَنَا وَسُهُولًا²⁰⁷

*Bize geldi, cahil İbn Kıyılığ'ın
tehditleri,*

*Dolaştıktan sonra aramızdaki
ovaları ve engebeleri.*

Mütenebbî'nin İbn Kıyılığ için söylediği son hicivi ise kölelerinin Şam kıyısındaki Cebele kalesinde onu öldürdükleri haberi Mısır'a geldiğinde söylediği şiiridir. Şair ölümü onun ahmaklığının bir devası olarak görür. Eğer İshak b. Kıyılığ ölmüşse bu bir kayıp ya da üzüntü olmamakla birlikte yaşıyorsa da ahlaksız biri olduğu için bu durum kimsenin umurunda değildir. Onu öldüren köleleri dosta ihanet etmeyi, kalleşliği ve sadakatsiz yeminler etmeyi kendisinden öğrenmişlerdir:

قَالُوا لَنَا: مَاتَ إِسْحَقُ فَقُلْتُ لَهُمْ هَذَا الدَّوَاءُ الَّذِي يُشْفَى مِنَ الْخُمُقِ

إِنْ مَاتَ مَاتَ بِلَا فَقْدٍ وَلَا أَسْفٍ أَوْ عَاشَ عَاشَ بِلَا خُلُقٍ وَلَا خُلُقِ

مِنْهُ تَعَلَّمَ عَبْدٌ شَقَّ هَامَتَهُ خَوَّنَ الصَّادِقَ وَتَسَّ الْغَدْرَ فِي الْمَلَقِ

وَأَنْمَا يَظْهَرُ تَخَكُّيمُهُ تَحَكُّمَ الْإِفْسَادِ فِي حِسِّهِ²⁰⁸

*Bize dediler ki: İshak öldü ben
de dedim ki*

*Bu devasıdır onun ahmaklıktan
şifa bulmaya.*

*Şayet öldüyse, kayıp ya da
üzüntü değil.*

*Şayet yaşıyorsa da ahlaksız;
hiçbir mahlûkun umrunda değil.*

*Ondan öğrendi kafasına vuran
kölesi;*

*Dosta ihanet etmeyi; kalleşliği
arkadaşlıkla gizlemeyi,*

*Ve sadakatsiz binlerce yemin
etmeyi;*

*Peş peşe dizilmiş, kılıcın
boğumları gibi.*

²⁰⁷ el-Ma'arrî, a.g.e., C.II, s.470.

²⁰⁸ et-Tebrîzî, a.g.e., C.III, s.482.

Mütenebbî'nin Halep'te söylediği hicivlerin ilki ise Seyfûddeve'ye sunduğu ilk methiyesinde diğer şairleri üstü kapalı bir şekilde yerdiği aşağıdaki beytidir:

عَضِبْتُ لَهُ لَمَّا رَأَيْتُ صِفَاتِهِ بِأَلَا وَاصِفٍ وَالثَّغْرُ تَهْذِي طَمَاطِمُهُ²⁰⁹

*Eseflendim; görünce tarif
edilmemiş meziyetlerini*

*Ve hakkında şiir diye söylenmiş
teraneleri.*

Mütenebbî, Seyfûddeve'nin Rumlar karşısında yenilgiye uğradığı ve Gazvetü'l-Musîbâ (h.339/950) adı verilen savaşı betimlediği kasidesinde ise Rumları hicveder, onların esir düşme endişesiyle evlenmeyip çocuk yapmadıklarını, yağma edilir diye mal biriktirmediklerini ve ateşe verilir diye ekin ekmediklerini söyleyerek Seyfûddeve yüzünden duydukları endişe ve korkularını tasvir eder:

لِلْسَّبِي مَا نَكَحُوا وَالْقَتْل مَوْلَدُوا وَالنَّهْبُ مَاجَمَعُوا وَالنَّارُ مَازَرَعُوا
يَطْمَعُ الطَّيْرُ فِيهِمْ طَوْلُ أَكْلِهِمْ حَتَّى تَكَادُ عَلَى أَحْيَائِهِمْ تَقَعُ
كَمْ مِنْ حُشَّاشَةٍ بِطَرِيقِ تَضَمَّنَهَا لِلْبَاتِرَاتِ أَمِينٌ مَالُهُ وَرَعُ
يُقَاتِلُ الْخَطْوُ عَنْهُ حِينَ يَطْلُبُهُ وَيَطْرُدُ النَّوْمُ عَنْهُ حِينَ يَضْطَجِعُ²¹⁰

*Esirlikten ötürü evlenmediler ve
savaş yüzünden doğurmadılar,*

*Yağma endişesiyle
biriktirmediler, ateşe verilir diye
ekmediler.*

*Nicedir doyurur kuşları onların
etleri hatta*

*O kuşlar, neredeyse dirilerine
hücum edecekler.*

*Nice kumandanın son nefesini,
keskin kılıçlara karşı*

*Korkusuz bir pranga
(Seyfûddeve) garantiledi.*

*İsterse adım atmaktan men eder
onu*

*Ve uzandığında kaçırır
uykusunu.*

Mütenebbî, Seyfûddeve'nin ve diğer şairlerin bulunduğu bir mecliste söylediği kasidesinde diyarların en kötüsünün içerisinde bir dostun bulunmadığı ve insanın en kötü kazancının da içerisinde utanç bulunan kazanç olduğunu söyleyerek

²⁰⁹ el-Ma'arrî, **a.g.e.**, C.III, s.26.

²¹⁰ **A.e.**, C.III, s.180,181.

mecliste bulunan şairleri hicveder. Ayrıca onların ne Acemce ne de Arapça olduğu belirsiz karmaşık bir lisanla şiir söylemeye çalışmalarıyla alay eder:

وَشَرُّ مَا قَنَصْتَهُ رَاحَتِي قَنَصٌ شَهَبُ الْبُرَاةِ سَوَاءٌ فِيهِ وَالرَّحْمُ

بِأَيِّ لَفْظٍ تَقُولُ الشَّعْرَ زَعِيفَةً تَجُوزُ عِنْدَكَ لَا عُرْبٌ وَلَا عَجَمٌ²¹¹

En kötü kazancı insanın, o şey ki
dost yok içinde, *En kötü kazancı insanın, o şey ki*
utanç var özünde;

Şiir söylüyor bir rezil hangi
sözcükle? *Haddini aşıyor huzurunda ne*
Arapça ne Acemce.

Mütenebbî bu şiiri okuyup da Seyfüddeve'nin meclisinden ayrıldıktan sonra ortamda oldukça sıkıntılı bir hava meydana gelir ve mecliste bulunanlardan Sâmîrî Mütenebbî'yi hicvetmek için izin ister. Şair sonradan bu hadiseyi işitince Sâmîrî'yi hicveden bir şiir kaleme alır:

أَسَامِرِي ضُخْكَةَ كُلِّ رَاءٍ فَطِنْتُ وَأَنْتَ أَغْبَى الْأَغْبِيَاءِ

صَغُرْتُ عَنِ الْمَدِيحِ فَقُلْتُ أَهْجِي كَأَنَّكَ مَا صَغُرْتَ عَنِ الْهَجَاءِ

وَمَا فَكَّرْتُ قَبْلَكَ فِي مُحَالٍ وَلَا جَرَّبْتُ سَيْفِي فِي هَبَاءٍ²¹²

Ey Sâmîrî! Gülünesi, her
görene! *Anlarmış gibi sersemlerin en*
sersemi olduğun halde.

Övgü için hakir görüp nefsinin
hicvedileyim dedin, *Sanki hiciv için hakir değildin!*

Düşünmedim bile yersiz bir şeyi
senden önce *Ve savurmadım kılıcımı nafile.*

Mütenebbî'nin Seyfüddeve'nin sarayında iken söylediği bir başka hiciv, Rum kralının elçisinin h.343 yılında Seyfüddeve'yi ziyareti münasebetiyle kaleme aldığı methiyesinde yer alan hicivdir. Şiirde Seyfüddeve'nin meclisindeki şairler ism-i tasgir kalıbıyla “şaircik” olarak nitelenir ve koltuk altına sığacak kadar minik oldukları halde

²¹¹ A.e., C.III, s.261.

²¹² el-Berkûkî, a.g.e., C.I, s.169.

Mütenebbî'yle boy ölçüşmeye çalıştıkları söylnir. Kendilerine cevap verilmeye tenezzül edilmeseler de şairin kalbi içten içe onlarla eğlenir:

أَفِي كُلِّ يَوْمٍ تَحْتَ ضَبْنِي شَوْعِرٌ ضَعِيفٌ يُقَالُونِي قَصِيرٌ يُطْلَوُ
لِسَانِي بِنُطْقٍ صَمِتٍ عَنْهُ عَادِلٌ وَقَلْبِي بِصَمْتِي ضَاحِكٌ مِنْهُ هَازِلٌ²¹³

*Her gün koltuğumun altında Zayıfı karşı durur bana, kıyası
bir şaircik mi? boy ölçüşür.
Lisanım nutkumla beraber; Ve kalbim sessiz olsa da gülüp
suskundur, yüz çevirir ondan eğlenir.*

Şairin methiye ve hiciv temasını bir arada kullandığı bir başka şiiri ise Seyfûddeve'nin kendisine karşı ayaklanan kabileleri bastırmak için giriştiği bir savaşı şaire tasvir edip ondan bir şiir yazmasını istediği aşağıdaki şiiridir. Şiirde isyancı Benî Ukayl, Kuşeyr ve Benî Kilâb kabilelerinin korku ve panik içerisinde bütün mallarını geride bırakarak kaçışları Seyfûddeve'nin anlatısıyla birlikte şairin imgeleminde şöyle ifade edilir:

أَحْذُ سِلَاحَهُمْ فِيهِ الْفِرَارُ فَلَرَّهُمْ الطَّرَادُ إِلَى قِتَالٍ
لَأَرْؤُسِهِمْ بِأَرْجُلِهِمْ عَنَارُ مَضَوْ مُتَسَابِقِي الْأَعْضَاءِ فِيهِ
رُغَاءٌ أَوْثُوجٌ أَوْ يُعَارُ يُبْغِي خَلْفَهُمْ نَتْرُ بُكَاهُ
وَأَوْطَانُ الْأَصَيْبِيَةِ الصِّعَارُ وَأَرْهَقَتِ الْعُدَارَى مُرْدَقَاتِ
وَلَمْ تُوقَدْ لَهُمْ بِاللَّيْلِ نَارُ²¹⁴ فَلَمْ يَسْرَحْ لَهُمْ فِي الصُّبْحِ مَالٌ

*Muharebeye sürdü onları, Firardır, onların en kıyıcı silahı.
kaçışları*

*Kaçıp gittiler; uzuvları yarış
içinde, Başları için, tökezlemiş
ayaklarıyla.*

*Ağlar, arkalarından bir
ganimet; Ağlayışı, bozlama ve meleme.*

*Yoruldu telaş içinde terkilerine
binmiş genç kızlar, Atlarından düşüp ezildi minik
yavrular.*

²¹³ el-Ma'arrî, **a.g.e.**, C.III, s.397, 398.

²¹⁴ **A.e.**, C.III, s.470.

*Sabahleyin, meraya salacakları
davarları*

*Ve geceleyin, yakacakları
kandilleri kalmadı.*

Mütenebbî Mısır'da bulunduğu sırada ise birçok hiciv kaleme almıştır. Kâfûr'a karşı beslediği karışık duyguları kimi zaman methiyelerinin içerisine serpiştirerek medih görünümünde hicivler yazarken kimi zaman da Mısır'dan ayrıldıktan sonra ortaya çıkaracağı müstakil hicivler inşa eder.²¹⁵ Örneğin şair Kâfûr'u ve Mısır'lıları hicvettiği aşağıdaki şiirinde, bir köleyi kendisine hükümdar olarak kabul eden kişinin o köleden ya da cariyesinden daha aptal olduğunu söyler. İkinci beyitte ise bu davranışının onun verdiği kararlarda isabetli davranmadığının bir delili olduğunu belirtir. Şair sonraki beyitte Kâfûr'la arasındaki ayrılığa işaret eder, onun verdiği sözü tutmadığını bugün söylediği şeyi yarın hatırlamadığını ifade eder. Dolayısıyla doğuştan köle olan bir kişiden asil bir davranış beklenilmemesini insanın asaletinin soyuyla birlikte kendisine verildiğini ifade eder:

أَتَوَكُّ مِنْ عَبْدٍ وَمِنْ عَرْسِهِ	مَنْ حَكَّمَ الْعَبْدَ عَلَى نَفْسِهِ
وَأَلَمَّا يَظْهَرُ تَحْكِيمُهُ	تَحَكُّمِ الْإِفْسَادِ فِي جَسَدِهِ
مَا مَنْ يَرَى أَنَّكَ فِي وَغْدِهِ	كَمَنْ يَرَى أَنَّكَ فِي حَبْسِهِ
لَا يُنْجِزُ الْمِيعَادَ فِي يَوْمِهِ	وَلَا يَعِي مَا قَالَ فِي أَمْسِهِ
فَلَا تُرَجَّ الْخَيْرَ عِنْدَ امْرِئٍ	مَرَّتْ يَدُ النَّخَّاسِ فِي رَأْسِهِ
وَإِنْ عَرَكَ الشَّكُّ فِي نَفْسِهِ	بِحَالِهِ فَانْظُرْ إِلَى جَنْسِهِ
فَقَلَّمَا يَلُومُ فِي ثَوْبِهِ	إِلَّا الَّذِي يَلُومُ فِي عَرْسِهِ ²¹⁶

*Her kim ki hükümran kılarsa bir
köleyi kendine*

*Köleden ve cariyesinden daha
ahmaktır o kişi.*

*Ve bu kararı açığa çıkarır ki
onun hisleri,
Senin, verdiği sözü beklediğini
zannedenle,*

*İsabetli değildir hükümlerinde.
Onun hapsinde olduğunu gören
kişi benzemezler.*

²¹⁵ Bkz. Birinci bölüm, s.78'deki şiir: "أُرِيكَ الرَّضَا لَوْ أَخَفَّتِ النَّفْسُ خَافِيَا... وَمَا أَنَا عَنْ نَفْسِي وَلَا عَنْكَ رَاضِيَا" (Senden razı görüneyim, gizleyebilirim özümü Oysa ne senden razıyım ne de özümünden) Bkz. el-Berkûkî, a.g.e., C. IV, s.432, 433.

²¹⁶ el-Ma'arrî, a.g.e., C.IV, s.87.

*Yerine getirmez gününde verdiği
vaadi*

*Ve hatırlamaz dün söylediği
sözü.*

*O halde iyilik umma bir kişiden
ki*

Köle tacirinin eli başına değdi.

*İnsan sonradan olmaz uğursuz
kişi*

*Bilakis doğduğunda belli olur
kişi.*

Mısır'dayken Kâfûr'u hicvettiği bir başka kasidesinde ise şair talihine seslenir, bu dünyada derdini söyleyeceği soylu bir kimsenin olup olmadığını sorar. Hayvanların insanlara ve kölelerin efendilere benzemesinin bu çağda mı ortaya çıktığına yoksa eski bir hastalık mı olduğuna anlam veremez. Mısır'da köleler arasında kalışını hür kimsenin yetim kalmasına benzetir. Bir karga ve çakal olarak nitelediği Kâfûr'u beyinsiz olduğu halde "ağırbaşlı" sıfatıyla övdüğünü esasen ona "uğursuz" bile demenin bir ziyan olduğunu söyler:

تَزُولُ بِهِ عَنِ الْقَلْبِ الْهُمُومُ	أَمَّا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا كَرِيمُ
يُسَرُّ بِأَهْلِهِ الْجَارُ الْمُقِيمُ	أَمَّا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا مَكَانُ
عَلَيْنَا وَالْمَوَالِي وَالصَّمِيمُ	تَشَابَهَتِ الْبَهَائِمُ وَالْعَبِيدُ
أَصَابَ النَّاسَ أَمْ دَاءٌ قَدِيمُ	وَمَا أَذْرِي أَذَا دَاءٌ حَدِيثُ
كَأَنَّ الْحُرَّ بَيْنَهُمْ يَتِيمُ	حَصَلْتُ بِأَرْضِ مِصْرَ عَلَى عَبِيدِ
غَرَابٌ حَوْلَهُ رَحْمٌ وَبُومُ	كَأَنَّ الْأَسْوَدَ اللَّبِيَّ فِيهِمْ
مَقَالِي لِلْأَحْيَمِ يَا حَلِيمُ	أَخَذْتُ بِمَدْحِهِ فَرَأَيْتُ لَهُوًّا
مَقَالِي لِابْنِ آوِي يَا لَيْيَمُ	وَلَمَّا أَنْ هَجَوْتُ رَأَيْتُ عِيًّا
فَمَذْفُوعٌ إِلَى السَّقَمِ السَّقِيمُ ²¹⁷	فَهَلْ مِنْ عَازِرٍ فِي دَا وَفِي دَا

*Yok mu bu dünyada; yürekteki
kederlerin*

*Kendisiyle dağıldığı asilzade bir
kişi?*

Yok mu bu dünyada bir yer;

*Orada insan sevinç içinde
oturur komşularıyla*

²¹⁷ el-Berkûkî, a.g.e., C.IV, s.282.

*Birbirine benzediler bizce
hayvanlar kullarla*

Ve köleler soylularla.

*Bilmiyorum ki bu, insanları
vuran yeni bir karan mı?*

Yoksa kadim bir illet mi?

*Mısır'da kölelerin içinde
kaldım;*

*Hür kimse, yetimdir onların
arasında.*

Sanki siyahî, Lâbe'li orada

*Bir karga ki kartallar ve puhu
kuşları etrafında.*

*İstendi onu övmem benden. Bir
oyun bulup sözlerimde*

*Dedim: "Ey ağırbaşlı!"
beyinsize!*

*Hicvettiğimdeyse gördüm ki
çakala,*

*"Ey uğursuz" diye seslenmem
kusurluydu.*

*Özürümü kabul edecek var mı
bu veya diğeri için*

*Zira hastalığa sürüklenir hasta
olan kişi.*

Mütenebbî, Kâfûr'u hicvettiği bir başka şiirinde ise şiirlerini yolculuğunda yanında taşıdığı azıklara benzetir. Kâfûr bu azıkları sanki misafir kendisiymiş gibi düşünmeden yemekte ve karşılığında palavralar dışında hiçbir şey ödemeyip şairi oyalamaktadır:

ضَيْفًا لَأَوْسَعْنَاهُ إِحْسَانًا

لَوْ كَانَ ذَا الْأَكْلِ أَزْوَادَنَا

يُوسِعُنَا زَوْراً وَبُهْتَانًا²¹⁸

لَكِنَّا فِي الْعَيْنِ أَضْيَافُهُ

*Bu, azıklarımızı yiyici, şayet
misafir olsaydı*

*İhsanlarımızla zenginleştirdik
onu.*

Lakin biz misafiriyiz onun;

*Ve ağırlıyor iftira ve
palavralarla bizi.*

Hicri 351 yılında Mısır'dan kaçarak Kûfe'ye doğru yola çıkan şair yolculuğu esnasında geçtiği beldelerin, vâhaların ismini sayar, devesinin yürüyüşünü ve gece yolculuğunu detaylarıyla tasvir eder.²¹⁹ Şair bir yandan da Kâfûr'un kendisinin

²¹⁸ el-Ma'arrî, a.g.e., C.IV, s.165.

²¹⁹ أَلَا كُلُّ مَاشِيَةٍ الْخَيْرُ... فِدَا كُلِّ مَاشِيَةٍ الْهَيْدَبَى (Her salınarak yürüyen güzel feda olsun süratli yürüyüşlü deveme) Bkz. et-Tebrizî, a.g.e., C. I, s. 172.

kaçışından habersiz olmasıyla eğlenerek onu kör, cahil, hadım, gergedan, şişmiş tulum gibi sıfatlarla ağır bir şekilde hicveder:

وَنَامَ الْخَوِيدُ عَنْ لَيْلِنَا وَقَدْ نَامَ قَبْلُ عَمَى لَا كَرَى
وَكَانَ عَلَى قُرْبِنَا بَيْنَنَا مَهَامُهُ مِنْ جَهْلِهِ وَالْعَمَى
لَقَدْ كُنْتُ أَحْسِبُ قَبْلُ الْخَصِيَّ أَضَنَّ الرُّؤُوسَ مَقَرُّ النَّهَى
فَلَمَّا نَظَرْتُ إِلَى عَقْلِهِ رَأَيْتُ النَّهَى كُلَّهَا فِي الْخُصَى
وَمَازَا بِمِصْرَ مِنَ الْمُضْجِكَاتِ وَلَكِنَّهُ ضَجَّكَ كَالْبُكَاتِ
بِهَا نَبْطِيٍّ مِنْ أَهْلِ السَّوَادِ يُدْرَسُ أَنْسَابَ أَهْلِ الْفَلَا
وَأَسْوَدُ مِشْقَرُهُ نِصْفُهُ يُقَالُ لَهُ أَنْتَ بَذْرُ الدُّجَى
وَشِعْرٍ مَدَحْتُ بِهِ الْكَرْكَدَنَ بَيْنَ الْقَرِيضِ وَبَيْنَ الرُّقَى
فَمَا كَانَ ذَلِكَ مَذْحًا لَهُ وَلَكِنَّهُ كَانَ هَجْوَ الْوَرَى
وَقَدْ ضَلَّ قَوْمٌ بِأَصْنَامِهِمْ فَلَمَّا بَزَقَ رِيَّاحٌ فَلَا
وَتِلْكَ صُمُوتٌ وَذَا نَاطِقٌ إِذَا حَرَّكَوْهُ فَسَا أَوْ هَدَى²²⁰

*Hadımcık gafil oldu gece
yolculuğumuzdan*

*Gerçi uzak değildik onunla
ama
Sanırdım ki hadımdan önce
kafalar
Aklına bakınca anladım ki*

Mısır'da neye gülüyorlar?

*Orada Sevâdlı bir Nebatî var
ki*

*Siyahî, meşferi yüzünün yarısı
olan*

*Doğrusu önceden de uykudan
değil körlüğünden uyurdu.*

*Kör cehaletiyle çöllere vardı
aramızda
Dimağların miğferidir.*

Dimağı bütün hayalarında.

Ancak ağlanacak hallerine

*Araplara neseplerini
öğretiyor!*

*Diyorlar ki: Sen karanlık
gecede dolunaysın!*

²²⁰ el-Ma'arri, a.g.e., C.IV, s. 197,198.

*Nice şiirle methettim
gergedanı!*

*Yarı büyü yarı manzume
arasında.*

*Değildi şiirim ona sunulmuş
methiye,
Sapkınlık etsin de bir kavim
sanemleriyle*

*Lakin insanlara bir hicviye.
Ne var ki rüzgarla şişirilmiş
bir tulumla?*

Onlar susmuş bu ise konuşuyor

*Kıpırdatınca yelleniyor ya da
herze yiyor!*

Mütenebbî h. 350 yılında Mısır'da Fâtik b. Ebî Şucâ'nın ölümü üzerine yazdığı mersiye de onu en doğru sözlü ve en hoş kokulu gibi sıfatlarla överken, rakibi Kâfûr'u ise beyinsiz, hasetçi, hadım, yalancıların en yalancısı ve en kötü kokulu olarak bir hayli sert ve hakaretamiz bir dille hicveder. Şair bir yandan da Fâtik'in ölümü nedeniyle zamana beddua edip onun ayıplarla örtülü bir yüzü olduğunu söyler:

وَجْهٌ لَهُ مِنْ كُلِّ فُجْحٍ بُرْفُوعٌ قُبْحاً لَوَجْهِكَ يَا زَمَانُ! فَإِنَّهُ
وَيَعِيشُ حَاسِدُهُ الْخَصِيُّ الْأَوْكَعُ أَيْمُوتُ مِثْلُ أَبِي شُجَاعٍ فَاتِكَ
وَقَفَاً يَصِيحُ بِهَا أَلَا مَنْ يَصْنَعُ أَيْدٍ مُقَطَّعَةً حَوَالِي رَأْسِهِ
وَأَخَذَتْ أَصْدَقَ مَنْ يَقُولُ وَيَسْمَعُ أَبْقَيْتَ أَكْذَبَ كَاذِبٍ أَبْقَيْتَهُ
وَسَلَبْتَ أَطْيَبَ رِيحَةٍ تَتَضَوَّعُ²²¹ وَتَرَكْتَ أَنْتَنَ رِيحَةٍ مَذْمُومَةٍ

*Yüzün yere gelsin ey zaman
şüphesiz o,*

*Öyle bir yüz ki bütün ayıplarla
peçeli.*

Ölür de Ebû Şucâ Fâtik gibisi,

*Geride mi kalır ona hasetlenen
beyinsiz hadımı?*

*Kesik eller durur başının
etrafında*

*Seslenir onlara: “Beni
şamarlayacak yok mu?” diye
kafası.*

*Bıraktın da yalancıların en
yalancısını*

*Aldın en doğru konuşup da
cevap vereni*

²²¹ A.e., C.IV, s.227,228.

*Ve bıraktın ayıplanası en kötü
kokanı,*

*Ve çaldın kendisinden hoşbular
saçılanı.*

Mütenebbî, Mısır'dan ayrıldığında arkasında hiçbir iz bırakmayarak Nikâb'ı geçip, sulak ve yeşil bir yer olan Hısmey'e kadar ilerler. Burada Tay kabilesinden Verdân b. Rebîa'nın yanında bir ay kadar kalır. Verdân karısının yardımıyla Mütenebbî'nin kölelerini onun aleyhine kışkırtarak mallarını çalar. Mütenebbî'nin çok pahalı bir murassa altın kılıcını kendisine göstermesini isterse de şair buna izin vermez. Öte yandan Kâfûr, civardaki bütün Arap kabilelerle yazışır ve elçiler gönderip Mütenebbî'yi kendisine getirmelerini ister. Şair bütün bunların üzerine bir gece kölelerini uyurken bırakıp oradan ayrılır ve Verdân b. Rebîa et-Tâî'ye irticâlen iki hiciv söyler. Bu hicivlerden ilki şöyledir:

لَئِنْ تَكُ طَيِّءٌ كَأَنْتَ لَأَمَّا فَالْأَمَهَا رَبِيعَةٌ أَوْ بَأْوُهُ

لَئِنْ تَكُ طَيِّءٌ كَأَنْتَ كَرَامًا فَوَرْدَانُ لَغَيْرِهِمْ أَبْوُهُ²²²

*Şayet haysiyetsiz olsaydı Tayy
kabilesi,*

*Rebîa ve oğulları olurdu en
haysiyetsizi.*

Şayet Tayy olsaydı şerefli,

*Verdân'ın babasının olurdu
diğer bir nesebi.*

Mütenebbî'nin Verdân b. Rebîa için söylediği diğer hicviyesinin matlaı ise şöyledir:

لَحَا اللَّهُ وَرْدَانًا وَأَمَّا أَتَتْ بِهِ لَهُ كَسْبُ خَنْزِيرٍ وَخُرْطُومُ ثَغْلَبِ²²³

*Allah lanet etsin Verdân'a ve
onu doğuran anneye*

*Hınzırın biriktirdiğine ve tilkinin
burnuna haizdir o.*

Mütenebbî'nin divanında yer almayıp da daha sonra divanına ilave edilen şiirler arasında ise “ez-Zehebî” nisbeli bir kadıyı hicvettiği şiiri yer almaktadır. Şair “altınla ilgili” olan manasındaki “ذَهَبِي” kelimesini “yok olma, bitme” anlamındaki “ذَهَاب” kelimesine dönüştürür ve “aklını yitirme” “ذَهَابُ الْعَقْلِ” anlamında bir tamlama

²²² <http://www.almotanabbi.com/poemPage.do?poemId=283> (Çevrimiçi:02.07.2024)

²²³ <http://www.almotanabbi.com/poemPage.do?poemId=283> (Çevrimiçi:02.07.2024)

yapar. Ayrıca “ذهبي” lakabının kendisiyle lakaplandığı için acınacak bir duruma düştüğünü söyler:

سُمِّيتَ بِالذَّهَبِيِّ الْيَوْمَ تَسْمِيَةً مُشْتَقَّةً مِنْ ذَهَابِ الْعُقْلِ لَا الذَّهَبِ

مُلَقَّبٌ بِكَ مَا لَقَّبْتَ وَبِكَ بِهِ يَا أَيُّهَا اللَّقَبُ الْمُلَقَّى عَلَى اللَّقَبِ²²⁴

*İsim verildi “Zehebî” diye bir
isim bugün sana*

*Akıl noksanlığından türemiştir
altından sanma!*

*Lakabını aldığın kelime
lakaplandı seninle, yazık ona!*

*Ey lakabın üzerine yapışmış
lakap!*

Mütenebbî hiciv konulu şiirlerinde insanları hem bedensel hem kişisel kusurları hem de nesepleri dolayısıyla hicveder. Şair hiciv konusu edindiği kişileri bir yandan toplumun hor gördüğü cehalet, sersemlik, delilik, ahmaklık, hırsızlık, zillet, namussuzluk, bayağılık, uğursuzluk, yalan, vefasızlık, kölelik, cimrilik ve boşboğazlık gibi sıfatlarla tanımlarken bir yandan da onları çirkinlik, körlük, hadımlık, pelteklik vb. bedensel kusurlarla niteler. Şair hicvettiği kimselere hadımcık, Nûbeli, kötü köle, kötü koku babası, şaircik, müteşair vb. lakaplar takar.²²⁵ Hiciv Mütenebbî’nin divanında müstakil kaside ve kıtalar içerisinde yer aldığı gibi methiye, mersiye ve fahr gibi farklı kaside konuları içerisinde mütemmim bir tema olarak da yer alabilir. Bu şiirlerde hicvedilen kişi tek bir kişi olabildiği gibi bir topluluk ve toplumun tamamı da olabilir. Şair hasetçilerini, aleyhtarlarını, hâmlerinin düşmanlarını, hicvettiği kişilerin arkadaşlarını ve destekçilerini de hicveder. Mütenebbî’nin daha önce övdüğü kimseleri daha sonra yediği ya da tarizle sitem ettiği de görülür. Şair bazı hicivlerinde mizah üslubunu da kullanmıştır.

2.2.7.Mersiye:

Mersiye, lügatte ölünün arkasından ağıt yakılarak ağlanması manasında Arapçadaki “رثى” fiilinden türetilmiş bir kelimedir.²²⁶ Ölünün arkasından ağlama, sabır, ölen kimseye övgü ve kadere serzeniş gibi kısımlara²²⁷ ayrılan mersiye bir

²²⁴ Saîd el-Bağdâdî, **a.g.e.**, s.13.

²²⁵ Mustafa Ebu’l-‘Alâ, **a.g.e.**, s. 178.

²²⁶ M.Faruk Toprak, “Mersiye”, **DİA**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004, C.XXIX, s.215.

²²⁷ M. Faruk Toprak, **Endülüs Şiirinde Mersiye**, Ankara, 2014, Grafiker Yayınları 1. Baskı, s. 33, 34.

şair türü olarak ne zaman ortaya çıktığı bilinmemekle birlikte Arapların, Câhiliye döneminden beri ölümlerinin ardından ağıtlar yakarak onların güzel huylarını sıralayıp, hayatın trajedisi düşüncesi, insanın ölüm karşısındaki çaresizliği ve kaçınılmaz sonu gibi konuları mersiyelede ele aldığı²²⁸ bilinmektedir.

İbn Reşik el-Kayrevânî'ye göre mersiye ve methiye arasında mersiye, yazıldığı kimsenin ölmüş olmasından başka bir fark yoktur.²²⁹ Yaseen Noorani'ye göre ise mersiye ölen kişiye değil onun ölümüne yas tutanlara sunulur ve en az methiyeler kadar siyasî yönelimlidir. Nasıl ki methiye bir kişinin ve onun destekçilerinin çıkarlarına hizmet ediyorsa mersiye de belirli bir amacı destekleyen bir grup insanın çıkarlarına hizmet eder.²³⁰ Bu açıdan baktığımızda Mütenebbî'nin mersiyele de çoğunlukla güçlü hâmlerinin takdirini kazanmak için onların yakınlarına sunulmuş mersiyelelerdir. Bu bağlamda şairin divanında yer alan anneannesi için söylediği mersiye ve Ebû Şucâ Fâtik'in ölümü üzerine söylediği iki mersiye hariç onbir mersiye hâmlerinin yakınları için söylediği siyasî mersiyele olduğunu söyleyebiliriz. Bunlar Seyfûddeve'nin yakınları için söylediği altı mersiye, Muhammed b. İshâk et-Tenûhî'nin ölümü ve akabinde merhûmu karalayanlar için söylediği hiciv içerikli dört mersiye ve şairin Adududdevle'nin halası için söylediği bir mersiyele.

Bu çalışmada şairin söylediği bütün mersiyelelerini değerlendirmemiz mümkün olmadığından bunların içerisinde daha samimi duygu yoğunluğunun bulunduğunu düşündüğümüz anneannesi, Seyfûddeve'nin oğlunun ve kızkardeşi Havle'nin ölümü üzerine söylediği mersiyeleleri ve yine şairin içerisinde duygu yoğunluğundan çok ölümle ilgili düşüncelerini serdettiği hikmet konulu olduğunu söyleyebileceğimiz Seyfûddeve'nin kölesi ve Adududdevle'nin halasının vefatı üzerine söylediği mersiyeleleri değerlendirdik.

Mütenebbî'nin söylediği ilk mersiye anneannesi için söylediği mersiyele. Kûfe'de yaşayan anneannesi uzun süredir görüşemediği Mütenebbî'ye sitem dolu bir

²²⁸ Şevki Dayf, *Funûnu'l-Edebi'l-Arabî el-Fennu'l-Gınâî "er-Risâ"*, Dâru'l-Maârif, 4.bsk.,1987, s.7.

²²⁹ İbn Reşik, *a.g.e.*, C.II, s.139.

²³⁰ Yaseen Noorani, "A Nation Born in Mourning : The Neoclassical Funeral Elegy in Egypt", *Journal of Arabic Literature*, Leiden, Brill, 1997, C.XXVIII, No:1 s.40.

mektup yazar. O dönemde bilmediğimiz bir nedenden ötürü Kûfe'ye giremeyen şair Bağdat'a hareket eder ve anneannesine onu yanına aldırarak istediğini bildiren bir mektup ulaştırır. Anneannesi mektubu okuyunca sevincinden kalbine yenik düşüp vefat eder. Şair bunun üzerine hüznün, öfke ve övünç gibi farklı duyguları içeren bir mersiye inşa eder :

أَلَا لَا أَرَى الْأَحْدَاثَ حَمْدًا وَلَا نَمًا فَمَا بَطَّشُهَا جَهْلًا وَلَا كَفَّهَا جَلَمًا
إِلَى مِثْلِ مَا كَانَ الْفَتَى مَرْجِعَ الْفَتَى يَعُودُ كَمَا أَبَدِي وَيُخْرِي كَمَا أَرْمِي²³¹

*Bilin ki övgü ya da yergi olarak
görmüyorum hadiseleri*

*Onların gazabı cehalet ;
ertelemesiye uysallık değil.*

*İnsan, önceki durumuna rücû
eder,*

*Geri döner başladığı gibi ve
azalır büyüdüğü gibi.*

Şair, daha sonraki beyitlerde sevilen kişiye duyulan özlem nedeniyle vefat etmenin kabul edilebilir olduğunu, anneannesinin kendinden ödün vererek başkalarına iyilik yapan ve çevresi tarafından sevilen biri olduğunu belirtir. Ne var ki yaşam, geride kalanlarla akıp gitmeye devam edecektir aksi takdirde sevilen kimselerin yaşadığı şehirlerin de onların arkalarından helak olup yok olmaları beklenir :

لَكَ اللَّهُ مِنْ مَفْجُوعَةٍ بِحَبِيبِهَا قَتِيلَةَ شَوْقٍ غَيْرِ مُلْحِقِهَا وَصَمًا
أَجِنُّ إِلَى الْكَأْسِ الَّتِي شَرِبْتُ بِهَا وَأَهْوَى لِمَتَّوَاهَا التَّرَابَ وَمَا ضَمًا
بَكَيْتُ عَلَيْهَا خِيفَةً فِي حَيَاتِهَا وَذَاقَ كِلَانًا تُكُلَ صَاحِبِهِ قِدَمًا
وَلَوْ قَتَلَ الْهَجْرُ الْمُحِبِّينَ كُلَّهُم مَضَى بَلَدٌ بَاقٍ أَجَدَّتْ لَهُ صَرَمًا
مَنَافِعُهَا مَا ضَرَّ فِي نَفْعِ غَيْرِهَا تَغْدَى وَتَرْوَى أَنْ تَجُوعَ وَأَنْ تَظْلَمَ²³²

*Allah esirgesin seni ! Sevdigiyle
acıya uğramış*

*Hasretin öldürdüğü kimse,
ayıplanası değil.*

²³¹ el-Berkûkî, a.g.e. C.IV, s.226.

²³² A.e. C.IV, s.227.

*Özlem duyuyorum onun içtiği
kadehe*

*Ve onu örten toprağa o ikamet
ettiği için sevgi besliyorum.*

*Hayatı adına endişe duyup da
ağladım ona*

*Ve her birimiz tattı yakınıni
yitirmeyi zamanda.*

*Şayet öldürseydi ayrılık bütün
sevgilileri*

*Sürüp gitmezdi onun ayrılığıyla
üzülen bir belde.*

*Onun ihsanları, başkalarına
fayda sağlayıp zarar verir
kendine*

*Yedirir ve içirir; aç kalıp da
susayınca dek.*

Şairin mektubu, uzun süren bir üzüntü ve ümitsizliğin ardından anneannesine ulaştığında anneanesi yaşadığı yoğun sevinç karşısında dayanamamış ve heyecanından ölmüştür. Bu trajik hadisenin ardından sevinç artık Mütenebbî için olumlu bir duygu değil âdeta zehir gibi yutulması zor bir şeye dönüşmüştür. Şair anneannesinin mektubu alış sahnesini zihnimize canlandırır, şairin sözcükleri beyaz bir kağıdın üzerinde anneannesini hayrete düşüren siyah kargalar gibidir. Anneanesi mektubu görünce sevinçle ağlayıp yüzüne sürer ve mektubun mürekkebi dağılarak gözlerine ve yüzüne bulaşır. Sonraki beyitte şair anneannesinin gidişine üzülmür ancak ölümle birlikte onun hasret illetinden ve torununun kendisini kanatan sevgisinden kurtulduğunu, gözyaşlarının dindiğini ve gözpınarlarının kurduğunu söyler :

فَمَاتَتْ سُرُوراً بِي فَمُتُّ بِهَا غَمًّا

أَتَاهَا كِتَابِي بَعْدَ يَأْسٍ وَتَرْحَةٍ

أَعْدُ الَّذِي مَاتَتْ بِهِ بَعْدَهَا سُمًّا

حَرَامٌ عَلَى قَلْبِي السُّرُورُ فَلِإِنِّي

تَرَى بِحُرُوفِ السَّطْرِ أَعْرَبَةً عُصْمًا

تَعَجَّبُ مِنْ خَطِّي وَلَفْظِي كَأَنَّهَا

مَحَاجِرَ عَيْنَيْهَا وَأُنْيَابَهَا سُخْمًا

وَتَلْتَمُّهُ حَتَّى أَصَارَ مِدَادُهُ

وَفَارَقَ حَبِّي قَلْبَهَا بَعْدَ مَا أَدْمَى

رَقًا دَمْعُهَا الْجَارِي وَجَفَّتْ جُفُونُهَا

أَشَدُّ مِنَ السُّقْمِ الَّذِي أَذْهَبَ السُّقْمًا²³³

وَلَمْ يُسْلِمْهَا إِلَّا الْمَنَالِيَا وَإِنَّمَا

*Mektubum geldi ona ümitsizlik
ve hüzünden sonra*

*Benim için sevinerek öldü ve
gam içinde öldüm onunla ben
de.*

²³³ el-Yâzicî, a.g.e., C.I, s. 344.

*Sevinç haramdır kalbime
şüphesiz ben,*

*Hayret edip yazıma ve
lafızlarıma*

Öptü onu ta ki mürekkebi,

*Dindi akan gözyaşları ve kurudu
göz pınarları*

*Ölümünden başkası teselli etmedi
onu ;*

*Kendisiyle öldüğü şeyi ondan
sonra zehir kabul ederim.*

*Satırların kelimelerinde ak sekili
bir kuzgun görmüşçesine.*

*Göz çukurlarını ve dudaklarını
boyadı.*

*Terk etti sevgim onun kalbini
kanattıktan sonra.*

*Şüphesiz o, sayrılığı giderir ve
ondan daha şiddetlidir.*

Şair daha önceleri düşmanlarının kanlarıyla mızrağını suvarırken anneannesinin ölümünden sonra yağmur bulutuna dönüşmüş gözyaşlarıyla onun kabrini suarmaya başlar. Daha önce anneannesinden ayrılışına üzüldürken artık mutlak bir yokluğa üzüldür ve önceki haline özlem duyar. Şayet anneannesini öldüren bir kişi olsaydı onu ortadan kaldıracağını ancak onun katline sebep olan bir hummadan nasıl intikam alacağını sorar. Anneannesinin temiz ruhunu, usla kaplı başını ve basiret dolu göğsünü öpemediği için hayıflanır :

وَقَدْ كُنْتُ أَسْتَسْقِي الْوَعَى الصُّمَّا
فَقَدْ صَارَتِ الصُّغْرَى الَّتِي كَانَتْ الْعُظْمَى
فَكَيْفَ بِأَخْذِ النَّارِ فَيْكِ مِنَ الْحُمَى
وَلَكِنَّ طَرْفًا لَا أَرَاكَ بِهِ أَعْمَى
لِرَأْسِكَ وَالصَّدْرِ الَّذِي مَلَأْنَا حَزْمًا
كَأَنَّ ذِكِّي الْمُسْكِ كَانَ لَهُ جِسْمًا²³⁴

*Başladım suarmaya yağmur
bulutunu onun kabrine,*

*Ölümünden önce ayrılığı yaman
bulurken*

فَأَصْبَحْتُ أَسْتَسْقِي الْغَمَامَ لِقَبْرِهَا
وَكُنْتُ قُبَيْلَ الْمَوْتِ أَسْتَعْظِمُ النَّوَى
هَبْنِي أَخَذْتُ النَّارَ فَيْكِ مِنَ الْعَدَا
وَمَا انْسَدَّتِ الدُّنْيَا عَلَيَّ لِضِيْقِهَا
فَوَا أَسَفًا أَنْ لَا أَكْبَّ مُقْبِلًا
وَأَنْ لَا أَلْقِي رُوحَكَ الطَّيِّبَ الَّذِي

*Evveliden savaşı ve bükülmeyen
mızrağı suvarırken kanla.*

*Şüphesiz önemsiz oldu daha
önce ağır gelen*

²³⁴ A.e., C.I, s. 345.

*Farzet ki senin için intikam
alayım düşmandan*

*Lakin nasıl intikam alırım seni
öldüren bir sıtmadan ?*

*Dünya, mahdut olduğu için
daralmadı bana*

*Lakin seni kendisiyle
göremediğim bir bakış âmâ.*

*Vah ! Ne yazık ! Yüz üstü
sürünerek öpemiyorum*

Basiretle pür göğsünü ve başını.

*Ve karşılayamıyorum pâk
ruhunu*

*Âdeta misk kokuları, bedendi
ona.*

Şair mersiye'nin son bölümünde kuvvetli bir inanç ve özgüvenle kendisini yüceltir. Anneannesinin saygın bir babanın kızı olmasaydı bile onun gibi bir toruna sahip olmakla saygınlık kazanacağını söyler. Sonraki beyitte ise anneannesinin ölümüne sevinen birtakım kimselerin olduğunu anlarız. Bununla birlikte şairin ruhunda onlardan intikam alacak bir adam doğmuştur ; bu adam Tanrı'dan başkasına boyun eğmeyen, başına buyruk bir kimsedir. Yüce bir ideal uğruna savaş meydanlarında toz bulutlarını takip eder. Gittiği her yerde kendisine kim olduğu ve ne istediği sorulur. Şairse isminin şöhret bulmasından bile daha yüce bir idealin peşinden gittiğini söyler ama bu yüce idealin ne olduğunu açıklamaz. Sonraki beyitlerde şair yeniden kendini övmeye ve meydan okumaya devam eder, onu soruşturan kimselerin oğullarına yetimliğin madenini getireceğini, elinde su ve ateşin toplanmasının akıl ve talihin bir araya gelmesinden daha zor olmadığını söyler. Şair kendisiyle birlikte kabilesini de över ; ruhlarının et ve kemikte meskûn olmaya tenezzül etmediğini yani savaşçı ve cesur bir kavim olduklarını ima eder. Şiirin son beyitlerinde ise dünyaya meydan okuyan şair, ondan kendisini olduğu gibi kabul etmesini, ömrü boyunca saygınlığını yitirecek hiçbir davranışta bulunmadığını ve kimsenin önünde eğilmediğini söyler :

وَلَوْ لَمْ تَكُونِي بِنْتُ أَكْرَمِ وَالِدٍ لَكَانَ أَبَاكَ الصَّخْمَ كَوْنُكَ لِي أَمَا
لَئِنْ لَدَّ يَوْمَ الشَّامَتَيْنِ بِيَوْمِهَا فَقَدْ وَلَدْتُ مَيِّی لَأَنْفِهِمْ رَغْمَا
تَغَرَّبَ لَا مُسْتَعْظِمًا غَيْرَ نَفْسِهِ وَلَا قَابِلًا إِلَّا لِخَالِقِهِ حُكْمَا
وَلَا سَالِكًا إِلَّا فُؤَادَ عَجَاجَةٍ وَلَا وَاجِدًا إِلَّا لِمَكْرُمَةٍ طَعْمَا

وَمَا تَبْتَغِي مَا أَبْتَغِي جَلَّ أَنْ يُسَمَّى	يَقُولُونَ لِي مَا أَنْتَ فِي كُلِّ بَلَدَةٍ
جَلُوبٌ إِلَيْهِمْ مِنْ مَعَادِنِهِ الْيَتَمَا	كَأَنَّ بَنِيهِمْ عَالِمُونَ بِأَنْنِي
بِأَصْعَبَ مِنْ أَنْ أَجْمَعَ الْجَدَّ وَالْفَهْمَا	وَمَا الْجَمْعُ بَيْنَ الْمَاءِ وَالنَّارِ فِي يَدِي
وَمُرْتُكَبٌ فِي كُلِّ حَالٍ بِهِ الْعَشْمَا	وَلَكِنِّي مُسْتَنْصِرٌ بِذُبَابِهِ
وَالَا فَلَسْتُ السَّيِّدَ الْبَطْلَ الْقَرَمَا	وَجَاعِلُهُ يَوْمَ الْإِقَاءِ تَحِيَّتِي
بِهَا أَتَفَّ أَنْ تَسْكُنَ اللَّحْمَ وَالْعَظْمَا	وَإِنِّي لِمَنْ قَوْمٍ كَأَنَّ نُفُوسَنَا
وَيَا نَفْسُ زِيدِي فِي كَرِّهَيْهَا فُذْمَا	كَذَا أَنَا يَا دُنْيَا إِذَا شِئْتُ فَادْهَبِي
وَلَا صَجَبْنِي مُهْجَةً تَقْبَلُ الظَّلْمَا ²³⁵	فَلَا عَبَرْتُ بِي سَاعَةً لَا تُعْزِنِي
<i>Şayet sen, saygın bir babanın kızı olmasaydın da</i>	<i>Şereflenirdi baban benim annem oluşunla.</i>
<i>Şayet sövgücülerin günü keyiflendiyse onun ölüm günüyle</i>	<i>Şüphesiz burunlarını toprağa sürecek bir adam doğdu içimde</i>
<i>Kendinden başkasına tazim etmeyerek çıktı gurbete</i>	<i>Ve razı gelmeyerek Yaratıcısından başkasının hükmüne.</i>
<i>Toz bulutlarının sinesinde başkasını izlemez,</i>	<i>Yüceliklerden başkasını azığı kabul etmez.</i>
<i>Diyorlar ki bana : « Sen her beldede necisin ? Ne istemektesin ? »</i>	<i>Dilediğim şey, nâmımın yayılmasından daha yüce.</i>
<i>Oğulları âdeta bilmekte şüphesiz ben,</i>	<i>Onlara yetimliğin madenini getirmekteyim.</i>
<i>Ellerimde toplanması su ve ateşin,</i>	<i>Talih ve akılın bi araya gelmesinden zor değil.</i>
<i>Lakin ben, kılıcın yalımıyla muzafferim,</i>	<i>Ve her halukarda zulüm benim eyerim.</i>
<i>Ve kılıcım, buluşma günü selamumdur onlara</i>	<i>Aksi halde yiğit, bahadır, efendi değilim.</i>

²³⁵ el-Ma‘arrî, a.g.e., C. II, s. 264 ; el-Yazici, a.g.e., C.I, s. 346.

*Şüphesiz ben, öyle bir
kavimdenim ki sanki canlarımız,
orada
İşte ben, böyleyim ey dünya !
İstersen git !*

*Tenezzül etmez et ve kemikte
meskûn olmaya.*

*Ve ey nefis onun tehlikelerine
atıl !*

*Ömrümde ne bir ân geçti beni
onurlandırmayan*

*Ne de bir ruh eşlik etti bana
buyurucuya diz çöken.*

Mütenebbî'nin bir diğer mersiyesi ise Seyfûddeve'nin çocuğu Abdullah b. Yûsuf ed-Devle'nin h. 337 yılında Meyyâfârikin'de ölümü üzerine samimi bir duygu yoğunluğu ile kaleme aldığı mersiyesidir. Şair mersiyesine ızdırap içindeki bir babanın ölen çocuğuna seslenip acısını tarif edişiyile ve onun kabirdeki durumunun nasıl olduğunu sormasıyla başlar :

وَهَذَا الَّذِي يُضْنِي كَذَلِكَ الَّذِي يُبْلِي
إِذَا عَشْتِ فَاخْتَرْتَ الْجَمَامَ عَلَى التُّكْلِ
نُمُوْعٌ تُذِيبُ الْحُسْنَ فِي الْأَعْيُنِ النَّجْلِ
وَقَدْ قَطَرْتَ حُمراً عَلَى الشَّعْرِ الْجَلِّ
وَأَنْ تَكُ طِفْلاً فَلَأَسَى لَيْسَ بِالطِّفْلِ²³⁶

بِنَا مِنْكَ فَوْقَ الرَّمْلِ مَا بِكَ فِي الرَّمْلِ
كَأَنَّكَ أَبْصَرْتَ الَّذِي بِي وَخَفْتَهُ
تَرَكْتَ خُدُودَ الْعَانِيَاتِ وَفَوْقَهَا
تَبْلُ النَّزَى سَوِداً مِنَ الْمَسْكِ وَحْدَهُ
فَلِنْ تَكُ فِي قَبْرِ فَلَنْكَ فِي الْحَشَى

*Biz senin acınla toprağın
üstündeyiz, ya sen toprağın
içinde ?*

*Bizi güçsüz düşüren şey seni
bitirip tüketen şey gibi.*

*Sanki başıma geleni görüp de
korktun yaşamaktan*

Ve tercih ettin ölümü yitirmeye.

*Güzellerin yanaklarını bıraktın ;
üzzerilerinde,*

*İri gözlerindeki güzelliği yok
eden yaşlarla.*

*Islatır toprağı siyah bir miskle
tek başına*

*Dökülür kızıl yaşlar, gümrah
saçlarına.*

*Sen kabirde olsan da
ciğerimdesin hala*

*Acım çocuk değil sen bir çocuk
olsan da*

²³⁶ el-Vâhidî, a.g.e., s.408, 409.

Daha sonra soyu ve kökeni münasebetiyle çocuğu öven şair, onun ölümünü yaşı sebebiyle değil soyundaki asalet sebebiyle büyük bir kayıp olarak görür. Çünkü çocuğun kavmi cesaretiyle ve savaşçı özellikleriyle meşhur olmuş, bir muharebeden diğerine atılan bir kavimdir. O kavmin bebekleri de diğer bebekler gibi konuşamazlar ancak ileride büyük bir komutan olacaklarını mizaçlarıyla belli ederler. Şair sonraki beyitlerde Seyfûddeve'ye seslenerek metanetini korumasını ister, emirin kılıç (seyf) lakabına işaret ederek kılıçların zaten musibetler için var olduğunu söyler :

وَمِثْلُكَ لَا يُبْغَى عَلَى قَدَرِ سِيِّئِهِ	وَلَكِنْ عَلَى قَدَرِ الْمَخِيلَةِ وَالْأَصْلِ
أَلَسْتُ مِنَ الْقَوْمِ الْأَلَى مِنْ رِمَاجِهِمْ	نَدَاهُمْ وَمِنْ قَتْلَاهُمْ مُهْجَةُ الْبُخْلِ
بِمَوْلُودِهِمْ صَمْتُ اللِّسَانِ كَغَيْرِهِ	وَلَكِنْ فِي أَغْطَافِهِ مَنُطِقُ الْفَضْلِ
تُسَلِّبُهُمْ عَلَيَاؤُهُمْ عَنْ مُصَابِيهِمْ	وَيَسْغُلُهُمْ كَسْبُ النَّئَاءِ عَنِ الشُّغْلِ
أَقْلُ بِلَاءٍ بِالرَّزَايَا مِنَ الْقَتَا	وَأَقْدَمُ بَيْنَ الْجَحْفَلَيْنِ مِنَ النَّبْلِ
عَزَاءُكَ سَيْفُ الدَّوْلَةِ الْمُفْتَدَى بِهِ	فَإِنَّكَ نَصْلٌ وَالشَّدَاذُ لِلنَّصْلِ ²³⁷

Senin gibisi, yaşının kıymeti için ağlanmaz

Lakin soyunun ve önderliğinin kıymeti için.

Sen, o kavimden değil misin ki mızraklarındandır cömertlikleri

Ve hasis kalplerdir katlettikleri ?

Onların bebekleri de konuşamaz diğer bebekler gibi

Lakin şemailerindedir nutuk hünerleri.

Yücelikleriyle teselli bulurlar, musibetlerden

Nam alarak meşgul olurlar başka bir meşguliyetten.

Mızraklardan daha aldırışsızdırlar belalara

Ve oklardan daha atılgandırlar iki ordu arasında.

Metanet göster halkın serveri Seyfûddeve !

Sen bir kılıcsın ve musibetler, kılıçlara amade.

Daha sonraki beyitte ölüm, avuçları ve ayakları olmayan ancak yine de ustaca saldıran bir hırsıza benzetilir ve ölümün insanların hayatında beklenmedik bir şekilde

²³⁷ A.e., s.408, 409.

ve kontrolleri dışında belirip etkili olabilme gerçeğine vurgu yapılır. Sonraki beyitte de bu düşünce pekiştirilir, şair Seyfûddeve'yi bir aslana ölümü de karıncalara benzetir, yavrusunu diğer yırtıcılara karşı tek başına koruyabilen bir aslan yeni doğduğunda ise onu üzerine üşüşen karıncalardan kurtaramayabilir. Metaforlarla örülü olan mersiye'nin bir sonraki beytinde ise toprak, Seyfûddeve'nin evladını karnına sokup da hiç doğurmayacak olan bir anneye benzetilir :

يَصُولُ بِلَا كَفٍّ وَيَسْعَى بِلَا رَجُلٍ	وَمَا الْمَوْتُ إِلَّا سَارِقٌ دَقَّ شَخْصُهُ
وَيُسَلِّمُهُ عِنْدَ الْوَلَادَةِ لِلنَّمْلِ	يَرُدُّ أَبُو الشَّيْبِلِ الْخَمِيَّ عَنْ ابْنِهِ
إِلَى بَطْنٍ أَمْ لَا تُطَرِّقُ بِالْحَمْلِ ²³⁸	بِنَفْسِي وَلَيْدٌ عَادَ مِنْ بَعْدِ حَمْلِهِ
<i>Ölüm, ancak tedbirli bir hırsızdır</i>	<i>Avuçları olmadan saldıran ve ayakları olmadan atılan.</i>
<i>Defeder de aslan, koca orduları yavrusundan</i>	<i>Ve karıncaya teslim eder onu doğduğunda.</i>
<i>Ah feda olsun canım yeni doğmuş bir bebeğe o dönüverdi</i>	<i>Doğurması kolay olmayacak bir annenin karnına.</i>

Seyfûddeve'nin çocuğu bolluk ve bereket getirirken onun ölümüyle birlikte bu bereketin kaybolduğu ve insanların âdeta kurak bir beldede susuz kaldığı ifade edilir. Seyfûddeve'nin oğlu hayattayken soylu atlar, onun üzerilerine bineceği günleri beklerler, o henüz yürümeyi öğrenmeden düşmanların gözünü korkutur ve daha öfkelenecek yaşa gelmeden onun yüzünden savaş ateşi körüklenir. Şair mersiye'nin sonunda Seyfûddeve'ye hitap eder ve onun veliahtının emirin yaptığı gibi ülkesini yönetme, barışta elçileri kabul etme ve düşman ordularıyla karşılaşma görevlerini ifa edemeden öldüğü için kadere isyan eder :

وَصَدَّ وَفِينَا غُلَّةُ الْبَلَدِ الْمَحَلِ	بَدَا وَلَهُ وَعْدُ السَّخَابَةِ بِالرَّوَى
إِلَى وَقْتِ تَبْدِيلِ الرِّكَابِ مِنَ النَّعْلِ	وَقَدْ مَدَّتِ الْخَيْلُ الْعَتَاقَ عُيُونَهَا
وَجَاشَتْ لَهُ الْحَرْبُ الضَّرُوسُ وَمَا تَغْلِي	وَرِيعَ لَهُ جَيْشُ الْعَدُوِّ وَمَا مَشَى

²³⁸ el-Ma'arri, a.g.e., C.III, s. 90,91.

وَيَأْكُلُهُ قَبْلَ اللَّبْلُوغِ إِلَى الْأَحْلِ
وَقَبْلَ يَرَى مِنْ جُودِهِ مَا رَأَيْتَهُ
وَيَلْقَى كَمَا تَلْقَى مِنَ السَّلَامِ وَالْوَعَى
ثَوْلِيهِ أَوْسَاطَ الْبِلَادِ رَمَاحُهُ
وَيَسْمَعُ فِيهِ مَا سَمِعْتَ مِنَ الْعَذْلِ
وَيُمْسِي كَمَا تُمْسِي مَلِيكاً بِلَا مَثَلِ
وَتَمْنَعُهُ أَطْرَافُهُنَّ مِنَ الْعَزْلِ²³⁹

*Göründüğünde yağmur
bulutunun söz veriş i gibiydi*

*Gittiğindeyse, biz kurak bir
beldenin susamışları gibiydik.*

Soylu atlar, gözlerini diktiler

*Yemenisini üzengilerinde
değiştireceği bir vakte.*

*Daha yürümeden korktu
düşmanın ordusu ondan*

*Ve kızıştı şiddetli savaş daha
öfkelenmeden.*

*Sütten mi kesiyor onu topraklar,
emzirilmeden ?*

*Ve yutuyorlar mı onu henüz
çiğnemeyi öğrenmeden ?*

*Cömertliğinde senin gördüğün
şeyi görmeden önce mi ?*

*Ve onun için senin işittiğin
sitemleri işitmeden mi ?*

*Senin karşıladığın gibi barış ve
savaşı karşılamadan*

*Ve eşsiz bir melik olmadan önce
mi ?*

*Mızrakları, onu ülkelere tayin
etmeden mi*

*Ve onun azletmesini
menetmeden mi ?*

Mütenebbî'nin Seyfüddevle'nin yakınlarına söylediği bir diğer mersiyesi Seyfüddevle'nin kölesi Yumâk et-Türkî'nin vefatı üzerine yazdığı mersiyesidir. Şair durumun münasabetine uygun birtakım hikemî ve felsefî anlamlarla ördüğü şiirinde, merhûmun cesareti, soylululuğu ve efendisine bağlılığını överken, emirin acılarından payını aldığını ifade eder :

سَأْخُذُ مِنْ حَالَاتِهِ بِنَصِيبِ
بَكَى بَعْثُونَ سَرَّهَا وَقُلُوبِ
حَبِيبٌ إِلَى قَلْبِي حَبِيبٌ حَبِيبِي²⁴⁰
لَا يُحْزَنُ اللَّهُ الْأَمِيرَ فَإِنِّي
وَمَنْ سَرَّ أَهْلَ الْأَرْضِ ثُمَّ بَكَى أَسَى
وَإِنِّي وَإِنْ كَانَ الدَّفِينُ حَبِيبَهُ

²³⁹ A.e. C.III, s. 90.

²⁴⁰ el-Berkûkî, a.g.e., C.I, s. 174.

Hüzün vermesin Allah emire !

*Zira alırım nasibimi onun
hallerinden.*

*Hüzün vermesin o kimseye ;
sevindirdi yeryüzündekileri ve
sonra da*

*Ağlattı sevindirdiği gözler ve
kalplerle.*

*Meğerki toprağa verilen, onun
mahbûbu ise de*

*Sevdiğimin sevdiği, bir
sevgilidir gönlüme.*

Şair, ölümün doktorların iyileştirmekte aciz kaldığı bir hastalık olduğunu, bununla birlikte dünyaya gelenlerin oradan ayrılmaları mukadder olmasaydı sonradan gelecek insanlara yer açılmayacağını ve dünya üzerinde tasarrufların yapılamayacağını söylemektedir. Dünyaya sonradan gelenler için hırsız metaforunu kullanan şair, daha evvelkileri de yağmaya uğramış ve yerleri çalınmış kimselere benzettir. Bir sonraki beyitte ise ömrün kısalığından söz ederek en vefalı ömrün bile ihtiyarlıkla sahibine vefasızlık ettiğini söyler :

وَقَدْ فَارَقَ النَّاسُ الْأَجَبَةَ قَبْلَنَا
سُئِفْنَا إِلَى الدُّنْيَا فَلَوْ عَاشَ أَهْلُهَا
تَمَلَّكَهَا الْإِتْيَى تَمَلَّكَ سَالِبٍ
وَأَوْفَى حَيَاةِ الْغَابِرِينَ لِصَاحِبٍ
لَأَبْقَى يَمَاكَ فِي حَشَائِ صَبَابَةٍ
وَمَا كُلُّ وَجْهِ أَبْيَضٍ بِمُبَارَكٍ
لَنْ ظَهَرَتْ فِينَا عَلَيْهِ كَابَةٌ
وَأَغْيَا دَوَاءَ الْمَوْتِ كُلَّ طَبِيبٍ
مُنْعَنَا بِهَا مِنْ جَيْئَةٍ وَذُحُوبٍ
وَفَارَقَهَا الْمَاضِي فِرَاقَ سَالِبٍ
حَيَاةُ أَمْرِي خَانَتْهُ بَعْدَ مَشِيبٍ
إِلَى كُلِّ تُرْكِي الْجَّارِ جَلِيبٍ
وَلَا كُلُّ جَفْنٍ ضَمَقَ بِنَجِيبٍ
لَقَدْ ظَهَرَتْ فِي حَدِّ كُلِّ قَضِيبٍ²⁴¹

*Şüphesiz bizden öncekiler de
terketti sevdiklerini*

*Aciz kaldı her tabip,
sağaltmaya ölüm illetini.*

*Yaşasaydı şayet bizden evvel
gelenler,*

*Yapamazdık dünyada gidiş
gelişleri.*

²⁴¹ A.e., C.I, s.175.

*Sahiplendi dünyayı bir hırsız
gibi son gelen,*

*Ve yağmaya uğramış gibi terk
ediverdi geçip giden.*

*Yaşayanların arasında en
vefalı ömür, o kimsenin ki*

*İhanet eder ihtiyarlıktan sonra
sahibine.*

*Yümâk, kalacaktır gönlümde
muhabbetle
Ne mübarektir çehresi beyaz
her kimse,*

*Soyu Türk olan her kölemene.
Ne de soyludur her çekik olan
gözleri.*

*Şayet onun için bir hüznün
doğduysa bizde*

*Kuşkusuz doğmuştur hüznün,
her kılıcın yalımında.*

Şairin diğer mersiyesi ise hicri 352 yılında, Seyfûddeve'nin büyük kızkardeşi Havle'nin Diyarbakır'da öldüğü haberi Irak'a ulaştığında Havle için söylediği mersiyedir. Mersiye'nin ilk beyitlerine Seyfûddeve'yi ve nesebini överek başlayan şair, en hayırlı kardeşin kızkardeşi ifadesiyle Havle'ye dolaylı bir şekilde hitap eder :

كِنَا يَةً بِهِمَا عَنْ أَشْرَفِ النَّسَبِ
وَمَنْ يَصِفُكَ فَقَدْ سَمَّاكَ لِلْعَرَبِ²⁴²

يَا أُخْتِ خَيْرِ أَخٍ يَا بِنْتَ خَيْرِ أَبٍ
أَجَلٌ قَدَرِكَ أَنْ تُسَمَّى مُؤَبَّنَةً

*Ey en hayırlı kardeşin
kızkardeşi ; en hayırlı babanın
evladı
İsmine ağıtlar düzülmesinden
daha yücedir değer*

*Söylemek istediğim ; neseplerin
en şerefli.
Zira anlatıldığında
meziyetlerin, malumdur kimden
söz edildiği.*

Şair, şiirin devamında ölüme seslenerek onu Seyfûddeve'ye ihanet etmekle suçlar. Çünkü ölüm, bir dilenci gibi Seyfûddeve'nin yanına geldiğinde ve Seyfûddeve düşmanlarının canlarını ona hediye ettiğinde o bu iyiliğine karşılık emirin kızkardeşinin canını almış ve emirle birlikte pek çok kimseyi de üzüntü içerisinde bırakmıştır :

بِمَنْ أَصَبْتَ وَكَمْ أَسَكَّتْ مِنْ لَجَبٍ
وَكَمْ سَأَلَتْ فَلَمْ يَنْخُلْ وَلَمْ تَخِبْ²⁴³

عَدَرْتُ يَا مَوْتُ كَمْ أَفْنَيْتَ مِنْ عَدَدٍ
وَكَمْ صَحَبْتَ أَخَاهَا فِي مُنَازَلَةٍ

²⁴² el-Ma'arrî, a.g.e., C.IV, s.562.

²⁴³ el-Vâhidî, a.g.e., s. 607.

*İhanet ettin ey ölüm ! Onunla
ne çok kimseleri öldürdün*

Ve pek çok ocakları söndürdün.

*Halbuki kardeşiyle ne çok yere
konaklamıştın*

*Ondan istediğinde cimrilik
etmedi, ümitsiz bırakmadı seni.*

Şair, sonraki beyitlerde Havle'nin ölüm haberinin Cezîre'de nasıl yankı bularak kendisine kadar ulaştığını imgeler. Bu haber karşısında insanlar hayrete düşerler, dilleri dolaşır, mektuplara ne yazacaklarını bilemezler ve ulaklar o haberi iletirken yollarını şaşırırlar :

طَوَى الْجَزِيرَةَ حَتَّى جَاءَنِي خَبْرٌ فَرَعْتُ فِيهِ بِأَمَالِي إِلَى الْكَذِبِ

تَعَثَّرْتُ بِهِ فِي الْأَفْوَاهِ أَلْسُنُهَا وَالْبُرْدُ فِي الطَّرْقِ وَالْأَقْلَامُ فِي الْكُتُبِ²⁴⁴

*Cezireyi dolaşp da öyle geldi
haberi.*

*Korktum ümitlerimin
aldatmasından beni.*

*O haberle ağızlarda diller,
dolaştı*

*Ulaklar yollarda, kalemler
kağıtlarda tökezledi.*

Şair şiirde Havle ismini kullanmaz ve şekilsel olarak aynı kalıpta bina edilmiş ‘‘Fa’le’’ kelimesini tercih eder. Bunu yapmasının nedeni muhtemelen o dönemde kadınların isminin açıkça zikredilmesinin toplumda uygun görülmemesi olmalıdır. Şiirin devamında Havle'nin huyunun güzelliğini, iyiliklerini ve masumiyetini ifade eden şair, onun ölümü karşısında Irak'ta çok zor bir gece geçirdiğini ve kendisi bu durumdayken Seyfûddeve'nin ne halde olduğunu düşünür :

كَأَنَّ فَعْلَةً لَمْ تَمْلَأْ مَوَاكِبُهَا دِيَارَ بَكْرِ وَلَمْ تَخْلَعْ وَلَمْ تَهَبِ

وَلَمْ تَرُدِّ حَيَاةَ بَعْدَ تَوَلِيَةٍ وَلَمْ تُغِثْ دَاعِيًا بِالْوَيْلِ وَالْحَرْبِ

أَرَى الْعِرَاقَ طَوِيلَ اللَّيْلِ مُدُّ نُعَيْتِ فَكَيْفَ لَيْلُ فَتَى الْفَتَيَانِ فِي حَلَبِ

يَظُنُّ أَنَّ فُؤَادِي غَيْرُ مُلْتَهَبِ وَأَنَّ دَمْعَ جُفُونِي غَيْرُ مُنْسَكَبِ

بَلَى وَحُرْمَةٍ مَنْ كَانَتْ مُرَاعِيَةً لِحُرْمَةِ الْمَجْدِ وَالْفُصَّادِ وَالْأَدَبِ

وَمَنْ مَضَتْ غَيْرَ مَوْرُوثٍ خَلَائِفُهَا وَإِنْ مَضَتْ يَدُهَا مَوْرُوثَةُ النَّسَبِ

²⁴⁴ A.e., s. 608.

وَهُمُّ أَثْرَابِهَا فِي اللَّهْوِ وَاللَّعِبِ
يَعْلَمَنَّ حِينَ تُحْيَا حُسْنَ مَبْسِمِهَا
وَلَيْسَ يَعْلَمُ إِلَّا اللَّهُ بِالشَّنَبِ²⁴⁵

*Sanki Fa'le'nin alayları
Diyarbakır'a gelmemiş,*

*Teberru etmemiş, hilat
giymemiş,*

*Vaveyla eden düşküne yardım
etmemiş,*

Medet isteyene imdat etmemiş.

*Vefatı duyurulalı Irak'ta ne
uzun bir gece !*

*O halde nasıldır kardeşlerinin
gecesi Halep'te ?*

*Yüreğimin yanmadığını mı
düşünür ?*

*Ve gözyaşlarımın
dökülmediğini mi ?*

*Hayır ! Şerefini, töresini ve
muhtaçları gözetin*

*Kimsenin saygınlığı üzerine
yemin olsun !*

*Ve gittikten sonra mallarının
mirasçısı bulunup*

*Ahlakının bir varisi
olmayana ...*

*Ve yaşitlarının derdi, oyun ve
malâyani iken*

*Derdi yücelikler ve erdemler
olana yemin olsun !*

*Yaşıtları bilir, selam
verdiğinde tatlı gülümseyişini*

*Ve ancak Tanrı bilir ağzının
serinliğini.*

Şair daha sonra Havle'yi övmeye başlar, saçlarının güzel kokular için bir sevinç vesilesi iken kılıç ve zırhlar için bir hasret olduğunu söyleyerek onun bir kadın olduğunu ima eder çünkü güzel kokular kadınların zırh ve kılıç da erkeklerin kullandığı eşyalardır :

مَسْرَّةٌ فِي قُلُوبِ الطَّيِّبِ مَفْرُقُهَا
وَحَسْرَةٌ فِي قُلُوبِ الْبَيْضِ وَالْيَلْبِ²⁴⁶

*Bir sevinçtir hoş kokuların
kalplerinde saçının ayrımı*

*Ve bir hasrettir kılıcın ve zırhın
kalplerinde.*

²⁴⁵ el-Yazici, a.g.e., C.II, s. 282,283.

²⁴⁶ el-Vâhidî, a.g.e., s.609.

Şayet zırh ve kılıç, kendisini giyip kuşananı ve Havle'nin yüzünü bir arada görseler peçelerin yani kadınların, zırh ve kılıç kuşanan erkeklerden rütbece daha üstün olduğunu düşünürler :

إِذَا رَأَى وَرَأَاهَا رَأْسٌ لَا يَسِيهِ رَأَى الْمَقَانِعَ أَعْلَى مِنْهُ فِي الرُّتَبِ²⁴⁷

*Şayet görseydi kendisini
giyenin ve onun yüzünü*

*Görürdü peçelerin, ondan daha
ulvî olduğunu.*

Şair, bir sonraki beyitte Havle'nin bir kadın olarak yaratılmışsa da akıl ve hasep bakımından kadın olmadığını söyleyerek onu bir şaraba ve mensup olduğu Tağlib kabilesini ise üzüme benzetip onun içinde yetiştiği kabilede daha asil olduğunu ima eder :

وَأِنْ تَكُنْ خُلِقْتَ أَنْتَى لَقَدْ خُلِقْتَ كَرِيْمَةً غَيْرَ أَنْتَى الْعَقْلِ وَالْحَسَبِ

وَأِنْ تَكُنْ تَغْلِبُ الْغَلْبَاءُ غُنْصُرُهَا فَإِنَّ فِي الْخَمْرِ مَعْنَى لَيْسَ فِي الْعَنْبِ²⁴⁸

*Şayet kadın olarak
yaratılmışsa da şerefli dir;*

*Akıl ve hasep bakımından kadın
değil.*

*Şanlı Tağlib'e dayansa da
kökleri,*

Şaraptadır manâ üzümde değil.

Şair daha sonra Havle'yi batmakta olan bir güneşe benzetir ve onun doğan güneşin yerine geçemeyişine eseflenir. Güneşin kursunun (çöreğinin), kadınlar ya da erkekler içerisinde benzeri olmayan Havle'nin gözlerine feda olmasını diler ve Havle'nin ihsanlarının onu sevmesinde bir payı olduğunu söyler :

فَلَيْتَ طَالِعَةَ الشَّمْسَيْنِ غَائِبَةً وَلَيْتَ غَائِبَةَ الشَّمْسَيْنِ لَمْ تَغِبْ

وَلَيْتَ عَيْنَ الْتِي أَبَ النَّهَارُ بِهَا فِدَاءَ عَيْنِ الْتِي زَالَتْ وَلَمْ تُؤْب

فَمَا تَقَلَّدَ بِالْيَاقُوتِ مُشْبِهُهَا وَلَا تَقَلَّدَ بِالْهَنْدِيَّةِ الْقُضْبِ

وَلَا تَكَرَّتْ جَمِيلاً مِنْ صَنَاعِهَا إِلَّا بَكَيْتُ وَلَا وَدُّ بِلَا سَبَبِ²⁴⁹

²⁴⁷ A.e., s.609.

²⁴⁸ el-Ma'arri, a.g.e., C.III, s.571.

²⁴⁹ A.e., C.III, s.571,572.

*Keşke batsaydı iki güneşten
zuhur edeni,*

*Ve guruba dalmasa o
güneşlerden yiteni !*

*Keşke güneşin kendisiyle
battığı kursu,*

*Feda olsaydı gidip de
dönmeyenin gözlerine !*

*Ne yakutları takınan onun
benzeridir,*

*Ne de çevik kılıçları
takıştırandır benzeri.*

*Ne onun güzel ihsanlarından
bahsedip de*

*Ağlamadığım oldu zira yoktur
sebepsiz sevgi.*

Mütenebbî şiirin devamında bu kez de yeryüzüne yani toprağa sitem eder; Havle'nin pek çok örtü ile örtünmüş iffetli bir kadın olmasına rağmen yine de onu sarmalamak mı istediğini, insanların bakışlarından uzak olan masun bir kadını yıldızların bakışlarından mı kıskandığını sorar:

فَمَا قَنِعَتْ لَهَا يَا أَرْضُ بِالْخُجُبِ

قَدْ كَانَ كُلُّ حِجَابٍ دُونَ رُؤْيَيْهَا

فَهَلْ حَسَدَتْ عَلَيْهَا أَعْيُنَ الشُّهُبِ²⁵⁰

وَلَا رَأَيْتَ عُيُونَ الْإِنْسِ تُدْرِكُهَا

*Görülmeksizin pek çok nikap
ile örtülüydü de*

*İkna olmadın ey türap
örtülerine !*

*Ve insanların gözlerinden uzak
olduğunu görüp de*

*Hasetlik mi ettin onun üzerinde
yıldızların gözlerine ?*

Şair fiziksel olarak Havle'ye selamını ulaştıramadığını esasen hayatta olan kimselerle de selamlaşamadığını söyleyerek üstü kapalı bir biçimde Seyfüddevle'ye sitem eder. Daha sonra “insanların en şerefli” nidasıyla Seyfüddevle'ye seslenen şair, kaderin ona iki kişi arasında bir taksim yaptığını söyler. Bu iki kişiden ilki, Seyfüddevle'nin daha önce ölen küçük kızkardeşi ve diğeri de Havle'dir. Şair metafor yardımıyla Seyfüddevle için değerli olan bu iki varlıktan birini altına, diğerini de inciye benzetir. Altın olan küçük kızkardeş, daha kıymetli olan inciye yani Havle'ye feda edilmiş ancak ne var ki kader geride kalanı almak için geri dönmüştür. Şair iki kızkardeşin ecellerinin âdeti sabah ve akşam vakitleri gibi birbirlerine çok yakın olduğunu söyler:

²⁵⁰ el-Vâhidî, a.g.e., s.610.

وَهَلْ سَمِعْتَ سَلَاماً لِي بِهَا
وَكَيْفَ يَبْلُغُ مَوْتَنَا الَّتِي دُفِنْتَ
يَا أَحْسَنَ الصَّبْرِ زُرْ أَوْلَى الْقُلُوبِ بِهَا
وَأَكْرَمَ النَّاسِ لَا مُسْتَنْزِياً أَحداً
قَدْ كَانَ قَاسِمَكَ الشَّخَصَيْنِ دَهْرُهُمَا
وَعَادَ فِي طَلَبِ الْمَثْرُوكِ تَارِكُهُ
مَا كَانَ أَقْصَرَ وَقْتاً كَانَ بَيْنَهُمَا
فَقَدْ أَطْلُتْ وَمَا سَلَّمْتُ مِنْ كَثْبٍ
وَقَدْ يُقَصِّرُ عَنْ أَحْيَانِنَا الْغَيْبِ
وَقُلْ لِصَاحِبِهِ يَا أَنْفَعَ السُّحْبِ
مِنَ الْكِرَامِ سِوَى آبَائِكَ النُّجْبِ
وَعَاشَ دُرَّهُمَا الْمَفْدِيُّ بِالذَّهَبِ
إِنَّا لَنَغْفُلُ وَالْأَيَّامُ فِي الطَّلَبِ
كَأَنَّهُ الْوَقْتُ بَيْنَ الْوَرْدِ وَالْقَرَبِ²⁵¹

*Ona ulaşan selamımı duydun
mu hiç ?*

*Onu uzattım da yakından selam
veremedim.*

*Nasıl ulaşsın defnedilmiş
ölülerimize selamımız;*

*Gaip olan dirilerimizle
kesilince*

*Ey sabrın en güzeli,
ona(merhûmeye) en yakın kalbi
ziyaret et ve de ki
Ve hiçbir şerefli kimseyi
müstesna kılmadan de ki :*

*O kalbin sahibine : Ey en
bereketli yağmur bulutu !*

*Ey soylu atalarının dışında
insanların en şerefli !*

*Kader, iki kişiyi taksim etmişti
sana;*

*Altın olan, feda edilmişti inci
olana.*

*Ve onu geride bırakan, almak
için döndü*

*Şüphesiz biz, gafillik ederiz de
talepçidir günler.*

*Ne kadar da dar bir vakit var
aralarında*

*Sanki o vakit akşamla sabah
arasında.*

Şair, Seyfûddeve'nin kavmini över, ruhlarının cömert olduklarını bununla birlikte kendilerinden bir şey gasp edilmesine de izin vermediklerini söyler. Onlar değneklere benzeyen diğer meliklere göre mızrak mesabesinde dirler :

جَزَاكَ رَبُّكَ بِالْأَحْزَانِ مَغْفِرَةً
وَأَنْتُمْ نَفَرٌ تَسْخُو نُفُوسَكُمْ
فَحُزْنُ كُلِّ أَخِي حُزْنُ أَخِ الْعَضَبِ
بِمَا يَهَيِّنُ وَلَا يَسْخُونَ بِالسَّلْبِ

²⁵¹ A.e., s.610,611.

مَحَلَّ سُمْرِ الْقَنَا مِنْ سَائِرِ الْقَصَبِ²⁵²

*Rabbın senin hüznünü mağfiret
etsin*

*Siz öyle bir kavimsiniz ki
nefisleriniz hibe ettikleriyle*

*Sizin yeriniz diğer meliklere
nispetle*

حَلَلْتُمْ مِنْ مُلُوكِ النَّاسِ كُلِّهِمْ

*Zira hüznünün iki kardeşinden
biri öfkedir.*

*Cömertlik eder lakin talana
izin vermezler.*

*Mızrakların değneklere olan
durumu gibidir.*

Şair daha sonra Seyfüddevle'ye ve kavmine dua eder, kaderin onlara haksızlık etmemesini diler çünkü onlar her ne kadar kuvvetli olsalar da kader insanı şaşırtıp, beklemediği şeylerle vurabilir; söğüt ağacının dalıyla kayını kesebilir ya da tarla kuşuna şahini avlatabilir :

إِذَا ضَرَبْنَ كَسْرَنَ النَّبْعِ بِالْغَرْبِ

فَإِنَّهُنَّ يَصِدْنَ الصَّقْرَ بِالْخَرْبِ

وَقَدْ أَتَيْتَكَ فِي الْحَالَيْنِ بِالْعَجَبِ

وَفَاجَأَتْهُ بِأَمْرِ غَيْرِ مُحْتَسَبِ

وَلَا انْتَهَى أَرْبُ إِلَّا إِلَى أَرْبِ²⁵³

*Gecelerin gadri ulaşmasın
size! Şüphesiz elleri vurursa*

*İmdât etmesinler senin
kahrettiğin düşmana*

*Şayet sevindirirlerse bir
sevgiliyle, üzebilirler de*

*Meğerki gecelerin (karanlık
günlerin) bittiğini sanır insan*

*Ne hiçbir insan ondan dileğini
alabildi,*

فَلَا تَنَلْكَ الْيَالِي إِنْ أُيْدِيَهَا

وَلَا يُعِينُ عَدُوًّا أَنْتَ قَاهِرُهُ

وَأَنَّهُ سَرَزْنَ بِمَحْبُوبٍ فَجَعْنَ بِهِ

وَرُبَّمَا احْتَسَبَ الْإِنْسَانُ غَايَتَهَا

وَمَا قَضَى أَحَدٌ مِنْهَا لِبَائَتَهُ

*Keser kayın ağacını söğüdün
dalıyla*

*Zira avlatabilirler şahini tarla
kuşuna.*

*Ve şaşırtırlar seni her iki
durumda.*

*Ve şaşıırır hesabında olmayan
bir şeyle.*

*Ne de hiçbir murad, diğeriyle
sona erdi.*

²⁵² el-Berkûkî, a.g.e., C.I, s.223.

²⁵³ A.e., C.I, s.223,224.

Mütenebbî'nin son mersiyesi ise Adududdevle'nin Bağdat'ta ölen halası için kaleme aldığı mersiyesidir. Şair bu hadisenin Adududdevle'nin son taziyesi olmasını temenni ederek, ölümü halasının canını gasp eden bir hırsıza benzetir:

أَجْرُ مَا الْمَلِكُ مُعَزَّ بِهٖ هَذَا الَّذِي أَثَّرَ فِي قَلْبِهٖ
لَا جَزَعاً بَلْ أَنْفَاءً شَابَهَ أَنْ يَقْدِرَ الدَّهْرُ عَلَى غَضَبِهٖ
لَوْ دَرَّتِ الدُّنْيَا مَا عِنْدَهٗ لِاسْتَخَيَّتِ الْيَّامُ مِنْ عَثْبِهٖ²⁵⁴

*Sonuncu olsun meliğin taziye
edilişi*

Bu öyle bir musibet ki kalbine;

-Felek, onu gaspedince-

*Değil hüznle, kinle karışıp
işledi.*

*Şayet bilseydi dünya ondaki
cevheri*

*Haya ederdi günler reva
gördüğü şeyi.*

Ölüm, yakınıni ondan çalarak Adududdevle'yi hem üzmüş hem de öfkelenirmiştir. Şaire göre ölüm muhtemelen o sırada Bağdat'ta ikamet eden halasının, sarayı Şiraz'da olan Adududdevle'nin bir yakını olabileceğini aklına getirmemiştir. Aksi takdirde onun himayesine sığınmış kim olursa olsun böyle bir şeye kalkışması mümkün değildir. Şair, Adududdevle'nin düşmanlarının da bu durumu kullanarak ölümden kaçmak için emire sığınmalarından endişe eder:

لَعَلَّهَا تَحْسَبُ أَنَّ الَّذِي لَيْسَ لَدَيْهِ لَيْسَ مِنْ حَرْبِهٖ
وَأَنَّ مَنْ بَغْدَادُ دَارٌ لَهُ لَيْسَ مُقِيمًا فِي نَرَى عَضْبِهٖ
أَوَّانَ جَدِّ الْمَرْءِ أَوْطَانُهُ مَنْ لَيْسَ مِنْهَا لَيْسَ مِنْ صُلْبِهٖ
أَخَافُ أَنْ تَفْطِنَ أَعْدَاؤُهُ فَيُجْفِلُوا خَوْفًا إِلَى قُرْبِهٖ²⁵⁵

*Muhtemel ki huzurunda
olmayanı*

*Onun cemiyetinden
zannetmedi.*

Bağdat'ın kendisi için yurt olanı,

*Kılıcının nezaretinde oturur
farzetmedi.*

²⁵⁴ el-Ma'arrî, **a.g.e.**, C.IV, s.364.

²⁵⁵ el-Berkûkî, **a.g.e.**, C.I, s. 335.

*Kişinin dedesi, onun vatanıdır
deyip*

*Yanında olmayanı, sülbünden
görmedi.*

*Korkarım düşmanları akıl edip
de*

Süratle sığınırklar himayesine.

Şair daha sonra ölümle ilgili kaçınılmaz gerçeklerden söz eder; insan öldüğünde kabrine yanlamasına yatırılacak ve yan yatırılan cesedi başka bir yöne dönemeyecektir. Öldüğünde nefsindeki kibir ile ölümü sırasında duyduğu acı ve inleme onunla birlikte yok olacaktır. Şair, bütün bunları bilmesine rağmen insanın âdeta bir içkiye benzeyen ölümü içmekten neden tiksindiğini sorar:

لَا تُقْلِبُ الْمُضْجَع عَنْ جَنْبِهِ لَا بُدَّ لِلْإِنْسَانِ مِنْ ضَجْعَةٍ
وَمَا أَذَقَ مِنْ كَرْبِهِ يَنْسَى بِهَا مَا كَانَ مِنْ عُجْبِهِ
نَحْنُ بَنُو الْمَوْتَى فَمَا بَالُنَا نَعَافُ مَا لَا بُدَّ مِنْ شَرْبِهِ²⁵⁶

*Şüphesiz insan yan yatırılacak
merkatine;*

*Kıvrılamaz yatırılan, diğer
cihetine.*

*Unutur, onunla nefsindeki
kibrini*

Ve ölümün tattırdığı inlemeyi.

*Biz, ölümün evlatlarıyız. Ne
oluyor da*

Sevmiyoruz içmemiz gerekeni?

Mütenebbî, hayatının farklı dönemlerinde on dört mersiye yazarak bunların onüç tanesini hâmlerinin, yakınlarının ve birini de anneannesinin ölümü üzerine söylemiştir. Bu mersiyelerdeki ortak tema ölümün somut gerçekliği karşısında insanın acizliği ve ölümle beraber dünyadaki bütün çabaların bir son bulacağı düşüncesidir.

Şairin şiirinde ölüm olumlu ve olumsuz bakış açılarıyla birlikte ele alınarak betimlenir. Örneğin ölüm sayesinde insanların dünyada bir izdihama sebebiyet vermediği ve rahatça gidiş gelişlerini yapabildikleri dolayısıyla bir denge unsuru olarak ölümün varlığının gerekliliği savunulur. Şairin anneannesine yazdığı mersiyede

²⁵⁶ A.e., C.I, s.336.

ölüm âdeta insanı sıkıntı ve hastalıklarından kurtaran bir deva olarak görülür. Ayrıca ölümün yaşamın bir parçası olduğu ve ölüme rağmen yaşamın devam ettiği vurgulanır.

Bunun yanı sıra onun şiirinde ölüm çoğu zaman da olumsuz bir perspektiften resmedilerek doktorların iyileştiremediği bir hastalığa, yudumlanması tiksinti veren bir içkiye ve insanların hayatlarını çalan dikkatli bir hırsıza benzetilir. Ölüm kaderin, günlerin ve zamanın insanları uğrattığı bir musibettir ve onunla birlikte insanların yakınlarıyla olan fiziksel bağı kesilir. İnsanlar âdeta ebeveyne benzeyen ölümün evlatlarıdır ölmek için dünyaya gelirler. Yani insanın doğumunun başlamasıyla birlikte aslında ölüme doğru giden geri sayımı da başlamış olur. Dolayısıyla insan kaçınılmaz sonu olan ölümüyle barışık olmalıdır.

Mütenebbi'nin mersiyelerinde ölen kişi yiğitliği, kahramanlığı, cesareti, cömertliği, iffeti, soyunun asaleti, güzel ahlakı ve erdemleri dolayısıyla övülür. Şair ölüye övgüler sunarken geride kalan yakınlarını da ihmal etmez. Ölen kişinin yakınları da benzer sıfatlarla birlikte sabır ve metaneti dolayısıyla methedilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİVANINDAKİ BELÂGAT UNSURLARI

Araplar, Câhiliye döneminde belâgat ve beyânda yüksek bir seviyeye ulaşmışlardır. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de de bu durum birçok yerde zikredilmiştir.¹ Onların belâgat konusundaki ustalıklarının göstergelerinden bir diğeri de Hz.Muhammed'in mucizesi ve kesin hücceti ile onları belâgatleriyle Kur'ân-ı Kerim'e meydan okumaya çağırmasıdır. Bu davet açıkça onların fesahat ve belâgat yeteneklerine işaret etmektedir. Aynı şekilde onların lafız ve manaların kudretini ayırt edebilme basiretini de göstermektedir. Rivayet olunur ki Hz. Muhammed'in en azılı düşmanlarından el-Velîd b. el-Muğîre peygamberi Kur'ân-ı Kerim'den bazı ayetleri okurken işittiğinde “ Vallahi Muhammed'den bir söz işittim ki o ne insanların ne de cinlerin sözüdür. Onda bir tatlılık ve zarafet vardır...” demiştir. El-Muğîre'nin bu sözü Arapların edebiyatta zevkiseline sahip olduklarını göstermesi bakımından önemlidir.²

Araplar hatiplerini çoğu zaman fesahatli, belîğ, keskin dilli vb. gibi sıfatlarla överler ve şairlerine ustalıklarının derecesine göre el-Mühelhil (selika sahibi), el-Murakkaş (sözü süsleyen), en-Nâbîga (usta, hünerli) gibi ünvanlar verirlerdi. Bazı şairler, üzerinde mütalaa etmek ve geliştirmek için şiirlerini bekletirler ve bu türden şiirlerine havliyyât ismini verirlerdi. Araplar arasında edebiyat zevkinin ortaya çıkmasında kuşkusuz şiir panayırılarının da etkisi olmuştu. Cahiliye döneminde şair ve ediplerin birbirleriyle yarıştığı özellikle Mekke civarındaki Ukaz panayırı Emeviler döneminde ise Basra'da Mirbed ve Kûfe'de Kunâse panayırı edebiyat zevkinin gelişmesine önemli ölçüde katkıda bulunmuşlardır.³

¹ ﴿الرَّحْمَنُ ۝ عَلَّمَ الْقُرْآنَ ۝ خَلَقَ الْإِنْسَانَ ۝ عَلَّمَهُ الْبَيَانَ ۝﴾ (Kur'ân-ı rahmân öğretti. İnsanı o yarattı. Ona beyânı (anlama ve anlatmayı) öğretti.) ; ﴿وَإِنْ يَغُولُوا تَسْمَعُ لِقَوْلِهِمْ﴾ (Konuşurlarsa sözlerine kulak verirsin.) ; ﴿وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا﴾ (İnsanlardan öylesi vardır ki dünya hayatı konusundaki sözleri senin hoşuna gider.) ; ﴿فَإِذَا ذَهَبَ الْخَوْفُ سَلَفُوكُمْ بِالسِّنَةِ جَدَارٍ﴾ (Tehlike geçince de size sivri dillerini uzatırlar.); ﴿مَا صَرَّيْهُ لَكَ إِلَّا جَدَلًا بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ﴾ (Bu karşılaştırmayı sırf sana karşı çıkmış olmak için yapıyorlar. Onlar gerçekten inatçı bir muhalefet!) <https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/zuhruf-suresi-43/ayet-58/kuran-yolu-meali-5>.(Çevrimiçi: 14.11.2024).

² Şevki Dayf, **el-Belâga Tatavvurun ve Târihun**, Kahire, Dâru'l-Maârif,1983, 6.bsk., s. 9.

³ Dayf, **a.g.e.**, s.10,11; Abdülaziz Atîk, **Fî Târihi'l-Belâgati'l-Arabiyye**, Beyrut, Dâru'n-Nahda el-Arabiyye, s.8.

İslam dininin gelmesiyle beraber Arap dilinde en etkili kitap Kur'ân-ı Kerim inmiş, şiir ve hitabetin zirvesinde olan Araplara meydan okumuştur. Gerek lafzı gerekse manasıyla mucize olan Kur'ân-ı Kerim, dil bilimlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. İslâm'ın ilk dönemlerinden beri Kur'ân-ı Kerim'i daha iyi anlamak için büyük gayret sarfeden müslümanlar, Meâni'l-Kur'ân, Garîbu'l-Kur'ân, İ'râbu'l-Kur'ân adı altında filolojik çalışmalarla Kur'ân'ın gramer yönünü incelemişlerdir. Bu filolojik eserlerin yanı sıra kelâm alimleri de Kur'ân-ı Kerim'in dil açısından üstünlüğünü ve mucizesini vurgulamak için yazdığı eserlerde belâgate dair birçok konuyu ele almışlardır. Kelâm alimleri tarafından Kur'ân-ı Kerim'in incelenmesi mantık ilminin belâgat ilminin şekillenmesine katkı sağlamıştır. Ayrıca Sîbeveyhi'nin *el-Kitâb*'ı, Müberrid'in *el-Muktadab*'ı vb. ilk nahive dayalı eserlerde Kur'ân'ın nahvine yönelik bilgiler verilirken edebî sanatlar hususunda bilgiler de sunulmuştur. Bunların yanı sıra şiir ve edebiyat sâhasındaki ilk eserlerde gerek şiir gerekse ayetlerdeki belâgat sanatlarına dair bilgiler verilmiştir.⁴

Belâgat sözcüğü kelâmın fesahatli ve açık bir şekilde olması manasında masdar bir kelimedir. İstılahtaki anlamları ise meleke ve ilim olarak geçmektedir. Meleke anlamında belâgat, sözün fasih olmasıyla beraber muktezayı hale uygun olmasıdır. Belâgat ilmi Arap dili ve edebiyatında uzun bir gelişim süreci sonunda müstakil hale gelmiştir. Bir ilim dalı haline gelmeden önce de meleke olarak teşbih, mecâz, istiâre, takdim, tehîr, cinas, mutabakat vb. edebî sanatları kullanmak suretiyle şair, yazar ve hatiplerde ve hatta halkın dilinde mevcuttu.

İlim olarak ise düzgün ve yerinde söz söyleme metot ve kurallarını inceleyen belâgat , meânî, beyân ve bedî olmak üzere üç bölüme ayrılır.

3.1.MEÂNÎ

Meânî (المعنى) kelimesi, manâ (المعنى) kelimesinin çoğulu olup, manâ ise kendisiyle kastedilen şey anlamına gelmektedir. Edebiyat terimi olarak sözcüklerin

⁴ Ali Bulut, **Belâgat Meânî Beyân Bedî**, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2013, s.19,20.

sözün bağlamına uygun bir şekilde gelerek zihinde tasarlanan maksadın doğru bir şekilde ifade edilmesidir.⁵ Şairin ve yazarın mahareti, dilin söz varlığını bilinçli bir biçimde kullanıp, düşüncelerini ustaca betimlemesi ve fasih bir şekilde açıklayabilmesiyle ortaya çıkar. Dilin dehası ve ifade ediliş şekli, onun esnekliğinde gizli olup, ince anlamlar üzerine kuruludur. Örneğin isim cümlesinde haberi nekire yapmak bir duruma; marife yapmak başka bir duruma uygun olarak gelir. Yine cümle içerisinde “إِذَا” şart edatı mütekellimin sözünde kesinlik olduğunda, “إِنْ” şart edatı ise kesinlik olmadığında gelir.

3.1.1.Haber:

Bir yargı bildiren ve söylenildiğinde hakkında doğru ya da yanlış diye hüküm verebildiğimiz söze haber denir.⁶ Haber cümlesi, alıcının söylenen sözle ilgili zihninin hazır bulunuşluğuna uygun olarak ibtidâî haber, talebî haber, inkârî haber olmak üzere üç şekilde gelir:

3.1.1.1.İbtidâî Haber

Muhatap, haberin içerdiği yargı ile ilgili daha önceden herhangi bir fikre sahip değilse onu itiraz etmeden ya da kuşkuya kapılmadan kabul edebilecekse bu haber ibtidâî haberdir. Bu haberde pekiştirme yapılmaz.⁷ Örneğin Mütenebbî'nin Seyfüddevle için söylediği şu şiirde ibtidâî haberle kurulmuş bir ifade yer almaktadır:

وَتَكْمِلَةُ الْعَيْشِ الصِّبَا وَعَقِيْبِهِ وَغَايِبُ لَوْنِ الْعَارِضَيْنِ وَقَائِمُهُ⁸

*Hayatın tamamı, çocukluk,
ergenlik,*

*Şakaklardaki renklerin solması
ve ihtiyarlıktır.*

Yine şair, Seyfüddevle'yi övdüğü bir şiirinde muhatabına tekit edatları kullanmaksızın hitap ederek ibtidâî haber türüne başvurur:

⁵ Sa'düddin et-Teftâzânî, *el-Mutavvel Şerhu Telhîsi Miftâhi'l-Ulûm Belâgat İlimleri Meânî*, ed. Zekerîya Çelik, İstanbul, Litera Yayıncılık, 2019, C.I, s.100; Bulut, *a.g.e.*, s.51; Kerîm Mahmud Ebû Zeyd, *'İlmu'l-Me'ânî Dirâse ve Tahlîl*, Kahire, Mektebetü Vehbe, 1988, s.35.

⁶ Bulut, *a.g.e.*, s.94.

⁷ et-Teftâzânî, *a.g.e.*, C.I, s.141; 151; Ebu'l-Meâlî Celaleddin el-Hatîb Muhammed Kazvinî, *Telhîsu'l-Miftâh*, İstanbul, y.y., t.y., s. 23; Nusreddin Bolelli, *Belâgat Beyân Meânî Bedî İlimleri*, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, bs.3, 2001, s.174.

⁸ el-Ma'arrî, *a.g.e.*, C.III, s. 20.

الشَّمْسُ مِنْ حُسَّادِهِ وَالنَّصْرُ مِنْ قُرَنَائِهِ، وَالسَّيْفُ مِنْ أَسْمَائِهِ⁹

*Güneş, hasetçilerindendir;
zafer,*

*Akranlarındandır ve kılıç,
isimlerindendir.*

Şair, aşağıdaki şiirinde de tekit edatlarını kullanmayarak ibtidâî haber üslubuyla bir ifade kullanır:

شَيْبُ رَأْسِي وَذِلَّتِي وَنُحُولِي وَدُمُوعِي عَلَى هَوَاكَ شُهُودِي¹⁰

*Saçımın aklı, zelilliğim,
düşkünlüğüm*

*Ve gözyaşlarım, sana aşkıma
şahittir.*

Muhammed b. Zureyk et-Tarsûsî'yi övdüğü şiirinde memdûhunu bir saraya benzeten şair, kendisini de bu sarayda ikamet eden güzel bir kuşa benzeter. Şair, beyite ibtidâî haber cümlesiyle başlar:

خَيْرُ الطَّيُورِ عَلَى الْقُصُورِ وَشَرُّهَا يَأْوِي الْخَرَابَ وَيَسْكُنُ النَّاووسَا¹¹

*En hayırlı kuşlar, kasırlardadır
ve en fenâları*

*Harabelere sığınır ve
viranelerde yaşarlar.*

Şairin, Kâfûr'u hicvederken söylediği şu beyitte de ibtidâî haber cümlesiyle kurulmuş bir ifade yer alır:

سَادَاتُ كُلِّ أَنَاسٍ مِنْ نُفُوسِهِمْ وَسَادَةُ الْمُسْلِمِينَ الْأَعْبُدُ الْقَزَمُ¹²

*Bütün insanların liderleri, kendi
içlerindendir.*

*Ve müslümanların liderleri,
rezil kölelerdir.*

Şair Adududdevle'yi övdüğü şiirinde ise muhatabına söylediği şeyler hakkında onun kuşkusu ya da itirazı olmayacağını bilerek tekit edatı kullanmaksızın bir isnad kurar:

⁹ el-Berkûkî, a.g.e., c. I, s. 137.

¹⁰ A.e., C.II, s.43.

¹¹ el-Yâzicî, a.g.e. C.I, s.172.

¹² el-Berkûkî, a.g.e., C. IV, s. 281.

كُلُّ جَرِيحٍ تُرَجَى سَلَامَتُهُ إِلَّا فُؤَادًا دَهْنَتْهُ عَيْنَاهَا¹³

Her yaranın iyileşmesi umulur;

*Gözlerinin isabet ettiği bir
gönül dışında.*

İbtidâî haber cümlesine şairin “en hayırlı dostun bir kitap” olduğunu söylediği şu şiirini de örnek verebiliriz:

أَعَزُّ مَكَانٍ فِي الدُّنْيَا سَرَجُ سَابِجٍ وَخَيْرُ جَلِيسٍ فِي الزَّمَانِ كِتَابُ¹⁴

*Dünyada en şerefli mekân, bir
atın eğeridir.*

*Ve en hayırlı dost, bu zamanda
bir kitaptır.*

3.1.1.2. Talebî Haber:

Muhatabın zihninde haberin doğruluğuyla ilgili bir şüphe ya da tereddüt bulunursa, sözün sahibi bu şüpheyi gidermek adına bir pekiştirme ifadesi kullanarak sözü tamamlar, bu tür habere talebî haber denir.¹⁵ Örneğin Seyfûddeve’nin oğluna yazdığı mersiye’nin ilk beytinde Mütenebbî, evlat sevgisinin bir avuntu olduğunu ve güzellerle baş başa kalmanın sonunda insana bir sıkıntı vereceğini söyler. Şair ikinci beyitte ise söylediklerinin tecrübesiz bir insanın gelişigüzel sözleri olmadığını desteklemek için pekiştirme edatı kullanır:

هَلِ الْوَلَدُ الْمَحْبُوبُ إِلَّا تَعَلَّةٌ وَهَلْ خَلْوَةُ الْحَسَنَاءِ إِلَّا لَأْدَى الْبَعْلِ

وَقَدْ ذُقْتُ خَلْوَاءَ الْبَنِينَ عَلَى الصَّبَا فَلَا تَحْسِبْنِي قُلْتُ مَا قُلْتُ عَنْ جَهْلِ¹⁶

*Evlat sevgisi yalnızca bir avuntu
değil mi*

*Ve güzellerle halvet olmak dert
değil mi?*

*Şüphesiz tattım evlat sevgisini
gençliğimde*

*Zannetme ki söylediğim şeyi
söyledim cehaletle.*

¹³ el-Eflîlî, a.g.e., C.IV, s.257.

¹⁴ et-Tebrîzî, a.g.e., C.I, s.429.

¹⁵ Kazvînî, a.g.e., s.23; et-Teftâzânî, a.g.e., C.I, s.142; Bulut, a.g.e., s.56.

¹⁶ el-Eflîlî, a.g.e., C.I, s.244.

Fâtik b. Ebî Şucâ'nın vefatı üzerine yazdığı mersiyede ise merhûmun, savaşta en hızlı süvari olduğunu ancak ölümün daha süratli davrandığını söyleyen şair, tekit edatı kullanarak ifadeyi güçlendirir:

قَدْ كَانَ أَسْرَعَ فَارِسٍ فِي طَعْنَةٍ فَرَسًا، وَلَكِنَّ الْمَنِيَّةَ أَسْرَعَ¹⁷

*Şüphesiz en çevik süvariymiş
çarpmada*

*Lakin ölüm, daha da
süratliydi.*

Şair, Kâfûr için söylediği bir methiyede ise onu ülkesini besleyip büyüten ebeveynlere benzeterek onun mülkünü korumak için savaşmaktan çekinmeyeceğini ve ölümü göze alacağını belirtir. Esasen ölümün de kendisinden korkmayan bir cana musallat olmayacağını bununla birlikte korkan bir canı ise sağ bırakmayacağını kesin bir dille ifade eder:

وَأَنْتَ الَّذِي رَبَّيْتَ ذَا الْمُلْكِ مُرْضَعًا وَلَيْسَ لَهُ أُمٌّ سِوَاكَ وَلَا أَبٌ
لَقِيتَ الْقَنَّا عَنْهُ بِنَفْسٍ كَرِيمَةٍ إِلَى الْمَوْتِ فِي الْهَيْجَا مِنَ الْعَارِ تَهْرُبُ
وَقَدْ يَثْرُكُ النَّفْسَ الَّتِي لَا تَهَابُهُ وَيَخْتَرِمُ النَّفْسَ الَّتِي تَتَهَيَّبُ¹⁸

*Sensin, bu mülkü besleyip
büyüten;
Mızraklarla savundun onu;
şerefle
Şüphesiz ölüm, korkusuz bir
nefsi sağ bırakır,*

*Yok senden başka bir annesi ve
babası.
Ar edip, ölüme sığındın
muharebede.
Ve helâk eder kendisinden
korkanı.*

Seyfûddevlî'ye söylediği bir övgüde ise şair, halifenin “Seyfûddevlî” unvanını emire, onu kesinkes sınıdıktan sonra verdiğini söylemektedir:

إِنَّ الْخَلِيفَةَ لَمْ يُسَمِّكَ سَيفُهَا حَتَّى بَلَكَ فَكُنْتَ عَيْنَ الصَّارِمِ¹⁹

*Şüphesiz halife, “kılıcı” diye
çağırmadı sinayana dek seni,*

*Ve sen, ta kendisiydin keskin
kılıcın.*

¹⁷ el-Berkûkî, a.g.e., C.III, s.21.

¹⁸ et-Tebrîzî, a.g.e., C.I, s.413.

¹⁹ el-Ma'arrî, a.g.e., C.III, s.114.

Mütenebbî kendisini övdüğü bir şiirinde ise zamanın musibetlerinin onu çok iyi tanıdıklarını; dayanıklı mı yoksa zayıf mı olduğunu anlamak için onu epeydir çiğnediklerini söylemektedir. Şair, ifadeyi tekit edatıyla pekiştirerek muhatabının zihninden şüpheyi kaldırır:

إِنَّ نُيُوبَ الزَّمَانِ تَعْرِفُنِي أَنَا الَّذِي طَالَ عَجْمُهَا عُودِي²⁰

*Şüphesiz zamanın musibetleri,
bilir beni; Benim; onların, odununu
epeydir çiğnediği.*

3.1.1.3.İnkârî haber:

Muhatap, bildirilen haberin anlamını asla kabul etmiyorsa bu durumda muhatabın haline ve inkar derecesine göre sözü pekiştirmek için iki veya daha fazla pekiştirme edatı kullanılır. Buna inkârî haber denir.²¹ Örneğin Mütenebbî, Ali b. Ahmed el-Horasânî'ye söylediği aşağıdaki methiyede hem yemin ifadesi hem de tekit edatı kullanarak muhatabını kesin bir dille ikna etmeye çalışır:

قَدْ لَعَمْرِي أَقْصَرْتُ عَنْكَ وَالْوَفْ دِ اذِّحَامٍ وَلِلْعَطَايَا اذِّحَامٍ

خَفْتُ إِنْ صَرْتُ فِي يَمِينِكَ أَنْ تَأْ خُذْنِي فِ هِبَاتِكَ الْأَقْوَامِ²²

*Şüphesiz, Allah'a yemin olsun
ki kaçındım senden*

*Korktum, söz verdiğin şey olup
da*

*Ziyaretçilerinin ve
hediyelerinin izdihamı
yüzünden*

*Kavimlerin, beni hediyelerininle
götürmesinden.*

Şair Bedr b. Ammâr'a söylediği şiirde ise emirin yanından aceleyle ayrılışı için onun affına sığınır; memdûhundan asla kendisini kınamamasını ve elinde olmayan nedenlerden ötürü gitmek zorunda olduğunu kesin bir dille ifade eder. Şair, muhatabını ikna etmek için ifadede tekit nûnu, pekiştirme edatı ve muzahlaka lâmı²³ kullanır:

²⁰ el-Berkûkî, **a.g.e.**, C.I, s.386.

²¹ es-Seyyid Ahmed el-Hâşimî, **Cevâhiru'l-Belâğa fi'l-Me'âni ve'l-Beyân ve'l-Bedî'**, Beyrut, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, t.y., s.48; Bolelli, **a.g.e.**, s.177.

²² el-Ma'arrî, **a.g.e.**, C.II, s.230,231.

²³ İsim cümlesinin öncesinde inne pekiştirme edatı geldiğinde haberin başına gelerek anlamı kuvvetlendiren lâmdır. **Bkz.** Ahmed b. 'Abdunnûr el-Mâlikî, **Rasfü'l-Mebânî fi Şerhi Hurûfi'l-**

لَا تُنْكِرَنَّ رَجِيلِي عَنْكَ فِ عَجَلٍ فَإِنِّي لَرَجِيلِي غَيْرُ مُخْتَارٍ

وَرُبَّمَا فَارَقَ الْإِنْسَانُ مُهْجَتَهُ يَوْمَ الْوَعَى غَيْرَ قَالٍ خَشْيَةَ الْعَارِ²⁴

*Sakin kınama acele gidişimi
senden*

*Belki de terk etmeli ruhunu
insan,*

*Şüphesiz ben seçmedim
ayrılığımı.*

*Savaş günü haya edip can
korkusundan.*

Ninesinin vefatı üzerine kaleme aldığı mersiye de geçen şu beyitte ise şair kavmini över, tekit edatı ve muzahlaka lââmı kullanarak ona vurgu yapar, savaşta cesaretlerinden dolayı ruhlarının et ve kemiğin içine yerleşmeyi küçümsediğini söyler:

وَإِنِّي لِمِنْ قَوْمٍ كَانَتْ نُفُوسُنَا بِهَا أَتَفَتْ أَنْ تَسْكُنَ اللَّحْمَ وَالْعَظْمَا²⁵

*Şüphesiz ben, öyle bir
kavimdenim ki ruhlarımız âdetâ*

*Orada (savaşta) et ve kemikte
yerleşmeyi küçümser.*

Ali b. Ahmet b. Âmir el-Antâkî'yi övdüğü şiirinde ise şair, memdûhunun semaya bile erişse hakkı olan değeri tam anlamıyla elde etmiş olmayacağını tekitli bir ifadeyle dillendirir:

وَإِنِّي وَإِنْ نِلْتِ السَّمَاءَ لَعَالِمٌ بِأَنَّكَ مَا نِلْتِ الَّذِي يُوجِبُ الْقَدْرَ²⁶

*Şüphesiz ben, gökyüzüne de
erişsen, çok iyi biliyorum ki*

*Sen şüphesiz gereken değeri
elde etmedin.*

Bedr b. Ammâr'ın meclisinde söylediği şu şiirde ise şair, Mudar kabilesinin emir sayesinde iftihar ettiğini söylemektedir. Şair anlamı güçlendirmek için tekit edatları kullanarak, övünmeyi giyilen bir elbiseye benzeter:

إِنَّ الْأَمِيرَ، أَدَامَ اللَّهُ دَوْلَتَهُ، لَفَاخِرُ كُسَيْتٍ فَخْرًا بِهِ مُضَرٌ²⁷

*Şüphesiz emir, Allah onun
devletini daim kalsın, övünür.*

*Onunla Mudar'a övgü
giydirilmiştir.*

Me'ânî, thk. Ahmed Muhammed el-Harrât, Şam, Dârü'l-Kalem, 1985, s.308,309; Bulut, a.g.e., s.56.

²⁴ el-'Ukberî, a.g.e., C.II, s.141.

²⁵ el-Berkûkî, a.g.e., C.IV, s.235.

²⁶ A.e., C.II, s.263.

²⁷ el-Ma'arrî, a.g.e., C.II, s.216.

3.1.2.İnşâ:

Sözlükte bir şeyi icat etmek veya ortaya koymak anlamlarına gelir.²⁸ Bir belâgat terimi olarak ise hakkında doğru ya da yanlış diye hüküm vermemizin mümkün olmadığı sözdür.²⁹ İnşâ, talebî ve gayri- talebî olmak üzere iki çeşittir.³⁰

3.1.2.1.Talebî İnşâ:

Yapılması ve olması istenenleri ya da istenmeyenleri talep etmek, bir çağrıya cevap vermek ya da nefsin istediği bir şeyi dilemek maksadıyla söylenen inşâ cümleleridir. Talebî İnşâ, emir, nehiy, soru, temenni ve nidâ olmak üzere beş kısımdır.³¹

3.1.2.1.1.Emir:

Muhatabımızdan ya da huzurda bulunmayan üçüncü şahıstan bir fiilin meydana gelmesini talep etmektir.³² Örneğin Mütenebbî'nin aşağıdaki şiirinde şair, sevgilisinden önce beklemesini, sonra da onun ilk bakışıyla zarar gördüğü için ikinci bir bakışla kendisine olan borcunu ödemesini ister:

قَفِي تَغْرَمَ الْأُولَى مِنَ اللَّحْظِ مُهْجَتِي بِثَانِيَةٍ، وَالْمُتْلَفِ الشَّيْءَ غَارْمُهُ³³

*Bekle! İlk bakışın diyetini öde
ruhuma!*

*Zira bir şeyi öldüren, öder
onun diyetini.*

Şair aşağıdaki şiirinde ise Seyfüddevle'ye büyük orduların kendisiyle yakınlık kurduğu kimse diye hitap ederek onun ardı arkası kesilmeyen fütuhatlarına işaret eder ve aralarındaki uzaklığı kaldırmasını ister:

أَزَلِ الْوَحْشَةَ الَّتِي عِنْدَنَا يَا مَنْ بِهِ يَأْتِسُ الْخَمِيسُ الْهَامُ³⁴

Kaldır aramızdaki ıraklığı!

*Ey kendisiyle şanlı orduların
ünsiyet kurduğu!*

²⁸ İsmail Durmuş, “İnşâ”, **DİA**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000, C. XXII, s.334.

²⁹ Teftâzânî, **a.g.e.**, C.I, s.631; Abdüsselam Muhammed Harun, **el-Esâlibü'l-İnşâiyye**, Beyrut, Dâru'l-Cil, 1990, 36.

³⁰ Kazvînî, **a.g.e.**, s.130.

³¹ et-Teftâzânî, **a.g.e.**, s.633.

³² **A.e.**, C.I, s.674.

³³ el-Berkûkî, **a.g.e.**, C.IV, s.47.

³⁴ el-Eflilî, **a.g.e.**, C.I, s.176.

Seyfûddeve'nin Antakya'dan ayrılmak üzereyken, söylediği kasidede ise emirin gitmek için acele etmemesini ve kalışıyla kendilerine bir ikramda bulunmasını ister:

رُوَيْدَكَ أَيُّهَا الْمَلِكُ الْجَلِيلُ تَأَيَّ وَغَدَّةً مِّمَّا تُنِيلُ³⁵

Kal ey şanı yüce emir!

*Acele etme de onu (kalışını)
bize sunduğun nimetlerden bil!*

Seyfûddeve hastalığa yakalanıp bir müddet ata binmeyi bırakınca Mütenebbî, emirine yeniden atları sürüp gazvelere çıkmasını ve eski itiyadına geri dönmesini söyleyen bir şiir nazmeder:

أَجْرَ الْجِيَادِ عَلَى مَا كُنْتَ مُجْرِيهَا وَخُذْ بِنَفْسِكَ فِي أَخْلَاقِكَ الْأَوَّلِ³⁶

*Sür atları daha önce yaptığın
gibi*

*Ve kendini önceki tabiatın
üzere çevir!*

Mütenebbî aşağıdaki şiirinde de Seyfûddeve'ye hitap ederek onun yüzünden üzerine tasallut olan rakiplerinin kıskançlıklarını yok etmesini, kendisinininkilerden başka şiirlerle övülürse kendisini taltif etmesini zira diğer şairlerin onun şiirlerindeki hayal ve mana unsurlarını çaldığını ima eder. Şair son beyitte ise en güçlü şiir kendisine ait olduğu için emirinin onun sesinden başka bütün sesleri dinlemeyi bırakmasını rica eder:

أَزَلْ حَسَدَ الْحَسَادِ عَنِّي بِكَبَرِهِمْ فَأَنْتَ الَّذِي صَايَرْتَهُمْ لِي حُسَدًا!

أَجْزَيْ إِذَا أَنْشَدْتَ مَدْحًا فَأَيُّمَا بِشِعْرِي أَتَاكَ الْمَادِحُونَ مُرَدَّدًا!

وَدَغَ كُلَّ صَوْتٍ بَعْدَ صَوْتِي فَإِنِّي أَنَا الصَّائِحُ الْمَخِيُّ وَالْآخِرُ الصَّدَى³⁷

*Hasetçilerin kinini gider benden
zelil ederek onları!*

*Taltif et beni şayet bir şiirle
övülürsen!*

*Ve bırak bütün sedaları benim
sesimden başka!*

*Zira sensin onları bana hasetçi
kılan.*

*Zira benim şiirimle geldi sana
övgüleri tekrar eden.*

*Başkaları akisken, benim, gür
sedayla seslenen.*

³⁵ el-Berkûkî, a.g.e., C.III, s.136.

³⁶ el-Eflîlî, a.g.e., C.I, s.227.

³⁷ el-Eflîlî, a.g.e., C.II, s.202,203; İsmail Rusuhî Ankaravî, **Miftâhu'l-Belâga ve Misbâhu'l-Fesâha**, İstanbul, Tasvir-i Efkar Matbaası, s.49.

Mütenebbî başka bir şiirinde de Seyfûddeve'ye hitap ederek kendisine karşı ayaklanan bedevî kabileleri affetmesini zira mücrimi bağışlamanın da bir çeşit kınama olduğunu belirtir:

تَرْفُقُ أَيُّهَا الْمَوْلى عَلَيْهِمْ فَإِنَّ الرِّفْقَ بِالْجَانِى عِتَابٌ³⁸

*Merhamet et onlara ey
efendimiz!*

*Şüphesiz mücrimi bağışlamak
bir çeşit kınamadır.*

Aşağıdaki şiirinde de Seyfûddeve'ye hitap eden şair, kendisinin tabiatını atına, mızrağına, kılıcına ve devesine sormasını isteyerek cesaretine vurgu yapar:

سَلِّ عَنْ سَبْرَتِي فَرَسِي وَرُمَحِي وَسَيِّفِي وَالْهَمْلَةَ الرِّفَاقًا³⁹

*Benim sîretimi sor atıma,
mızrağıma,*

*Ve kılıcıma ve hafif ve çevik
deveye!*

Mütenebbî Mısır'da bulunduğu sırada Seyfûddeve'nin meclisinde bir topluluk kendisi hakkında öldüğü haberini duyurur. Bu duruma oldukça içerleyen şair bir şiir kaleme alır ve şiirde topluluğa hitap eder, onların hızlı develerle uzaklaşmalarını zira bundan böyle aralarındaki her uzaklığın kendisi için bir güven teşkil ettiğini söyler:

تَحَمَّلُوا حَمَلَكُمْ كُلُّ نَاجِيَةٍ فَكُلُّ بَيْنٍ عَلَيَّ الْيَوْمَ مُؤْتَمَنٌ⁴⁰

*Uzaklaşın! Götürsün sizi süratli
develer!*

*Zira bugün her uzaklık benim
için eman.*

3.1.2.1.2.Nehiy:

Muhatabımız ya da huzurda bulunmayan üçüncü şahıstan bir fiilin yapılmamasını istemek ya da onu yapmayı yasaklamaktır.⁴¹ Nehiy yasaklama haricinde dua, iltimas (istek) temenni, tehdit, kınama, ümitsiz bırakma, küçümseme,

³⁸ Sâhib b. 'Abbâd, **a.g.e.**, s.169.

³⁹ el-Eflîlî, **a.g.e.**, C.I, s.271.

⁴⁰ İbn Sîde, **a.g.e.**, s.291

⁴¹ et-Teftâzânî, **a.g.e.**, CI, s. 679; Bulut, **a.g.e.**, s. 67.

akıbeti bildirme ve irşâd gibi anlamlarda kullanılabilir.⁴² Örneğin aşağıdaki şiirin ilk beytinde Mütenebbî, cömertlik sahibi hâmisini bulduktan sonra başka bir hâmi için arayışa girmemesini kesin bir dille kendisine emreder. İkinci mısra da ise muhatabına yönelen şair onun da gerçek şairi bulduktan sonra başkalarının şiirlerine aldırış etmemesini ister. Şair nehiyi, ilk beyitte irşâd ve yasaklama anlamlarında ikinci beyitte istek anlamlarında kullanır:

لَا تَطْلُبَنَّ كَرِيماً بَعْدَ رُؤْيَيْهِ إِنَّ الْكَرَامَ بِأَسْخَاهُمْ يَدَا خُتِمُوا
وَلَا تُبَالِ بِشِعْرِ بَعْدَ شَاعِرِهِ قَدْ أَفْسَدَ الْقَوْلُ حَتَّى أَحْمَدَ الصَّمَمِ⁴³

*Dileme kerem sahibini;
gördükten sonra onu!*

*Zira cömertlik, onların elleriyle
son buldu.*

*Ve aldırma şairinden sonra bir
şiire!*

*Zira ayağa düştü kelim, ta ki
sağırlık övüldü.*

Seyfüddevle'nin kölesinin ölümü üzerine söylediği mersiye'nin aşağıdaki beytinde şair, emirin yaşadığı olayların kendisini de etkilediği için yani emiri üzüldüğünde kendisi de üzüleceği için Allah'tan ona bir üzüntü vermemesini nehiy edatıyla temenni eder:

لَا تُحْزِنُ اللَّهُ الْأَمِيرَ فَإِنِّي لَأُخْذُ مِنْ حَالَاتِهِ بِنَصِيبِ⁴⁴

*Üzüntü vermesin Allah emire !
Şüphesiz ben,*

*Onun hallerinden alırım
nasibimi.*

Mütenebbî'nin hikmet içerikli aşağıdaki şiirinde ise muhataba seslenilerek bir saygınlık kazanmak için malının tamamının yitirilmeyip, tasarruf edilmesi aksi takdirde malla sıkı ilişkisi olan saygınlığın da yitirileceği söylenerek nehy edatı akıbeti bildirmek anlamında kullanılır:

فَلَا يَنْحَلِلْ فِي الْمَجْدِ مَلِكٌ كُلُّهُ فَيَنْحَلَّ مَجْدٌ كَانَ بِالْمَالِ عَقْدُهُ
وَدَبَّرَهُ تَدْبِيرَ الَّذِي الْمَجْدُ كَفُّهُ إِذَا حَارَبَ الْأَعْدَاءَ وَالْمَالُ زَنْدُهُ⁴⁵

⁴² Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-Ulûm Belâgat*, ed. Zekeriya Çelik, İstanbul, Litera Yayıncılık, 2017, s.348; Abdurrahman Hasan Habenke el-Meydânî, *el-Belâgatü'l-'Arabiyye Üsûsühâ ve 'Ulûmuhâ ve Funûnuhâ*, C.I, s.228; Bolelli, *a.g.e.*, s. 212.

⁴³ el-Ma'arrî, *a.g.e.*, C.III, s.560.

⁴⁴ el-Berkûkî, *a.g.e.*, C.I, s. 174.

⁴⁵ el-Vâhidî, *a.g.e.*, C.III, s.1736.

*Bitirme malının tümünü, şeref
uğrunda!*

*Yoksa malla akdi olan şeref
yitirilir.*

*Tasarruf et onu ki şeref
ayasıdır insanın*

*Ve malı, düşmanla harp
ettiğinde, pazusu.*

Şair hikmet içerikli bir başka şiirinde ise bir insanın her ne kadar sevgisini sunmuş olsa bile kendisini kıskanan bir hasetçiden sevgi beklememesini söyleyerek böyle bir karşılığın imkansız olduğuna işaret eder. Şair nehiy cümlesiyle muhatabına ikazda bulunur:

وَلَا تَطْمَعَنَّ مِنْ حَاسِدٍ فِي مَوَدَّةٍ وَإِنْ كُنْتَ تُبْدِيهَا لَهُ وَتُنِيلُ⁴⁶

*Şayet sevgini göstermiş ve
sunmuş olsan da*

*Sakın bir hasetçinin sevgisini
umma!*

Seyfüddevle'nin "Gazvetü'l-Musîba" adı verilen savaşta ağır yenilgiye uğraması sonucunda şairin söylediği şiirde, Rumlar tarafından esir alınan müslümanlar, küçümsenir; son nefesini vermek üzere olan ve bir hayat emaresi taşımayan ölümlere benzetilir. Rum askerleri ise ancak ölümlere hücum edebilen çakallar gibidir. Şair şiirde "zannetmeyin" fiiliyle nehiyi küçümseme anlamında kullanır:

فَلَيْسَ يَأْكُلُ إِلَّا الْمَيِّتَ الضَّئِبُ لَا تَحْسَبُوا مَنْ أَسْرَضْتُمْ كَانَ ذَا رَمَقٍ⁴⁷

*Zannetmeyin ki esir
ettiklerinizde hayat emaresi
vardı*

*Çakallar da zira ancak ölümleri
yerler.*

Şairin Kâfûr'u hicvettiği عِيدٌ بِأَيِّ حَالٍ عُدْتَ يَا عِيدُ (Bayram hangi hal ile döndün?) matlaı ile başlayan şiirinin aşağıdaki beytinde ise nehiy cümlesi sebepleri açıklanarak yasaklama anlamında kullanılır:

إِنَّ الْعَبِيدَ لَأَنْجَاسٌ مَنَاجِدُ لَا تَشْتَرِ الْعَبْدَ إِلَّا وَالْعَصَا مَعَهُ⁴⁸

*Sopanı almadan, köleyi satın
alma!*

*Köleler necistir, hayırsızdır
zira.*

⁴⁶ el-Berkûkî, a.g.e., C.III, s.230.

⁴⁷ el-Ma'arrî, a.g.e., C.III, s.188.

⁴⁸ A.e., C.IV, s.173

Şairin Seyfüddevle için söylediği bir methiyesinde ise “aşık bir kimsenin kınanmamasını aksi takdirde kınayan kişinin durumunun da onun durumuna benzeyebileceği” söylenerek nehiy ifadesi akıbeti bildirme anlamında gelir:

لَا تَعْزِلِ الْمُشْتَقَّ فِي أَشْوَاقِهِ حَتَّى يَكُونَ حَشَاكَ فِي أَحْسَائِهِ⁴⁹

*Kınama hasreti yüzünden hasret
çeken!*

Şair muhatabına nehiy ifadesiyle seslendiği şiirinde ise Seyfûddevlle'nin, savaş meydanı şiddetlenip, orduların kanlarına bulandığında korkusuzca ve kendinden emin bir şekilde gülümseyişini asla inkar etmemesini söyleyerek hâmisinin cesaretini ima eder:

فَلَا تَسْتَنْكِرَنَّ لَهُ ابْتِسَاماً إِذَا فَهَقَ الْمَكْرُ دِمَاءً وَضَاقاً⁵⁰

*Sakin inkâr etme onun güllüşünü Harp meydanı kanla dolup
taştığında!*

3.1.2.1.3.İstifham:

Arapçada استِفْهَم kelimesi daha önce bilmediğimiz bir hususta bilgi talep etmek için soru sormak anlamına gelir.⁵¹ İstifhâm üslûbu için اَئِىَ, مَنْ, مَا, أَيُّ, كَيْفَ, مَتَى, هَلْ, أَ gibi edatlar kullanılır. Mütenebbî'nin şiirlerinde soru edatları sıklıkla kullanılarak soru sorma belirgin bir üslûp özelliği olarak karşımıza çıkar. Örneğin aşağıdaki şiirinde şair أَيُّ edatını kullanarak Arap ya da Acem olmayan bir şairin hâmisinin huzurunda hangi sözcüklerle şiir söyleyebileceğini sorarak onu küçümser:

بِأَيِّ لَفْظٍ يَقُولُ الشَّعْرَ زَعِيفَةً تَجُوزُ عِنْدَكَ لَا عُرْبُ وَلَا عَجَمٌ؟⁵²

*Hangi lafızla şiir söylüyor
uğursuz*

⁴⁹ el-Eflîlî, **a.g.e.**, C.II, s.126.

⁵⁰ el-‘Ukberî, **a.g.e.**, C.II, s.294.

⁵¹ es-Sekkâkî, **a.g.e.**, s.333.

⁵² el-Berkûkî, **a.g.e.**, C.IV, s.90.

Şairin aşağıdaki şiirinde ise sevgilinin yurdunun hangi aşığın kanlı gözyaşlarını döktüğünü sevgilinin kafilesinin ise hangi kalbi hasret içerisinde bıraktığını bilmediklerine sitem edilerek soru üslûbu olumsuzluk anlamında kullanılır:

أَيُّدِي الرَّبْعِ أَيُّ دَمٍ أَرَاكَ وَأَيُّ قُلُوبٍ هَذَا الرُّكْبِ شَاقًّا؟⁵³

*Sevgilinin yurdu bilir mi hangi Ve bu kafilenin hangi kalbini
kanı akıttığını? hasret içinde bıraktığını?*

Maarî'nin şerhinde nakledildiği üzere Seyfüddeve'nin Meyyâfarikin'de olduğu sırada şiddetli bir rüzgar esip onun için kurulan çadırı uçurmuş ve insanlar bunu uğursuzluğa yormuştur. Mütenebbî insanların bu olayı abartmalarını küçümseyen bir şiir kaleme almıştır. Şair şiirin ilk beytine insanların bir çadırı kınamalarının makul olup olmadığını ve Seyfüddeve gibi kaderi ve kazayı kuşatabilen bir şahsiyetin kaderini bir çadırın tayin edip edemeyeceğini sorarak başlar. Şair çadırı kınayanların o çadıra âdetâ “Neden yüzüğünün kaşı Yezbül dağı değil?” diye sormadıklarını söyleyerek ondan bir beklenti içerisine girmeleriyle dalga geçer. Şair “Seyfüddeve'nin cömertlikte denize benzeyen avuçlarının üzerinde bir çadırın nasıl yükselebileceğini” sorarak bir binanın temelini ıslak bir zemin üzerinde yükselemeyeceğine işaret eder. Son beyitte ise Hristiyanların onları badirelerle mi korkuttuğunu, Seyfüddeve'nin ordularının yıldızlar gibi olduğunu badirelerin de o yıldızlara ait burçlar olduğunu söyler.⁵⁴ Şair, soru üslubu ile kurduğu şiirinde insanlar arasında yayılan bu uğursuz düşünceleri hayretle karşılayarak bir yandan da soruların cevabını verir:

أَيُنْفَعُ فِي الْخَيْمَةِ الْعُدْلُ؟ وَتَشْمَلُ مَنْ دَهَرَهَا يَشْمَلُ
وَتَعْلُو الَّذِي زُحُلٌ تَحْتَهُ مُحَالٌ لَعَمْرُكَ مَا تُسْأَلُ
فَلِمَ لَا تَلُومُ الَّذِي لَأَمَهَا؟ وَمَا فَصُّ خَاتَمِهِ يَنْدُبُ
وَكَيْفَ تُقُومُ عَلَى رَاحَةٍ؟ كَأَنَّ الْبَحَارَ لَهَا أَنْمَلُ
أَبَالْعَمَرَاتِ تُوعِدُنَا النَّصَارَى وَنَحْنُ نُجُومُهَا وَهِيَ الْبُرُوجُ!⁵⁵

⁵³ el-Eflîlî, a.g.e., C.I, s.269.

⁵⁴ el-Ma'arrî, a.g.e., C.III, s.162.

⁵⁵ A.e., C.III, s. 162,163.

*Makul mü kınayıcıların bir
çadırı kınamaları?*

*Onun kazasını kuşatanı o hiç
kuşatabilir mi?*

*Çoban yıldızı onun altındayken
üzerinde yükselebilir mi?*

*Muhaldır yemin olsun ki ondan
istenen şey.*

*Sen, onu kınayan; yüzüğünün
kaşı
O çadır, nasıl bir ayanın üzerine
dikilsin?*

*Neden Yezbül dağı değil diye
kınıyorsun.
Âdeta deryalar orada
parmaklarının boğumları*

*Badirelerle mi korkutuyor
Nasranîler bizi?*

*Biz o badirelerin yıldızlarıyız
onlarsa burçları.*

Aşağıdaki şiirinde ise Mütenebbî, “Şerefi omuzundan atıp onu nasıl talep edeceğini kılıcı kınında bırakıp nasıl hayır umacağını” sorarak, saygınlığın cesaretle elde edilebilecek bir mefhum olduğuna işaret eder:

وَأَتْرُكُ الْغَيْثَ فِي غِمْدِي وَأَتَجْعَلُ⁵⁶ أَلَطْرُحُ الْمَجْدَ عَنْ كَتْفِي وَأَطْلُبُهُ؟

*Şerefi omuzumdan atıp da onu
talep mi edeyim?*

*Kılıcı kınımda bırakıp da hayır
mı umayım?*

Şairin aşağıdaki şiirinin ilk beytinde ise sevgi bahsine gelindiğinde bir tedbiri ve kararı kalmayan akıllı bir insanın kınayıcılar tarafından ne zamana dek kınanacağı sorulur. İkinci beyitte ise yine soru üslubuyla üzerini âdeta bir yola dönüştürdükleri halde yanağının gözyaşlarını nasıl inkar ettiğine ve sevgili için aşığın duyduğu üzüntünün ilk kez mi olduğuna hayret edilir:

وَلَا رَأَى فِي الْخُبِّ لِلْعَاقِلِ إِلَّامَ طَمَاعِيَةِ الْعَاذِلِ

جَرَتْ مِنْهُ فِي مَسْأَلِكِ سَائِلِ أَيْنُكِرُ خَدَيِ دُمُوعِي وَقَدْ

وَأَوَّلُ حُزْنٍ عَلَى رَاحِلِ⁵⁷ أَوَّلُ دَمْعٍ جَرَى فَوْقَهُ؟

*Ne zamana dek kınayıcının
kına arzusu?*

*Akıllının yok ki tedbiri sevgi
bahsinde.*

⁵⁶ A.e., C.III, s.178.

⁵⁷ el-Berkûkî, a.g.e., C.III, s.152

Yanağım, gözyaşlarımı inkâr mı ediyor?

Şüphesiz dökülmüşlerdi revân olunan bir yol gibi üzerine.

O sanki ilk gözyaşı mı akan üzerine

Ve ilk hüznümü ki giden bir sevgiliye?

Mütenebbî, aşağıdaki şiirinde zamanın hallerinden yakınır, mevcut iki durumun en iyisinin bile övülecek hiçbir tarafı olmadığını söyleyerek inkâr bildiren bir soru cümlesiyle ifadeyi güçlendirir:

أَحْمَدُ حَالِيهِ غَيْرُ مَحْمُودٍ⁵⁸

فَمَا تُرَجِّى النَّفْسُ مِنْ زَمَنِ

Ne umsun ki nefisler, zamandan?

İki halden en iyisi, değil övülesi.

Mütenebbî, aşağıdaki şiirinde ise, methiye konulu bir kaside söylendiğinde ilk bölümün nesib olduğunu ancak bununla birlikte her nesib şiiri söyleyen kimsenin aşık olup olmadığını sorar:

أَكُلُّ فَصِيحٍ قَالَ شِعْراً مُتَيْمٌ⁵⁹

إِذَا كَانَ مَذْحُجٌ فَالنَّسِيبُ الْمُقَدَّمُ

Bir methiye söylendiğinde ilk faslı nesibtir

Her şiir söyleyen fasih, sevdalı kimse midir?

Şairin Seyfüddevle'nin oğlunun ölümü üzerine söylediği mersiye'nin aşağıdaki şiirinde ise evlat sevgisinin dünyada bir avuntu ve güzellerle yalnız kalmanın daha sonra insana sıkıntı verecek bir yük olduğu tahrir anlamında kullanılarak sorulur:

وَهَلْ خَلَوَةُ الْحَسَنَاءِ إِلَّا أَدَى الْبِغْلِ⁶⁰

هَلِ الْوَلَدُ الْمَحْبُوبُ إِلَّا تَعَلَّةٌ

Şirin bir evlat ancak bir avuntu değil mi?

Güzellerle yalnız kalmak bir eziyet değil mi?

⁵⁸ el-Ma'arrî, a.g.e., C.III, s.130

⁵⁹ A.e., C.III, s.149.

⁶⁰ el-Berkûkî, a.g.e., C.III, s.178; el-Ma'arrî, a.g.e., C.III, s. 116.

3.1.2.1.4.Temenni:

Talebî inşânın bölümlerinden biri de temennidir. Temenni bir şeyin meydana gelmesini istek yoluyla talep etmektir. Temenni için أَلَيْتَ (keşke) kelimesi kullanılmaktadır. Temenni cümlelerinde talep edilen şeyin mümkün olması zarurî değildir.⁶¹

Mütenebbî'nin şiirlerinde temenni ifadeleri bir üslup özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin şair, Seyfüddevle'ye sunduğu bir kasidesinin nesib bölümünde aşıkların sevgisinin onlar arasında adilce dağıtılmasını diler. Böylece her kalp taşıyabileceği kadar sevgiyi yükleyecek ve daha fazla acı çekmeyecektir:

فَلَيْتَ هَوَى الْأَجْبَةِ كَانَ عَدْلًا فَحَمَلَنَّ كُلَّ قَلْبٍ مَا أَطَاقَ⁶²

*Keşke aşıkların sevgisi adil
olsaydı da*

*Her kalbe taşıyabileceği
kadarını yükleyeydi.*

Şair Seyfüddevle için kurulan çadırın şiddetli bir rüzgar sebebiyle uçmasıyla insanların bunu uğursuzluğa yormaları üzerine söylediği şiirinde onların çadırın yıkılmasına bir anlam yüklemelerine kızar.⁶³ Şiirin aşağıdaki beytinde ise Seyfüddevle'nin, ciddiyetini ülkesindeki insanlara taşıyabilecekleri kadar dağıtmasını diler:

فَلَيْتَ وَقَارَكَ فَرَّقْتَهُ وَحَمَلْتَ أَرْضَكَ مَا تَحْمِلُ!⁶⁴

Keşke dağıtsan vakarını,

*Ve yüklesen ülkeni
taşıyabileceği miktarını!*

Mütenebbî, Seyfüddevle'ye söylediği bir başka şiirinde emirlerin insanlara derecelerine göre ihsanda bulunmalarını temenni eder. Böylece seviyece düşük olanlar ondan bir nasibini alamazlar. Şair şiirde derece bakımından düşük olanlarla diğer şairleri ima eder ve onların Seyfüddevle'den caizeler almamasını diler:

⁶¹ et-Teftâzânî, a.g.e., C.I, s.634; es-Sekkâkî, a.g.e., s.332.

⁶² A.e., C.III, s.40.

⁶³ A.e., C.III, s.163.

⁶⁴ el-Berkûkî, a.g.e., C.III, s.193.

لَيْتَ الْمُلُوكَ عَلَى الْأَقْدَارِ مُعْطِيَةً فَلَمْ يَكُنْ لِنَتِي عِنْدَهَا طَمَعٌ⁶⁵

*Keşke melikler derecelere göre
ihşan etseydi*

*O zaman alçakların onda bir
beklentileri olmazdı.*

Mütenebbî, Seyfûddeve'nin meclisinde söylediği meşhur mim kafiyeli şiirinde, Seyfûddeve'yi kendisine şimşekler gönderen bir buluta benzeterek sitemde bulunur. Diğer şairlere yağmurlarını sunan emirin kendi üzerine saldıgı şimşekleri onlara göndermesini diler:

لَيْتَ الْعَمَامَ الَّذِي عِنْدِي صَوَاعِفُهُ يُزِيلُهُنَّ إِلَى مَنْ عِنْدَهُ الدِّيمُ⁶⁶

*Keşke bende çakanları olan
bulut*

*Onları kendisinde yağmurları
olanlara defetseydi.*

Mütenebbî, aşağıdaki şiirin ilk mısraında Seyfûddeve için söylenmiş methiyelerin onun erdemlerini tam anlamıyla tarif edebilmelerini temenni eder. İkinci mısra da ise Câhiliye döneminde yaşamış ve saygınlığıyla ilgili Araplar arasında deyimleşmiş “أَعَزُّ مِنْ كُلِّبِ بْنِ وَائِلٍ” (Kuleyb b. Vâil'den bile daha şerefli) sözünün sahibi Kuleyb'in ve Câhiliye dönemindeki diğer asilzadelerin daha ne zamana kadar övgüyle anılacaklarını söyler. Çünkü şaire göre Kuleyb ve diğerlerinin saygınlığı Seyfûddeve'nin saygınlığı yanında önemsizdir:

لَيْتَ الْمَذَائِحَ تَسْتَوْفِي مَنَاقِبَهُ فَمَا كُلِّبٌ وَأَهْلُ الْأَعْصُرِ الْأَوَّلِ؟!⁶⁷

*Keşke methiyeler onun
erdemlerinin hakkını
verebilseydi.*

*Kuleyb ve önceki asırların
ahalisi nedir ki?*

Mütenebbî başka bir şiirinde de Seyfûddeve'nin kendisiyle sarayındaki diğer şairler arasındaki ayırımı apaçık görebilmesi için temennide bulunur:

لَعَلَّ لِسَيفِ الدَّوْلَةِ الْقَرْمِ هَبَّةٌ يَعْيشُ بِهَا حَقٌّ وَيَهْلِكُ بَاطِلٌ⁶⁸

⁶⁵ el-Eflîlî, a.g.e., C.I, s.361.

⁶⁶ A.e., C.II, s.53.

⁶⁷ el-Ma'arrî, a.g.e., C.III, s.274.

⁶⁸ el-Berkûkî, a.g.e., C.III, s.238.

*Umulur ki soylu Seyfûddevlê
feraset sahibidir*

*İhya olur hak orada ve helak
olur bâtil!*

Seyfûddevlê'ye söylediği bir başka methiyede ise şair, emirin babası Ebu'l-Heycâ'nın daha uzun süre yaşamasını ve onun, Arap kabilelerini Tedmür'ün arkasındaki ıssız çöllere sürüklediğini görmesini arzu eder:

فَلَيْتَ أَبَا الْهَيْجَاءِ يَرَى خَلْفَ تَدْمُرٍ طَوَالَ الْعَوَالِي فِي طَوَالِ السَّمَالِقِ⁶⁹

*Ne olurdu Ebu'l-Heycâ göreydi
Tedmür'ün arkasında*

*Uçsuz bucaksız çöllerdeki
uzun mızrakları.*

Mütenebbî, Mısır'da olduğu dönemde Kâfûr'un ona verdiği valilik sözünü kendisine bir kasideyle hatırlatır. Kasidenin aşağıdaki beytinde hâmisinden Halep'ten Mısır'a yaptığı zahmetli yolculuktaki şiddetli sıcağı ve keskin soğuğu, gündüze ve geceye sormasını ister. Onların dile gelip de bu sorulara cevap verebilmelerini dileyen şair, katlandığı bu zorlu yolculuğun mukafaatını ima yoluyla Kâfûr'dan talep eder:

أَلَا لَيْتَ يَوْمَ السَّيْرِ يُخْبِرُ حَرُّهُ فَتَسْأَلُهُ وَاللَّيْلُ يُخْبِرُ بَرُّهُ⁷⁰

*Ah keşke ona sorsan da anlatsa
yürüdüğümüz gün hararetini*

Ve anlatsa ayazını gecesi.

Mısır'dan ayrıldıktan sonra Kâfûr'u hicvettiği aşağıdaki şiirinde ise sevdikleriyle aralarında çok uzun mesafeler olduğunu söyleyen şair eski hâmisi Kâfûr'la böylesine uzun mesafelerin olmasını diler:

أَمَّا الْأَجَبَةُ فَالْبَيْدَاءُ دُونَهُمْ فَلَيْتَ دُونَكَ بَيْدًا دُونَهَا بَيْدًا⁷¹

*Sevgiliye gelince, çöller var
aramızda*

*Keşke seninle katedilmez çöller
olsa aramızda!*

Mütenebbî Tâhir b. el-Hüseyin el-Alevî'yi övdüğü aşağıdaki şiirinde ise dostlarıyla arasına giren uzaklığın felaketlerle arasında olmasını diler:

فَيَا لَيْتَ مَا بَيْنِي وَبَيْنَ أَجَبَتِي مَنِ الْبُعْدِ مَا بَيْنِي وَبَيْنَ الْمَصَائِبِ⁷²

⁶⁹ el-'Ukberî, a.g.e., C. II, s.323.

⁷⁰ el-Ma'arrî, a.g.e., C.IV, s.67.

⁷¹ el-Eflilî, a.g.e., C.IV, s.86.

⁷² el-'Ukberî, a.g.e., C.I, s.149.

*Ah ne olurdu dostlarımla
aramızdaki uzaklık*

*Musibetlerle aramızda
bulunsaydı.*

Mütenebbî Seyfüddevle'yi övdüğü bir şiirinde ise onun bir hedefi belirlediğinde o hedefin âdeta yaralı bir av gibi önüne serildiğini, hiçbir şey için “keşke benim olsa” demek zorunda kalmadığını söyler:

ثُمَّ سِي الْأَمَانِي صَرَغِي دُونَ مَبْلَغِهِ فَمَا يَقُولُ لِشَيْءٍ لَّيْتُ ذَلِكَ لِي⁷³

*Yere serilir hedefler ona
varmadan;*

*“Keşke o benim olsa” demez
herhangi bir şey için.*

3.1.2.1.5.Nida:

Sözlükte çağırma anlamına gelen kelime, edebî bir ıstılah olarak اَدْعُو (çağırıyorum) fiilinin yerine geçen bir edatla mütekellimin, muhatabından kendisine yönelmesini talep etmesidir.⁷⁴ Örneğin şair Seyfüddevle'nin meclisinde söylediği mimiyyesinde emirine seslenerek sitem eder. Onun rakipleriyle aralarındaki kavgada hüküm sahibi olduğunu bununla birlikte kendisi dışındaki herkese adaletle muamele eden Seyfüddevle'nin kendisine ise düşmanlık beslediğini söyler:

يَا أَعْدَلَ النَّاسِ إِلَّا فِي مُعَامَلَتِي فِيكَ الْخِصَامُ وَأَنْتَ الْخِصْمُ وَالْحَكْمُ!⁷⁵

*Ey bana muamelesi dışında
insanların en adaletlisi*

*Düşmanlık sende hem
düşmansın hem de hüküm sahibi*

Şair aynı kasidenin devamında yeniden Seyfüddevle'ye seslenir, ondan ayrılmamanın kendisine ağır geldiğini ve sonrasında bulacağı tek şeyin yokluk olduğunu bildirir:

يَا مَنْ يَعْزُّ عَلَيْنَا أَنْ نُفَارِقَهُمْ وَجَدَانَا كُلَّ شَيْءٍ بَعْدَكُمْ عَدَمٌ⁷⁶

⁷³ A.e., C.III, s.81.

⁷⁴ ‘Abdurrahman Habenneke, a.g.e., s.240; Bolelli, a.g.e., 240; Bulut, a.g.e., s.78.

⁷⁵ el-Ma‘arrî, a.g.e., C. III, s.252.

⁷⁶ el-Berkukî, a.g.e., C.IV, s.87.

*Ey kendisinden ayrılışımız
ağrımıza giden!*

*Sizden sonra bulduğumuz her
şey yokluk.*

Seyfüddevle'nin annesinin vefatı üzerine söylediği mersiyyede şair emire nida edatıyla seslenerek sabır ile teselli bulup yardım dilemesini, ondaki sabrın dağlarda bile bulunmadığını dile getirir:

أَسَيْفَ الدَّوْلَةِ اسْتَئْجِدْ بِصَبْرِ وَأَيْنَ بِمِثْلِ صَبْرِكَ لِلْجِبَالِ!؟⁷⁷

*Ey Seyfüddevle sabır ile yardım
dile !*

*Dağlarda senin sabrın gibisi
nerede?*

Şair aşağıdaki şiirinde ise gökyüzündeki aya seslenir, onun kendi simasını memdûhunun simasına benzeterek övündüğünü bununla birlikte onun memdûhunun simasıyla benzeşmediklerini söyler:

يَا أَيُّهَا الْقَمَرَ الْمُبَاهِي وَجْهَهُ لَا تُكْذِبَنَّ فَلَسْتُ مِنْ أَشْكَالِهِ⁷⁸

Ey simasıyla övünen kamer!

*Yalan söyleme! Sen değilsin
onun benzerlerinden biri.*

Mütenebbî aşağıdaki şiirinde de Seyfüddevle'ye hitap eder, başka meliklerin kendilerini korumak için askerlerine ihtiyaç duyduklarını onun ise askerlerinin canı için kendi canına ihtiyaç duyduğunu yani kendini onlara feda ettiğini söyler:

كُلُّ يُرِيدُ رَجَالَهُ لِحَيَاتِهِ يَا مَنْ يُرِيدُ حَيَاتَهُ لِرَجَالِهِ⁷⁹

*Her kimse canı için muhtaçtır
adamlarına*

*Ey adamları için canına
muhtaç olan kimse!*

Mütenebbî, Ramazan Bayramını tebrik etme münasebetiyle Seyfüddevle'ye yazdığı şiirinde emirine seslenir, onun nezdinde zamanın, henüz otları çiğnenmemiş taze bir bahçe ve huylarının da o zamanın yani bahçenin çiçekleri olduğunu söyler:

⁷⁷ el-Eflîlî, a.g.e., C. I, s.195.

⁷⁸ el-Berkûkî, a.g.e., C.III, s.187.

⁷⁹ el-Ma'arrî, a.g.e., C.III, s. 113.

مَا الدَّهْرُ عِنْدَكَ إِلَّا رَوْضَةٌ أَثْفُ يَا مَنْ شَمَائِلُهُ فِي دَهْرِهِ زَهْرٌ⁸⁰

*Zaman, senin nezdinde otları Ey huyları o zamanda çiçek
taze bir bahçeden başkası değil! olan kimse!*

Hicri 344 yılında Seyfüddevle'ye ateşkes talebiyle Tarsus, Ezne ve Massîsa'dan süvariler gelir ve içlerinde Rum elçisi de bulunmaktadır. Mütenebbî, onların girişi sırasında Seyfüddevle'yi överek şiirini okumuştur. Şair şiirinde Seyfüddevle'ye seslenir onu savaşın musahibi olarak çağırır. Bununla birlikte Seyfüddevle'nin savaşı yorgun bıraktığını bu yüzden kılıçların kınına geri konması ve atların dizginlerinin çözülmesi için bir ara verilmesini söyler:

أَذَا الْحَرْبِ قَدْ أَثْعَبَتْهَا فَالَهُ سَاعَةٌ لِيُغَمَدَ نَصْلٌ أَوْ يُحَلَّ جِزَامٌ⁸¹

*Ey muharebenin dostu! Şüphesiz Kılıçlar kınına konsun ve
yordun onu, bir vakit bırak da dizginler çözülsün!*

Mütenebbî, Seyfüddevle'nin küçük kızkardeşinin vefatı üzerine yazdığı mersiyesinin aşağıdaki beytinde "Ey halkın meliki" diyerek emirine seslenir, onun halkın ölümü ya da yaşamı konusunda hüküm verdiğini; dilediğini şereflendirerek dilediğini de alçalttığını söyler:

يَا مَلِيكَ الْوَرَى الْمَفْرَقَ مَحْيَا وَمَمَاتًا فِيهِمْ وَعِزًّا وَذُلًّا⁸²

*Ey halkın meliki! Onların Ölümü ve dirimi, izzeti ve
arasında zilleti paylaştıran!*

Şair mersiyesinin devamında Seyfüddevle'yi övmeye devam eder, ona faziletleriyle akılları kamaştıran diye hitap eder, tarif edilmekle anlatılamayacağını öyle ki zihnini yorgun düşürdüğünü söyler:

أَيُّهَا الْبَاهِرُ الْعُقُولَ فَمَا يُدْ رَكَ وَصَفًا أَثْعَبَتْ فِكْرِي فَمَهْلًا⁸³

⁸⁰ A.e., C.III, s. 366.

⁸¹ <http://www.almotanabbi.com/searchPoems.do?pager.offset=0&searchQuery=%D8%A3%D8%B0%D8%A7+%D8%A7%D9%84%D8%AD%D8%B1%D8%A8+&searchType=keywords&searchDomain=poems&letterId=0&x=0&y=0> (Çevrimiçi: 15.07.2024)

⁸² el-Ma'arrî, a.g.e., C.III, s.498.

⁸³ el-Eflilî, a.g.e., C.II, s.337.

*Ey akılları kamaştıran, idrak
olunmazsın vasfetmekle*

*Sarf ettin düşüncemi; acele
etme!*

3.1.3.Kasr:

Lügatte hapsetmek, kuşatmak, kısaltmak, daraltmak, engel olmak gibi manalara gelen kasr, belâgatte ise bir ifade içerisinde bir kelimenin ya da kelime öbeğinin diğer bir kelime ya da kelime öbeğine tahsis edilmesi ve yalnızca onu belirtmesi anlamına gelir.⁸⁴ Örneğin Mütenebbî'nin Seyfûddeve için söylediği aşağıdaki şiirinde kasr üslûbuyla kurulmuş bir ifade bulunmaktadır. Şair Seyfûddeve'ye hitap ederek, kılıcın kesmekten başka hiçbir eylemi olmadığını kendisininse lakabının kılıç olmasıyla beraber, kendisine gelenlere ihsanda bulunduğu ve insanları bir araya getirmekle pek çok erdemleri olduğunu söyler:

وَأَنْتَ الْقَاطِعُ الْبَرِّ الْوَصُولُ⁸⁵ وَمَا لِسَيْفٍ إِلَّا الْقَطْعُ فِعْلٌ

*Kılıcın kesmekten başka fiili
yoktur.*

*Sen ise keser, teberri eder ve
kavuşturursun*

Mütenebbî gençlik yıllarında söylediği ve toplumdaki insanları eleştirdiği aşağıdaki şiirinde ise Nahle beldesindeki durumunu Mesih'in Yahudiler arasında kalmasına benzetir:

كَمْ مَقَامِ الْمَسِيحِ بَيْنَ الْيَهُودِ⁸⁶ مَا مَقَامِي بِأَرْضِ نَخْلَةَ إِلَّا

*Mesih'in Yahudiler içinde
kalmasından başka*

*Bir şey değildir Nahle'de
kalışım.*

Şair Kâfûr'un yeni yaptırdığı evini tebrik etmek için söylediği şiirin ilk beytinde tebrikleşmelerin ancak aynı mevkidekiler ya da uzaktaki insanlarla yakınlık kurmak isteyenler için olduğunu söyleyerek kasr üslûbunu kullanır:

⁸⁴ İsmail Durmuş, "Hasr", *DİA*, İstanbul, 1997, C.XVI, s.392; Bulut, *a.g.e.*, s.124.

⁸⁵ el-Ma'arrî, *a.g.e.*, C.III, s. 38.

⁸⁶ *A.e.*, C.I, s.76.

إِنَّمَا التَّهْنِئَاتُ لِلْكَفَاءِ وَلِمَنْ يَتَّبِي مِنَ الْبُعْدَاءِ⁸⁷

*Tebrikleşme ancak mevkidaşlar
içindir,*

*Ve uzaktakilere yakınlık
kuranlar içindir.*

Şair aşağıdaki şiirinde ise kasr üslubuyla dostlar arasındaki samimi arkadaşlığın ancak birbirlerinin kalpleriyle hissedebilen ve birbirlerinden başkasını görmeyen gözlerle mümkün olabileceğini söyler:

مَا الْخِلُّ إِلَّا مَنْ أَوْدُ بِقَلْبِهِ وَأَرَى بِطَرْفٍ لَا يَرَى بِسِوَاهِ⁸⁸

*Arkadaş ancak onun yüreğiyle
sevdiğim,*

*Onun dışındakini görmeyen bir
bakışla gördüğüm kişidir.*

Şucâ b. Muhammed b. Abdülaziz b. Rıza et-Tâî'yi övdüğü şiirinin aşağıdaki beytinde ise şair kasr üslûbuyla hâmisinin yokluğundan beri Münbiç'in ancak uyumayan bir gözbebeğine benzediğini ifade eder. Hâmisinin yüzü ise Münbiç'in gözleri için bir uyku ve sürmedir:

مَا مُنْبِجٌ مُذْ غَبَّتْ إِلَّا مُقْلَةٌ سَهَدَتْ وَوَجْهَكَ نَوْمُهَا وَالْإِيمِدُ⁸⁹

*Uyumayan bir gözbebeğidir
ancak Münbiç yokluğundan beri*

*Senin yüzünse onun uykusu ve
sürmesi.*

Şair aşağıdaki şiirinde ise halkların ancak hükümdarlara göre belli olacağı, hükümdarları Acem olan Arapların asla kurtuluşa ermeyecekleri kasr üslûbuyla ifade edilir:

وَأِنَّمَا النَّاسُ بِالْمُلُوكِ وَمَا تُفْلِحُ غَرْبٌ مُلُوكُهَا عَجَمٌ⁹⁰

*Hükümdarlarına göredir ancak
halklar*

*Felah bulmaz melikleri Acem
olan Araplar.*

⁸⁷ A.e., C.IV, s.35.

⁸⁸ Ebu'l-Feth Osman b. Cinnî, *el-Fethü'l-Vehbî 'alâ Müşkilâti'l-Mütenebbî*, haz. Muhsin Gıyâd, Bağdat, Matba'atu'l-Cumhuriyye, 1973, s.28; el-Ma'arrî, *a.g.e.*, C.III, s. 317.

⁸⁹ A.e., C.I, s.181.

⁹⁰ A.e., C.I, s.181.

Şairin aşağıdaki şiirinde ise kasr üslûbuyla atlar tecrübe edilmediğinde sayıca fazla görünen ancak denendiğinde ise nadir olduğu anlaşılan bir arkadaşına benzetilir:

وَمَا الْخَيْلُ إِلَّا كَالصَّدِيقِ قَلِيلَةٌ وَإِنْ كَثُرَتْ فِي عَيْنٍ مَنْ لَا يُجَرِّبُ⁹¹

At ancak nadir bir arkadaş gibidir:

Onu sinamayanın gözünde çok olsa bile

Mütenebbî'nin kadınlar ve aşk ile ilgili düşüncelerini serdettiği aşağıdaki şiirinde ise aşk kavramı kasr üslubuyla şairin dilinden kısaca tanımlanır. Şaire göre aşk ancak geçici bir heves ve aldanmadır ve onunla cilveleşecek olanlar kadın değil ancak mızraklardır:

وَلِلْخُودِ مِثْلِي سَاعَةً ثُمَّ بَيْنَنَا فَلَاةٌ إِلَى غَيْرِ الْإِقَاءِ تُجَابُ

وَمَا الْعِشْقُ إِلَّا غَرَّةٌ وَطَمَاعَةٌ يُعَرِّضُ قَلْبُ نَفْسَهُ فَتُصَابُ

تَرْكُنَا لِأَطْرَافِ الْقَنَا كُلِّ شَهْوَةٍ فَلَيْسَ لَنَا إِلَّا بِهِنَّ لِعَابُ⁹²

Körpe güzelden muradım sadece bir anlıktır;

Ardından onunla aramda tekrar görüşmeksizin katedilecek çöller vardır.

Aşk, bir heves ve aldanmadan başka bir şey değildir

Aşğın kalbi tehlikeye atılır ve musibete uğrar.

Mızrakların çalımları için terk ettik her arzuyu

Bizimle onlardan başka cilveleşecek kimse değildir.

Mütenebbî aşağıdaki şiirinde ise atalarıyla değil kendi zatıyla övüneceğini ve kavmiyle değil kavminin bizzat kendisiyle yüceleceğini kasr üslubuyla ifade eder:

لَا بِقَوْمِي شَرَفْتُ بَلْ شَرَفُوا بِي وَبِنَفْسِي فَخَرْتُ لَا بِجُودِي⁹³

Kavmimle yücelmedim ben; zatımla şeref buldu onlar;

Atalarım da övünmedim, kendi özümledir iftihar.

⁹¹ el-Ma'arrî, a.g.e., C.IV, s. 104.

⁹² A.e., C.IV, s.150.

⁹³ el-Ma'arrî, a.g.e., C.I, s. 81.

3.1.4.Îcâz:

Sözü kısaltmak, hülâsa etmek gibi manalara gelen îcâz, bir belâgat terimi olarak kastedilen bir anlamı az lafız ya da harf kullanarak söyleme sanatıdır.⁹⁴Bir düşüncüyü ya da olguyu en etkili ve güzel biçimde serdetmek için sözdeki haşv ve fazlalıkların atılması ve dikkatin anlam üzerinde yoğunlaşması sûretiyle yapılan îcâz, Mütenebbî'nin de şiirlerinde oldukça sık başvurduğu bir üslûp biçimidir. Şair ince bir dikkat isteyen ve yoğun anlamlar içeren vecîz söz niteliğinde pek çok beyit inşâ etmiştir. Örneğin Seyfûddeve'nin bir gazve için Antakya'dan ayrılması üzerine söylediği şiirin aşağıdaki beytinde, yüksek ideallerin ve hedeflerin özveri ve fedakarlık gerektirdiği; büyük işler yapmaya niyetlenen insanların onları başarmak adına gösterdiği gayretlerinin bedenlerini yorup tüketceği anlatılmak istenir. Şair, şart cümlesiyle kurduğu ifadede bu düşüncüyü îcâzlı bir biçimde ifade eder:

وَإِذَا كَانَتِ النَّفُوسُ كِبَارًا تَعَبَتْ فِي مُرَادِهَا الْأَجْسَامَ⁹⁵

Şayet olursa yüce himmetler

Yorulur muradıyla bedenler.

Îcâz, îcâz-ı hazif ve îcâz-ı kısar olmak üzere iki kısma ayrılır.

3.1.4.1.Îcâz-ı hazif:

İfadenin gramatikal bağlamında cümlede bulunması gerekli unsurların ve sarf açısından kelimeye yer alması gerekli harflerin düşürüldüğü halde anlam bütünlüğünün bozulmadığı îcâz türüdür. Örneğin Mütenebbî'nin Muhammed b. Zureyk et-Tarsûsî'yi övdüğü şiirin aşağıdaki beytinde, en hayırlı kuşların saraylarda en kötülerinin de harabelere sığınıp mezarlıklarda kaldığı belirtilir. “En hayırlı kuşlar saraylardadır” ifadesinde harf-i cerin müteallakı olan “yaşarlar” ya da “yuva yaparlar” fiili hafzedildiğinden beyitte hazif yoluyla yapılmış bir îcâz vardır. Beyitte anlatılmak

⁹⁴ Ebu'l-Meâlî Celaleddin el-Hatîb Muhammed Kazvinî, *Telhîsu'l-Miftâh*, İstanbul, y.y., t.y., s. 28; Ebû İdris İmam Müeyyed Billah Yahya b. Hamza b. Ali b. İbrahim Hüseyini Müeyyed Billah, *et-Tırâzü'l-Mütezzamin li'l-Esrâri'l-Belâga ve 'Ulûmi Hakâiki'l-Îcâz*, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1982, C.III, s. 316 ; Yekta Saraç, “Îcâz”, *DİA*, 2000, İstanbul, C.XXI, s.392.

⁹⁵ Ebû Mansûr Seâlibî, *el-Îcâz ve'l-Îcâz*, Beyrut, Dâru's-Sa'âb, t.y., s.213.

istenen düşünce, Mütenebbî gibi iyi şairlerin saraya benzetilen memdûhunun yanında ikamet edeceği, diğer şairlerin ise harabelere benzeyen başka hâmilerin yanında kalacağıdır. Beyitte hem kinaye hem de îcâz vardır:

خَيْرُ الطُّيُورِ عَلَى الْقُصُورِ، وَشَرُّهَا يَأْوِي الْخِرَابَ وَيَسْكُنُ النَّائِسَ⁹⁶

*En hayırlı kuşlar saraylarda, ve Harabelere sığınıp lahitlerde
en kötülerini yaşarlar.*

Şairin aşağıdaki şiirinde ise insanlar arasında onlara benzeyen bazı mahlûkların bulunduğu, bunların yaşamlarının ölümüne ölümünün de yaşamlarına benzediği yani varlıklarının ya da yokluklarının hiçbir anlam ifade etmediği anlatılır. Şiirin bir başka anlamı ise insanlar arasında kendilerine ne fayda ne de zarar verecek bazı durumların olduğu, bu yüzden yaşamlarının ve ölümünün birbirine eşit olduğu şeklindedir. Şair ikinci mısradaki “تَدُورُ” fiilini hazfettiği için şiirde îcâz-ı hazif vardır:

فِي النَّاسِ أَمْثَلُ تَدُورُ حَيَاتِهَا كَمَمَاتِهَا وَمَمَاتِهَا كَحَيَاتِهَا⁹⁷

*İnsanların arasında benzerleri Ölümleri gibi ve ölümleri
vardır ki hayatları, hayatları gibi deveran eder.*

Mütenebbî'nin aşağıdaki şiirinde insanın düşmanının gözyaşlarına asla aldanmaması gerektiği bilakis affettiği bir düşmandan gelebilecek bir zarara karşı kendi nefesine merhamet etmesi söylenir. Yani insan zamanı varken düşmanını ortadan kaldırmalıdır aksi takdirde yok etmediği düşmanı güçlenip palazlandığında onun merhametini kötüye kullanacak ve kendisine daha şiddetli bir şekilde saldıracaktır. Şair, hikmet içerikli ve derin anlamlar içeren bu düşünceyi az sözcükle kısaca ifade eder ve son mısradaki تَرَحَّمْ fiilinin mefûlü olan هُ (onu) zamirini düşürerek hazf yoluyla îcâz yapar:

لَا يَخْدَعَنَّكَ مِنْ عَدُوِّكَ نَمْعُهُ وَارْحَمْ شَبَابَكَ مِنْ عَدُوِّ تَرَحَّمْ⁹⁸

*Sakin aldatmasın seni Gençliğine yan merhamet ettiğin
düşmanının gözyaşı bir düşmandan !*

⁹⁶ İsmail b. ‘Abbâd, a.g.e., s.25.

⁹⁷ A.e., s. 31.

⁹⁸ <http://www.almotanabbi.com/searchPoems.do?pager.offset=0&searchQuery=%D9%84%D8%A7+%D9%8A%D8%AE%D8%AF%D8%B9%D9%86%D9%83&searchType=keywords&searchDomain=poeams&letterId=0&x=0&y=0> (Çevrimiçi: 08.06.2024)

Şairin aşağıdaki şiirinde ise genç bir insanın yüzündeki güzelliğin, şayet mizacı ve ahlakına yansımadıysa tek başına bir anlam ve değer taşımadığı anlatılmak istenir. Şair ikinci mısradaki *إِذَا لَمْ يَكُنْ فِي طَبْعِهِ وَالْخَلَائِقِ* (Şayet bulunmadıysa tabiatında ve ahlakında) ibaresinde, fâil olan *ذَلِكَ الْحُسْنُ* (o güzellik) terkibi düşürülerek îcâz-ı hazif yapılmıştır:

وَمَا الْحُسْنُ فِي وَجْهِ الْفَتَى شَرْفًا لَهُ إِذَا لَمْ يَكُنْ فِي طَبْعِهِ وَالْخَلَائِقِ⁹⁹

*Gencin yüzündeki güzellik bir
şeref değildir ona*

*Şayet bulunmadıysa tabiatında
ve ahlakında.*

3.1.4.2.Îcâz-ı kısar:

Cümlelerin unsurlarından herhangi birisini düşürmeden kısa ve öz bir ifade içerisine anlamca zengin bir düşünceyi yerleştirmektir. Örneğin Mütenebbî'nin Adududdevle'nin halasının vefatı üzerine kaleme aldığı mersiye'nin aşağıdaki beytinde insanın kendisine yapılan bir haksızlık ya da zulüm karşısında herhangi bir eylemde bulunmayarak barışçıl bir tutum sergilemesinin husûmet ettiğinde ifrâta varması kadar zararlı boyutları olabilen bir durum olduğu belirtilir. Şair, yoruma ve tartışmaya açık derin bir mevzûdaki düşüncesini kısaca ifade eder:

وَعَايَةَ الْمُفْرِطِ فِي سِلْمِهِ كَغَايَةَ الْمُفْرِطِ فِي حَرْبِهِ¹⁰⁰

Uysallıkta mübalağa etmek,

*Düşmanlıkta en son kerteye
varmak gibidir.*

Aynı şiirin bir başka beytinde ise insanların hayatlarında neyle meşgul olurlarsa hayatlarının o şekilde son bulacağı; koyun çobanının hayvanlarını güderken cehaletiyle birlikte, ünlü hekim Galen'in ise hekimlik yaptığı sırada öleceği veciz bir ifadeyle anlatılır:

⁹⁹ İsmail b. 'Abbâd, a.g.e., s. 51.

¹⁰⁰ <http://www.almotanabbi.com/searchPoems.do;jsessionid=UFLBr3nwjtKROsZJNS54XIL2.undefine d?pager.offset=0&searchQuery=%D9%88%D8%BA%D8%A7%D9%8A%D8%A9+%D8%A7%D9%84%D9%85%D9%81%D8%B1%D8%B7&searchType=keywords&searchDomain=poems&letterId=0&x=0&y=0> (Çevrimiçi :05.05.2024)

يَمُوتُ رَاعِي الضَّأْنِ فِي جَهْلِهِ وَمَوْتُهُ جَالِيئُوسٌ فِي طَبِّهِ¹⁰¹

Ölür koyun çobanı cehaletinde, Câlinus'un ölümü tababetinde.

Şairin Kâfûr'u övdüğü aşağıdaki şiirinde ise memdûhuna yöneldiğinde diğer memdûhlarıyla artık görüşmesine gerek kalmadığı belirtilerek, deryaya yönelen kimsenin sâkileri arkasında bırakacağı söylenir. Şair, şiirde Kâfûr'u bir deryaya benzetirken onun hem cömertliğine hem de zenginliğine diğer memdûhları sâkilere benzeterek de onların cimriliği ve fakirliklerine işaret eder. Beyitte ahenk unsurlarıyla birlikte az sözle çok manalar ifade edildiği için îcâz vardır:

قَوَاصِدَ كَافُورٍ تَوَارِكَ غَيْرَهُ وَمَنْ فَصَدَ الْبَحْرَ اسْتَقَلَّ سَوَاقِيَا¹⁰²

*Kâfûr'a yönelen, terkeder
başkasını;*

*Kasteden deryaya, bırakır
sâkinin kırbasını.*

Mütenebbî'nin h. 348 yılında Mısır'da humma hastalığına yakalandığı sırada söylediği şiirin aşağıdaki beytinde ise bir işi başarmaya zihnen ve bedenlen muktedir olduğu halde onu erteleyen ve yarım bırakan insanlar ayıplanır; akıl ve yeteneklerini yeterince kullanmadıkları ve tembellik ettikleri için yerilirler:

وَلَمْ أَرَ فِي عُيُوبِ النَّاسِ شَيْئاً كَنَقْصِ الْقَادِرِينَ عَلَى التَّمَامِ¹⁰³

*Yetirebilenlerin yarım
bırakmalarına benzer*

*Bir kusur görmedim insanların
ayıplarında.*

Şairin nevrûz bayramı münasebetiyle Ebu'l-Fadl İbnü'l-'Amîd'i tebrik ettiği¹⁰⁴ şiirin aşağıdaki beytinde ise İbnü'l-'Amîd'in çok yönlü entelektüel kişiliği övülmektedir. Edebiyat, gramer, tefsir, fıkıh, mantık, felsefe gibi sosyal bilimlerin yanı sıra hendese, mekanik, astronomi, ve meteoroloji bilimlerine de aşina olan İbnü'l-'Amîd için Mütenebbî, "Dili Arapçadır, düşüncesi felsefedir ve bayramları Fars'tır" diyerek îcâzlı bir ifade kullanmıştır:

¹⁰¹ el-Berkûkî, a.g.e., C.I, s.337.

¹⁰² el-Ma'arrî, a.g.e., C.IV, s. 24.

¹⁰³ <http://www.almotanabbi.com/poemPage.do?pageId=477> (Çevrimiçi : 06.06.2024) ;Maarri, a.g.e., C.IV, s. 139.

¹⁰⁴ A.e., C.IV, s. 291.

عَرَبِيٌّ لِسَانُهُ، فَلَسَفِيٌّ رَأْيُهُ فَارِسِيَّةً أَغْيَاذُهُ¹⁰⁵

Arapça lisanı, felsefe mütalaası Farisî bayramları...

Şairin Şi'b Buvân beldesini betimlediği şu şiirinde ise Şi'b Buvân, Süleyman peygamberin tercümanla gezebileceği ve cinlerin oyun alanı olan bir yer olarak kısaca tarif edilir. Şair, Adududdevle'nin Şiraz'daki sarayına giderken yolu üzerinde uğradığı, iki dağın arasında yer alan ve ormanlarla kaplı bu beldede iç içe geçmiş sık ağaçlar yüzünden¹⁰⁶ insanları göremeyip yalnızca seslerini işitir bununla birlikte lisanları farklı olduğundan söylediklerini anlamlandıramayıp onları cinlere ve Şi'b Buvân'ı da cinlerin oyun alanına benzetir. Bununla birlikte kuşların ve diğer hayvanların dillerini bilmesine ve onlarla konuşabilmesine rağmen Süleyman peygamber dahi dillerindeki kapalılık yüzünden Şi'b Buvân'da ancak tercümanla gezebilir. Şair, bu beyitte îcâzlı bir ifade kurarak az sözcükle zihnimizde detaylı bir imge oluşturur:

مَلَأِبُ جَنَّةٍ لَوْ سَارَ فِيهَا سُلَيْمَانُ لَسَارَ بِتَرْجُمَانٍ¹⁰⁷

Uğrak yeridir cinlerin şayet Tercümanla gezerdi Süleyman yürüyseydi orada

Şairin aşağıdaki şiirinde ise Rumların, Seyfüddevle'nin orduları tarafından esir alınmak endişesiyle evlenmedikleri, öldürülür korkusuyla çocuk yapmadıkları, yağma edilir diye mal biriktirmedikleri ve yakılır diye ekin ekmedikleri söylenir. Şair Seyfüddevle'nin ordularının Rum şehirlerine sık sık düzenlediği baskınlar nedeniyle onların yaşadıkları psikolojik durumları îcâzlı bir üslupla ifade eder:

لِلسَّبْيِ مَا نَكْحُوا، وَالْقَتْلِ مَا وَلَدُوا وَالنَّهْبِ مَا جَمَعُوا، وَالنَّارِ مَا زَرَعُوا¹⁰⁸

Esirlikten ötürü evlenmediler ve Yağma endişesiyle biriktirmediler, ateşe verilir diye ekmediler.

¹⁰⁵ el-Vâhidî, a.g.e., C.IV, s.1983.

¹⁰⁶ el-Ma'arrî, a.g.e., C.IV, s. 338.

¹⁰⁷ el-Berkûkî, a.g.e., C.IV, s.384.

¹⁰⁸ el-Ma'arrî, a.g.e., C.III, s. 180.

Mütenebbî, aşağıdaki şiirde yer alan isim cümlelerinde mübtedâ konumundaki işaret zamirlerini hazfederek kısa ve öz bir biçimde Halep'ten ayrıldığı için yaşadığı pişmanlığı ifade eder:

فِرَاقٌ وَمَنْ فَارَقْتُ غَيْرُ مُدَمِّمٍ وَأَلَمْ وَمَنْ يَمَّمْتُ خَيْرُ مُيَمِّمٍ¹⁰⁹

*Bir ayrılık ki değil; ayrıldığım
kabahatli*

*Ve bir yöneliş ki yöneldiğim en
iyisi.*

Mütenebbî, şiirlerinde incelikle işlenmiş, anlamı derinleştiren ve etkileyici bir ifadeyi hedefleyen bir şairdir. Onun şiirlerinde sıkça rastanan îcâz, sözün özüne odaklanarak fazlalıklardan kaçınma ve anlamı en etkili biçimde ifade etme vazifesini gören bir üslup özelliği olarak karşımıza çıkar.

3.1.5.İtnâb:

İtnâb sözlük anlamı olarak bir yerde uzun süre kalmak, uzun çadır ipleri, develerin yürüyüşleri sırasında birbirlerinin peşine dizilmeleri, rüzgarın şiddetle eserek toz kaldırması, ağacın kökleri¹¹⁰ gibi anlamlara gelmektedir.

Belâgat terimi olarak itnâb, sözdeki anlam kapalılığını açıklayarak onu iki biçimde göstermek, mübâlağa yaparak ifadeyi pekiştirip güzelleştirmek ya da ifadeye bir fayda sağlamak gibi amaçlarla düşünceyi daha fazla lafızla söylemek anlamına gelir.¹¹¹ Bununla birlikte fazla olan sözcüklerin anlama bir katkısı yoksa buna da haşv denir. İtnâb pek çok kısma ayrılır, Mütenebbî'nin şiiri üzerinden itnâbın türlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

¹⁰⁹ el-Berkûkî, a.g.e., C.IV, s. 263.

¹¹⁰ İsmail Durmuş, "İtnâb", **DİA**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999, C.XIX, s.219.

¹¹¹ Ebû Hâmid Bahâüddin Ahmed b. 'Ali b. 'Abdilkâfi es-Sübkî, 'Arûsu'l-Efrâh fî Şerhi Telhîsi'l-Miftâh, Haz. Halîl İbrahim Halîl, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2001, C.I, s.85; el-Hâşimî, a.g.e., s.181; Ömer b. 'Alevî b. Ebî Bekr el-Kâf, el-Belâga el-Me'ânî el-Beyân el-Bedî', Dâru'l-Minhâc, 2003, 2.bsk., s.228; Şerefüddin Hüseyin b. Muhammed et-Tîbî, Kitâbu't-Tibyân fî 'İlmi'l-Me'ânî ve'l-Bedî' ve'l-Beyân, Haz. Hâdî Atiye Matar Hilâlî, Beyrut, 1987, s.145.

3.1.5.1.Zikru'l-Hâs Bade'l-Âm:

Genel bir ifadenin kapsamındaki bir ögenin önemini belirtmek için, bir atıf sûretiyle özel bir ifade içerisinde zikredilmesidir.¹¹² Örneğin Mütenebbî'nin Seyfûddeve'nin h.337 yılında ölen annesine yazdığı mersiye'nin aşağıdaki beytinde emirin annesi öncelikle bir insan olarak diğer insanlara daha sonra ise seçkinliğiyle miske benzetilir. Beyitte genel bir durumdan söz edildikten sonra özel bir duruma işaret edildiğinden Zikru'l-Hâs Ba'de'l-Âm yoluyla yapılmış bir itnâb türü bulunmaktadır:

فَإِنَّ الْمِسْكَ بَعْضُ دَمِ الْعَرَالِ ¹¹³	فَإِنَّ تَفِيقَ الْأَنَامِ وَأَنْتَ مِنْهُمْ
<i>İnsanlardan daha yüceysen de sen onlardan sın;</i>	<i>Şüphesiz kanıdır, misk de ceylanın.</i>

3.1.5.2.Zikru'l-Âm Bade'l-Hâs:

Şiirin ilk mısraında özel bir ifadede yer alan unsurun ikinci mısra da genel bir ifade içerisinde söylenmesidir. Örneğin Mütenebbî'nin çocukluk döneminde Şucâ b. Rızâ el-Münbicî isimli bir memdûhunu övdüğü şu şiirin ilk mısraında memdûhun Suâl kabilesine mensup olmasıyla bu kabilenin övünmesi beklenir daha sonra ifade genelleştirilerek memdûhun dünya halkından biri olmasıyla dünyanın övünmesi gerektiği söylenir. Şiirde özel bir ifadenin ardından genel bir ifadeye yer verildiğinden Zikru'l-Âm Bade'l-Hâs sûretiyle yapılmış bir itnâb çeşidi bulunmaktadır:

وَدَهْرٌ لِأَنْ أَمْسَيْتَ مِنْ أَهْلِهِ أَهْلٌ ¹¹⁴	كَفَى نَعْلًا فَخْرًا بِأَنَّكَ مِنْهُمْ
<i>Suâl kabilesine bir onur olarak yeter şüphesiz senin onlardan oluşun</i>	<i>Ve övünsün dünya senin onun ehli olmakla ehlî oluşuna.</i>

¹¹² İsmail Durmuş, "İtnâb", **DİA**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999, C.XIX, s.219.

¹¹³ el-Eflîlî, **a.g.e.**, C.I, s.201;

https://www.researchgate.net/publication/339886523_blaght_alantab_fy_shr_almntby

(Çevrimiçi:02.06.2024).

¹¹⁴ el-Ma'arrî, **a.g.e.**, C.I, s. 173.

3.1.5.3.el-Îzâh Bâde'l-İbhâm:

Bir ifadedeki anlamın dinleyicinin zihnine yerleşmesi için müphem, kısa ve öz bir biçimde söylenmesinin ardından açık ve detaylı bir biçimde ikinci kez zikredilmesidir.¹¹⁵ Örneğin Mütenebbî'nin Seyfûddeve'nin annesinin vefatı üzerine kaleme aldığı mersiye'nin aşağıdaki beytinde ölen bir kimsenin kabirdeki durumu hüznü bir şekilde anlatılarak onun, bütün sâkinlerinin garip olduğu bir diyara yerleştiği ifade edilir. Daha sonra ikinci mısra da bu diyarın sâkinlerinin garip olma durumları detaylandırılır, uzun bir ayrılıkta oldukları ve bütün sevdikleriyle râbitalarının koparıldığı söylenerek itnâb yapılır:

طَوِيلُ الْهَجْرِ مُنْبِتُ الْحَبَالِ ¹¹⁶	بِدَارٍ كُلُّ سَاكِنِهَا غَرِيبٌ
<i>Öyle bir diyar ki kimsesizdir bütün sâkinleri.</i>	<i>Uzun bir ayrılıktalar, kesildi râbitaları.</i>

Şairin Seyfûddeve için yazdığı ilk kasidenin aşağıdaki bir beytinde ise sevgiliye hitap edilerek beklemesi ve ilk bakışın diyetini ödemesi söylenir. Ancak ifadede sevgiliden neden böyle bir şey istendiği açıklanmadığından anlamca bir kapalılık söz konusudur. İkinci mısra da ifadedeki bu kapalılığı gidermek için bir kimseyi öldürenin diyet ödemesi gerektiği söylenerek sevgilinin bakışlarıyla aşığı öldürdüğü kastedilir. İkinci cümle, ilk cümledeki anlamını açıkladığı için beyitte itnâb vardır:

بِنَائِيَّةٍ، وَالْمُثْلِفُ الشَّيْءَ غَارُمُهُ ¹¹⁷	فَفِي تَعْرَمِ الْأُولَى مِنَ اللَّحْظِ مُهْجَتِي
<i>Bekle! İlk bakışın diyetini öde ruhuma!</i>	<i>Bir şeyi öldüren, öder onun diyetini.</i>

¹¹⁵ el-Hâşimî, a.g.e., s.183.

¹¹⁶ el-Berkûkî, a.g.e., C.III, s.147.

¹¹⁷ el-Ma'arrî, a.g.e., C.III, s.17.

3.1.5.4.Tevşî:

Tesniye bir kelimenin ardından onu izah eden iki kelimenin peş peşe gelmesi ve birinin diğerinin atfı olması şeklinde yapılan itnâb çeşididir.¹¹⁸ Örneğin Mütenebbî'nin el-Hüseyin b. Ali el-Hemezânî isimli memdûhunu övdüğü şiirinde şair, memdûhuna karşı iki türlü minnet duyduğunu söyler; ilki memdûhunun ikramlarına ikincisi de kendisinin o ikramları kabul ettiği için onun duyduğu minnete ettiği şükürdür. Beyitteki ifadeler tesniye siygasıyla kurulmuş شكران (iki şükür) kelimesindeki anlam kapalılığını ortadan kaldırdığı için tevşî üslubuyla yapılmış bir itnab türü vardır:

فَشُكْرِي لَهُمْ شُكْرَانٍ: شُكْرٌ عَلَى النَّدَى وَشُكْرٌ عَلَى الشُّكْرِ الَّذِي وَهَبُوا بَعْدُ¹¹⁹

*Onlara şükranlarım iki Ve hibe ettiklerinden sonra
türldür: ihsanlarına şükür ettikleri şükranına şükür.*

Mütenebbî'nin Seyfüddevle'nin Arap kabilelerine düzenlediği gece baskını konu edinen aşağıdaki şiirinde gündüzün Seyfüddevle'nin askerlerinin üzerinden ışığını çektiği ve iki geceyle üstlerini örttüğü söylenir. Daha sonra iki geceden maksadın savaş meydanındaki toz bulutu ile gündüzü takip eden gece olduğu belirtilerek ilk cümledeki kapalılık giderilir:

إِذَا صَرَفَ النَّهَارُ الضُّوءَ عَنْهُمْ دَجَا لَيْلَانِ : لَيْلٌ وَالْغُبَارُ¹²⁰

*Gündüz, onlardan ziyasını İki gece örttü onları: Gece ve
çektiğinde toz bulutu.*

3.1.5.5.Tekrîr:

Mütekellimin söylediği bir ifadenin iki ya da daha çok kez tenbih, ikaz, korkutma ya da daha iyi anlaşılma gibi çeşitli maksatlarla tekrarlanmasıdır.¹²¹ Örneğin

¹¹⁸ Durmuş, **a.g.m.**, s. 217.

¹¹⁹ el-Ma'arrî, **a.g.e.**, C.II, s. 385.

¹²⁰ **A.e.**, C.III, s.472.

¹²¹ el-Hâşimî, **a.g.e.**, s.183; Durmuş, **a.g.m.**, s. 217.

aşağıdaki beyitte Seyfüddevle'nin ordularının Rumlar üzerine kimsenin uğramadığı yüksek dağ yamaçları üzerinden ilerledikleri söylenirken عَلَى الطَّرِيقِ (yollar üzerinde) sözcüğü orduların geçtikleri güzergâhın tehlikesine işaret etmek için tekrîr yoluyla itnâb yapılmıştır:

عَلَى طَرِيقٍ فِيهَا عَلَى الطَّرِيقِ رُفْعَةٌ وَفِي ذِكْرِهَا عِنْدَ الْأَيْسِ خُمُولٌ¹²²

*Yürüdüler yollarda, orada
yollarda dağ yamaçları*

*İnsanların sözünü etmediği
meçhul yollarda.*

Mütenebbî'nin Bedr b. Ammâr için söylediği bir şiirinde memdûhun bir benzerinin olup olmadığı sorusu karşısında hayrete düşülerek, sorunun abesliği tenbih edatından sonra لَا (hayır) kelimesinin tekrar edilmesiyle vurgulanır:

جَوَابُ مُسَائِلِي أَلَهُ نَظِيرٌ وَلَا لَكَ فِي سُؤَالِكَ لَا ، أَلَا ، لَا¹²³

*Onun bir benzeri var mı diye
sorana cevabım*

*Soru sormada benzerin yok.
Hayır, zinhar, hayır!*

3.1.5.6.İtiraz:

Bir cümlelerin unsurları arasına ya da mana bakımından ilgisi olan iki cümlelerin arasına manayı kuvvetlendirmek, süslemek, tenzih etmek, dua etmek ya da tazim etmek gibi çeşitli maksatlarla bir söz veya cümle getirilerek yapılan itnâb türüdür.¹²⁴ Örneğin Mütenebbî'nin mezhebini öğrenmek istediği bir kimse için çocukluğunda söylediği methiyenin aşağıdaki beytinde sevgiliye hitap edilerek onun aşkı nedeniyle aşığın kalbinde âdeta cehenneme benzeyen bir ızdırıp meydana geldiği anlatılır. Daha sonra “ey cennetim” şeklindeki itirâzî bir cümleyle sevgiliye seslenilir. Bu ifadenin ilk cümledeki anlamın tamamlanmasına bir katkısı olmamakla beraber cennet ve cehennem kelimeleri arasında bir tıbâk oluşturup itnâb yapılarak söze güzellik katılır:

وَحُفُوقُ قَلْبٍ لَوْ رَأَيْتَ لَهَيْبَةً يَا جَنَّتِي لَرَأَيْتَ فِيهِ جَهَنَّمَ¹²⁵

¹²² el-Ma'arrî, a.g.e., C.III, s. 340.

¹²³ A.e., C.II, s. 153.

¹²⁴ Durmuş, a.g.m., s. 217.

¹²⁵ el-Ma'arrî, a.g.e., C.I, s. 47.

*Ve yüreğimin ızdırabı eğer
görebilseydin yangınını*

*Ey cennetim, Görürdün orada
cehennemi.*

Şairin kâtip Harun b. Abdülaziz el-Evrâcî'yi övdüğü aşağıdaki şiirinde, hâmisinin kendisinden istenildiğinde ruhunu bile bağışlayabilecek kadar cömert biri olduğu dolayısıyla kapısına gelen dilencilerin mal, mülk ve para kabilinden basit şeyler istedikleri için onların varlığına şükredilmesi gerektiği söylenir. Şiirin metni لَا فُجِعْتُ بِفَقْدِهِمْ (onların yokluğuyla üzülmeyesin) duasıyla bölünerek itirâzî cümle yoluyla ıtınâb yapılır :

أَحْمَدُ عُفَاتِكَ لَا فُجِعْتُ بِفَقْدِهِمْ فَلْتَرَكْ مَا لَمْ يَأْخُذُوا بِإِعْطَاءِ¹²⁶

*Şükret isteyicilerine, onların
yokluğuyla üzülmeyesin,*

*Zira onların almadıkları şey de
bir ihsandır.*

3.1.5.7. Tezyîl:

Bir ıtınâb türü olarak tezyîl, bir cümlemin arkasından onun anlamını pekiştirecek ya da daha iyi anlaşılmasını sağlayacak müstakil bir cümlemin gelmesidir¹²⁷ Mesela Mütenebbî'nin Seyfüddevle'yle aralarında geçen bir dargınlığın ardından söylediği ilk şiirin bir beytinde bu tür bir ıtınâb vardır. Seyfüddevle'nin meclisinde Mütenebbî'nin söylediği bir kaside üzerinde Ebû Firâs ve diğer şairlerle yapılan münakaşanın uzaması ve şairin intihalle suçlanması üzerine Seyfüddevle öfkelenerek Mütenebbî'ye okka fırlatmış ve aralarında bir dargınlık ortaya çıkmıştır. Bu olaydan on dokuz gün sonra Mütenebbî, Seyfüddevle'nin sarayına gelir, onu bir köle karşılayıp hilat giydirir üzerine güzel kokular sürülür ve Seyfüddevle'nin huzuruna çıkarılır. Seyfüddevle mahcup bir şekilde şaire hatırını sorar o da “Senin yanında ölmenin sensiz yaşamaktan daha iyi olduğunu gördüm.” der. Seyfüddevle “Allah ömrünü uzatsın” diyerek şaire dua eder ve bunun ardından Mütenebbî kasidesini emire sunar.¹²⁸ Bu kasidenin aşağıdaki beytinin ilk mısraında Seyfüddevle'nin himmetinin büyüklüğü karşısında onun isteklerinin henüz

¹²⁶ A.e., C.II, s. 81,82.

¹²⁷ el-Hâşimî, a.g.e., 186.

¹²⁸ el-Ma'arrî, a.g.e., C.III, s.267.

erişilmeden mağlup edilerek yere serildiği ifade edilir daha sonra ikinci cümlede Seyfüddevle'nin herhangi bir şey için keşke benim olsa demesine lüzum olmadığı belirtilir. İlk cümlelerin anlamı ikincisiyle desteklendiği için beyitte tezyîl yoluyla yapılmış bir itnâb vardır:

تَمْسِي الْأَمَانِي صَرَغِي دُونَ مَبْلَغِهِ فَمَا يَقُولُ لَشَيْءٍ: لَيْتَ ذَلِكَ لِي¹²⁹

O daha erişmeden muratlar yere serilirler. *Keşke benim olsa diye söylemez bir şey için.*

Mütenebbî'nin aşağıdaki şiirinde ise insanın ömrünün çoğunun geçmiş olan azına benzediği ifade edilir. Daha sonra ikinci mısırda bu ifade pekiştirilerek insanın hayatının kalan kısmıyla yaşadığı dönemin birbirinin aynısı olduğu söylenir:

كَثِيرُ حَيَاةِ الْمَرْءِ مِثْلُ قَلِيلِهَا يَزُولُ وَبَاقِي عُمرِهِ مِثْلُ ذَاهِبٍ¹³⁰

Ömrünün çoğu, benzer azına *Ve kalan ömrü aynısıdır giden yarısının*

Aşağıdaki şiirde günlerin yani kaderin insanlar arasında böyle karar verdiği söylenir daha sonra ifadedeki kapalılığı gidermek ve bu şekilde karar kılmasının sebebini belirtmek için ikinci bir cümleyle bir kavmin musibetlerinin diğer bir kavime fayda sağlayabileceği yani kainatta bir denge prensibinin var olduğu belirtilir. İkinci cümle ilk cümlelerin anlaşılmasını sağladığı için beyitte tezyîl türünde bir itnâb vardır:

بِذَا قَضَيْتِ الْأَيَّامَ مَا بَيْنَ أَهْلِهَا: مَصَائِبُ قَوْمٍ عِنْدَ قَوْمٍ قَوَائِدُ¹³¹

Böyle hükmetti günler, insanlar arasında: *Bir kavmin musibetleri, faydadır diğer kavmin katında.*

Bu beyit Kur'ân-Kerim'de Bakara sûresinde geçen ﴿وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ﴾ (Eğer Allah'ın insanların bir kısmı ile diğer kısmını engellemesi olmasaydı yeryüzünde düzen bozulurdu.)¹³² ayetindeki anlam ile de konusu itibariyle örtüşmektedir.

¹²⁹ A.e., C.III, s.267.

¹³⁰ A.e., C.II, s.434.

¹³¹ el-Berkûkî, a.g.e., C.I, s.399.

¹³² <https://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/bakara-suresi-2/ayet-251/kuran-yolu-meali-5> (Çevrimiçi: 02.06.2024).

3.1.5.8.İhtiraz (İhtiras):

Yanlış anlaşılması muhtemel bir ifadeden sonra bir sakınca belirterek ifadeyi tamamlamak üzere yapılan itnâb çeşididir.¹³³ Örneğin Mütenebbî'nin çocukluğunda Humus'un emirlerinden birini övdüğü ancak kendisine sunmadığı aşağıdaki şiirinde, Humus'un eğer bir gün emirin elinden çıkarsa senenin ilk yağmurlarının o beldeye düşmemesi ve kurak bir yere dönüşmesi için oraya beddua edilir. Bununla birlikte Humus'un emirin elinden asla çıkmamasını dileyen bir ara cümleyle önceki ifadeden sakınmaya çağırılır:

إِذْ أَخَلْتُ مِنْكَ جَمُصًا لَا خَلْتُ أَبَدًا	فَلَا سَقَاهَا مِنَ الْوَسْمِيِّ بَاكِرُهُ ¹³⁴
<i>Senenin ilk bereketi onu sulamasın.</i>	<i>Şayet Humus senin elinden çıkarsa, asla çıkmasın!,</i>

Mütenebbî'nin Seyfüddeve için söylediği aşağıdaki şiirinde ise şair hâmisinden kalmasını ve böylece kendilerine azıcık da olsa cömertlik sunmasını ister ancak daha sonra sözünden kaçınıp hâmisinin yaptığı cömertliğin az olmayacağını belirterek itnâb yoluyla ifadeyi geliştirir:

وَجُودُكَ بِالمُقَامِ وَلَوْ قَلِيلًا	فَمَا فِيمَا تَجُودُ بِهِ قَلِيلٌ ¹³⁵
<i>Gerçi az olmaz senin cömertlik sunduğun şey.</i>	<i>Cömertliğini sun kalışınla azıcık da olsa!</i>

Şairin aşağıdaki şiirinde ise özlenen çocukluk günleri için dua edilir, onların toprağının kadîm Babil'le yani içkiyle iskâ olunması istenir. Bununla birlikte yağmurun o günleri sevindirecek kadar yani ne eksik ne de fazla yağması için itirâzî bir cümleyle temennide bulunularak itnâb yapılır:

سَقَى اللَّهُ أَيَّامَ الصَّبَا مَا يَسُرُّهَا	وَيَفْعَلُ فِعْلَ الْبَابِلِيِّ الْمُعْتَقِ ¹³⁶
<i>Ve Kadîm Bâbil'in yaptığı işi yapsın.</i>	<i>Allah çocukluğun günlerini suvarsın, onun sevineceği kadar,</i>

¹³³ el-Hâşimî, a.g.e., 186.

¹³⁴ el-Ma'arrî, a.g.e., C.I, s.154.

¹³⁵ el-Yâzicî, a.g.e., C.II, s. 16.

¹³⁶ el-Berkûkî, a.g.e., C.III, s. 51.

3.1.5.9.Tetmîm:

Bir sözde manayı ve üslubu güzelleştiren, düşürüldüğünde anlamın bozulmasına sebep olan tamamlayıcı bir veya birkaç kelimenin söylenmesi yoluyla yapılan itnâb türüdür.¹³⁷ Aşağıdaki beyitte Seyfûddeve'nin ordusuyla birlikte bir nehri geçtikleri ve arkalarında yakıp yıkılmış Rum şehirlerini bıraktıkları anlatılır ikinci beyitte ise Seyfûddeve'nin askerlerinin ellerinde âdeta ateşe benzeyen parlak kılıçların bulunduğu ve onlara tapınıldığı söylenir. Daha sonra o ateşin Mecûsilerden de önce yanmaya başladığı ve o güne dek geldiği söylenerek bir önceki cümlenin anlamı tamamlanarak itnâb yapılır:

وَفِي أَكْفِهِمُ النَّارُ الَّتِي عُيِدَتْ قَبْلَ الْمَجُوسِ إِلَى ذَا الْيَوْمِ تَضْطَرُّ¹³⁸

*Onların avuçlarında
tapındıkları bir ateş var*

*Mecûsilerden önce bugüne dek
yanar.*

Mütenebbî, Ebu'l-Ferec Ahmet b. el-Hüseyin el-Kâdî el-Mâlikî isimli memdûhunu övdüğü aşağıdaki şiirinde hâmisini diğer hâmler arasında tercih etme nedenini açıklar; onun ayak mesâbesinde olan diğer hâmilere göre baş mertebesinde olduğunu söyler. Daha sonra ilk beyitteki ifadeyi ikinci beyitte anlamca tamamlayarak beyaz bir gümüşün altına benzemeyeceği her ikisinin de fakir bir kimse için fayda sunduğunu ancak aralarında bir fark olduğunu belirtir. İkinci beyit, ilk beyitteki anlamı itnâb yoluyla tamamlar:

قَصْدَتِكَ وَالرَّاجُونَ قَصْدِي إِلَيْهِمْ كَثِيرٌ وَلَكِنْ لَيْسَ كَالذَّنْبِ الْأَنْفِ

وَلَا الْفِضَّةُ الْبَيْضَاءُ وَاللِّبَرُّ وَاجِدًا نَفُوعَانِ لِلْمَكْدِيِّ وَبَيْنَهُمَا صَرْفٌ¹³⁹

*Sana yöneldim, onlara
yönelmemi isteyen çoktu*

Lakin ayak değildir baş gibi

¹³⁷ el-Hâşimî, **a.g.e.**, 186; Durmuş, **a.g.m.**, s. 218.

¹³⁸ el-Ma'arrî, **a.g.e.**, C. III, s.553.

¹³⁹ el-Berkûkî, **a.g.e.**, C.III, s. 32,33.

*Ve bir değildir beyaz gümüşle
altın*

*Menfaat sunarlar muhtaca ve
bir fark vardır aralarında.*

3.1.5.10.İstidrak:

Sözün bağlamında ortaya çıkan eksikliği kapatmak için istisnaya benzeyen bir edat ile yeni bir ifadenin söylenmesidir.¹⁴⁰ İbnü'l-Mu'tez istidrâk kavramını rücû ismiyle açıklar yani şairin bir şey söyledikten sonra ondan vazgeçmesidir. Örneğin Mütenebbî'nin aşağıdaki şiirinde örtünün bir cin için mi genç bir kız için mi yoksa ehil olmayan bir ceylan için mi örtüldüğü sorulur daha sonra ceylanların süslerinin olmadığı söylenerek sorudan vazgeçilip rücû yani istidrâk yapılır:

لِحِزِّيَّةٍ أَمْ غَادَةٍ رُفِعَ السَّجْفُ لَوْحَشِيَّةٍ لَا مَا لَوْحَشِيَّةٍ شَتَفُ¹⁴¹

*Bir peri mi için mi yoksa körpe
bir güzel için mi çekildi örtü?*

*Ya da bir ceylan için mi?
Hayır, ceylanların ziynetleri
olmaz ki!*

Aşağıdaki şiirin ilk mısraında ise bütün insanların silah taşıyabileceği söylenmekte ancak silah taşımaktan maksadın ne olduğu tam olarak belirtilmemektedir ikinci mısra da ise pençesi olan her canlının yırtıcı olmadığı ifade edilerek pençe silaha benzetilmiş ve nasıl ki pençesi olan her yırtıcı aslan değilse silah taşıyan herkesin de o silahı kullanabilecek kadar yürekli ve cesur olmadığı anlatılmak istenmiştir. İlk mısranın ifadesindeki anlam kapalılığı ikinci mısrayla açıklandığı için beyitte itnâb vardır:

إِنَّ السِّلَاحَ جَمِيعُ النَّاسِ تَحْمِلُهُ وَلَيْسَ كُلُّ ذَوَاتِ الْمَخْلُوبِ السَّيْفُ¹⁴²

*Şüphesiz silah bütün insanların
taşıyabileceği bir şeydir,*

*Ve pençesi olan her canlı
yırtıcı değildir.*

¹⁴⁰ İsmail Durmuş, “İstidrâk”, **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001, C.XXIII, s.329.

¹⁴¹ el-Ma'arrî, **a.g.e.**, C.II, s. 13.

¹⁴² **A.e.**, C.III, s.192.

3.2.BEYÂN

Beyân, sözlükte görünmek, belirgin olmak, açıklamak, anlaşılır hale getirmek gibi anlamlara gelmektedir. Bir belâgat terimi olarak ise sözün maksadını açık bir biçimde ve farklı şekillerde dile getirme üsluplarını ele alan bir ilimdir. Beyân ilminin dört temel başlığı teşbih, hakikat-mecâz, istiâre, kinâye'dir.¹⁴³

3.2.1.Teşbih:

Beyân ilminin başlıca üç konusundan ilki olan teşbih, sözlükte “bir şeyi bir şeye benzetmek” anlamına gelmektedir, belâgat terimi olarak ise aralarında bir veya birden daha fazla hususta benzerlik bulunan iki şeyden; zayıf olanı üstün olana benzetmektir.¹⁴⁴ Teşbih sanatının müşebbeh (benzeyen), müşebbehün bih (benzetilen), vech-i şebah (benzetme yönü) ve teşbih edatı olmak üzere dört ögesi vardır. Teşbihte müşebbeh ve müşebbehün bih aslî unsurlar olup vech-i şebah ve teşbih edatı ise teşbih içerisinde bazen düşürülebilir.¹⁴⁵ Teşbih, bu unsurların cümle içerisindeki durumlarına göre çeşitli kısımlara ayrılır. Mütenebbî'nin şiirleri üzerinden teşbihin kısımlarını şu şekilde inceleyebiliriz:

3.2.1.1.Teşbîh-i Melfûf:

Benzeyen ve benzetilen unsurların birden çok ögeden oluştuğu ve önce benzeyen unsurların sonra da benzetilen unsurların arka arkaya yer aldığı bir teşbih türüdür.¹⁴⁶ Aşağıdaki beyitlerde şair, Seyfûddeve'nin sefere çıktığı sırada emirin biraz daha kalarak cömertlik etmesini dilerken emirin veda edişini hasetçi bir kimseye, onun ayrılışını da düşmanına benzetir. Beyitlerde önce benzeyen unsurlar (hasetçi, düşman) sonra benzetilen unsurlar (veda, ayrılık) yer aldığı için teşbîh-i melfûf vardır:

رُؤْيُكَ أَيُّهَا الْمَلِكُ الْجَلِيلُ تَأَنَّ وَعْدَهُ مِمَّا تُنِيلُ
وَجُودُكَ بِالْمُقَامِ وَلَوْ قَلِيلًا فَمَا فِي مَا تَجُودُ بِهِ قَلِيلُ

¹⁴³ Nasrullah Hacımüftüoğlu, “Beyân”, **DİA**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992, C.VI, s.22.

¹⁴⁴ Kazvîni, **a.g.e.**, s.203; es-Sekkâkî, **a.g.e.**, s.370.

¹⁴⁵ İsmail Durmuş, “Teşbih”, **DİA**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011, C.XXXX, s.553.

¹⁴⁶ Bulut, **a.g.e.**, s.177.

لَأَكْبِتَ حَاسِداً وَأَرْيَعِدُوا كَأَنَّهَا وَدَاعُكَ وَالرَّجِيلُ¹⁴⁷

Yavaşla ey yüce emir!

*Bekle de onu ikram
ettiklerinden bil!*

*Azıcık bile olsa kalışınla
cömertlik et!*

*Az olmaz gerçi senin cömertlik
sunduğun şey.*

*Kahredeyim hasetçiyi ve
sökeyim diye ciğerini düşmanın*

*Sanki o ikisi, vedan ve
ayrılığın...*

3.2.1.2. Teşbîh-i Mefrûk:

Bu teşbih türünde beyit içerisinde birden çok teşbih bulunur. Müşebbehler ve müşebbeh bihler bir sıra ile kendisiyle ilgili unsurun yanında yer alır.¹⁴⁸ Örneğin Mütenebbî, aşağıdaki şiirde gittiği ülkeleri kulaklarına; kendisini de kovcu kimselerin fısıltılarına benzetmiştir. Şair, gittiği yerlerde uzun süre kalmaz ve kendisi hakkında söylenenlere de aldırış etmez. Hakkındaki dedikodular şairin bir kulağından girip diğerinden çıkarlar. Şair de bu dedikodular gibidir; kulaklarına benzeyen ülkelerin birinden diğerine daima seyahat eder. Bu teşbihte müşebbeh unsurlar, kendi müşebbeh bihlerinin yanında ve bir sırayla zikredildiğinden beyitte teşbîh-i mefrûk vardır:

يُخَيِّلُ لِي أَنَّ الْبِلَادَ مَسَامِعِي وَأَتَّى فِيهَا مَا تَقُولُ الْعَوَائِلُ¹⁴⁹

*Sanki ülkeler benim
kulaklarımdır*

*Şüphesiz bense orada
kovcuların fısıltılarıyım.*

3.2.1.3. Teşbîh-i Cem:

İkiden daha fazla müşebbehün bihi ve bir müşebbehi olan teşbih çeşididir.¹⁵⁰ Mütenebbî'nin Adududdevle'yi övdüğü aşağıdaki şiirde bu teşbih türü yer alır. Şair, Adududdevle'nin faziletlerini methederken övgülerini, yayılan bir kokuya; şiirini (müşebbeh) ise havana (müşebbehün bih) ve fîhr (müşebbehün bih) adı verilen bir taş

¹⁴⁷ el-Berkûkî, **a.g.e.**, C.III, s.136.

¹⁴⁸ el-Meydanî, **a.g.e.**, C.II, s.200.

¹⁴⁹ el-Ma'arrî, **a.g.e.**, C.I, s.128.

¹⁵⁰ **A.e.**, s.197.

benzetir. Adududdevle'nin onurunu ise bu kokunun kaynağı olan miske benzetmiştir. Şairin şiiri, “havan” ve “taş” olmak hasebiyle miski döverek, ondan güzel kokuların etrafa yayılmasını sağlamaktadır:

وَكَمْ طَرِبَ الْمَسَامِعَ لَيْسَ يَدْرِي أَيُعْجَبُ مِنْ ثَنَائِي أَمْ غَلَاكَ
وَذَلِكَ التَّنَشُّرُ عَرْضُكَ كَانَ مِسْكَاً وَذَلِكَ الشَّعْرُ فَهَرِي وَالْمَدَاكَ¹⁵¹

Nice kulak şenlendi de ayırt edemedi: *İzzetini mi övgümü mü beğendi.*

O övgü hoş bir ıtır, şerefın bir misk; *Ve o şiir, taş ve dibeğim.*

3.2.1.4. Teşbîh-i Belîğ:

Teşbihin unsurlarından sadece müşebbeh ve müşebbeh bihin söylendiği; vechi şebihin ve teşbih edatının söylenmediği teşbih çeşididir. Mütenebbî'nin, Bedr b. Ammâr'ı methettiği aşağıdaki beytinde yalnızca benzeyen ve benzetilen unsurlar zikredilip teşbihin diğer iki unsuru zikredilmediğinden teşbîh-i belîğ meydana gelmiştir:

أَنْتَ لَعَمْرِي الْبَدْرُ الْمُنِيرُ وَلَكِنَّكَ فِي حَوْمَةِ الْوَعَى رُحْلٌ¹⁵²
Sen, ömrüme yemin olsun ki *Fakat savaş kızıştığında, Zuhul*
parlak bir dolunaysın *yıldızısın.*

Kâfûr'u methettiği aşağıdaki beyitte ise şair, memdûhunu zamanın gözbebeği olan insana benzetir, diğer melikler ise istiâre yoluyla gözün akına benzetilirler. Şiirde benzeyiş yönü zikredilmemiştir ancak Kâfûr'un siyahi oluşu nedeniyle gözbebeğine benzetildiği anlaşılmaktadır. Şair, belîğ ve orijinal bir teşbih yapmıştır:

فَجَاءَتْ بِنَا إِنْسَانٌ عَيْنَ زَمَانِهِ وَخَلَّتْ بَيَاضاً خَلْفَهَا وَمَاقِيَا¹⁵³

¹⁵¹ el-Berkûkî, **a.g.e.**, C.III, s. 131.

¹⁵² **A.e.**, C.III, s. 333.

¹⁵³ el-Ma'arrî, **a.g.e.** C.IV, s. 24.

*O atlar, gözün akını ve pınarını
bırakıp geride,*

*Getirdiler bizi zamanın göz
bebeğine.*

3.2.1.5. Teşbîh-i Zımnî:

Teşbihin, sözün anlamından ve bağlamından çıkarıldığı müşebbeh ve müşebbehün bihin açık olmadığı teşbih türüdür.¹⁵⁴ Örneğin aşağıdaki beyitte şair, yaşadığı toplumu eleştirir; insanların dış görünüş itibariyle heybetli olsalar bile irade bakımından zayıf olduklarını söyler, kendisinin de bu insanlarla birlikte yaşadığını ama onlardan biri olmadığını belirterek teşbihe bir hazırlık yapar. Daha sonra altının da topraktan çıkan bir maden olduğunu zikrederek üstü kapalı bir biçimde kendisini altına, diğer insanları da toprağa benzetir:

وَدَهْرٌ نَاسُهُ نَاسٌ صِغَارٌ وَإِنْ كَانَتْ لَهُمْ جُنُتٌ ضَحَامٌ

وَمَا أَنَا مِنْهُمْ بِالْعَيْشِ فِيهِمْ وَلَكِنْ مَعِينُ الذَّهَبِ الرَّغَامُ¹⁵⁵

Bir zaman ki bücürdür ademleri Olsa da devâsa bedenleri.

*İçlerinde yaşarım değilim Ne çıkar toprak olsa da altının
onlardan madeni?*

Başka bir şiirinde ise sevdiği bir güzel yüzünden kendisini ayıplayan kimselerin, onun hoş ve aydınlık simasını gördüklerinde hayrete kapılıp kendisine hak verdiklerini söyler. Mütenebbî, sevgilinin yüzünü kınayıcıların söylemi üzerinden güneşe benzeterek dolaylı biçimde teşbih yapmıştır. Kınayıcıların sevgilinin yüzünü gördükten sonra, şairin sevgiliye olan düşkünlüğünü anlayışla karşılamaları ise “Yûsuf ile Züleyha” kıssasına bir telmihtir:

رَأَتْ وَجْهَ مَنْ أَهْوَى بِلَيْلٍ عَوَازِلِي فَقُلْنَ نَرَى شَمْسًا وَمَا طَلَعَ الْفَجْرُ¹⁵⁶

*Kınayıcılarım, hevasına “Tan vakti doğmadığı halde
kapıldığımın yüzünü geceleyin güneşi gördük.” dediler.
gördüler;*

¹⁵⁴ ‘Îsa ‘Ali el-‘Akûb, el-Mufasssal fî ‘Ulûmi’l-Belâgati’l-‘Arabiyyeti, Dâru’l-Kalem li’n-Neşr ve’t-Tevzî’, Dubai, 1996, s.397.

¹⁵⁵ el-Ma‘arrî, a.g.e., C.I, s.357.

¹⁵⁶ el-Yâzicî, a.g.e., C. I, s.175.

İbnü'l-'Amîd'e veda ettiği son kasidesinde de teşbîhî zımnî'ye ait bir örnek yer alır. Şair sürekli seyahat edişini; hırçın ve öfkeli mizacına bağlar, ruhunu sivri ve keskin bir kılıca, yolculuğa çıkmaktan yorulmuş bedenini yıpranmış bir kına, sürekli devinimini ise kılıcın hızla ve kolayca kınından çıkmasına benzetir:

وَعِظْتُ عَلَى الْأَيَّامِ كَالنَّارِ فِي الْحَشَا وَلَكِنَّهُ عَظِظُ الْأَسِيرِ عَلَى الْقَدِّ

فَلَمَّا تَرَيْتَنِي لَا أَقِيمُ بِلَدَةٍ فَاقَّةُ غَمْدِي فِي ذُلُوقِي وَفِي حَدِّي¹⁵⁷

*Günlere olan öfkem, ciğerdeki
yangın gibidir.*

*Lakin o, kölenin kırbaça olan
öfkesidir.*

*Eğleşmediğimi görürsün hiçbir
diyarda*

*Zira kınımın felaketi,
çevikliğim ve keskinliğimledir.*

Mütenebbî, Seyfüddevle'nin kızkardeşinin vefatı üzerine yazdığı mersiye de merhumenin, soylu Tağlib kabilesine mensup olduğunu esasen soyluluğun bizâtihi onun şahsiyetinde var olduğunu söyler. Merhumeyi zımnî bir şekilde şaraba, kabileyi ise üzüme teşbih eder. Nasıl ki şarabın özü üzüm olsa bile şarap, üzümden daha değerlidir, merhume de kabilesine nispetle böyledir:

وَإِنْ تَكُنْ خُلِقْتَ أَتَى لَقَدْ خُلِقْتَ كَرِيمَةً غَيْرَ أَتَى الْعَقْلُ وَالْحَسَبُ

وَإِنْ تَكُنْ تَغْلِبُ الْعُلَبَاءَ غُنُورُهَا فَإِنَّ فِي الْخَمْرِ مَعْنَى لَيْسَ فِي الْعَنْبِ¹⁵⁸

*Şayet kadın olarak yaratılmışsa
da kerimdir;*

*Akıl ve haseb bakımından
kadın değil.*

*Şanlı Tağlib'e dayansa da
kökleri;*

*Şaraptadır mana, üzümden
değil.*

Şairin, Seyfüddevle'nin annesinin vefatı üzerine yazdığı mersiye de ise Seyfüddevle, teşbîh-i zımnî yoluyla miske, diğer insanlar ise ceylana benzetilmişlerdir:

فَإِنْ تَفُوقِ الْأَنْثَامَ وَأَنْتَ مِنْهُمْ فَإِنَّ الْمِسْكَ بَعْضُ دَمِ الْعَرَالِ¹⁵⁹

¹⁵⁷ el-Berkûkî, a.g.e., C.II, s.162.

¹⁵⁸ el-Ma'arrî, a.g.e., C.I, s.357.

¹⁵⁹ el-Eflîlî, a.g.e., C.I, s.201.

*İnsanlardan daha yüceysen de
sen onlardansın;*

*Şüphesiz kanıdır, misk de
ceylanın.*

3.2.1.6. Teşbîh-i mufassal:

Vech-i şebihin açıkça söylendiği teşbih türüne denir. Aşağıdaki beyitte şair, evladının ölüm haberini aldığı anda dövünerek, üstünü başını parçalayan bir annenin yırtık elbiseleriyle; sevgilisinin hasreti yüzünden uykusuz düşmüş bir aşığın aralık gözkapakları arasında bir benzerlik ilgisi kurar. Göz kapaklarını annenin yırtılmış elbiselerine benzetir. Şiirde göz kapakları benzeyen unsur, elbiseler de benzetilen unsurdur. Benzeyiş yönü ise yırtık elbiselerin perişanlığıyla aralık göz kapaklarının yorgun görüntüsüdür:

ثِيَابُ شَقِيقُنْ عَلَى ثَكَلٍ¹⁶⁰

*Sanki gözbebeklerimin üstünde
göz kapaklarım,*

كَأَنَّ الْجُفُونَ عَلَى مُقْلَتَيَّ

*Evlâdı ölmüş bir annenin
feryatla yırttığı elbiseleri
gibidir.*

3.2.1.7. Teşbîh-i Mücmel:

Vech-i Şebihin (Benzeme yönü) açıkça zikredilmediği teşbih türüdür.¹⁶¹ Şair, gazel şiirinde çok sık kullanılan bir tema olan göç olgusunu ele aldığı bir şiirde böyle bir teşbih yapmıştır. Bilindiği üzere Arap göçebe toplumunda mevsimsel yağış ve kuraklık dönemlerine bağlı olarak kabileler, hayvanlarını beslemek üzere daha verimli arazilere giderek, sürekli yer değiştirirler. Klasik Arap şiirinde şairler, bu konuyu ele almışlar ve sevgilisinin, kabilesiyle birlikte bir yerden ayrılırken aşığa veda ediş sahnelerini manzumelerinde işlemişlerdir. Aşık, sevgilisinin ayrıldığı eski yurduna gelir, sevgiliye dair hatıralarını zihninde canlandırır ve kabilenin ardında kalan izlere bakar. Bu izler, göçebe kültürüne ait; çadır ipleri, kazıklar, çakmak taşı ya da sacayağı

¹⁶⁰ A.e., C.I, s.201.

¹⁶¹ el-Hatîb el-Kazvîni, *el-İdâh fî ‘Ulûmi’l-Belâgati*, Dâru İhyâi’l-‘Ulûm, Beyrut, s.235.

gibi kabilenin ardında bıraktığı ya da unuttuğu eşyalardır. Mütenebbî de klasik Arap şairleri gibi sevgilisinin kabilesinin göç edişinin ardından üzölmüş ve kabilenin göç ettiğı diyardaki kalıntılara dayalı bir imge oluşturmuştur. Sevgilinin diyarının bulunduğı araziye bir geceye benzeten şair, kalıntıları ise bu arsa üzerinde parıldayan yıldızlara benzetmiştir:

بَطْلُولٍ كَانَتْهُمْ نُجُومٌ فِي عِرَاصٍ كَانَتْهُمْ لَيَالِي¹⁶²

*Sevgilinin geceye benzeyen
diyarında*

*Yıldızları andıran kalıntılar
için durdum.*

Başka bir şiirinde içki sunan sâkilere seslenen Mütenebbî, kadehine dökölen meyle teselli bulamadığı için onlara serzenişte bulunur. Kadehine içki mi yoksa keder ve uykusuzluk mu akıttıklarını sorar. Zira esriklik ve uyku getirmesi gereken içki, şairin üzüntüsünü ve şevkini daha da arttırmıştır. Beyitte içki, endişeye ve uykusuzluğa benzetilmiştir. Benzeyiş yönü zikredilmediğı için şiirde teşbîh-i mücmel bulunmaktadır:

يَا سَاقِيَّ أَحْمَرٌ فِي كُؤُسِكُمَا أَمْ كُؤُسِكُمَا هُمُ وَتَسْهِيْدُ¹⁶³

*Ey sâkiler! Kadehinizdeki mey
mi?*

*Yoksa uykusuzluk ve endişe
mi?*

Aşağıdaki beyitte de Mütenebbî, sevgilisine veda ederken onun kabilesinin develerinin ufukta görönen silüetini ağaçlara benzetmiştir. Beyit içerisinde benzeyiş yönü açıkça belirtilmediğinden teşbîh-i mücmel vardır:

وَكَانَتْهَا شَجَرٌ بَدَا لِكِنَّهَا شَجَرٌ جَنَيْتُ الْمَوْتَ فِي ثَمَرَاتِهَا¹⁶⁴

*Sanki o develer ve üzerindeki
mahfeler, bir ağaç gibi göründü;*

*Meyvelerinden ölümü
devşirdiğim bir ağaç...*

¹⁶² Ebü't-Tayyib Ahmed b. Hüseyin b. Hüseyin el-Kindî, *Dîvânu Ebi't-Tayyib el-Mütenebbî*, yay. haz. 'Abdüvehhâb 'Azzâm, Lecnetü't-Te'lîf ve't Terceme ve'n-Neşr, Kahire, s.111.

¹⁶³ el-Ma'arrî, *a.g.e.*, C.IV, s.170

¹⁶⁴ *A.e.*, C., s.307.

3.2.1.8. Teşbih-i Temsîlî:

Teşbihte vech-i şebah ayrıştırılamayacak biçimde birden çok ögeden oluşan bir tasarım ise buna temsîli teşbih denir.¹⁶⁵Bu teşbihte vech-i şebah somut değil zihinde tasavvur edilen bir imajdır ve bir durumun başka bir duruma benzetilmesiyle elde edilir. Örneğin aşağıdaki beyitlerde şair, dışarıdan dost gibi görünen kimselerin iki yüzlülüklerini anlatmak isterken birden fazla benzetme yaparak, çürük bir temeli olan bina ve zamanı gelince iltihabını akıtacak bir yaranın durumu arasında benzerlik kurar. Bu iki durumu samimiyete dayalı olmayan bir dostluğun önünde sonunda yıkılması ile ilişkilendirir:

ثَقَلِبُهُنَّ أَفْئِدَةٌ أَعَادِي	فَلَا تَغْرُزُكَ أَلْسِنَةُ مَوَالٍ
بَغَى مِنْهُ وَيَرْوِي وَهُوَ صَادٍ	وَكُنْ كَالْمَوْتِ لَا يَرْتِي لِبَاكِ
إِذَا كَانَ الْبِنَاءُ عَلَى فَسَادٍ	فَإِنَّ الْجُرْحَ يَنْفِرُ بَعْدَ حِينٍ
وَإِنَّ النَّارَ تَخْرُجُ مِنْ زَنَادٍ ¹⁶⁶	وَإِنَّ الْمَاءَ يَجْرِي مِنْ جَمَادٍ
<i>Yanıltmasın seni insanların dostlukları Ölüm gibi ol! Acımaz kendisiyle dertlenene</i>	<i>Gönüller, dilleri düşmanlığa çevirir. İçse de doya doya hep teşnedir.</i>

<i>Şüphesiz irin, püskürür zamanı gelince Ve su, katı bir taştan fişkirir</i>	<i>Şayet bina, çürük bir temel üzerindeyse Ateşinse kıvılcımı çeliktir.</i>

Mütenebbî, Antakya ve Lazkiye’de olduğu sırada Tenûhî ailesi hakkında methiyeler söylemiştir. Tenûhîler, Muhammed b. İshâk et-Tenûhî’nin ölümü üzerine sevinen amca çocuklarını susturmak için şairden bir de mersiye söylemesini istemişlerdir. Mütenebbî, aşağıdaki şiiri nazmederek onların acısını ve öfkesini dindirmeye çalışmıştır. Şair, Tenûhîlerin aralarındaki saf ve temiz sevgi bağına dedikodularıyla halel getiren amca çocuklarını, yemeklerin üstüne uçuşup da onları kirleten sineklere benzetir. Dedikoduların yol açtığı sevgisizlik ortamı ile sineklerin

¹⁶⁵ el-‘Akûb, a.g.e., s.397.

¹⁶⁶ el-Yâzicî, a.g.e., C.I, s.212.

murdar edip de kirlettiği yiyeceklerin durumu arasında bir ilişki kuran şair, ahlaki çöküntü ile maddi anlamdaki bozulma arasında temsili bir teşbih yapar:

إِلَّا حَزِينٌ دَائِمٌ وَرَفِيرٌ أَلَيْسَ إِبْرَاهِيمَ بَعْدَ مُحَمِّدٍ
أَنَّ الْعَزَاءَ عَلَيْهِمْ مَحْظُورٌ مَا شَأْنُكَ خَابِرُ أَمْرِهِمْ مِنْ بَعْدِهِ
إِلَّا السَّعَايَةِ بَيْنَهُمْ مَغْفُورٌ أَبْنَاءُ عَمِّ كُلِّ ذَنْبٍ لِأَمْرِي
وَكَذَا الذَّبَابُ عَلَى الطَّعَامِ يَطِيرُ¹⁶⁷ طَارَ الْوُشَّاءُ عَلَى صَفَاءٍ وَدَادِهِمْ

*İbrahimoğulları için
Muhammet'ten sonra*

*Daimî bir hasret ve iç çekiş
var.*

Hallerinden haberdar olan,

*Sabırın onlara haram olduğunu
elbette bilir.*

*Amcazadeleriyle arasında
kişinin*

*Her kusur bağışlanır kovculuk
bağışlanmaz.*

*Kovcular onların pâk sevgisine
uçuştular*

*Keza sinekler de yemeklere
uçuşurlar.*

Aşağıdaki şiirde ise şair, dolaylı bir biçimde himmetinin yüceliğinden söz eder. Yıldızları süzer ve kuvvetli bir istekle onlara ulaşmak ister. O yıldızlar, gasp edilmiş bir kimsenin kendisinden zorla alınan malları gibidirler. Bu kimse nasıl malına yeniden kavuşmak isterse şair de yıldızlar kadar uzak olan isteklerine ulaşmak ister. Şair yıldızları, çalınmış bir mala ve dolaylı bir biçimde himmetine benzetir; gasp edilmiş kimse ile istekleri sınırsız olan iki kişinin durumu arasında benzerlik kurarak temsîl-i istiâre yapar:

كَأَنَّهَا سَلَبٌ فِي عَيْنٍ مَسْلُوبٍ¹⁶⁸ يَرَى النُّجُومَ بِعَيْنِي مَنْ يُخَاوِلُهَا

*Yıldızları, talip olan bir
kimsenin gözleriyle süzer*

*Sanki talan edilmiş bir
kimsenin gözündeki
ganimettirler.*

¹⁶⁷ el-Berkûkî, a.g.e., C.II, s. 238.

¹⁶⁸ et-Tebrîzî, a.g.e., Cl. I, s.396.

3.2.1.9. Teşbîh-i Mürsel:

Benzetme ilgecinin zikredildiği teşbih çeşididir.¹⁶⁹ Örneğin aşağıdaki şiirde şair, bir tabiat manzarasında dolunayın önünde hareket eden cılız bulutlarla; sevgilisinin parlak yüzünü tam olarak gizleyemeyen peçesi arasında benzerlik kurar. Sevgilinin peçesini (müşebbeh) ince bulutlara (müşebbeh bih) benzetir. Teşbih edatını kullanmadığı için teşbîh-i mürsel yapmıştır:

كَأَنَّ نَقَابَهَا غَيْمٌ رَقِيقٌ يُضِيءُ بِمَنْعِهِ الْبَدْرَ الطَّلُوعَ¹⁷⁰

*Yaşmağı şeffaf bir
bulutmuşçasına;*

Yükselen ayı örterek ışıldar.

Şair, başka bir beytinde ise orijinal bir teşbih örneği sunar; sevgilinin sırtının alt cenahını dolgunluğu hasebiyle, sevgilinin ince beline ağırlık yaparak haddinden fazla şey yükleyen zalim bir kimseye benzetir. Kendisini de bir âşık olarak sevgilinin narin beline benzetmiştir:

ظَلُمْتُ كَمَثَلِهَا لِصَبٍّ كَخَصِرِهَا ضَعِيفُ الْقُوَى مِنْ فِعْلِهَا يَنْظُمُ¹⁷¹

*Dolgun iki kalçası kadar
zalimdir o sevgili;*

*Zayıf ve cevriyle mazlum beli
gibi olan aşığa.*

Seyfûddeve'nin seferlerini ele aldığı bir şiirinde ise onu benzetme ilgecini kullanarak ölüme benzetir ve teşbîh-i mürsel yapar. Teşbihteki benzetme yönü ise hem ölümün hem de Seyfûddeve'nin sürekli devinim halinde olmalarıdır. Şair, bu arada ölümü de bir türlü ihtiyaçları bitmeyen obur bir kimseye benzetererek kapalı istiâre yapar:

لَا يَغْتَقِي بَلَدٌ مَسْرَاهُ عَنْ بَلَدٍ كَالْمَوْتِ لَيْسَ لَهُ رِيٌّ وَلَا شَبْعٌ¹⁷²

*Alıkoymaz bir şehir, onun
yürüyüşünü diğer bir şehre*

*Kanmak(suya) ve doymak
bilmeyen ölüm gibidir.*

¹⁶⁹ ‘Abdülaziz ‘Atîk, ‘İlmu’l-Beyân, Dâru’n-Nahda el-‘Arabiyye, Beyrut, 1985, s.80.

¹⁷⁰ el-Ma‘arrî, a.g.e., C.I, s.315.

¹⁷¹ A.e., C.II, s.41.

¹⁷² el-Berkûkî, a.g.e., C.II, s.333.

3.2.1.10. Teşbîh-i Mükked:

Benzetme ilgecinin söylenmediği teşbih türüdür.¹⁷³ Aşağıdaki beyitte şair, kendisini sevgilisinin derdiyle hayrete kapılıp, divane olmuş bir âşık olarak nitelerken tarumar olmuş yüreğini de ipler ve kazıkları bulunmayan bir çadıra benzetir. Bedevi sevgili âdeta ipleri olmayan bir çadıra benzeyen aşığın kalbinde oturmaktadır. Aşığın kalbi sevgilinin evine benzetilerek teşbih yapılmıştır:

هَامَ الْفَوَادُ بِأَعْرَابِيَّةٍ سَكَتَتْ بَيْتًا مِنَ الْقَلْبِ لَمْ تَمُدُّ لَهُ طُنْبًا¹⁷⁴

*Gönül, bir bedevi dilberle
hayrete düştü ki*

*(O güzel) İpleri olmayan bir
kalp evini mesken edindi.*

Başka bir şiirinde ise şair, bir ayrılık sahnesini betimler. Sevgilisinin kabilesiyle uzaklaşmasının ardından gözyaşları döküp inler. Kabilenin develeri, onun feryatlarını kervancı başının bağırışları zannederek adımlarını hızlandırırlar ve böylece âdeta aşığın nefesi tarafından güdülürler. Şair, aşığın iç çekişlerini, kervancının develeri götürürken verdiği komutlara teşbih eder:

يَسْتَأْذِنُ عَيْسَهُمْ أَنِينِي خَلَفَهَا تَتَوَهَّمُ الرَّفَرَاتِ رَجَرَ خُدَاتِهَا¹⁷⁵

*Feryâdım, gidip peşleri sıra
güder develerini (sevgilinin
kabilesinin)*

*Kervancının bağırışları sanar
develer, inleyişlerimi.*

3.2.2. Mecâz:

Lügatte “bir yeri yürüyerek aşmak, katetmek manasındaki cevz (cevâz) kökünden gelen mecâz, edebiyat terimi olarak bir lafzın tahsis edildiği anlam haricinde kullanılmasıdır. Bir başka deyişle kelimenin asıl anlamından alınıp ilgili bulunduğu başka bir anlama nakledilmesi demektir.¹⁷⁶

¹⁷³ el-Kazvîni, a.g.e., s. 246.

¹⁷⁴ el-Berkûki, a.g.e., C.I, s.238.

¹⁷⁵ el-Ma‘arrî, a.g.e., C.II, s.306.

¹⁷⁶ Yekta Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belagat*, R Yayınları, İstanbul, 2000, s.89; İsmail Durmuş, “Mecaz”, *DİA*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003, C. XXVIII, s. 217.

3.2.2.1.Mecâz-ı Aklî:

Müsned (yüklem) ve müsnedün ileyh (özne) arasındaki isnâdın durumuna göre olan bir mecazdır.¹⁷⁷ Başka bir deyişle karîne-i mânia içeren bir ifadede bir fiili hakiki failinden başka bir faile isnad etmektir.¹⁷⁸ Örneğin Mütenebbî, Seyfûddeve'nin annesinin vefatı üzerine yazdığı mersiye de emirin annesini iffet, masumiyet gibi bazı sıfatlarla övdükten sonra cenaze merasimi ile ilgili betimlemeler yapar; emirlerin çıplak ayaklarıyla katıldığı cenazeye, cariyeler de bir matem sembolü olarak yüzlerine kara boyalar sürerek eşlik ederler. Şair, cariyelerin ortaya çıkışını, “örtüler ortaya çıktı.” şeklinde ifade eder. Böylece ortaya çıkmak fiili cariyelerin kendilerine değil, cilbablarına isnat edilerek mecâz-ı aklî yapılır:

ثُعْدُ لَهَا الْقُبُورُ مِنَ الْجَالِ	وَلَيْسَتْ كَالْإِنَاثِ وَلَا اللَّوَاتِي
يَكُونُ وَدَاغُهَا نَفْضُ النِّعَالِ	وَلَا مَنْ فِي جَنَازَتِهَا تَجَارُ
كَأَنَّ الْمَرَّوَ مِنْ زِفِّ الرِّئَالِ	مَشَى الْأَمْرَاءَ حَوْلِهَا خُفَاءَ
يَضَعْنَ النَّقْسَ أُمُكْنَةَ الْعَوَالِي	وَأُبْرَزَتِ الْخُدُورُ مُخَبَّاتٍ

*Ne kabirlerinin kendileri için bir
cibinlik sayıldığı*

*Diğer kadınlar ve hanımlar
gibidir,*

*Ne de cenazesine satıcıların
geldiği,*

*Nalınların (toprakta)
silkelendiği bir vedası vardır.*

*Emirler yalın ayak yürüdüler
etrafında*

*Sanki çakıl taşları, deve
kuşunun tüylerimişçesine.*

Saklı örtüler ortaya çıktılar,

*Karalar çaldılar misk sürülen
yerlerine.*

Mecâz-ı aklî ile ilgili şairin şiirlerine bir başka örnek de saç zülûflerinin keskin kılıçlarla kucaklaşması imgesidir. Şair, zülûflerle savaş meydanında vurulan boyunları ima eder:

¹⁷⁷ el-Meydânî, a.g.e., C.II, s. 222.

¹⁷⁸ Ahmet Cevdet, *Belâgat-i Osmaniyye*, Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1987, s. 124; Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, y.y., Enderun Kitabevi, t.y., s.131.

179 تَصَافَحَتْ فِيهِ الْهَيْدُ وَاللِّمَمُ

أَمَّا تَرَى ظَفَرًا حُلُوا سِوَى ظَفَرٍ

Göremezsın şu zaferden başka
şanlı bir zafer

Kucaklaştı onda bilenmiş kılıç
ve perçemler.

3.2.2.2.Mecâz-ı Lugavî:

Bir sözcük veya terkinin bir ilgi dolayısıyla sözlük anlamından başka bir anlama taşınmasına mecâz-ı lugavî denir. Bu ilgi benzerlik ise buna istiâre, benzerlik dışında bir şeyse buna da mecâz-ı mürsel denir.

3.2.2.2.1.Mecâz-ı Mürsel:

Bir kelimenin teşbih gayesi dışında türlü alakalarla başka bir kelimenin yerine kullanılarak kendi anlamının haricinde yeni bir anlam kazanmasına mecâz-ı mürsel denir.¹⁸⁰ Bu mecâza günümüzde ad aktarması, düz değışmece ve metonimi de denmektedir. Mecâz-ı mürselin otuza yakın alâkaları vardır. Bununla birlikte dil, canlı bir varlık olduğundan, incelendiğinde bu mecaz alakalarına yenilerini de ilave etmek mümkündür.¹⁸¹ Mecâz-ı mürsel sanatının başlıca alakalarını Mütenebbî'nin şiiri üzerinden şu şekilde örneklendirebiliriz:

3.2.2.2.1.1Bütün-parça ilişkisi (Külliyet-Cüz'iyet):

Bütün-parça ilişkisinde bir sözcükle ilgili hususun tamamı zikredilip bir cüzü kastedilebileceğı gibi, bir cüzü söylenip tamamı da kastedilmiş olabilir. Örneğın Mütenebbî'nin aşağıdaki şiirinde şair, Mısır diyarında ikamet ettiğini söylerken Mısır'ın tamamını zikretmiş ancak Mısır'ın herhangi bir şehir ya da semtini kastetmiştir:

¹⁷⁹ A.e., C.III, s.251.

¹⁸⁰ Saraç, a.g.e., s. 89; Muhittin Eliaçık, **Bazı Belagat Kitaplarında Mecaz-ı Mürselin Tanım ve Tasnifi Üzerine Bir Mukayese**, Turkish Studies, 2013/8 s.37-48.

¹⁸¹ Özer Şenödeyici, "Türk Dilinde Mecâz-ı Mürsel", **TDAY Belleten**, 2005/II, s. 119-133.

أَقَمْتُ بِأَرْضِ مِصْرَ فَلَا وَرَائِي تَخُبُّ بِي الرِّكَابُ وَلَا أَمَامِي¹⁸²

*Mısır diyarında kaldım da ne
ardımdan*

*Ne de önümden gidip
bineklerim tırıs yürüdüler.*

Mütenebbî, bir başka şiirinde üzerindeki yüklerin görüntüsüyle âdeta akasya ağaçlarını andıran develerle göç eden sevgilinin matemini tutar. Şair, develerin değil onların üstündeki yüklerin yola çıktığını söylediği için bütün-parça alakasına dayalı bir ad aktarması yapmıştır:

لَمَّا تَقَطَّعْتَ الْخُمُولُ تَقَطَّعْتَ نَفْسِي أَسَى وَكَأَنَّهِنَّ طُلُوحُ¹⁸³

*Yola koyulduğunda develer
(develerin üstündeki yükler),*

*Perişan olur ruhum üzüntüyle ve
sanki onlar(develer) akasya
ağaçlarıdır.*

Kâfûr için söylediği methiyede şair, onun bir mührüyle Mısır'daki devlet işlerinin tamamını yürüttüğünü söylemektedir. Şair, mührü değil de onun bir parçası olan kili zikrederek bütün-parça ilişkisi içerisinde bir mecaz yapmıştır:

يُدَبِّرُ الْمُلْكُ مِنْ مِصْرَ إِلَى عَدَنِ إِلَى الْعِرَاقِ فَأَرْضُ الرُّومِ وَالنُّوبِ

إِذَا أَتَتْهَا الرِّيَّاحُ النُّكْبُ مِنْ بَلَدٍ فَمَا تَهْبُّ بِهَا إِلَّا بِتَرْتِيبِ

يُصَرِّفُ الْأَمْرَ فِيهَا طِينُ خَاتِمِهِ وَلَوْ تَطَّلَسَ مِنْهُ كُلُّ مَكْتُوبِ¹⁸⁴

*Tasarruf eder mülkünü
Mısır'dan Aden'e*

Irak'a, Rum iline, Nûbe'ye

*Şayet gelirse mülküne her
yönden rüzgarlar,*

*Eser ancak onun buyruğu
üzere.*

*Yürütür yüzüğünün kili, işleri
orada*

Eğer fermanları silinirse.

¹⁸² el-Eflîlî, a.g.e., C.III, s.353.

¹⁸³ el-Yâzîcî, a.g.e., C.I, s.181.

¹⁸⁴ et-Tebrîzî, a.g.e., C.I, s.387.

3.2.2.2.1.2. Sebep-Sonuç İlişkisi (Sebebiyyet -Müsebbebiyyet):

Bir sözcüğün gerçek anlamı ile mecâzi anlamından birisinin diğerinin sebebi olmasıyla kurulan bir alakadır. Aşağıdaki beyitte şair, memdûhunun ellerini, kendisine sunduğu nimet ve lütufların sebebi olarak göstermiş böylelikle el kelimesi atıye ve ihsanlar anlamına gelerek gerçek anlamının dışında yeni bir mecâzî anlam kazanmıştır:

لَهُ أَيَادٍ إِلَى سَابِقَةٍ أَعَدُّ مِنْهَا وَلَا أَعْدِدُهَا¹⁸⁵

*Onun sayısız elleri vardır
üzerimde*

*Ben de onlardan sayılıyım da
sayamam onları.*

Yine şairin, h.336 yılında Baalbek'te Ali b. Asker için söylediği şiirde de sebep-sonuç ilişkisine dayalı bir mecaz vardır. Memdûhunun hoşgörüsüne sığınarak yanından ayrılmak isteyen şair, onun ikramlarını kocaman ellere benzetmiştir:

وَلَمْ نَمْلِكْ تَفَقُّدَكَ الْمَوَالِي وَلَمْ نَدُمُ أَيَادِيكَ الْجِسَامَا¹⁸⁶

*Usanmadık bizi daimî
esirgeyişinden*

*Ve ayıplamadık kocaman
ellerini.*

Başka bir şiirinde ise memdûhunun ailesini överken mübalağalı bir anlatıma başvurur. Bu soylu ailenin, kıyamet saatinin karmaşasında dahi kendisinden yardım istenildiği takdirde geri çevirmeyeceği ve yaptıkları ibadetlerin sevap ve ecirlerini dileyen herkese hediye edeceklerini imgeler. Beyitte, yapılan namaz ve oruç ibadetleri değil onların neticesinde elde edilecek olan sevaplar hediye edileceğinden sebep-sonuç alakasıyla kurulmuş bir mecâz örneği vardır:

ذُلُّوْا يَمَمْتَهُمْ فِي الْحَشْرِ تَجِدُوا لَأَعْطُوكَ الَّذِي صَلَّوْا وَصَامُوا¹⁸⁷

*Kıyamet gününde yönelip
onlara, lütufla dilesen*

*Kıldıkları namazı, tuttıkları
orucu sana ikram ederler.*

¹⁸⁵ el-Yâzici, a.g.e., C.I, s.98.

¹⁸⁶ el-Berkûkî, a.g.e., C.IV, s.262.

¹⁸⁷ Maarî, a.g.e., C.I, s.367.

3.2.2.2.1.3.Âlet Olma İlgisi (Âliyyet):

Bir sözcüğün gerçek anlamının, mecâzî anlamına alet olmasıyla kurulan bir alakadır. Örneğin Mütenebbî, aşağıdaki beyitte el ve dil kelimelerini zikredip bu kelimelerle mal ve söz (vaat) anlamlarını kastederek, hakikî ve sahte cömertlik arasında bir karşılaştırma yapar. Asıl olan dilin ihsanda bulunmak için emir vermesi; elin bu emri hakikate dönüştürmesi ve dolayısıyla ikisi arasında bir sıra ve uyum olmasıdır. Ancak Mütenebbî, Kâfûr'un nezdinde bu silsileye hâle geldiğine temas ederek alet ilgisiyle mecâz-ı mürsel yapmıştır:

جُودُ الرِّجَالِ مِنَ الْأَيْدِي وَجُودُهُمْ
مِنَ اللِّسَانِ فَلَا كَأُثْوَا وَلَا الْجُودُ¹⁸⁸

*Kimi adamların cömertliği
elleriyle, Onlarınkıyse
dilleriyle...*

*Hem kendileri hem de
cömertlikleri geçsin yerin
dibine!*

3.2.2.2.1.4.Mahal İlgisi (Mahalliyyet) :

Bir sözcüğün hakikî anlamı ile mecâzî anlamından birisinin diğerine mahal olmasıdır. Bir mahalli söyleyerek o mahalde bulunanı yahut bir mahalde bulunanı zikrederek o mahalli kastetmektir.¹⁸⁹ Mütenebbî, Mısır'dan ayrılmadan bir gün önce kaleme aldığı; Kâfûr'u hicveden kasidesinde yalancılara misafir olduğunu söylerken onların evlerini yahut kasırlarını kastetmiş mahalliyyet ilgisi kurarak mecazlı söyleyişe başvurmuştur:

إِنِّي نَزَلْتُ بِكَذَّابِينَ ضَيِّفُهُمْ
عَنِ الْقَرْيَةِ وَعَنِ الرِّحَالِ مَخْدُودُ¹⁹⁰

*Doğrusu ben, yalancılarda
konakladım ki*

*Onların misafirleri, ziyafetten
ve seyahatten mahrumdur.*

Şair, aşağıdaki şiirin ilk mısraında ise daha önce Kâfûr'un haricindeki memduhlarının hizmetinde kullanıldıkları için kafiyelerinin ve himmetinin kendisini

¹⁸⁸ el-Eflîlî, a.g.e., C.IV, s.91.

¹⁸⁹ Bulut, a.g.e., s. 200.

¹⁹⁰ el-Ma'arri, a.g.e., C.IV, s.171.

kınadıklarını söyler. Şair şiirin devamında hünerlerini över, doğuyu ve batıyı dolaşan şiirini halen geliştirdiğini söyler. Şiirin hem kârgir yapılara hem de kazıklarla çakılı olan çadırlara girdiğini, yani hem şehirlilerin hem de bedevilerin dillerinde dolaştığını ima eder. Şiirde mahalliyet ilişkisiyle kurulmuş bir mecaz yapılmıştır:

كَأَنِّي بِمَدْحٍ قَبْلَ مَدْحِكَ مُذِيبٌ	وَتَعَذُّلُنِي فِيكَ الْقَوَافِ وَهَمَّتِي
وَعَرَّبَ حَتَّى لَيْسَ لِلْغَرْبِ مَغْرِبٌ	فَشَرَّقَ حَتَّى لَيْسَ لِلشَّرْقِ مَشْرِقٌ
جِدَارٌ مُعَلَّى أَوْ خَبَاءٌ مُطَنَّبٌ ¹⁹¹	إِذَا قُلْتُهُ لَمْ يَمْتَنِعْ مِنْ وُصُولِهِ
<i>Ayıplıyor senin hususunda beni kafiyelerim ve himmetim</i>	<i>Sanki ben, seni methetmeden önce mücrimim.</i>
<i>Lakin yol uzadı ve hala bu sözü</i>	<i>Talan edildiği halde icra ederim.</i>
<i>Doğuyu dolaştı da yer bırakmadı doğuda</i>	<i>Batıyı dolaştı da yer bırakmadı batıda.</i>
<i>Söylediğimde onu, imkânsız değildir varışı</i>	<i>Ne yüksek bir duvara ne de kazıklarla gerili bir çadıra</i>

3.2.3.İstiâre:

İstiâre, sözlükte “bir şeyi geri vermek üzere istemek ya da almak, ödünçlemek” anlamındadır.¹⁹² Beyân ilmindeki karşılığı ise bir lafzın ya da terkinin, aralarındaki benzerlik ilişkisinden dolayı hakiki anlamının dışına çıkarak başka bir şeye ad olup¹⁹³, yeni bir anlam kazanmasıdır. İstiârenin benzeyen ve benzetilen olmak üzere iki tarafı vardır ve bunlardan biri düşürülerek istiâre elde edilir. Ayrıca istiârede lafzın hakiki manasının anlaşılmasına engel teşkil edecek bir ipucu da bulunur. Dolayısıyla istiâre bir yönüyle teşbihe bir yönüyle de mecaza benzemektedir.¹⁹⁴ İstiâredeki taraflardan

¹⁹¹ A.e., C.IV, s.114.

¹⁹² İsmail Durmuş, İskender Pala, “İstiâre”, *DİA*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001, C.XXIII, s.315.

¹⁹³ Abdülkâhir el-Cürcânî, *Esrârü'l-Belâgat Belâgatin Sırları*, İstanbul, Litera Yayıncılık, 2018, s.57.

¹⁹⁴ Saraç, a.g.e., s.98.

benzeyen (müşebbeh) ifade içerisinde hazfedilirse buna açık istiâre ve benzetilen (müşebbeh bih) düşürülürse buna da kapalı istiâre¹⁹⁵denir.

Mütenebbî'nin şiirleri istiâre, mecâz ve teşbih gibi beyâna dayalı sanatlar yönünden zengindir. Şair özellikle methiyelerinde güç, cesaret, kahramanlık gibi üstün sıfatlarla memduhlarını överken mübâlağalı ve anlam katmanlarıyla yüklü istiâreler kullanır. Örneğin şair Adududdevle'ye yazdığı bir kasidede, orduların birbirlerinin içlerine girip karıştıkları bir cenk meydanını tasvir ederken bu meydanı (müşebbeh) feleğe; savaşçıları evrende dönüp birbirlerine çarpan gök cisimlerine; yıldızları da meliklere benzetir. Adududdevle ise “bu yıldızların en parlağı” olmakla güneş gibidir. Şair, yıldızların güneşe secde etmesi metaforuyla, diğer meliklerin, devrin en güçlü hükümdarı Adududdevle karşısında aciz kalmalarını imgeler. İlk mısradaki benzeyen unsurlar (savaş meydanı, savaşçıları) söylenmediği için açık istiâreler ve ikinci mısradaki ise benzetilen unsurlar (diğer melikler, Adududdevle) söylenmediğinden kapalı istiâreler vardır:

وَدَارَتْ النَّيِّرَاتُ فِي فَلَكٍ تَسْجُدُ أَقْمَارُهَا لِأَبْهَاهَا¹⁹⁶

*Ve deverân ederler
şerâreler; yıldızların,*

*En parlağa (güneşe) secde
ettiği felekte.*

Şair başka bir şiirinde ecelini, kendisinden korkan bir insana benzetir ancak benzetilen unsuru (insan) zikretmez. İkinci mısradaki ise kendisini sokan bir yılanın zehirleneceğini söyleyerek üstü kapalı bir biçimde kendisini yılanla benzetir. Benzetilen unsuru (yılanı) düşürdüğü için her iki mısradaki de kapalı istiâre vardır:

يُحَاذِرُنِي حَنْفِي كَأَنِّي حَنْفُهُ وَتَنْكَرُنِي الْأَفْعَى فَيَفْتُلُهَا سُمِّي¹⁹⁷

*Onun eceliymişimcesine
korkar benden ecelim,*

*Ve ağılar beni sokan yılanı
zehirim.*

Şairin Adududdevle'ye sunduğu bir gazelde ise sevgilinin gözleri bir gönüle isabet edip de onu yaralayan oklara, aşkın gözyaşları onun yanaklarına düşen yağmura

¹⁹⁵ Ali el-Cârim, Mustafa Emîn, *el-Belâgatü'l-Vâziha fi'l-Beyâni ve'l-Me'ânî ve'l-Bedî Maa'd-Delîl*, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle Nâşirün, 2014, s.141.

¹⁹⁶ el-Ma'arrî, *a.g.e.*, C.IV, s.334.

¹⁹⁷ el-Yâzicî, *a.g.e.*, C.I, s.201,

benzetilir. İlk teşbihte “oklar” (benzetilen) ikincisinde ise “gözyaşları” (benzeyen) teşbihten düşürüldüğünden beyitte hem kapalı hem de açık istiâre bulunmaktadır:

كُلُّ جَرِيحٍ تُرْجَى سَلَامَتُهُ إِلَّا فَوَادًا دَهْنُهُ عَيْنَاهَا

تَبَلُّ حَذْيٍ كُلَّمَا ابْتَسَمَتْ مِنْ مَطَرٍ بَرْقُهُ تَلْيَاهَا¹⁹⁸

Her yaranın iyileşmesi ümit edilir;

(Sevgilinin) Gözlerinin isabet ettiği bir gönül dışında.

Ne vakit gülümserse ıslanır yanaklarım,

Gülüştü çakın olan bir yağmurla.

Mütenebbî, sanatında henüz özgünlüğü yakayamadığı çocukluk evresinde klasik Arap şiirindeki yaygın metaforları kullanır. Örneğin aşağıdaki şiirinde sevgilinin ağzının suyunu, âb-ı hayata; gözlerini, bir ahunun gözlerine; yanaklarını güle, gözyaşlarını çiğ tanesine ve parmaklarını iğdeye benzetir. Şair, teşbihlerde benzeyen unsurları (sevgilinin ağzının suyu, göz yaşları ve parmaklar) düşürdüğü için beyitte açık istiâre vardır:

فَذُقْتُ مَاءَ حَيَاةٍ مِنْ مُقَبَّلِهَا لَوْ صَابَ ثُرْبًا لِأَحْيَا سَالِفِ الْأُمِّ

تَرْئُو إِلَيَّ بَعَيْنِ الطَّبِيِّ مُجْهَشَةً وَتَمَسَّحُ الطَّلَّ فَوْقَ الْوَرْدِ بِالْعَنَمِ¹⁹⁹

Tattım âb-ı hayatı dudaklarından;

Şayet dökülseydi toprağa diriltirdi kadim ümmetleri

Buğulu ceylan gözleriyle bakıp

Sildi iğdelerle,²⁰⁰ gülün üstündeki çiğ tanelerini.

Mütenebbî, Kâfûr için söylediği şu şiirinde ise eski hâmisî Seyfûddeve'ye tarzıde bulunur. Onun kendisine yaptığı cömertliğin mihnet ve cefadan hâli olmadığını söyler. Kâfûr'u ise cömertliği dolayısıyla bir denize benzetir, ismini zikretmese de hayatının geri kalan kısmını, hayallerini ve umutlarını kendisine bağladığını mecâzî bir üslupla ifade eder. Benzeyen unsur (Kâfûr) düşürüldüğü için beyitte açık istiâre vardır:

¹⁹⁸ el-Ma'arrî, a.g.e., C.IV, s. 325.

¹⁹⁹ A.e., C.I, s. 133.

²⁰⁰ Anem bitkisi, Suudi Arabistan coğrafyasında yetişen bir bitki türüdür. Bkz. www.hawramani.com - - The Arabic Lexicon

وَلَكِنَّ بِالْفُسْطَاطِ بَحْرًا أَزْرَثُهُ حَيَاتِي وَتُصْنَجِي وَالْهَوَى وَالْفَوَافِيَا²⁰¹

*Fakat Fustat'ta bir derya var
ki ona taşıdım;*

*Hayatımı, tecrübemi,
arzularımı ve kaifiyelerimi*

Maarrî'nin şerhinde geçen bir anekdota göre İhşid emiri Ebû Muhammed b. Tuğç, Mütenebbî'den Tâhir el-Alevî için bir methiye söylemesini rica eder, Mütenebbî sadece emirleri övebileceğini söylerek onun bu isteğini geri çevirir. Emir kendisi için istediği başka bir kasideyi Tâhir el-Alevî'ye göre düzenlemesini ve karşılığında yüz dinar vereceğini söyleyip şairi ikna eder. Mütenebbî, el-Alevî'nin evine gittiğinde, onun meclisinde eşraftan bir topluluk da bulunmaktadır. el-Alevî, şairi karşılamak için sedirinden iner ve elinden tutup oturduğu yere getirir ve şairin önünde çömelerek onun şiirini dinleyip ona hilat giydirir²⁰² Şairin bu kasidesinin bir beytinde yer alan istiâre örneğinde şairin şiiri akıl ve ferasetle sulanarak yeşeren bir bahçeye benzetilir. Benzeyen unsur olan şiir söylenmediği için şiirde açık istiâre bulunmaktadır:

حَمَلْتُ إِلَيْهِ مِنْ لِسَانِي حَذِيقَةً سَقَاَهَا الْحَجَى سَقَى الرِّيَاضِ السَّحَائِبِ²⁰³

*Bir bahçe sundum ona
lisanımdan; akıl ve ferasetin
yeşerttiği,*

*Bulutların, çayırıları
göverttiği gibi.*

Mütenebbî, şiirlerinin üstünlüğü konusunda tartışma kabul etmeyen bir şairdir. Bir şiirinde Seyfüddevle'den aldığı bahşişleri ava benzetir. Kendisi ise bu avı emeğiyle kazanan bir doğan kuşudur. Diğer şairler, onun şiirlerindeki manaları çalıp, şiirlerinde kullanarak bu bahşişlere (avlara) ortak olmaya çalışan akbabalar gibidir. O halde avın, akbabalarla üleştirilmesi şaire yapılan bir fenalık ve haksızlıktır. Şiirde benzeyen unsurlar (bahşiş, şair ve diğer şairler) düşürüldüğü için açık istiâre bulunmaktadır:

شَرُّ الْبِلَادِ مَكَانٌ لَا صَدِيقَ بِهِ وَشَرُّ مَا يَكْبِبُ الْإِنْسَانُ مَا يَصِمُ

وَشَرُّ مَا قَنَصْتُهُ رَاحَتِي قَنَصُ شُهْبُ الْبُرَاةِ سَوَاءٌ فِيهِ وَالرَّحْمُ²⁰⁴

²⁰¹ el-Ma'arrî, a.g.e., C.IV, s. 21.

²⁰² A.e., C.II, s. 429-430.

²⁰³ A.e., C.II, s.443.

²⁰⁴ el-Ma'arrî, a.g.e., C. III, s.260-261.

*Diyarların en kötüsü; bir yer ki
dost yok içinde,*

*En kötü kazancı insanın, o şey
ki utanç var özünde;*

*Avucumun tuttuğu en kötü av, o
av ki*

*Kaptı alıcı kuşlar, atmacadan
bir hisse.*

Seyfûddeve'nin Rumlarla yaptığı Hades savaşını²⁰⁵ anlatan bir kasidede şair “saçmak” fiilini kullanır. Saçmak kelimesi daha çok el ile kavranabilip atılabilen hafif cisimlere mahsus bir anlam taşımaktadır. Seyfûddeve'nin güç ve kuvvetine vurgu yapmak isteyen Mütenebbî, Rum askerlerinin bedenlerini, saçılıp dağıtılan dinarlara benzetir. Benzeyen öge (bedenler) düşürüldüğü için şiirde açık istiâre vardır:

مَفَاتِيحُ الْبَيْضِ الْخِفَافِ الصَّوَارِمُ

وَمَنْ طَلَبَ الْفَتْحَ الْجَلِيلَ فَأَيَّمَا

كَمَا نُثِرَتْ فَوْقَ الْعُرُوسِ الدَّرَاهِمُ²⁰⁶

نَثَرْتَهُمْ فَوْقَ الْأَحْيَاءِ كُلِّهِ

Kim istediye kutlu fethi, ancak

*Keskin ve çevik kılıçlardır
anahtarları*

*Uhaydab'ın eteklerine saçtın
hepsini*

*Gelinin üstüne atılmış
dirhemler gibi.*

Şair Seyfûddeve'yi övdüğü başka bir şiirinde Bizans tarafından gönderilen Rum elçisinin, Seyfûddeve'nin sarayında gördüğü ikram, taltif ve karşılamayı betimler. Seyfûddeve'nin cömertliğini ve heybetini istiâreli bir üslupla ifade eder. Elçinin sarayda gördüğü şeyler karşısında hayrete düşerek bir deryaya mı yürüdüğünü yoksa gökteki bir aya mı yükseldiğini bilemediğini söyler. Beyitte Seyfûddeve açık istiâre yoluyla denize ve dolunaya benzetilir:

إِلَى الْبَحْرِ يَمْشِي أَمْ إِلَى الْبَدْرِ يَرْتَقِي²⁰⁷

وَأَقْبَلَ يَمْشِي فِي الْبَسَاطِ فَمَا دَرَى

*Ve elçi, yürüyerek geldi saflar
arasında, bilemedi;*

*Denize mi ilerledi? Yoksa
yükseldi mi dolunaya?*

²⁰⁵ Edip Akyol, “Seyfûddeve ve Anadolu Seferleri”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Konya, 2007, s.54,55; el-Ma'arrî, a.g.e., C.III, s.419.

²⁰⁶ A.e., C.III, s.431.

²⁰⁷ A.e., C.III, s. 304.

Mütenebbî başka bir şiirinde Seyfûddeve'yi cömertliği ve asaletinden dolayı denize, cesaret ve kahramanlığı ile aslana benzetir. Daha önce denizin kendisine doğru yöneldiği ve aslanların kucaklaşmak için ayağa kalktığı bir adam görmediğini söyleyerek dolaylı yoldan kendisini de över. Benzeyen unsur (Seyfûddeve) telaffuz edilmeyerek, benzetilen unsurlardan “deniz” ve “aslan” kelimeleri söylendiğinden her iki mısradaki da açık istiareler bulunmaktadır:

فَلَمْ أَرَ قَبْلِي مَنْ مَشَى الْبَحْرُ نَحْوَهُ وَلَا رَجُلًا قَامَتْ تُعَانِقُهُ الْأَسَدُ²⁰⁸

*Ne bir kimse gördüm benden
önce; denizin teveccüh ettiği*

*Ne de bir adam gördüm
aslanların kucaklamaya
durdugu.*

Şair aşağıdaki şiirinde ise himmetinin yüceliği karşısında ömrünün kısalığına hayıflanır ve ömrünün müddetini cimrinin sadakasına benzetir. İkinci beyitte ise zamanın, hâmişiyle birlikte hoşça geçtiğini onun âdeta, dünyanın ağzında bir tebessüm olduğunu söyler. Bu beyitte dünya, ağzı olan bir insana benzetilir. Benzetilen (insan) düşürüldüğü için şiirde kapalı istiâre vardır:

فَوَادَّ مَا تُسَالِيهِ الْمُدَامَ وَعُمْرٌ مِثْلُ مَا يَهْبُ اللَّيْلَامَ

لَقَدْ حَسُنَتْ بِكَ الْأَوْقَاتُ حَتَّى كَأَنَّكَ فِي قَمِ الدُّنْيَا ابْتِسَامَ²⁰⁹

*İçkinin avutmadığı bir
gönüldür gönlüm*

*Ve sadakası gibidir cimrinin
ömrüm,*

*Seninle öyle tatlı geçti ki
vakitler;*

*Sanki sen, dünyanın ağzında
bir gülüştün.*

Aşağıdaki şiir, Mütenebbî'nin Seyfûddeve için kaleme aldığı ilk kasidesidir. Şair, hamisine kavuşmadan önce yaşadığı badireleri ve çileli hayatını anlatmak isterken yol metaforunu kullanır. Azmini, ayakları “güç ve iradeler” olan bir ata benzetir. Benzetilen unsur (at) söylenmediği için şiirde kapalı istiâre vardır. Güç ve iradenin atın ayaklarına benzetilmesi ise teşbîh-i belîğdir:

سَأَكُنْتُ صُرُوفَ الدَّهْرِ حَتَّى لَقِيْتُهُ عَلَى ظَهْرِ عَزَمٍ مُؤَيَّدَاتٍ قَوَائِمُهُ

²⁰⁸ el-Vâhidî, a.g.e., s.300.

²⁰⁹ el-Berkûkî, a.g.e., C.IV, s.190.

مَهَالِكْ لَمْ تَصْحَبْ بِهَا الذَّنْبُ نَفْسُهُ وَلَا حَمَلْتُ فِيهَا الْغُرَابُ قَوَائِمُهُ²¹⁰

*Onunla karşılaşana dek
ayakları iradeler olan bir azmin
sırtına binip,*

*Zamanın mihnetlerinde
dolaştım.*

*Kurda canının eşlik
etmeyeceği*

*Ve teleklerinin kargayı
taşımayacağı çöllerde...*

3.2.4.Kinaye:

Kinaye, sözlükte bir şeyi “gizlemek” anlamına gelmektedir.²¹¹ Terim anlamı ise bir sözü, hakikî manasında anlaşılması mümkün olmakla birlikte hakikî manasının dışında kullanma sanatıdır. Dolayısıyla kinayede sözün, hem yakın hem de uzak anlamı olup uzak anlamın çağrıştırılması hedeflenir.²¹²

Kinaye, en belîğ ifade yollarından biridir ve söylenmek isteneni en etkili şekilde sunmayı amaçlar. Nitekim şiiirleriyle diğer şairlere meydan okumayı seven Mütenebbî'nin divanında da çok sayıda kinaye örnekleri yer alır. Üstelik Mütenebbî, yaşadığı toplumda gördüğü aksaklıkları, hasetçilerine ve düşmanlarına olan öfkesini ve memduhlarına olan sitemlerini kinaye yoluyla daha etkili bir şekilde aktarır. Örneğin şair aşağıdaki şiirde, gezdiği her ülkede Arap halklarının mevâli topluluk tarafından yönetildiğini; Arap milletlerini koyunlara ve mevâliyi de çobanlara benzetmek suretiyle kinayeli bir biçimde anlatır:

بِكُلِّ أَرْضٍ وَطِئْتُهَا أَمَمٌ ثُرَعَى بَعْدِ كَأَنَّهُمْ عَنَمٌ

يَسْتَخْشِنُ الْخَزَّ حِينَ يَلْبِسُهُ وَكَانَ يُبْرِى بِظَفَرِهِ الْقَلَمُ²¹³

*Dolaştığım her diyarda
ümmetler*

*Bir köyleyle koyun gibi
güdülürler.*

²¹⁰ İbn Sîde, **a.g.e.**, s.173.

²¹¹ İsmail Durmuş, “Kinaye”, **DİA**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, C.XXVI, s.34.

²¹² Abdülkâhir el-Cürcânî, **Delâilu'l-İcâz**, yay.haz. Muhammed Tâhir İbn Âşık, Beyrut, Mektebetu Dâru'l-Emân, s.145; Ali el-Cârim, Mustafa Emin, **a.g.e.**, s.230; Bahir Selçuk, Beyhan Kesik, Özer Şenödeyici, Sercan Koşık, Fatma Kola, **Söz ve Sihir Arasında Edebî Sanatlar**, İstanbul, Kesit, 2015, s.75.

²¹³ el-Ma'arrî, **a.g.e.**, C.I, s.326.

(O köle) Kaba bulur,
beğenmez, giydiğinde ibrişimi

Evvelde tırnağıyla kalem
yontulurdu halbuki.

Adududdevle'nin oğullarını övdüğü bir kasidesinde ise şair, Şi'b Bevân beldesinin güzelliklerini abartılı bir biçimde betimler. Cinlerin mesken edindikleri bu yer, türlü bitki çeşitleri ve üzerinde yaşayan mahlukat bakımından çok zengindir öyle ki hüdhüd, karınca, çekirge gibi çeşitli hayvanların, cinlerin ve ifritlerin dillerini bilen Hz. Süleyman dahi bu beldede hayrete düşer ve tercümana ihtiyaç duyar:

بِمَنْزِلَةِ الرَّبِّيعِ مِنَ الزَّمَانِ مَعَانِي الشَّعْبِ طَيِّبًا فِي الْمَعَانِي

سُلَيْمَانُ لَسَارَ بِتَرْجُمَانٍ²¹⁴ مَلَأَتْ جَنَّةً لَوْ سَارَ فِيهَا

Güzeldir güzelliğine Şi'b
Bevân'ın mesireleri;

Bahar zamanıdır âdeta
zamanlardan.

Uğrak yeridir cinlerin; şayet
yürüseydi orada

Tercümanla gezerdi Süleyman.

Aşağıdaki şiirinde ise şair, bedevî güzelleri hadarî güzellere tercih ettiğini kinayeli bir biçimde ima eder. Şaire göre bedevî güzellerin fiziksel özellikleri ve konuşma biçimleri hadarîlerden daha üstündür; sözü dolaştırmadan, fasih bir üslupla konuşurlar ayrıca yüzlerini boyamadıkları için yapmacıklıktan da uzaktırlar:

مَضْنَعُ الْكَلَامِ وَلَا صَنْعُ الْحَوَاجِبِ²¹⁵ أَفْدِي ظَبَاءَ فَلَاةٍ مَا عَرَفْنَ بِهَا

Ah! Canımı feda ederim çöl
ahularına ki

Ne lafi gevelerler ne de sürme
çekerler.

Maarrî, Mütenebbî'nin hicri 346 yılı Ramazan ayında söylediği bir methiyeye karşılık Kâfûr'un ona "gönlünde ne dilekleri varsa hepsini vereceğine" dair yemin ettiğini ancak sözünde durmadığını nakleder. Mütenebbî, bu şiirde Hz. Yûsuf kıssasına bir gönderme yapmıştır. Kâfûr'un kulağına gelen ihtiyaç sahiplerinin istekleri, Hz. Yakup'a oğlundan müjdeli bir haber getiren, âmâ gözlerini iyileştirip onu sevindiren Hz. Yûsuf'un gömleğine benzetilmiştir. Şiirde Yûsuf'un gömleğinin Yakup'u ve

²¹⁴ A.e., C.I, s.326.

²¹⁵ et-Tebrîzî, a.g.e., C.I, s.383.

ihtiyaç sahiplerinin taleplerinin emiri sevindirmesi durumları arasındaki benzerlikten dolayı temsili teşbih yapılmıştır. Kinaye yoluyla anlatılmak istenen şey ise Kâfûr'un cömertliğidir:

كَأَنَّ كُلَّ سُؤَالٍ فِي مَسَامِعِهِ قَمِيصٌ يُوسُفَ فِي أَجْفَانٍ يَغُفُّوبِ²¹⁶

*Her yakarış, (istek) âdeti
kulaklarında*

*Yûsuf'un gömleğidir, Yakup'un
göz kapaklarında.*

Şair, başka bir şiirinde ise himmetinin ve isteklerinin sınırsızlığını vurgular, göğün yıldızlarına talip olduğunu ancak ondan nasibinin yılanların ağızları olduğunu söyler. Yıldızlardan kinaye, Mütenebbî'nin sınırsız istekleri ve yılanlardan kinaye de dünyanın musibetleridir:

فَمَا لِي وَلِلدُّنْيَا طَلَبِي نُجُومَهَا وَمَسْعَايَ مِنْهَا فِي شُدُوقِ الْأَرَاقِمِ²¹⁷

*Dünyadan istediklerim, onun
yıldızları;*

*Ondan elde ettiklerim,
yılanların avurtlarıdır.*

Mütenebbî, kendisini ayıplayan kınayıcısına seslenerek, vahim durumlar karşısında korkup da zillet ve aşağılanmaya boyun eğmeyeceğini söyler. Şair, metaforik bir biçimde yılanların sokmasını, sonunda ölüm olan ciddi ve tehlikeli durumlara; akrebin ısırmasını ise sonuçları daha az tehlikeli olan ama katlanılması daha güç ve rezil durumlara kinaye etmiştir:

إِلَيْكَ فَإِنِّي لَسْتُ مِمَّنْ إِذَا اتَّقَى عَضَاضَ الْأَفَاعِي نَامَ فَوْقَ الْعَقَارِبِ²¹⁸

*Kınamaktan vazgeç beni! Zira
ben,*

*Yılanların zehrinden korkup,
akreplerin üstünde uyuyan
değilim!*

Şair, Ali b. Ahmet b. Âmir el-Antâkî'yi övdüğü şiirinin matlaında kendi şahsiyetini öne çıkararak kinâye, teşbih, istiâre gibi çeşitli beyân üsluplarından yararlanır. Beyitlerde kinâye yoluyla anlatılmak istenen düşünce, şairin cesareti, atılganlığı ve yaşamın zorlukları karşısındaki sarsılmaz duruşudur:

²¹⁶ el-Ma'arri, a.g.e., C.IV, s. 52.

²¹⁷ A.e., C.II, s.397.

²¹⁸ A.e., C.II, s. 434.

أَطَاعِنُ خَيْلًا مِنْ فَوَاسِيهَا الدَّهْرُ وَجِيدًا وَمَا قَوْلِي كَذَا وَمَعِيَ الصَّبْرُ
تَمَرَّسْتُ بِالْأَفَاتِ حَتَّى تَرَكْتُهَا تَقُولُ أَمَاتَ الْمَوْتُ أَمْ دَعَرَ الدَّعْرُ
وَأَقْدَمْتُ إِفْدَامَ الْأَنْبِيِّ كَأَنَّ لِي سِوَى مُهْجَتِي أَوْ كَانَ لِي عِنْدَهَا وَثْرٌ²¹⁹

*Feleğin süvârisi olduğu
ordularla çarpışıyorum;
kimsesiz...*

*Niçin böyle söyledim? Sabır da
yoldaşım...*

*Talim ettim felaketlerle ve
onları:*

*Ölüm mü öldü yoksa endişe mi
ürktü? derken bıraktım.*

*Bir feyezânın taşması gibi
atıldım onlara (o felaketlere)*

*Sanki canımdan başka bir
canım veya vardı canıma bir
kastım.*

Mütenebbî, saygın bir kimsenin bir namertten iyilik isteyip minnet altına girmesiyle onurunu yitireceğini ve erdemin kendisinden iyilik istenilen kişide kalacağını söyleyerek örtük bir biçimde alçak bir kimseyle münasebetten ve ona borçlu olmaktan kaçınmaya teşvik eder:

إِذَا الْفَضْلُ لَمْ يَرْفَعَكَ عَنْ شُكْرِ نَاقِصٍ عَلَى هِبَةٍ فَالْفَضْلُ فِيمَنْ لَهُ الشُّكْرُ²²⁰
*Erdem, el çektirmezse seni bir
alçağın lütfuna şükretmekten* *Öyleyse şükür sahibinin malıdır
o erdem.*

Aşağıdaki beyitte ise çölleri yalnız başına katettiğini söyleyerek dolaylı bir şekilde seyahat tecrübelerini, zorlu koşullara dirençli oluşunu ve çölleri çok iyi bildiğini ima etmektedir:

صَحِبْتُ فِي الْفَلَوَاتِ الْوَحْشَ مُنْفَرِدًا حَتَّى تَعَجَّبَ مِنِّي الْقُورُ وَالْأَكَمُ²²¹
*Aman vermez çöllerde bir
başıma dolaştım.* *Öyle ki şaşırdı bana çöllerde
kum tepeleri.*

²¹⁹ el-Berkûkî, a.g.e., C.II, s.252.

²²⁰ el-Ma'arrî, a.g.e., C.II, s.323.

²²¹ el-Eflîlî, a.g.e., C.II, s.50.

Mütenebbî, daima şiirindeki maharetiyle övünen bir şairdir. Şiirlerinde diğer şairlere meydan okur. Şairlerin ve ediplerin, kolay sözcüklerle edebî bir üslup üretmede güçlük çekeceklerini, kendisininse garip ve mühmel lafızlar kullansa bile dilinin ağırlığı olmadan fesahatli söyleyişlere ulaşabileceğini ifade eder. Beyitte ovalar, kolay sözcükler ve ifadelerden; dağlar, kullanılması güç, garip kelimelerden ve süvarilerse diğer şairlerden kinayedir:

وَإِذَا تَعَثَّرَ الْجِيَادُ بِسَهْلِهِ بَرَزْتُ غَيْرَ مُعْتَرٍ بِجِبَالِهِ²²²

*Şayet tökezlerse süvariler
ovalarında*

*Sürçmeksizin ilerlerim
dağlarında.*

Başka bir şiirinde ise âmâ bir kimsenin onun şiirine baktığında görebileceğini; sağır bir kimseninse onu işitebileceğini söyleyerek şiirin üstünlüğüne kinaye yapar:

أَنَا الَّذِي نَظَرَ الْأَعْمَى إِلَى أَدْنَى وَأَسْمَعْتُ كَلِمَاتِي مَنْ بِهِ صَمَمٌ

أَنَا مَلَأْتُ جُفُونِي عَنْ شَوَارِدِهَا وَيَسْخَرُ الْخَلْقُ جَرَاهَا وَيَخْتَصِمُ²²³

Ben ki köre şifa buldu şiirim;

Sağıra kulak oldu sözlerim.

*Dalarım derin uykuya
garabetinden emin;*

*Halksa sabahlar şiirimle
düşmanlık etmek için.*

Mütenebbî, başka bir şiirinde ise kendisini karalamaya çalışan hasetçilerinden bahsederken üstü kapalı bir şekilde kendisini bu hasetçiler nezdinde müzmin bir hastalığa benzetir. Zira bu müteşair kabilinden kimselerin sürekli onunla uğraşmaları çaresiz bir hastalığa yakalanmaları gibidir. Hastalık övülecek bir şey olmadığı için bu hasetçiler de Mütenebbî'nin şairliğini övmezler, sürekli açığını yakalamaya çalışırlar. İkinci beyitte ise şair, bir insanın ağzının tadı bozuk olduğunda yediği içtiği her şeyin de ona acı geleceğini söyleyerek, müşkülpesent ve hasetçi kimselerin güzel olan herhangi bir şeyde dahi kusur arayacaklarını dile getirmiştir. İlk beyitte şairin kendisini üstü kapalı biçimde hastalığa benzetmesi nedeniyle zımnî teşbih, ikinci beyitte ise kinaye vardır:

²²² el-Berkûkî, a.g.e., C.III, s.183.

²²³ el-Ma'arrî, a.g.e., C.III, s.253.

أَرَى الْمُتَشَاعِرِينَ غَرُّوا بِذَمِّي وَمَنْ ذَا يَحْمَدُ الدَّاءَ الْعُضَالَا
وَمَنْ يَكُ ذَا فَمِ مَرِيضٍ يَجِدُ مُرًّا بِهِ الْمَاءَ الزُّلَالَا²²⁴

*Müteşairler görüyorum, beni
lekelemeye düşkün* *Kim över ki şifa bulmaz bir
hastalığı?*

Kimin buruk ve kekreyse ağzı; Bulur, tatlı suyun tadını acı

Mütenebbî, Seyfüddeve'nin kızkardeşi Havle'nin vefatı üzerine yazdığı mersiye de güzel kokuların Havle'nin saçlarına yaklaşılabildikleri için sevindiklerini, silahlarınsa onlara hasret duyduklarını söyler. Yani ölen kişinin saçına güzel kokular sürdüğünü ancak kılıç ve mızrak kullanmadığını, bir başka deyişle kadın olduğunu üstü kapalı bir biçimde ifade eder:

مَسْرَّةٌ فِي قُلُوبِ الطَّيِّبِ مَفْرُقُهَا وَحَسْرَةٌ فِي قُلُوبِ الْبَيْضِ وَالْيَلْبِ²²⁵
*Bir sevinçtir; hoş kokuların
kalplerinde saçının ayrımı.* *Ve bir hasrettir kılıç ve zırhın
kalplerinde.*

Mütenebbî, aşağıdaki beyitlerde geceleri bir özne olarak görerek, tehlikesi ve bilinmezliğiyle onları kadere ya da onun insanı şaşırtabilecek musibetlerine benzettir. Mesela kayın ağacı, ne kadar sağlam olsa da cılız ve zayıf bir ağaç türü olan söğütle kırılabilir ya da tarla kuşu, şahin gibi güçlü ve yırtıcı bir kuşu kaderin bir cilvesiyle mağlup edebilir. Her iki beyitte kinayeli biçimde anlatılmak istenen şey, güçlü bir kimsenin, kaderin bir hilesiyle zayıf bir insan karşısında hezimete uğrayabileceği; güçlünün zayıfa kırıdırılabileceğidir:

فَلَا تَنَلْكَ اللَّيَالِي إِنَّ أَيْدِيهَا ذَا ضَرْبَيْنِ كَسَرْنَ النَّبْعَ²²⁶ بِالْغَرْبِ
وَلَا يُعِينُ عَدُوًّا أَنْتَ قَاهِرُهُ فَإِنَّهُمْ يَصِدُّنَ الصَّفْرَ بِالْخَرْبِ²²⁷

²²⁴ el-Berkûkî, a.g.e., C.III, s.344.

²²⁵ et-Tebrîzî, a.g.e., C.I, s.258.

²²⁶ Müberred'in el-Kâmil fi'l-Luga isimli eserinde شريان ve شوحط isimleriyle de bilinen sağlam bir ağaç türü olarak zikredilir. **Bkz.** Ebu'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Müberred, **el-Kâmil**, thk. Muhammed Ahmed ed-Dâlî, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1986, C.I, s.445; Hüseyin Remzi'nin Lugat-i Remzi adlı sözlüğünde ise dayanıklı bir tür olan kayın ya da akgürgen ağacı olarak geçmektedir. **Bkz.** Hüseyin Remzi, **Lugat-ı Remzi**, İstanbul, Matbaa-i Hüseyin Remzi, h.1305, C.II, s.816; Maarri'nin ş erhinde yayların yapıldığı dayanıklı bir ağaç türü olarak zikredilmektedir. Beyaz yaban mersinine benzer meyveleri vardır. **Bkz.** el-Ma'arri, a.g.e., C.I II, s.576.

²²⁷ et-Tebrîzî, a.g.e., C.I, s.265.

*Gecelerin gadri ulaşmasın
size! Şüphesiz elleri vurursa*

*Keser kayın ağacını söğüdün
dalıyla.*

*İmdât etmesinler senin
kahrettiğin düşmana;*

*Zira avlatabilirler şahini tarla
kuşuna.*

Şair aşağıdaki şiirinde Fustat'a geldiğinden beri atının, eğerlerini eskittiğini, onun yularını sık sık değiştirdiğini söyler. Bu sözle anlatılmak istenen Kâfûr'un ihsanlarının çokluğu sebebiyle onun yanındaki ikametinin uzamasıdır:

أَبْلَى الْأَجَلَةَ مُهْرِي عِنْدَ غَيْرِكُمْ وَبَدَّلَ الْعُدْرُ بِالْفُسْطَاطِ وَالرَّسَنِ²²⁸

*Eskitti eğerlerini atım,
başkalarında*

*Değiştirildi dizgini ve gemi
Fustat'ta.*

Yine Kâfûr için nazmettiği bir şiirinde; ondan başkaları için söylemiş olduğu methiyeler için suçlu olduğunu, bununla birlikte o zamandan beri şiirinin çok mesafe katettiğini, onu hala işleyip güzelleştirdiğini ve başka şairlerin de şiirlerinin manalarını çalmaya devam ettiğini dillendirir. Ayrıca hem yüksek bir duvara hem de gerili bir çadıra ulaştığını söyleyerek şiirinin çöllere ve şehirlere yayılan şöhretini kinayeli bir biçimde ifade eder:

وَتَعَذَّلَنِي فِيكَ الْقَوَافِي وَهَمَّتِي كَأَنِّي بِمَدْحٍ قَبْلَ مَدْحِكَ مُذْنِبٌ
وَلَكِنَّهُ طَالَ الطَّرِيقُ وَلَمْ أَزَلْ أَقْتَنُّ عَنْ هَذَا الْكَلَامِ وَيُنْهَبُ
فَشَرَّقَ حَتَّى لَيْسَ لِلشَّرْقِ مَشْرِقٌ وَغَرَّبَ حَتَّى لَيْسَ لِلْغَرْبِ مَغْرِبٌ
إِذَا قُلْتُهُ لَمْ يَمْتَنِعْ مِنْ وُصُولِهِ جِدَارٌ مُعَلَّى أَوْ خَبَاءٌ مُطْتَبٌ²²⁹

*Ayıpıyor senin hususunda beni
kafiyelerim ve himmetim*

*Sanki ben, seni methetmeden
önce mücrimim*

Lakin yol uzadı ve hala bu sözü

*Talan edildiği halde icra
ederim.*

*Doğuyu dolaştı da yer
bırakmadı doğuda*

*Batıyı dolaştı da yer
bırakmadı batıda.*

*Söylediğimde onu, imkânsız
değildir varışı*

*Ne yüksek bir duvara ne de
kazıklarla gerili bir çadıra*

²²⁸ el-Eflîlî, a.g.e., C.III, s.299.

²²⁹ et-Tebrîzî, a.g.e., C.I, s.416

3.2.4.1.Tariz:

Tariz, eleştiri, itiraz, sitem, alay etme ya da hakikati gösterme amacıyla, ortaya söylenilmiş bir söz olup kinayenin çeşitlerinden biridir.²³⁰ Kinaye, tek bir kelimede olabilmesine rağmen, tariz bir cümlede olur. ²³¹ Bu yüzden tarizin anlama delaleti, kinayeden daha müphemdir. Dinleyeni kızdırmamak ve nezaketsizlikten kaçınmak için hikmet, etkili ifade, görüş belirtme üslubuyla ele alınır ve muhatabın ismini zikretmeden onu konu edinir.

Mütenebbî, şiirlerinde tariz üslubunu oldukça sık kullanmıştır. Gerek yeni bir memduhunun yanında eski hamisine gerekse kendisini çekemeyen şairlere tarizde bulunmuştur. Şair, hicri 350 senesinin Kurban bayramı arefesinde, Mısır'dan ayrılışının ardından Kâfûr'u hicveden bir kaside yazmıştır. Kasidede Mısır'ın yönetimini Kâfûr'a bırakan İhşid veliahtı İbn Tuğç ve Mısır halkıyla tariz yoluyla alay etmiştir. Şair, önce Kâfûr'u şişmanlığı nedeniyle hamile bir cariyeye benzetmiş ve onun geçmişte kölemen oluşunu hatırlatmıştır. Daha sonra işlerinin idaresini bir cariyeye bırakan kimsenin aciz ve iradesiz olduğunu söyleyerek İbn Tuğç'a tarizde bulunmuştur. Üstelik efendisine asi gelip, onu öldüren bir kölenin Mısırlılar tarafından emirlikle ödüllendirilmesine şaşırarak Mütenebbî, Mısır'ın soylularını bağcılara, köleleriniyse çakallara benzetir. Bağcıların çakallardan gafil olmaları yüzünden çakalların Mısır'ın hazinelerini ve ganimetlerini topladıklarını söyleyerek Mısır'ın soylularına da tarizde bulunur:

أَوْ خَانَهُ فَلَهُ فِي مِصْرَ تَمْهِيدُ	أَكَلَمَا اغْتَالَ عَبْدُ السُّوءِ سَيِّدَهُ
فَالْحُرُّ مُسْتَعْبَدٌ وَالْعَبْدُ مَعْبُودُ	صَارَ الْخَصِيُّ إِمَامَ الْأَبْقَيْنَ بِهَا
فَقَدْ بَشِمْنَ وَمَا تَفْنَى الْعَنَاقِيدُ	نَامَتْ نَوَاطِيرُ مِصْرٍ عَنِ تَعَالِيهَا
لَوْ أَنَّهُ فِي ثِيَابِ الْحُرِّ مَوْلُودُ	الْعَبْدُ لَيْسَ لِحُرٍّ صَالِحٍ بِأَخٍ
إِنَّ الْعَبِيدَ لَأَنْجَاسُ مَنَاقِيدُ	لَا تَشْتَرِ الْعَبْدَ إِلَّا وَالْعَصَا مَعَهُ

²³⁰ el-Hâşimî, a.g.e., s.276.

²³¹ Numan Külekçi, **Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar**, Ankara, Akçağ, 1995, s.76.

لَمُسْتَظَامٌ سَخِينُ الْعَيْنِ مَقْوُودٌ²³²

*Katlederse sahibini fena bir
köle,*

*Hayaları burulmuş, firâri
kölelerin lideridir orada.*

*Gafil oldu Mısır'ın bağcıları,
çakallarından !*

*Köle, olamaz; hür kişinin
kardeşi*

*Sopanı almadan, köleyi satın
alma!*

Düşkündür, acizdir, yüreksizdir

إِنَّ أَمْرَ أَمَةٍ حُبْلَى تُبَرُّهُ

*Ya da ihanet ederse ona, olmalı
mı Mısır'a hükümfermâ?*

*Hür adam zelildir, köleyse
mevlâ...*

*Yediler, usandılar, bitmedi
salkımları.*

*Doğduysa da hür adamın
esvabıyla.*

*Köleler necistir, hayırsızdır
zira.*

*O adam ki bıraktı iradesini gebe
bir halayığa.*

Mütenebbî h. 352 yılında Bağdat'tan ayrılıp Kûfe'ye vardığında, Mısır ve Bağdat'taki macerasını anlatan ve yaşamını sorgulayan bir kaside inşa eder. Kasidede Fâtik b. Şucâ' gibi bir hâmiyi kaybetmenin acısını da dile getiren şair, Bağdat ahalisinin ona karşı olan tutumlarını ve bazı edebiyat mahfillerinde karşılaştığı bayağı muameleyi kinaye üslubuyla anlatır. Devesinin, Bağdat ahalisini gördüğünde ayaklarındaki kanlara bakarak, kimler için o kadar yolu yürüdüğünü düşünüp, güldüğünü söyler. Şair, Bağdat halkını sefih yöneticilerine karşı bir varlık sergileyemediklerinden putlara benzetmiş, daha sonra bu fikrinden vazgeçerek putların cansız olduklarından kimseye zarar vermediğini bu yüzden daha iffetli olduğunu söylemiştir:

وَلَا لَهُ خَلْفٌ فِي النَّاسِ كُلهِم

أَمْسَى تُشَابِهُهُ الْأَمْوَاتُ فِي الرَّمَمِ

فَمَا تَزِيدُنِي الدُّنْيَا عَلَى الْعَدَمِ

إِلَى مَنْ اخْتَضَبَتْ أَخْفَافُهَا بِدَمِ

لَا فَاتِكَ آخِرٌ فِي مَصَرٍ نَقْصِدُهُ

مَنْ لَا تُشَابِهُهُ الْأَحْيَاءُ فِي شَيْمِ

عَدِمْتُهُ وَكَأَنِّي سِرْتُ أَطْلُبُهُ

مَازَلْتُ أَضْحِكُ إِلَيَّ كُلَّمَا نَظَرْتُ

²³² el-Ma'arri, a.g.e., C.IV, s. 174.

أَسِيرُهَا بَيْنَ أَصْنَامٍ أَتَاهُهَا وَلَا أَشَاهِدُ فِيهَا عَقَّةَ الصَّنَمِ²³³

*Yok başka bir Fâtik Mısır'da;
varalım huzuruna*

*Bir halefi de yok onun kâffe
insanlar arasında.*

*Sağlar içinde hilkatçe benzeri
olmayana*

*Ölüler, çürümüş kemikleriyle
benzedi anca.*

*Kaybettim onu, âdeta her yerde
arar oldum da*

*Dünya, hiçlikten başkasıyla
çoğalmadı bana.*

*Devemi güldürüyordum
halbuki*

*Bakınca kimler için topuklarını
boyadığına*

*Yediyordum devemi, putların
ortasında*

*Göremedim putların namusunu
onlarda(o insanlarda)*

Tarizle ilgili bir başka örnekte ise Mütenebbî, kendisini atıyla dört nala giden bir kimse ve diğer şairleri de atının havaya kaldırdığı bir toz bulutu olarak imgeler. Toz bulutu, şairin atını koşturmasına bağlı olarak daima onun arkasından gelir. Seyfüddevle toz bulutuna benzeyen bu şairlerle dalga geçmek istediğinde onlardan, Mütenebbî'nin şiirine benzer bir şiir sunmalarını ister; bunu yapamayacaklarını bildiğinden aslında onların bu çabalarıyla eğlenir. Şair diğer şairleri toz bulutuna benzeterек tarizde bulunmuştur:

إِذَا شَاءَ أَنْ يَلْهُو بِلَحِيَّةِ أَحْمَقٍ أَرَاهُ غُبَارِي ثُمَّ قَالَ لَهُ: الْحَقُّ²³⁴

*Şayet isterse oynamak bir
ahmağın sakalıyla*

*-Tozum olarak gördüğüm- der ki
: Yetiş ona !*

Mütenebbî, Mısır'da iken Seyfüddevle'nin Halep'teki meclisinde onun öldüğü haberi yayılır. Kulağına gelen bu dedikoduya çok içerleyen şair, bir kaside kaleme alır. Kasidesinde Halep'te iken kendisine zulmedildiğini ima eder; Kâfûr'un himayesinde de aynı muameleyi görürse Seyfüddevle'yi terkettiği gibi onu da terkedeceğini tariz yoluyla ifade eder:

يَا مَنْ تُعِيْتُ عَلَى بُعْدٍ بِمَجْلِسِهِ كُلِّ بِمَا زَعَمَ النَّاعُونَ مُرْتَهَنُ

²³³ el-Eflîlî, a.g.e., C.IV, s.41-42.

²³⁴ A.e., C. II, s. 107.

كَمْ قَدْ قُتِلْتُ وَكَمْ قَدْ مُتُّ عِنْدَكُمْ ثُمَّ انْتَفَضْتُ فَرَالَ الْقَبْرِ وَالْكَفَنِ
مَا كُلُّ مَا يَتَمَنَّى الْمَرْءُ يُدْرِكُهُ تَجْرِي الرِّيحُ بِمَا لَا تَشْتَهِي السُّفُنُ
وَإِنْ بُلِيْتُ بِوُدِّ مِثْلٍ وَدَّكُمْ فَلِئَنِّي بَفَرَاكِ مِثْلِهِ قَمِينٌ²³⁵

*Ey uzaktan vefat haberimiz
duyurulan meclisinde!*

*Vefat tellallığı yapanlar da
rehine ölümle.*

*Ne çok öldürölüp, ne çok
öldüm elinizde!*

*Sonra silkindim; ziyan oldu
kabir de kefen de*

*İnsanın istemedikleri bulur
onu;*

*Eser rüzgarlar, gemilerin
tersine göre.*

*Şayet uğrarsam sevginize
benzer bir sevgiyle felakete,*

*Sizden ayrıldığım gibi
terkederim onu da yine.*

Yaşadığı topluma yönelik bir hiciv niteliği taşıyan aşağıdaki kasidesinde ise şair, uğradığı her belde halkların kendisine düşmanlık ettiğini, yöneticilerin adaleti ve güveni sağlayamadığından putlar gibi hareketsiz ve iradesiz olduklarını bu yüzden başlarının devrilmesi gerektiğini tariz yoluyla ima eder:

لَا أَقْتَرِي بَلَدًا إِلَّا عَلَى غَرَرٍ وَلَا أَمُرُّ بِخَلْقٍ غَيْرِ مُضْطَعِنٍ
وَلَا أَعَاشِرُ مِنْ أَمْلَاكِهِمْ أَحَدًا إِلَّا أَحَقَّ بِضَرْبِ الرَّأْسِ مِنْ وَثْنٍ²³⁶

*Ne tehlikeler içinde adım
atmadığım bir diyar,*

*Ne uğrayıp da düşmanlık
görmediğim bir cemaat,*

*Ne de melikleri arasında başı
devrilmeye*

*Putlardan daha az yaraşır bir
melik var.*

Mütenebbî'nin, Mısır'da bulunduğu sırada Kâfûr'dan bir valilik istediğini ancak Kâfûr'un onun bu isteğini ertelediğini nakleden rivayetler bulunmaktadır. Şair, aşağıdaki şiirinde Kafûr'a sitem ederek ne zamandır ona kasideler yazdığı halde bu şiirlerin hakiki karşılıklarını henüz alamadığını ima eder:

أَبَا الْمِسْكِ هَلْ فِي الْكَاسِ فَضْلٌ أَنَالَهُ فَلِئَنِّي أَعْنِي مُنْذُ جِينٍ وَتَشْرَبُ²³⁷

²³⁵ el-Vâhidî, a.g.e., s. 668.

²³⁶ el-Ma'arrî, a.g.e. C.II, s.242.

²³⁷ el-Berkûkî, a.g.e., C. I, s.306.

*Ey Ebu 'l-Misk, kadehte var mı
ziyade?*

*Ben teganni ediyorum ne
zamandır; sen içiyorsun bâde.*

Mütenebbî, h. 346 yılında Kâfûr'a sunduğu ilk methiyesinde Seyfûddeve'ye tarizde bulunur. “Denize benzeyen Kâfûr'a yönelen kimsenin, sâkiyi bırakacağını” söyleyerek “sâkiyle” üstü kapalı biçimde Seyfûddeve'yi kasteder:

قَوَاصِدَ كَافُورٍ تَوَارِكَ غَيْرَهُ وَمَنْ قَصَدَ الْبَحْرَ اسْتَقَلَّ السَّوَاقِبَا²³⁸

*Kâfûr'a yönelen bırakır
başkasını*

*Meyleden deryaya bırakır
sâkinin kırbasını.*

Mütenebbî, Seyfûddeve'nin kızkardeşinin vefatı üzerine yazdığı mersiyede ölen insanlardan bir daha haber alamayacağımızı esasen bazen yaşayanlarla bile irtibatımızın kesildiğini söyler. Böylece Seyfûddeve ile aralarındaki kırıngılığa işaret ederek tariz yoluyla sitemde bulunur:

وَكَيْفَ يَبْلُغُ مَوْتَانَا الَّتِي دُفِنَتْ وَقَدْ يُقَصِّرُ عَنْ أَحْيَائِنَا الْغَيْبِ²³⁹

*Nasıl ulaşsın defnedilmiş
ölülerimize selamımız?*

*Gaip olan dirilerimizle
kesilince...*

Mütenebbî, Kâfûr'a sunduğu ilk kasidesinde eski hâmisi Seyfûddeve'yi hatırlar ve kendine onu unutmasını öğütler. Samimi duygular beslediği halde Seyfûddeve'nin, onun sevgisine hakettiği değeri vermediğini düşünür. Şair, açıkça ismini söylemediği eski hâmisine ima yoluyla tarizde bulunur:

أَقِلَّ اسْتِيقَا أَيُّهَا الْقَلْبُ رُبَّمَا رَأَيْتُكَ تُصَفِّي الْوَدَّ مَنْ لَيْسَ جَازِيَا²⁴⁰

*Dindir özlemimi yüreğim!
Görüyorum ki*

*Derin bir sevgi besledin, karşılık
vermeyene.*

Mütenebbî, Kâfûr'un yanında iken kaleme aldığı mersiyede ise “şayet peçeli bir sevgiliyi” yani bir kadını özleseydi nefsinin mazur göreceğini söylemektedir. Zira kadınların tabiatı şaire göre cefa ve gadretmektir. Ancak o, imame giyen bir sevgiliye

²³⁸ el-Ma'arrî, a.g.e., C.IV, s.24.

²³⁹ el-Eflîlî, a.g.e., C.III, s. 99.

²⁴⁰ Hüsamzade er-Rûmî, a.g.e., s. 40.

hasret duymaktadır. Şair, burada tariz yoluyla eski hâmisî Seyfûddeve'ye olan özlemini ve sitemini ifade etmektedir:

عَذَرْتُ وَلَكِنْ مِنْ حَبِيبٍ مُعَمِّمٍ ²⁴¹	فَلَوْ كَانَ مَا بِي مِنْ حَبِيبٍ مُقَنَّعٍ
<i>Şayet bendeki özlem, peçeli bir sevgiliye olsaydı bağışlardım.</i>	<i>Lakin imameli bir sevgili için ...?</i>

3.3.BEDÎ

Sözlük anlamı olarak örnek ve model olmadan bir şeyi icat etme ya da örneksiz ve modelsiz yaratılmış olan anlamındaki bedî‘, edebiyat terimi olarak anlama açıkça delalet eden ve durumun gereğine uygun olan sözü lafız ve ses açısından kusursuz ve anlam itibariyle de makul bir hale getiren usul ve kuralları inceleyen bir ilimdir.²⁴² Cinas, tezat, reddü’l-acüz ales’sadr ve mezheb-i kelâmi, cinas gibi söz ve mana sanatları bedî‘ ilminin ana konuları arasındadır. Mütenebbî’nin divanında dikkatimizi çeken bedî‘ sanatların bazılarını aşağıdaki başlıkların etrafında yer verdik.

3.3.1.Tezat:

Lügatte zıt, aykırı, ters, eş, benzer ve denk manalarındaki “ضِدٌّ” kökünden türeyen ve iki şeyin birbirine karşıt olması anlamına gelen bir sözcüktür.²⁴³ Bir edebiyat terimi olarak tezat, manâ bakımından birbirlerinin karşıtı olan kelime ve sözlerin ifadeyi vurgulamak ve güzelleştirmek amacıyla birlikte ve birbirleriyle alakalı olarak kullanılmasına denir.²⁴⁴ Sa‘leb’in karşıtlıkların bitişikliği²⁴⁵ olarak isimlendirdiği tezatta kelimeler arasında aynı zamanda bir uyum olması gerekir. Bu

²⁴¹ el-Vâhidî, **a.g.e.**, C.III, s.1752.

²⁴² Saraç, **a.g.e.**, s. 133; Nasrullah Hacımüftüoğlu, “Bedî‘, **DİA**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992, C.V, s.320.

²⁴³ İsmail Durmuş, “Tezat”, **DİA**, İstanbul, 2012, C.XXXI, s.58.

²⁴⁴ Hasan ‘Abbas, **a.g.e.**, s. 321.Menderes Coşkun, **Sözün Büyüsü Edebi Sanatlar**, Dergah Yayınları, İstanbul, 2007, s.151.

²⁴⁵ Ebu’l-‘Abbas Ahmed b. Yahya Sa‘leb, **Kavâidü’s-Şi‘r**, Haz. Ramazan ‘Abdütevâb, Mektebetü’l-Hancı, Kahire, 1995, s. 58.

yüzden kadim belâgat alimleri bu sanatı tıbâk, tatbîk, tetâbuk, tekâfû ve mutâbakat kelimeleriyle de adlandırır. ²⁴⁶

Mütenebbî'nin şiirlerinde etkili bir ifade gücü ve gür bir ton yakalamak amacıyla dilin zenginliğinden ve esnekliğinden yararlanarak zıt anlamlı kelimeleri bir arada kullanması onun üslubunun belirgin bir özelliğidir. Örneğin şairin Mısır'dan Bağdat'a gittiği sırada Seyfûddeve'nin onunla yeniden iletişime geçerek oğlu aracılığıyla birçok hediye göndermesi üzerine söylediği methiyenin aşağıdaki beytinde zamana sitem edilir; Seyfûddeve'nin cömertliğiyle zamanın cimriliği mukayese edilerek tezat yapılır:

لَسْتُ أَرْضَى بِأَنْ تَكُنْ جَوَاداً وَزَمَانِي بِأَنْ أَرَاكَ بَخِيلٌ²⁴⁷

*Razı değilim senin cömert
oluşuna*

*Seni görmem hususunda cimri
iken zamanım.*

Aşağıdaki beyitte ise مُثِيبٌ kelimesi ile مُثِيبٌ ve هَادِمٌ ile هَادِمٌ kelimeleri arasında tezat vardır:

مُثِيبٌ الَّذِي يَبْكِي السَّبَابَ مُثِيبُهُ فَكَيْفَ تَوْقِيهِ وَبَانِيهِ هَادِمُهُ²⁴⁸

*Genç ki ağlar, gençliğine onun
ihtiyarlığı*

*Nasıl ondan sakınabilir ki onun
bânisi iken tahripkârı.*

Şair, Seyfûddeve'ye söylediği aşağıdaki şiirinde ise emirine Ali diye hitap eden kişinin âdil davrandığını kılıç diye çağırınınsa ona haksızlık ettiğini; zira her kılıcın onun gibi şiddetli olamayacağını söyler. Şiirde مُنْصِفٌ ve ظَالِمٌ kelimeleri arasında tezat vardır:

وَإِنَّ الَّذِي سَمَّاهُ سَيْفًا لِّظَالِمُهُ²⁴⁹ وَإِنَّ الَّذِي سَمَّيَ عَلَيْهِ لِمُنْصِفٍ

*Şüphesiz onu Ali diye çağıran
insaf etti*

*Ve kılıç diye çağıran ona
haksızlık etti.*

²⁴⁶ İsmail Durmuş, **a.g.m.**, s.58.

²⁴⁷ el-Berkûkî, **a.g.e.**, C.III, s.278

²⁴⁸ el-Ma'arrî, **a.g.e.**, C.III, s.20.

²⁴⁹ el-Berkûkî, **a.g.e.**, C.IV, s. 61.

Yine Seyfüddevle'yi övdüğü bir şiirinde الْوَحْشَة (yabanilik) ve يَأْنَسُ (ünsiyet kurar) ile الْوَعَى (savaş) , الْقِتَال (savaşmak) , ذِمَام (eman) ve الْفَهَاق (omurga kemikleri) ve الْأَقْدَام (ayaklar) kelimeleri birbirleriyle karşıt anlamlarda kullanılarak ifadeyi güzelleştirir:

أَزِلِ الْوَحْشَةَ الَّتِي عُنْدَنَا يَا	مَنْ بِهِ يَأْنَسُ الْخَمِيسُ الْأَهَام
وَلَذِي يَشْهَدُ الْوَعَى سَاكِنَ الْقَلْبِ	بِكَ كَأَنَّ الْقِتَالَ فِيهَا ذِمَام
وَالَّذِي يَضْرِبُ الْكَتَائِبَ حَتَّى	تَتَلَقَّى الْفَهَاقُ وَالْأَقْدَام ²⁵⁰
<i>Ey kendisiyle koca orduların ünsiyet kurduğu Kıtâl, orada bir emanmışçasına.</i>	<i>Kaldır yabaniliği aramızdan Sükûnet içinde izleyen savaşı ki Bölükleri kılıçtan geçiren ta ki</i>
<i>Buluşturuncaya dek omurgaları ayaklarla.</i>	

Şairin aşağıdaki şiirinde ise “الْحُزُونَة” (engebe) ve “السُّهُول” (ovalar) kelimeleri arasında tezat vardır:

وَمَنْ أَمَرَ الْخُصُوفَ فَمَا عَصَتْهُ	أَطَاعَتْهُ الْحُزُونَةُ وَالسُّهُولُ ²⁵¹
<i>Ve düzlükler ve engebeler itaat etti ona.</i>	<i>Kim öğretti kalelere de asi gelmediler ona</i>

Tezat sanatına bir başka örnek de şairin “جَيِّئَة” (geliş) ve “ذُهُوب” (gidiş) kelimelerini bir arada kullandığı şu şiiridir:

سُبِقْنَا إِلَى الدُّنْيَا فَلَوْ عَاشَ أَهْلُهَا	مُنِعْنَا بِهَا مِنْ جَيِّئَةٍ وَذُهُوبٍ ²⁵²
<i>Yapamazdık dünyada gidiş gelişleri.</i>	<i>Yaşasaydı şayet bizden evvel gelenler,</i>

Mütenebbî özellikle methiyelerinde tezat sanatı yardımıyla mübalağalı terkipler oluşturarak şiirdeki düşünce ve anlamın daha görünür ve çarpıcı olmasını

²⁵⁰ el-Ma‘arrî, a.g.e., C.III, s. 30.

²⁵¹ el-Eflîlî, a.g.e., C.I, s.181.

²⁵² el-Ma‘arrî, a.g.e., C.III, s. 217.

sağlar. Örneğin, şairin gece yarısı Seyfüddevle'nin huzuruna girdiğinde, onun önünde yaygıya serilmiş iyi ve sağlam silahların bulunduğunu görünce irticâlen söylediği şu methiyede tezat vardır. Şair gece karanlığında ısıt ısıt parıldayan silahları tek başlarına kusurlu bulurken Seyfüddevle'nin giyinip kuşanmasıyla onların kemalde son noktaya ulaşacaklarını söyler. Zira iyi bir silah ancak iyi bir komutanın elindeyse gerçekten değerlidir. Şair karşıt anlamlı olan “نقص” ve “الكمال” kelimelerini bir arada kullanarak zihnimize daha güçlü bir imge oluşturur:

وَأَنَّ الْبَيْضَ صُفَّ عَلَى دُرُوعٍ فَشَوَّقَ مَنْ رَأَهُ إِلَى الْقِتَالِ

وَأَنَّ بِهَا وَإِنْ بِهِ لِنَقْصًا وَأَنْتَ لَهَا، الْبَهَائِيَّةُ فِي الْكَمَالِ²⁵³

*Miğferlerin zırhların üzerine
dizilişi,*

*Cenge heveslendirdi, onları
göreni*

*Lakin ne var ki o ve diğerinde
kusurlar bulunur.*

*Seninle olduklarıdaysa
kemalde nihayet bulurlar.*

Şairin aşağıdaki şiirinde ise karşıt anlamlı “الكَرِيمُ”(asil, soylu) ve “اللَّئِيمُ”(soysuz, alçak) kelimeleri estetik bir unsur olarak bir arada kullanılır:

إِذَا أَنْتَ أَكْرَمْتَ الْكَرِيمَ مَلَكْتَهُ وَإِنْ أَنْتَ أَكْرَمْتَ اللَّئِيمَ تَمَرَّدَا²⁵⁴

*Soylu bir kimseye iyilik
ettiğinde onu kazanırsın*

*İyilik ettiğinde bir soysuza ise
nankörlük eder sana*

Mütenebbî'nin kendi fiziksel özelliklerini övdüğü aşağıdaki beyitte ise “أَسْتَرِيحُ”(dinlenirim) ve “أَتْعَبُ”(yorulurum) kelimeleri arasında tezat vardır:

فَأَيْدِي أَسْتَرِيحُ بِذِي وَهْدًا وَأَتْعَبُ بِالْإِنَاخَةِ وَالْمُقَامِ²⁵⁵

*Dinlenirim o ikisiyle (çöl ve
güneş) yola çıktığımda*

*Ve yorulurum devemi çöktürüp,
konakladığımda.*

Şairin akıllı insanların, samimi kimseleri beğendiği, cahillerin ise dış görünüşe önem vererek güzel bir yüze muhabbet beslediğini söylediği şu şiirinde karşıt anlamlı olan akıllı ve cahil kelimeleriyle tezat yapılır:

²⁵³ A.e., C.III, s.308.

²⁵⁴ el-Berkûkî, a.g.e., C.II, s.11.

²⁵⁵ el-Ma'arrî, a.g.e., C.IV, s.135.

وَحُبُّ الْجَاهِلِينَ عَلَى الْوَسَامِ²⁵⁶ يُحِبُّ الْعَاقِلُونَ عَلَى التَّصَافِي

Akıllılar, samimiyeti severler,

*Cahillerin sevgisiyse güzel bir
yüzedir.*

Şairin aşağıdaki şiirinde ise “وَرَائِي” (arkamda) ve “أَمَامِي” (önümde) sözcükleri arasında tezat vardır:

أَقَمْتُ بِأَرْضِ مِصْرَ فَلَا وَرَائِي تَخُبُّ بِي الْمَطِيَّ وَلَا أَمَامِي²⁵⁷

Mısır diyarında konakladım da

*Atlarım ne arkamda ne de
önümde tırıs yürüdüler.*

Yine şairin aşağıdaki şiirinde “قَلِيلٌ” (az) ve “كَثِيرٌ” (çok) kelimeleri arasında tezat vardır:

قَلِيلٌ عَائِدِي سَقَمٌ فُؤَادِي كَثِيرٌ حَاسِدِي صَعْبٌ مَرَامِي²⁵⁸

*Seyrektir ziyaretçim, muzdariptir
gönlüm*

*Kalabalıktır hasetçilerim,
çetindir muradım.*

Şairin “كَرَامَةٌ” (şeref) ve “اِحْتِقَارٌ” (hakir görme) kelimelerini bir arada kullandığı şu şiirinde ise kelimeler arasında çağrışımsal olarak bir karşıtlık durumu söz konusudur:

وَفِيكَ إِذَا جَنَى الْجَانِي أَنَا تَظُنُّ كَرَامَةً وَهِيَ اِحْتِقَارٌ²⁵⁹

*Affedicisin bir caniyi hücum
ettiğinde*

*Sanır ki kendi
haysiyetindendir; halbuki hakir
görmendir onu.*

Mütenebbî, aşağıdaki şiirinde ise “الْأَنْوَارُ” (ışıklar) ve “الظُّلُمُ” (karanlıklar) kelimelerini Seyfüddevle’nin onu başka şairlerle aynı derecede görmesine bir sitem olarak manayı güçlendirmek üzere bir arada kullanır:

²⁵⁶ el-Eflîlî, a.g.e., C.III, s.349.

²⁵⁷ el-Berkûkî, a.g.e., C.IV, s.276.

²⁵⁸ A.e., C.IV, s.276.

²⁵⁹ el-Yâzicî, a.g.e., C.II, s. 223.

وَمَا انْتِفَاحُ أَخِي الدُّنْيَا بِنَظَرِهِ إِذَا اسْتَوَتْ عِنْدَهُ الْأَنْوَارُ وَالظُّلُمُ²⁶⁰

*Nedir gözbebeğinin azizim
manâsı*

*Aynıysa nazarında aydınlıklar
ve karanlıklar.*

Mütenebbî'nin, karşıt anlamlı kelimeleri ve ifadeleri bir arada kullanarak oluşturduğu tezatlar, şiirlerine derinlik ve güçlü bir ifade kazandırmak için kullandığı belirgin bir üslup özelliğidir. Şair, bu tezatları kullanarak okuyucunun duygusal etkisini artırır ve dikkatini çeker.

3.3.2.Mukâbele:

Lügatte “yüz yüze gelmek”, “iki şeyin karşı karşıya gelmesi” anlamlarındadır.²⁶¹ Belâgat ilminde ise bir ifadede iki veya daha fazla uyumlu sözcüğü söyledikten sonra aynı tertip içerisinde bunların zıt anlamlılarının da birlikte zikredilmesidir.²⁶² Örneğin Mütenebbî'nin şu şiirinde birbirleriyle uyumlu sözcükler olan gece ve sabah kelimeleri ikinci mısırda zıt anlamlı olarak tekrar edilir, yine aydınlık ve karanlık sözcükleri de zıt anlamda kullanılarak karşılıklı bir şekilde zikredilir:

بَفَرَعٍ يُعِيدُ اللَّيْلَ وَالصُّبْحَ نَيْرٌ وَوَجْهِهُ يُعِيدُ الصُّبْحَ وَاللَّيْلَ مُظْلِمٌ²⁶³

*Sabah aydınlığında geceyi
çağırın bir saçla*

*Gecenin karanlığında sabahı
davet eden bir yüzle zulmeder.*

Aşağıdaki örnekte de mukabele sanatı söz konusudur; “sabahın aydınlığı” ve “gecenin karanlığı” terkipleri, birinci ve ikinci mısralarda bir sıra içerisinde, karşılıklı olarak ifade edilir:

فَقَدْ مَلَ ضَوْءُ الصُّبْحِ مِمَّا تُغِيرُهُ وَمَلَ سَوَادُ اللَّيْلِ مِمَّا تُرَاجِمُهُ²⁶⁴

*Şüphesiz yoruldu sabahın
aydınlığı, yaptığın baskınlardan*

*Ve yoruldu gecenin karanlığı,
çarpmalarından.*

²⁶⁰ el-Ma'arri, a.g.e., C.III, s. 252.

²⁶¹ İsmail Durmuş, “Mukâbele”, *DİA*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020, C.XXXI, s.101.

²⁶² İbn Reşik, a.g.e., C.II, s.14,15; Ali el-Cârim, Mustafa Emin, a.g.e., s.487.

²⁶³ el-Berkûkî, a.g.e., C.IV, s.203

²⁶⁴ İbn Sîde, a.g.e., s.171.

Mütenebbî'nin Seyfûddeve'nin annesine söylediği mersiyede geçen güneş ve ay, dişilik ve erkeklik ve ayıp ve övünme kelimeleri arasında da mukâbele sanatı vardır:

وَلَوْ كَانَ النِّسَاءُ كَمَنْ فَقَدْنَا لَفَضَّلْتُ النِّسَاءَ عَلَى الرِّجَالِ
وَمَا الثَّانِيْتُ لَأَسْمِ الشَّمْسِ عَيْبٌ وَلَا التَّذْكِيرُ فَخْرٌ لِلْهَلَالِ²⁶⁵

*Şayet kadınların hepsi,
kaybettiğimiz gibi olsaydı*

*Kadınlar, erkeklere tercih
edilirdi.*

*Dişilik nasıl ki güneş için utanç
değil*

*Erkeklik de ay için bir iftihar
değil.*

Seyfûddeve'nin oğlu için söylenmiş bir mersiyede ise “تَوَلَّيْهِ” (vali olarak atamak) ve “الْعَزْلُ” (azletmek) ile “أَوْسَاطُ” (orta, merkez) ve “أَطْرَافُهُنَّ” (kenar, uç) kelimeleri arasında karşılıklı tıbâk olduğundan mukabele meydana gelmiştir:

تَوَلَّيْهِ أَوْسَاطَ الْبِلَادِ رِمَاحُهُ وَتَمْنَعُهُ أَطْرَافُهُنَّ مِنَ الْعَزْلِ²⁶⁶

*Vali tayin etmeden mi onu
memleketlerin ortalarına
mızrakları*

*Ve mızrakların kenarları onun
azline mani olmadan mı?*

Aşağıdaki şiirde ise “تَعْظُمُ” (büyümek) ve “تَصْغُرُ” (küçülme) ile “الصَّغِيرُ” (küçük) ve “الْعَظِيمُ” (büyük) ve “صِغَارُ” (küçüklük) ve “عَظَائِمُ” (büyüklük) kelimeleri arasında mukâbele vardır:

وَتَعْظُمُ فِي عَيْنِ الصَّغِيرِ صِغَارُهَا وَتَصْغُرُ فِي عَيْنِ الْعَظِيمِ الْعَظَائِمُ²⁶⁷

*Büyür gözünde küçük insanın
küçük işler*

*Küçülür gözünde büyük insanın
büyüklükler*

Mütenebbî'nin aşağıdaki şiirinde de memduh, himmetinin yüceliği dolayısıyla övülür; onun diriler için bir ölüm ve ölümler için bir hayat olduğu söylenir. Beytin ikinci mısrasında diriler ve ölümler ile ölüm ve hayat kelimeleri arasında mukâbele sanatı vardır:

²⁶⁵ el-Ma‘arrî, a.g.e., C.III, s.51.

²⁶⁶ el-Eflîlî, a.g.e., C.I, s.243.

²⁶⁷ el-Berkûkî, a.g.e., C.IV, s.94.

لَنَا مَلِكٌ مَا يَطْعَمُ النَّوْمَ، هُمُ 268 مَمَاتٌ لِحَيٍّ أَوْ حَيَاةٌ لِمَيِّتٍ

Bir emirimiz var ki doyurmaz Diriler için bir ölümdür o ve
uykuyu onun himmeti; bir hayattır ölüler için.

Şairin şiirlerinde kullandığı mukâbele örneklerinden bir diğeri de aşağıdaki şiirinde cesareti ve cömertliği dolayısıyla övülen memduh için söylenen cesur ve cimrilik ile ikinci mısradaki cömert ve korkaklık kelimeleri arasındadır:

هُوَ الشُّجَاعُ يَعْدُ الْبُخْلَ مِنْ جُبْنٍ 269 وَهُوَ الْجَوَادُ يَعْدُ الْجُبْنَ مِنْ بَخْلٍ

O cesurdur, cimriliği korkaklık O cömerttir korkaklığı cimrilik
addeder; addeder.

3.3.3.Müşâkele:

Müşâkele, شكل (şekl) kökünden, mufâale kalıbında masdar bir kelimedir. İşteşlik ve müşâreket bildiren bu kalıba uygun olarak kelime lügatte “şekil ve biçim bakımından benzer olma” anlamına gelmektedir.²⁷⁰ Belâgatteki karşılığı ise söz esnasında geçen bir kelimenin, aynı bağlam içerisinde, ilk kullanıldığı manadan farklı bir mana ile tekrar edilmesidir. Şekil ve fonetiğini koruyan kelimenin bu yeni anlamı, hakiki olabileceği gibi mecâzi de olabilir.²⁷¹ Müşâkele, Kur'an-ı Kerim'de bazı müşkil ve müteşâbih ayetlerde yer alan ve Allah Teâla'ya isnat edilmesi mümkün görünmeyen fiillerin ya da isimlerin yorumlanmasında başvurulmuş bir üslup olmuştur. Örneğin Mâide sûresinin altmış dördüncü ayetinde yer alan kapalılık ve açıklıkla nitelenen el kelimesi, her iki yerde de mecâzi anlamda Allah'a isnat edilmiştir. Bununla birlikte Yahudiler söz konusu olduğunda “söylediklerinden ötürü elleri bağlansın” ifadesi gerçek bir manayı içermektedir:

²⁶⁸ el-Ma'arrî, a.g.e., C.II, s.403.

²⁶⁹ İbn Sîde, a.g.e., s.206.

²⁷⁰ Adem Yerinde, “Belâgat İlminde Müşâkele Sanatı”, *Usûl İslam Araştırmaları*, sy. 30, s. 8-9.

²⁷¹ Muhittin Eliaçık, “Bazı Belâgat Kitaplarında Müşâkele Sanatının Tanım ve Tasnifi”, *Sosyal Bilimler* C.III, s. 2; Mehmet Soysaldı, “Kur'an-ı Kerimde Müşâkele Sanatı”, *Journal of Islamic Research*, s. 28,1-11; Hasan Tevfik Marulcu, “Kur'an'da Edebi Bir Üslup Olarak Tehekküm ve Müşâkele-Kelam Açısından Bir Değerlendirme”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Yıl: 2017/4, Sayı:29, s.327-338; Veysel Güllüce, “Kur'an-ı Kerimde Allah'a Müşâkele Yoluyla İsnad Edilen İfadelerin Değerlendirilmesi”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 25, Erzurum, 2006, s.42.

﴿وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ وَلَعْنُوا بِمَا قَالُوا بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ يُنفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ﴾

(Yahudiler “Allah’ın eli bağlanmış!” dediler. Asıl kendi elleri bağlanmıştı ve söyledikleri yüzünden lânetlenmişlerdir. Aksine O’nun iki eli de açıktır, dilediği gibi verir.)²⁷²

Müşâkele sanatı ile ilgili Mütenebbî’nin şiirlerinde tespit ettiğimiz bazı örnekleri ele alacak olursak mesela şairin aşağıdaki şiirinde, biri cesur diğeri korkak iki adamın yaşam karşısındaki duruşları anlatılır; kendini korumak için savaşa giren cesur insan, galip gelirse hayatta kalır, kaybedip yaşamını yitirirse de cesaretinden ötürü ismini yaşatarak ölümsüz olur, korkak insan ise yaşamını tehdit eden bir tehlike karşısında savaştan ya da kavgadan geri durarak canını korur. Sonuç olarak her iki insan hayatta kalabilmek için farklı tutumlarda bulunurlar. Şiirde sözü güzelleştirmek ve mânanın çağrışım alanını zenginleştirmek için “أوردہ” (sürüklemek) kelimesi ikinci mısradaki hakiki ve mecâz anlamlarıyla tekrar edilerek müşâkele yapılır:

أَرَى كُنَّا يَبْغِي الْحَيَاةَ بِسَعْيِهِ	حَرِيصًا عَلَيْهَا مُسْتَهَامًا بِهَا صَبًا
فَحَبُّ الْجَبَانِ النَّفْسَ أَوْرَدَهُ الثَّقَى	وَحُبُّ الشُّجَاعِ النَّفْسَ أَوْرَدَهُ الْحَزْبَا ²⁷³
<i>İhtirasla bağlıyız; ona muhabbetle</i>	<i>Görüyorum ki istiyoruz her birimiz hayatı gayretle</i>
<i>Ve sürükler yürekliyi savaşı meydanına</i>	<i>Canın tatlılığı, sürükler ödleği korkuya</i>

Müşâkele sanatıyla ilgili Mütenebbî’nin şiirlerinden bir başka örnek ise şairin İbn Tuğç’un meclisini farklı duyularla betimleyen ve “içmek” kelimesini ilk mısradaki hakiki anlamıyla, ikincisinde de mecazlı bir söyleyişle “sevinci içmek” anlamında kullanarak müşâkele yaptığı şu şiirindedir:

أَنْشُرُ الْكِبَاءَ وَوَجْهَ الْأَمِيرِ	وَصَوْتُ الْغِنَاءِ وَصَافِي الْخُمُورِ
فَدَاوِ خَمَارِي بِشُرْبِي لَهَا	فَإِنِّي سَكِرْتُ بِشُرْبِ السُّرُورِ ²⁷⁴

²⁷² [KUR'AN-I KERİM | 117. Sayfa | Mâide Sûresi | Meal - Kuran Yolu \(diyanet.gov.tr\)](#)

(Çevrimiçi:16.06.2024).

²⁷³ el-‘Ukberî, a.g.e., C.I, s.65.

²⁷⁴ el-Ma‘arrî, a.g.e., C.II, s.415.

*Ne demeli öd ağacının
râyihasına?*

*Emîrin hoş sîmasına ve
şarkının nevâsına*

*İçeyim sâfi meyi de defet
mahmurluğumu*

*Çoktan sarhoş oldum zira
içerek mutluluğu.*

Mütenebbî'nin Kâfûr'u methettiği bir şiirinde ise düşmanlarının memdûhu mağlup etmek için onunla savaşılmaya kalkıştıkları ancak hüsrana uğramalarıyla onların durumlarının keskin kılıçlarla koparılan boyunlara benzetildiği söylenir. Şiirde “غالب” kelimesi mücadele etmek ve yenmek anlamlarıyla bir arada kullanılarak müşâkele yapılır:

كَمَا غَالَبْتُ بِيضَ السُّيُوفِ الرَّقَابَ²⁷⁵

وَعَالَبَهُ الْأَعْدَاءُ ثُمَّ عَنَوْا لَهُ

*Yeltenip gâlip gelmeye, zelîl
oldu rakipler*

*Mağlup olmuşçasına yalım
kılıçlara kelleler.*

Mütenebbî'nin Mûsâvir b. Muhammed er-Rûmî'yi övdüğü şiirinde ise memdûhundan ayrılışı yüzünden şaire uğrayan musibet kuvvet ve mübâlağaya delalet eden “تقطع” lafzıyla dile getirilerek “yolu katetmek ve bir yerden ayrılmak” hakiki anlamının dışında “yüreğin yanması, acı çekmek” anlamında tekrar edilerek müşâkele yapılır:

نَفْسِي أَسَى وَكَأَنَّهُنَّ طُلُوحُ²⁷⁶

لَمَّا تَقَطَّعَتِ الْخُمُولُ تَقَطَّعَتْ

*Yüreğime âteş düşer;
düştüğünde yola,*

*Salkım ağacı misali, mahfe
yükli develer*

Şairin Seyfûddeve'nin oğlu için için yazdığı mersiye'nin aşağıdaki beytinde ise çocuk kelimesi iki anlamlı kullanılarak müşâkele yapılmış, sözü mana ve ahenk açısından güzelleştirmiştir:

وَإِنْ تَكُ طِفْلاً فَلَأَسَى لَيْسَ بِالطِّفْلِ²⁷⁷

فَإِنْ تَكُ فِي قَبْرِ فَأَتُكُ فِي الْحَشَى

*Şimdi kabrindeysen de
ciğerimdesin halâ,*

*Acım çocuk değil, sen bir
çocuk olsan da*

²⁷⁵ A.e., C.IV, s.152

²⁷⁶ el-'Ukberî, a.g.e., C.I, s. 246.

²⁷⁷ el-Ma'arrî, a.g.e., C.III, s. 87.

Kelam içerisinde bir lafzın farklı bir mana ve siyakta yeniden söylenmesi anlamına gelen müşâkele Mütenebbî'nin şiirlerinde sözü güzelleştirerek süslemek için bir ahenk unsuru olarak cinasın yanı sıra nadir de olsa kullanılmıştır.

3.3.4.Taksim:

Lügatte bir bütünü parçalara ayırmak, bölmek anlamlarına gelen²⁷⁸ taksim belâgat terimi olarak gelişim süreci içerisinde farklı biçimlerde tanımlanarak yorumlanmıştır. Bu tanımlardan ilki, mütakellimin mevzû ettiği bir şeyin bütün bölümlerini yinelemeden noksansız ve tedâhülsüz bir biçimde söylemesidir.²⁷⁹ Örneğin Mütenebbî'nin aşağıdaki beytinde insanın hayatının evreleri çocukluk, ergenlik, saçların beyazlaması (yetişkinlik) ve ihtiyarlık olarak kısımlara ayırarak taksim yapılır:

وَتَكْمِلُهُ الْعَيْشَ الصَّبَا وَعَقِيْبِهِ وَغَائِبُ لَوْنِ الْعَارِضَيْنِ وَقَائِدُهُ²⁸⁰

*Hayatın tamamı, çocukluk,
ergenlik,*

*Şakaklardaki renklerin solması
ve ihtiyarlıktır.*

Şairin Halep'ten ayrılarak Mısır'a geldiği sırada yeni hâmisi Kâfûr için söylediği şu methiyesinde de benzer bir taksim örneği bulunmaktadır. Şair hayatını, tecrübelerini, taleplerini ve kafiyelerini Kâfûr'a getirdiğini söyleyerek ona taşıdığı şeyleri taksim yoluyla sıralar:

وَلَكِنِّ بِالْفُسْطَاطِ بَحْرًا أَرْزُهُ حَيَاتِي وَنُصْجِي وَالْهَوَى وَالْقَوَايِا²⁸¹

*Lakin Fustat'ta bir derya var ki
ona taşıdım;*

*Hayatımı, tecrübemi,
arzularımı ve kafiyelerimi.*

İkinci tanımında ise taksim bir şeyin farklı durumlarını her bir duruma uygun özelliği ile söylemek şeklinde tarif edilir.²⁸² Örneğin Mütenebbî, şu şiirinde kavminin savaşçıların harpteki durumlarını her bir duruma ait özellikleriyle zikreder:

²⁷⁸ İsmail Durmuş, "Taksim", *DİA*, İstanbul, 2010, C. XXXIX, s.474; Abdülkâdir Hüseyin, *Fennü'l-Bedî*, Beyrut, Dâru's-Şurûk, 1983, s.474; s.76.

²⁷⁹ *A.g.m.*, s.474.

²⁸⁰ el-Ma'arri, *a.g.e.*, C.III, s. 20.

²⁸¹ el-Berkûki, *a.g.e.*, C.IV, s.421.

²⁸² İsmail Durmuş, *a.g.m.*, s.475.

ثِقَالٌ إِذَا لَاقُوا خِفَافٍ إِذَا دُعُوا كَثِيرٌ إِذَا شَدُّوا قَلِيلٌ إِذَا عُذُّوا²⁸³

*Yamandırlar
karşılaştıklarında; çeviktirler
çağırıldıklarında;*

*Kalabalıktırlar hücum
ettiklerinde; azdırlar
sayıldıklarında.*

Mütenebbî, Seyfüddeve'nin ordularıyla Rumlar arasındaki savaşı konu edindiği bir kasidesinde ise askerlerin psikolojik durumlarını, savaş meydanını ve denizin durumunu taksim ederek betimler. Emirın askerlerinin moralleri yüksek, Rum askerleri ise endişelidirler, savaş meydanı askerlerle meşguldür ve deniz ise Seyfüddeve'nin cömertliği karşısında hicap halindedir:

فَنَحْنُ فِي جَدَلٍ، وَالرُّومُ فِي وَجَلٍ وَالْبُرُّ فِي شُغْلٍ، وَالْبَحْرُ فِي حَجَلٍ²⁸⁴

*Biz keyif içindeyiz, Rumlar
endişe içinde,*

*Yer ordularıyla meşgul,
denizse utanç içinde.*

Şairin Seyfüddeve'nin kızkardeşi Havle için yazdığı mersiyede ise, merhumenin vefat haberiyle birlikte pek çok şeyin, farklı bir hâl içerisine girdiği belirtilerek onların vaziyetleri taksim edilir:

تَعَثَّرَتْ بِهِ فِي الْأَفْوَاهِ أَلْسُنُهَا وَالْبُرْدُ فِي الطَّرِيقِ وَالْأَقْلَامُ فِي الْكُتُبِ²⁸⁵

Onunla, ağızlarda diller,

*Yollarda ulaklar, kağıtlarda
kalemler tökezledi.*

Seyfüddeve'nin Rumlar karşısında yenilgiye uğradığı savaşı konu edinen şiirinde ise Mütenebbî zamanın Seyfüddeve'den özür dilediğini, kılıçların zafer gününü beklediğini ve Rumların topraklarının Seyfüddeve için bir yaylak ve otlak olduğunu söyleyerek taksim yapar:

الدَّهْرُ مُعْتَذِرٌ وَالسَّيْفُ مُنْتَظِرٌ وَأَرْضُهُمْ لَكَ مُصْطَافٌ وَمُرْتَبِعٌ²⁸⁶

*Zaman af diliyor, kılıç
bekliyor,*

*Ve onların toprakları senin için
bir yaylak ve otlak.*

²⁸³ el-Berkûkî, a.g.e., C.II, s.92.

²⁸⁴ el-Yazici, a.g.e., C.II, s.132.

²⁸⁵ el-Berkûkî, a.g.e., C.I, s. 217.

²⁸⁶ el-Yazici, a.g.e., C.II, s. 95.

Taksimın tanımlarından biri de onu beş farklı vecheye ayıran Kartacennî'ye aittir. Kartacennî taksimi bir şeyin âzami bölümlerini, bir araya getirilen veya birbirini takip eden unsurlarını, alakalı nisbetleriyle kısımlarını, iyi ya da kötü yönlerini, bir bütünün parçalarını ilgili nisbetleriyle zikretmek olarak tarif eder.²⁸⁷ Bu tanıma göre Mütenebbî'nin Adî kabilesindeki kadınların uzuvlarının özelliklerini ilgili nisbetleriyle sıraladığı şu beytini örnek verebiliriz:

نَعَجٌ مَحَاجِرُهُ دُعَجٌ نَوَاطِرُهُ حُمْرٌ غَفَائِرُهُ سُودٌ غَدَائِرُهُ²⁸⁸

*Beyazdır, gözlerinin yuvası, Kızıldır peçesi, karadır saç
siyahtır gözbebekleri; örgüleri*

Şairin aşağıdaki şiirinde de kanaat sahibi bazı insanların ortak özellikleri ard arda sıralanarak taksim yapılır:

وَفِي النَّاسِ مَنْ يَرْضَى بِمَيْسُورٍ عَيْشِهِ وَمَرْكُوبُهُ رَجُلَاهُ وَالتَّوْبُ جِلْدُهُ²⁸⁹

*İnsanlar var; razı gelir basit Biniti, ayakları; giysisi cildi.
bir yaşama:*

Şair, bir gazelinde ise sevgiliye duyulan aşkın gözkapakları için bir uykusuzluk, bedenler için bir hastalık ve sevgilinin onu seyredenler için bir güneş ve kokusunun ise misk olduğunu söyleyerek taksim yapar:

سُهَاذٌ لِأَجْفَانٍ وَشَمْسٌ لِنَاطِرٍ وَسُقْمٌ لِأَبْدَانٍ، وَمِسْكٌ لِنَاشِقٍ²⁹⁰

*Uykusuzluktur gözkapaklarına; Hastalıktır bedenlere, misktir
güneştir bakışlara kokusunu duvana*

Seyfüddevle'ye sitem ettiği kaside-i mimiyyesinde ise şair emirini âdil, bilgelik sahibi ve aynı zamanda hasımâne tutumları olan biri olarak niteleyerek taksim yapar:

يَا أَعْدَلَ النَّاسِ إِلَّا فِي مُعَامَلَتِي فَبِكَ الْخَصَامِ وَأَنْتَ الْخَصْمُ وَالْحَكَمُ²⁹¹

*Ey bana muamelesi sayılmazsa Düşmanlık sende, hem
insanların en adaletlisi; düşmansın hem hüküm sahibi.*

²⁸⁷ İsmail Durmuş, **a.g.m.**, s.475.

²⁸⁸ el-'Ukberî, **a.g.e.**, C.II, s.116.

²⁸⁹ el-Ma'arri, **a.g.e.**, C.IV, s.62.

²⁹⁰ **A.e.**, C.III, s.448.

²⁹¹ el-Yâzicî, **a.g.e.**, C.II, s.120.

Mütenebbî'nin aşağıdaki şiirinde ise Seyfûddeve'nin ordusu içinde kendilerini yiğit ve bahadır olarak gösterip de iş savaşmaya geldiğinde geride duran askerler “savaştıklarında korkak, konuştuklarında bahadır” ifadesiyle yerilerek onların iki durumları arasındaki fark taksim edilir:

غَيْرِي بِأَكْثَرِ هَذَا النَّاسِ يَنْخَدَعُ إِنَّ قَاتِلُوا جَبُّوا أَوْ حَدَّثُوا شَجَعُوا²⁹²

*Benden başkası, bu insanların Savaştıklarında korkak,
çoğuna aldanır; konuştuklarında bahadır.*

Şair aşağıdaki şiirinde de Seyfûddeve'yi kötü insanlarla bir arada olmaktan kaçınan ve orduları ise memdûhunun cesareti karşısında onunla karşılaşmaktan çekinen iki ayrı grup olarak taksim eder:

وَتَحِيدُ عَنْ طَبْعِ الْخَلَائِقِ كُلِّهِ وَيَحِيدُ عَنْكَ الْجَحْفَلُ الْجَرَّارُ²⁹³

*Sen insanların habis Ve senden mızrakları çekmiş
tabiatlarından sakınırsın ordular sakınır.*

Şairin Abdurrahman b. Mübârek el-Antâkî'yi övdüğü şu şiirinde ise memduhunun canı ordusu, tedbir ve hazırlığı zaferi olarak görülürken bakışları ise kılıç ve mızraklara benzetilerek taksim edilir:

نَفْسُهُ جَيْشُهُ وَتَدْبِيرُهُ النَّصْرُ رُ وَالْحَاطَةُ الظُّبَا وَالْعَوَالِي²⁹⁴

*Ruhu, ordusudur; tedbiri, Bakışları, keskin kılıçlar ve
zaferdir; mızraklardır.*

Şairin Muhammed b. Seyyâr b. Mükerrrem et-Temîmî'yi övdüğü şu şiirde ise zamandan ve insanlardan şikayet edilir; insanların en âliminin o zamanda budala, en iradelisinin rezil, en muhtereminin köpek, en basiretlisinin kör, en gayretlisinin çıta ve en cesurunun maymun olduğu söylenerek taksim yoluyla toplumsal bir hiciv yapılı:

أَنْتُمْ إِلَى هَذَا الزَّمَانِ أَهْيَالُهُ فَأَعْلَمُهُمْ قَدْ أَمَّ وَأَحْرَمُهُمْ

وَأَكْرَمُهُمْ كَلْبٌ وَأَبْصَرُهُمْ عَمٌ وَأَسْهَدُهُمْ قَهْدٌ وَأَشْجَعُهُمْ قَرْدٌ²⁹⁵

²⁹² el-Ma'arrî, a.g.e., C.III, s. 175.

²⁹³ A.e., C.III, s.82.

²⁹⁴ el-Berkûkî, a.g.e., C.III, s.314

²⁹⁵ el-Yazicî, a.g.e., C.I, s.383.

*Şikâyet ediyorum bu zamana
ahalicîğini ki*

*Budala, onların en âlimi ve
rezil, en iradelisi.*

*İt, en muhteremi; kör en
basiretlisi*

*Çita en gayretlisi ve maymun
en cesaretlisi.*

3.3.5.Mübâlağa:

Bedî sanatının mânâyla ilgili vecihlerinden biri de makbul mübâlağadır. Mübâlağa, olumlu veya olumsuz bir durumu gerçekleşmesi güç ya da imkansız olacak şekilde ifrâta varacak derecede vasfetmektir.²⁹⁶ Kudâme b. Ca'fer mübâlağayı şairin şiirinde söylediği bir durum ve betimlemede kastettiği şeyi anlatacak kadarıyla kifâyet etmeyerek münasebetini en üst seviyede ifade edecek öğeleri çoğaltmasıdır şeklinde tarif eder.²⁹⁷ Belâgate dair telif edilen eserlerde mübâlağa, ibarelerdeki ifrâtın miktarına göre tebliğ, iğrâk ve gulûv olmak üzere üç biçimde ele alınarak, aklın kabul edebileceği ve örfе uygun mübâlağa tebliğ; makûl olmasıyla beraber örfе uygun olmayan ve hakikatle ters düşen mübâlağa iğrâk; makûl olmayıp hakikate de uygun görülmeyen mübâlağa ise gulûv şeklinde izah edilmiştir.²⁹⁸

Mübâlağanın bütün şekilleri, Mütenebbî'nin şiirlerinde şairin hırslı ve tutkulu mizacının doğal bir yansıması olarak duygusal derinliğe ve yoğunluğa sahip keskin ifadelerle karşımıza çıkar. Şairin fahr, medih, hiciv, vasf ve mersiye konulu şiirlerinin neredeyse hepsinde abartılı kabul edilebilecek örnekler mevcuttur.

Şairin hayatını anlattığımız birinci bölümde ve şiirlerindeki konuları ele aldığımız ikinci bölümde mübâlağa içerikli pek çok şiire yer verdiğimizden bu başlıkta şairin mübâlağalı şiirlerinden en fazla dikkatimizi çeken şiirleri ele aldık. Örneğin Mütenebbî'nin Benî Kilâb kabilesinden bir grubun Bâles²⁹⁹ civarında bir isyan çıkarması ve Seyfüddevle'nin onların peşlerinden gidip gece baskınıyla pek çoğunu

²⁹⁶ et-Teftâzânî, **a.g.e.**, C.II, s.465; Ömer b. 'Alevî, **a.g.e.**, s.414; Saraç, **a.g.e.**, s.219.

²⁹⁷ Kudâme b. Ca'fer, **a.g.e.**141; İsmail Durmuş, "Mübâlağa", **DİA**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020, C.XXXI,s.424.

²⁹⁸ İskender Pala, "Mübâlağa", **DİA**, Ankara, 2020, C.XXXI, s.426.

²⁹⁹ Şam eyaletinde Halep ve Rakka arasında bir belde. **Bkz.** <https://shamela.ws/book/23735/323> (Çevrimiçi:10.08.2024)

öldürüp, bazılarını da esir alması üzerine h. 343 yılında söylediği³⁰⁰ methiyenin aşağıdaki beytinde, Seyfüddevle'ye hitap edilerek onun insanların ve cinlerin nefislerine malik olduğu öyleyse Benî Kilâb'ın kendi nefislerine nasıl malik olabilecekleri sorulur. Kabilenin isyan ettikleri için değil Seyfüddevle'den korktukları için ondan ayrıldıkları Seyfüddevle'nin ise onları âdeta çölde su ararcasına takip ettiği ve gökyüzündeki bulutun dahi içerisinde su var mı diye teftiş edileceği endişesiyle korktuğu söylenerek mübâlağa edilir. Son beyitte ise mübâlağanın dozajı arttırılarak Seyfüddevle'nin bu takibi neticesinde kabilenin panik halinde kaçarken kadınlarının eğerlerde çocuklarını düşürdükleri, dişi develerin yavrularını kaybettiği ifade edilir:

وَتَمْلِكُ أَنْفُسَ الثَّقَلَيْنِ طَرًّا	فَكَيْفَ تَحُورُ أَنْفُسَهَا كِلَابُ
وَمَا تَرْكُوكَ مَعْصِيَةً وَلَكِنْ	يَعَافُ الْوَرْدُ وَالْمَوْتُ الشَّرَابُ
طَلَبْتُهُمْ عَلَى الْأَمْوَاهِ حَتَّى	تَخَوْفَ أَنْ تُفَيِّشَهُ السَّحَابُ
وَأَسْقَطْتَ الْأَجِنَّةَ فِي الْوَلَايَا	وَأَجْهَضْتَ الْحَوَائِلَ وَالسَّقَابُ ³⁰¹

*Sen cinlerin ve insanların
ruhlarına maliksin*

*Öyleyse Benî Kilâb nasıl kendi
ruhuna mâlik olsun?*

*Bir isyan sebebiyle ayrılmadılar
senden*

*Lakin imtina edilir suya
gitmekten şayet ölümse içki.*

*Onları sularmışçasına takip ettin
de
Kadınlar düşük yaptı eğerlerde*

*Bulut onu teftiş etmenden
korktu.
Dişi develer kaybetti
yavrularını.*

Mütenebbî'nin Şucâ b. Muhammed b. Abdülaziz b. er-Rızâ et-Tâî el-Münbicî'yi övdüğü³⁰² aşağıdaki methiyesinde ise kemal sıfatının önce Tanrıya daha sonra Şucâ b. Muhammed'e ait olduğu, şayet Tanrının bir milleti müjdelemek istese nebî olarak göndererek onunla müjdeleyeceği, onun muharebelerde düşmanlarının

³⁰⁰ el-Ma'arrî, a.g.e., C.III, s.405.

³⁰¹ Câbir 'Abdurrahman Yahya, el-Mübâlağa fî Şi'ri'l-'Arabi fî'l-'Asri'l-'Abbâsî, 1986, s.359; el-Berkûkî, a.g.e., C.I, s. 204.

³⁰² el-Ma'arrî, a.g.e., C.I, s. 162.

canlarını alarak hadiseleriyle süvarileri ve piyadeleri hakkında konuşuran cesur bir aslan olduğu mübâlağanın gulûv olarak bilinen kısmıyla ifade edilir:

إِلَى وَاحِدِ الدُّنْيَا إِلَى ابْنِ مُحَمَّدٍ شَجَاعَ الَّذِي لِلَّهِ ثُمَّ لَهُ الْفَضْلُ

إِلَى سَيِّدٍ لَوْ بَشَّرَ اللَّهُ أُمَّةً بِغَيْرِ نَبِيٍّ بَشَّرْنَا بِهِ الرُّسُلُ

إِلَى الْقَابِضِ الْأَرْوَاحِ وَالضَّيْعِ الَّذِي تَحَدَّثُ عَنْ وَقْفَاتِهِ الْخَيْلُ وَالرَّجُلُ³⁰³

*Şikâyet ediyorum dünyanın
biriciğine; Şucâ b.
Muhammed'e*

*Bir asilzadeye ki şayet Tanrı
müjdeleseydi nebisiz bir ümmeti
Ruhları kabzedene, aslana...
Kimsedir ki o*

*O kimse ki kemal önce Tanrıya
aittir sonra ona.*

*Resuller bizi onunla
müjdelerdi.
Süvariler ve piyadeler konuşur
hadiselerini.*

Mütenebbî'nin çocukluğunda söylediği fahr ve hamâset konulu³⁰⁴ aşağıdaki şiirin gazel bölümünde ise gulûv sayılabilecek bir mübalağa örneği vardır. Beyaz boyunlu ve gül yanaklı güzeller, şairin ağzının suyunu içtiklerinde onu kelime-i tevhitten daha tatlı bulurlar:

يَتَرَشَّفْنَ مِنْ فَمِي رَشَفَاتٍ هُنَّ فِيهِ أَحْلَى مِنَ التَّوْجِيدِ³⁰⁵

*Emerler ağzımın suyunu
dudaklarımdan,*

*Daha tatlıdır onlar kelime-i
tevhitten.*

Mütenebbî'nin Muhammed b. Zureyk et-Tarsûsî'yi övdüğü³⁰⁶ aşağıdaki şiirinde de mübalağa sanatıyla memduha hitap edilir. Onun gölgesiyle zamanın badirelerinden kendisine sığınılan ve ismiyle şeytanın kovalandığı kişi olduğu söylenerek gulûv yapılır:

يَا مَنْ نَلُودُ مِنَ الزَّمَانِ بِظِلِّهِ أَبَدًا وَنَطْرُدُ بِالسُّمِّهِ إِبْلِيسَ³⁰⁷

*Ey daima gölgesiyle zamandan
kendisine sığındığımız*

*Ve ismiyle şeytanı
kovaladığımız kişi.*

³⁰³ A.e., C.I, s.167,168.

³⁰⁴ el-Ma'arrî, a.g.e., C.I, s. 71.

³⁰⁵ el-Berkûkî, a.g.e., C.II, s.40.

³⁰⁶ el-Ma'arrî, a.g.e., C.I, s.209.

³⁰⁷ el-Berkûkî, a.g.e., C.II, s. 308.

Mütenebbî'nin şiirlerinde yer alan mübâlağalı ifadelerden bir diğerine Bedr b. Ammâr'ın Sâhil beldesinden Taberiye'ye döndüğü sırada şairin söylediği methiyenin aşağıdaki beyitlerini örnek gösterebiliriz. Yüzünde memnun bir ifadeyle gülümseyerek Taberiyeye'ye giren Bedr b. Ammâr'ın atları, onun giydiği zırhların ağırlığı ve uzun bir yürüyüşün ardından yorgun ve asık yüzlüdürler, atların toynaklarının ön tırnakları, üzerindeki tozlarla sözleşirler; şayet atlar kesâfetinden âdeta taşlaşmış bir yola dönüşen o tozların üzerinde tırıs gitmek isteseler bunu mümkün kılabilirler. Şiirde makul olup gerçeğe uygun görülmeyen iğrak türündeki mübâlağa sanatıyla Bedr b. Ammâr'ın uzun süren seferlere çıkan cesur bir komutan olduğu vurgulanır:

أَقْبَلْتُ تَبَسُّمٌ وَالْجِيَادُ عَوَاسٍ يَخْبُئْنَ بِالْحَلَقِ الْمُضَاعَفِ وَالْقَنَا
عَقَدْتُ سَنَابِكُهَا عَلَيْهَا عَثِيرًا لَوْ تَبَتَّغِي عَنَّا عَلَيْهِ أُمْكَنَا³⁰⁸

*Geldin gülümseyerek, atlarınsa
abus yüzlü*

*Tırıs yürürler pek çok halka ve
mızrakla*

*Sözleşti toynakları üzerindeki
tozla;*

*Şayet dilerse yürümek üzerinde
mümkündü onlara.*

Mübâlağalı ifadeye bir başka örnek de Mütenebbî'nin Seyfüddevle'yi övdüğü bir kasidenin aşağıdaki beytinde yer almaktadır. Şiirde Seyfüddevle'nin, kuşları düşmanlarının etleriyle beslenmeye alıştırdığı ve bu alışkanlıkları neticesinde kuşların düşmanlarının dirilerine dahi saldıracakları söylenerek iğrâk yoluyla mübâlağa edilir:

يُطَمِّعُ الطَّيْرَ فِيهِمْ طَوْلُ أَكْلِهِمْ حَتَّى تَكَادُ عَلَى أَحْيَائِهِمْ تَقَعُ³⁰⁹

*Onlarla doyurur kuşları; uzun
süredir yemelerinden*

*Neredeyse dirilerine
saldıracaklardı.*

Mütenebbî'nin Seyfüddevle'nin h.321 yılında Re'su Ayn'ı geçmesi ve Benî Esed, Benî Dabbe ve Benî Temîm kabilelerinden isyan çıkaran topluluklara saldırması

³⁰⁸ İbn Vekî', a.g.e., s.546.

³⁰⁹ el-Ma'arrî, a.g.e., C.III, s. 181.

üzerine şairin gençliğinde söylediği aşağıdaki kasidesinde ise gulûv olarak niteleyeceğimiz mübâlağa örneği yer almaktadır. Şair yaşadığı dönemde ya da gelecekte Seyfûddeve gibi birinin benzeri bulunsa İslâm dininden berî olacağını söyleyerek memduhunu ifrat derecesindeki bir mübalağayla över:

إِنْ كَانَ مِثْلُكَ كَانَ أَوْ هُوَ كَائِنْ فَبَرَأْتُ جِئْتُ مِنَ الْإِسْلَامِ!³¹⁰

Şayet senin gibisi olsaydı ya da O zaman berî olurdum
gelseydi İslâmdan.

Mütenebbî'nin Muhammed b. Zureyk et-Tarsûsî'yi övdüğü³¹¹ şiirinde de gulûv türünde mübâlağalı ifadelerin yer aldığını görürüz. Şair memdûhunu överken ışıık ve karanlığın hizmetine verildiği Zülkarneyn'in³¹² şayet onun isabetli görüşleriyle hüküm verse karanlıkların aydınlanacağı; kılıcı Allah'ın İsa'nın eliyle dirilttiği İsrailoğullarından Âzer'in³¹³ kafasına tesadüf etse İsa'nın diriltme işini yapamayacağı; Musa'nın geçtiği deniz, onun avucunun ayasına benzese cömertliği dolayısıyla sularını çekip yarılmayacağı ve Musa'nın denizi aşamayacağı; ateşlerdeki parıltılar onun alınının parıltısına benzese, ateşe tapılacağı ve alemdeki herkesin mecûsî olacağı söylenir:

لَوْ كَانَ ذُو الْقَرْنَيْنِ أَعْمَلَ رَأْيَهُ لَمَا أَتَى الظُّلُمَاتِ صِرْنَ شُمُوسَا

أَوْ كَانَ صَادَفَ رَأْسَ عَازَرَ سَيْفُهُ فِي يَوْمٍ مَعْرَكَةٍ لِأَعْيَا عِيسَى

أَوْ كَانَ لُجَّ الْبَحْرِ مِثْلَ يَمِينِهِ مَا انْشَقَّ حَتَّى جَارَ فِيهِ مُوسَى

أَوْ كَانَ لِلنَّيِّرَانِ ضَوْءٌ جَبِينِهِ عُيِدَتْ فَكَانَ الْعَالَمُونَ مَجُوسَا³¹⁴

Şayet Zülkarneyn onun görüşüne Getirdiği karanlıklar aydınlığa
başvursa dönüşürdü.

Azerin başına değse şayet onun Muharebe gününde, İsa'yı aciz
kılıcı bırakırdı.

Şayet denizin ortası onun ayası Musa geçsin diye yarılmazdı
gibi olsaydı

³¹⁰ A.e., C.III, s.522.

³¹¹ el-Ma'arrî, a.g.e., C.

³¹² Mustafa Öztürk, "Zülkarneyn", DİA, İstanbul, 2013, C.XXXXIV, s.564.

³¹³ el-Berkukî, a.g.e., C.II, s.307.

³¹⁴ 'Abdurrahman Yahya, a.g.e., s. 13; Yaltkaya, a.g.m., s.58.

*Onun alnının ışığı ateşlerde
olsaydı*

*Alemler Mecûsî olup ateşe
tapardı.*

Mütenebbî, mübâlağa sanatını kullanarak methiyeleriyle memdûhlarını göklere çıkarırken hicivleriyle de yerin dibine batıran bir şairdir. Örneğin şairin Fâtik b. Ebî Şucâ'nın ölümü üzerine söylediği mersiye'nin aşağıdaki beyitlerinde Fâtik'in devrindeki insanlardan derece bakımından çok yüksek olduğu için onlarla yaşayamadığı, onun ölümüyle birlikte ilim meclislerinin, orduların ve gece baskınlarının bir daha doğmayacak bir yıldızı kaybettikleri, ölümün Fâtik gibi en doğru sözlü ve en hoş kokan kimsenin canını alıp da onun hasetçisi, yalancıların yalancısı, en kötü kokulu hadımı yani Kâfûr'u geride bıraktığı mübâlağalı bir şekilde anlatılır:

وَالنَّاسُ أُنْزِلُ فِي زَمَانِكَ مَنُزَلًا	مَنْ أَنْ تُعَايِشَهُمْ ، وَقَدْ زُكَّ أَرْفَعُ
بَرْدُ حَشَائٍ إِنْ اسْتَطَعْتَ بِلَفْظَةٍ	فَلَقَدْ تَضُرُّ إِذَا تَشَاءُ وَتَنْفَعُ
مَنْ لِلْمَحَافِلِ وَالْجَوَافِلِ وَالسُّرَى	فَقَدْتُ بِفَقْدِكَ نَجْرًا لَا يَطْلُعُ
أَيُّمُوتُ مِثْلُ أَبِي شُجَاعٍ فَاتِكَ	وَيَعِيشُ حَاسِدُهُ الْخَصِيُّ الْأَوْكَعُ
أُبْقَيْتُ أَكْذَبَ كَاذِبٍ أَبْقَيْتَهُ	وَأَخَذْتَ أَصْدَقَ مَنْ يَقُولُ وَيَسْمَعُ
وَتَرَكْتَ أَنْتَنَ رِيحَةٍ مَذْمُومَةٍ	وَسَلَبْتَ أَطْيَبَ رِيحَةٍ تَتَضَوُّعُ ³¹⁵

*İnsanlar senin devrinde en alçak
seviyedeler
Söndür ciğerimi yapabilirsen bir
sözle
Mahfillerde, ordularda ve gece
baskınlarındakiler
Ölür de Ebû Şucâ Fâtik gibisi*

*Bıraktın da yalancıların en
yalancısını
Ve bıraktın ayıplanası en kötü
kokanı*

*Onlarla yaşayabilmen için ve
senin kadrin daha yüce
Zira yaralayıp menfaat
sunabilirdin istesen
Seni kaybetmekle doğmayacak
yıldızları kaybettiler.
Yaşar mı hiç hasetçisi enenmiş
hadımı?
Aldın en doğru söyleyip de
duyanı
Ve çaldın yayılan en hoş
kokuyu.*

³¹⁵ el-Yâzicî, a.g.e. C.II, s. 375, 376.

3.3.6.Mezhebi Kelamî:

İlk kez İbnü'l-Mu'tez'in el-Bedî isimli eserinde geçen mezheb-i kelâmî, belâgat terimi olarak bir ifadedeki yargı ve önermelerin gerçekliğini kanıtlamak için muhataba akıl, mantık ve kıyasa dayalı deliller sunarak söz söyleme sanatıdır.³¹⁶ Mezheb-i kelâmî, dilin standart üslubunu aşarak sözü çeşitli ilmi metotlarla tezyin etme niteliğine sahip olduğu için bedî ilminin konuları arasında zikredilir.³¹⁷ Mezheb-i kelâmide çıkarım yapma, nedensellik sunma ve kapalı anlamları açıklama esastır.

Mütenebbî'nin şiirlerinde mezheb-i kelâmî üslubu yaygın olarak başvuru bir ifade tarzıdır. Örneğin şairin, Meyyâfârikin'de Seyfûddeve için kurulan büyük bir çadırın şiddetli bir rüzgar sonucu uçmasıyla insanların bunu uğursuzluğa yorması üzerine söylediği aşağıdaki şiirin ilk mısraına retorik bir soruyla başlanır yıldızların akıl sahibi olduklarını iddia edenler sorgulanır. İkinci beyitte ise bu iddianın mantıksızlığı ortaya koyulmaya çalışılır. Yıldızların insanları yönlendirebilecek bir bilince sahip olmadıkları zira eğer öyle olsalardı Seyfûddeve gibi güçlü bir lideri gördüklerinde ona itaat edecekleri söylenir:

فَتَبَّالِينَ عَبِيدِ النُّجُومِ	مِ وَمَنْ يَدَّعِي أَنَّهَا تَعْقِلُ
وَقَدْ عَرَفْتُكَ فَمَا بَالُهَا	تَرَكَ تَرَاهَا فَلَا تَنْزِلُ ³¹⁸
<i>Kim iddia edebilir yıldızların</i>	<i>Kahrolsun yıldızlara tapanların</i>
<i>aklettiğini ?</i>	<i>dini!</i>
<i>Onları gördüğünü görüp de yere</i>	<i>Seni bilip gördüler de aldırış</i>
<i>inmediler mi ?</i>	<i>etmediler mi ?</i>

Şair, aşağıdaki şiirinde ise hâmisini över; onu zamanın musibetlerinin üzerine düşmüş bir öfke ve nankörlük edilemeyecek nimetlerin üzerinde bir nimet olarak görür. Onun bulunduğu yer şerefli bir mekandır. Bununla birlikte hâmisi şayet başka

³¹⁶ Suud b. Dahîl er-Rahîlî, “el-Mezhebü'l-Kelâmî Mefhûmuhu'n-Nazarî ve Tecelliyâtihî fî Şi'ri'l-Mütenebbî”, *Mecelletü Câmîati Melik Suûd*, Riyad, 2002, s.3; Bedrûddîn b. Mâik ed-Dîmeşkî İbnü'n-Nâzım, *el-Misbâh fî'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî*, Beyrut, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001, s. 219; Ali Bulut, *Bedî İlmi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2016, s.147; Kaya Bilgegil, *a.g.e.*, s. 199.

³¹⁷ Sabğatullah Tayfur, Kur'anda Mezhebi Kelâmî Üslubu, *Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Hakemli Dergisi*, 2019, C.III, sy.2, s.125.

³¹⁸ el-Ma'arrî, *a.g.e.*, C.III, s. 169; el-Berkûkî, *a.g.e.*, C.III, s. 197.

yerlerde de bulunmuşsa onun varlığı sayesinde diğer mekanlar da şereflenecektir. Yani mekanların saygınlık kazanmasının nedeni hâmisinin orada bulunmasıdır:

نَقَمٌ عَلَى نَقَمِ الزَّمَانِ تَصُوبُهَا نَعَمٌ عَلَى النِّعَمِ الَّتِي لَا تُجَدُّ

أَرْضٌ لَهَا شَرَفٌ سِوَاهَا مِثْلُهَا لَوْ أَنَّ مِثْلَكَ فِي سِوَاهَا يُجَدُّ³¹⁹

*Zamanın badirelerinin üstüne
dökülen bir öfke,*

*İnkar olunmaz nimetler üstüne
bir nimettir.*

*O şerefli bir mekansa da onun
dışındakiler de öyledir.*

*Şayet senin gibisi mevcutsa
orada*

Aşağıdaki şiirinde ise şair, hâmisinin etrafında toplanan insanların iç dünyalarını gözlemler; onların içsel çatışmalarını anlatır. Bu insanlar, görünüşte dost gibi davranıp içlerinde düşmanlık ve hasetlik taşırlar. Ancak şairin hâmisi, bu insanların aksine saf ve erdemli biri olarak diğerlerinden ayırır. Onların hepsinin toplamı ancak hâmisine eşittirler. Bu yüzden hâmisi, onların arasında eşsiz, biricik gözüktür. Şiir cinaslı söyleyişler, مِثْل ve سِوَى gibi kelimeler arasındaki terkipsele ardıllık, نَقَم ve نَعَم ve جمع ve مفرد gibi zıt anlamlı sözcüklerin bir arada kullanılması, كَأَنَّكَ ve كَأَنَّكَ مفرد ifadelerine ilaveten حَسَد kelimesinin üç kez ve تَقَطَّع kelimesinin iki kez tekrar edilmesi ve şiirde هُمْ، هُوَ، لا يحسد ، لا يحسد gibi ikili ifadelerin yer almasıyla dil ve üslup açısından yoğun bir tartışma üslubuna sahiptir:³²⁰

أَبْدَى الْعُدَاةَ بِكَ السُّرُورَ كَأَنَّهُمْ فَرَحُوا وَعِنْدَهُمُ الْمُقِيمُ الْمُقْعِيدُ

قَطَّعَتْهُمْ حَسَدًا أَرَاهُمْ مَا بِهِمْ فَتَقَطَّعُوا حَسَدًا لِمَنْ لَا يَحْسُدُ

بَقِيَتْ جُمُوعُهُمْ كَأَنَّكَ كُلُّهَا وَبَقِيَتْ بَيْنَهُمْ كَأَنَّكَ مُفْرَدُ³²¹

*Düşmanların sana sevinmiş gibi
gözüktüler halbuki*

*İçlerinde oturup kalkan şey gam
ve endişe*

*Onları hasetten çatlattın
içlerindeki görüyorum*

*Çatladılar hasetten, hasetlik
etmeyecek bir kimseye.*

*Onların hepsi sanki sen
yekûnlarıymışın gibi kaldı.*

*Ve sen onların arasında yegâne
gözüktün.*

³¹⁹ el-Ma‘arrî, a.g.e., C.I, s.180,182.

³²⁰ er-Rahîlî, a.g.m., s. 15.

³²¹ el-Ma‘arrî, a.g.e., C.I, s.183.

Mütenebbî'nin Rumları hicvettiği aşağıdaki şiirinde ise Rumların evlenmemeleri, çocuk sahibi olmamaları, mal biriktirmemeleri ve tarlalarını ekmemeleri esirlik, savaş, yağma ve ateşe verilme gibi mantıksal ve somut sebeplerin sonuçları olarak görülmüştür. Bütün bunların dışında Rumların eylemlerinin aslı gerekçesi ise Seyfüddeve'nin ordularından korkmalarıdır:

لِلسَّبِي مَا نَكْهُوا، وَالْقَتْل مَا وَلَدُوا وَالنَّهْب مَا جَمَعُوا، وَالنَّار مَا زَرَعُوا³²²

Esirlikten ötürü evlenmediler ve Yağma endişesiyle
savaş yüzünden doğurmadılar, biriktirmediler, ateşe verilir diye
ekmediler.

Mütenebbî, başka bir şiirinde ise insanın bir topluluktan ayrıldığında geride kalanların onun gidişine razı olup; kalmasında ısrar etmediklerinde aslında ayrılan kişinin kendisi olmadığını ayrıldığı kişilerin çoktan ondan uzaklaşıp aralarındaki bağı kopardıklarını söylemektedir. Şair şart cümlesiyle sebep ve sonuç ilişkisi kurarak mezheb-i kelâmiye başvurmuştur:

إِذَا تَرَحَّلْتَ عَنْ قَوْمٍ وَقَدْ قَدَرُوا أَلَا تُفَارِقُهُمْ فَالرَّاحِلُونَ هُمْ³²³

Şayet kabul görürse ayrılışın bir Giden sen değılsindir ; onlardır
kavimden, seni terk eden.

Şair, başka bir şiirinde hâmişiyle buluştuğunda sanki geçmişte yaşamış birçok soylu kişiyle karşılaşmış gibi hisseder, çünkü hâmişi onun için diğer soyluların tümünün bir araya gelerek tamamlandığı bir varlık gibi görünür:

وَلَقِيتُ كُلَّ الْفَاضِلِينَ كَأَنَّمَا رَدَّ إِلَهُ نُفُوسَهُمْ وَالْأَعْصُرَا

نُسِفُوا لَنَا نَسَقَ الْحِسَابِ مُقَدَّمَا وَأَتَى فَذَلِكَ إِذْ أَتَيْتُ مُؤَخَّرَا³²⁴

Buluştum bütün erdem Tanrı geri vermişçesine
sahipleriyle âdeta onların ruhlarını ve çağlarını

Geldi erdem sahipleri birer Ve sen geldin sonra yekûnun
birer bizden evvel toplanışı gibi.

³²² A.e., C.III, s. 180.

³²³ A.e., C.III, s.260.

³²⁴ el-Berkûkî, a.g.e., C.II, s. 278.

Mütenebbî, aşağıdaki şiirde ise zâtından haberi olmayan bir kimsenin cehaletinin farkında olmadığını; onun ilminin bilgisinden haberi olmayan kişinin de zaten kendisinden habersiz olduğunu söylemektedir:

وَمِنْ جَاهِلٍ بِي وَهُوَ يَجْهَلُ جَهْلَهُ وَيَجْهَلُ عِلْمِي أَنَّهُ بِي جَاهِلٌ³²⁵

*Benden habersiz kişi,
cehaletini bilmezden gelir,*

*Ve ilminden habersiz kişi,
şüphesiz o benden habersizdir.*

Şair, başka bir şiirinde ise saçlarındaki akları gözbebeğinin üzerindeki beyazlığa benzetir. Gözbebeğindeki beyazlık, esasen gözün âmâliğine işaret eden bir hastalık olduğundan üzüntü yaratan bir durumdur. İnsan gençliğinin nihayetine varınca yaşlanmaya başlar, yaşlanmanın artmasıyla azalarındaki eksiklik çoğalır. Şair şiirin son beytinde de bir zihin idmanı yaparcasına ziyaretinin, uzaklığı ortadan kaldırdığını; bunun yakınlığın uzaklaştırmasına benzediğini yine ikinci mısra da yakınlığın yakınlıkla çoğaldığı ve onun önceden uzak olan bir şeyin artık yakın olmasına benzediğini söyleyerek mantıksal ifadelerle örülü bir mısra inşa eder:

مَتَى لَحَظْتُ بَيَاضَ الشَّيْبِ عَيْنِي فَقَدْ وَجَدْتُهُ مِنْهَا فِي السَّوَادِ

مَتَى زِدْتُ مِنْ بَعْدِ التَّنَاهِي فَقَدْ وَقَعَ انْتِقَاصِي فِي الزُّيَادِ

وَأَبْعَدَ بُعْدًا بَعْدَ التَّدَانِي وَقَرَّبَ قُرْبًا قُرْبَ الْبُعَادِ³²⁶

*Ne zaman farkederse gözlerim
saçlardaki akları*

*Onları gözün siyahındaki bir
beyaz gibi görürler.*

*Ne zaman ki erişkinliğimin
sonrasına varırım*

*O zaman artmaya başlar
eksikliğim*

*Ziyaretim uzaklaştırdı
uzaklığımızı; yakınlığın
uzaklaştırması gibi*

*Yakınlaştırdı yakınlığımızı
uzaklığın yakınlaşması gibi*

³²⁵ A.e., C.III, s.292; el-Besîr ‘Azzûzî, “el-İstidlâlü’l-Belâgî fî Dîvânî’l- Mütenebbî Mukârebe Hucâciyye”, Mecelletü’l-Âdâb ve’l-Lugât, Cezayir, sy. 5, 2016, s.143.

³²⁶ A.e. , C.II, s.77.

Aşağıdaki ilk iki beyitte ise aşk ve ayrılık acısı yüzünden aşığın bedeninde meydana gelen dönüşümler delil getirme, akıl yürütme ve örneklendirme suretiyle mübalağalı ifadelerle anlatılır. Şair kaybettiği bir derdi için üzüлp şikayet etmektedir. Üzüntüsünü sevgilisinden ayrılışıyla ilişkilendiren şair, bu ayrılıkla aklını yitirdiğini aklını yitirdiği için de üzüntü ve endişesini kaybettiğini dile getirir. Zira üzülmek, akli melekelerine sahip bir kimse için geçerli olan bir durumdur. İkinci beyitte ise aşk hastalığını kaybettiğini söylemektedir. Zira hastalık bir beden üzerinde gerçekleşir ancak onun bedeni zaten aşk yüzünden yok olduğu için kemikleri de ortadan kaybolmuştur:

عَنْ عِلْمِهِ فِيهِ عَلَى خَفَاءَ	أَسْفِي عَلَى أَسْفِي الَّذِي ذَلَّهْتُني
قَدْ كَانَ لَمَّا كَانَ لِي أَغْضَاءَ	وَشَكَيْتِي فَقَدْ السَّقَامُ لَأَنَّهُ
إِذْ لَيْسَ يَأْتِيهِ لَهَا اسْتِجْدَاءَ	يَا أَيُّهَا الْمَجْدَى عَلَيْهِ رُوحَهُ
فَلْتَرْكْ مَا لَمْ يَأْخُذُوا إعْطَاءَ ³²⁷	إِحْمَدُ عُقَاتِكَ لَا فُجِعْتَ بِفَقْدِهِمْ
<i>Üzüntüm, üzüntümedir ki aklının ziyanlığıyla</i>	<i>Onun bilgisini kaybettim ve o bana gizlendi.</i>
<i>Ve şikayetim, hastalığımı kaybedişime zira o</i>	<i>Bendeyken, kemiklerim vardı.</i>
<i>Ey ruhu kendisine bağışlanmış kişi</i>	<i>Bereket ki ondan ruhunu dilenmeye gelen yok.</i>
<i>Şükret isteyicilerine, onların yokluğuyla üzülmeyesin</i>	<i>Zira onların almadıkları şey de bir ihsandır.</i>

Aşağıdaki şiirde ise Mütenebbî, muhaliflerini zelil eden bir komutanın aynı zamanda onları koruyacağını; babalarını öldürerek yetim bıraktığı çocuklara himaye edip şefkat göstereceğini söyler. İlk beyitte مَذَلَّ v معزَّ ve ikinci mısradaki الموت ve جابر ikilemeleri bir arada kullanılır. Ayrıca العزة ve ikinci mısradaki اليتيم kelimelerinin müştaklarının bir arada yer alması; ikinci beyitte iradenin, hâmisinin tabiatından olduğu için onu bırakmak istese de ondan kurtulamayacağı; hâmisi savaşta atılganlık

³²⁷ el-Ma‘arrî, a.g.e., C.II, s. 81,82.

göstermeyip geride kalmak istese de asil tabiatının buna engel olacağı anlatılır. Hâmisi azameti yüzünden kendisinden çekinildiğinde tevazu gösterir ancak tevazunun kendisi de bir azamete dönüşür. Daha sonraki beyitte ise şairin hâmisinin cömertliğine olan kuvvetli inancı, hâmisi o anda cömertlik eylemi içerisinde olmasa dahi şairin zihnindeki imajı dolayısıyla faal bir cömertlik eyleminde olduğu düşüncesini doğurur:

مِنْهُ الْأَعْرَاءُ الْمُعَزُّ وَإِنْ يَنْ
بِهِ يُنْمُهُمْ فَالْمُوتِمُ الْجَابِرُ الْيُنْمُ
مَعَ الْحَزْمِ حَتَّى لَوْ تَعَمَّدَ تَرْكُهُ
لَأَلَحَقَهُ تَضْيِيعُهُ الْحَزْمَ بِالْحَزْمِ
وَفِي الْحَرْبِ حَتَّى لَوْ أَرَادَ تَأَخَّرًا
لَأَخَّرَهُ الطَّبْعُ الْكَرِيمُ إِلَى الْقُدَمِ
وَتَقْنَا بِأَنْ تُعْطِيَ قَلْوًا لَمْ تُجِدْ لَنَا
لَخَلْنَاكَ قَدْ أُعْطِيتَ مِنْ قُوَّةِ الْوَهْمِ
عَظُمْتَ فَلَمَّا لَمْ تُكَلِّمْ مَهَابَةً
تَوَاضَعْتَ وَهُوَ الْعَظْمُ عَظَمًا عَنِ الْعُظْمِ³²⁸

*Yüce kimseleri aşağılayan
yüceltebilir; onun yüzündense
yetimlikleri
İradesi üzeredir, bırakmaya
niyet etse de*

*Yetim bırakan yetimlerin
gönlünü alır.*

*Tutunur ona kaybetmeye
çalıştığı irade, iradeyle.*

*Ve savaşta geride kalmak istese
bile ondan*

*Asil yaratılışı onu atılğanlığa
sevkeder.*

*Senin cömertliğine öyle
güvendik ki sen bize cömertlik
etmesen de*

*Bize ihsan ettiğini vehmettik
kuvvetli bir vehimle.*

*Azamet gösterdin, heybetin
yüzünden çekinildiğinde*

*Tevazu gösterdin ki bir
büyüklüktür özünde.*

Mütenebbî'nin bu kıtasında çarpıcı mübalağalar, delillendirme, fonetik tekrar, tezat ve tenâzur gibi mezheb-i kelâminin araçlarının kullanılarak diyalektik bir yapı oluşturulduğu görülür. Şiirde geçen “iradenin bırakıldığında daha da kuvvetlenmesi, savaşta geride kalmak istenildiğinde daha atılğan olunması, yücelikte son sınıra ulaşıldığında bunun tevazuya dönüşmesi” gibi olgular, şairin şiirlerinde düzenli bir biçimde izlediği; bir şeyin son sınırına vardığında tersi duruma dönüşmesi ilkesi üzerine kurulur. Dolayısıyla Mütenebbî'nin şahsında ve yaşadığı çağın kültüründe

³²⁸ A.e., C.I, s.294.

cedelî üslubun ne derece önemli olduğu; şairin dile cedelî bir bakışla yaklaşımı ve kelimeler arasında girift bir tartışma yarattığı görülür.

Aşağıdaki beyitte ise Mütenebbî, aşığın bedeninin zayıflığını kolye ipine benzetir. Bu teşbih, delil ve ispata ihtiyacı olmayan harc-ı âlem bir teşbihtir. Ancak bizi asıl etkileyen imge, aşığın kolye ipine benzeyen bedeninin o ipe dizilmiş boncuklar yüzünden sevgilinin zarif boynuna dokunamamasıdır.³²⁹ Bu bağlamda kolye ipindeki boncukları aşığın sevgiliyle kavuşmasına engel olan rakiplerine ya da gözcülere benzetebiliriz. Yani hem aşık hem de kolyedeki ip inceliklerinden ve sevgiliyle vuslata erişemediklerinden dolayı birbirlerine benzemektedirler:

أَرَاكَ ظَنَنْتَ السَّيْلَ كَ جِسْمِي فَقَعْتِهِ	عَلَيْكَ بِدُرٍّ عَنْ لِقَاءِ التَّرَائِبِ ³³⁰
<i>İncilerle üzerine; buluşmasın diye göğüslerinle.</i>	<i>Görüyorum ki sicim sanıp bedenimi bağladın onu</i>

Mütenebbî, başka bir gazelinde ise sevgilisine olan aşkı duyurduğu için ondan özür diler ve sevgisini gizleyemeyişine orijinal bir gerekçe sunar. Şair bu gerekçeyi daha önce de belirttiğimiz gibi bir şeyde sınırı aştıktan sonra onun tersine dönüşme kuralına dayandırır:

كَتَمْتُ حُبَّكَ حَتَّى مَنَّاكَ تَكْرِمَةً	ثُمَّ اسْتَوَى فِيكَ إِسْرَارِي وَإِعْلَانِي
كَأَنَّهُ زَادَ حَتَّى فَاضَ عَنْ جَسَدِي	فَصَارَ سُقْمِي بِهِ فِي جِسْمٍ كَثْمَانِي ³³¹
<i>Ardından onu gizlemem ya da duyurmam benzer oldu birbirine.</i>	<i>Gizledim sevgini hatta senden bile hürmetimden</i>
<i>Ve sevgin yüzünden hastalanmam bedenimde sırrım oldu.</i>	<i>Sanki çoğalıp taşı bedenimden bile</i>

Mütenebbî'nin şiirlerinde duygusal ve lirik bir üslubun yanı sıra dehasını ve mantığını kullanarak düşünsel boyutları olan, derinlikli, akli deliller ve mantıksal

³²⁹ er-Rahîlî , a.g.m., 18.

³³⁰ el-Ma'arrî, a.g.e., C.II, s.432.

³³¹ A.e., C.II, s.432.

çıkarımlar yoluyla kurguladığı söyleyiş de hakimdir. Bu açıdan şiirlerinin çok katmanlı ve derin anlamları hâvi olduğunu söyleyebiliriz.

3.3.7.Hüsn-i Ta‘lil:

Hüsn, sözcük anlamı olarak güzel, güzellik, iyilik manalarında ta‘lil ise illet ve sebep gösterme manalarındadır. Bir edebiyat terimi olarak hüsn-i ta‘lil ise şairin, eşya, vaka ve olguların hakiki sebeplerini görmezden gelerek, alımlayıcıda heyecan uyandıracak şekilde varoluşlarını farklı sebeplere bağlamasıdır.³³² Hüsn-i ta‘lil Mütenebbî’nin şiirlerinde duygusal etkiyi artırmak ve estetik bir anlatım sunmak için kullandığı tekniklerden biridir. Örneğin aşağıdaki şiirinde Mütenebbî, hâmisinin düşmanlarını öldürmesini, onlarla aralarındaki husûmetten farklı bir sebebe bağlar. Şaire göre hâmisi cömertliğiyle kurtların isteklerini geri çevirmez; düşmanlarını öldürüp etlerini onlara bağışlar. Yani öldürme olayının gerçek nedeni düşmanlık değil kurtlara cömertlik yapma isteğidir:

مَا بِهِ قَتْلُ أَعَادِيهِ وَلَكِنْ يَتَّقِي إِخْلَافَ مَا تَرْجُو الذَّنَابُ³³³

*Onun yok ihtiyacı,
düşmanlarını öldürmeye lakin*

*Çekinir kurtların talep ettiği
şeyi geri çevirmeye.*

Şair, benzer bir anlamı başka bir şiirinde de kullanır; bu kez cömertliğin muhatabı kuşlardır. Şaire göre memdûhunun kan dökme nedeni öfke değil, öldürdüğü kimselerin leşleriyle kuşlara ikramda bulunmasıdır:

سَفَكَ الدِّمَاءَ بِجُودِهِ لَا بَأْسَهُ كَرَمًا لِأَنَّ الطَّيْرَ بَغْضُ عِيَالِهِ³³⁴

*Gazabıyla değil ihsanıyla kan
döktü cömertliğinden*

*Zira kuşlar da onun
sülalesinden*

³³² Ahmet Mustafa el-Merâgî, ‘Ulûmu’l-Belâga el-Beyân ve’l-Meânî ve’l-Bedî, Dâru’l-Kalem, Beyrut, 1952, s.317; İsmail Durmuş, “Hüsn-i Ta‘lil, DİA, 1999, İstanbul, C.XIX, s.33; İbnü’n-Nâzım, a.g.e., s.241; İsrâfil Babacan, “Bâkî’nin Gazellerinde Hüsn-i Ta‘lil Sanatı”, Turkish Studies, 2012, Ankara, s.431.

³³³ el-Ma‘arrî, a.g.e., C.II, s.15

³³⁴ A.e., C.II, s. 203.

Şair, bir gazelinde ise, sevgilisinin ayrılması sırasında onunla vedalaşmadığı için pişman olan bir aşığın fiziksel durumunu anlatır. Aşık, gücünü sabır ve teselliden almaktadır; sevgilisinin gidişiyle o ikisi de kendisini terk etmiş ve felaketi ikiye katlanmıştır. Zira aşığın sabrı tükendiğinde nefesi de kesilmiştir. Şair, onun nefesinin kesilmesine sebep olan şeyin ne olduğunu düşünmemizi ister. Bu durumun açık veya gizli asıl nedeni, aşığın ayrılık neticesinde yaşadığı pişmanlık olmasına rağmen şair bu olağan sebebi reddeder. Şaire göre teselli ve sabır misafir gibi aşığın eve benzeyen göğsünde konaklamışlardır. Aşık, onlar ayrıldıklarında nefesini de onların peşleri sıra uğurlamıştır:

حَتَّى اغْتَدَى أَسْفَى عَلَى التَّوْدِيعِ	مَازِلْتُ أَحْزَرُ مِنْ وَدَاعِكَ جَاهِدًا
أَتَّبَعْتُهُ الْأَنْفَاسَ لِلتَّشْيِيعِ ³³⁵	رَحَلَ الْعِزَاءُ بِرَحْلَتِي فَكَأَنَّمَا
<i>Korkuyordum seninle vedalaşmaktan Ayrıldı sabır, ayrılığım ve âdeta</i>	<i>Ta ki vedalaşmadığıma üzülür oldum. Teşyî için nefeslerimi ardınca yolladım.</i>

Mütenebbî, başka bir şiirinde ise memdûhunun humma hastalığına yakalandığını haber verir. Hummanın evi, insan bedenidir ve en güzel bedeni bulduğunda terketmeyi düşünmez. Nitekim o, hâmisinin bedensel güzelliğini beğenip, oradaki ikametini uzatmıştır. Ancak bu durum, hâmisine eziyet etmek için değil azalarındaki zerafeti ve sıhhati teemmül etmek içindir. Şair, hastalığın uzun sürmesini memdûhun bedeninin güzelliğine bağlı bir illiyete dayandırarak hüsn-i ta'lîl yapar:

مَا عُدُّرَهَا فِي تَرْكِهَا خَيْرَاتِهَا	وَمَنَازِلُ الْحُمَى الْجُسُومُ فَقُلْ لَنَا
لِتَأْمُلَ الْأَعْضَاءُ لَا لِأَذَاتِهَا ³³⁶	أَعْجَبَتْهَا شَرْفًا فَطَالَ وَقُوفُهَا
<i>Bedenlerdir, hummanın haneleri ; öyleyse söyle bize! Hayrette bıraktın onu şerefine ta ki uzadı konaklaması</i>	<i>En güzelini görünce bırakmak için nedir bahanesi? Eza etmek için değil mülâhaza için uzuvlarını.</i>

Edebî sanatların tedâhülü ve birbirleri arasındaki geçişkenlik onları esnek bir biçimde yorumlamamızı icap ettirir. Örneğin Mütenebbî'nin aşağıdaki şiirinde hüsn-i

³³⁵ el-Berkûkî, a.g.e., C.II, s. 356.

³³⁶ A.e., C.I, s.306.

ta‘lîl sanatı teşbih ile birlikte kurulmuştur. Şair, yağmur yüklü bir bulutu, humma hastalığı yüzünden terlemiş bir insana benzetir. Aynı zamanda sıradan bir tabiat olayı olan yağmur, fiziksel kanunlara bağlı bir sebepten değil hissiyâta dayalı bir sebep üzerine meydana gelmiştir. Yani buluttan yağmur yağması onun memduha olan kıskançlığı yüzünden hummaya yakalanıp terlemesi sebebiyledir:

لَمْ تَحْكِ نَائِكَ السَّحَابُ وَإِنَّمَا حُمْتُ بِهِ فَصَابِيهَا الرُّحَصَاءُ³³⁷

*Söz etmedi ihsanlarından bulut
şüphesiz*

*Hummaya yakalandı bu yüzden
ve yağmurlardır onun terleri.*

Mütenebbî, Kâfûr için nazmettiği bir şiirinde yaşadığı çağda dünyaya geliş nedenini kaza ve kader dışında bir sebebe isnad eder. Şair, Kâfûr’un yaşadığı çağa erişmek ve onu görebilmek için atalarının sırtında yürüyerek dünyaya gelmiştir:

فَتَى مَا سَرَيْنَا فِ ظُهُورِ جُودِنَا إِلَى عَصْرِهِ إِلَّا نُرَجِّي التَّلَاقِيَا³³⁸

*Bir genç ki yürüdük
atalarımızın sırtında*

*Asrına; onu görebilmek
arzusuyla.*

Hüsn-i ta‘lîl sanatı, şairin nüktedanlığı ve ibdâ kabiliyetiyle bir olayın hakiki sebebini gizlemesi ya da onun için orijinal bir bahane üretmesidir. Örneğin Mütenebbî bir şiirinde beyaz saçlarını boyamayışının asıl nedenini doğru sözlülüğüne bağlar. Zira şaire göre insanın yaşını gizlemek için saçını boyaması da bir nevi doğruluktan uzaklaşmadır:

وَمِنْ هَوَى الصِّدْقِ فِي قَوْلِي وَعَادِيهِ رَغِبْتُ عَنْ شَعْرٍ فِي الْوَجْهِ مَكْذُوبٍ³³⁹

*Sözümde doğruluğumdan ve
onun itiyadından*

*Başımda yalancı saçları
sevmedim.*

Hüsn-i ta‘lîl sanatında gaye, övülen bir şeyin meydana gelişini ontolojik gerçekler haricinde en güzel sebebe bağlamak bunun yanı sıra yerilen bir şeyi de en kötü sebeple ilişkilendirerek okuyucuda heyecan uyandırmaktır. Bu bağlamda Mütenebbî’nin Rumlara seslenerek, onlar karşısında ağır yenilgiye uğrayıp; esir düşmüş müslüman askerleri hicvettiği şu şiirini örnek gösterebiliriz. Şair, askerleri

³³⁷ el-Ma‘arrî, a.g.e., C.II, s. 100.

³³⁸ el-Berkûkî, a.g.e., C.IV, s.425.

³³⁹ el-Ma‘arrî, a.g.e., C.III, s.25.

zayıflıkları yüzünden son nefesini vermiş ve kendilerinde bir yaşam emaresi kalmamış ölümlere, Rum askerlerini ise ölü eti yiyen çakallara benzetir. Müslümanların savaşta esir edilmelerinin ya da öldürülmelerinin sebebi, kafirlere karşı mücadele etmeleri belki de inançları gereği şehit olma arzularıyla, şair bu sebebi onların zayıflıklarıyla ilişkilendirir. Allah, o askerleri Rum askerlerinin karşısına Seyfüddevle'nin ordusunun güçsüzlerden ayıklanıp, emirin bir dahaki seferde daha güçlüleriyle yoluna devam ederek zafer kazanmaları için çıkarmıştır. Şair, müslümanların ölümünü, Allah'ın onların içlerinden en iyilerini seçip geride en sağlamlarını bırakması olarak değerlendirmiş ve hüsn-i ta'lîl yapmıştır:

فَلَيْسَ يَأْكُلُ إِلَّا الْمَيِّتَ الضَّعِيفُ	لَا تَحْسَبُوا مَنْ أَسْرَئْتُمْ كَانَ ذَا رَمَقٍ
لِكَيْ يَكُونُوا بَلَا فَتْلٍ إِذَا رَجَعُوا ³⁴⁰	وَأَلَمَّا عَرَضَ اللَّهُ الْجُودَ بِكُمْ
<i>Zannetmeyin ki esir ettiklerinizde vardı bir hayat kalıntısı</i>	<i>Ölülerden başkası değil çakalların tâamı</i>
<i>Şüphesiz sundu o askerleri Allah size;</i>	<i>Döndüklerinde bir kusurlu kalmasin diye içlerinde.</i>

Hüsn-i ta'lîlde dillendirilen olay veya olgu, meydana gelen gerçekliğin şair tarafından orijinal bir imajla başka bir sebebe bağlanmasıdır. Bununla birlikte bu olay veya olgu mevcut olmayabilir ya da mevcut olması zihnen mümkün olmayabilir. Şair, bu olayı gerçekleşmiş kabul ederek sebebini hayalî bir unsura bağlayabilir. Örneğin Mütenebbî'nin aşağıdaki şiirinde hâmisî tarafından öldürüldüğünü söyleyen şair, ölüm sebebini de hâmisinin hediyeleriyle sevinmesi olarak gösterir:

أَصْبَحْتُ مِنْ قَتْلِكَ بِالْإِحْسَانِ ³⁴¹	يَا مَنْ يُقْتَلُ مَنْ أَرَادَ بِسَيْفِهِ
<i>Ey dilediğini kılıcıyla katleden kimse</i>	<i>Katlettiklerinden oldum caizelerinle.</i>

³⁴⁰ el-Berkûkî, a.g.e., C.II, s.339.

³⁴¹ el-Ma'arrî, a.g.e., C.III, s.542.

3.3.8.Cinâs:

Lügatte, “iki şeyin birbirlerine benzerlik göstermesi”³⁴² mânasında, mastar kalıbındaki bir kelime olan cinâs, bir belâgat terimi olarak manâları ayrı olan sözcüklerin harf, hareke, sayı ve tür açısından benzer lâfızlarda ortak olması demektir.³⁴³

Cinâs sanatını ilk defa ele alanlardan İbnü'l-Mu'tez, bedî sanatının türlerini; istiâre, tecnîs, mutâbaka, reddü'l-acz, mezheb-i kelâmî şeklinde sıralayarak, cinâsı ikinci sırada tecnîs ismiyle zikretmiştir. Cinâs sanatını daha sonra geliştirerek, kısımlara ayıran belâgat âlimleri, her birine özel bir isim vermişler; Kur'ân-ı Kerim'den, hadislerden, Arapların sözlerinden ve şiirlerden istişhâd ederek ona örnekler sunmuşlardır. Bu örnekler arasında Mütenebbî'nin şiirleri de geniş ölçüde yer almış; belâgatçiler bu cinâsların bazılarını hünerli ve ustaca bulurken bazılarını da tekellüflü görmüşlerdir.³⁴⁴

Şairin hem erken hem de ustalık dönemindeki şiirlerinde çok sayıda cinâslı ifadeler bulunmaktadır. Ancak çalışmamızda şairin bütün cinâslı ifadelerine yer vermemiz mümkün olmadığından kısımlarına ayırarak bulduğumuz cinâs örneklerinden bazılarını aşağıdaki şekilde tasnif ettik.

Cinâsın kısımları, lafızlardaki harflere, harflerin sayısına, lafızlar içerisindeki dizilişine ve harekelerine göre başlıca ikiye ayrılır: tam cinâs ve nâkıs cinâs.

3.3.8.1.Tam Cinâs:

Cinâslı sözcüklerdeki harflerin hareke, tür, adet ve tertip bakımından tam bir uyum içerisinde olduğu cinâs türüdür.³⁴⁵ Örneğin Mütenebbî'nin Seyfûddeve'nin büyük kızkardeşi Havle için söylediği mersiye'nin aşağıdaki beytinde, “güneşin

³⁴² Hulusi Kılıç, Kazım Yetiş, “Cinas”, **DİA**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993, C.VIII, s.12.

³⁴³ Kudâme b. Ca'fer, **a.g.e.**, s.163; Dilçin, **a.g.e.**, s.467.

³⁴⁴ İbnü'l-Mu'tez, **Kitâbü'l-Bedî**, Haz. Ignatius Kratchkovsky, E. J. W. Gibb Memorial new series, Londra, 1935, s.2; Faysal Ebu't-Tufeyl, “el-Cinâs fî Şi'ri'l-Mütenebbî Envâuhû ve Vazâifuhu'l-Belâgiyye”, **Kadâya'l-Edeb**, 2017, sy.2, s.8.

³⁴⁵ et-Teftâzânî, **el-Mutavvel Belâgat İlmi'lî Beyân Bedî**, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2000, C.II, s.511.

kursu”³⁴⁶ ve “göz” anlamlarına gelen “عَيْن” lafızları arasında hareke, sayı, harflerin türü ve sırası bakımından bu çeşit bir cinâs vardır:

وَلَيْتَ عَيْنَ الْتِي أَبَ النَّهَارُ بِهَا فِدَاءُ عَيْنِ الْتِي زَالَتْ وَلَمْ تُؤَبِّ³⁴⁷

Keşke günün, kendisiyle battığı Gidip de dönmeyenin
kurs feda olsaydı gözlerine.

Aşağıdaki beyitte ise cinâslı bir söyleyişle, Seyfûddeve’nin Rumlara karşı yaptığı akınların şiddetine dikkati çeken şair, لَمَّةٌ (kısa ziyaret) ve لَمَّةٌ (şiddet) kelimelerinin çoğulu olan لَمَامٌ lafızlarını bir arada kullanmış; bir armoni unsuru olarak onunla şiirini güzelleştirmiştir.

إِذَا زَارَ سَيْفُ الدَّوْلَةِ الرُّومَ غَايِبًا كَفَاهَا لَمَامٌ لَوْكَفَاهُ لَمَامٌ³⁴⁸

Şayet gazveye çıkarsa Yeterlidir kısa bir ziyaret;şayet
Seyfûddeve, Rumlara bir çarpışma yeterse ona.

3.3.8.2.Nâkıs Cinâs:

Gayr-i tam cinâs adı da verilen bu cinâs türünde, birbirlerine benzeyen lafızlar hareke, sayı, harflerin cinsi ve sıraları bakımından farklılık gösterirler. Nâkıs cinâs cinâs-ı muzâri, cinâs-ı lâhik, cinâs-ı merdûf, cinâs-ı müktenif, cinâs-ı mutarref, cinâs-ı müzeyyel, cinâs-ı muharref, cinâs-ı kalb ve cinâs-ı müzdevic gibi bölümlere ayrılır.³⁴⁹ Şairin şiirlerindeki bazı nâkıs cinâs örneklerini şu şekilde sıralayabiliriz:

3.3.8.2.1.Cinâs-ı Muzâri:

Bu cinâs türünde lafız içerisindeki harfler farklı olup, çıkış yerleri birbirlerine benzerdir. Örneğin Mütenebbî’nin şu şiirinde, “بَدَنِي” (bedenim) ve “بَدَلِي” (bedelim) kelimeleri arasında cinâsın bu türü vardır:

³⁴⁶ Bir gök cisminin teker biçiminde görülen yüzü, çörek. Bkz. [kurs ne demek TDK Sözlük Anlamı \(sozluk.gov.tr\)](https://sozluk.gov.tr) (Çevrimiçi) 10.04.2024.

³⁴⁷ et-Tebrîzî, a.g.e., C.I, s.260.

³⁴⁸ el-Ma’arrî, a.g.e., C.III, s.437.

³⁴⁹ Bulut, a.g.e., s. 207; Ebû Bekir er-Râzî, **Ravzatü’l-Fesâha**, thk. Abdullah Kızılcık, Ürdün, el-Mektebetü’l-Vataniyye, 2005, s.66.

وَقَدْ أَرَانِي الشَّبَابَ الرُّوحَ فِي بَدَنِي وَقَدْ أَرَانِي الْمَشْيِبَ الرُّوحَ فِي بَدَنِي³⁵⁰

*Şüphesiz gösterdi bana gençlik,
bedenimdeki ruhu* *Ve şüphesiz gösterdi bana
ihtiyarlık, bedelimdeki ruhu.*

Bedel kelimesi, şiirde “cismın değişimi ve dönüşümü” anlamına gelebileceği gibi İbn Füverrece’ye göre “insanın kendisinden sonraki vârisi” yani çocuğu anlamına da gelebilir.³⁵¹

Şairin aşağıdaki şiirinde ise سِنَان (mızrak) ve لِسَان (dil) kelimeleri arasında harflerin türüne bağlı bir farklılık olduğundan cinâs-ı muzâri bulunmaktadır:

فَلَوْ قَدَرَ السِّنَانُ عَلَى لِسَانٍ لَقَالَ لَكَ السِّنَانُ كَمَا أَقُولُ³⁵²

Şayet gelebilseydi mızrak dile ; *Sana söylediklerimi söylerdi
mızrak yine.*

3.3.8.2.2.Cinâs-ı Lâhik:

Cinâs-ı tasrîf adı da verilen bu cinâs türünde lafızlardaki harflerin türleri ve mahreçleri birbirlerinden farklıdır.³⁵³ Örneğin şairin aşağıdaki kasidesinin matlaında yer alan “أَسْجَاهُ” (onu üzdü) ve “أَشْفَاهُ” (onu iyileştirdi) lafızlarında fe ف ve ce ج harflerinin çıkış yerleri birbirlerinden uzak olmakla bu cinâs türü meydana gelmiştir:

وَفَاؤُكُمْ كَالرَّبِّعِ أَشْجَاهُ طَاسِمُهُ بَأْنُ تُسْعِدَا وَالْدَّمَعُ أَشْفَاهُ سَاجِمُهُ³⁵⁴

En çok dökülen gözyaşı, en *(Sevgilinin yurdundaki) izlerin*
iyileştirici olduğu halde, sizin *silinmesinden daha üzücüdür.*
beni tesellideki vefanız,

³⁵⁰ https://www.academia.edu/40301549/%D8%A7%D9%84%D8%AC%D9%86%D8%A7%D8%B3%D9%81%D9%8A_%D8%B4%D8%B9%D8%B1_%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%AA%D9%86%D8%A8%D9%8A_%D8%AF%D9%83%D8%AA%D9%88%D8%B1_%D8%AC%D8%B9%D9%81%D8%B1_%D8%AC%D9%85%D8%B9%D8%A9_%D8%B2%D8%A8%D9%88%D9%86_%D8%B9%D9%84%D9%8A (Çevrimiçi:13.08.2024); el-Eflîlî, a.g.e., C.II,s.67.

³⁵¹ el-Vâhidî, a.g.e., s.489.

³⁵² el-Eflîlî, a.g.e., C.I, s.183.

³⁵³ Bolelli, a.g.e., s. 417.

³⁵⁴ el-Ma‘arrî, a.g.e., C.III, s. 13.

3.3.8.2.3.Cinâs-ı Merdûf:

Cinâsı meydana getiren lafızlardan birinin ilk harfî diğerine göre fazladır.³⁵⁵ Şairin aşağıdaki şiirinde “رَبُّ” ve “رَبُّ” lafızları arasında bu türden bir cinâs vardır:

أَنَا رَبُّ النَّدَى وَرَبُّ الْقَوَافِي وَسِمَامُ الْعَدَى وَغَيْظُ الْحَسُودِ³⁵⁶

*Ben, asaletin dostu, kafiyelerin
mabûduyum.*

*Düşmanların zehiri,
hasetçilerin kiniyim.*

3.3.8.2.4.Cinâs-ı Müktenif:

Bu cinas türünde lafızlardan birinin orta harfî diğerinden fazladır.³⁵⁷ Şairin Zehebî lakaplı bir kadını hicvettiği şu şiirinde “أَب”(baba) ve “أَدَب”(edep) kelimeleri cinâs-ı mükteniftir:

لَمَّا نُسِبْتَ فَكُنْتَ ابْنًا لِعَيْرِ أَبٍ ثُمَّ اخْتُبِرْتَ فَلَمْ تَرْجِعْ إِلَى أَدَبٍ³⁵⁸

*Nesep aldığında, babasız bir
oğuldun;*

*Daha sonra tecrübe edildin de
edebe dönmedin.*

3.3.8.2.5.Cinâs-ı Mutarref:

Bu cinas türünde lafızlardan birinin son harfî fazladır.³⁵⁹ Örneğin Mütenebbî'nin şu beytinde “رَجَاءٌ” ve “رَجَائِي” lafızları arasında bu çeşit bir cinas vardır:

يَا رَجَاءَ الْعُيُونِ فِي كُلِّ أَرْضٍ لَمْ يَكُنْ غَيْرَ أَنْ أَرَكَ رَجَائِي³⁶⁰

*Ey gözlerin, bütün yerlerde
beklediği!*

*Olmadı seni görmekten başka
bir dileğim.*

³⁵⁵ Bulut, **a.g.e.**, s. 296.

³⁵⁶ el-Berkûkî, **a.g.e.**, C.II , s.48.

³⁵⁷ Ali Bulut, **a.g.e.**, s. 297.

³⁵⁸ İbn Vekî, **a.g.e.**, C.I, s.579.

³⁵⁹ Bulut, **a.e.**, s.297.

³⁶⁰ el-Eflîlî, **a.g.e.**, C.

3.3.8.2.6.Cinâs-ı Müzeyyel:

Cinası meydana getiren lafızların aralarında birden daha fazla harf ziyadesi varsa buna da cinâs-ı müzeyyel denir.³⁶¹ Örneğin aşağıdaki şiirde هَبَّ (esti) ve هُبُّوبٌ (esme,esiş) lafızları arasında bu tür bir cinas bulunmaktadır:

وَلَكِنْ هَبَّ خَوْفُكَ فِي حَشَاهُمْ هُبُّوبَ الرِّيحِ فِي رَجْلِ الْجَرَادِ³⁶²

*Lakin senin korkun, onun
yüreklerinde esti;*

*Rüzgarın çekirgenin
bacaklarında esişi gibi.*

Yine aşağıdaki örnekte de الْخُدُّ ve الْخُدُودُ lafızları arasında bu tür bir cinas örneği bulunmaktadır:

فِي الْخَدِّ أَنْ عَزَمَ الْخَلِيطُ رَجِيلاً مَطَرٌ تَزِيدُ بِهِ الْخُدُودُ مُحُولاً³⁶³

*Sevgili, gitmeye niyet ettiği için,
yanaklarımda*

*Yağmurlar var ki onlarla
yanaklar kuruyor.*

3.3.8.2.7.Cinâs-ı Muharref:

Bu cinas türünde, lafızlar birbirlerinden hareke ve sükûn itibariyle farklılık gösterirler.³⁶⁴ Örneğin aşağıdaki şiirde “soylular” anlamındaki “الْكَرَامَ” lafzı “إِنَّ” tekid edatının ismi olduğu için fetha ile harekelenmiş, asalet anlamına gelen “كَرَامَ” ise بِلا harf-i ceriyle kesre harekesini almıştır. Beyitte cinâs-ı muharref vardır:

إِنَّ الْكَرَامَ بِلا كَرَامٍ مِنْهُمْ مِثْلُ الْقُلُوبِ بِلا سُوءِذَاوَاتِهَا³⁶⁵

*Şüphesiz onlardan asilzadeler,
asaletten yoksundur;*

*Âdeta süveydaları³⁶⁶ olmayan
kalpler gibi.*

³⁶¹ Bulut, a.g.e., s. 298.

³⁶² el-Yâzicî, a.g.e., C., s.

³⁶³ el-Ma‘arrî, a.g.e., C.II, s.161.

³⁶⁴ Yekta Saraç, a.g.e., s.215.

³⁶⁵ el-Berkûkî, a.g.e., C.I, s.352.

³⁶⁶ “Süveydâ kelimesi sevdanın ism-i tasgîridir. Kalbin özü, kalbin derinliğindeki siyah nokta şeklinde tanımlanabilecek olan bu kelime, tasavvuf terminolojisinde gaybın keşfedildiği mahal olarak bilinmektedir. Nokta-i süveydâ, izâfî gaybın bilindiği ve ilahî nûrların tecelli ettiği siyah noktadan ibarettir. Siyah ifadesi, Allah’ın mutlak zâtını ve âmâ hâlini, aynı zamanda asla dönüşü sembolize eder. Bu noktanın hem şehâdet âlemine hem de melekût âlemine bakan yönü vardır. Bu âlem nasıl duyu organımız olan gözle görülebiliyorsa eşyanın hakikatının idrak edilmesi

3.3.8.2.8.Cinâs-ı Kalb:

Bu cinâs türünde lafızların harflerinin tertibi birbirlerinden farklıdır. Cinâs-ı kalb, kalb-i kül , kalb-i ba‘z, maktûb-i mücennah, cinâs-ı müstevî olmak üzere dört kısma ayrılır:

3.3.8.2.8.1.Kalb-i Kül:

Bu cinâs, lafızlardan birindeki harfler tamamıyla ters çevrildiğinde oluşur. Örneğin şairin aşağıdaki şiirinde bu tür bir cinâs vardır:

إِلَى لَيْثٍ حَرْبٍ يُلْجِمُ اللَّيْثَ سَيْفُهُ	وَبَحْرِ نَدَى فِي مَوْجِهِ يَغْرَقُ الْبَحْرُ ³⁶⁷
<i>Dalgalarında denizin boğulduğu bir cömertlik deryasına.</i>	<i>(Yürüdü develer), kılıcı, aslanın etiyle semiren bir cenk aslanına,</i>

3.3.8.2.8.2.Kalb-i Ba‘z:

Lafızların bazılarının ters çevrilmesiyle elde edilen bir cinâs türüdür.³⁶⁸ Örneğin şairin Kâfûr için söylediği ilk kasidesinin matla beytinde “الْمَنَآيَا” ve “أَمَانِيَا” kelimeleri arasında kalb-i ba‘z vardır:

كَفَى بِكَ دَاءٌ أَنْ تَرَى الْمَوْتَ شَافِيَا	وَحَسْبُ الْمَنَآيَا أَنْ يَكُنَّ أَمَانِيَا ³⁶⁹
<i>Ve yetişir ölümlerin dönmesi murada.</i>	<i>Ölümü “şifa” diye istemen, yetiştir hastalık namına</i>

Şairin Mısır’dayken nazmettiği bir başka şiirde ise “zelil olmak” anlamındaki “أَذِلُّ” ve “lezzet duymak” anlamındaki “أَلَذُّ” lafızları kalb-i ba‘zdır:

وَلَا أَقِيمُ عَلَى مَالٍ أَذِلُّ بِهِ	وَلَا أَلَذُّ بِمَا عَرَضِي بِهِ دُرُّ ³⁷⁰

ve zaman-mekân ötesinin müşâhede edilmesi de nokta-i süveydayla mümkündür.” Bkz. Sevim Yılmaz, “Nokta-i Süveydânın Önemi ve Özellikleri”, *Akademiar Dergisi*, Haziran 2020, Ankara, sy.8, s.104.

³⁶⁷ el-Yâzici, a.g.e., C.I, s.176.

³⁶⁸ Bulut, a.g.e., s.300.

³⁶⁹ İbn Side, a.g.e., s. 277.

³⁷⁰ el-Ma‘arrî, a.g.e., C. IV, s.120.

*Ne beni hakir edecek bir mal
için çalışırım*

*Ne de iffetime leke sürecek bir
şeyden keyif alırım.*

3.3.8.2.9.Cinâs-ı İştikâk:

Aynı kök harflerinden türeyen farklı kalıplardaki sözcüklerin bir arada kullanılmasıdır. Örneğin şairin aşağıdaki şiirinde “أَكْرَمَ” ve “الْأَكْرَمِينَ” ile “مَلِكٌ” ve “الْأُمْلَاقُ” ile “أَصِيدَ” ve “صِيدَ” sözcükleri arasında kök harflerine dayalı bir benzerlik vardır. Bununla birlikte sözcüklerin anlamları birbirlerinden farklıdır:

يَا أَكْرَمَ الْأَكْرَمِينَ يَا مَلِكُ الْأُمْلَاقِ طَرَا يَا أَصِيدَ الصَّيْدِ³⁷¹

*Ey cömertlerin en cömerti, ey
cemaatiyle*

*Memleketlerin maliki, ey
azametlilerin azametlisi*

Şairin aşağıdaki şiirinde de “أَنْزَرْتُ” ile “إِنَارَةٌ” ve “تَمَمْتُ” ile “تَمَامٌ” sözcükleri kök harfleri bakımından benzerlik gösterip manaları farklı olduğu için cinâs-ı iştikâktır:

فَلَيْسَ لِشَمْسٍ مُدُّ أَنْزَرْتُ إِنَارَةً وَلَيْسَ لِبَدْرِ مُدُّ تَمَمْتُ تَمَامٌ³⁷²

*Güneş, sen aydınlattıktan sonra
bir ışığa sahip değil*

*Ve ay, senin tekâmül ettiğinden
beri tamam değil*

Cinâs, sözü güzelleştiren bedî sanatlarından biridir ve kuşkusuz kelâmı ifade etmede mütekellimin amaçladığı bir faydayı ortaya koyar.³⁷³ Abdulkâhir el-Curcânî, bu faydayı şöyle açıklamıştır: “Cinâsın güzelliği, şaşırtıcı bir oyuna dayanır ki ikinci lafızın ilkiyle aynı anlama geldiğini sanırsınız. Ancak hemen farkına varırsınız ki bu kelime diğerinden farklıdır ve yeni bir şey sunar. Sanki o sürpriz bir hediye gibidir. Bu yüzden iyi bir cinâs güzel bir sürprizi ve oyunu içerir.”³⁷⁴

³⁷¹ el-Berkûkî, **a.g.e.**, C.I, s.387.

³⁷² **A.e.**, C.IV, s.115.

³⁷³ Henna Abdürrıza Rahîm er-Rabîî, El-Cinâs es-Savtî ve'l-Belâğî fi'l-Lugati'l-Arabiyyeti, **Mecelletü Adâbi'l-Basra**, Basrah University, ISSN: 1814-8212sy.55, 2011, s.160.

³⁷⁴ **A.g.m.**, s.160; Abdulkâhir el-Curcânî, Delâilü'l-'Îcâz, yay.haz. Mahmud Muhammed Şakir, Kahire, Mektebetü'l-Hancî, 1974, s.524.

Şairin cinâslı şiirlerine dair kaleme alınmış bazı makaleler ve divan şerhleri ışığında yaptığımız incelemede onun bu söz sanatını bütün yönleriyle ustaca kullandığını ve böylece şiirlerine melodik bir esinti ilave ettiğini görürüz.

3.3.9.Reddû'l-Acüz ale's-Sadr:

Reddû'l-acüz, anlamca aynı veya cinâslı veyahut da iştikâk bakımından benzer iki lafızın beyit içerisindeki mısra başında söylendikten sonra mısra sonunda ya da ortasında veyahut da diğer mısraın başında tekrar edilmesiyle yapılan bir söz sanatıdır.³⁷⁵ Örneğin şairin Seyfûddevlî'nin amcazâdesi Ebû Vâil Tağlib b. Dâvud'un ölümü üzerine yazdığı bir mersiye'nin aşağıdaki beyitlerinde reddül acüzün iki kez tekrar edildiğini görürüz. Şiirin birinci mısraında “سَالِمٌ” kelimesinin iştikâkı olan “يَسْلَمُ” kelimesi ikinci mısra da tekrar edilir. İkinci beytin ikinci mısraında ise “أَحْمَدُ” kelimesi mısra sonunda iştikâkı olan “مَحْمُودٌ” şeklinde yeniden karşımıza çıkar:

سَالِمٌ أَهْلُ الْوَدَادِ بَعْدَهُمْ يَسْلَمُ لِلْحُزْنِ لَا لِتَخْلِيدِ
فَمَا تُرَجَّى الْنُفُوسُ مِنْ زَمَنِ أَحْمَدُ خَالِيهِ غَيْرُ مَحْمُودِ³⁷⁶

*Onların ardından muhabbet
ehlinden esen kalanlar
Ne beklesinler ki ruhlar bir
zamandan?*

*Ebediyet için değil hüznün üzere
esen kalırlar.
Şükredilen hallerinden her biri
şükredilesi değil.*

Şairin Seyfûddevlî için söylediği aşağıdaki şiirinde ise ilk mısra da yer alan “جُودُكَ” kelimesi iştikâkı olan “تَجُودُ” kelimesiyle tekrar edilir:

وَجُودُكَ بِالْمُقَامِ وَلَوْ قَلِيلاً فَمَا فِيمَا تَجُودُ بِهِ قَلِيلٌ³⁷⁷

*Cömertliğini sun kalışınla
azıcık da olsa!*

*Gerçi az olmaz senin
cömertlikte bulunduğun şey.*

³⁷⁵ Şerefüddîn Hüseyin b. Muhammed et-Tibî, *Kitâbü't-Tibyân fî İlmi'l-Meânî ve'l-Bedî ve'l-Beyân*, Haz. Hâdi Atiye, Mektebetü'n-Nahda el-Arabiyye, Beyrut, 1987, s.496; Fazl Hasan Abbas, *el-Belâga Funûnuhâ ve Efnânuhâ İlmu'l-Beyân fî'l-Bedî*, Dâru'n-Nefâis, sy. 12, 2009, s. 360; İsmail Durmuş, ‘ ‘Reddû'l-Acüz ale's-Sadr’, *DİA*, 2007, İstanbul, C.XXXIV, s. 521.

³⁷⁶ el-Ma'arrî, *a.g.e.*, C.III, s. 130.

³⁷⁷ el-Berkûkî, *a.g.e.*, C.III, s.136.

Mütenebbî'nin Seyfûddeve'nin annesinin vefatı üzerine söylediği mersiyesinin aşağıdaki beytinde ise mısra başında yer alan نَصِيبُكَ kelimesi ikinci mısranın başında yeniden zikredilerek reddü'l-acüz yapılır:

نَصِيبُكَ فِي حَيَاتِكَ مِنْ حَبِيبٍ نَصِيبُكَ فِي مَنَامِكَ مِنْ خَيَالٍ³⁷⁸

*Nasibin hayatında bir
sevgiliden*

*Nasibin gibidir uykuda bir
hayalden*

Ebu'l-Hasan Ahmed b. Büveyh Deylemî'nin Seyfûddeve'nin kardeşi Nâsıruddevle'ye doğru sefere çıktığında Seyfûddeve'nin h.337 yılında kardeşine yardım etmek için Musul'a hareket etmesi üzerine Mütenebbî'nin söylediği aşağıdaki şiirde ilk mısradaki “كَمْ رَجَالٍ” ifadesi ikinci mısranın sonunda “بَلَا رَجَالٍ” şeklinde tekrar edilir. “رَجَالٍ” kelimesi ilk mısranın başında ve ikinci mısranın sonunda tekrar edildiğinden beyitte reddü'l- acüz sanatı vardır:

وَكَمْ رَجَالٍ بَلَا أَرْضٍ لِكُنُوتِهِمْ تَرَكْتَ جَمْعَهُمْ أَرْضاً بَلَا رَجُلٍ³⁷⁹

*Nice adam var ki
kalabalıklarıyla mahrumlar bir
diyardan.*

*Sen onların güruhuna adamsız
bir diyar bıraktın.*

Şair aynı kasidenin devamında diğer şairleri yerer; gül kokusunun mayıs böceğine zarar verdiği gibi kendi şiirlerinin diğer şairlere zarar vereceğini söyleyerek “تضر” kelimesini ikinci mısradaki iştikâkı olan “تضر” şekliyle tekrar eder:

بِذِي الْغَبَاوَةِ مِنْ إِنْسَادِهَا ضَرَّرُ كَمَا تُضِرُّ رِيَّاحُ الْوَرْدِ بِالْجَعَلِ³⁸⁰

*Cahilin bünyesine zarardır
okumak şiirimi*

*Tıpkı gül kokusunun mayıs
böceğine zarar verdiği gibi.*

Şairin aşağıdaki şiirinde de “تَخَافُ” kelimesi ilk ve ikinci mısralarda hem manayı etkili kılmak hem de söyleyişi güzelleştirmek üzere reddü'l-acüz üslûbuyla birlikte tekrar edilir:

³⁷⁸ el-Yazici, a.g.e., C.II, s.19.

³⁷⁹ el-Ma'arrî, a.g.e., C.III, s.77.

³⁸⁰ A.e., C.III, s.76.

لِلّهِ قَلْبُكَ ! مَا تَخَافُ مِنَ الرَّدَى وَتَخَافُ أَنْ يَدْخُوكَ إِلَيْكَ الْعَارُ³⁸¹

*Yemin olsun yüreğine!
Ölümden korkmayıp da*

*Sana bir ayıp bulaşmasından
mı korkarsın?*

Mütenebbî'nin Seyfüddevle'nin oğlunun vefatı üzerine söylediği mersiye'nin aşağıdaki beytinde ise şart edatı olan “إِنْ” (eğer) , “تَنْ” (olsan) fiiliyle ilk ve ikinci mısralarda yinelenerek şiirde ağıtsal bir üslûp yaratılır. Aynı ifade ilk ve ikinci mısraların başında tekrar edildiğinden şiirde reddü'l-acüz vardır:

فَإِنْ تَكُ فِي قَبْرِ فَأَنْتَ فِي الْحَشَى وَإِنْ تَكُ طِفْلاً فَلَأَسَى لَيْسَ بِالطِّفْلِ³⁸²

*Sen kabirde olsan da
ciğerimdesin hala*

*Acım çocuk değil sen bir çocuk
olsan da*

Şair şiirin devamında, örnek bir kişilik olarak gördüğü Seyfüddevle'ye metanetli olmasını kılıca benzediği için felaketlerin kendisini hedef aldığını söyler. Şiirde “تَصِلُ” (kılıç) kelimesi ikinci mısranın başında ve sonunda yinlendiği için reddü'l-acüz vardır:

عَزَاءُكَ سَيُفِ الدَّوْلَةِ الْمُقْتَدَى بِهِ فَإِنَّكَ تَصِلُ وَالشَّدَائِدُ لِلتَّصِلِ³⁸³

*Metanet göster halkın serveri
Seyfüddevle !*

*Sen bir kılıçsın ve musibetler,
kılıçlara amade.*

Aynı mersiye'nin aşağıdaki beyitlerinde de ilk mısradaki “يَقْطُمُهُ” kelimesiyle mısra sonundaki “فِطَامِهِ” ve ikinci mısranın başındaki “يَأْكُلُهُ” kelimesiyle mısra sonundaki “الْأَكْلُ” ve ikinci beyitteki “يَرَى” kelimesinin mısra sonunda “رَأَيْتُهُ” kelimesiyle ve son mısranın başında kullanılan “يَسْمَعُ” kelimesiyle mısra ortasındaki “سَمِعْتُ” kelimeleri arasında reddü'l-acüz vardır:

أَيَقْطُمُهُ التَّوَارِبُ قَبْلَ فِطَامِهِ وَيَأْكُلُهُ قَبْلَ اللَّبْلُوغِ إِلَى الْأَكْلِ

وَقَبْلَ يَرَى مِنْ جُودِهِ مَا رَأَيْتُهُ وَيَسْمَعُ فِيهِ مَا سَمِعْتُ مِنَ الْعَذْلِ

*Topraklar mı emziriyor onu
henüz emzirilmeden ?*

*Ve yutuyorlar mı onu henüz
çiğnemeyi öğrenmeden ?*

³⁸¹ el-Berkûkî, a.g.e., C.II, s.191.

³⁸² el-Ma'arrî, a.g.e., C.III, s.85.

³⁸³ A.e., C.III, s. 89.

*Cömertliğinde senin gördüğün
şeyi görmeden önce mi?*

*Ve onun için senin işittiğin
sitemleri işitmeden mi?*

Reddû'l-acüze bir başka örnek de şairin memduhu Seyfûddeve için söylediği şu kasidedeki ilk mısranın ortasında yer alan “يُعَابُ” kelimesiyle ikinci mısra da yer alan “عَيْبُ” kelimeleri arasındadır:

أَنْتَ الَّذِي لَوْ يُعَابُ فِي مَلَا مَا عَيْبُ إِلَّا بِأَنَّهُ بَشَرٌ³⁸⁴

*Senin gibisi şayet ayıplanacak
olsa soylular arasında*

*Zahir ayıplanırdı beşer
oluşuyla.*

Mütenebbî'nin Seyfûddeve için söylediği bir başka kasidenin aşağıdaki beyitlerinde de ikinci mısranın başındaki “تَلَقَى” kelimesi mısra sonunda tekrarlanırken ikinci beytin ilk mısraındaki “عَفَتْ” kelimesi ise ikinci mısra da “عَفَا” şeklinde tekrar edilerek reddû'l-acüz yapılır:

لَنَا وَلِأَهْلِهِ أَبَدًا قُلُوبٌ تَلَقَى فِي جُثُومٍ مَا تَلَقَى

وَمَا عَفَتْ الرِّيحُ لَهُ مَحَلًّا عَفَا مِنْ حَدَا بِهِمْ وَسَاقَا³⁸⁵

*Bizim ve o diyarın ehlinin
gönülleri
Silmedi rüzgarlar ondaki hiçbir
mahâlin izini;*

*Buluşurlar daima,
buluşamayan vücutlarda.
Develeri süren kervancı onu
sildi.*

Mütenebbî'nin Kâfûr'a söylediği bir mersiye'nin aşağıdaki beyitlerinde de “وَعْدُكَ” kelimesi ilk mısra başında ve ortasında ikinci mısra da sonunda tekrar edilerek reddû'l-acüz yapılmıştır:

وَوَعْدُكَ فِعْلٌ قَبْلَ وَعْدٍ لِأَنَّهُ نَظِيرُ فَعَالٍ الصَّائِقِ الْقَوْلِ وَعْدُهُ³⁸⁶

*Senin vaadin, icraatındır;
vaatten önce*

*Zira sözüne sadık olanın
filleri, onun vaadidir.*

³⁸⁴ el-Berkûkî, a.g.e., C.II, s.193.

³⁸⁵ el-Ma'arrî, a.g.e., C.III, s. 115.

³⁸⁶ el-Yâzicî, a.g.e., C.II, s.319.

SONUÇ

Hicri dördüncü yüzyılda yaşamış Abbasi dönemi şairi Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî, klasik Arap edebiyatının en önemli şairlerinden biridir. Hicri 303 yılında Kûfe'de dünyaya gelen Mütenebbî, hayatının çeşitli dönemlerinde Şam, Halep, Bağdat, Fustat, Şiraz gibi birçok şehre seyahat ederek hâmlerine şiirler söyleyen gezici bir şairdir.

Mütenebbî'nin hayatı ve şiirleri iç içe geçmiş bir portre olması hasebiyle onun divanı, hayatını açık bir biçimde sunabilmektedir. Dolayısıyla bu çalışmamızda onun hayatının anlatısı, kaynaklarda yer alan rivayetlerin yanı sıra şiirlerinin ekseni etrafında belirlenebilen bir söylem analiziyle birlikte sunulmuştur.

Gençlik yıllarında peygamberlik ilan ettiği iddiasıyla “el-Mütenebbî” lakabını alan şairin hayatı h.337 yılında Seyfüddevle ile tanışana kadar tam bir istikrar ve şöhrete kavuşmuş değildir. Seyfüddevle'nin sarayında bulunan diğer şairlerin, dilcilerin ve filozofların varlığıyla zenginleşen edebî ve kültürel ortamın yansımaları onun şiirlerine yeni bir boyut ve tekamül kazandırarak sanatında ustalaşma dönemine girmesine katkı sağlamıştır. Bununla birlikte bizim kanaatimize göre onun en iyi şiirleri Seyfüddevle'nin yanından ayrıldıktan sonra Kâfûr'un sarayına intisap ettiğinde bir ızdırabın ve özlemin haykırışı olarak söylediği şiirleridir. Bu şiirler, Mütenebbî'nin bir yandan benimseyemediği yeni hâmisine övgü sunmak zorunda kalışı ve bir yandan da bu övgüleri hiciv olarak da okunabilecek şekilde titiz bir sözdizimi tertibi çerçevesinde meydana getirmesiyle anlam katmanları bakımından zengin şiirler olup şairin ustalığının somut kanıtıdır.

Mütenebbî, divanında “hamriyyât” adı verilen şarap konulu şiirlerin haricinde Arap şiirinin hakim temaları olan gazel, methiye, fahr, hiciv, mersiye, vasıf, hikmet gibi konuların tamamını ele almıştır.

Kasidelerinde klasik Arap kasidesindeki şiire gazelle başlama tekniğini nadiren tercih eden şair, kasidelerine çoğu zaman asıl maksadını ifade ederek giriş yapar. Şair, özellikle Seyfüddevle'ye söylediği şiirlerinde bu üslubu benimsemiştir. Gazelleri onun özellikle Arap şiir geleneğine olan bağlılığını sürdürmek adına söylendiği anlaşılan,

klasik Arap şiirinde kadın güzelliğiyle ilgili sıkça başvurulmuş hazır mazmunlara yer verilmiş, sahici bir duygulanımdan yoksun şiirlerdir. Ancak şair bazen de bu mazmunları orijinal imajlarla süsler. Şairin gazellerinde, bir kadın ismi yer almadığı gibi hayatının anlatısını sunan eserlerde de herhangi bir aşk hikayesine dair bir bilgi bulunmaz. Onun kadınlarla ilgili düşüncelerini şiirleri üzerinden okuyabiliriz. Genelde kadınlarla ve özelde de şehirli kadınlarla ilgili olumsuz bir bakış açısına sahip olan Mütenebbî doğal ve masum bedevî güzelliğini ön plana çıkardığı görülmektedir.

Mütenebbî'nin şiirlerindeki en önemli konulardan biri methiyedir. Şairin hırslarının ve isteklerinin büyüklüğü, entelektüel birikimini göstermek istemesi, şiirine olan güveni, tekellüfsüz bir şekilde dili kullanması, şiirleriyle geçimini sağlamak zorunda oluşu, Seyfüddevle'ye olan bağlılığı ve Kâfûr'dan bir valilik elde etme isteği gibi nedenler onun çok sayıda methiye söylemesinde etkili olmuştur. Şair hayatının ilk dönemlerinde önemli ya da önemsiz kırkın üzerinde kişiye methiye söylemiştir. Daha sonraki dönemlerde söylediği en meşhur methiyeleri ise Bedr b. Ammâr, Seyfüddevle, Kâfûr ve Aduddüdevle için söylediği methiyeleridir. Mütenebbî methiyelerinde hâmlerini cesaret, kahramanlık, yüce değerler ve cömertlik gibi sıfatlarla över. Memduhları için söylediği bu sıfatları onlarla birlikte paylaşılarak methiyelerinde kendisini de över. Mütenebbî'nin methiyelerinde övülen çoğu zaman hamisi değil şairin zihninde canlandırdığı ideal Arap kahramanıdır. Methiyelerinde hâmlerinin kişisel özellikleri, meslekleri ya da uğraşlarına uygun ifadeler kullanır ve hâmlerini oldukça mübalağalı ifadelerle över.

Mütenebbî'nin şiirlerinde muhteva bakımından en fazla işlenen konulardan bir diğeri fahrdır. Şair müstakil fahr şiirleri söylediği gibi kimi zaman gazel konulu şiirlerinin kimi zaman hicivlerinin ve kimi zaman da mersiyelerinin içerisinde fahr şiirleri söylemiştir. Üstelik şairin methiyelerine dahi fahr şiirleriyle başladığı görülür. Şairin mağrur kişiliğinin onun bu denli yoğun bir biçimde fahr şiirleri söylemesinde etkili olduğu söylenebilir. Onun fahr konulu şiirleri mübalağalı ifadelerle zengin olup şairin kendisinden bahsetmesi konusunda bir ölçüsü ve sınırı yoktur.

Arap şiirinin başat temalarından biri olan mersiye Mütenebbî'nin divanında yer alan diğer konulardandır. Şair hayatı boyunca on dört mersiye söylemiştir. Bu

mersiyelerden ilki anneannesinin vefatı üzerine söylediği mersiyesi, ikisi Fâtık b. Şucâ için söylediği mersiye, Seyfüddevle'nin yakınları için söylediği altı mersiye, Adudüdevle'nin halası için söylediği bir mersiye ve Muhammed b. Tenûhî için söylediği dört mersiyedir. Şairin mersiyelerinin ana izlekleri ölümün somut gerçekliği, insanın ölüm karşısındaki çaresizliği ve ölümle birlikte yaşamdaki bütün çabaların bir son bulacağıdır. Mütenebbî'nin mersiyelerinde ölüm, olumlu ve olumsuz perspektiflerden ele alınarak çeşitli metaforlarla imgelenir. Şairin mersiyelerinde ölen kişiler cesaret, kahramanlık, iffet ve masumiyet, soyluluk, güzel huy, cömertlik gibi birtakım özelliklerle methedilirken ölen kimsenin yakınları da sabır ve metaneti dolayısıyla övülür.

Mütenebbî'nin şiirlerindeki bir başka önemli konu hikmettir. Şair hikmeti hayat ölüm, zaman, kader, kaderin insanın hayatındaki rolü, gençlik ve ihtiyarlık, onur, erdem ve cesaret gibi bütün insanlara yönelik evrensel temalar üzerinden zengin bir içerikle ele alır. Onun şiirlerinde hikmet, gerçek bir yaşam öyküsünün pratiğinden süzölmüş, derin bir düşünce ve felsefi bakış açısının ürünüdür. Şair, atasözü ve vecizeye dönüşmüş hikmet şiirleriyle okuyucuda bir zevk uyandırmakla beraber onları varoluşsal soruları üzerinde düşünmeye teşvik eder.

Tabiat güzelliklerini ve nesneleri çeşitli özellikleriyle betimleyen ve klasik Arap şiirinin bir başka hâkim teması olan “vasıf” ise Mütenebbî'nin divanında müstakil iki kaside ve iki kıta halinde ele alınmıştır. Bununla birlikte “vasıf” teması, hikmet, methiye, mersiye ve hiciv temalı şiirlerin içerisine serpiştirilmiş beyitler halinde de işlenmiştir. Bu tema Mütenebbî'nin sık tercih ettiği bir tür olmasa da ustaca yazılmış, görselliği ince bir dikkat ve hayal gücüyle yorumlayan bir bakışın eseridirler. Şairin hırslı ve tutkulu mizacı, kendisine doğanın güzellikleri karşısında hayranlıkla durup izleme imkânı vermese de Arap şiir geleneğine olan bağlılığı ve Arap milliyetçiliğini öne çıkarması gibi sâiklerle bu türde şiirler de yazmıştır. Şiirlerinde bizlere statik ve rutine binen her şeyden sıkılan, dinamizme sahip, canlı ve hızlı duygu geçişleri olan bir söylem sunan Mütenebbî, Mısır'daki sakin yaşamı sırasında kaleme aldığı bir şiirinde de “atının toz içinde kalmasına”, “savaş meydanlarının tozunu attırmaya” alışkın olduğunu ve buna özlem duyduğunu net bir biçimde belirtir. Dolayısıyla Mütenebbî'yi bir tabiat şairi olarak değil bir saray şairi olarak düşünebiliriz.

Hırs ve isteklerinin sınırsızlığıyla tanınan Mütenebbî'nin bu baskın karakterinin sâikiyle çevresindeki insanlar arasında bir güç devşirme ve varoluş mücadelesini pekiştirmeye çalıştığı görülür. Ancak bu durumun neticesinde şair uzak ve yakın birçok düşman edinir. Şairin hayatının çeşitli dönemlerinde düşmanlarını, rakiplerini, hasetçilerini, memduhlarının düşmanlarını, hicvettiği kişilerin taraftarlarını, kabileleri ve hatta bazen toplumun tamamını hicvettiği görülür. Ayrıca şairin daha önce övdüğü kişileri tariz ya da hiciv yoluyla yerdiği de bilinmektedir. Hicivlerinde öfke ve hınç gibi duyguların yanı sıra ironi ve mizah unsurları da bulunan Mütenebbî, insanları kişisel ve fiziksel özellikleri dolayısıyla oldukça ağır ifadelerle yermiştir. Nitekim şairin ölümü de çeşitli anlatılarda yer alan haberlere göre yoğun hakaret içerikli bir hicivi nedeniyledir.

Mütenebbî şiirlerinde dili ve klasik kasidenin konularını ustaca kullanmasının yanı sıra lafız ve mana sanatlarını da maharetle kullanan bir şairdir. Divanında meânî, beyân ve bedî ilimleri içerisinde yer alan pek çok söz sanatından tekellüfsüz ve usta bir biçimde yararlanır. Bununla birlikte bu sanatlar içerisinde özellikle teşbih, istiâre ve tıbâk gibi söz sanatlarının daha fazla öne çıktığı görülür. Şair, şiirlerinde hüner göstermeyi sevdiği gibi, tekerleme olarak niteleyebileceğimiz kelime oyunları ile süslü şiirler de söylemiştir.

Mütenebbî, yaşadığı herhangi bir olayın etkisinde kalarak çabuk ilham alabilen bir şairdir. Akıcı ve müzikal bir üsluba sahip olan şair, kimi zaman nadir kelimeler ve aitlik zamirleriyle ördüğü şiirini kapalı ve girift bir üslupla ifade etmeyi de yeğlemiştir. Kanaatimize göre onun “hakiki şiir” olarak nitelenebilen kıymeti yüksek ve güçlü bir tonda, sahici bir duygulanımın tesiriyle söylediği şiirlerinin yanı sıra “nazım” olarak değerlendirebileceğimiz, geçimini sağlamak için nazmettiği anlaşılan kıymeti görece daha az, methiye türündeki şiirleri de bulunmaktadır. Şüphesiz şairin bir baskı ve zorlama olmaksızın gerçek bir duygunun izini sürerek söylediği şiirleri onun en etkili şiirleridir. Bu bağlamda bize göre şairin Seyfüddevle'nin meclisinde iken hasetçileri karşısında, bir sitemin ifadesi olarak emirine sunduğu mim kafiyesi; Kâfûr'un sarayında iken hakkında “öldü” haberi kendisine ulaştığında yoğun bir içleme ve ızdırabın ifadesiyle söylediği nûn kafiyesi ve ölmeden önce Adududdevle'ye sunduğu ve endişeli bir ruh halinin ifadesi olan kef kafiyesi son şiiri, hayatının bu çeşitli

evrelerindeki en iyi şiirlerinden birkaçıdır. Şiir çevirilerinde fark ettiğimiz bir husus şairin bize göre samimi ve gerçek duygularını yansıtan bu şiirlerinin Türkçe'ye daha rahat ve akıcı bir şekilde çevrilebildiğidir.

Bu çalışmamızda Mütenebbî'nin beş bin iki yüz beyti içerisinden yaklaşık bin iki yüz elli civarındaki beytini Türkçeye tercüme edip konuları ve belâgat sanatları açısından inceleyerek edebiyat literatürüne bir katkı sunmayı amaçladık. Bununla birlikte Mütenebbî, gerek yaşamıyla gerek yaşadığı çağda ve günümüzde Arap edebiyatında kendisine edindiği benzersiz konumuyla gerekse de divanındaki zengin malzemeyle Türkçede daha farklı çalışmalar için de bir araştırma konusu olmayı hak etmektedir. Özellikle Mütenebbî'nin divanının semantik boyutu ve diğer konuları, farklı şairlerle olan etkileşimi ya da benzerliği bağlamında anlambilimi, çeviribilim ve karşılaştırmalı edebiyat sâhaları için Türkiye'deki Arap Dili ve Edebiyatı ve Arapça Mütercim Tercümanlık bölümleri araştırmacıları için hala yeni ve araştırılmaya değer bir şairdir.

BİBLİYOGRAFYA

‘Abbad, Ebü’l-Kâsım Sâhib

-Emsâlü’l-Mütenebbi, yay.haz. Zühdi Yeken, Beyrut, el-Mektebetü’l-‘Asriyye.

-el-Emsâlü’s-Sâira min Şi’ri’l-Mütenebbî, Haz. Şeyh Muhammed Hasan el-Yasîn, Bağdat, Mektebetü’n-Nahda, 1965.

‘Abbas, Fazl Hasan

el-Belâga Funûnuhâ ve Efnânuhâ ‘İlmu’l-Beyân fi’l-Bedî’, Dâru’n-Nefâis, sy.12, 2009.

Abidin, Nizâr

El-Gazel fi Şi’ri’l-‘Arabi: melâmih ve şu‘arâ, Şam, El-Ehâli, 1999.

Adonis, Ali Ahmet Sa‘îd

Mukaddimetü’s-Şi’ri’l-‘Arabî, Beyrut, Dâru’l-‘Avde, 1983 4.bsk.

Ağırakça, Ahmet

-“Kâfûr, Ebü’l-Misk”, **DİA**, EK-2. C., Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2019.

-“Ebû Bekr Muhammed İbn Râik ve Emîru’l-Ümeralıgı”, **Tarih Dergisi**, 1994, sayı:35.

-“İbn Râik”, **DİA**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999, C. XX.

Ahsen, Muhammed Manazir

Abbasiler Döneminde Sosyal Hayat, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2019.

Akbaş, Rıfat

Klasik Arap Şiirinde Siyahîler Optimist ve Pesimist Yaklaşımları Özelinde, Ankara, Sonçağ yayıncılık, 2022.

el-‘Akkad, ‘Abbas Mahmud

Mutâla‘âtu fi’l-Kütübi ve’l-Hayâti, Mısır, el-Matba‘atu’t-Ticâriyyeti’l-Kübrâ, 1924.

el-‘Akûb, ‘Îsa ‘Ali

Akyol, Edip

Altıntaş, Hayrani

Altun, Hilmi Kemal

Alvan, Hasan

Alyammahi, Shaimaa Salem

el-‘Amîdî, Ebû Sa‘îd

Ankaravî, İsmail Rusuhî

el-‘Askalânî, İbn Hacer

el-Aşmavî, Emin Muhammed Zeki

Atîk, Abdulaziz

el-Mufasssal fî ‘Ulûmi’l-Belâgati’l-‘Arabiyyeti, Dâru’l-Kalem li’n-Neşr ve’t-Tevzî’, Dubai, 1996.

“Seyfüddevle ve Anadolu Seferleri”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Konya, 2007.

“Dehriyye”, **DİA**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994, C. IX.

“Nasîbî Kavramı Üzerine Tahlil ve Değerlendirme”, **Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, y.y., 2020, C.VII.

“el-Mer’a fî Şi‘ri’l-Mütenebbî”, **Sahîfetü Dâru’l-‘Ulûm**, Mısır, 1936, C. II.

“el-Ene fî Şi‘ri’l-Mütenebbî”, **Mecelletü’l-‘Ulûmu’l-İnsâniyye ve’l-İctimâ‘iyye**, C.VI, sy.5, 2022.

el-İbâne ‘an Serikâti’l-Mütenebbî, yay.haz. İbrâhim ed-Desûkî el-Besâtî, Kahire, Dâru’l-Maârif, 1961.

Miftâhu’l-Belâga ve Mishâhu’l-Fesâha, İstanbul, Tasvir-i Efkar Matbaası.

Lisânu’l-Mîzân, Beyrut, Müessesetu’l-‘Alamî li’l-Matbûât, t.y., C.I.

Kasîdetü’l-Medih ‘inde’l-Mütenebbî ve Tatavvuruhâ el-Fennî, Beyrut, Dâru’n-Nahdati’l-‘Arabiyye, 1983.

el-Edebü’l-‘Arabî fi’l-Endelüs, 1976, Beyrut, Dâru’n-Nahdati’l-‘Arabiyye.

- ‘İlmu’l-Beyân, Dâru’n-Nahda el-Arabiyye, Beyrut, 1985.
- Târihi’l-Belâgati’l-Arabiyye, Beyrut, Dâru’n-Nahda el-Arabiyye
- “Benî Mezhic”, **DİA**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004, C.XXIX
- “Men Ellezi Katele el-Mütenebbî”, **Dirâsât el-‘Ulûmu’l-İnsâniyye el-İctimâ’iyye**, C.XXXIX, 2012.
- Zikrâ Ebi’t-Tayyib ba‘de Elf ‘Âm**, Müessesetu Hindâvî li Neşri’l-Ma‘rifeti ve’s-Sekâfeti, 2013.
- “el-İstidlâlü’l-Belâgî fî Dîvânî’l-Mütenebbî Mukârebe Hucâciyye”, **Mecelletü’l-Âdâb ve’l-Lugât**, Cezayir, sy. 5, 2016.
- “Bâkî’nin Gazellerinde Hüsn-i Ta‘lil Sanatı”, **Turkish Studies**, 2012, Ankara.
- Hizânetü’l-Edeb ve Lubbu Lubâbi Lisâni’l-‘Arab**, Yay.haz. ‘Abdüsselam Muhammed Harun, Kahire, Mektebetü’l-Hancî, t.y., C.II.
- Emsâlü’l-Mütenebbî Beyne’l-Elem ve’l-Emel**, Kahire, Matbaa Hicâzî, 1934.
- Târîhu Bağdâd ev Medînetu’s-Selâm**, y.y., Dâru’l-Fikr, t.y.
- Târîhu Medîneti’s-Selâm ve Ahbâru Muhaddisihâ ve Zikru Kuttâniha’l-‘Ulemâ min gayri Ehlihâ ve Vâridihâ**, yay.haz. Beşşâr ‘Avvâd Ma’rûf, Tunus, Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, 2015, C.V.
- Avcı, Câsim
- ‘Ayaş, Yasin
- ‘Azzâm, Abdülvahhâb
- ‘Azzûzî, el-Beşîr
- Babacan, İsrâfil
- el-Bağdâdî, ‘Abdülkâdir b. Ömer
- el-Bağdâdî, Ahmed Sa‘îd
- el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. ‘Alî

- el-Bedî', Yûsuf
- el-Berkûkî, 'Abdurrahman
- Bilgegil, Kaya
- Blachere, Regis
- Bolelli, Nurettin
- Bozkurt, Nahide
- Brockelman, Carl
- Bulut, Ali
- el-Cârim, Ali; Emin, Mustafa
- Cevdet, Ahmet
- Cibrî, Şefik
- Coşkun, Menderes
- es-Subh el-Münbî 'an Haysiyeti'l-Mutenebbî**, Haz. Mustafa es-Sekâ, 3.bs., Kâhire, Dâru'l-Maârif, t.y.
- Şerhu Dîvânî'l-Mütenebbî**, y.y., Dâru'l-Küttâbi'l- 'Arabî, 1979, C. III.
- Edebiyat Bilgi ve Teorileri**, y.y., Enderun Kitabevi, t.y.
- Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî Dirâse fi't-Târîhi'l- Edebî**, Şam, Dâru'l-Fikr, t.y.
- Belâgat Beyân Me'ânî Bedî' İlimleri**, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, bs.3, 2001.
- Abbasiler**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2013.
- Târîhu'l-Edebî'l-'Arabî**, Mısır, Dâru'l-Ma'ârif.
- Belâgat Meânî Beyân Bedî**, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2013.
- Bedî İlmi**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2016.
- el-Belâgatü'l-Vâziha fi'l-Beyânî ve'l-Me'ânî ve'l-Bedî' ma'a'd-Delîl**, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 2014.
- Belâgat-i Osmaniyye**, Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1987.
- el-Mütenebbî Mâliu'd-Dünyâ ve Şâğılu'n-Nâs**, Şam, Matbaatu İbn Zeydûn, 1930.
- Sözün Büyüsü Edebî Sanatlar**, İstanbul, Dergah Yayınları, 2007.

el-Cündî, İn'âm

el-Cündî, Selim

el-Cürcânî, 'Abdulkâhir

Çetin, Nihat

Çokamay, Bahadır

Çubukçu, Asri

Dayf, Şevki

Di'bil, Ebû Ali Muhammed el-Huzâî

Dirâsâtun fi'l-Edebi'l-'Arabî, Beyrut, Dâru'l-Endülüs, 1967.

“Sekâfetu'l-Mütenebbî ve Masâdiruhâ”, y.y., **el-Mecm'au'l-'İlmî el-'Arabî**, 1936.

Esrârü'l-Belâgat Belâgatin Sırları, İstanbul, Litera Yayıncılık, 2018.

Delâilu'l-İ'câz, yay.haz. Muhammed Tâhir İbn Âşık, Beyrut, Mektebetu Dâru'l-Emân.

Eski Arap Şiiri, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1973.

“Türklerde Bakır Çalgı Olarak Borunun İlk Kullanım ve Tarihçesi”, **Türkiyât Araştırmaları Dergisi**, 2012, sayı 31.

Muhammed b. Tuğç, Ankara, **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020, C.XXX, s.581.

-Târihü'l-Edebi'l-'Arabî 'Asru'd-Düveli ve'l-İmârâtî, 2.bs., Kahire, Dâru'l-Ma'ârif, 1980.

-Funûnu'l-Edebi'l-'Arabî el-Fennu'l-Gınâî “er-Risâ”, Dâru'l-Ma'ârif, 4.bsk., 1987.

-Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî el-'Asru'l-'Abbâsî es-Sânî, Kahire, Dâru'l-Maârif, 5.bsk. C. IV.

- el-Belâga Tatavvurun ve Târihun, Kahire, Dâru'l-Maârif, 1983, 6.bsk.

Dîvân Di'bil b. Ali el-Huzâî, yay.haz. Abdussâhib Umran ed-Duceylî, Beyrut, Dâru'l-Kitâb el-Libnânî, t.y.

Dikmen, Melek

“Câhiliye Dönemi Kâhinelerinden Zerkâi Yemâme ve Darîr’in Siyerî Nebîsi’ndeki Yansımaları”, **Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi**,y.y., sy.1 , C.VII, 2023.

Dilçin, Cem

Örneklerle Türk Şiir Bilgisi, Türk Dil Kurumu Yayınları, bs.8, 2005.

Durmuş, İsmail

-“Fahr”, **DİA**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995, C.XII.

-“Hasr”, **DİA**, İstanbul, 1997, C.XVI.

-“İtnâb”, **DİA**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999, C.XIX.

-“İstidrâk”, **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001, C.XXIII.

-“İnşâ”, **DİA**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000, C.XXII.

- “Mecaz”, **DİA**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003, C. XXVIII.

-“Teşbih”, **DİA**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011, C.XXXX.

-“Kinaye”, **DİA**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, C.XXVI.

-“Tezat” , **DİA**, İstanbul, 2012, C.XXXXI.

-“Mukâbele”, **DİA**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020, C.XXXI.

-“Taksim”, **DİA**, İstanbul, 2010, C. XXXIX.

-“Mübâlağa”, **DİA**, Ankara, 2020, DİA, C.XXXI.

-“Hüsn-i Ta’lil, **DİA**, 1999, İstanbul, C.XIX.

- Durmuş, İsmail; Pala, İskender
Ebu't-Tufeyl, Faysal
Ebû Zeyd, Kerîm Mahmud
Eliaçık, Muhittin
Elmalî, Hüseyin
Er, Rahmi
Ferruh, Ömer
el-Gadferî, Muntasır 'Abdulkâdir
Gelder, Geert Jan van
Güllüce, Veysel
- “Reddû'l-Acüz ale's-Sadr”, **DİA**, 2007, İstanbul, C.XXXIV.
-“İstiâre”, **DİA**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001, C.XXIII.
“el-Cinâs fî Şi'ri'l-Mütenebbî Envâuhû ve Vazâifuhu'l-Belâgiyye”, **Kadâya'l-Edeb**, 2017, sy.2.
‘**İlmu'l-Me'ânî Dirâse ve Tahlîl**, Kahire, Mektebetü Vehbe, 1988.
“Bazı Belagat Kitaplarında Mecâz-ı Mürselin Tanım ve Tasnifi Üzerine Bir Mukayese”, **Turkish Studies**, 2013/8.
“Bazı Belagat Kitaplarında Müşakele Sanatının Tanım ve Tasnifi”, **sosyal bilimler**, C.III.
“Di'bil”, **DİA**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.IX.
“İbn Vehbûn”, **DİA**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999, C.XX.
Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî, Beyrut, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1968.
er-Rihle fî Şi'ri'l-Mutenebbî, Amman, Dâr Majdalavî Pub.and Dis., 2012.
“Al-Mutanabbi's Worst Poem: The Lampoon on Dabba”, **Tradition and Reception in Arabic Literature Essays dedicated to Andras Hamori**, Harrasowitz Verlag, 2019, Wiesbaden.
“Kur'an-ı Kerimde Allah'a Müşakele yoluyla İsnad Edilen İfadelerin Değerlendirilmesi”, **Atatürk**

- Güner, Ahmet
- Gündüz, Şinasi
- Gündüzöz, Soner
- Hacımüftüoğlu, Nasrullah
- el-Hamedânî, Muhammed
- ‘Abdülmelik
- el-Hamevî, Yâkût
- Harun, Abdüsselam Muhammed
- el-Hasan, Nehâ ’Ârif
- el-Hâşimî, es-Seyyid Ahmed
- el-Hatîm, Kays
- Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi,
sayı: 25, Erzurum, 2006.
- “Muizüddeve”, **DİA**, Ankara, Türkiye
Diyanet Vakfı Yayınları, 2020, C.XXXI.
- “İbnü’l-Amîd Ebü’l-Fazl”, **DİA**,
İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,
C.XX, 1990.
- “Maniheizm”, **DİA**, Ankara, Türkiye
Diyanet Vakfı Yayınları, 2003, C.XXVII.
- “Tenûhî Ebû Ali”, **DİA**, İstanbul, Türkiye
Diyanet Vakfı Yayınları, 2011, C. XXXX.
- “Beyân”, **DİA**, İstanbul, Türkiye Diyanet
Vakfı Yayınları, 1992, C.VI.
- “Bedî‘, **DİA**, İstanbul, Türkiye Diyanet
Vakfı Yayınları, 1992, C.V.
- Tekmiletu Târîhu’t-Taberî**, yay.haz.
Albert Yûsuf Kenân, Beyrut, Matbaatu
Katolikiyye, 1961.
- Mu‘cemu’l-Buldân**, Beyrut, Dâru’l-
Kütübi’l-‘Arabî, C.III.
- el-Esâlibü’l-İnşâiyye**, Beyrut, Dâru’l-
Cîl, 1990.
- El-Mütenebbî Dirâsetü’n- Nefsiyye ve
Uslûbiyye**, Beyrut, Dâru’l-‘İlm li’l-
Melâyîn, 2003.
- Cevâhiru’l-Belâga fi’l-Me‘âni ve’l-
Beyân ve’l-Bedî‘**, Beyrut, Dâru’l-
Kütübi’l-İlmiyye, t.y.
- Dîvânu Kays b.el-Hatîm**, Haz.
Nasîrüddin Esed, Beyrut, Dâru Sâdır,
1967.

el-Hâvî, İliyya

el-Hevâvî, Abdürrahman b. Suûd

Hilal, Muhammed Ganîmî

Hilmi Bek, Muhammed Kemal

Hizâm, Urve b. Hizâm,

Hizmetli, Sabri

el-Huveytâd, Müflih

Hüseyin, Abdülkâdir

Hüseyin, Muhammed Muhammed

Hüseyin, Tâhâ

İbn ‘Abdirabbih,

Fennü’l-Vasf ve Tatavvuruhû fî Şi’ri’l-‘Arabî, Dâru’l-Kütübî’l-Lübnânî, Beyrut.

el-Mer’a ve’l-Hub ve’l-Gazel fî Şi’ri’l-Mütenebbî, Beyrut, Bissân, 2011.

en-Nakdu’l-Edebi’l-Hadîs, 1997, Dâr Nahda Mısır li’t-Tıbbâa ve’n-Neşr ve’t-Tevzî.

Ebu’t-Tayyib el-Mütenebbî Hayâtuhû ve Hulukuhû ve Şi’ruhû ve Uslûbuhû, Haz. Ali Ebû Zeyd, 2.bs., Şam, Mektebetu S’adu’d-Dîn, 1986.

Şi’ru Urve b. Hizâm, Haz. Dr. İbrahim es-Sâmirâî; Ahmed Matlûb, y.y., Mecelletu Külliyyeti’l-Adâb, 1961.

“Karmatîler”, **DİA**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001, C.XXIV.

“el-Ene ve’l-Ahâr fî Şi’ri’l-Mütenebbî: Dirâse fî İşkâliyyeti’z-Zâhira ve Tecelliyâtihâ”, **Dâru’l-Mandûme**, C.XXXI, sy.131, 2015.

Fennü’l-Bedî’, Beyrut, Dâru’ş-Şurûk, 1983.

el-Mütenebbî ve’l-Karâmita, Cidde, Dâru’r-Rufâî, 1981.

Ma’a’l-Mütenebbî, Mısır, Dâru’l-Ma’ârif, t.y.

Şerhu’l-Muhtâr ‘an Şi’ri Ebi’t-Tayyib el-Mütenebbî, yay.haz. Muhammed b. Şerîfe, Kazablanka, Matba’atu Necâh el-Berîde, 2011.

İbnu'l-‘Adîm,

Buğyetu't-Taleb fî Târîhi Haleb, Haz. el-Mehdî ‘Iydu’r-Ravda, Kahire, Müessesetu'l-Furkân li't-Turâsi'l-İslâmî, 2016, C.II.

İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec

el-Muntazam fî Târîhi'l-Mulûki ve'l-Ümemi, yay.haz. Muhammed ‘Abdulkâdir ‘Atâ, Mustafa ‘Abdulkâdir ‘Atâ, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-‘İlmiyye, 1992, C.XIV.

İbn Cinnî,

el-Fethü'l-Vehbî ‘alâ Müşkilâti'l-Mütenebbî, Haz. Muhsin Gıyâd, Bağdat, Matba‘atu'l-Cumhuriyye, 1973.

İbnü'l-Eflîlî,

Şerhu Şi‘ri'l-Mütenebbî, Haz. Dr. Mustafa Aliyyân, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1998, C. I.

İbnü'l-Enbârî,

Nüzhetü'l-Elibbâ fî Tabakâti'l-Üdebâ, Dâru'l-Kutubi'l-‘İlmiyye, Beyrut, 2014.

İbnü'l-Esir, Ebü'l-Hasan İzzeddin

el-Kâmil fî't-Târih, thk. Halil Memun Şiha, Beyrut, Dârü'l-Ma‘rife, 2002, CVI.

İbn Hallikân,

Vefeyâtu'l- ‘Ayan ve Enbâu Ebnâi’z-Zamân, Haz. Dr. İhsan ‘Abbâs, Beyrut, Dâr Sâdır, 1978, C.I.

İbnü'l-‘Îmâd,

Şezerâtu’z-Zeheb fî Ahbâri Men Zeheb, Beyrut, Dâr İhyâi’t-Turâsi'l-Arabî, C. III.

el-İsfahânî, Ebu'l-Kâsım

el-Vâdih fî Müşkilâti Şi‘ri'l-Mütenebbî, yay.haz. Muhammed Tâhir İbn Âşûr, Tunus, Dâru’s-Selâme, 2009.

İbnü'l-Kesîr, Ebu'l-Fidâ ed-Dımeşkî,

el-Bidâye ve’n-Nihâye, yay.haz. ‘Abdulkâdir el-Arnaût, Dâr İbn Kesîr, Beyrut, C.XII.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl

İbnü'l-Mu'tez, Ebu'l-'Abbas

İbnü'n-Nâzım, Bedrüddîn ed-Dımeşkî

İbn Reşîk, el-Kayrevânî

İbnü'r-Rûmî,

İbn Sîde,

İbn Tagriberdî,

İbn Vekî', Ebû Muhammed

İnalcık, Halil

İsâvî, Abdülkâdir

Lisânü'l-Arab, yay. Haz. Emin Muhammed 'Abdülvehhâb, Muhammed es-Sâdık el-'Ubeydî, Beyrut, Dâru İhyâ-i Turâsî'l-'Arabi, 1997, C.XIII.

Kitâbü'l-Bedî', Haz. Ignatius Kratchkovsky, E. J. W. Gibb Memorial new series, Londra, 1935.

el-Misbâh fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî', Beyrut, Daru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2001.

el-'Umde fî Mehâsini's-Şi'ri ve Adâbihî, yay. haz. Muhammed Karkazan, Beyrut, Dâru'l-Ma'rife, 1988, C.II.

Dîvânü İbnü'r-Rûmî, yay.haz. Ahmed Hasan Besec, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1994, C.II.

Şerhu Müşkili Şi'ri'l-Mütenebbî, Haz. Muhammed Rıdvan ed-Dâye, Şam, Matba'atu Muhammed Hâşim el-Kütübî, 1975.

en-Nucûmu'z-Zâhira fî Mulûki Mısır ve'l-Kâhira, y.y., Dâru'l-Kütüb, t.y., C.III.

Kitâb el-Munsif li's-Sârîk ve'l-Mesrûk minhu fî İzhâri Serikât Ebi't-Tayyib el-Mütenebbî, yay.haz. Muhammed Yûsuf Necm, Beyrut, Dâr Sâdır, 1992, C.I.

Şair ve Patron Patrimonyal Devlet ve Sanat Üzerinde Sosyolojik Bir İnceleme, Doğu Batı yayınları, 2003.

el-Medh fî Şi'ri'l-Mütenebbî, Cezayir, Mektebetü'r-Reşâd, 2011.

İşler, Emrullah

-“Zeccâc”, **DİA**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. XXXXIV.

-“Tashîf”, **DİA**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011, C.XXXX.

el-Kâf, Ömer b. ‘Alevî

el-Belâga el-Me‘ânî el-Beyân el-Bedî‘, Dâru’l-Minhâc, 2003, 2.bsk.

Karaarslan, Nasuhi Ünal

“İbn Düreyd”, **DİA**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999, C. XIX.

“Hamdânîler”, **DİA**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997, C.XV.

Kazvinî, Celaleddin el-Hatîb

Telhîsu’l-Miftâh, İstanbul, y.y., t.y.

el-Îzâh fî ‘Ulûmi’l-Belâgati, Beyrut, Dâru İhyâi’l-‘Ulûm.

Kehhâle, Ömer Rıza

Mu‘cemu’l-Müellifîn Terâcim Musannifi’l-Kutubi’l-‘Arabiyye, Beyrut, y.y., 1993.

el-Keylânî, Sâmi

Seyfüddevle ve ‘Asru’l-Hamdâniyyîn, Halep, Matbaatu Hadîse, 1939.

el-Kindî, Ahmed b. Hüseyin

Dîvânu Ebi’t-Tayyib el-Mütenebbî, Yay. Haz.Abdülvehhâb Azzâm, Lecnetü’t-Te‘lîf ve’t Terceme ve’n-Neşr, Kahire.

Kudâme b. Ca‘fer, Ebu’l-Ferec

Nakdü’ş-Şi‘r, yay.haz. Kemal Mustafa, Kahire, Mektebetü’l-Hancı, 3. Bsk., 1978.

Kutluer, İlhan

“Câlînûs”, **DİA**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993, C.VII.

Kutluer, İlhan

“Hikmet”, **DİA**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998, C.XVII.

Küçükaşçı, Mustafa Sabri

“Kinde (Benî Kinde)”, **DİA**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. XXVI, 2002.

Külekçi, Numan

Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar, Ankara, Akçağ, 1995.

Larkin, Margaret

Makers of The Muslim World Al-Mutanabbi, Oxford, One World Publication, 2008.

el-Ma‘arrî, Ebu’l-Alâ

Şerhu Dîvânî Ebi’t-Tayyib el-Mütenebbî, Haz. Abdülmücîd Diyâb, Kahire, Dâru’l-Ma‘ârif, 1992, C.IV.

el-Mâlikî, Ahmed b. ‘Abdunnûr

Rasfû’l-Mebânî fî Şerhi Hurûfî’l-Me‘ânî, thk.Ahmed Muhammed el-Harrât, Şam, Dârü’l-Kalem, 1985.

Marulcu, Hasan Tevfik

“Kur’an’da Edebi Bir Üslup Olarak Tehekküm ve Müşâkele-Kelam Açısından Bir Değerlendirme”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl: 2017/4, Sayı:29.

Ma‘tûk, Corc ‘Abdû

el-Mütenebbî Şâiru’s-Şahsiyyeti’l-Kaviyye, Beyrut, Dâru’l-Kütübi’l-Libnânî, 1981.

el-Mehâsinî, Zeki

el-Mütenebbî, Mısır, Dâru’l-Ma‘ârif, 1961.

el-Merâgî, Ahmet Mustafa

Ulûmu’l-Belâga el-Beyân ve’l-Me‘ânî ve’l-Bedî‘, Dâru’l-Kalem, Beyrut, 1952.

Merçil, Erdoğan

“Büveyhîler, **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992, C.VI.

el-Meydânî, Ahmed b. Muhammed

Mecm‘au’l-Emsâl, Kahire, ‘Îsa el-Bâbi el-Halebî, 1979, C.I.

- el-Meydânî, Habenneke
- el-Mizzî, Cemalüddîn Yûsuf
- Muhammed, Mahmud Salim
- el-Müberred, Ebu'l-'Abbas
- Müeyyed Billah, İmam b. İbrahim
- Nâfi', Abdülfettâh Sâlih
- Noorani, Yaseen
- Okay, M. Orhan
- el-Ömerî, Ebu'l-'Abbas Şehâbüddîn
- Önkâl, Ahmet
- Öz, Mustafa
- el-Belâgatü'l-'Arabiyye Ususuhâ ve 'Ulûmuhâ ve Funûnuhâ**, C.I.
- Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâli**, yay.haz. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1996, C.XXX.
- el-Mevsû'a'l-'Arabiyye**, y.y., t.y., C.XVII.
- el-Kâmil**, thk. Muhammed Ahmed ed-Dâlî, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1986, C.I.
- et-Tırâzü'l-Mütezzammin li'l-Esrâri'l-Belâga ve 'Ulûmi Hakâiki'l-İcâz**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1982, C.III.
- Lugatu'l-Hub fî Şi'ri'l-Mütenebbî**, Umman, Dâru'l-Fikr li'n-Neşr ve't-Tevzî', 1983.
- "A Nation Born in Mourning : The Neoclassical Funeral Elegy in Egypt", **Journal of Arabic Literature**, Leiden, Brill, 1997, C.XXVIII, No:1 s.40.
- "Hiciv", **DİA**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998, C. XVII.
- Mesâlikü'l-Emsâr fî Memâliki'l-Emsâr**, yay.haz. Muhammed 'Abdülkâdir Hureysât, Birleşik Arap Emirlikleri, Merkez Zâyed li't-Turâs ve't-Târîh, C.XI.
- "Adî b. Kâb", **DİA**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998, C. I.
- "Nâsıbe", **DİA**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006, C.XXXII.

- Mukanna‘ el-Horasânî, **DİA**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020, C.XXXI.
- Özaydın, Abdülkerim “Seyfüddevle el-Hamdânî”, **DİA**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009, C.XXXVII.
- Özaydın, Abdülkerim “Adudüddevle”, **DİA**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988, C. I.
- Özbalıkçı, Mehmet Reşit “İbn Dürüsteveyh”, **DİA**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999, C. XIX.
- Öztürk, Mustafa “Zülkarneyn”, **DİA**, İstanbul, 2013, C.XXXXIV.
- Pala, İskender “Mübâlağa”, **DİA**, Ankara , 2020, C.XXXI.
- er-Rabî‘, Hennâ ‘Abdürrıza Rahîm “el-Cinâs es-Savtî ve’l-Belâğî fi’l-Lugati’l-‘Arabiyyeti”, **Mecelletü Adâbi’l-Basra**, Basrah University, ISSN: 1814-8212sy.55, 2011.
- er-Rahîlî, Suud b. Dahîl “el-Mezhebü’l-Kelâmî Mefhûmuhu’n-Nazarî ve Tecelliyâtihî fî Şi‘ri’l-Mütenebbî”, **Mecelletü Câmiati Melik Suûd** , Riyad, 2002.
- Remzi, Hüseyin **Lugat-ı Remzi**, İstanbul, Matbaa-i Hüseyin Remzi, h.1305, C.II.
- es-Safedî, Salâhuddîn Halil b. Aybek **el-Vâfi bi’l-Vefeyât**, y.y., Franz Steiner, 1982, C.VI.
- Sa‘leb, Ebu’l-‘Abbas **Kavâ‘idü’ş-Şi‘r**, Haz. Ramazan ‘Abdü’t-tevvâb, Kahire, Mektebetü’l-Hancı, 1995.
- Saraç, Yekta “Îcâz”, **DİA**, 2000, İstanbul, C.XXI.

- es-Sayyad, Eymen Seyyid
- es-Seâlibî, Ebû Mansûr
- es-Sekkâkî, Ebû Ya'kûb
- Selâme, Yûsrâ Muhammed
- Selçuk, Bahir
- Serinsu, Ahmet Nedim
- Sıddıkî, 'Abdurrahman
- Sinanoğlu, Mustafa
- Soysaldı, Mehmet
- Söylemez, M. Mahfuz
- Stetkevych, Suzanne Pinckney
- Klasik Edebiyat Bilgisi Belagat**, İstanbul, R Yayınları, 2000.
- “Tumûhu'l-Mütenebbî beyne Ene's-Şâiri ve Muâmereti's-Şu'arâi”, Medine, **Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye**, Beyrut, 1971.
- Yetîmetü'd-Dehr**, ed. Ali Muhammed Abdüllatif, Kahire, Matba'atü's-Sâvî, 1934, C.I.
- Miftâhu'l-Ulûm Belâgat**, ed. Zekeriya Çelik, İstanbul, Litera Yayıncılık, 2017.
- el-Hikme fî Şi'ri'l-Mütenebbî**, y.y., Dâru'l-Ma'rifeti'l-Câmi'iyye, 1992.
- Söz ve Sihir Arasında Edebî Sanatlar**, İstanbul, Kesit, 2015.
- “Ebû Dülef el-İclî”, **DİA**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.X.
- “Cunûnu'l-Azame fî'l-Mütenebbî Maraz Nefsî”, **el-Hilal**, Ağustos, 1935.
- “Muattıla Düşüncesi ve Günümüze Yansımaları”, **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi**, Mart, 2019, C.VI.
- “Kur'ân-ı Kerimde Müşâkele Sanatı”, **Journal of Islamic Research**.
- Bedevîlikten Hadariliğe Kûfe**, Ankara, Ankara Okulu, 2001.
- “Abbasid Panegyric And The Poetics of Political Allegiance: Two Poems of Al-Mutanabbî on Kâfûr”, **Qasida Poetry in Islamic Asia and Africa**, Leiden, E.J.Brill, 1996.

es-Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahman

Hüsnü'l-Muhâdara fî Târîhi Mısır ve'l-Kâhira, yay. haz. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, Dâru'l-Hayâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1967, C.I.

Sübeytî, Mustafa

Şerhu Dîvânu Ebi't-Tayyib el-Mütenebbî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, C. II.

es-Sübkî, Ebû Hâmid Bahâüddin

'Arûsu'l-Efrâh fî Şerhi Telhîsi'l-Miftâh, Haz. Halîl İbrahim Halîl, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001, C.I.

Şahinoğlu, Tuğba

“Mütenebbî'nin Şiirinde Yol ve Yolculuk İmgeleri”, **Doğu Dilleri ve Edebiyatlarında İmgeler ve Motifler**, İstanbul, Demavend, yay.haz. Ali Güzelyüz, ed.Serpil Koç, 2022.

Şakir, Mahmûd Muhammed

el-Mütenebbî, Kahire, el-Matba'atu'l-Medenî, 1986, C.II.

eş-Şekâ, Mustafa

Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî fî Mısır ve'l-'Irâkeyn, Beyrut, Âlemu'l-Kutub, 1983.

eş-Şema', Muhammed Hasan

el-Mer'a fî Şi'ri'l-Mütenebbî, Şam, Dâru'l-Vesbe, t.y.

eş-Şemlân, Nevra

el-Mütenebbî el-İnsân ve's-Şâ'ir, Mısır, Dâr Mısır li't-Tıba'â, 1992.

Şenödeyici, Özer

“Türk Dilinde Mecâz-ı Mürsel”, **TDAY Belleten**, 2005/II.

Şerâre, Abdüllatif

Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî Dirâse ve Muhtârât, Beyrut, eş-Şeriketü'l-'Alemye li'l-Küttâb, 1988.

eş-Şeyrâvî, Yûsuf Ahmed

Tabâne, Bedevî

et-Tanâhî, Tâhir Ahmed

Tayfur, Sabğatullah

et-Tebrîzî, Ebû Zekerîyyâ

et-Teftâzânî, Sa'düddîn

Tevfik, Muhammed Mahmud

et-Tîbî, Şerefüddin

Atlasu'l-Mütenebbî Esfâruhû min Şi'rihi ve Hayâtihi, Beyrut, el-Müessesetü'l-'Arabiyye li'd-Dirâsâti ve'n-Neşri, 2004.

Kudâme b. Ca'fer ve'n-Nakdû'l-Edebî, bsk.2, Mektebetü'l-Anglo el-Mısriyye, 1964.

“Cunûnu'l-'Azame fî'l-Mütenebbî Fadîletun Halkiyye”, y.y., **el-Hilal**, 1935.

“Kur'ânda Mezhebi Kelâmî Üslubu”, **Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Hakemli Dergisi**, 2019, C.III, sy.2.

el-Mûdih fî Şerhi Şi'ri Ebi't-Tayyib el-Mütenebbî, yay.haz. Halef Reşîd Nu'mân, Bağdat, Dâru's-Şuû'nu es-Sekâfiyyeti'l-Âmme, 2000, C.I.

el-Mutavvel Şerhu Telhîsi Miftâhi'l-Ulûm Belâgat İlimleri Meânî, ed.Zekeriya Çelik, İstanbul, Litera Yayıncılık, 2019, C.I.

el-Mutavvel Belâgat İlimleri Beyân Bedî, Litera Yayıncılık, istanbul, 2000, C.II.

“Şöhretü'l-Mütenebbî Şöhretü'l-'Azame ve'l-Fennü'l-Hâlid”, **el-Hilal**, Ağustos, 1935.

Kitâbu't-Tibyân fî 'İlmi'l-Me'ânî ve'l-Bedî' ve'l-Beyân, Haz. Hâdî Atiye Matar Hilâlî, Beyrut, 1987.

Tokuş, Ömer

-“Hamdânîler (Siyasi, İçtimai, İlmî ve Kültürel Hayat)”, **Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Şanlıurfa, 2006.

-“Halep Hamdânîleri Sarayında Bulunan Filozof, İlim Adamları ve Şairler”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, sy.202, Şubat, 2013.

Toprak, M.Faruk

“Mersiye”, **DİA**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004, C.XXIX. **Endülüs Şiirinde Mersiye**, Ankara, 2014, Grafiker Yayınları 1. Baskı.

Topuzoğlu, Tevfik Rüştü

“Hâlidîyyân”, **DİA**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997, C. XV.

Tüccar, Zülfikar

-“Niftaveyh”, **DİA**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007, C.XXXIII.

-“Hâtimî”, **DİA**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997, C.XVI.

Tülücü, Süleyman

“İbnü’l-Dehhân”, **DİA**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000, C.XXI.

el-Vâhidî, Ebu’l-Hasan

Dîvânu Ebi’t-Tayyib el-Mütenebbî, Haz. Fridericus Dieterici, Bağdat, Mektebetü’l-Müsennâ, Berlin:1861 ofseti.

Yahya, Câbir ‘Abdurrahman

el-Mübâlağa fî Şi’ri’l-‘Arabi fî’l-‘Asri’l-Abbâsî,y.y., 1986.

Yaltkaya, Şerafeddin

“Mütenebbî’den Önce Şiir”, ed.Musa Yıldız, Nurettin Ceviz, **Nüsha**, sy.18, 2005.

Yazıcı, Hüseyin

el-Yâzicî, Nâsif

Yeken, Zühdi

Yerinde, Adem

Yıldız, Hakkı Dursun

Yılmaz, Sevim

Zehebî,

Zeynüddîn, Sâir

ez-Ziriklî, Hayrüddîn

“İbnü’s-Serrâc”, **DİA**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları , 2000, C. XXI.

el-‘Arfü’t-Tayyib fî Şerhi Dîvânî Ebi’t-Tayyib, Beyrut, Dâr Sâdır, C. II.

Emsâlü’l-Mütenebbî, Beyrut, el-Mektebetü’l-‘Asriyye, t.y.

“Belâgat İlminde Müşâkele Sanatı”, **Usûl İslam Araştırmaları**, sy. 30.

“Abbâdîler”, **DİA**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988, C.I.

“Bâbek”, **DİA**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991, C.IV.

“Ali b. Muhammed ez-Zencî”, **DİA**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989, C.II.

“Bermekîler”, **DİA**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992, C.V.

“Nokta-i Süveydânın Önemi ve Özellikleri”, **Akademiar Dergisi**, Haziran 2020, Ankara, sy.8.

Siyerü ‘Alâmü’n-Nübelâ, Beyrut, Müessesetü’r-Risâle, 1984.

Ebu’t-Tayyib el-Mütenebbî fî Şi’ri’l-‘Arabî el-Muâsır, y.y., min Menşûrâtı İttihâdi’l-Küttâbi’l-‘Arab, 1999.

el- ‘Alâm, Beyrut, Dâru’l-İlmi’l-Melâyîn.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

<http://www.almotanabbi.com/searchPoems.do;jsessionid=eZchB4wL1vnqg6CsT22fS+3C.undefined?pager.offset=0&searchQuery=%D8%B9%D8%AF%D9%86+&searc>

[hType=keywords&searchDomain=poems&letterId=0&x=0&y=0](http://www.almotanabbi.com/searchPoems.do?sessionId=yxD0XyBxAl+i-PZfwq3eIBcJ.undefined?pager.offset=0&searchQuery=%D9%88%D9%85%D9%86+%D8%B5%D8%AD%D8%A8+%D8%A7%D9%84%D8%AF%D9%86%D9%8A%D8%A7+&searchType=keywords&searchDomain=poems&letterId=0&x=0&y=0)
(26.06.2024)

(Çevrimiçi:

<https://www.aldiwan.net/poem83851.html> (Çevrimiçi: 29.07.2024).

<http://www.almotanabbi.com/searchPoems.do?sessionId=yxD0XyBxAl+i-PZfwq3eIBcJ.undefined?pager.offset=0&searchQuery=%D9%88%D9%85%D9%86+%D8%B5%D8%AD%D8%A8+%D8%A7%D9%84%D8%AF%D9%86%D9%8A%D8%A7+&searchType=keywords&searchDomain=poems&letterId=0&x=0&y=0>
(Çevrimiçi:29.07.2024)

<https://shamela.ws/book/23794/74>. (Çevrimiçi: 23.07.2024)

<http://www.almotanabbi.com/searchPoems.do?sessionId=HZuYt-2ogmLkjjA2vvkiryzx.undefined?pager.offset=0&searchQuery=%D8%A5%D9%86+%D8%A3%D9%83%D9%86+%D9%85%D8%B9%D8%AC%D8%A8%D8%A7&searchType=keywords&searchDomain=poems&letterId=0&x=27&y=17> (Çevrimiçi: 23.06.2024)

<http://www.almotanabbi.com/searchPoems.do?sessionId=KkW2j02DvQ6oxu+bYUvZ6CRs.undefined?pager.offset=0&searchQuery=%D9%8A%D8%B1%D9%89+%D8%A7%D9%84%D8%AC%D8%A8%D9%86%D8%A7%D8%A1&searchType=keywords&searchDomain=poems&letterId=0&x=0&y=0> (Çevrimiçi: 23.06.2024)

<http://www.almotanabbi.com/searchPoems.do?pager.offset=0&searchQuery=%D9%8A%D8%BA%D9%8A%D8%B1+%D9%85%D9%86%D9%8A&searchType=keywords&searchDomain=poems&letterId=0&x=0&y=0> (Çevrimiçi: 23.06.2024)

<https://kuran.diyinet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/bakara-suresi-2/ayet-251/kuran-yolu-meali-5> (Çevrimiçi: 02.06.2024).

<http://www.almotanabbi.com/poemPage.do?poemId=283> (Çevrimiçi:02.07.2024)

<http://www.almotanabbi.com/poemPage.do?poemId=283> (Çevrimiçi:02.07.2024)

<http://www.almotanabbi.com/searchPoems.do?pager.offset=0&searchQuery=%D8%A3%D8%B0%D8%A7+%D8%A7%D9%84%D8%AD%D8%B1%D8%A8+&searchType=keywords&searchDomain=poems&letterId=0&x=0&y=0> (Çevrimiçi: 15.07.2024)

<http://www.almotanabbi.com/searchPoems.do?pager.offset=0&searchQuery=%D9%84%D8%A7+%D9%8A%D8%AE%D8%AF%D8%B9%D9%86%D9%83&searchT>

[ype=keywords&searchDomain=poems&letterId=0&x=0&y=0](http://www.almotanabbi.com/searchPoems.do;jsessionid=UFLBr3nwjtKROsZJNS54XIL2.undefined?pager.offset=0&searchQuery=%D9%88%D8%BA%D8%A7%D9%8A%D8%A9+%D8%A7%D9%84%D9%85%D9%81%D8%B1%D8%B7&searchType=keywords&searchDomain=poems&letterId=0&x=0&y=0)
(08.06.2024)

(Çevrimiçi:

<http://www.almotanabbi.com/searchPoems.do;jsessionid=UFLBr3nwjtKROsZJNS54XIL2.undefined?pager.offset=0&searchQuery=%D9%88%D8%BA%D8%A7%D9%8A%D8%A9+%D8%A7%D9%84%D9%85%D9%81%D8%B1%D8%B7&searchType=keywords&searchDomain=poems&letterId=0&x=0&y=0>
(05.05.2024)

(Çevrimiçi

<http://www.almotanabbi.com/poemPage.do?pageId=477> (Çevrimiçi : 06.06.2024)

https://www.researchgate.net/publication/339886523_blaght_alantab_fy_shr_almntb_y (Çevrimiçi:02.06.2024)

<https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/bakara-suresi-2/ayet-251/kuran-yolu-meali-5> (Çevrimiçi: 02.06.2024).

[kurs ne demek TDK Sözlük Anlamı \(sozluk.gov.tr\)](http://sozluk.gov.tr) (Çevrimiçi) 10.04.2024.

<http://www.almotanabbi.com/searchPoems.do;jsessionid=kn7hM30NuTycYeUYealeqHYHYY.undefined?pager.offset=0&searchQuery=%D9%81%D9%8A+%D8%A8%D8%AF%D9%84%D9%8A&searchType=keywords&searchDomain=poems&letterId=0&x=0&y=0> (Çevrimiçi:10.08.2024)

https://www.academia.edu/40301549/%D8%A7%D9%84%D8%AC%D9%86%D8%A7%D8%B3_%D9%81%D9%8A_%D8%B4%D8%B9%D8%B1_%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%AA%D9%86%D8%A8%D9%8A_%D8%AF%D9%83%D8%AA%D9%88%D8%B1_%D8%AC%D8%B9%D9%81%D8%B1_%D8%AC%D9%85%D8%B9%D8%A9_%D8%B2%D8%A8%D9%88%D9%86_%D8%B9%D9%84%D9%8A (Çevrimiçi:13.08.2024)

ÖZGEÇMİŞ

1999 yılında İstanbul Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı bölümüne kaydoldu. 2009 yılında öğrenci affından yararlanarak eğitim hayatına yeniden başladı. 2013 yılında İstanbul Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı ve ardından 2014 yılında Türk Dili ve Edebiyatı Çift Andol Programından mezun oldu. 2016 yılında “Ebû Hayyân el-Endelüsî ve et-Tedrîb fî Temsîli Tahsîli’t-Takrîb” isimli yüksek lisans tezini Prof. Dr. Mehmet Yavuz danışmanlığında bitirdi. 2014-2023 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı bölümünde araştırma görevlisi olarak görev yaptı. 2023 yılında İstanbul Üniversitesi Fransız dili ve Edebiyatı bölümüne kayıt oldu.